

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

4 CİLT
VOLUME ■

1 SAYI
ISSUE ■

HAZİRAN/JUNE 2021

E-ISSN:2667-4424

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

CİLT/VOLUME: 4
SAYI/ISSUE: 1

E-ISSN: 2667-4424

HAZİRAN/JUNE 2021
KARAMAN

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
Owner on Behalf of the Karamanoglu Mehmetbey University
Prof. Dr. Namık AK

Editör / Editor

Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. Alaattin UCA
Doç. Dr. Ziyaeddin KIRBOĞA
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Alan Editör Kurulu / Field Editor Board

Arkeoloji – Sanat Tarihi: Doç. Dr. Hatice KÖRSULU
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Felsefe: Doç. Dr. Emre Arda ERDENK
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Batı Dilleri ve Edebiyatları
(Alman, Amerikan, Fransız, İtalyan, İspanyol):
Dr. Öğr. Üyesi Nusret ERSÖZ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Psikoloji ve Sosyoloji:
Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Doğu Dilleri ve Edebiyatları
(Arap, Çin, Fars, Rus, Hint):
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi CAN
Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ
Dr. Öğr. Üyesi Esin EREN SOYSAL
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Tarih – Coğrafya:
Prof. Dr. Mehmet MERCAN
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Türk Dili ve Edebiyatı:
Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Kemal GÖZ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Serap SARIBAŞ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Sekretarya / Secretariat
Arş. Gör. Dr. İsmail AKKAŞ
Arş. Gör. Emre KOÇ

Yayın Müdürü / Publishing Manager
Halil GEÇİT

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. Dr. İsmail AKKAŞ

Dergi İletişim / Journal Contact

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunus Emre Yerleşkesi 70200
Karaman/Türkiye Telefon: +90 338 226 2141 Fax: +90 338 226 2139
E-Posta: efad@kmu.edu.tr - Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad> - <http://kmu.edu.tr/efad/tr>

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

YAYIN VE DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)	Prof. Dr. Mehmet KURT (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ (Selçuk Üniversitesi, Konya)	Prof. Dr. Mustafa AYDIN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)	Prof. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray Üniversitesi, Aksaray)
Prof. Dr. İbrahim SOLAK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş)	Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN (Pamukkale Üniversitesi, Denizli)

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)	Prof. Dr. Giray FİDAN (Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ (İstanbul Kültür Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet TEKOC AK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Prof. Dr. Hanifi VURAL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet Hilmi DEMİR (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL (Bursa Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA (Trakya Üniversitesi)	Prof. Dr. Necmi UYANIK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Hasan YILMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Nergis BİRAY (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)	Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)	Prof. Dr. Oya AÇIKALIN RASHEM (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Hacettepe Üniversitesi)	Prof. Dr. İbrahim KUNT (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Özdemir KOÇAK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. İsmet ÜZEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)	Prof. Dr. Sinan GÖNEN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan OKTAY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Tahir BALCI (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdiñç YÜCEL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun ATA (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Yüksel ÇELİK (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Turan KARATAŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
	Prof. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN (Selçuk Üniversitesi)	

Doç. Dr. Ayten ATAY
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Doç. Dr. Çağatay BENVÜR
(Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÖNCEL
(Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan ALKAÇ
(Mersin Üniversitesi)

Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Doç. Dr. Nurullah YILMAZ
(Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŞDELEN
(Selçuk Üniversitesi)

Doç. Dr. Recep DURGUN
(Selçuk Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysel ŞAHİN
(Fırat Üniversitesi)

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

Taranan İndeksler ve Veri Tabanları/ Indexes & Databases

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) *Journal Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *General Impact Factor (GIF)*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *SCRIBD*, *International Society for Research Activity (ISRA) Journal-Impact-Factor (JIF)*, *Index Copernicus International*, *İdeal Online*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Google Scholar*, *Dergipark Akademik*, *Academia.edu*, *Infobase Index*, *OpenAIRE*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *Asos Index*, *EuroPub* ve *Resarch Gate* tarafından taranmaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (EFAD) is indexed by *Journal Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *General Impact Factor (GIF)*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *SCRIBD*, *International Society for Research Activity (ISRA) Journal-Impact-Factor (JIF)*, *Index Copernicus International*, *İdeal Online*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Google Scholar*, *Dergipark Akademik*, *Academia.edu*, *Infobase Index*, *OpenAIRE*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *Asos Index*, *EuroPub* and *Resarch Gate*.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, *çift-körleme hakemlik süreci* yürüten, dizin ve platformlarında taranan *Ulusal* akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (EFAD) is a national academic journal that publishes a volume and two issues per year (June and December). All kinds of content responsibility of the articles published in the journal belong to the authors and do not reflect the institutional view of our faculty. Manuscripts may not be published partially or completely elsewhere without the permission of the publisher.

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

Bu Sayının Hakem Kurulu / Referees of This Issue

- Prof. Dr. Behset KARACA**
(Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta)
- Prof. Dr. Doğan YÖRÜK**
(Selçuk Üniversitesi, Konya)
- Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ**
(Hacettepe Üniversitesi, Ankara)
- Prof. Dr. Erdoğan BOZ**
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir)
- Prof. Dr. Fatih SAKALLI**
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara)
- Prof. Dr. Himmet HÜLÜR**
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara)
- Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN**
(Uşak Üniversitesi, Uşak)
- Doç. Dr. Ercan ÖZEN**
(Uşak Üniversitesi, Uşak)
- Doç. Dr. Erhan AKIN**
(Siirt Üniversitesi, Siirt)
- Doç. Dr. Erkan SALAN**
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın)
- Doç. Dr. Evindar YEŞİLBAŞ**
(Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin)
- Doç. Dr. Hasan TOPBAŞ**
(İnönü Üniversitesi, Malatya)
- Doç. Dr. Mehmet ALVER**
(Giresun Üniversitesi, Giresun)
- Doç. Dr. Nurullah YILMAZ**
(Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
- Dr. Öğr. Üyesi Ceren KARADENİZ**
(Ankara Üniversitesi, Ankara)
- Dr. Öğr. Üyesi Engin BÖLÜKMEŞE**
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir)
- Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
- Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER**
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir)
- Dr. Öğr. Üyesi Gönül ERDEM NAS**
(Bartın Üniversitesi, Bartın)
- Dr. Öğr. Üyesi Hasan TOPAÇOĞLU**
(Üsküdar Üniversitesi, İstanbul)
- Prof. Dr. Orhan CEBRAİLOĞLU**
(Selçuk Üniversitesi, Konya)
- Prof. Dr. Osman HORATA**
(Hacettepe Üniversitesi, Ankara)
- Prof. Dr. Ömer AYTAÇ**
(Fırat Üniversitesi, Elazığ)
- Prof. Dr. Suat ÜNLÜ**
(Akdeniz Üniversitesi, Antalya)
- Prof. Dr. Talip DOĞAN**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)
- Prof. Dr. Yusuf ÇETİN**
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı)
- Doç. Dr. Cihangir KIZILOZEN**
(Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane)
- Doç. Dr. Serpil SOYDAN**
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde)
- Doç. Dr. Sibel MURAD**
(Amasya Üniversitesi, Amasya)
- Doç. Dr. Şerife ÇAGIN**
(Ege Üniversitesi, İzmir)
- Doç. Dr. Uğur KURTARAN**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
- Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER**
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye)
- Doç. Dr. Zafer KARADEMİR**
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas)
- Dr. Öğr. Üyesi Bahar ARTAN OSKAY**
(Yeditepe Üniversitesi, İstanbul)
- Dr. Öğr. Üyesi Kadir KASALAK**
(Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta)
- Prof. Dr. Mehmet AK**
(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya)
- Dr. Öğr. Üyesi Orhan OĞUZ**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
- Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin YILDIZ**
(Selçuk Üniversitesi, Konya)
- Dr. Ülfet DAĞ**
(Selçuk Üniversitesi, Konya)

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Bilim İnsanları,

2018 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü himayesinde tarafımızdan kurulan ve aynı yıl 1. cilt ilk sayısı yayınlanan Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)'nin 4. cilt 1. sayısını okurlarımızla buluşturmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Sosyal Bilimler alanında geniş bir yelpazeye sahip dergimiz, başta akademik camia olmak üzere tüm okurlarımızın ilgiyle okuyacağına inandığımız ve farklı disiplinlerden ehil kalemlerin akademik çalışmalarından oluşmaktadır.

Bu sayıda, dergimizin kıymetli okuyucularını 11 araştırma makalesi, 2 inceleme/derleme makalesi ve 2 kitap tanıtımı ile buluşturuyoruz. Dergimiz Haziran 2021 sayısı ile birlikte, *Journal Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *General Impact Factor (GIF)*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *SCRIBD*, *International Society for Research Activity (ISRA) Journal-Impact-Factor (JIF)*, *Index Copernicus International*, *İdeal Online*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Google Scholar*, *Dergipark Akademik*, *Academia.edu*, *Infobase Index*, *OpenAIRE*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *Asos Index*, *ResearchGate*, *EuroPub* index ve platformlarında dizinlemeye girmiştir. Ayrıca *ULAKBİM (TRDİZİN)*, *SCOPUS* ve *ERIH PLUS* indexlerine de başvurumuz yapılmış olup, kabul sürecimiz devam etmektedir.

Her yeni sayımızda, kuruluş ilkelerimize adım adım yaklaşmanın bize yüklediği sorumluluk bilinci ile Ulusal ve Uluslararası indexlerdeki konumumuzu ve atıf sayımızı akademik ilke ve teamüllere bağlı kalarak, bilimsel değerlerden ödün vermeden yükseltme hedefimiz sizlerin desteği ile gerçekleşecektir. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde çıkarılan dergimizin bu sayısının yayımlanmasında katkıları olan yayın ekibine, yazar ve hakemlerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. 2021 yılı Aralık sayımızda da kıymetli çalışmalarla karşınızda olmak dileğiyle...

Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL

Editör

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Eda DOĞRU – Hasan DURUCAN..... 1**
Bankaların Halkla İlişkiler Faaliyetlerinde Sponsorluk Çalışmalarına Verdiği Önem
(*The Importance of Banks to Sponsorship Activities in Public Relations Activities*)
- Ahmet HAŞİMİ..... 22**
Hatay Yayladağı Ağzında -IK Zarf-Fiil Ekinin Kılınış İşlevi Üzerine
(*On the Actionality Function of -IK Gerundial Suffix in the Dialect of Hatay Yayladağı*)
- Tolga ALVER..... 35**
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban Adlı Romanında Ekofeminizmin İzleri
(*Traces of Ecofeminism in Yakup Kadri Karaosmanoğlu's Novel "Yaban"*)
- Muhammed Mahmut OLÇUN 48**
Cürcânî Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları
(*Contributions of three men of letters from Jurjân to Arabic Literature*)
- Erdal DEMİR..... 69**
Karaman'daki Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar
(*Contributions to the Compilation Dictionary from the Vocabulary of Traditional Professions in Karaman*)
- Ecem Hazal ÖKSÜZÖMER BARLAK..... 85**
Çernobil Doğal Açık Hava Müzesi: Sanatın Etik Duruşu
(*The Chernobyl Natural Open Air Museum: An Ethical Stance of Art*)
- Ali TEKİN..... 92**
Bozkır'da Günümüze Ulaşamayan İki Kamu Yapısı: Hükümet Konağı ve Redif Deposu
(*Two Defunct Public Buildings in Bozkır: Government Mansion and Redif Depot*)
- Sabit GENÇ 106**
Amasya Sancağında İki Konargöçer Topluluk: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Sosyo-Ekonomik Özellikleriyle Gökçeli ve Kavilli Yörükleri
(*Two Nomadic Communities in the Sanjak Region of Amasya: Gökçeli and Kavilli Yörüks in the First Half of 19th Century with Their Socio-Economic Characteristics*)

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue 1 • Haziran/June 2021

Çağhan UYAR – Esen ERTUĞRUL 128
Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Vahdettin İlişkisinin Türk Siyasetine Yansımaları (1961-2005)
(Reflections on the Relationship Between General Mustafa Kemal and Vahdettin During the National Struggle in Contemporary Turkish Politics (1961-2005))

Ayhan YALÇIN 146
Silifke’de Sosyo Ekonomik ve Kentsel Gelişme (16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla)
(Socio-Economic and Urban Development in Silifke (16th Century to 19th Century))

Emre AKTÜRK – Ahmet ÖZALP 165
Osmanlı Modernleşmesine Yapısal-İşlevselci Bir Bakış
(Structural-Functionalist Assessment on the Ottoman Modernization)

Derleme (İnceleme) Makaleleri / Review Articles

Yasemin YILDIZ 177
Bitkilerin Adlandırılmasında Benzetmenin Rolü
(The Role of Similarity in Naming Plants)

Banu ANTAKYALI 188
Necati Cumalı'nın Zeliş (Tütün Zamanı) Romanında Yapı ve İzlek
(Structure and Theme in Necati Cumalı's Zeliş (Tütün Zamanı))

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REWIEVS

Özge VARDAR..... 212
İdris Nebi Uysal, (2018) Yunus Emre Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler (Karaman Nüshası)

Metehan ERASLAN 215
Ahmet Murat Kadioğlu (2020), Meiji Dönemi Japon ve Osmanlı Askeri Modernleşmesi

MAKALELER

ARTICLES

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 24 Aralık 2020

Gönderim Tarihi: 23 Ekim 2020
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Durucan, H. & Doğru E. (2021). “Bankaların Halkla İlişkiler Faaliyetlerinde Sponsorluk Çalışmalarına Verdiği Önem”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 1-21.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.815250>

BANKALARIN HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNDE SPONSORLUK ÇALIŞMALARINA VERDİĞİ ÖNEM

Eda DOĞRU*
Hasan DURUCAN**

Öz

Evrensel olarak gelinen noktada, hayatımızı idame ettirdiğimiz bu zaman diliminde KOBİ’lerin, şirketlerin, kurum ya da kuruluşların kurulması, kurulduktan sonra varlıklarını sürdürmesi ve hatta büyümeleri, topluma mal olmaları için verdikleri hizmet veya ortaya koydukları ürün kadar imaj da çok önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Bu imajı belirli periyotlarda yakalayamayan işletmeler kısa vadede olmasa bile küçülmeye hatta yerine göre varlıklarını koruyamayıp kapanmaya bile mahkûmdur. Lakin yakalanmak istenilen imaj, hem kolay hem de kısa vadede oluşabilecek bir olgu da değildir. İşletmeleri başarılı yönetmek, toplum nazarında halkın sevgisini kazanmak, belirli şan ve şöhrete ulaşmak, bunu sürdürmek uzun vadede profesyonel işlerle ve belirli bir ekip çalışmasıyla yapılır. Belirli zaman dilimlerinde, birden fazla başarılı projelerle ve yılları kapsayacak zaman dilimi içerisinde çalışmaların altına imza atmak, toplum içerisinde olumlu bir imaj oluşturabilir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, tüm kurum, kuruluş, KOBİ veya büyük işletmeler belirli bir amaca yönelik icra edilen sponsorluk çalışması içerisinde hedefleri ve bütçesi doğrultusunda yer almak istemektedir. Ülkemizde de sponsorluk faaliyetlerine özellikle bankalar önem vermektedir. Müşterisine, hedef kitlesine bundan da öte topluma, insanlığa karşı bazı sorumlulukları üstlenme çalışmasıyla yol izleyip pozitif kurumsal imaj yakalamak adına çaba sarf ederler. Bu bağlamda çalışmada Halkla ilişkiler ve iletişime değinilmiş, sponsorluk başlığı tanımlanarak amaçlarına kısaca göz atılmıştır. Bankaların kurum imajı oluşturmadaki yeri detaylandırılmış ve “Bankalar neden sponsor olur?” sorusuna cevap aranmış olup Türkiye Bankalar Birliği’nin şube sayısına göre kamu finans kurumu olan Ziraat Bankası, özel sektörde hizmet veren Türkiye İş Bankası ve katılım bankacılığı türünden Türkiye Finans Bankası’nın kurumsal WEB sayfalarında yayımladığı sponsorluk çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, İletişim, Sponsorluk, Bankacılık.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Konya/Türkiye. E-Posta: edaakgunes@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9695-3145>.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Konya/Türkiye. E-Posta: byhasandurucan@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1867-5201>.

*** Bu çalışma, Eda Doğru tarafından Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Doç. Dr. Ahmet Tarhan danışmanlığında yürütülen “Bankaların Halkla İlişkiler Faaliyetlerinde Sponsorluğunun Yeri” başlıklı yüksek lisans seminerinden üretilmiştir.

The Importance of Banks to Sponsorship Activities in Public Relations Activities

Abstract

At the point reached globally, in this period we maintain our lives, image is among the most important indicators as well as the service or product they provide for SMEs to establish companies, institutions or organizations, to maintain their existence after they are established, and even to grow, to cost the society. Businesses, which cannot capture this image in certain periods, are doomed to shrink even if they are not in the short term, or even to protect their assets and close accordingly. However, the image that is desired to be captured is not an easy and short-term phenomenon. Managing businesses successfully, gaining the love of the people in the eyes of society, achieving certain glory and reputation, maintaining this is done with professional work and a certain teamwork in the long term. Signing under studies with more than one successful projects and within the period that will cover the years in certain time periods can create a positive image in the society. Considering these, all institutions, organizations, SMEs or large enterprises want to take part in the sponsorship work carried out for a specific purpose in line with their goals and budget. In our country, especially, banks attach importance to sponsorship activities. They endeavor to achieve a positive corporate image by pursuing efforts towards their customers, their target audience, and by taking some responsibility towards the society and humanity. In this context, public relations and communication are mentioned in the study, the sponsorship title is defined and its objectives are briefly reviewed. The place of banks in creating the corporate image is detailed and "Why do banks sponsor?" It has been sought to answer the question Ziraat Bank, which public financial institutions by the number of branches in Turkey Banks Union, serving in the private sector in Turkey Business Bank and the participation type of banking Turkey published by sponsoring studies in Finance Bank's corporate web page is analyzed.

Keywords: Public Relations, Contact, Sponsorship, Banking.

Giriş

İçerisinde bulunduğumuz dönemde; kurum, kuruluş veya şirketlerin varlığını koruyabilmesi ve sürdürebilmesi, kazanç ve kârlarını yukarıya doğru çıkarabilmesi, toplum içerisinde saygınlık kazanıp belli bir değere ulaşabilmesi için şöhret basamaklarına adımlarını iyi atması gerekmektedir. Bu kurum, kuruluş ya da ticari işletmeler, her ne kadar verimli hizmet sunup kaliteli ürün ortaya koysalar da toplum nazarında bu şan ve şöhrete tabi değilse rekabet piyasa ortamında uzun vadede küçülmeye belki de varlığını sürdüremez hâle geleceği aşîkârdır.

Halkın nazarında bu şöhret basamaklarını tırmanmak, elbette kısa vadede oluşabilecek bir şey değildir. Birden fazla projeye, belirli aralıklarda ve yılları kapsayacak zaman dilimi içerisinde başarılı çalışmaların altına imza atılarak halkın gözünde olumlu bir imaj oluşturulabilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu kurum kuruluş yahut firmalar, belirli bir amaca yönelik icra edilen sponsorluk çalışmaları içerisinde yer almak istemektedir. Ülkemizde de sponsorluk faaliyetlerine özellikle kâr amacı güden işletmeler yani bankalar ciddi manada önem vermektedir. Vatana, bayrağa, millete, çevreye ve topluma karşı bazı sorumluluklarını yerine getirme düşüncesiyle hareket edip kurumsal itibar kazanmak için yoğun çaba harcarlar.

Son yirmi yıldır ekonomik dönüşmeyle doğru orantılı olarak sponsorluk çalışmaları da ciddi manada artmaya başlamış, birçok proje ise toplum tarafından tam not alıp yıllarca konuşularak günümüze kadar süregelmiştir. "Bankaların Halkla İlişkiler Faaliyetlerinde Sponsorluk Çalışmalarına Verdiği Önem" adlı bu çalışmada da, bankaların sponsorluk faaliyetlerine yer verilmiş olup kurumsal web sayfalarında ki paylaşımlar incelenmiştir.

1. Halkla İlişkiler ve İletişim

Halkla ilişkiler ve iletişim arasındaki ilişkiden bahsetmeden önce iletişim konusunun açıklanması daha yararlı olacaktır. Çok geniş bir kitleye hitap ettiği için iletişim ile ilgili olarak birçok tanım yapılmıştır. Sabuncuoğlu iletişimi şu şekilde tanımlamıştır: "İletişim, herhangi bir konu hakkında kişi veya kitleye bilgi vermek, öğretmek, fikir empoze etmek, kendi tezimizi savunmaya ikna etmek vb. için söz ya da sembollerle yapılan karşılıklı alışveriş işlemidir" (2010: 49).

İlişki kavramı, karşılıklı olarak yürütülen, bir amaca hizmet eden, sürekli veya geçici süreli olabilen, ihtiyaç duyulduğunda tekrarlanan, farklı yoğunluklarda yaşanan düşüncelerin, duyguların, kültürlerin, inanç ve tutumların bağıni sergiler. Toplumsal bir varlık olan insan içinde bulunduğu toplumsal çevre ile devamlı olarak iletişim hâlinindedir. Bu açıdan bakıldığında bireyler hayatları boyunca devamlı olarak halkla ilişkiler yaparlar. Siyasal alanda dâhil olmak üzere, mali yapıdan ekonomik ve kültürel sahaya kadar, mikro seviyelerden makro seviyeye kadar, örgüt içerisinde olabileceği gibi örgütler arası yani ülke içerisindeki yanı sıra ülkeler bazında “Halkla İlişkiler” çalışmaları sistematik ve düzenli olarak yapılmaktadır (Erdoğan, 2006: 16).

İletişim toplumların can damarıdır. Toplumlar için iletişim, insanlar için gıda kadar önemlidir. İletişim yoksa toplumsal hayat da yoktur. Çünkü iletişim olmadığında bireyler birbirleri ile iletişim kuramaz, anlayamaz ve bir arada yaşayamaz. İnsan sosyal bir varlıktır, bu açıdan düşünüldüğünde iletişimsizlik mümkün değildir. İçinde yaşadığımız çağın bile iletişim çağı, bilgi çağı şeklinde isimlendirilmesi, bu kavramın günümüzde ne kadar büyük önem kazandığını ispat eder niteliktedir (Fidan, 2012: 28).

2. Halkla İlişkilerde İletişimin Unsurları

Halkla ilişkiler, yapısal olarak incelendiğinde iletişimin beş farklı temel ögeye ayrıldığı gözlenmektedir. Bunlar;

- Kaynak,
- İleti ya da verilmek istenilen mesaj,
- Kanal,
- Alıcı ya da hedef,
- Geri besleme veya geri dönüş, olarak adlandırılabilir (Özer, 2009: 98)

Klasik yaklaşımda iletişim sürecinde iki öğeden bahsedilir; kaynaktan hedefe mesaj gönderilir, hedef mesajı alır ve algılar. Fakat günümüzde iletişim birçok boyuttan oluşur. Halkla ilişkiler çalışmaları da bu boyutların tamamını planlı ve sistematik bir şekilde kullanmak zorundadır. Kaynak, mesajın sadece hedefe gönderilmesi ile kalmamalı, hedefte oluşturduğu algı ve yönelimi ölçmelidir. Bunu da yukarıda bahsedilen öğelerden geri beslemeyi (besleyici yankı) kullanarak yapabilir. Bunu da kamuoyu araştırmaları, yüz yüze görüşmeler gibi yöntemlerden faydalanarak yapar (Kazancı, 1997: 51-52).

Sağlıklı bir halkla ilişkiler sürecinde planlı çalışmak çok önemlidir. İletişimde kullanılacak olan mesajın seçilmesi ve kurgulanması kadar, eylemle mesajın uyumu da çok önemlidir. Eylem de mesaj da hedef kitlenin beklentilerine karşılık vermeli, ilgisini çekmeli ve olumlu düşünceler geliştirmesine vesile olmalıdır. Planlanarak kurgulanan bu iletişim çalışmaları halkla ilişkiler faaliyetinin başarılı olmasını sağlayacaktır (Yatkın ve Yatkın, 2010: 14).

3. Halkla İlişkilerde Uygulama Alanları

Halkla ilişkilerin işlevi, gün geçtikçe genişlemektedir. Bu sebeple uygulama alanları da aynı doğrultuda genişlemesini sürdürüyor. Kurumsal Kimlik ve Kurumsal İmaj, Lobicilik, Sosyal Sorumluluk, Kriz Yönetimi ve Sponsorluk yaygın uygulama alanlarıdır.

3.1. Kurumsal Kimlik ve Kurumsal İmaj

Kurum kimliği, kurum kültürüne ve kültüre bağlı oluşan kurum ikliminin etkisiyle oluşmaktadır. Bir işletmenin kendisini anlatması ve tanıtması olarak düşünülen kurum kimliği, ürün ve hizmet tanıtımından önce, kurumun tanımlanmasıdır (Solmaz, 2011: 37).

Kurum kimliği unsurları; personelin davranışlarından, kurumun iletişim biçiminden, felsefesinden ve görsel unsurlarından oluşmaktadır. İşletmenin hizmet verdiği ve sattığı markasının ismi, kullanmakta

olduğu logosu, idari bina yahut ofislerinin yapısal görünüşleri, pazarlama amaçlı kullandıkları araçların giydirmeleri gibi buna benzer tüm görsel alanın içine giren konuların, tamamından oluşmaktadır (Bakan, 2005: 62).

Kurumsal kimlik ile oluşturduğu düşünülen kurumsal imaj, bir işletmeye ilişkin algılamaların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu algılamalar, iletişim faaliyetlerine işletmenin ürünlerine, yönetim tarzına, hizmetlerine ve diğer tüm aktivitelerine yönelik olarak gerçekleşmektedir (Eyüboğlu, 2016: 48).

Kurumsal imaj; kurum hakkında toplumun, müşterilerin, rakiplerin, çözüm ortaklarının kurumsal iletişim araçları ile elde ettikleri izlenimlerdir (Budak ve Budak, 2014: 159).

3.2. Lobicilik

Lobicilik; kuruluşların, karar alma makamında bulunan seçilmişlere yönelik yapmış oldukları faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerde daha çok ikna etme ve baskı kurma yöntemleri kullanılmaktadır. Yüz yüze iletişim yöntemleri, sosyal lobicilik, lobiler arasında işbirliği ve koalisyonlar kurmak, parasal destek sağlamak, yayın servisleri kurmak, karar merkezinde bulunanlara hediyeler vermek, konuyla ilgili radyo programları ve TV filmleri yapmak, toplantı düzenlemek, ünlü kullanmak ve hedef kitleyle yakın ilişkiler kurmak, dini inanışlardan faydalanmak, bilgi sunmak, mahkemelere katılmak, dava etmek, rüşvet kullanmak gibi tekniklere başvurmak bunlardan belli başlılarıdır (Canöz, 2013: 195).

Toplum içerisinde ki bazı bireyler tarafından kurumların cezbedilme faaliyetleri lobicilik olarak algılanmamalı, bu çemberin dışarısında tutulmalıdır. Devlet tasarruf ve görüşlerine tesir etmesi sebebiyle lobi çalışmaları yapıldığı için bu amaçla yönlendirilmeyen çalışmalar lobicilik sayılmaz. Lobicilikle ilgili bir diğer husus ise; karar mekanizmasının liderleri ile toplum arasında kurulan her türlü iletişim içerisinde hiçbir etkenin bulunmamasıdır. Yani belirli amaçlarla sadece kendi doğrularıyla yapılan çalışmalar lobicilik, yapmaya çalışan da lobici sayılmayacaktır. Son olarak; lobicilik faaliyetlerinin yapılabilmesi için kesinlikle iletişimin olması gerekmektedir. İletişimin her ne sebeple olursa olsun sağlanamadığı yerde cezbetme olasılığı bulunmadığından lobicilik yapılamaz (Arı, 2000: 152).

3.3. Medya ile İlişkiler

Bülbül (2000: 143), medyayı; yazı, ses veya görüntü aracılığıyla, iletişim kurmaya olanak sağlayan yazılı ve elektronik basın, internet, haberleşme uyduları, faks, telefon vb. gibi tüm kitle iletişim araçları olarak tanımlamaktadır. Medya ilişkileri ise bir kuruluşun çıkar ve amacı doğrultusunda, kuruluşun tanıtımı için iletişim medyasıyla ilişki kurma çabaları olarak (Erdoğan, 2006: 226) tanımlanmaktadır.

Günümüzde medya ve sosyal medya insanların vazgeçilmezleri haline gelmiştir. Bir konu hakkında bilgi almak ya da kanaate varmak hususunda başvurdukları ilk yol medya olmaktadır. Değişen dünyayla birlikte gazete, dergi, radyo ve televizyonun yanında internetin yaygınlaşması ve kullanım olanaklarının artması yeni bir pazara olanak sağlamaktadır. Bu pazarın adı: Sosyal Medya'dır. Sosyal medyanın yedi aracı bulunmaktadır. "Bunlar sosyal ağ siteleri, bloglar, podcastler, forumlar, içerik toplulukları, wikiler ve mikrobloglardır ve her birinin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır" (Okay ve Okay, 2014: 608).

3.4. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk, kuruluşların karar vermeden önce, kamu üzerinde yapacağı etkinin etrafı bir biçimde düşünülmesi olarak ifade edilebilir (Peltekoğlu, 1993: 42).

İşletmelerin başlıca sorumluluk alanları şu şekilde sıralanabilir (Aktan, 2008: 103)

- Çalışanlara karşı sorumluluk,
- Müşterilere (tüketicilere) yönelik sorumluluk,
- Hissedarlara yönelik sorumluluk,
- Doğaya ve çevreye yönelik sorumluluk,

- Devlete karşı sorumluluk,
- Tedarikçilere karşı sorumluluk,
- Rakiplere yönelik sorumluluk,
- Topluma karşı sorumluluk.

"Kurumların sosyal sorumluluğa önem vermelerinin yanında bireylerin kurumlardan bu yöndeki beklentilerinde de artış gözlenmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre toplumun yüzde sekseni, büyük şirketlerin topluma yönelik sosyal sorumluluklarının olması gerektiğine inanmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre tüketicilerin ürün ya da satın alma kararlarında şirketin sosyal sorumluluğunu çok önemli görenlerin oranı 1998-2002 yılları arasında iki kat artmıştır" (Bakan ve Kalender, 2007: 355).

3.5. Kriz Yönetimi

Kriz, bir örgütün hedeflerini, amaçlarını ve hareketlerini tehdit eden önlem alınması ve tepki gösterilmesi gereken, örgütün yetersiz kaldığı risk unsurudur. Kriz aniden meydana geldiği için işletmeler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle kriz kavramı bir işletme için sürekli takip edilen ve geliştirilen bir unsur olmak durumundadır (Akdağ, 2005: 3).

Kriz yönetimi, işletmenin herhangi bir kriz durumunda krizi en az seviyeye indirerek oluşacak zararların önüne geçmeyi ifade etmektedir. Kriz yönetimi beş alanda ele alınmaktadır. Bu alanlar şu şekilde sıralanmaktadır (Demirtaş, 2000: 365):

- 1- Olası kriz alarımının fark edilmesi
- 2- Krize karşı tedbirlerin alınması
- 3- Krizin kontrol altında tutulması
- 4- Olağan duruma geçilmesi
- 5- Tecrübe ve sonuçlarla gelen durum değerlendirmesi

Kriz yönetimi son dönemde sıkça tartışılan bir konudur. Kurumların nasıl krize engel olması ve nasıl bir politika uygulaması gerektiği önemlidir. Kriz etmenleri sosyal, teknolojik, siyasal ve ekonomik anlamda oluşmaktadır. Bilhassa ekonomik kriz kavramı 1997 yılında Asya finansal krizinin ardından gündeme gelmiş ve incelenmesi gereken bir konu olmuştur. Şirketlerin, mevcut kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmamaları ve dışarıdan gözlemleyememeleri krizi meydana getirmiştir. Yönetimin yetersiz ve yanlış uygulamaları şirketlerde krizleri meydana getirmiş, krizlerin daha sarsıcı olmasına neden olmuştur. Yatırımcıların ise işletme üzerindeki güveninin azalması gibi olumsuzluklara yol açmaktadır (Mesci, 2014: 33).

3.6. Sponsorluk

Genellikle ticari amaçlar güdülmeden; fakat medyatik veya itibari dönüşler beklenerek maddi, düşünsel ürün, takım, eleman gibi etkilerin sportif, sosyal ve her türlü kültürle alakalı sahalarda gereksinim hisseden birey, tüzel kişilik ya da teşkilatlara sunulması, sponsorluk olarak nitelendirilmektedir (Okay, 1998: 20).

Sponsorlukta çift taraflı yani hem sponsorluk hizmeti alan hem de bu hizmeti verenin fayda kazanması beklenir. Hizmeti alan kurum ve kuruluşlara sosyal, kültürel, sanatsal, eğitim ve sportif ilgili bir organizasyondaki maliyet sponsorla düşmekte; aynı zamanda sponsorun gücüne daha doğrusu medyadaki değerine göre de etkinlik medyada daha fazla yer almakta ve daha geniş kitlelere ulaşarak fayda sağlamaktadır. Sponsor olan firma ise, kuruluşa dair sempati, olumlu imaj ve güven veren bir firma pozisyonunda kabul görerek maddi gelirden görece daha önemli kazanımlar elde edecektir (Canöz, 2013: 138).

3.6.1. Sponsorluğun Amaçları

Sponsorluk; hibe yahut yardım amaçlı fayda olarak değil de belirli amaçları güttüğü için faal halkla ilişkiler aracı olmakla beraber ve satış yöntemi ve pazarlama becerisidir. I. Papasolomou ve Y. Melanthiou (2012: 320)'ye göre pazarlamanın amaçlarından birisi müşterilerle ilişkilerin geliştirilmesi iken, Canöz'e göre (2015: 107) bu amaçlar; ekonomik anlamda satış arttırmak ve kâr elde etmek iken, kurumun algılanmasına yönelik amaçlar kuruluşun tanınırlığını arttırmak ve olumlu imaj oluşturmaktır. Bozkurt (2006: 316) bu amaçları, firma ya da bu firmanın ürettiği ürün ve hizmeti topluma takdim ederek pozitif bir düşünce oluşturmak, bu düşünceyle etkilemek istediği hedef kitlenin sahip olma algısına katkı sağlamak olarak tanımlamaktadır. Bu nedenler esas alındığında aslında sponsorluğun en başta ticari kazançları maksat edinen bir iletişim aracı olması göze çarpıyor.

3.6.2. Sponsorluk Türleri

Halkla ilişkiler, reklâm ve pazarlama amaçlarıyla uygulanan sponsorluk uygulamasının türleri, beş ana başlıkta toplanmıştır. (Aktaş, 2011: 132)

3.6.2.1. Spor Sponsorluğu

Uygulama sahası olarak en geniş alana sahip ve en çok tercih edilen sponsorluk türüdür. Geniş kitlelere hitap edebilmesi ve bu nedenle medya araçlarının spora geniş bir yer vermesi sonucunda ürün ve hizmetlerini kısa zaman dilimi içerisinde tanıtip pazarlamak isteyen kurum ve kuruluşların sıkça başvurduğu sponsorluk türüdür (Soyer ve Can, 2010: 1202).

Kurum ya da kuruluşlar sponsorluk, tanıtıcı itemler, halkla ilişkiler, reklamcılık gibi çeşitli araçlar aracılığı ile olumlu ilişkiler kurmaya çabalamaktadır. Bir program (örneğin; televizyon ya da radyo) maddi olarak ya da programı veya olayı tanıtıcı malzemeler aracılığı ile desteklediği zaman sponsorluk meydana gelmektedir. Günümüzde, kurumsal spor sponsorluğu çok önemli bir araç olmaktadır (Harvey, 2001'den aktaran Mason, 2005: 32).

Spor olaylarına sponsor olan kurumların ürünlerini bu spor olaylarına katılım gösteren tüketicilerin, katılım göstermeyen diğer tüketicilere oranla satın alması daha muhtemeldir (Miloch ve Lambrecht, 2006: 147). Coşkun'a göre (1999: 66), spor sponsorluğu televizyon sponsorluğunun ve televizyona verilen reklamların artması ile güç kazanmıştır. Spor, medyanın dikkatini çekmektedir ve bu gibi spor organizasyonlarına sponsorluk yapan kurumlar kendi logolarına, tabelalarda, ilan panolarında, bayraklarda, örneğin teçhizat desteği verdiği bir futbol takımının formasında yer bulmaktadır.

Spor sponsorluğunda organizasyonel bazı amaçlar, pazarlama hedefleri veya çok özel tutundurma amaçlarını desteklemek için bireysel sporcu, lig veya kupa gibi bir spor oluşumuna yatırım yapmaktır (Argan ve Katırcı, 2008: 379) Bu konuyla ilgili olarak çeşitli tarihsel metinlerde bulunan yazılara göre ilk zamanlarda Yunanistan'daki varlıklı insanlar kendilerini duyurmak ve sosyal statü sahibi olmak amacıyla çeşitli spor faaliyetlerine sponsorluklar yapmışlardır (Argan ve Katırcı, 2008: 379-380).

Narshall ve Cook tarafından yapılan bir araştırmaya göre modern anlamda spor sponsorluğu ilk kez 1896 yılında İngiltere Futbol ligi şampiyonu Nottingham Forest takımına Bovril meşrubat şirketinin sponsor olmasıyla birlikte başlamıştır (Soyer, 2003: 47).

Spor sponsorluğunun gelişimindeki önemli noktalardan birisi ise bazı ürün grupları ve bunların üreten firmaların reklam yapmasının devlet tarafından yasaklanmasıdır. Tanıtım faaliyetleri için arayışa giren firmalar spor sponsorluğunun gücünü fark ederek bu alana yönelmişlerdir. Spor sponsorluğunun potansiyelini fark eden ve bu alana yönelen ilk firmalar alkollü içecek ve sigara satan firmalardır. Daha sonra bu firmaları finans sektöründekiler ve elektronik ve bilgisayar sektöründeki firmalar takip etmişlerdir (Soyer, 2003: 48).

3.6.2.2. Kültür Sanat Sponsorluğu

Sponsorluk giderleri arasında en fazla payı alan, spor sponsorluğundan sonra bu sponsorluk çeşididir. Kültür sanat sponsorluğunda hizmet şeklinde yapılan desteklerin genel olarak az olmasına rağmen, ön planda olan mali yönden yapılan desteklerdir. Kuruluşlar, uzun sürede ticari bir yarar sağlamak, hedef gruplarına ulaşmak, toplumda iyi niyet yaratmak, imajlarının gelişimine katkı sağlamak ve kuruluş içindeki çalışanları motive etmek amaçlarıyla bu sponsorluk çeşidini daha çok kullanmaktadırlar (Okay ve Okay, 2014: 453).

Kültür sanat sponsorluğu genellikle küçük ve özel bir hedef kitleye yöneliktir. Marka farkındalığı ve tercih oluşturmaktan ziyade kurumlar imaj oluşturmak ve hedef kitleleriyle ilişki kurmak için kültür-sanat sponsorluğu yapmaktadır. Bu tarz sponsorluklar kurumsal sosyal sorumluluğu göstermenin bir yolu olmaktadır (Lund ve Greysen, 2015: 5-6).

Kültür-sanat sponsorluğu, spor sponsorluğu kadar geniş kitlelere ulaşmasa da belirli hedef kitlelere ulaşmada önem arz etmektedir. Spor sponsorluğuna göre kuruma saygınlık ve itibar kazandırma açısından daha avantajlı olduğu durumlar bulunmaktadır (Aktaş, 2011: 238-239).

Kültür ve sanat sponsorlukları arasında; resim, grafik, dizayn, heykeltıraşlık, fotoğrafçılık, sahne sanatları, opera, tiyatro, bale, müzikal, pandomim, kabare, müzik, film, televizyon, edebiyat, eğitim, mimari, geleneksel sanatlar gibi geniş bir yelpazeyi saymak mümkündür (Peltekoğlu, 2007: 387)

3.6.2.3. Sosyal Sponsorluk

Kuruluşların toplumun ihtiyaçlarına yönelik yaptığı sponsorluk çeşididir. Bu sponsorluk çalışmalarıyla birlikte hedef kitle üzerinde sempati oluşturmak, olumlu imaj etkisi bırakmak amaçlanmaktadır. Sosyal sponsorluk yapan kuruluşlar, rakiplerinin bir adım önüne geçerek tercih edilme olasılığını arttırmaktadır (Yalaz Seçim, 2012: 474-475).

Kuruluşların yapmış oldukları aşı kampanyaları, sünnet töreni etkinlikleri, Ramazan aylarında kurmuş oldukları iftar çadırları, yiyecek ve içecek yardımları, özel gereksinim isteyen bireylere sağlanan tekerlekli sandalyeler, kan bağışi kampanyalarında yapılan yardımlar sosyal sponsorluk etkinliklerine örnek oluşturmaktadır (Canöz, 2013: 153).

Sosyal sponsorluk alanının içerisinde, sağlık problemlerine duyarlılık, toplumu tehdit eden hastalık konusunda gösterilen hassasiyet, rehabilitasyon, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı konusunda verilen destek, yaşlı ve çocuklara yardım merkezleri kurmak gibi çalışmaları saymak mümkündür (Peltekoğlu, 2007: 391).

Genelde sosyal sorumluluk kavramı ile sosyal sponsorluk kavramları birbirleriyle karıştırılmaktadır. Özgen bu konuya şu şekilde açıklık getirmiştir; Kurumsal sosyal sorumluluk etkinliğinde bulunurken, kurumlar kendi etkinlik alanları ile sosyal sorumluluk gösterecekleri etkinlik alanının birebir uyuşması zorunluluğunu gözetmezler fakat sponsorlukta bu faaliyet alanlarının uyumlu olmasına dikkat edilmektedir.

Sosyal sponsorluk ile sosyal sorumluluk projeleri ayıran diğer özellik ise; Kurumların sponsorluk için ayırdıkları bütçelerin kendi belirledikleri bir kısmını toplumsal fayda için kullanıyor olmalarıdır. Bunu kurumlar iki biçimde gerçekleştirmektedir. Kurumlar gönüllü bir kuruluş ile ortaklığa gidebilir ya da gönüllü kurum ortaklığı olmadan tek başlarına sosyal bir olayı destekleyebilirler. Sosyal sorumluluk kampanyalarının en temel özelliği uzun ömürlü olması ve sürekliliğinin olmasıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri toplumsal yarar gözetirler ve kurumsal bir beklenti içine girmezler. Sosyal sponsorlukta ise kurumsal bir beklenti ve ticari amaçlar söz konusudur (Özgen, 2006: 36-38).

3.6.2.4. Yayın Sponsorluğu

Televizyon kanallarında dizi, film, spor müsabakaları, yarışma programları gibi birçok yayın içerisinde sponsorluklar görülmektedir. Kuruluşların televizyon ve radyo yayın sponsorluğuna yönelmelerinde, kitle iletişim araçlarına ve internete ulaşımın kolay, hızlı ve ucuz olması önemli bir

faktördür. Televizyon programlarında yapılmakta olan ürün yerleştirme yayın sponsorluğuna bir örnektir. Sponsor kuruluş, sponsorluğunu yaptığı dizi ya da filmin senaryosuna müdahale edebilmektedir (Peltekoğlu, 2018: 414).

Her ürünün ya da hizmetin reklamı, satışı ya da sponsorluğu yapılamamaktadır. Yasaklanan ürün ya da hizmetler şunlardır; (RTÜK, 2004: 12)

- Her türlü içki,
- Sigara ve diğer tütün ürünleri ile bunlarla aynı isimde olan ve/veya bunları çağrıştıran ürün ve hizmetler,
- Reçete ile satışına izin verilen ilaç ve tedaviler,
- Tedavi ve iyileştirme kurum ve kuruluşlarının verdikleri hizmetler,
- Her türlü silah veya silah üreticisi ve satıcısının reklâmları,
- Falcı, medyum, astrolog vb. verdikleri hizmetler,
- Kumar vb. yerleri işletenlerin verdikleri hizmetler,
- Eş bulma hizmetleri,
- Kanunlarla reklâmı yasaklanan ürün ve hizmetler.

Sponsorluğu yasaklanan diğer programlar ise; haberler ve haber programları, dini programlar, açık oturumlar ve siyasi tartışma programlarıdır. Televizyonda program sponsorluğunun yapılabileceği programlar şunlardır (Okay, 2002: 37):

- Hava durumu,
- Spor haberleri,
- Karayolları durumu,
- Zaman durumu,
- Ekonomi ile ilgili programlar,
- Eğlence-magazin programları,
- Yarışmalar,
- Çocuk programları,
- Çizgi filmler,
- Diziler,
- Belgeseller,
- Kültür programları.

Kitap sponsorluğu alanında bilinen en eski örnek Guinness Rekorlar Kitabı'dır. Rothman, Shell ve Michelin gibi kuruluşlar spor yıllıkları, rehberler, haritalar, bahçecilik ve yemek pişirme kitabı gibi yayınların sponsorluğunu yaparak bu yayınlarda isimlerinin yer almasını sağlamışlardır (Okay, 1988: 125) Türkiye'de gazetelerin promosyon amaçlı dağıttıkları yemek kitaplarına margarin üreten kuruluşların sponsor olması ve bu kitaplarda kuruluşların isimlerinin yer bulunması yayın sponsorluğu açısından bir başka örnektir. Bütün bunların yanında özel kuruluşlar birbirlerinin tanıtımı için özel kitap, dergi, broşür gibi basılı malzemelerin masraflarını üstlenebilirler (İşçi, 1997: 57)

3.6.2.5. Macera Seyahat Sponsorluğu

Bu alanda tek bir sponsor olunabileceği gibi birden fazla kuruluşun da sponsor olması mümkündür. Bu kuruluşlar materyal sağlama, donanım, doğrudan parasal katkıda da bulunabilirler (Akyürek, 1998: 14).

Gezginlerin yapmış olduğu ülke seyahatleri, yürüyerek ya da bisikletle yapılan dünya gezileri, dağcılık, tırmanış, rafting, yamaç paraşütü veya uçan balonla gerçekleştirilen, risk ve zorluk barındıran ekstrem sponsorluklar olarak tanımlayabiliriz. 1995 yılında Nasuh Mahrîki'nin Everest Tepesi'ne çıkma projesine Yapı Kredi Bankası'nın sponsorluk yapmış olması dağcılık sponsorluğuna örnek verilebilir (Okay, 2005: 157).

4. Banka ve Bankacılık Faaliyetleri

4.1. Banka Kavramı

Türkçede “Banka” olarak telaffuz ettiğimiz sözcük, İtalyanca da “Banco” olarak kullanılmakta olan kelimedenden dilimize geldiği bilinmektedir. Hemen hemen dünyanın birçok ülkesinde de “Banca” olarak kullanılmaya devam ediyor. İtalyanların kullandığı “Banco” kelimesi kısa ve net bir tabirle tezgâh anlamına gelirken dilimizde de aynı anlamı taşımaktadır (Doğan, 2013: 3).

Ekonomik ve sosyal ilişkilerin ortaya çıkardığı bir ürün olan bankanın çemberini belirleyip kısa tanımlamak oldukça zordur. Geçmişten günümüze kadar çok yönlü ve karmaşık olarak gelen bu kavram, köken itibariyle ilkel hayata kadar dayandırılmaktadır. Bu sebeptendir ki yüzyıllardır işleyen bu kurumun her sosyal ve ekonomik dönemi için farklı tanımları yapılması olağandır. Lakin bankaların ve bu sektörün ödünç verme emanet alma yahut saklama gibi temel bir işleyişi olmuştur ki bu kökenden içinde bulunduğumuz güne kadar hiç değişmemiştir (İldız, 2013: 7).

Birçok tanımı olmasına karşın bankayı kısa ve net hâliyle belirli bir kalıba oturtmak gerekirse; hem gerçek hem tüzel kişilerin ekonomik anlamda gider ve ihtiyaçlarını menfaat gözeterek temin etmek gibi bir hedef içerisinde olan, ekonomi, sermaye ve para ile alakalı tüm işlemleri gerçekleştiren kurum ve kuruluşlardır (Eyüpgiller, 1999: 32).

Farklı deyişlerle başka tanımlara da bakmak gerekirse;

- Bankalar, ekonomik hayatın devamının sağlanabilmesinin sistemin ihtiyaç duyduğu ve kişilerden topladığı ya da kendi sahip olduğu mevcut sermayenin yatırımlara aktarılmasına aracılık eden ekonomik kuruluşlardır (Sevilengül, 2001: 1).

- Bankalar, bireylerin kendi gelecekleri için yapmış oldukları tasarruflarını biriktirdikleri, bu birikimlerini izleyebildikleri, değerlendirip yönetebildikleri ve aynı zamanda ihtiyaç duyduklarında çekebildikleri kuruluşlardır (Benston, 2004: 22).

- Banka; mevduat (belli bir süre sonunda geri almak kaydı ile faiz karşılığında yatırılan para) kabul eden, kabul edilen mevduatın piyasaya kredi vermek amacıyla kullanan ekonomik kuruluştur (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 17).

- Sermayenin teşebbüs alanına aktarılmasını sağlayan ve kendilerine özgü özellikleri ile ekonomik yaşamın devam ettirilebilmesi için hayati olan çeşitli hizmetleri sağlayan ekonomik yapılardır (Özkan, 2012: 3).

- Satın alma gücü üreten, kârlılık, nakit akışı ve risk yönetimi kurallarına güçlü şekilde bağlı, özel ya da kamu işletmesi olabilen, belirli kanun ve yönetmeliklerle düzenlenen, diğer işletmelerden birçok açıdan farklılığı olan yapılardır (Bulut, 2014: 4).

- Para kazanmak için para satan kurumlardır. (Koç, 2010: 3)

Yapılan bu tanımlardan yola çıkılarak özetle; her dönemde belirlenen faiz oranı karşılığında hem gerçek hem tüzel kişilerden nakit para toplayan, esnaftan, küçük ve orta ölçekli kurumlardan büyük ölçekli sanayi kuruluşlarına kadar kredi vererek devamlılıklarını sürdürmek, büyümelerine olanak sağlamak adına aracılık edip fon sağlayan, emanete bırakılan tüm değer ve kıymetleri belirli sistem ve düzen içerisinde koruyup gözetken, fiilen borsa piyasasına katılan ve faaliyet gösterdikleri ülke ekonomilerinin kalkınmasına fayda sağlayan, tüm bu işlemleri yaparken kâr amacı güden ekonomik kuruluşlardır.

4.2. Bankanın İşlevleri

Genel hatlarıyla bankaların işlevlerini dört ayrı başlık altında ele alınabilir. Bunlar (Kıvanç, 1999: 27);

- Ödeme araçlarının yönetimi,
- Portföy yönetimi,
- Fon transferleri ve risk paylaşımının saptanması,
- Alacakların islenmesi, daha iyi bilgi edinme ve işlem maliyetlerinin azaltılması olarak sayılabilir.

Bunun yanında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 14. maddesinde bankaların yapabilecekleri işlemler ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Bunlar;

(11.11.2005 tarihli ve 25983 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.)

- Mevduat kabulü.
- Katılım fonu kabulü.
- Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri.
- Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dâhil her türlü ödeme ve tahsilât işlemleri.
- Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri.
- Saklama hizmetleri.
- Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri.
- Efektif dâhil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri.
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövize dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri.
- Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri
- Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri.
- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri.
- Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri.
- Yatırım danışmanlığı işlemleri.
- Portföy işletmeciliği ve yönetimi.
- Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı
- Faktöring ve forfaiting işlemleri.
- Bankalar arası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık.
- Finansal kiralama işlemleri.
- Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri”

5. Bankacılık Sektöründe Halkla İlişkilerin Önemi

Banka imajının iyileştirilmesi için yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri halkla ilişkiler ve tanıtma faaliyetleridir (Bıçakçı, 2006: 166).

Bankaların dış görünüşleri ve fiziksel kolaylıkları müşteriler için oldukça önemlidir. Bunu; kuvvetin, sağlamlığın, gücün ve güvenin göstergesi olarak algırlar (Yavuz, 1972: 160).

Bankalar; şahısların, şahıs firmaların, KOBİ ve girişimcilerin mevduat ve tasarruflarını kendilerine çekebilmek, diğer bankalara göre farklı ve üstün olabilmek için Halkla İlişkiler çalışmalarıyla düşünen ve düşleyen insanoğlunun geleceğini bugünden tasarlamaya çalışırken, benimsenmek ve güvenilmek gibi de uğraş içerisinde olurlar. Burada Halkla İlişkiler bankanın politikalarını kitlelere benimsetmek yerine kitlelerin istemlerine göre bankanın politikalarını oluşturmaya çalışacaktır (Bıçakçı, 2006: 143).

Bankacılık sektöründe Halkla ilişkilerin sistemli yürütülmesinin iki amacı vardır. Bunlardan ilki kurum ya da kuruluş için olumlu imaj oluşturmak, ikincisi ise sahip olunan pozitif imajın korunmasıdır (Bıçakçı, 2006: 122).

Kurumsal İtibarın Oluşturulmasının altında yatan en önemli üç etkeni de şöyle sıralayabiliriz (Okay ve Okay, 2014: 453-464).

- Kurumsal iletişim ve kurum kimliği: Kurumsal iletişim uzun vadeli uygulanan bir iletişimdir ve hedefi de olumlu bir imaj oluşturmak, bu olumlu imajı korumak veya üzerine koymaktır.

- Sosyal Sorumluluk: Bir işletmenin sadece ticari kaygıyla faaliyet göstermesi, kamuoyunda tam anlamıyla kabul görmemektedir. Bu nedenle kurumlar sosyal sorumluluk taşıyan faaliyetlere ağırlık vererek rakipleri arasından sıyrılmalıdır.

- İdarecilerin rolü: Yönetim kurulu başkanları yahut genel müdürün pozisyonu artık otokratik liderden demokratik liderliğe geçiş yaparak kuruluş itibarını etkili şekilde artırmaktır.

6. Bankaların Kurum İmajı Oluşturmada Sponsorluğun Rolü

İçerisinde bulunduğumuz zaman diliminde, kurum ve kuruluşlar hem kısa hem de uzun vadede, hem maddi hem de manevi bir getiri beklentisi içerisine girerek hitap etmek istediği hedef kitlesine ulaşmak, toplum gözünden bakıldığında pozitif imar imaj oluşturmak, kurum adına çalışan personelinin moral ve motive etmek amacıyla sponsorluk çalışmalarına önem vermektedirler (Toplu, 2009: 149).

Hedef gruplarından öte topluma verdikleri hizmet ya da ürettikleri ürün kadar, toplum nazarında kurum ya da kuruluşun nasıl bir imaja sahip olduğu, takdir edilip edilmediği de son derece önemli bir kavramdır. Başarının süreklilik göstermesi, uzun bir zaman dilimine yayılması için, kamuoyu önünde kurum imajının pozitif olduğuna inanmaktadırlar (Erkmen, 1997: 8).

Kurum ya da kuruluşlar, takipçilerini etkilemek, onlar üzerinde pozitif bir algı yaratmak için sponsor olacakları faaliyetleri özenle seçme eğilimi içerisindedir. Böylelikle hem desteklenen sponsor olayı icra edilirken hem de hedef kitlenin gözünde hoş bir algı yapılır. Alanında profesyonel, milyonlarca kişi tarafından takip edilen, saygın bir kişilik ile çalışma içerisindedir olmak kurumlara daha modern bir hava katarken beraberinde güven duygusunu da getirir. Ancak bunun tam tersi, olumsuz ve hüsrana uğratabilecek herhangi bir film konsepti, konser yahut aynı anda yüzbinlerce kişiye ulaşabilecek televizyon programı kurumun imajını alt üst edebilir. Bu tür durumlarla karşılaşmamak için çok titiz çalışılıp desteklenen faaliyetin en ince ayrıntısını kadar toplum nazarında nasıl karşılanacağı önceden sezilmelidir (Peltekoğlu, 2004: 298-299).

Sponsorluk faaliyetlerini desteklemek isteyen firma, bazen de bütçesini güvenlik, hizmet veya teknolojik anlamda verebilir. Etkinlik için kullanılan teçhizat, güvenlik tedbirleri yahut hammadde temini gibi konularda da karşımıza çıkmaktadır (Okay, 1998: 128).

Sonuç itibarıyla toplum nazarında olumlu bir kurum imajı oluşturmak isteyen, ekonomik anlamda refah düzeyi iyi olan firmalar; kültür, sanat, spor ve çevre gibi alanların ihtiyacı olan desteği böylelikle karşılama eğilimi içerisine girmektedir. Bu vesileyle kurum ya da kuruluşlar başrol oyunculuğu üstlenirken topluma katkı sağlayarak da bu tür faaliyetler ile hedef kitleleri önünde pozitif bir algı yaratarak sanatın, sporun ve kültürün gelişmesine de destek olurlar (Toplu, 2009: 151).

7. Bankaların Sponsor Olma Nedenleri

Kurum ya da kuruluşlar, sponsorluk faaliyetlerini içerisindedir bulunduğumuz dönemde etkin bir iletişim aracı olarak kullanmayı tercih ediyorlar. Özellikle kültür sanat ve spor ile alakalı sponsorluklar, firmaların pazarlama çalışmalarına nerdeyse doğrudan katkı sağladığı için gün geçtikçe önemi daha da artmaktadır. Rekabet ortamında bir kampanyaya destek olmak ya da sponsorluk adı altında çalışmalar yaparak “sağduyu kurum” adıyla anılmak, bir nebze ödül olarak nitelendirilmektedir (Mescon ve Tilson, 1987: 59).

Temelinde; adından söz ettirmek, var olan unvanını korumak veya sürdürmek, daha sosyal bir alanı işgal etmek, toplum içerisinde seçkin bir kimliğe bürünmek gibi beklenti ve idealleri olan kurumlar sponsorluk faaliyetleri içerisindedir. Bunun yanı sıra geçmişten günümüze kadar kültür ve sanat olgusunun hem bireye özgü olarak hem de toplumsal manada etkili bir iletişim kanalı olarak görülmesi de bu tür faaliyetlerin desteklenmesinde ki en önemli etken olarak gün yüzüne çıkmaktadır (Tavlak, 2007: 107).

Ülkemizde başta kültür sanat olmak üzere spor eğitim, çevre ve sağlık gibi sahalarda kurumlar

maddi ve manevi sponsor desteğiyle çalışmalara destek olmaktadır. Bazı organizasyonların günümüzde banka adlarıyla özdeşleşerek icra edilmesi, sponsorluğun ne derece önemli bir halkla ilişkiler aracı olduğunu kanıtlar niteliktedir (Susar, 2003: 58).

Kültür ve sanat sponsorluklarında opera, müzikal, caz gibi müzik aktiviteleri, sinema, tiyatro, edebiyat, resim ve fotoğraf sergileri, müze gibi alanlarda ya doğrudan ya da işbirliği ile bu sahalarda sponsorluk çalışmaları adı altında desteklenmektedir. Büyük gala gecelerinin tertip edilmesi, kütüphaneler kurulması, mevcut kütüphanelere kitap desteği yahut restore çalışmaları, arkeolojik kazılara sahip çıkılması, burs imkânları tanınması gibi çalışmalar da sponsorluk faaliyetleri içerisinde tanımlanmaktadır. Günümüzde, çağdaş sanat koleksiyonları adı altında titiz çalışmalar yapan bankaların bu alanda yaptıkları da dikkat çekicidir (Kösemen, 2010: 180).

Sanata ve sanatçıya, yerel yönetimlerin ulaşamadığı, göremediği yahut eksik kaldığı durumlarda varlıklı özel firmaların, zengin ailelerin sahip çıkarak desteklediği görülmektedir. Sahip oldukları malvarlığını bağış yaparak paylaşmak yerine toplum adına mal olacak proje ve etkinliklerle değerlendirmektedirler (Tavlak, 2007: 106).

Sponsorlukların kurum ya da kuruluşlara çok daha cazip görünmesinin başlıca nedenlerinden biri de, özelleşme atmosferi sonucu kendi gündemlerini oluşturma kolaylığı sağlamasıdır. İdeolojik perspektifle bakıldığında iş dünyası, devlet eliyle yapılan her tür düzenlemeyi serbest piyasa sistemine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır. Örneğin; Amerika'da hükümetin 1965 yılında kurduğu Ulusal Sanat Vakfı'na karşılık, 1967 yılında sanatı desteklemek için iş dünyası da Özel Sektör Sanat Komisyonu'nu kurarak karşılık vermiştir. Dahası önemlisi sponsorlukların halkla ilişkiler literatüründe çok sık kullanılan bir teknik olmasının kayda değer nedenlerinden biri olarak kurum ya da kuruluşların vergiden düşüyor olmasını gösterebiliriz. Amerika ve İngiltere'de bu çok yaygındır. İngiltere'deki kuruluş bütçelerinde sanat sponsorluğuna harcanan para çok az yer tutmaktadır. ABD'de de kuruluşların pazarlama departmanlarından sponsorluk için çıkan paralar ya da yardım amaçlı harcamalar vergiden düşülebilmektedir. İngiltere'de sanat sponsorluğunu teşvik etmek ve vergi indiriminden yararlanmak için hükümet ve Özel Sektör Sanat Sponsorluğu Derneği, sponsorluğa farklı bir tanım getirmiştir. Bu tanıma göre; sponsorluk ticari bir sözleşmedir. Bir başka deyişle, bir işletmenin ismini, ürünlerini ya da hizmetlerini tanıtmak amacıyla bir sanat kurumuna yaptığı bir ödemedir. Bu tanım, vergi indiriminden yararlanmak amacıyla yapılan hayırseverlik ya da bağıştan farklı bir uygulamayı içermektedir. Sponsorluk, halkla ilişkiler kampanyalarına dâhil edilip, tecimsel bir tanıtım aracı olarak kabul edilmektedir (Wu, 2005: 208-214).

Kamu kurumları, özel sektörde yer alan küçük ya da büyük ölçekli kuruluşlar, desteklenmeyi bekleyen birçok faaliyete sponsor olmaktadır. Lakin şu da bir gerçek olarak gün yüzüne çıkmaktadır ki bu kurum ya da kuruluşlar yönetim anlayışı içerisinde toplumla birlikte kendilerine en çok fayda sağladıkları projelerin altına imza atmaktadırlar (Tavlak, 2007: 108).

8. Bankaların Sponsorluk Uygulamaları: Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme

8.1. Bankaların Tarihçesi

Bu başlık altında; kamu, özel ve katılım banka türünden Bankalar Birliği'nin yayımladığı şube sayısına göre Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın tarihçelerine yer verilmiştir.

8.1.1. Ziraat Bankası

19.yüzyılın ikinci yarısında, 20 Kasım 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Pirot Kasabası'nda kuruldu. Bankanın temelini oluşturan Memleket Sandıkları'yla 3-12 ay vadeli ve kişi başına azami 20 liralık ilk tarımsal kredi uygulaması başladı. 1888 yılında Ziraat Bankası Nizamnamesi yürürlüğe girerken ilk defa da faiz karşılığı mevduat kabul edilmiştir. 1916 yılında tarımsal işletmelere kredi, tahvil ve kefalet karşılığı avans kullanılmaya başlanırken ilk devlet tahvili satışı da bu dönem yapılmıştır. Bankanın ihtiyaç duyduğu nitelikli personelin yetiştirilmesi amacıyla Bankacılık Okulu 1989 yılında

öğretime açılmıştır. Aynı yıl içerisinde Ziraat Altın adı altında altın satışına başlanırken ilk tüketici kredisi ve yine ilk defa kredi kartı verilmiştir. 25 Kasım 2000 tarihinde kabul edilen 4603 sayılı kanunla T.C. Ziraat Bankası, Anonim Şirket hâline getirilirken 2001 yılında Emlak Bankası, Ziraat Bankası ile birleştirilerek kapatıldı. 2013 yılında kuruluşunun 150.yılımı kutlayan banka iştiraki olan Ziraat Katılım Bankası'nı 2015 yılında faaliyete geçirmiştir. 2018 yılında üst üste 2. kez Türkiye'nin marka değerini en çok artıran banka markası olurken aynı zamanda üst üste 2. kez Türkiye'nin en sevilen banka markası seçilmiştir. Gerçekleştirdiği sponsorluklarıyla adından söz ettiren bankanın sponsorluk çalışmalarına alt başlıkta yer vermiştir.

8.1.2. Türkiye İş Bankası

Cumhuriyet döneminin ilk ulusal bankası olan İş Bankası, Atatürk'ün direktifleriyle İzmir Birinci İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 26 Ağustos 1924 tarihinde kuruldu. İş Bankası ilk Genel Müdürü Celal Bayar'ın liderliğinde iki şube ve 37 personel ile hizmete başlamıştır. Nominal sermayesi 1 milyon TL olan bankanın fiilen ödenen 250 bin TL'lik bölümü ise bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından karşılanmıştır. Ülkemizde elektronik bankacılığın temellerini atan banka, uygulamaya soktuğu bankamatikler ile bu alandaki hizmetin adı, markası hâline geldi. Yatırım hesabı hizmeti, yatırım fonu, interaktif telefon bankacılığı, internet şubeciliği, QR (Quick Response) kod kullanılan ödeme sistemi Parakod gibi ilklere imza atan banka Avrupa ve Kıbrıs'ta da ilk Türk banka şubelerini açan banka hüviyetindedir.

8.1.3. Türkiye Finans Katılım Bankası

Türkiye Finans; 1991 yılında tamamı yerli sermayeli ilk özel finans kurumu olarak kurulan "Anadolu Finans" ile 1985-2001 yılları arasında "Faisal Finans Kurumu" adıyla katılım bankacılığı hizmeti sunan "Family Finans"ın 2005 yılında bir araya gelip tek çatı altında birleşerek bankanın unvanı Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilerek kurulmuştur. Türkiye Finans için en büyük değişim ve atılım dönemi, yüzde atmış hissesinin 2008 tarihinde The National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınması ile başlamıştır. Orta Doğu bölgesindeki en büyük sermayeli bankalarından biri olan NCB'nin bünyesine katılması ile yeni ve güçlü bir kurumsal kimliğe kavuşan Türkiye Finans, hedef kitlesi giderek genişleyen katılım bankacılığına yeni bir soluk getirmiştir. 2018 yıl sonu itibarıyla 3661 çalışanı, 306 şubesi ve etkin alternatif dağıtım kanallarından oluşan hizmet platformuyla ticari/kurumsal bankacılık ve perakende bankacılık segmentlerinde geniş bir müşteri kitlesine hizmet ve çözümler sunmaktadır.

8.2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye Bankalar Birliği'nin 28 Aralık 2019 tarihli verilerine göre aktifi en büyük olan kamu bankası, özel banka ve katılım bankasının web sayfalarındaki Ocak 2014 ile Aralık 2019 yılları arasında yaptıkları sponsorluk faaliyetlerinin analizini içermektedir.

Dijital çağ diye nitelendirdiğimiz, içinde bulunduğumuz zaman diliminde, ülkemizde bankaların web sitelerinin yoğun bir şekilde kullanımı ve sık ziyaretçi sayısına ulaşması yapılan bir araştırmaya göre ön plana çıktığı bilinmektedir (Gözütok, 2006).

Rekabet yarışının gün geçtikçe kızıştığı bankacılık sektöründe, ortaya çıkardığı hizmet kalitesinin dışında sponsorluk faaliyetleri ya da sosyal sorumluluk projeleriyle rakiplerini bir adım daha geride bırakmak adına toplumsal alana katkıda bulunup güçlü kurum imajı sergilemek isteyen bankalar; özellikle spor, sanat ve kültür başlıkları adı altında çalışmalar ortaya sunmaktadır.

Bu doğrultuda; öncelikle bankaların web sayfalarında sponsorluk çalışmalarının var olup olmadığına bakılmıştır. Bu alanda çalışma yapan bankaların hangi uygulama sahasını tercih ettiği saptanırken son aşamada bu üç banka birbiriyle karşılaştırılarak değerlendirilmeye alınmıştır.

8.3. Bulgular

8.3.1. Sponsorluk Türü

Bu başlık altında; kamu, özel ve katılım banka türünden Bankalar Birliği'nin yayımladığı şube sayısına göre Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın kurumsal WEB sayfalarında paylaştığı sponsorluk çalışmaları ele alınmıştır.

8.3.1.1. Spor Sponsorluğu

Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın kurumsal WEB sayfalarında spor sponsorluğu ile alakalı paylaştıkları çalışmalar incelenmiştir.

8.3.1.1.1. Ziraat Bankası'nın Spor Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Ziraat Bankası'nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.1.2. İş Bankası'nın Spor Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Türkiye İş Bankası'nın spor sponsorluğuyla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışması incelenmiştir.

8.3.1.1.2.1. Satranç

Türkiye İş Bankası, Türkiye Satranç Federasyonu ile 2005 yılında anlaşma imzalayarak bu alanda ana sponsor olmuştur. Aynı zamanda bu sponsorlukla bu dönemlerde gerçekleşen ve satrancın ilköğretim müfredatında seçmeli ders olarak yer alması kararını da ülke çapında tamamlayan ve destekleyen bir girişim olmuştur. Banka, satranç dersi alan ilkokul ve ortaokul öğrencilerine eğitim malzemeleri sağlanmasının sorumluluğunu üstlenmiş olup ülke genelinde ortaöğretim düzeyinde eğitim veren devlet okullarında satranç sınıfları açmıştır. Türkiye genelinde bugüne kadar açılan satranç sınıflarının sayısı 21.000'e ulaşırken satranç sınıfı açılan okullara satranç kaynak kitapları gönderildi.

8.3.1.1.3. Finans Katılım Bankası'nın Spor Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Türkiye Finans Katılım Bankası'nın spor sponsorluğuyla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışmaları incelenmiştir.

8.3.1.1.3.1. Ülker Sports Arena

Fenerbahçe Ülker Basketbol Takımı'na ait Ülker Sports Arena, 13 bin kişilik kapasitesiyle çok sayıda ulusal ve uluslararası maç, konser ve etkinliğe ev sahipliği yapıyor. Ülker Sports Arena'nın ana sponsorlarından birisi olan Türkiye Finans Katılım Bankası da bu kapsamda müşterilerini yıl boyunca yapılan maçlara, konserlere ve etkinliklere davet ederek desteklerini ortaya koymuştur.

8.3.1.1.3.2. Kırkpınar Yağlı Güreşleri

Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri, 2013-2015 yılları arasında Türkiye Finans Katılım Bankası sponsorluğunda gerçekleştirilmiştir. Üç yıllık bir süreyi kapsayan bu destek süresince yağlı güreşleri daha çok sayıda insanla buluşturma, gelecek kuşaklara aktarma, bilinirliğini artırma ve evrensel bir değer olarak tanıtmaya adına imza atmıştır.

8.3.1.1.3.3. Uluslararası Akdeniz Oyunları

20-30 Haziran 2013 tarihleri arasında on günlük süre zarfında icra edilen ve Mersin'de düzenlenen 17. Uluslararası Akdeniz Oyunları'nda ikisi sabit ikisi mobil şube olmak üzere tüm katılımcılara bankacılık ve finans işlemleri konusunda hizmet vermiştir.

8.3.1.2. Kültür Sanat Sponsorluğu

Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın kurumsal WEB sayfalarında kültür sanat sponsorluğu ile alakalı paylaştıkları çalışmalar incelenmiştir.

8.3.1.2.1. Ziraat Bankası'nın Kültür Sanat Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Ziraat Bankası'nın kültür sanat sponsorluğuyla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışmaları incelenmiştir.

8.3.1.2.1.1. Ziraat Bankası Müzesi

Ankara'nın Ulus semtinde bulunan Ziraat Bankası'nın tarihi Genel Müdürlük binasının Şeref Salonu'nda yer almaktadır. Cumhuriyet tarihinin her aşamasına bizzat tanık olmuş bankanın müzesi, Türkiye'de açılan ilk Bankacılık Müzesi olma özelliğine de sahiptir. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi açısından önemli bilgi kaynaklarına sahip olan müze, 1981 yılında açılırken ülkemiz bankacılık sisteminin ticari, ekonomik, siyasi, kültürel, sanatsal, eğitsel değişimini ve geçmişten bugüne geline gelişimini gösterme özelliğine olanak sağlayarak pek çok antika objeyi, tarihi bir atmosfer içinde barındırmaktadır.

8.3.1.2.1.2. Resim Koleksiyonu

Ziraat Bankası, sanat değerlerini kurum dışına taşıyarak toplumla paylaşmak ve sanatı yaşandı kılmak için 1926'dan beri sanat ve sanatçıya verdiği desteği "Sanat için, sanatın içinde" sloganıyla bütünleştirmiş ve bu amaçla koleksiyonda yer alan sanat eserlerinin farklı zamanlarda sergilenmeleri sağlanmıştır. Osmanlı Ressamlar Birliği Sanatçıları Hoca Ali Rıza (1864-1930), Mehmet Ruhi Arel (1880-1931), Mehmet Ali Laga (1878-1947), Şevket Dağ (1876-1944), Feyhaman Duran (1886-1970), Hikmet Onat (1882-1977), Hayri Çizel (1891-1950), Hasan Vecih Bereketoğlu (1895-1971), Ali Rıza Beyazıt (1883-1963), İbrahim Safi (1898-1983), Eşref Üren (1897-1984), Cemal Tollu (1899-1968), Nurullah Berk (1906-1982), Nuri İyem (1915-2005), Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975) gibi usta sanatçıların eserleri Koleksiyonumuzun en değerli başyapıtları arasında sayılabilir. Koleksiyona dönüşümü geniş bir zaman dilimini kapsayan bu eserlerin en eskisi H. Hadfield CUBLEY imzasını taşıyan "Otlak" isimli 1897 tarihli yağlı boya tablodur. Aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi Türk Ressamları ve 1950'den sonra soyut tarzda, gerçekçi, gerçeküstücü, naif, lekeci ve figüratif anlayışta ürün veren; ayrıca yeni figürasyon eğiliminde ve pop türünde yapıtları bulunan ve kendi özgün üsluplarında eser veren yüzlerce sanatçının eserlerini banka kendi şubelerinde yayımlamak üzere masa takvimlerinde kullanılmaktadır.

8.3.1.2.1.3. Tünel Sanat Galerisi

İstanbul ilinin Beyoğlu ilçesi sınırları içerisinde olup 1999 yılının Şubat ayında hizmete girmiştir. İki kattan oluşan galerinin oldukça büyük yüzölçümüne sahip olması sebebiyle katlar ayrı ayrı tahsis edilmektedir ve yıl içerisinde yaklaşık 24 adet sergiye ev sahipliği yapmaktadır.

8.3.1.2.1.4. Kuşulu Sanat Galerisi

Ankara ilinin Kavaklıdere ilçesi sınırları içerisinde olup 2002 yılının Mart ayında hizmete girmiştir.

Bankanın faaliyete geçen ikinci ve son sanat galerisidir. Kuşulu Şubesi'nin alt katında ve tek bir bölümden oluşan galeride yıl içerisinde yaklaşık 12 sergi açılarak sanatseverlerin beğenisine sunuluyor.

8.3.1.2.2. İş Bankası'nın Kültür Sanat Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Türkiye İş Bankası'nın kültür sanat sponsorluğuyla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışmaları incelenmiştir.

8.3.1.2.2.1. İş Sanat Konser Salonu

Varlığını 18 yıldır sürdüren İş Sanat Konser Salonu, renkli çocuk oyunları, genç yeteneklere fırsat tanıdığı Parlayan Yıldızlar konser serisi ve şiir dinletileriyle bugüne kadar 580 bini aşkın sanatseverle buluşmuştur.

8.3.1.2.2.2. İş Sanat Kibele Galerisi

2000 yılında 19. yüzyılın en önemli deniz ressamlarından Ayvazovski'yi 100. ölüm yıldönümünde anmak amacıyla düzenlenen bir sergiyle açılan İş Sanat Kibele Galerisi, plastik sanatlar tarihine adını yazdırmış sanatçıların sergilerine ev sahipliği yapıyor. Bugüne kadar Nuri İyem'den Ergin İnan'a, Kuzgun Acar'dan Bedri Rahmi Eyüboğlu'na kadar pek çok değerli sanatçının retrospektif sergilerini ağırlayan Kibele Sanat Galerisi aynı zamanda "Biz Mektup Yazardık" ve "Resim Öğretenler" gibi özel sergileri de izleyici ile buluşturdu.

8.3.1.2.2.3. Kültür Yayınları

1956 yılında Hasan Ali Yücel tarafından dünya klasiklerinin dilimize kazandırılması projesiyle yayın hayatına geçerek kurulmuştur. Kültür Yayınları yayın çalışmaları 10 ana başlık altındadır:

- Hasan Ali Yücel Klasikleri,
- Tarih ve Anı,
- Modern Klasikler,
- Çocuk ve İlk Gençlik,
- Türk ve Dünya Edebiyatı,
- İnceleme ve Araştırma,
- Söyleşi,
- Satranç,
- Sanat,
- Ekonomi, İş İdaresi ve Bireysel Gelişim.

8.3.1.2.2.4. Türkiye İş Bankası Müzesi

Kasım 2007 tarihinde kapılarını ziyaretçilere açan, Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi konusunda uzmanlaşmış ilk müze olan Türkiye İş Bankası Müzesi, bankanın kurulduğu günden bugüne biriktirdiği arşiv ve koleksiyonundan seçilen örnekleri çağdaş bir kurguyla sergiliyor. Ağustos 2018'de 1 milyonuncu ziyaretçisiyle 10. yılını kutlayan Müzede farklı yaş grupları için "Bütçe Tutum Tasarruf", "Finansal Okuryazarlık", "Dünyanın Parası" ve "Müze Hatıram" gibi atölye çalışmaları yapılıyor. Atölye çalışmalarına bugüne kadar 75 binin üzerinde çocuk ve genç katıldı.

8.3.1.2.2.5. Uluslararası Müzik Festivali

İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın mütevelli heyeti üyeleri arasında yer alan Türkiye İş Bankası, aynı zamanda vakıf tarafından 1973 yılından günümüze kadar gerçekleştirilmekte olan Uluslararası Müzik Festivali'ne düzenli olarak katkıda bulunmaktadır. Film, tiyatro, caz, klasik müzik festivalleri ve Uluslararası İstanbul Bienali'yle İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın projelerine desteğini sürdürmektedir.

8.3.1.2.2.6. Arkeoloji Sponsorlukları

2012 yılından günümüze kadar Gaziantep'te yer alan Zeugma 'Muzalar Evi' kazılarına verdiği destekle bu alandaki hassasiyetini ortaya koyan Türkiye İş Bankası, 2016 yılında iştirakleri Şişecam ve TSKB ile birlikte Antalya'da 'Patara' Antik Kenti kazı çalışmalarına da katkı sağlamaya başladı.

8.3.1.2.2.7. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ile İşbirliği

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) ve Türkiye İş Bankası iş birliği ile 2012 yılında kurulan ülkemizin ilk bilimsel "Sanat Eserleri Konservasyon ve Restorasyonu Laboratuvarı" üniversitenin Bomonti kampüsünde bu alandaki çalışmalarını sürdürüyor. Türkiye İş Bankası'nın, ülkemizin resim sanatı mirasını korumak ve gelecek kuşaklara ulaştırmak amacıyla hayat geçirdiği bu proje ile MSGSÜ bünyesinde açılan lisans programı 2013-2014 eğitim öğretim yılından bu yana bu alanda gençleri yetiştirmeye devam ediyor.

8.3.1.2.3. Finans Katılım Bankası'nın Kültür Sanat Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Türkiye Finans Katılım Bankası'nın kültür sanat sponsorluğuyla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışmaları incelenmiştir.

8.3.1.2.3.1. Karanlıkta Diyalog Sergisi

Dünyada 1988 yılından bu yana 130 şehirde 7 milyondan fazla kişiye ulaşan ve ziyaretçilerin görme duyularını kullanmadan, tamamen karanlık bir ortamda günlük yaşamı deneyimlemelerini sağlayan Karanlıkta Diyalog Sergisi'nin İstanbullularla buluşması için Türkiye Finans Katılım Bankası desteklerini esirgememiştir. Proje kapsamında; İstanbul şehir hayatının görmeyenlerin gözünden yeniden inşa edilmesini sağlayarak, ziyaretçilerin İstanbul'u görmeksizin 'görmelerini' ve önemli mekânları ziyaret etme deneyimini yaşamalarına katkı sağlayarak hassasiyetini ortaya oymuştur.

8.3.1.2.3.2. Anadolu Markaları Yarışması

İstanbul dışında olup markalaşma yönünde önemli adımlar atan Türk şirketlerine karşı farkındalığı artırmak amacıyla düzenlenen Anadolu Markaları yarışmasına üç yıl süresince destek vermiştir.

8.3.1.3. Sosyal Sponsorluk

Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası'nın kurumsal WEB sayfalarında sosyal sponsorluk ile alakalı paylaştıkları çalışmalar incelenmiştir.

8.3.1.3.1. Ziraat Bankası'nın Sosyal Sponsorlukla İlgili Faaliyetleri

Ziraat Bankası'nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.3.2. İş Bankası'nın Sosyal Sponsorlukla İlgili Faaliyetleri

İş Bankası'nın sosyal sponsorlukla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışmaları incelenmiştir.

8.3.1.3.2.1. 81 İilde 81 Orman Projesi

Önceliği çocuklar olmak üzere halkın çevre konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla Türkiye İş Bankası, TEMA Vakfı ile Tarım ve Orman Bakanlığı işbirliğinde 2008 yılı sonunda “81 İilde 81 Orman” projesini hayata geçirdi. Bu proje kapsamında ülkenin 81 vilayetinde yaklaşık 1.500 hektar alana 2.205.000 adet fidan dikildi. “81 İilde 81 Orman” projesinin dikimlerini 2012’de tamamlayan banka, 22 bin hektarlık alanda 35 bin 200 fidanla 82’nci ormanını TEMA Vakfı ile Kuzey Kıbrıs Orman Dairesi işbirliğiyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde kurmuştur.

8.3.1.3.3. Finans Katılım Bankası’nın Sosyal Sponsorlukla İlgili Faaliyetleri

Finans Katılım Bankası’nın sosyal sponsorlukla ilgili faaliyetleri ve kurumsal WEB sayfasında paylaşım yaptığı çalışmaları incelenmiştir.

8.3.1.3.3.1. Down Cafe Projesi

Down Sendromlu gençleri sosyal hayata hazırlamaya ve çalışmaya teşvik etmek amacıyla geliştirilen, İstanbul’un farklı noktalarında hizmet veren Mobil Down Cafe uygulamasına iki adet aracın finansmanını karşılayıp ve ayrıca erzak yardımı yaparak projeye destek vermiştir

8.3.1.4. Yayın Sponsorluğu

Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası’nın kurumsal WEB sayfalarında yayın sponsorluğu ile alakalı paylaştıkları çalışmalar incelenmiştir.

8.3.1.4.1. Ziraat Bankası’nın Sosyal Sponsorlukla İlgili Faaliyetleri

Ziraat Bankası’nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.4.2. İş Bankası’nın Sosyal Sponsorlukla İlgili Faaliyetleri

Türkiye İş Bankası’nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.4.3. Finans Katılım Bankası’nın Sosyal Sponsorlukla İlgili Faaliyetleri

Türkiye Finans Katılım Bankası’nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.5. Macera Seyahat Sponsorluğu

Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası’nın kurumsal WEB sayfalarında macera seyahat sponsorluğu ile alakalı paylaştıkları çalışmalar incelenmiştir.

8.3.1.5.1. Ziraat Bankası’nın Macera Seyahat Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Ziraat Bankası’nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.5.2. İş Bankası'nın Macera Seyahat Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Türkiye İş Bankası'nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

8.3.1.5.3. Finans Katılım Bankası'nın Macera Seyahat Sponsorluğuyla İlgili Faaliyetleri

Türkiye Finans Katılım Bankası'nın bu alanda web sitesi üzerinden paylaştığı herhangi bir sponsorluk çalışması bulunmamaktadır.

Ziraat Bankası'nın web sitesi incelediğinde, ana sayfa olarak nitelendirilen alanda herhangi bir sponsorluk çalışmasına yer verilmemiştir. Ancak sayfanın üst sekmesinde kırmızı şerit içerisinde yer alan “Bankamız” bölümünden giriş yapıldığında alt başlıkta “Kültür ve Sanat” isimli sekmede bu tür paylaşımlara yer verildiği görülmüştür. Elde edinilen bilgiye göre Ziraat Bankası Müzesi, resim koleksiyonu, galeriler ve sergiler bulunmaktadır.

Türkiye İş Bankası'nın web sitesi incelendiğinde ise, ana sayfanın üst bölümünde yer alan “Hakkımızda” bölümünden giriş yapıldığında bankanın sponsorluk çalışmalarına ulaşabiliyorsunuz. Eğitim, çevre, kültür sanat ve işbirliklerimizin sosyal sorumlulukları adı altında dört ayrı bölümde faaliyetlerine yer vermiştir.

Türkiye Finans Katılım Bankası'nın web sitesi incelendiğinde, tıpkı diğer İş Bankası örneğinde olduğu gibi bu banka da “Hakkımızda” bölümünden faaliyetlerini vermiştir. “Sponsorluklarımız” sekmesinde giriş yapıldığında banka çalışmalarını başlıklar altında kısa bilgilerle yayımladığı gözlenmiştir.

Sonuç

“Bankaların Halkla İlişkiler Faaliyetlerinde Sponsorluğun Yeri” konusunun ele alındığı çalışmada; Türkiye Bankalar Birliği'nin 2019 yılı Kasım ayı verilerine göre aktifi en büyük kamu bankası olan Ziraat Bankası, özel banka kapsamında aktifi en büyük Türkiye İş Bankası ve yine aktifi en büyük katılım bankası olan Türkiye Finans Katılım Bankası'nın son on yıl içerisinde yaptıkları sponsorluk çalışmalarının web sitelerinde ki paylaşım analizlerinden elde edilen sonuç şu şekilde özetlenebilir.

Mercek altına alınan bu bankalardan sadece biri dışında diğer iki banka da sponsorluk çalışmalarını web siteleri üzerinden kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Özel bankaların kamu bankasına oranla sponsorluk faaliyetlerine daha çok önem verdiği gözlemlenmektedir. Ziraat Bankası'nın web site içeriğinde bariz bir sponsorluk çalışması göze çarpmazken bankanın müzesi, sergi salonları ve sergileri ön plana çıkarılmıştır. Sade ve yalın bir dil kullanılarak bankacılık tarihi adına önemli materyallerin bulunduğu müzenin geçmişi anlatılmış, sergi salonları hakkında kısa bilgilere yer verilmiş ve sergilenen eserler ve bu eser sahipleri konu alınmıştır. Buna karşın özellikle Türkiye İş Bankası'nın web sitesi, gayet zengin içeriğiyle dikkatleri çekmektedir. Banka, tüm çalışmalarını en ince ayrıntısına kadar sade bir dil kullanarak web sitesinde paylaşmış. Kültür sanattan eğitime, tarihten çevre gibi konulara kadar hemen hemen her şeyi sitede görmek mümkündür. Türkiye Finans Katılım Bankası da sponsorluk faaliyetlerini sitesinde aktif olarak paylaşan bir banka olarak ön plana çıkıyor. Web sitesinin kolay kullanımı sayesinde sponsorlukla ilgili çalışmalara rahat ulaşabiliyorsunuz. Faaliyetlerini tek tek başlık altına alıp kısa bilgilendirme yoluyla hedef kitlesine duyuran banka, özellikle spor alanında yaptığı çalışmalar ile göze çarpıyor.

İçerisinde bulunduğumuz zaman diliminde, bankaların hedef kitlesi yahut toplum nazarında olumlu bir kurum imajı oluşturmada iletişimin önemi ortaya çıkıyor. Rekabet ortamında mevcut var olan olumlu kurum imajının devamlılığını sağlamak, yeniden farkındalık oluşturabilmek adına sponsorluk da çok tercih edilen bir iletişim türüdür.

Sonuç olarak; bankalar yapacağı sponsorluk faaliyetleriyle toplum gözünde olumlu bir imaj bırakmak adına faaliyetlere destek olmakta, bazı bankalar verdiği desteklerle olumlu kurum kimliğini sürdürmek istemekte birlikte sponsorluk kavramının arkasında durmaktadır.

Elde edilen verilere göre birkaç öneride bulunmak gerekirse; bankaların sponsorluklardan hedefledikleri etkiyi doğrudan ve tamamen kazanmaları için kurum içerisinde kurulan departmanda sadece bu tür faaliyetlerle ilgilenen, alanında uzmanlaşmış ve tecrübe sahibi personelden oluşan ekiple çalışmaları yürütmeleri, kuruma oldukça fayda sağlayacaktır. Yeteri kadar ve gerekli hazırlıklar yapılmadan başlanılan bir organizasyonun marka değerine kazandıracağı etkiden daha çok kuruma hem maddi hem manevi yönden zarar verme ihtimali yüksek olacağından bu riski göz önünde bulundurarak hedef kitleye yahut topluma uygun olarak, belirli amaçlar ölçüsünde profesyonel bir ekiple çok daha titiz çalışmalara imza atılmalıdır. Ayrıca sponsorluğun sadece banka çıkarı için yapılmadığı algısının oluşturulması, finans kurumlarının marka değerlerinde oluşacak etkinin güçlenmesinde etkin rol oynayacaktır.

Kaynakça

- Akdağ, M. (2005). Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 1-20.
- Aktan, C. (2008). Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, *İş Ahlakı Dergisi*, 1, 99-121.
- Argan, M. & Katırcı H. (2008). *Spor Pazarlaması*. Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Arı, T. (2000). *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Bakan, Ö. (2005). *Kurumsal İmaj*. Konya, Tablet Kitabevi.
- Bakan, Ö. (2011). *Halkla İlişkiler Aracı Olarak İnternet: Halkla İlişkiler*, Konya, Tablet Kitabevi.
- Benston, G.J. (2004). What's Special About Banks, *The Financial Review*, 39, 13-33.
- Bıçakçı, İ. (2006). *İletişim ve Halkla İlişkiler*. İstanbul, Media Cat Yayınevi.
- Bozkurt, İ. (2006). *İletişim Odaklı Pazarlama-Tüketiciden Müşteri Yaratmak*. İstanbul, MediaCat Yayınları.
- Budak, G. & Budak G. (2016). *İşletme Yönetimi*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Bulut, K. (2015). *Türkiye'de Bankacılık Sekterü'nün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Bülbül, R. (2000). *Halkla İlişkiler ve Tanıtım*. Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Canöz, K. (2013). *Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler Uygulamaları*. Konya, Palet Yayınları.
- Canöz, N. (2015). *Hizmet Sektöründe Kurumsal İmaj Algısı*. Konya, Palet Yayınları.
- Coşkun, H. (1999). Bir Tutundurma Aracı Olarak Spor Sponsorluğu. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (3), 63-68.
- Demirtaş, H. (2000). Kriz Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23 (23), 353-373
- Erdoğan, İ. (2006). *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler*. Ankara, Pozitif Matbaacılık.
- Erkmen, A. (1997). *Halkla İlişkilerde Bir İletişim Aracı Olarak Sanat ve Sanat Sponsorluğu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eyüboğlu, E. (2016). *Kurum Kimliğinin Bileşenleri, Kurumsal Kimlik ve İmaj Yönetimi*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Eyüpgiller, S. (1999). *Bankacılık İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi*. Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Fidan, M. (2012). *İletişim Kurmak İstiyorum*. Konya, Tablet Kitabevi.
- Ildız, E. (2013). *Eski Çağlarda Bankacılık ve Bankerlik*. Ankara, Türkiye Bankalar Birliği.
- İşçi, M. (1997). *Halkla İlişkiler*. İstanbul, Der Yayınları.
- Kazancı, M. (1997). *Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler*. Ankara, Turhan Kitabevi.
- Koç, K. (2010). *Bireysel Bankacılık Sektöründe İhtiyaç Kredisi ve Banka Müşterilerinin İhtiyaç Kredisi Kullanma Davranışları Üzerine Ankara Ölçeğinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kösemen, İ.B. (2010). *Sosyal Sermaye Kuramı Çerçevesinde Türkiye'de Özel Sektörün Kültür ve Sanat Yatırımları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Lund, R. & Greyser, S.A. (2015). Corporate Sponsorship in Culture-A Case of Partnership in Relationship Building and Collaborative Marketing by a Global Financial Institution and Major Art Museum. *Harvard Business School*, 16 (41), 1-34.

- Mason, K. (2005). How Corporate Sport Sponsorship Impacts Consumer Behavior. *The Journal of American Academy of Business, Cambridge*, 7 (1), 32-35.
- Mesci, Z. (2014). *Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Turizm Şirketleri Üzerine Etkileri: Bist Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Miloch, K.S. & Lambrecht, K.W. (2006). Consumer Awareness of Sponsorship at Grassroots Sport Events. *Sport Marketing Quarterly*, 15 (3), 147-154.
- Okay, A. (1998). *Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sponsorluk*. İstanbul, Epsilon Yayınları.
- Okay, A. (2002). *Televizyonda Program Sponsorluğu ve Uygulamaları*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Okay, A. (2005). *Sponsorluğun Temelleri*. İstanbul, Der Yayınları.
- Okay, A. & Okay, A. (2014). *Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları*. İstanbul, Der Yayınları.
- Özer, M. A. (2009). *Halkla İlişkiler Dersleri*. Ankara, Adalet Yayınları.
- Özgen, E. (2006). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri*. İstanbul, Mavi Ağaç Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özkan, T. (2012). *İnternet Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörler: Atatürk Üniversitesi Personeli Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Papasolomou, I. & Melanthiou, Y. (2012). Social Media: Marketing Public Relations New Best Friend. *Journal of Promotion Management*, 18 (3), 319-328.
- Peltekoğlu, F.B. (2018). *Halkla İlişkiler Nedir?*. İstanbul, Beta Yayınları.
- RTÜK (2004). *Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik*, 25082, 17 Nisan 2014.
- Sabuncuoğlu, Z. (2010). *İşletmelerde Halkla İlişkiler*. Bursa, Alfa Akademi Yayınları.
- Sevilengül, O. (2001). *Genel Muhasebe*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Solmaz, B. (2011). *Kurumsal İletişim Yönetimi*. Konya, Tablet Kitabevi.
- Soyer, F. (2003). *Sporda Sponsorluk: Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*. Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları.
- Soyer, F. Can Y. (2010). Sporda Sponsorluğun Hukuki Temelleri ve Türkiye’deki Mevcut Durum Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 1202-1218.
- Susar, A. F. (2003). İstanbul’da Yer Alan Halkla İlişkiler Şirketlerinin Profili. *Selçuk İletişim Dergisi*, 3 (1), 51-66.
- Takan, M. & Acar Boyacıoğlu, M. (2011). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Tavlak, S. (2007). *Kurumsal İtibarın Oluşturulmasında Sanat Sponsorluğunun Yeri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Timothy S.M. & Donn J.T. (1987). Corporate Philanthropy: A Strategic Approach to the Bottom-Line. *California Management Review*, 2, 49-61.
- Toplu, S. (2009). *Marka Farkındalığı Yaratma Sürecinde Kültür Sanat Sponsorluk Etkinliklerinin İncelenmesi ve Yorumlanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Wu, Chin-Tao, (2005). *Kültürün Özelleştirilmesi - 1980’ler Sonrasında Şirketlerin Sanata Müdahalesi*, (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları, (2014).
- Yalaz Seçim, Ö. (2012). Sponsorluk. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, 457-479.
- Yatkin, A. & Yatkin, Ü. N. (2010). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Yavuz, N. (1972). *Bankacılıkta Halkla İlişkiler*. Ankara, Atak Matbaa.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 04 Ocak 2021

Gönderim Tarihi: 15 Kasım 2020
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Haşimi, A. (2021). “Hatay Yayladağı Ağzında -IK Zarf-Fiil Ekinin Kılınış İşlevi Üzerine”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 22-34.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.826089>

HATAY YAYLADAĞI AĞZINDA -IK ZARF-FİİL EKİNİN KILINIŞ İŞLEVİ ÜZERİNE

Ahmet HAŞİMİ*

Öz

İnsan zihniyle algılanan olaylar fiil tabanı ile ifade edilir. Bir fiilin iç zamanı olarak da tarif edilen kılınış ise gerçekleşen olaylara fiil tabanında, belli sınırlara vurgu yapılması veya yapılmaması olarak bilinir. Türk dili üzerine yapılan araştırma konularının hepsi çok değerlidir. Bu konulardan birisi de fiil tabanına yansıyan kılınışın belirlenerek dil bilgisi çalışmalarında bundan faydalanılmasıdır. Kılınış konusu üzerinde ilk çalışmalar Batılı bilim adamlarınca başlatılmıştır. Dolayısıyla bu sahada Batılı bilim adamları epey bir mesafe kat etmişlerdir. Türkçe fiillerin kılınış özellikleri üzerine en önemli çalışmayı ilk defa Lars Johanson yapmıştır. Johanson ve ondan sonra kılınış üzerinde incelemelerde bulunan diğer araştırmacılar Türkçede fiilleri, kılınış bakımından ön sınırı vurgulayanlar, son sınırı vurgulayanlar ve sınır vurgulamayanlar olmak üzere üç başlık altında incelerler. Zarf-fiil ekleri, tarihi süreç içerisinde hem yapı hem de işlev olarak farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Standart dilde kullanılmayan -IK zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarının bazı bölgelerinde kullanılır. İki araştırmacı tarafından Hatay/Yayladağı ağzından derlenen metinler üzerinde yapılan incelemelerde -IK zarf-fiil ekinin -Ip zarf-fiil ekiyle eş zamanlı olarak hemen hemen aynı işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Derlenen metinlerde -IK eki, -Ip ekine göre daha sık kullanılmıştır. -IK zarf-fiiliyle kurulan fiil yapısında asıl fiil bazen kılınış özelliğini korumakta, bazen seri fiil yapısına geçmekte, bazen de süreklilik ifade etmektedir. Asıl fiilin kılınış özelliğini kaybettiği durumlarda -IK eki, zaman zaman fiilin kılınışına etki etmektedir. Yayladağı ağzından derlenen metin örneklerinde kılınış bakımından problemler bulunmaması da Türk dili açısından dikkat çekici bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Kılınış, -IK zarf-fiil eki, Yayladağı ağzı.

On the Actionality Function of -IK Gerundial Suffix in the Dialect of Hatay Yayladağı

Abstract

Events perceived by the human mind are expressed through verb stem. The actionality, which is also defined as the inner tense of a verb, is known as presence or absence of emphasis on certain boundaries in the verb stem. All of the research topics on the Turkish language are very valuable. One of these subjects is to determine the actionality that reflects on the verb base and to benefit from it in grammar studies. The first studies on the issue of construction were initiated by Western scientists. Therefore, Western scientists have come a long way in this field. Lars Johanson was the first to do the most important study on the characteristics of actionality in Turkish verbs. Johanson and the other researchers who have investigated the actionality after him, examine the verbs in Turkish in terms of actionality under three headings: those which emphasize the front limit, those

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Hatay/Türkiye. E-Posta: hasimi_ahmet@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9244-8157>.

which emphasize the last limit, and those which do not emphasize the border. Gerundiums appear in different forms both in structure and function along the historical process. *-IK* gerundial suffix, which is not included in the standard language, used in various dialects of Turkey Turkish. As a result of analysis of the texts compiled by two researchers from Hatay Yayladağı dialect, it is determined that *-IK* gerundial suffix is used simultaneously and with almost the same function with *-Ip* gerundial suffix. In the collected texts, *-IK* suffix was used more frequently than *-Ip* suffix. In the verbs structured through the *-IK* gerundium, it expresses that the actual verb sometimes preserves its feature of being made, sometimes it passes into serial verb structure and sometimes it is continuous. The verbs structured through the *-IK* gerundium sometimes preserves their actual actionality character, sometimes passes into the serial verb structure, and sometimes expresses continuity. The *-IK* suffix affects the actionality of the verb sometimes, in case of the actual verb's losing its actionality character. The absence of problematic sentences in terms of actionality in the text samples compiled from the dialect of Yayladağı is also a remarkable point for the Turkish language.

Keywords: Actionality, *-IK* gerundial suffix, dialect of Yayladağı.

Giriş

Devlet idaresi tesis edilen bir ülkede zengin kültür unsurları taşıyan bir bölge ağzı esas alınarak devletin resmî dili oluşturulur. Yazışmalar, oluşturulan bu resmî dil ile yürütülür. Bazen de devlet idaresi dile gerekli gördüğü müdahaleleri yapar. Ağızlar ise, bir dilin olması gerektiği şeklini değil mevcut durumunu temsil eder. Bu nedenle ağızlar, bünyesinde hem saflık hem de çeşitlilik bulundurulur. Türkiye Türkçesi açısından düşünüldüğünde standart dilde bulunmayan bazı özellikler Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunabilir. Ses, ek-kök ve kelime hazinesi bakımından farklı bazı unsurlar, standart dilde bulunmazken, Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunabilir. Bu özellikler hem Türkçenin tarihî meselelerinin aydınlatılması hem de dil ile ilgili yapılacak başka çalışmalar açısından önemlidir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ilk çalışmalar 19. yüzyılın sonlarında yabancı bilim adamları tarafından yapılmıştır. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra Türk bilim adamları tarafından ilk çalışmalar başlatılmış, aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde hem derlenen malzeme hem de oluşturulan yöntem sonraki çalışmalara ışık tutacak niteliktedir. 20. yüzyılın son çeyreğinden bugüne Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar hem sayıca artmış hem de çeşitlilik kazanmıştır. Batı'da daha önce gelişmeye başlayan yeni yaklaşımlar 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yerli Türkologlar tarafından da takip edilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımlardan birisi de fiil tabanına yansıyan kılınış meselesidir. Standart Türkiye Türkçesinde kılınışla ilgili bazı çalışmalar bulunsa da Türkiye Türkçesi ağızlarında kılınışla ilgili çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Türkçenin kullanımında ortaya çıkan anlatım bozukluklarının sebeplerinden birisi de fiil tabanındaki kılınışa dikkat edilmemesidir. Türkiye Türkçesi ağızlarının dinamik bir yapıya sahip olduğu ağızlar üzerine yapılan araştırmalar göstermektedir. Bu dinamik yapı, anlatım imkânlarının zenginleşmesini sağlamaktadır. Ağızlarda bulunan zengin gramer yapılarının araştırılarak usulüne uygun bir şekilde standart Türkçeye kazandırılması Türkçenin gücüne güç katacaktır.

Bu çalışmada, Yayladağı ağzında kullanılan *-IK* zarf-fiil ekinin, fiilin kılınışına etki etmesi ve dile canlılık kazandırması üzerinde durulacaktır. Araştırmamızda fiil tabanındaki kılınışın *-IK* zarf-fiil ekli yapılarda nasıl korunduğu ve hangi durumlarda değişikliğe uğradığı örneklerle açıklanacaktır. Bunun neticesinde Türkiye Türkçesi ağızlarının her birinin Türkçenin özelliklerini ne kadar sağlam bir şekilde koruduğu sonucuna da varılacaktır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Türkiye Türkçesi ağızları üzerine birbirinden değerli çalışmalar yapılmıştır. Karahan, yapılan bu çalışmalardan hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarını Kuzeydoğu Grubu, Doğu Grubu ve Batı Grubu ağızları olmak üzere üç ana ağız bölgesine ayırmıştır. Bu sınıflandırmada Hatay ağzı, Batı Grubu ağızlarından VII. grup içerisinde gösterilmiştir (Karahan, 1996: 171).

Yayladağı ağzı üzerine şimdiye kadar iki akademik araştırma yapılmıştır. Bunlardan birincisi, Öztürk tarafından yapılan Yayladağı ilçesini de içerisine alan Hatay Ağzı (2009) adlı doktora tezidir. İkincisi de Yurtman'ın doğrudan Yayladağı ağzını ele alan Yayladağı Ağzı (2012) isimli yüksek lisans tezidir. Bizim çalışmamızda, bu iki çalışmanın metinlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın kapsamı Yayladağı ağzı üzerine yapılmış olan iki adet akademik çalışmadaki derlemeler ile sınırlı tutulmuştur. Sahadan derlenen metinler üzerinde değerlendirmelere geçmeden önce kılınış ve zarf-fiiller ile ilgili çalışmalar incelenmiş, daha sonra metinler tek tek incelenerek -İK zarf-fiil ekinin bu metinlerde kılınışa etkileri tespit edilmiştir.

Yurtman tarafından yapılan çalışmada Yayladağı ağzıyla ilgili tespit edilen bazı ses özellikleri şöyledir:

“1) *di-, vir-, yi- örneklerinde görüldüğü üzere Eski Türkçedeki ilk hece i'leri genel olarak açılmadan süregelmiştir: dimiş (12/40), virdidi (11/122), yimiş (33/258)*

2) *Yöre ağzında gerek alıntı kelimelerde gerek Türkçe kelimelerde belirgin bir şekilde ünlü kısılmaları görülür: zamanından (12/28), kaflıla (4/84), yaşıyok (8/79).*

3) *Yöre ağzında yer yer geniz ünlülerine de rastlanılmaktadır: söra (36/85), nâne (7/10), sağa (7/171).*

4) *İki ünlü arasında bulunan ı, g, y, ğ damak ve yanak ünsüzleri hece kaynaşması ile eriyip kaybolarak yanlarındaki ünlüleri uzatmışlardır: dël (3/13), çocüm (18/28; 23/39), nâpıcın (36/54), õñde (44/28).*

5) *İlk heceden sonraki hecede dudak ünsüzleri yanında bulunan ve standart Türkiye Türkçesinde yuvarlak olan ünlüler yöre ağzında düzdür: çamır (1/61), hamır (6/96), sabın (33/75), yağmur (37/52), nâmis (34/122).*

6) *Standart Türkiye Türkçesinde ilk hecesi ü olan belirli bazı kelimeler yöre ağzında ö ile söylenmektedir: böğün (4/35), hükümet (21/127), büyük (30/27), güzel (33/20), kömelen (54/52), hössün (9/102).*

7) *Standart Türkiye Türkçesinde son ses incilmesi ile uyumu bozulmuş olan hani, hangi gibi Türkçe kelimelerin yer yer yöre ağzında uyuma girdiği görülür. Bu kullanımlarıyla Eski Anadolu Türkçesindeki kanı, kankı şekilleriyle STT"ndeki ince şekillerin arasında bir ara basamağı oluşturdukları söylenebilir. hanı (17/110), hanğı (4/103).*

8) *Yöre ağzında çok nadir durumlarda kapalı bir hecenin sonuna türeme bir e, a, i ünlüsünün geldiği görülür: hemı (41/16), zatana (10/95), hemene (54/33).*

9) *Yöre ağzında seyrek olarak görülen s- > h- değişmesi görülür: heslenmiyom (< seslenmiyorum) (12/57), hös (< sus) (15/32).*

10) *Türkiye Türkçesinde k- > g- değişimi yönündeki gelişmeye aykırılışma özelliği göstererek yöre ağzında bazı kelimelerde k- tarafındadır: kimi (33/25), keri (33/16), kölge (23/210), kömeller (24/163), küfTe (46/8), kömeç (71/24).*

11) *Yöre ağzında kelime bazındaki t->d- meselesinde Standart Türkiye Türkçesiyle bazı farklılıklar göstermektedir. Bazı kelimeler hem d'li hem de t'li kullanılmakla birlikte yöre ağzı d-'leşme temayülündedir: dadlı (30/58), duz (54/54), dırnaklarımı (11/12), daraglıg (69/67), daş (59/10), diyaza (67/19), depele (33/199), dağıldı (67/109).*

12) *Standart Türkiye Türkçesindeki “su” kelimesi yöre ağzında sub > suv > suy > su aşamalarından “suy” şekliyle karışımıza çıkar.*

13) *Standart Türkiye Türkçesindeki ğ > v değişmesi görülen öv-, döv-, söv- gibi bazı yapılar yörede ğ'li aslı yapılarını korurlar: döğ-, öğ-, söğ-.“ (Yurtman, 2012: 224-225).*

1. Alanyazın Taraması

1.1. Türkçe Fiillerde Kılınış

Türkçede hangi eklerin hangi fiillere gelebileceği konusunu iyi anlayabilmek için fiil tabanı ile ilgili bir kavram olan kılınış meselesinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

“Fiilde anlatılan olayın gerçekleşme sürecinde belli nokta ya da noktalar önemlidir. Bu önemli noktalar fiilden fiile değişerek “sınır” veya “sürek” olabilir. “Kılınış” (“sözlüksel görünüş”, “aktionsart”, “actionality”, “manner of action”, “actional content”), fiil tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibarıyla zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmamasıdır. Daha kısa söylenişle kılınış, bir fiilin iç zamanıdır.” (Karadoğan, 2009: 7).

Bacanlı ise çalışmasında fiillerin kılınış özelliklerini herhangi bir isimlendirme yapmadan vermeye çalışmıştır.

“Kılınış, fiillerin ontolojik yapılarındaki zamansal anlamlarla ilgili olan ve aspekt kategorisi çerçevesinde ele alınan bir alt ilgi alanıdır. Her fiil, karşıladığı eylemin kılınışı bakımından bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Öl-, gel-, uyan- gibi fiiller kesin bir bitiş sınırına ve dönüşüme işaret ederken, yaz-, oku-, yürü-, düşün-, yaşa- gibi fiiller herhangi bir bitiş sınırına işaret etmezler. Johanson’un keşfettiği başlangıç-sınırlı fiiller ise birincisi bitişe işaret eden dinamik bir evreden, İkincisi ise bitişe işaret etmeyen durağan bir evreden oluşan iki-evreli fiillerdir. Böylece otur-, giy-, yat-, uyu-, ol- gibi fiiller kılınış bakımından iki farklı özellik gösteren, ikinci evresinin gerçekleşmesi ancak birincisinin gerçekleşmesine bağlı olan fiillerdir.” (Bacanlı, 2007: 10).

“Son sınırı vurgulayan fiillerde [+SS], olayın gerçekleşme biçimindeki “kritik nokta”, “son sınır”dır. Fiil tabanındaki olayın gerçekleşmiş sayılabilmesi için son sınırın aşılmış olması gerekir. Bu tip fiillerde son sınır aşılmadıkça olay gerçekleşmiş sayılmaz. [+SS]’ler, unut- gibi önemsiz birkaç istisna dışında dinamik olayları karşılar. Sınır vurgulamayan fiillerde [-SV] olayın gerçekleşmiş sayılması için ulaşılmaması veya aşılması gereken bir “sınır” ya da bir “kritik nokta” yoktur. Bu tip fiillerdeki olayın gerçekleşme biçiminde önemli olan “sürek”tir. Olay “sürek” üzerinde gerçekleşmeye başlar, devam eder ve tamamlanır. Ön sınırı vurgulayan fiillerde [+ÖS] “kritik nokta” (“crucial limit”) olayın başlangıcındadır. Bu tip fiillerde birincisi sonlu ve dinamik, ikincisi ise sonsuz ve durağan olmak üzere birbirini takip eden ve ikincisi birincisinin sonucunu gösteren iki olay vardır. Bu iki olaydan birincisi bir duruma girmeyi, ikincisi girilen durumu devam ettirmeyi bildirir.” (Karadoğan, 2009: 10-18).

Karadoğan’ın çalışmasından hareketle her ne kadar her fiilin kök ve tabanının bir kılınışı bulunsa da belli durumlarda fiillerin kılınış değişikliğine uğradığı görülmektedir.

1.2. Türkçe Bitimsiz Fiillerde Kılınış

Bitimsiz fiiller, fiilden isme, sığata ve zarfa geçiş sürecini tamamen sonlandırmadıkları için bunların tabanlarında da kılınış özelliği görülür.

Bitimsiz fiillerde, fiil tabanının tamlayıcı alabilmesi, bu kelimelerin isimleşmelerine rağmen fiil olma özelliklerinden de tamamen sıyrılmadıkları görülür. Bununla birlikte fiilden türemiş ve tamamen isimleşmiş olan yazı (< yaz-ı), taşı (< taşı-t) gibi kelimelerde kılınıştan bahsetmenin mümkün olamaz. Bu açıdan bakıldığında fiil tabanının kılınış özelliği sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin işlevleri üzerine etki edebilir (Karadoğan, 2009: 80).

Peki zarf-fiillerle temel fiiller arasındaki kılınış açısından uyum nasıl olmalıdır? Bu soruya cevap olarak Karadoğan, zarf-fiillerle temel fiiller arasındaki öncelik-sonralık-eşzamanlık uyumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Çekimli fiillerden farklı olmak üzere zarf-fiillerde de bir zaman ifadesi vardır. Bu zaman ifadesini (ZP) ’nin bağlı (TP) ile olan öncelik-sonralık ilişkisi belirler. Bu ilişki üç farklı biçimde gerçekleşir:

1. (ZP) ’deki olay, (TP) ’deki olaydan önce gerçekleşir.
2. (ZP) ’deki olay ile (TP) ’deki olay aynı anda gerçekleşir.
3. (ZP) ’deki olay (TP) ’deki olaydan daha sonra gerçekleşir.

Zarf-fiilleri bu şekilde sınıflandırmak mümkün olsa da herhangi bir zarf-fiil ekinin bu işlevlerden hangisini üstlendiğini söylemek zordur.” (Karadoğan, 2009: 90).

Türkçedeki zarf-fiil eklerinin hemen hemen hepsinin işlevinde eklendiği fiil tabanının kılınışı önemlidir. Hatta zarf-fiil biçimbirimlerinin işlevleri büyük ölçüde fiil tabanının kılınışına göre şekillenir (Karadoğan 2009: 91).

Burada, -IK zarf-fiil ekinin kılınışa etkisi konusuna girmeden önce hem zarf-fiillerin hem de -IK zarf-fiil ekinin oluşum süreciyle ilgili bazı değerlendirmelere yer verilecektir.

Zarf-fiil eki, tarihi metinlerde yaygın olarak kullanılır. Ekin meydana getirdiği isimler genellikle fiilin gösterdiği harekete uğramış, bazen de o hareketten doğan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar (Ergin, 2003: 188). Banguoğlu, yazdığı gramer incelemesinde bu ekin eski olduğunu ve önceden yaygın olarak kullanılan bir geçmiş sıfat-fiil eki olduğunu belirtir. Araştırmacı ekin günümüzde işlevini yitirdiğini bununla birlikte bazı Anadolu ağızlarında kullanıldığını da ekler (Banguoğlu, 1990: 248). Eski Uygur Türkçesinden bu yana söz konusu eke (-IK ekine) metinlerde rastlanmaması çeşitli sebeplerle açıklanabilir. Sözü edilen ekin çekim eki olarak Eski Anadolu Türkçesinde dahi görülmemesi Anadolu’ya sonradan gelen Türkmenlerin ağzında kendini korumuş olma ihtimalini düşündürmektedir (Tor, 2009: 110). Kimi zarf-fiil ekleri, Türk lehçelerinde ve ağızlarında hem sıfat-fiil hem de zarf-fiil eki olarak kullanılır (Karay Türkçesindeki *-Adoğan/-ydoğan* eki) gibi. Türk lehçelerindeki bazı zarf-fiil ekleri genel olarak eşzamanlı gerçekleşmeyi ifade eder. Bu ekler Türkçede çoğu zaman *-ip* ve *-ınca* zarf-fiil görevinde bulunmaktadır. Mesela *-ışın* eki, *-ip* ve *-ınca* zarf-fiil görevinde; *-ık* eki, *-ip* zarf-fiil görevinde, *-dunan*, *-agadan*, *-dok* ekleri ise *-ınca* zarf-fiil işlevinde kullanılır (Meşadiyeva, 2018: 736). Demir (1996)’de yayınlanan çalışmasında *-Xp* zarf-fiil ekinin *G-* ile başlayan fiillerden önce *-p g- > -k g-* değişmesi (örnek olarak *koşup gelir > koşuk gelir*) sonuncu ortaya çıkmış varyantı olduğunu, geçmiş zaman ekiyle karıştırılmaması gerektiğini vurgular (Demir, 1996: 136-148). Buran 1996 yılında yaptığı çalışmasında, -IK ekinin fiil kök ve tabanlarına gelerek onlardan çeşitli anlamlara gelen isimler yaptığını, ekin bu fonksiyonuyla Eski Türkçeden günümüze kadar çok işlek bir biçimde kullanıldığını ifade ederken Eski Türkçeye ilgili *anuk* “hazır, hazırlık” ve *közünük* “pencere” örneklerini; Türkiye Türkçesiyle ilgili de *kopuk*, *çıkık*, *delik*, *yarık*, *açık* ve *düşük* gibi örnekleri verir. Buran, *-Ik* ekini, Anadolu ağızlarında fiil kök ve tabanlarından çeşitli isimler türeten yapım eki, *-mİş* ve *-yor* fonksiyonlu çekim eki, sıfat-fiil eki ve zarf-fiil eki olarak kullanılmasını açıklar ve bunlarla ilgili örnekler verir (Buran, 1996: 11-18). Öztürk, Antakya ve köylerinden yapılan derlemelerden hareketle yaptığı tespitlerde *-Ik* ekinin belirsiz geçmiş zaman ve zarf-fiil işlevinde kullanımına dikkat çekmiştir. Öztürk’e göre Antakya ağzında bu ekin zarf-fiil işlevli kullanımı ile ölçünlü dildeki *-p* zarf-fiil ekinin kullanımı aynıdır. Öztürk, ekin gelişimiyle ilgili olarak da *-%k* ekinin Eski Türkçede bir sıfat-fiil eki olduğu ve bu sıfat-fiil ekinin Anadolu ağızlarında zamanla kip eki ve zarf-fiil eki işlevleri ile de kullanılmaya başlar (Öztürk, 2006: 530-535). Gabain, *-IK* ekinin tarihi metinler içerisinde en eski şeklini Eski Uygur Türkçesinde gösterir. Araştırmacıya göre görülen geçmiş zaman eki olan *-yUk*, genellikle sıfat ve çekimli fiil olarak bazen de isim işlevlerinde kullanılır (Gabain, 2007: 81). *-Ik* zarf-fiil ekinin oluşumu ve bu ekin diğer eklerle ilişkisi çeşitli bilim adamlarınca da incelenmiştir (Karahana, 1996; Yücel, 2000; Miskioğlu, 1992; Karahana, 2011; Yıldırım, 2006; Aksoy, 1645; Demir, 2007; Zülfiyar, 1991; Gülensoy, 1985).

Ağca’ya göre zarf-fiil ekleri, Türkçenin işlerlik kazanmasında önemli roller üstlenir. Türk dilinde bir taraftan hareket ve zaman anlamını karşıladıkları için fiil kategorisinde ele alınan; diğer taraftan da eklenen fiillerde tarz ve durum ifadesi bildirdikleri için zarf türünden sözcüklerin meydana gelmesinde önemli fonksiyonlar üstlenen zarf-fiil ekleri, Türk dilinin hem tarihsel dönemlerinde hem de günümüz şekillerinde bu işlevlerinin yanı sıra fonksiyon değişikliği ya da kalıplaşma yollarıyla zarf dışında başka sözcüklerin oluşmasında da önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu bağlamda Eski Türkçede bilhassa ünlü zarf-fiil ekleri, cümle içerisinde zarf, kalıplaşma yoluyla edat ve bağlaç ya da bir asıl fiille bir yardımcı fiilin birleşmesinden meydana gelen birleşik fiillerin oluşumunda kullanılmışlardır (Ağca, 2007: 3).

Ağca’ya göre zarf-fiil eklerinin yukarıdaki işlevlerinin yanı sıra oluşum olarak da Eski Türkçede *-I*, *-A*, *-(y)U*, *-(X)p*, *-(X)pAnIn*, *-gAll*, *-(X)n*, *-mAtI(n)*, *-gInçA* ve *-ken* şeklindeki zarf-fiil ekleri, ya *-A*, *-I*, *(y)U* gibi sadece tek bir ünlüden ibarettir ya da çoğunlukla *-(X)p*, *-(X)pAnIn*, *-gAll*, *-(X)n*, *-mAtI(n)*, *-gInçA*

ve *-ken* gibi ünsüz ya da ünlü ve ünsüz birleşmelerinden meydana gelmiştir. Eski Türkçedeki bu zarf-fiil ekleri Türk dilinin tarihsel gelişim sürecinde, yapı bakımından bazen ses değişimi yoluyla (*-mADIn > -mAyIn, -mAy, -gInçA, -InçA vb.*), bazen tümüyle unutulmuş ve yerini kendisine yakın başka bir zarf-fiil ekine bırakarak [*-(X)pAn(In)*] bazen de bunlara yenileri eklenerek (Kıpç. *-Kaç vb.*) birtakım değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Görüldüğü üzere Ağca burada, zarf-fiil eklerinin Eski Türkçede bulunma şekilleri ve tarihî süreçte değişim biçimlerine işaret etmiştir (Ağca, 2007: 4).

Salan, “Zarf-Fiil Eki, Zarf-Fiil Midir?” başlıklı çalışmasında zarf-fiil eklerine biçim bilgisi ve söz dizimi açısından dikkati çeker. Salan’a göre fiilimsi eklerinin, bağlı veya ilgili unsurlarıyla birlikte yüklem-fiillerin üzerine gelerek fiilimsi grubu oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu düşünceden hareketle fiilimsilerin yani isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin hem sözcük hem de sözcük grubu şeklinde olabileceğini ifade etmek gerekir. Zarf-fiil ekleri ve meydana getirdikleri zarf-fiiller hem biçim bilgisinin hem de söz dizimi veya cümle bilgisinin kapsamına giren dil yapılarıdır. Bu bakımdan adı geçen yapılarla ilgili kabuller, biçim bilgisinin yanı sıra cümle bilgisini de etkilemektedir. Buradan hareketle zarf-fiillerin sözcük grubu şeklinde de olabileceğini göz önüne almak ve tanımlı bu kapsamda yapmak, biçim bilgisi için olduğu kadar cümle bilgisi açısından da zaruridir. Sonuç olarak zarf-fiil; (bağlı veya ilgili unsurlarıyla birlikte) cümle niteliğindeki yüklem-fiilin *-A, -All, -ArAk, -InçA, -Ip, -ken, -mAdAn, -mAksIzIn...* gibi eklerle yargı bildirme özelliğini kaybedip sözcük veya sözcük grubu şeklinde zaman, yer, durum, miktar... bildiren tümleş (/zarf tümleci) hâline gelmiş biçimdir (Salan, 2020: 72-73-74).

Salan’a göre Türkçede zarf-fiil eki olarak kabul edilebilecek yapıların büyük bir kısmı ya sıfat-fiil ekleriyle durum eklerinin ya da sıfat-fiil ekleriyle çekim edatlarının birleşmesinden oluşmuştur. Buna karşılık zarf-fiil eklerinin durum ekleriyle birleşip yeni bir yapı oluşturduğu örnekler oldukça sınırlıdır. (2019: 68).

Karahan’a göre de Anadolu ağızları, zarf-fiil ekleri türetmede dilimizin imkânlarını çok iyi değerlendirerek, sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil eklerinden çeşitli ekler ve edatlar yardımıyla yeni şekiller yapmıştır (Karahan, 2011: 347).

Görüldüğü üzere, *-IK* zarf-fiil ekinin kökeni ve işlevleri hakkında araştırmacılar arasında bir mutabakat sağlanmasa da ekin işlevi konusunda ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen ve nadir olarak kullanılan bazı kelime veya ekler, şimdiye kadar incelenen tarihî metinlerde tespit edilememektedir. Yukarıda anlatılanlardan hareketle *-IK* zarf-fiil ekinin de diğer zarf-fiil ekleri gibi yazı diline yansımayan fakat ağızlarda öteden beri *-p* zarf-fiil ekiyle dönüşümlü olarak kullanılan bir ek olduğu söylenebilir.

-p zarf-fiil ekinin veya onunla dönüşümlü olarak kullanılan *-IK* zarf-fiil ekinin kılımlı ile ilgili bilim adamlarının birtakım tespitleri vardır. Turgunbayev’e göre *-p* zarf-fiil eki doğası gereği bitmişlik ifadesine sahiptir, bu özelliğinden olsa gerek *-p* zarf-fiili ayrıca *-p* turur biçim biriminde görüldüğü gibi geçmiş zamanı işaretlemesinde de kendini gösterir, *-A* zarf-fiil eki ise süreç, eş zamanlılık anlamı sayesinde *-A turur* şimdiki zaman biçim biriminde yer almıştır (Turgunbayev, 1999: 502). Demir’e göre de *-(y)XK* eki tespit, duyma, genel bilgilerin yardımıyla tahmin gibi dolaylı bilgileri aktarmada kullanılmaktadır. Bir eylemin olmuş sayılabilmesi için önemli olan kritik sınırın aşılma süreci, ancak bu sınırın aşılma süreci görülme de, sınırın aşılmasından hemen sonra eylemin gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini gösteren izler ortadadır. Burada kesinlik söz konusu iken, başkasından duyulanların aktarımında belli bir şüphe de vardır (Demir, 2007: 380). Hirik, yayınladığı çalışmasında standart Türkçede ön sınırı vurgulayan fiiller ile son sınırı vurgulayan fiiller içerisinde yer alan birinci hareketi ifade eden fiiller *-(X)k* eki ile uyumlu olduğunu, süreklilik ifade eden fiillerin ise *-(X)k* eki ile genellikle uyumsuz olduğunu buna göre fiil tabanının ifade ettiği kılımlı ile kendisine eklenecek ekler arasında bir uyum olması gerektiğini bunun da *-(X)k* ile ortaya çıktığını açıklar (Hirik, 2016: 110).

2. Bulgular

2.1. Yayladağı Ağzında -IK Zarf-Fiil Ekinin Kılınış İşlevi

Yayladağı ağzında -IK zarf-fiil ekiyle kurulan fiillerde şimdiye kadar yapılan çalışmalardakine paralel olarak tespit edilen kılınış işlevi görülmektedir. Bunun yanı sıra Yayladağı ağzında bu çalışmalarda tespit edilenlerden farklı yapıda kılınış işlevlerine de rastlanmaktadır. Aşağıdaki tespit edilen -IK zarf-fiil ekli yapılar (+SS) -IK, (+ÖS) -IK ve (-SV) -IK biçiminde sıralanmıştır.

2.1.1. (+SS) -IK ... (+SS)

Karadoğan (2009) bir (+SS) ve -Ip ile kurulan (ZP)'ler, (TP)'deki olaydan önce gerçekleşip tamamlanan olayları anlatır. Karadoğan, bu durumla ilgili aşağıdaki örnekleri vermiştir.

Çocuk camı kırıp kaçtı.

Evini satıp başka yere taşındı.

Bu yapı derlenen metinler içerisinde Yayladağı ağzında en sık görülen yapılardan birisidir.

Bir (+SS) -IK'lı (ZP) ve (+SS)'li (TP)'den oluşan yapılarda önce (ZP)'deki olay gerçekleşir ve daha sonra müteakiben (TP)'deki olay gerçekleşir.

bu işte bura áskerden yeni gelik (...) askerlik yapıp gelik ordan. (6-16)

onu alık gidikler (6-43)

aşşamada bi yimek yiyik yaticık. (16-44)

köyü taşıyık kaldıracaklardı. (24-74)

örnēn on kişi kaçyo da iki kişi kovalyosa on kişinin hepsini toplayık ora oturduğu zaman onnar görevini yapmış olur. (24-117)

bir ay sođña kaynanasını nişannısını aldılar, deşirik getidi 'kóy biz de orda mecbur olduğ vermeye. (30-19) (sıralama)

orda bu arap paşa da işte böyle çekilik gidik. (42-27)

işte beyle aryanı dolduruğ bu kazana yağarik altını o gözēl tolu tolu çıkar. (61-46)

davarlara da kesik getiridik. oğlağlara aynı (68-64)

gidik dağışıcım diyodu (73-110)

“Metin bağlamında fiil tabanı kendisine bağlanan veya kendisinin bağlandığı diğer kelimelerle birlikte bir “kılınış birliği” (“aktionalphrase”) oluşturur. Kılınış birliği oluşturan bir fiil tabanı ilk kılınışını daha da pekiştirebileceği gibi kılınış birliğinde kendisine bağlanan veya kendisinin bağlandığı diğer kelimelerin ya da birliklerin etkisiyle kılınış değiştirip başka bir kılınış tipine geçebilir. Özellikle fiil tabanına bağlanan zaman belirteçleri ve zarf-fiiller fiilin kılınış tipi üzerinde etkilidir.” (Karadoğan, 2009: 41).

Yayladağı ağzından derlenen aşağıdaki örneklerde ise asıl fiil (TP) kılınış işlevini kaybeder, yerine (ZP)'nin kılınış işlevi geçer. (ZP) ve (TP)'den oluşan yapı SFY özelliği kazanır.

çoluğum çocuğum herkiş gelin oluğ gidik. (25-9) “gelin olmuşlar”

oluğ getdi işte. (37-143) “oldu”

ya öldürüyök ya da kaçık gidyo (40-46) “kaçmış”

Yayladağı ağzında çoğunlukla zıt anlamlı (ZP) ve (TP)'lerin art arda kullanılmasıyla meydana gelen yapılarda (+SS) vurgulayan (TP)'ler de süreklilik vurgular hâle gelir. Yaygın olarak kullanılan bu durumun derleme metinlerindeki bazı örnekleri şunlardır;

- Şuna biniyolar antekeye varık geliyolar. (15-78)
yayladağı götürük getiriyolar çocukları. (67-99)
topluyon onu. götürük sıktırıverik geliyon. (33-53)
böğün ara'banan hâyvannan götürük getiriyolar kırdaş. (28-70) Sürekli
bir ay yiyon emme onu dıkkıl çık bir misefirin gelyo iki salkıym kesiverik geliyon. (33-133)
devamnı gelik giderim 'ya (76-15)
hatle çoğusu yağını yapıkk satyo. (74-18)
mesele bir hediye alıkk vericin. (7-52)
döruluk sätini alıkk göluna takıkk işte (...) dayısına. (16-162)
eveli aynı yoldan getmiyo mu? gelik şindiki yoldan gidiyo. (23-189)
onnan işte tenesi, şeyide yaprağın da yapıkk satyo. (35-60)
yayladağına gidikk gelyo çocuklar (67-89)
gidikk gelinmez mi ya.(72-30)

Aşağıdaki örnekte bir (ZP) “getirik”, iki (TP)'ye bağlanmıştır. Olayların sıralanışı cümledeki sıralamayla aynı olup olaylardan biri tamamlandıktan sonra diğeri tamamlanır.

bir davar getirik, ya orda kesellē, ya dağıdıllā. (40-104)

Yayladağı ağzından derlenen bazı örneklerde ise (+SS) -IK ile kurulan (ZP)'lerin (TP)'de bulunan git- fiiline bağlandığı durumlarda (TP) kılınış işlevini kaybeder ve (+SS) -IK + (TP) yapısı SYF'ye dönüşür.

Bu durumun derleme metinlerinden tespit edilen bazı örnekleri şunlardır;

– nē bilim ya ben unuduğ gidiğim. (1-90) “unuttum”

çoğu yayladağında. biri antepite. iki tenesi antekede. başka kalmadı herhalde. oluğ gidyo. (50-77)
“oldu”

iki sene oldu dökülük gidyo başında. (55-51) “dökülüyor”

Aşağıda (ZP) ve (TP)'den oluşan yapılar SFY özelliği kazanmıştır.

toprağı alıkk gelirim. (23-67) “getiririm”

gece buralara inik gelyo. (40-52) “geliyor”

Gel- fiilinin üstlendiği süreklilik işlevi, bilim adamlarınca şu şekillerde ifade edilmiştir:

“Ön sınırı vurgulayanlar grubuna giren bazı hareketlerde “ön sınır”ın süresi çok azdır; dolayısıyla “süreklilik”ten ayırmak çok zor olmaktadır. Örnek: git- “sich bevvegen-untervvegs sein”. [Saat 1 'de x-di ve on dakika sonra hâlâ x-iyordu] veya [x-di, demek ki şimdi x-iyor] gibi bir ifadede x yerine “ön sınırı vurgulayan” bir eylem kullanılabilir.” (Uğurlu, 2003: 128).

“Asıl olarak ünlü zarf-fiillerin özelliği olan birleşik fiil kurma işlevinin, bazı örneklerde -Ip/-Up zarf-fiil eklerinde de olduğu söylenebilir. -Ip/-Up zarf-fiilinin eklendiği eylemi kal-, dur- ve git- eylemlerine bağlandığı örneklerde bir süreklilik birleşik fiili teşkil ettiği düşünülebilir.” (Öztürk, 2002: 15).

Yukarıdaki bilgilere ilave olarak Bacanlı ve Doğan da bu konuyla ilgili çalışmalarında süreklilik ifade eden fiillerle ilgili şu hususların altını çizerek;

“Dur-, gel-, kal- gör-, koy-, git-, yat- yardımcı fiilleri Bu yardımcı fiillerin bazıları kendisinden önce sadece -A, -I, bazıları ise -A -I veya -Ip, -Up zarf-fiil eklerini alarak kullanılır. Bu yardımcı fiiller, süreklilik ifade ederler ve bir oluş veya kılışın belirli bir zaman içerisinde yapılmaya devam ettiğini, bir zamandan beri yapıldığını veya belirli bir durum içerisinde bir süredir bulunduğunu belirten kip ve zaman özellikleri katmak için kullanılır: bekleyedur-, uğraşıp dur-, olagel-, süregel-, bakakal-, şaşakal-, donup kal-, yapmayagör-, isteyegör-, alikoy-, oturakoy-, olagit-, dalıp git-, düşünüp yat- vb.” (Doğan, 2017: 212).

“Kılışsal belirleyiciler, Türk dillerinde yardımcı fiilli yapılardır. Bunlar aspekt işaretleyicilerinin tersine fiillerin kılışsal özellikleri üzerinde oynama yapabilirler, başlangıç-sürek-bitiş evrelerinden birini ön plana çıkarabilirler. Ayrıca kendisinin kılışsal özellikleriyle bağdaşmayan fiillere karşı alerjik bir tutum sergilerler. Aspekt ve kılışsal işaretleyicilerinin oluşumunda rol üstlenen yon-, bar-, yat-, otur-, dur-, yürü-, gal-, git-, var- fiilleri eğretilmeli olarak ‘eylem üzerinde veya içinde bulunma’yla telif edilebilir.” (Bacanlı, 2007: 10, 17).

2.1.2. (+SS) -IK ... (-SV)

Bir (+SS)’ye -IK ekinin eklenmesiyle kurulan (ZP), bir (-SV) ile kurulan (TP)’ye bağlandığında önce (ZP)’deki olay gerçekleşir ve tamamlanır, daha sonra sürek ifade eden (TP)’deki (O1) ve (O2) sırasıyla gerçekleşir.

Bu durumu örneklendiren Yayladağı ağzından derlenen metin örnekleri aşağıdaki gibidir;

gidik tarlayı sürücün. (33-17)

dama çıkıp yediğini yiyon. yemediğini seriyon. (33-135)

gelik bura gezyomuş. bulamıyomuş. (37-48)

işde bu orda aş bişirik yellē. (40-104)

ekseri gençler işe gidik çalışıyolar (51-51)

parayı veryon beje emme gelik parayı mı gözlüyon? (73-110)

alık yedirmesem nēden? (73-110)

bizim köyden peltekli gāvırlarda gelik, orda oturyo. (21-81)

jandarma seni geziyor, jandarma geliK seni geziyor, gelme demeKTir. (2.3.2.-37)

2.1.3. (+SS) -IK + (+SS) -IK ... (+SS)

Aşağıdaki örnekte (+SS) -IK + (+SS) -IK art arda gelen (ZP) SFY özelliği kazanmıştır.

geliler ya geleceklerdi herhal. bilmem. ümreye gidik gelik de mi gelici? (3-23) “Umreden döndükten sonra mı gelecek?”

Aşağıdaki örneklerde de (+SS) -IK’lı (ZP), tekrar edildiği için sürek ifade eden (ZP) durumuna girmiştir.

gidik gidik geri gelemez. (30-61)

alık alık gidiyo. (37-67)

millet çekik çekik gelyo. (50-49)

2.1.4. (+SS) -IK ... (Sıfat-fiil)

Bu yapıda (+SS) -IK (ZP)’ye sıfat-fiil ekleniyor, daha sonra çok(tur) kelimesiyle yapı tamamlanıyor. Burada fiil isimden oluştuğu için sıfat-fiil (TP) gibi işlev görüyor. Şekil olarak (ZP)’deki olay tamamlandıktan sonra (TP)’deki olay tamamlanır gibi görülse de bu yapı sürek ifade ediyor.

yapık satan çok köyde. (74-19)

2.1.5. (+SS) -IK ... (+ÖS)

Bir (+SS) -IK'lı (ZP) ve (+ÖS)'li (TP)'den oluşan bu yapıda da önce (ZP)'deki olay tamamlanıyor daha sonra (TP)'deki (O1) gerçekleştikten yani kritik sınır aşıldıktan sonra akabinde (TP)'deki (O2) gerçekleşiyor.

gelik burda sığınıyodum hiç olmassa kışın. (2-44)

oraları gidik görük müsün hiç? (3-17)

bağ benimnen taşkala geçik durma. (2.9.1.-7)

onu getiriK baççeye goduK mu xarmana, baççeye goduK mu, bir kötöü yorğan var, o yorğanı bir yükün üzerine atarıK. (2.11.1.-11)

sen romatizmasıñ memlekete gidik rahat edeceksiñ. (2.13.1.-3)

Aşağıdaki örneklerde ise aynı yapı SFY özelliği kazanmıştır.

onu ölçücü. sañe nanca veri, bi çuvalmı veri, iki çuval mı veri, gerisini hep kendi alık gidici.(58-80) “götürecek”

hepsi harab oluk gidik. (67-95) “harap olmuş”

2.1.6. (+ÖS) -IK ... (+SS)

Karadoğan 2009'yılında yaptığı çalışmasına göre bu ek (ÖS)'lerde (TP)'deki olay ile aynı zamanda gerçekleşen olayı anlatır.

(58.a) Çömeliip suya bir taş attı.

Karadoğan'ın yukarıda verdiği örnekte önce (ZP)'deki “çömelmeye” olayının ilk aşaması (O1) gerçekleşmiş, daha sonra (O2) ile aynı zamanda (TP)'deki “atma” olayı gerçekleşmiştir. (TP)'deki “atma” olayı gerçekleşip tamamlandıktan sonra da (ZP)'deki “çömelmeye” olayı devam etmiştir.

Açıklama metninden de anlaşılacağı üzere (ZP)'deki olay süre safhasındayken, yani (O2) gerçekleşirken (TP)'deki olay gerçekleşmektedir. Bu anlamda (ZP) ile (TP) aynı zamanda gerçekleşmektedir.

... emekli geliyo, ya xanıımı ölmüş çocuğu var, o gelliyo dışardan gelliyo, güveniK de yaşın sınırı gittiğinden kendiñe güvenik de Karar veremiyon. (2.1.1.-14)

ona da şu damdan yazar, götürük yayladağına vericin. (8-67)

götürük devlete satıcın. (33-23)

2.1.7. (+ÖS) -IK ... (+ÖS)

Karadoğan'a göre hem -Ip'lı (ZP)'nin hem de (TP)'nin (+ÖS) olduğu durumlarda önce (ZP)'deki (O1) gerçekleşip tamamlanır, daha sonra (O2) ile aynı zamanda (TP)'deki (O1) ve (O2) gerçekleşir.

(66) Kayanın arkasına çömeliip saklandı.

(67) Bahçenin önünde durup duvara yaslandı.

Yukarıda izah edilen kılınış yapısının Yayladağı ağzından derlenen örneği aşağıdaki gibidir.

şabKayı eğdiriK gezerdim. (2.4.2.-17)

Biri farklı, ikisi birbirinin tekrarı üç (ZP) ve bir (TP)'den oluşan yapıdır. Bu yapı iki (ZP) ve bir (TP) olmak üzere üç bölüm olarak düşünülecektir. Burada önce birinci (ZP)'deki olay gerçekleşip sonuçlandıktan sonra ikinci (ZP)'deki olaylardan önce (O1) gerçekleşip sonuçlanır daha sonra (O2) gerçekleşirken (TP)'deki olayın gerçekleşmesiyle ikinci (ZP)'nin (O2)'si daha önce sona erer. Aşağıdaki örnekte hem “oturuş oturuş” (ZP)'nin tekrarlanması hem de “git-gel-“ zıt anlamlı fiillerin bir arada kullanılması cümleye süreklilik anlamı katmıştır.

işde orda gidik 'oturuş 'oturuş geliyoğ. (76-6)

2.1.8. (-SV) -IK ... (+SS)

Bir (-SV) -IK'lı (ZP) ve (+SS) ile kurulan (TP)'den oluşan yapılarda (ZP)'deki (O1) gerçekleşir daha sonra (ZP)'deki (O2) gerçekleşirken (TP)'deki olay gerçekleşir.

Buna karşın aşağıdaki örnekte nesne vurgulanarak asıl fiilin kılınış türü değişikliğe uğramıştır. Yalın hâlde (+SS) olan “al-“ fiili, “sesi al-“ yapısında kullanılınca (-SV) durumuna geçer. Çünkü konuşma devam ederken sesi alma (kayda alma) işi de devam etmektedir. Böylece (ZP) ile (TP)'deki her iki olay da aynı zamanda gerçekleşir.

beni konuşTURUŞ sesimi mi alıYONUZ? (64-72)

2.1.9. (-SV) -IK ... (-SV)

Kılınışsal belirleyiciler, Türk dillerinde yardımcı fiilli yapılardır. Bunlar aspekt işaretleyicilerinin tersine fiillerin kılınışsal özellikleri üzerinde oynama yapabilirler, başlangıç-süreklilik-bitiş evrelerinden birini ön plana çıkarabilirler. Ayrıca kendisinin kılınışsal özellikleriyle bağdaşmayan fiillere karşı alerjik bir tutum sergilerler (Bacanlı, 2007: 10).

Yukarıdaki açıklama genel-geçer bir hüküm içerse de Yayladağı ağzından derlenen aşağıdaki örneklerde “git-“ fiilinin (TP) olduğu durumlarda (TP)'nin kılınış işlevi sona erer yerine (ZP)'nin kılınış işlevi geçer. Sonunda (-SV) -IK ...(-SV) yapısı SFY'ye dönüşür.

Hirik (2019) yılında yayınladığı çalışmasında seri fiil yapılarını (SFY), Türkçede olduğu gibi pek çok dilde bulunan tek bir yargı bildirmek için bir araya gelen birden fazla fiiller; birden fazla hareket ifade etmek için kullanılan tekli fiiller olarak tanımlar (Hirik, 2019: 121).

işte çalışarak şüda bûda yaşayık geliyoğ. (34-35) “yaşıyoruz”

geçinik gidyoğ. (37-143) “geçiniyoruz”

savışık gidilyo (73-17) “savaşıyoruz”

bir evi var kirada, geçiniK gidîy. (2.7.1.-8) “geçiniyor”

günlüknen, aylıknan geçiniK gidiyoğ. (2.10.1-6) “geçiniyoruz”

2.1.10. (-SV) -IK + (+SS) -IK ... (+SS)

(-SV) -IK'lı (ZP)'deki olay gerçekleşirken (+SS) -IK'lı ikinci bir (ZP) olay gerçekleşir ve bu durumda (-SV) -IK'lı olayı sone erer. Daha sonra da (+SS)'li olan (TP)'deki olay gerçekleşir.

Bu kılınış özelliğinin Yayladağı ağzından derlenen örneği aşağıdaki gibidir;

şindi gelinneri gezdirik getirik dıkıyolar eve. (71-25)

Değerlendirme ve Sonuç

Çeşitli çalışmalardan hareketle *-IK* zarf-fiil ekinin köken bakımından tartışmalı olduğu söylenebilir. Ekin, sıfat-fiil eki, öğrenilen geçmiş zaman eki, fiilden fiil yapım eki olarak kullanıldığını düşünenler olduğu gibi bunların birbirinden farklı ekler olduğunu düşünenler de vardır.

Aşağıda Yayladağı ağzından derlenen metinlerden tespit edilen *-IK* zarf-fiilli fiil çekim şekilleri sıralanmıştır. Bu yapılar bakılarak Yayladağı ağzının *-IK* zarf-fiil ekli yapılar açısından oldukça dinamik bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

(+SS) *-IK* ... (+SS), (+SS) *-IK* ... (-SV), (+SS) *-IK* + (+SS) *-IK* ... (+SS), (+SS) *-IK* ... (Sıfat-fiil), (+SS) *-IK* ... (+ÖS), (+ÖS) *-IK* ... (+SS), (+ÖS) *-IK* ... (+ÖS), (+ÖS) *-IK* + (+ÖS) *-IK* + (ÖS) *-IK* ... (+SS), (-SV) *-IK* ... (-SV), (-SV) *-IK* + (+SS) *-IK* ... (+SS)

Yayladağı ağzında *-IK*'lı zarf-fiil eki kullanılarak kurulan fiil yapılarında, kılınış olarak asıl fiilin hâkim olduğu görülür.

Derlenen bazı örneklerde zıt anlamlı (ZP) ve (TP)'lerin art arda kullanılmasıyla meydana gelen yapılarda (+SS) vurgulayan (TP)'ler de süreklilik hâle gelir.

Bazı örnek cümlelerde ise (+SS) *-IK* ile kurulan (ZP)'lerin (TP)'de bulunan git- fiiline bağlandığı durumlarda (TP) kılınış işlevini kaybeder ve (+SS) *-IK* + (TP) yapısı seri fiil yapısına dönüşür.

Yalın hâlde (+SS) olan "al-" fiili, "sesi al-" yapısında kullanılınca (-SV) durumuna geçer. Çünkü konuşma devam ederken sesi alma (kayda alma) işi de devam etmektedir. Böylece (ZP) ile (TP)'deki her iki olay da aynı zamanda gerçekleşir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle Yayladağı ağzında *-IK* zarf-fiil eki, fiilin kılınışına önemli ölçüde etki etmektedir.

Kısaltmalar

- [ZP] Zarf-fiil parça
 [TP] Temel parça
 [+ÖS] Ön sınırı vurgulayan, Ön sınırı vurgulayan fiil
 [+SS] Son sınırı vurgulayan, Son sınırı vurgulayan fiil
 [-SV] Sınır vurgulamayan, Sınır vurgulamayan fiil
 [O1] Ön sınırı vurgulayan fiillerdeki "ön sınır"daki olay
 [O2] Ön sınırı vurgulayan fiillerdeki "süreklilik"teki olay
 [SFY] Seri fiil yapısı

Çeviri Yazı İşaretleri

Çalışmada standart dilde bulunmayan fakat Yayladağı ağzında bulunan sesler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ā: uzun a	ō: uzun ö	ķ: arka damak ünsüzü k
ã: damaksız a	ū: uzun u	ķ: patlayıcı, gırtlak, tonsuz ünsüz
ī: uzun ı	é/ê: kapalı e	ŋ: damak n'si
î: uzun i	ğ: art damak ünsüzü g	T: d ile t arası ünsüz
ō: uzun o	ħ: gırtlak h'si	
ō:damak o'su	x: gırtlak h'si	

Kaynakça

- Ağca, F. (2007). Eski Türkçede {-A/-I(y)U} Ünlü Zarf-Fiil Eklerinin Farklı Bir İşlevi Üzerine. *Türkbilgi*, (13), 3-17.
 Aksoy, Ö. A. (1945). *Gaziantep Ağzı*. İstanbul, TDK Yayınları.

- Bacanlı, E. (2007). Aspekt, Kılınış ve Taksis Çerçevesinde Tavas Ağzlarındaki Şimdiki Zaman İşaretleyicilerinin Değerlendirilmesi. *Erdem*, 16 (48), 1-19.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Buran, A. (1996). -Ik ekinin Anadolu ağzlarında kullanılışı. *TDAY- Belleten*, 11-18.
- Demir, N. (1992). Güney Batı Anadolu Ağzlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1996 (7), 136-148.
- Demir, N. (2007). Anadolu Ağzlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki -(y)XK. A. Külahlıoğlu İslam ve S. Eker (Ed.), *Dil ve Edebiyat Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan* içinde (ss. 371-385), Ankara, Grafiker Yayınları.
- Doğan, A. T. (2017). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiiller Üzerine Değerlendirmeler. *International Journal of Language Academy*, 5 (7), 192-221.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul, Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. M. Akalın), 5. Baskı. Ankara, TDK Yayınları. (1950).
- Gülensoy, T. (1985). Anadolu Ağzlarında Şimdiki Zaman Eki. O. Aslanapa (Haz.), *Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan* içinde (ss. 282-295), Ankara, TKAE Yayınları.
- Hirik, E. (2016). -(X)k Ekinin Kılınış, Kiplik ve Çatı Kategorisindeki İşlevleri, *Türkbilig*, 32, 97-114.
- Hirik, E. (2019). Seri Fiil Yapıları ve Türkçe. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. XVI (61), 120-141.
- Johanson, L. (1971). *Aspekt im türkischen. vorstudien zu einer beschreibung des türkeitürkischen aspektsystems*. Studia Turcica Upsaliensia 1, Uppsala, Almqvist&Wiksell.
- Karadoğan, A. (2008a). Türkiye Türkçesindeki -Dik ve -An Sıfat-Fiil Eklerinde Sınır Vurgulayışın Rolü. *Türk Dili Dergisi*, 678, 519-527.
- Karadoğan, A. (2008b). *Türkçede Sıralama Bildiren Zarf-Fiil Eklerinin Zamansal Yorumunda 'Kılınış'ın Rolü*. 6. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara'da sunuldu.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*. Ankara, Divan Kitap Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Ankara, TDK Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, 1. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2017). *Türkçede Söz Dizimi*, 25. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Meşadiyeva A. (2018). *Türk Lehçelerinde ve Ağzlarında Spesifik Zarf-Fiil Ekleri Üzerine*, XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, Varşova - Polonya'da sunuldu.
- Miskioğlu, A. (1992), Görülmeyen, Başkasından Duyulmayan (-ik'li) Geçmiş Zaman. *Türk Dili Dergisi*, 28, 1-3.
- Öztürk, J. (2002). *Memduh Şevket Esendal'ın İlk Sekiz Hikâye Kitabında Yer Alan Hikâyelerdeki Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiil Grubu*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Öztürk, J. (2006). Antakya Ağzında -°k ve -°İşkAn Eklerinin Kullanımı. *Türk Dili*, 654, 530-535.
- Öztürk, J. (2009). *Hatay Ağzı*. Adana, Karahan Kitabevi.
- Salan, E. (2019). Eski Anadolu Türkçesinde {-AlIdAn (> -AldAn)} ve {-AlIdAn berü (> -AldAn berü)} Zarf-fiil Eklerinin Oluşumu. *Türkbilig*, 37, 61-70.
- Salan, E. (2020). Zarf-Fiil Eki Zarf-Fiil Midir?, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 67-78.
- Tor G. (2009). Mersin Ağzlarında {-(y)Ik} Ekinin Kullanımı. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 19, 107-165.
- Turgunbayev, C. (1999). -a turur Şimdiki Zaman ve -p turur Geçmiş Zaman Eklerinin Yapısı Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8, 497-505.
- Uğurlu, M. (1999) -ArAK ve -p ile Kurulan Zarf-Fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışın Rolü. 5. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, Ankara'da sunuldu.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora"). *Türkbilig*, 5, 124-133.
- Yıldırım, F. (2006), *Adana ve Osmaniye İlleri Ağzlar I-II*. Ankara, TDK Yayınları.
- Yurtman, K. (2012). *Yayladağı Ağzı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Yücel, B. (2000). Türkiye Türkçesinden Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması. *Türklük Bilimi Dergisi*, 9, 75-113.
- Zülfikar, H. (1991). Doğu Anadolu Ağzlarında Zaman Kavramı Taşıyan -ip / -if Eki. *Türkoloji Dergisi*, X (1), 13-20.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 18 Ocak 2021

Gönderim Tarihi: 01 Ocak 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Alver, T. (2021). "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* Adlı Romanında Ekofeminizmin İzleri". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 48-60.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.851918>

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN YABAN ADLI ROMANINDA EKOFEMİNİZMİN İZLERİ

Tolga ALVER*

Öz

Bu çalışmada doğa ve kadın sorunlarını birlikte ele alan ekofeminizm kavramının izleri, Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından kaleme alınan *Yaban* romanında incelenmiştir. Kadın ve doğa arasında benzerliklerin olduğuna dair iddialar eski çağlara kadar uzanmaktadır. Çalışmamızın ilk kısmında; ekofeminizm kavramı açıklanmış, bu kavrama ait tarihsel süreçten bahsedilmiştir. Ekofeminizm kavramının temel ilkeleri, amaçları açıklanmış; dünyada ve ülkemizde ekofeminizm eylemlerine örnekler verilmiştir. Ayrıca "düalizm" kavramı üzerinde yaşanan çatışma unsurları ortaya konulmuş ve ekofeminizme yöneltilen eleştiriler de dile getirilmiştir. İkinci kısımda ise Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun sanat anlayışından kısaca bahsedilerek, *Yaban* romanının konusu hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında ise *Yaban* romanında ekofeminizm hususuna odaklanılmıştır. *Yaban* romanında yer alan kadınların doğa ile olan ilintileri karakterler üzerinden sorgulanmıştır. *Yaban* romanı kuşkusuz ekofeminizm unsurlarını dile getirmek amacıyla kaleme alınmış bir roman değildir. Bu çalışmada amacımız 1970'lerden itibaren yaygınlaşmaya ve edebiyat metinlerine uygulanmaya başlanan ekofeminizmin izlerini Yakup Kadri'nin *Yaban* adlı romanına uygulamak ve bu romana farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmaktır. Kadın ve doğa ilişkisinin Antik Yunan dönemine kadar geçmişi olduğunu düşünürsek edebiyatımızdaki muhtelif eserlerde de bu unsurun izlerini aramak çalışmamızı daha da anlamlı hâle getirecektir. Çalışmamızda romanda geçen kadın karakterler üzerine başlıklar açılmış, doğa-kadın ilişkisine değinilmiş ayrıca savaş unsurunun da ekofeminizm kavramı ile olan ilişkisi irdelenmiştir. Romanda yer alan kadın karakterlerden Emine, Fatma Kadın, Emeti, Cennet ve diğer köylü kadınların doğayla olan ilişkisi ortaya konulmuş ve örneklendirilmiştir. Sonuç olarak, ekofeminizmin kuramlaşmasından çok önce yazılan bu romanda kadın-doğa ilişkisi açısından birçok ekofeminizm izlerine rastlanmıştır. Çalışmamızda kadınların kurgusal ya da gerçek hayatta doğaya maruz kaldıkları sömürünün "kadınların özgürleşmesi ile sonlanabileceği" sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, kadın, doğa, *Yaban*

Traces of Ecofeminism in Yakup Kadri Karaosmanoğlu's Novel "Yaban"

Abstract

In this study, the traces of the concept of ecofeminism, which deal with the problems of nature and women, were examined in the novel "Yaban" written by Yakup Kadri Karaosmanoğlu. The claims that there are similarities between women and nature go back to ancient times. In the first part of our study; the concept of ecofeminism is explained and the historical process of this concept is mentioned. By explaining the basic principles and objectives of understanding ecofeminism, examples

* Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir/Türkiye. E-Posta: tolgaalver86@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1674-4894>.

of ecofeminism actions in the world and in our country are given. In addition, the elements of conflict experienced on the concept of “dualism” were expressed and criticisms of ecofeminism were also expressed. In the second part, the art understanding of Yakup Kadri Karaosmanoğlu is briefly mentioned and information about the subject of *Yaban* novel is given. Later on, the novel "Yaban" focused on ecofeminism. The relations of women in the "Yaban" novel with nature were questioned through the characters. The "Yaban" novel is, of course, not a novel written in order to express the elements of ecofeminism. Our aim in this study is to apply the traces of ecofeminism, which started to be widespread and applied to literary texts since 1970, to Yakup Kadri's novel "Yaban" and to try to bring a different perspective to this novel. Considering that the relationship between women and nature has a history until the Ancient Greek period, it will make our work even more meaningful to search for traces of this element in various works in our literature. In our study, titles on female characters in the novel were opened, the relationship between nature and women was discussed, and the relationship between the element of war and the concept of ecofeminism was examined. Emine, Fatma Kadın, Emeti, Cennet and other peasant women 'relationship with nature are exemplified. As a result, many traces of ecofeminism were found in terms of the relationship between women and nature in this novel written long before ecofeminism was theorized. In our study, it has been concluded that the exploitation that women are exposed to, whether fictional or in real life, with nature can "end with the liberation of women".

Keywords: Ecofeminism, woman, nature, *Yaban*.

Giriş

Bu çalışmada doğa ve kadın sorunlarını birlikte ele alan ekofeminizm kavramının izleri; Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından kaleme alınan *Yaban* romanında ele alınmıştır. Amacımız, 1970’lerden itibaren yaygınlaşmaya ve edebiyat metinlerine uygulanmaya başlanan ekofeminizmin izlerini Yakup Kadri’nin *Yaban* adlı romanına uygulamak ve bu romana farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmaktır.

1. “Ekofeminizm” Kavramı

Ekoloji ile feminizmin birleşiminden teşekkül etmiş ve ülkemizde çevreci feminizm olarak da adlandırılan “ekofeminizm” kavramı; ekoloji biliminin doğayla ilgili çözümlemesine dayanarak, kadınların da doğanın gibi sömürülegeldiği gerçeğidir (Üzel, 2006: 114; Palabıyık, 2019: 1). “Hepimizi öldürmekte olan bir sisteme eşit bir biçimde katılmanın ne kadar anlamı var?” sorusuna cevap arama çabasının ürünü olan ekofeminizm, kadınların sosyal statüsünü, doğanın ile ilişkilendirirken; içinde kadın ve doğanın çifte sömürsünü, ataerkil düzenin doğaya tahakkümünü, kadının doğada yaşam mücadelesini içeren bir yaklaşımdır (Berktaş, 1996: 73; Aslantürk, 2018: 313; Suğür, 2020: 9). Birçok sanatçı, düşünür, araştırmacı kadın ve doğa sorunlarını beraber ele almış ve ekolojik feminizm bir taraftan cinsiyet, ırk ve toplumsal sınıf, diğer taraftan da ekolojik sorunlar arasında ilişkiler kuran eklektik bir bakış açısı teşkil etmiş, bu fikir birliğinden de eko-feminizm kavramı doğmuştur (Akıllı ve Şahiner, 2003: 13; Aytar, 2013: 7).

Bilim tarihi ve felsefe yüzyıllar boyunca erkekler tarafından oluşturulmuş; kadın, tarihsel süreç içerisinde ikinci tür, yarım erkek gibi söylemlerle tanımlanmış; erkeğin görevi daha çok evin dışında avlanarak evin gereksinimlerini karşılamakken, kadının görevi ise evde çocuk yetiştirmek, ailenin evdeki ihtiyaçlarına yardım etmek şeklinde olmuştur (Üzel, 2006: 13; Cengiz, 2014: 3; Palabıyık, 2019: VI). Kadın ve doğa ikilisinin ilişkisi açık bir biçimde cinsiyetçi olan ataerkil düşünce açısından incelendiğinde Antik Yunan’a kadar götürülebilir (Gezgin, 2017: 401; Özdemir ve Aydemir, 2019: 273; Palabıyık, 2019: 1). Lloyd, kadının aşağı, erkeğin ise üstün tutuluşunun tarihini ana rahmini mağaraya benzeten Pisagor’a kadar geriye götürmüştü; Platon’a benzer şekilde Aristoteles, erkekleri kadından ve doğadan üstün görerek kadını ve doğayı aklın karşıtı olarak değerlendirmiştir (Üzel, 2006: 14; Aytar, 2013: 5; Palabıyık, 2019: 1). Ekofeministler, 17. yüzyılda “bilimsel devrim”i gerçekleştirilerek ataerkil yapı tarafından doğanın ele geçirilip teslim alınmasını, “bekâretinin bozulması” olarak görmüşler, sonrasında ise bu ataerkil yapının modern bilime sığınıp kadın bedenini de hayvan bedeni gibi denek olarak kullanmaktan kaçınmadıklarını dile getirmişlerdir (Berktaş, 1996: 74; Üzel, 2006: 186).

Düalizm konusuna bu doğrultuda ayrı bir parantez açmamız gerekir. Sömürgeciliğin yaratıldığı bir hiyerarşik ilişkinin; yoğun, derin ve gelişmiş bir kültürün ifadesi olan düalizm (ikilik) erkek/kadın=doğa, beyaz/siyah, kültür/doğa, ezen/ezilen, güçlü/güçsüz vb. karşıtlıkları besleyen temel baskı biçimlerini temsil

eder (Üzel, 2006: 124; Topgül, 2012: 74; Palabıyık, 2019: 14). Bu yaklaşım, beden-akıl ikilemine dayanır ve erkeği akılla özdeşleştirirken, kadını ve “aşağı” ırk ve sınıfları doğa ile ilişkilendirir, bu sebeple ekofeminist felsefenin temel yönelimlerinden biri kültür ve doğa arasında kurulan düalizmi sorgulamak doğrultusunda somutlaşmıştır (Berktaş, 1996: 73; Türk, 2017: 385).

Warren bunu çalışmasında şu şekilde maddeler:

“[1] Kadınlar doğayla ve maddesel olanla; erkekler ise ‘insan’la ve akılla özdeşleştirilmektedir.

[2] Doğayla ve maddesel olanla özdeşleştirilen, ‘insan’la ve akılla özdeşleştirilenden aşağı konumdadır.

[3] Böylece kadın erkekten aşağı konumdadır.

[4] Herhangi bir X ve Y için, eğer X, Y’den üstün konumda ise X’in Y’yi kendine tabi kılması meşrudur.

[5] Böylece erkeklerin kadınları kendilerine tabi kılmaları meşrudur.” (Warren, 1990: 130).

Yeryüzündeki dinlerde, yaratılış mitlerinde, çoğu ulusun mitolojik hikâyelerinde içeriklerinde ataerkil gönderme yapan ve ataerkil düşünceyi besleyen ifadeleri görebiliriz. Diğer taraftan kadının, Ana Tanrıça olarak görülmesi, çoğu ulusun mitolojik hikâyelerinde, inançlarında yer almış; kadının ve ağacın doğurganlığı arasında özdeşlik kurulmuş; bu durum Oğuz destanında, Uygurların türeyiş efsanesinde, Yakut, Altay efsanelerinde, Dedem Korkut masallarında vb. kaynaklarda işlenmiş ve tüm bu durumlar sanatçılara ilham kaynağı olmuştur (Aytar, 2013: 1; Palabıyık, 2019: 19-23). Kadın, uzun bir süre simgesel bir şekilde “yeryüzü anası” olarak doğayla ilişkilendirilmiştir. Örnek olarak Anita Barrows (1995) gezegeni insanların doğduğu, büyüdüğü, beslendiği bir Doğa Ana olarak tasvir etmiştir (Yalçın, 2010: 120; Baydar ve Ersoy, 2017: 238).

Amerika’da 60’lı ve 70’li yıllar, çevreci hareketlerin ortaya çıktığı yıllar olmuştur. 1977 yılında Kenya’da ağaçların ve suların kesilmesine karşı kadınlar tarafından yapılan eylem, daha sonraki dönemde oluşan yeşil kuşak hareketine zemin hazırlamıştır (Aslantürk, 2018: 315). 1970’lerde çevre sorunları için verilen mücadeleler arasında olan sosyal, ekolojik bir hareketle birleşen Hindu dilinde “sarılmak ve kucaklamak” kelimelerinden türeyen “Chipko Hareketi”; Hintli kadınların ağaç kesimlerini durdurmak için ağaçlara sarılma eylemidir (Aytar, 2013: 2; Banford ve Froude, 2015: 172). “Direnen, koruyan kadın” anlamında yeni bir imaj meydana getiren Hintli kadınlar bu hareketleriyle yalnızca doğayla tinsel bir birliği ifade etmekle kalmıyor, aynı zamanda gündelik yaşamlarının nasıl yakacak ve yiyecek olarak ağaçlara bağlı olduğunu da kanıtlıyorlardı (Yalçın, 2010: 118; Palabıyık, 2019: 6). Ünlü aktivist Shiva, yok edilen ormanları kurtarmak için bu harekete dâhil olmuş; Chipko Hareketi, giderek tabana yayılmış ağaç kesimlerinin ertelenmesi, kesimlerin askıya alınması ve en nihayetinde 1981 yılında Ganj Nehri etrafındaki orman kesiminin tamamen yasaklanması gibi zaferlere imza atmıştır. Sonrasındaki süreçte ise Vandana Shiva, 2003 yılında Time dergisi tarafından “çevre kahramanı” ilan edilmiştir (Aslantürk, 2018: 316; Kılıç, 2019: 12). Chipko hareketinin ardından Greenham Comman hareketi de bir hayli destek toplamış, Batıda ekofeminizm hareketini canlandırmış; ülkemizde de yakın dönemde, Sinop’un Gerze ilçesindeki termik santralin kurulmasını engelleyen, Soma’nın Yırca mahallesinde zeytin ağaçlarını korumaya çalışan ya da Rize’de HES’lere karşı duran köylü kadınlar da “Chipko Hareketi” ruhunu bizlere anımsatmıştır (Üzel, 2006: 108; Aslantürk, 2018: 313). Ekofeminizm kavramı sonrasında liberal, toplumsal (sosyal), sosyalist ve kültürel ekofeminizm olmak üzere dört ayrı dala ayrılmış ancak liberal ekofeminizm diğer üç ‘radikal’ ekofeminist yaklaşımdan ayrı bir yerde durmuştur (Yalçın, 2010: 111; Aytar, 2013: 14-15; Aslantürk, 2018: 314; Palabıyık, 2019: 13).

Feminizmin dört dalgasının üçüncü ve dördüncü dalgasından itibaren görülen, çevre ve kadın arasındaki ilişki üzerinde duran ve 1970’lerde, kadın sorunlarına eğilen feminist düşünce ve çevre sorunlarını dile getiren yeşil politikanın fikir birliğinden doğan çevreci feminizm; 19 ve 20. yüzyıldan sonra sanat eserlerinde ve edebi eserlerde kendini göstermeye başlamıştır (Aytar, 2013: 14; Özdemir ve Aydemir, 2019: 264; Palabıyık, 2019: VIII). Ekofeminizm kavramı edebiyatta dünyada kadın ve çevre konusunu yan yana düşünen ilk feminist yazar olan Françoise d’Eaubonne tarafından 1974 yılında *Le Feminism ou la Mort* (Feminizm veya Ölüm) adlı çalışmada kullanılmış, yazara göre ekofeminizm, ekoloji ve feminizmin

bir potada eritilmesinin sonucunda ortaya çıkmış ve ekofeminizmde sorun ataerkillik olarak görülmüştür (Çetin, 2005: 63; Üzel, 2006: 106; Palabıyık, 2019: 3). Çevreci feminizm ile ilgili Türkçeye çevrilen eserlerin sayıca fazla olmasa da bizim edebiyatımızda da Buket Uzuner'in *Su* (2012), *Toprak* (2015), *Hava* (2018); Sema Kaygusuz'un *Yüzünde Bir Yer* (2009); Latife Tekin'in *Muinar* (2006); Feyza Hepçilingirler'in *Tanrıkadın* (2002); Ayla Kutlu'nun *Kadın Destanı* (1994) adlı eserleri çevreci feminizmin izlerini taşımaktadır (Palabıyık, 2019: Vİ-8).

Ekofeminizmin öznesi kadındır. Ekoeleştirici içerisinde politik bir hareket ve teorik bir duruş olarak ortaya çıkan Ekofeminist teorinin temel ilkesi, kadınların egemenlik altına alınmalarıyla doğanın egemenlik altına alınmasının bir bütün oluşturduğu ortak noktası ise evrensel olarak kadının ve doğanın ataerkil sistem tarafından tahakküm altına alınmış olduğu saptamasıdır (Eryılmaz, 2005: 13; Yalçın, 2010: 119; Yüksek, 2020: 94). Ekofeminizm kadına tahakkümün yanı sıra, diğer cinsiyet ayrımcılıkları, ırkçılık gibi diğer toplumsal tahakküm biçimlerini değiştirmeyi hedefleyen; aynı zamanda, geniş anlamda doğa üzerindeki tahakkümü reddeden; eşitlikçi, adaletli, baskısız, yaşanılır bir yaşama ancak çevre sorunlarının feminist bir yaklaşımla ele alınmasıyla erişilebileceğini savunmaktadır (Üzel, 2006: 202; Özdemir ve Aydemir, 2019: 261). Çevreci feministler düalist, tahripkâr, hükmeden ataerkilin karşısında eşitlikçi, çevreci anaerkil düşünceyi ve anaerkil toplum yapısını destekler çünkü amaçları ataerkil tahakkümü zayıflatmaktır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 269; Palabıyık, 2019: 27). Ekofeministler; emperyalizme, heteroseksüellik dayatmasına, militarizme ve kapitalizme karşı çıkarak, en temel görevlerinin, bilinçli bir yapılanma ile oluşturulan erkek egemenliğinin yaratmış olduğu yıkıcı dünyayı başka bir dünyaya dönüştürme zihniyetinde ve çevre sorunlarının çözümünde de kadın bakış açısını kullanma amacındadırlar (Üzel, 2006: 5; Topgül, 2012: 72; Aytar, 2013: 17; Palabıyık, 2019: 17).

Ekofeminizmin bazı yönlerden eleştirildiği konular da bulunmaktadır. Örnek olarak; doğanın kurtuluşu kadının kurtuluşu ile gerçekleşecek idealinin gerçekçi olmadığını düşünenler; ekofeministlerin ataerkil düzen yerine bir kadın dünyası mı yoksa baskın erkek toplumunu dengelemek üzere kadınları görünür kılmayı mı hedeflediği sorgulanmaktadır (Üzel, 2006: 134; Palabıyık, 2019: 11). Tüm çevre sorunlarının sebebinin erkekler olduğunun dile getirilmesi ve içlerinde Mary Daly, Sherry Ortner ve Susan Griffin gibi bazı feministler tarafından da sıkça söylenen, kadının doğa ile özdeşleştirilerek lekelendiğini dile getirilen eleştiriler de epey fazladır (Topgül, 2012: 79; Ayaz, 2014: 282).

2. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve *Yaban* Romanı Üzerine

Bu çalışmada Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanı ekofeminizm açısından ele alınırken romana edebiyata çevreci bir bakışla yaklaşan ekoeleştirici açısından da odaklanılmıştır. Kadın ve çevre sorunları aynı doğrultuda ele alınırken ekolojik bir bilinçlenmenin de oluşacağı ortadadır. Zaten ekoeleştirici kuramı da bu bilinçlenmeye edebiyat aracılığıyla katkı sağlamayı amaç edinen bir kuramdır (Solak, 2018: 227-228).

Yaban romanı kuşkusuz ekofeminizm unsurlarını dile getirmek amacıyla kaleme alınmış bir roman değildir. Başlangıçta da dile getirdiğimiz gibi bu çalışmada amacımız 1970'lerden itibaren yaygınlaşmaya ve edebiyat metinlerine uygulanmaya başlanan ekofeminizmin izlerini Yakup Kadri'nin *Yaban* adlı romanına uygulamak ve bu romana farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmaktır.

Yaban, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına şahitlik etmiş ve ilk yapıtını 1909'da yayımlamış Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun beşinci romanıdır (Serdar, 2002: 2-72; Dünder, 2014: 1). İlk döneminde ferdiyetçi bir tavırda olan ve "sanat için sanat" anlayışını benimseyen yazar sonrasında toplumsal eserler kaleme almıştır. Romanlarında dönemin toplumsal, siyasal ve ideolojik olaylarına sıkça rastlayabiliriz. Türk toplumunun hayatı ve meseleleri, Yakup Kadri'nin romanlarında başlıca konulardır (Akyüz, 1979: 175-176).

Yaban romanı 1921 yılında kaleme alınmış, ilk basımı ise 1932 yılında yapılmıştır. Olaylar birinci kişi ağzından anlatılmaktadır. Bu kişi Birinci Dünya Savaşı sırasında sağ kolunu kaybetmiş Ahmet Celâl'dir. Savaştan sonra Ahmet Celâl, emir eri olan Mehmet Ali'nin köyüne yerleşmiştir. Romanın vaka zamanı Ahmet Celâl'in köye yerleştiği ve Sakarya Savaşı'nın kazanıldığı dönemdir. *Yaban*, romanın

başkışısı olan Ahmet Celâl'in bakış açısından anlatılmaktadır. Köyde büyük bir hayal kırıklığı yaşayan, aydın-köylü çatışmasını gözler önüne seren Ahmet Celâl aynı zamanda dönemin olaylarını da günlüğüne aktarmaktadır. Ahmet Celâl köyü, köylüyü hiçbir zaman sevmez ve onlar tarafından da hiçbir zaman anlaşılmaz. Köylü, Mustafa Kemal'i ve onunla işbirliği yapanları sevmemektedir. Avrupa denen bir kraliçenin savaştan sonra İslâm dinini kabul edeceğine inanmışlardır. Ahmet Celâl'in başka bir köyde yaşayan ve daha sonra Mehmet Ali'nin kardeşi İsmail'le evlenecek olan Emine'ye karşı tutumu zaman zaman olumsuzdur. Romanın sonunda, yaralı olan Ahmet Celâl köyde geçirdiği süre boyunca tuttuğu notları Emine'ye bırakarak ortadan kaybolur.

Romanda köylüye karşı yazarın olumsuz tutumu Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir gibi kişiler tarafından gerçekçilik yönünden başarılı bulunmuşsa da çoğu zaman bu husus ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu sonraki açıklamalarında bu durumu Ahmet Celâl'in kendi buhranına bağladığını söylese de Biçer'in çalışmasında aktarılan "Romanın kahramanı kendimim. Köylü, orada gördüğüm köylüdür." ifadeleri esasen yazarın kendi düşünceleri olduğunu göstermektedir (Dündar, 2014: 3; Biçer, 2018: 38).

Bu olumsuz düşüncelerden yola çıkarak çalışmamızda köylülerin tamamından ziyade ekofeminizm unsurları gereği doğa ve kadın perspektifine odaklanılmıştır. Moran (2001: 209-210) kitabında Karaosmanoğlu'nun istediği atmosferi yaratmak için şiir tekniğine yakın bir teknikle, yani çağrışımlar, benzetmeler, imgeler ve simgeler ile yoğunlaştığını belirterek bu tekniğin baş ilkesini bizim odaklanacağımız yönde açıklamaktadır: "Bu tekniğin baş ilkesi, sert, çorak ve kokuşmuş bir doğa ile köylüleri bütünleştirmek, onları doğanın bir parçası yapmak." "Kokuşmuş bir doğa ile köylüleri birleştirmek" ifadesi bizim de bilhassa odaklanacağımız kısımdır. Romanda yer alan kadın karakterlere ayrı ayrı değinilerek ekofeminizm izleri açığa çıkarılmıştır.

3. *Yaban* Romanında Ekofeminizm İzleri

Yaban romanında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Anadolu tabiatının kendine has çıplaklığını, sertliğini kişilerle öylesine bütünleştirmiştir ki insan ve tabiat arasındaki mesafe tamamen ortadan kalkmış, adeta her şey tabiatın bir parçası olmuştur (Baş, 2003: 29). Özellikle kadınlarla doğanın bütünleşmesi ve bir anlamda aynı olumsuz kaderi paylaşması dikkatleri çekmektedir.

3.1. Romandaki Doğa Unsurlarında Yer Alan Ekofeminizm Unsurlar

Yaban romanında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun doğayı tasvir ediş şekli romanın eleştirilen noktalarından birisi olmuştur. Ahmet Celâl'in izleniminde köyün ve tabiatın betimlemesi genellikle olumsuzdur. Ahmet Celâl, hayatın onu itmiş olduğu yabanlığın acısını adeta doğadan çıkarmıştır. "Zaten, korkunç engin bir ıssızlıkla çepeçevre çevrilmiş bir köyün içinde benim etrafımı ayrıca başka bir ıssızlık sarmış bulunuyor." Yaşadığı köy yerinde geleneklerin var olması onu bir hayli şaşırtır ve gelenekler için "insanların yarı çıplak yaşadıkları bu köstebek yuvalarında da aynı şiddetle hüküm sürüyormuş." ifadelerini kullanır. Yazar bu korkunç atmosferi pekiştirmek için koku ögesini de doğaya ve insanlara yayar (Moran, 2001: 211). Doğa için "su gibi toprak da iğrenç ve gizli bir hastalığa yakalanmış sanki", "bir illet ve sakatlıklar yuvası" "ve köy, bataklıkta bir uyuz manda gibi kokuyor", "Porsuk Çayı'nın balçığı leş gibi kokuyor", "ve tepeler, birer urdur." gibi ifadeler kullanır. "Romanda bir karşıtlığı simgeleyen iki tür bitki vardır: Kurulukla, çoraklıkla, çürümüşlikle çağrışım yapan; bir de hayat, güzellik ve canlılıkla çağrışım yapan bitkiler." (Moran, 2001: 212-213). Kuşkusuz bu bitkilere karşı bakış açısını da kadınlara olan bakış açısı etkilemektedir. Yazar, romanın birçok yerinde kadınların da koktuğunu bizlere aktarır. Ona göre kadının kokuşmuşluğu yalnızca fiziksel değil aynı zamanda zihinsel yöndendir. Ahmet Celâl doğanın güzelliğini yalnızca Emine'yi gördüğü zamanlarda hissetmektedir. "Ahmet Celal ilk defa, içinden berrak bir derenin aktığı bir kavak korusunda bulur kendini." (Moran, 2001: 212). Onu gördüğünde yaşadığı etki roman boyunca kötülediği tabiatla oldukça zıttır. "Bu ufak korunun içinde, küçük, dar, fakat berrak bir dere akıyor. Bu, çölde bir vaha mı?" (Karaosmanoğlu, 1983: 60).

Romanda kadınlar tasvir edilirken doğadaki unsurlara, tabiat tasvir edilirken insan özelliklerine başvurulur. Bu kullanım genellikle olumsuz yöndedir. “Bu bodur ve seyrek ekinler, bu boynu bükük başaklar, bu buğulu söğüt ağacı, bu donuk ve sessiz su, hülasa, bütün bu yoksul tabiat parçası neyin sembolüdür?” (Karaosmanoğlu, 1983: 84). Bu cümlede su için kullanılan “donuk” ifadesi roman kişilerinden Emeti’yi anlatırken de kullanılmıştır. Yine yoksul tabiatın içinde kadın da her yönden yoksuldur. Roman boyunca tabiat ve kadın birbirlerine benzetilmektedir. “Kadının gerçekte, namert ve kancık olan tabiatı, öyle bir safhada, adeta öldürücü bir mahiyet alır. Yabani kedilikten, zehirli yılanlığa geçer ve gitgide, hayalimizin ölçemeyeceği kadar derin, nihayetsiz ve tuzlu kötülük denizinde, gülerek çırılçıplak yüzmeğe başlar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 62). Ahmet Celâl’in özelinde yazarın kadına bakış açısı hayvan benzetmeleriyle ifade edilmekte ve bu durum romanın birçok yerinde görülmektedir. Ahmet Celâl aydın kişiliğini birçok yerde vurgulamasına rağmen kadınlara dair konularda erkeklerin tarafındadır. Zina hususundaki bir bölümde kadını doğadaki yırtıcı yaratığa benzetir: “Kadın, burada, bütün vahşi insan içgüdüleri ayakta, bir yırtıcı yaratık gibidir. Bunun bir tarafında koca, kanı emilip posası bir kenara atılmış bir avı andırıyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 74). Konu her ne olursa olsun yazar Ahmet Celâl’in gözünde kadınları doğa ile birlikte aşağılar, tercihlerini ataerkil yapıdan yana kullanır ve erkekleri savunur. Nitekim romanın sonunda tüm köy yaşantısı diliminde kendisine yakın bulduğu tek kadını yaralı bir hâlde bırakıp kaçması da bunun en büyük delilidir. Ona göre “Çevre değiştirmedikçe, insanın değişmesine imkân yoktur.” (Karaosmanoğlu, 1983: 42). Bu sebeple kaçarak çevresini değiştirmiştir. Oysa kadın ve tabiat birbirine sınımsız bağlıdır. Romanda doğayla benzerlikleri birçok yönden vurgulanan Zeynep Kadın’ın toprakla bağı evladından bile önce gelmektedir: “Oğlu askere gittiği gün bile gözünden bir damla yaş akmayan bu kadın, şimdi bir toprak parçası elinden gidecek diye ağlıyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 79) Ahmet Celâl’in ise toprağa karşı böyle bir bağlılığı yoktur. Esasen toprağa olan inancını tıpkı kadına inancı gibi sorgulamaktadır. “Zaten, kokmuş, çürümüş gibiyizdir. Biz, ancak toprağın altında yer bulabiliriz. Bizi, ancak toprak paklar. Toprak paklar mı?” (Karaosmanoğlu, 1983: 125).

Roman boyunca kadınlar doğaya hayvanlar, bitkiler ve birçok varlık yönünden benzetilir. Ekofeminizmin izleri kadın ve doğayı birçok yerde karşımıza ortak yönden çıkarmaktadır.

3.2. Romandaki Kadın Karakterlerde Yer Alan Ekofeminizm Unsurları

Yaban romanında Anadolu’daki köylülerin ataerkil tahakkümlerinin kadın ve doğa üzerindeki baskıları açıkça görülmektedir. Burada aklın sahibi olan erkek, kontrol edilen nesne ise doğa ve kadındır. Zaten yerli toplulukların, yoksul halkların, farklı ırkların karşı karşıya kaldığı ayrımcılık, kadınların bastırılmışlığından ve doğanın tahrip edilmesinden ayrı düşünülemez (Özdemir ve Aydemir, 2019: 266; Yüksek, 2020: 94).

Yaban romanına ekofeminizm açısından daha çok Ahmet Celâl perspektifinde bakılmalıdır. Ahmet Celâl aydın kişiyi temsilen köydedir ancak zihniyet olarak kendisinde de ataerkil bir yapının izleri görülür. “Ahmet Celâl’in imgelemine yakından bakıldığında, köylü olsun ya da olmasın, kadın hakkındaki düşüncelerinin onların “kaçınılması gereken varlıklar” olduğu noktasında bütünleştiği görülür.” (Serdar, 2002: 78-79). Kadına dair olumsuz sözlerini bize şu şekilde yansıtır: “Kadına inanmaktansa, onu aldatmayı daha tatlı bulurum. Zira sevildiğini hisseden kadın kadar çekilmez bir şey yoktur.” (Karaosmanoğlu, 1983: 62).

Ahmet Celâl’in köylü kadınlar hakkındaki önyargıları şu cümlelerde net bir şekilde görülmektedir: “Anadolu’da, köylü kadını şuhluktan, naz ve işveden o kadar yoksundur ki, onların hangi biriyle böğür böğüre, koyun koyuna yatsam, vücudumun hiçbir şey duymayacağını tahmin ediyorum. İhtimal ki, çok da fena kokarlar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 52). Bu koku unsurunun doğa için de birçok yerde olumsuz kullanıldığı romanda karşımıza çıkmaktadır. “Bütün tabiat tezek kokuyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 105) ifadesi buna örnektir.

Romanda kadınlara karşı olumsuz tutum sadece Ahmet Celâl’de yoktur. Mehmet Ali erkeklerin kendilerine bakım yapmasını eleştirerek, kendisini beğendirme zorunluluğu yalnızca kadınlarda varmış gibi

şu cümleleri kurar: “-Beyim, bizde saçlarını kadınlar tarar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 37). Yine İsmail kadınların tarlada zor şartlarda çalışmalarını kanıksamıştır:

“-Bu köyde ne var, ne yok?

-Heç, karı kızan çalışırlar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 97).

Ahmet Celâl, Mehmet Ali'nin üçüncü eşi olan kadına dair cinsel hislerini günlüğüne yazarken onu hayvanlarla mukayese eder:

“Nihayet, gelin bir hamam bohçası gibi cansız ve şahsiyetsiz, evden içeri sokuldu. Kuşlar nasıl sevişir? Kediler nasıl sevişir? Biliyorum. Lakin, bu köy halkının nasıl seviştiklerini tahmin edemiyorum.” (Karaosmanoğlu, 1983: 51).

Ahmet Celâl birçok yerde tabiatı üvey anaya benzetir:

“Sert ve yalçın tabiat; söylemişim ki, sen bir üvey ananın kucacı gibisin. Bu gerçeği, şimdi her zamandan daha fazla hissediyorum. Ne altında geçici bir huzur bulunabilecek bir gölge, ne kıyısında serinlenecek bir suyun var! Katı yürekli toprak!” (Karaosmanoğlu, 1983: 169).

Bu kısımda romanda yer alan kadınlara ekofeminizm yönünden bakılmıştır:

3.2.1. Emine

Yaban romanının en önemli kadın karakteri Emine'dir. Ahmet Celâl bu küçük kız çocuğuna ilgi duymuş ve ondan bahsederken birçok yerde doğa ile bağlantı kurmuştur. Ahmet Celâl'in romanın genelinde köye, köylüye, çevreye yapmış olduğu olumsuz betimlemeler Emine'nin olduğu ortamlarda farklılaşır ve olumlu bir hâle evrilir. “*Yaban*'daki bu olumsuz atmosfere rağmen bütün bu romanlar içerisinde masumiyetini, güzelliğini sonuna kadar muhafaza eden tek kadın kişinin Emine olduğunu söyleyebiliriz.” (Baş, 2003: 29). Ahmet Celâl, Emine'yi köydeki kadınlardan daha çok annesinin kadınlığına benzetir. “Köylülerin kadınlığıyla annesinin kadınlığı Ahmet Celâl'in birbirinden ayrı tuttuğu iki ayrı imgedir. Romanın sonlarına doğru Ahmet Celâl, Emine ile yakınlaştığında bu iki imge arasındaki mesafe azalacaktır.” (Serdar, 2002: 77). Bu azalış nihayetinde bir terk edişi de getirecektir. Emine ile karşılaştığında doğadaki değişimi şu cümlelerde görülmektedir:

“Günün birinde, kavak ağaçları arasından, bir genç kızın gülümsemesi, bir derecik, bir atlayış. Her şey değişiyor. Ortada, biraz önceki adamdan eser kalmıyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 62).

“Ayaklarımın altında çatırdayan, kuru toprağı bir çimenlik sanıyorum.” (Karaosmanoğlu, 1983: 78).

“Ara sıra kenarlarından geçtiğim tarlalar, bana güllük gülistanlık geliyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 78). Emine, Ahmet Celâl için “çölde bir vaha”dır. Yokluğun içerisindeki bu vaha sonrasında bir serap etkisi yaratacaktır.

Ahmet Celâl Emine ile doğa arasındaki ilişkiyi de birçok yerde vurgularken Emine'yi “yabani kedi”, “zehirli bir yılan” gibi doğadaki varlıklarla nitelendirmektedir. Metinde bu anlamdaki cümlelere örnek verecek olursak:

“Beni görünce, gene o yabani geyik tavırları... Gene o, ağaçların arasına saklanmalar koşmalar. Dönüp arkaya bakmalar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 78). Bu cümleden Ahmet Celâl'in Emine'yi bir av gibi gördüğü sonucu çıkarılabilir.

“Bu, benim bir kadına ilk tutuluşum değildir. Fakat, bu benim için ilk olmayacak sevgidir. Bir dağ gülü, dikenlikler, çalılıklar arasından bir dağ gülü nasıl koparılır? Bilmiyorum. Ne denilir?” (Karaosmanoğlu, 1983: 100).

“Emine'ye sorsam ki... İşte, babasının yanına çömeldi. Bir kedi yavrusu bundan munis olamaz. Niçin yalnız bana gelince bir av hayvanı gibi ürkek, kaçak ve yabani oluyor?” (Karaosmanoğlu, 1983: 160).

Ahmet Celâl'in Emine'ye karşı hisleri cinsellik anlamında da yoğunlaşmaktadır: “Zeynep Kadın, çırılçıplak derken, ben, tatlı bir ürperme geçiriyorum. Onu, bütün o kirli, kaba esvaplarının içinden, kalın kabuklu bir yemiş soyar gibi soyuyorum. Mutlaka teninin kuru bir beyazlığı vardır. Göğsü, kalçaları dolgun, eti ve omuz başları gevrekler. Boynunun, bir kuğu boynu gibi uzun olduğunu biliyorum. Mutlaka beli ve karnı da buna göredir.” (Karaosmanoğlu, 1983: 101). “Zeynep Kadın burada “çırılçıplak” sözcüğünü “fakirlik” anlamında kullanırken bu sözcüğün Emine ile yan yana gelişi Ahmet Celâl'in fantezilerini harekete geçirmek için yeterlidir.” (Serdar, 2002: 80). Ataerkil bir anlayışın kadına ne gözle baktığını bu cümlelerden çıkarabiliriz. Ahmet Celâl bir bölümde Emine'nin İsmail'den ayrılmasını düşlemiş ve şu cümleleri kurmuştur: “Bir iri Van kedisi gibi onunla oynaşmaktan haz alırdım. Van kedisinden ne farkı var? O da bir Van kedisi gibi haşmetli ve ahenktar değil mi? Tabiata onun kadar yakın bulunmuyor mu? Ona da bir Van kedisi gibi tabiatın canlı bir süsü denilemez mi? Emine'm, o da bir Van kedisinden daha akıllı değildir. Bunun konuşmasının öbürünün miyavlamasından farkı ne?” (Karaosmanoğlu, 1983: 119). Bu cümlelerde Emine ile tabiat arasındaki ilişkiyi çok net görmekteyiz. Romanın sonunda Ahmet Celâl, çeşitli hayvanlarla betimlediği Emine'yi yaralı bir şekilde terk edecektir.

3.2.2. Zeynep Kadın

Romanda ataerkil yapıya benzeyen bir şekilde karşımıza çıkan, doğa ve kadının birbiriyle olan bağı en çok hissettiğimiz kişi Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Kadın'dır. Ahmet Celâl cümlelerinde Zeynep Kadın'ı birçok yerde doğa ile ilişkilendirir. Onun sert mizacından bahseder. Baş çalışmasında (2003: 29-30) bu durum için şu cümleleri kullanır: “Mekânın belirleyici olduğu *Yaban* romanında imajların tabiatın güzellik ve çirkinliklerinden doğduğunu görmekteyiz. Nitekim Emine için kullanılan imajlarda tabiatın canlılığını ve güzelliğini hissettiğimiz görsel ve hareketli imajlar, Zeynep ve Emeti Kadın içinse tabiatın çoraklığını, donmuşluğunu çağrıştıran görsel ve statik imajlar kullanılmıştır.”

Romanda Zeynep Kadın'ın doğa ile benzeştiği cümlelere örnek verelim:

“Kırk yaşında mıdır? Ellisinde midir? Bilinmez. Eli ayağı, bir ağacın henüz topraktan sökülmüş kökleri gibidir ve bilirim ki, vücudu, bir meşe kütüğü kadar sağlamdır.” (Karaosmanoğlu, 1983: 54) ifadelerinde Zeynep Kadın'ın doğa ile olan benzerliği daha çok ikisinin de dayanaklılığı yönündendir. El ve ayaklarındaki kırışıklıklar ise tıpkı ağacın kökleri gibi belirgindir.

“Mehmet Ali'nin anası gerçi böyle konuşmuyor. En koyu Anadolu ağzıyla söylüyor, cümleler; boğazından birer tutam çalı gibi sert ve dikenli çıkıyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 74) ifadelerinde ise Zeynep Kadın'ın konuşurken çıkardığı sesler ve dilindeki ağız özellikleri Ahmet Celâl tarafından tıpkı sert ve dikenli çalılar gibi kaba olarak nitelendirilmektedir.

“Zeynep Kadından yüz kat daha haşin ve merhametsiz olan bu tabiatın sürekli dayakları altında didik didik olmuş bütün bu insanları, koruyan ve hayatlarını devam ettiren gizli kuvvet nedir?” (Karaosmanoğlu, 1983: 54-55) cümlesinde ise Zeynep Kadın ile doğanın haşin ve merhametsizlikleri kıyaslanmıştır.

Ahmet Celâl, İsmail'in Zeynep Kadın'dan yediği dayak sonrasında Zeynep Kadın'ı ve tabiatı üvey anaya benzetir:

“Zavallı köylü çocuğu! Sen, iki üvey ananın yavrususun. Biri demin seni döven anandır, öbürü de seni her gün döven, doğduğundan beri her gün döven yurdundur. İkisinin acısı arasında, böyle kavrulup gitmişsin.” (Karaosmanoğlu, 1983: 55).

“Eğer, sen bir üvey ana olsaydın, ıstırabın benim ıstırabıma bu kadar benzer miydi? Sen de bencileyin, bu kadar garip, bu kadar yoksul... Sen de bencileyin bu kadar derdini anlatmadan aciz olur muydun? Benim için senin yüzün Zeynep Kadının yüzünün eşidir.” (Karaosmanoğlu, 1983: 104).

Üvey ana genellikle kucaklayıcı olmayan, gerçeğin yerini tutmayan olarak nitelendirilir. Tabiat ve kadının “üvey ana” sıfatıyla ortaklaştırılması, her ikisine de olumsuz bir gözle bakıldığının kanıtıdır.

Mehmet Ali'nin yeniden askere çağrılması sonucunda Zeynep Kadın'ın duruşu Chipko Hareketi'ni gerçekleştiren kadınları andırsa da bu bir direnişe dönüşmez:

“Zeynep Kadını, dimdik karşımda gördüm. Herkese, sert sert bakıyordu. Yavrusunu savunmaya hazırlanmış bir dişi kurt gibiydi.” “Grup büyüdükçe büyüdü. Sanki aralarında bir şeyler mırıldanıyorlar. Sanki, bir teşebbüse hazırlanır gibi bir halleri var.” (Karaosmanoğlu, 1983: 71).

Düşman askeri geldiğinde bu sert, tabiata benzetilen kadın bile ataerkil yapıya direnememiştir:

“Ve Zeynep Kadın, bir süre tekmeler, yumruklar altında bunalıp kalıyordu.” (Karaosmanoğlu, 1983: 204).

“Yalnız Zeynep Kadın ağlamadı. Bir Orta Anadolu kıraçlığını andıran çehresi her zamankinden daha sert, daha yalçıncı ve sesi bir dişi kurdun ulumasına benziyordu:

-Evimi yaktınız. Harman yerindeki buğdayımı yaktınız.” (Karaosmanoğlu, 1983: 208).

Yazarın Zeynep Kadın hakkındaki betimlemeleri ne derece acımasız olursa olsun Zeynep Kadın da tıpkı diğer kadınlar gibi ataerkil yapının sömürsü karşısında direnememiş ve sahip olduğunu zannettiği birçok şeyi kaybetmiştir. Başından beri tabiatla birlikte haşın, acımasız, sert, üvey ana vb. ifadelerle aşığılanmaya çalışan bu kadının nihayetinde ataerkil bir yapı tarafından düşürüldüğü durumlar oldukça trajiktir.

3.2.3. Emeti

Romanda Ahmet Celâl'in işlerine bakan Emeti de ataerkil yapının sömürsünü yaşamıştır. Oğlu düşman askeri tarafından öldürülen Emeti'nin aynı zamanda hayvanları da düşman askerleri tarafından elinden alınmıştır. Doğadaki birçok varlığı “donmuş” sıfatıyla betimleyen Ahmet Celâl, Emeti'yi de "tarihin bir noktasında donmuş, taş kesilmiş bir insandır.” cümleleriyle doğa ile kadını aynı doğrultuda değerlendirmiştir (Moran, 2001: 210).

Ahmet Celâl, Emeti ile ilgili betimlemelerde de doğadan faydalanır. “Bu, meşe kütüğünü andıran kalın bir kadındır. Yüzü o kadar çiçek bozuğudur ki, cepheden bakıldığı vakit karnabahar göbeğini andırır ve bu karnabahar bir kasırga esnasında, bir bostandan henüz koparılmış gibi toprak ve çamurla bulanmıştır.” (Karaosmanoğlu, 1983: 131) Ahmet Celâl, Emeti'nin bakımsızlığına dair soru sorduğunda aldığı cevap bir kadının çektiği problemleri açıkça görülmektedir:

“-Ay oğul, hiç vaktim olmuyor ki... Sabah garanlığında çocuğu eserler püserlerim, dağarcığına yiyeceğini goyarım. ineğin altını temizlerim, sütünü sağırım. Ocağa vurur, kaynatırım. Sütü ateşten indirir indirmez, buraya koşar gelirim. Sen bekârsın. İneğin davarın yok emme, işin ağırdır. Çay suyu kaynat, dersin...” (Karaosmanoğlu, 1983: 131).

3.2.4. Cennet

Romandaki kadınların genel çizgisinden farklı bir kadın olan Cennet, roman boyunca kocası ve köylülerce oldukça eleştirilmiştir. Bu eleştirinin en büyük sebebi bir kadının ataerkil yapının kendisinden beklemediği tavırlar içerisinde olmasındandır. Serdar çalışmasında Ahmet Celâl'in de Cennet'in tarzından korktuğunu şu cümlelerle bize aktarır: “Süleyman ile karısı Cennet arasındaki ilişkinin, tam da Ahmet Celâl'in korktuğu ve imgesel düzeyde tutsağı olduğu türde bir kadın-erkek ilişkisinin dışavurumu olduğu düşünülebilir.” (Serdar, 2002: 85).

Ahmet Celâl, Cennet'in eşine gösterdiği baskıdan bahsederken onun erkekleşen tavırlarını gözler önüne serer: “Süleyman, boynu bükük ve hep sırtan bir çocuktur. Derler ki, Cennet'in ara sıra ona, iki tokat attığı da olurmuş.” (Karaosmanoğlu, 1983: 68). Ahmet Celâl'in Cennet'le ilgili meselelerde tavrı hep erkeklerden yanadır. “Göğsünün birkaç düğmesini, mahsus açık bırakmıştır. Ağzı, çeşme başındaki kadınlara bir şeyler anlatırken, gözleri gelip geçen erkekleri süzmektedir.” (Karaosmanoğlu, 1983: 70). Romanda belki de ataerkil yapıdan uzak olan tek erkek Süleyman bu cümlelerde ezilen taraf olarak

okuyucuya hissettirilmiştir. Süleyman'ın ezildiğini anlattığı başka bir cümlede de Cennet kaplana benzetilir. “Erkek söylemi, kadın ve hayvan arasında olumsuz anlamda bir özdeşlik kurar.” (Üzel, 2006: 181). Bu benzetiliş de olumsuz yönden yapılmıştır. Bir kadının herhangi bir erkeğe karşı güçlü duruşu yazarın anlatış tarzına göre aşağılayıcı bir tutum ve sömürü anlamına gelmektedir. “Zavallı Süleyman her başını kaldırmak isteyeşte ya bir kaya gibi rakibinin önünde dikildiğini görüyor, ya da karısının bir dişi kaplan kükreyişinden daha korkunç kahkahasıyla karşılaşılıyor.” (Karaosmanoğlu, 1983: 74). Aynı Ahmet Celâl, Cennet'in başka bir erkekle basılıp ataerkil yapıya gösterdiği direnişi açıklarken onun ezilen tarafından bahsetmez. Bu durumun sebebi Ahmet Celâl'in de birçok yönden ataerkil bakışa sahip olması şeklinde açıklanabilir. Daha evvel Ahmet Celâl'in kadınlara bakışıyla ilgili verdiğimiz örnek cümleleri açıklayacak olursak bu tutumun sebebi daha da iyi anlaşılmaktadır.

“Yalnız, Cennet, -bu genç kadının adıdır- altı ay geçmedi, bir gece, bir ağıl duvarının dibinde bir yabancı adamla yakalandı. Bütün köy halkı sopalar, çapalar, övendirelerle, bu açık hava zinacılarının üstüne hücum etti. Cennet'le aşığı, ağılın duvarını kendilerine siper yapıp hücum edenlerin üzerine, öyle bir taş yağdırdılar, öyle bir taş yağdırdılar ki, herkes dağıldı. Kaçışmaya mecbur kaldı. Ve Cennet, Homeros devrindeki esir kızlar gibi, kale duvarının üstüne çıkıp:

-Ben, yalnız kocama teslim olurum! diye bağırdı ve kocası gitti; onu elinden tutup evine getirdi. Kadının söylediğine göre, meğer bu kadar tevatüre sebep olacak bir şey yokmuş.” (Karaosmanoğlu, 1983: 68).

Ne var ki Cennet gösterdiği bu direnişte bile yine kocasının ardına saklanmayı tercih etmektedir. Ataerkil yapının kadın psikolojisini ne oranda etkilediği bu durumdan anlaşılmaktadır.

3.2.5. Diğer kadınlar

Roman boyunca belirginleşen kadın karakterler haricinde bahsi geçen diğer kadınlara da bazı örnekler verilecektir. Romanda Bekir Çavuş'un kör kızı Zehra'nın kambur bir çocukla yaşadığı ilişki doğadaki hayvanlarla ilişkilendirilmiştir: “Köydeki en tiksindirici manzaralardan biri de Bekir Çavuş'un kör kızı Zehra'yı tarlada yalnız yakalayan kambur oğlanın, kıza canavarca musallat oluşudur. Bu saldırıyı bir yılanın kurbağayı yutmaya çalışmasına ya da dev kadar kocaman bir örümceğin bir pervanenin etrafında ağını örmesine benzetir Ahmet Celal.” (Moran, 2001: 212).

Ahmet Celâl'in köydeki diğer kadınlara olan bakışını şu cümleler açıkça göstermektedir: “Bu çorak yerlerde, derimi kavuran ateş, yavaş yavaş içimi sarıyor, gönlümü kavurmağa başlıyor. Ben, yalnız sudan, gölgeden ve yeşillikten yoksun değilim. Buraya geldiğim günden beri, kadın veya kız denilmeğe layık tek bir yaratık dahi görmedim.” (Karaosmanoğlu, 1983: 50).

3.3. Romanda Savaş Unsurunun Ekofeminizme Etkileri

Ekofeministler, kadınların seks ve üreme; hayvanların yiyecek nesnesi olarak sömürüldüğü görüşündedirler (Üzel, 2006: 186). Bu sömürünün görüldüğü unsurlardan birisi de savaştır. Ekofeminizme göre ataerkil gücün sebep olduğu savaşlar hem kadına hem de doğaya büyük tahribat vermektedir. *Yaban* romanında Ahmet Celâl, Birinci Dünya Savaşı'nda sağ kolunu kaybetmiş ve Kurtuluş mücadelesi zamanında ise emir eri olan Mehmet Ali'nin köyüne yerleşmiştir. Savaş sebebiyle köyün silah tutan tüm gençleri köyden ayrılmıştır. Bu köydeki insanların savaştan daha önemli gördükleri birçok meselesi vardır. Örnek verecek olursak, köye giren düşman askerinin tüm köylüyü sorguladığı zamanlarda bile onların aklında tarlalarındaki ürünleri vardır. Düşman askeri köylülerin ve civardaki köylerin hayvanlarını zorla kesmiş, tarlalarına top atışları ile ağır zararlar vermiştir. Aynı şekilde her köyde köyün kadınlarına musallat olmuş, onlara tecavüz etmişlerdir. “İnsanlar doğayı kontrol altına almaya çalıştıkça ekolojik travmalara sebebiyet vermekte ve böyle yaparak kolektif bir tükenmişliği de beraberinde getirmektedir.” (Baydar ve Ersoy, 2017: 238). Bu romanda da savaşın kadına ve doğaya etkileri bir hayli fazladır. “Savaşlar, devletin ortaya çıkışı ile tahakküm ilişkileri, hiyerarşik bir sisteme dönüşmektedir. İnsanlar arası tahakküm ilişkileri, insanın doğaya tahakkümünü getirmektedir.” (Eryılmaz, 2005: 9).

Romanın içerisinde belki de doğa ile en çok özdeşleştirilen ve güçlü tarafıyla ön plâna çıkan Zeynep Kadın bile savaşın mağduriyetini yaşamaktadır. Bunu romandaki şu sözlerden çıkarabiliriz:

“Zeynep Kadın teranesini boğuk bir sesle tekrar etti:

-Donguzlar, donguzlar...

-Hey donguz, bu kızlar senin neyin oluyor.

-Elinin körü oluyor.

-Ne dedin? Ne dedin?

Zeynep Kadın'ı bir iyi pataklaşmağa başladılar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 215).

Zeynep Kadın kadınların haklarını savunamasa da bu konuyla ilgili birçok erkekte daha cesur davranmıştır. Yine romanın bir yerinde savaşın kadınlara ve doğaya olan olumsuz etkilerinden şu şekilde bahseder: “Öyle ama, şimdi tam iş zamanı. Hep öyle yaparlar. Bebelerimizi tam iş zamanında alırlar.” (Karaosmanoğlu, 1983: 72). Zeynep Kadın'ın bu sözlerinden ataerki yapının oluşturduğu sonuçlara eylemsel anlamda somut bir şey yapamasa da eleştirel yaklaştığını görmekteyiz.

Savaşın etkileri üzerine Ahmet Celâl'in şu sözleri önemlidir:

“Bunların tecavüzünden ne karılarımızın ırzı, ne çocuklarımızın canı, ne din, ne iman, hiçbir şeyimiz kurtulamadı.” (Karaosmanoğlu, 1983: 43). Kuşkusuz bu sözlerde kadınların yanında doğanın tecavüzü de kastedilmektedir. Bununla birlikte Ahmet Celâl köydeyken cephane taşıyan bir kafile görür ve bu kafileyi hazin hazin yürüyen kaplumbağalara, mitolojik hayvanlara benzetir. Bu benzetme destansı bir özelliğe vurgu yapan bir övgü durumu içerir. Bu açıdan yaklaşıldığında da Ahmet Celâl'in savaştaki yıkıma tek taraflı baktığı ortadadır.

Tarla kenarında kupkuru, kapkara olarak tasvir ettiği ve tarla korkuluğuna benzettiği bir kadınla karşılaşan Ahmet Celâl'le kadın arasında şöyle bir konuşma geçer:

“-Nine, nine hasta mısın?

-Hasta mı? Ne hastası? Bana yiyecek vermediler. Bana içecek vermediler. Beni yedi gün, yedi gece yürüttüler. O kızım olacak kariya: -Beni biraz sırtına al! dedim. Kabahatim işte o. Beni şuracığa atıp gidiverdiler. -Sen şuracıkta biraz bekle. Biz seni gelir alırız dediler. Yalan, yalan, yalan... Ben yalan olduğunu bilirdim, emme ne ideceksin, bey!” (Karaosmanoğlu, 1983: 148-149). Bu diyaloglardan da yola çıkacak olursak yaşlı bir kadın yaralı bir hayvan gibi kenara atılıp kendi kaderine bırakılmıştır. Tüm bu eziyetin müsebbibi de savaştır.

Romanda ataerki yapıyı temsil eden Bekir Çavuş'un savaşla ilgili tezat tavırlara düştüğünü görmekteyiz. Bekir Çavuş önce “Askerin geçtiği yerde ot bitmez.” diyerek (Karaosmanoğlu, 1983: 146) doğaya savaşın zararından bahseder. Sonrasında köyün civarında duyulan top seslerine “-Sen öyle diyon emme, bunların bize faydası oldu. Görmüyon mu, hiçbir yanda kargalardan iz kalmadı. Harman yerinde, tahılı hep yirlerdi.” (Karaosmanoğlu, 1983: 170) cümlelerini kurmuştur. Bekir Çavuş'un kadına ve doğaya tavrının ataerki düzenin menfaatine göre olduğu bu sözlerden de anlaşılmaktadır. Esasen tüm bu tutumu romandaki şu cümleler açıkça özetlemektedir: “Ah, bu insan, ah bu insan denilen mahlûk! Tabiatı, ne cenabet bir zindan haline sokmuş.” (Karaosmanoğlu, 1983: 103).

Sonuç

Çalışmamızda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanı ekofeminizm unsurları açısından ele alınmıştır. Yakup Kadri'yi temsil eden Ahmet Celâl ve ataerki düzeni temsil edenler tarafından doğa ve kadının birçok yönden benzer kaderi yaşadığı belirlenmiştir.

Romanda yer alan Emine karakterinin birçok yönden doğadaki varlıklarla olan benzerliği ortaya konulmuştur. Emine'nin aynı zamanda romanın başkahramanı olan Ahmet Celâl'in yaşadığı duygular sebebiyle doğa algısını değiştirdiği belirlenmiştir. Tüm bu doğa algısını değiştiren Emine romanın sonunda

onu sevdiğini söyleyen Ahmet Celâl tarafından yaralı bir hâlde terk edilmiştir. Yazar tarafından, Zeynep Kadın karakteri tabiat ile birlikte roman boyunca “üvey ana”ya benzetilmiş, her ikisine de aynı tavırla yaklaşmıştır. Romanda yer alan Emeti’nin ataerkil düzen tarafından oluşturulmuş savaş sebebiyle evladını kaybetmesi ve beslediği hayvanların elinden alınmasına şahit olunmuştur. Ayrıca Emeti de tıpkı Zeynep Kadın gibi sürekli doğadaki varlıklarla ilişkilendirilmiştir. Romanda aykırı bir kadın karakteri olan Cennet ise yine ataerkil toplum tarafından dışlanmış ve kendisi köyden kovulmuştur. Genel anlamda köyün kadınları, doğadaki kuru bitkilerle ve hayvanlarla aynı ölçüde değer görmüş ve kendilerine ikincil bir yaklaşım sergilenmiştir. Sonuç olarak; ekofeminizmin kuramlaşmasından çok önce yazılan bu romanda kadın-doğa ilişkisi açısından birçok ekofeminizm izlerine rastlanmıştır. İster kurgusal bir romanda isterse hayatın içerisinde kadınların ezilmesi ya da baskıya maruz bırakılması sorunsalı kadının tamamen özgürleştirilmesiyle çözülebilir çünkü kadının özgürleşmesi doğayı da özgürleştirecektir.

Kaynakça

- Akıllı S. & Şahiner M. (2003). *Kırsal Çevre Yıllığı*. Ankara, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği.
- Akyüz, K. (1979). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aslantürk, A. Y. (2018). Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönülümü: Ekofeminizm. *Social Science Development Journal*, 3 (11), 312-324.
- Ayaz, H. (2014). Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (1), 278-292.
- Aytar, S. (2013). *Kadın ve Doğa İlişkisinin, 1970 Sonrası Sanata Yansıması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Banford, A. & Froude, C. K. (2015). Ecofeminism and natural disasters: Sri Lankan women post-tsunami. *Journal of International Women's Studies*, 16 (2), 170-187.
- Baş, Ş. (2003). Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Kadın Karakterlerin Anlatımı. *Türkbilig Dergisi*, 6, 13-36.
- Baydar V. ve Ersoy A. F. (2017). Sosyal Hizmet ve Çevre: Ekososyal Yaklaşım. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 (2), 236-247.
- Berktaş, F. (1996). Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği. *Ağaçkakan*, 1996, 73-76.
- Bıçer, E. (2018). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaban Adlı Romanında Aydın Yozlaşması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Cengiz, Ç. (2014). *Buket Uzuner’in “Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su” Romanına Ekoeleştirme ve Ekofeminizm Penceresinden Bakış*. Ankara, Frankofoni Ortak Kitap No.26.
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. *Sosyoekonomi*, Ocak-Haziran, 61-76.
- Dündar, F. (2014). Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* Adlı Romanındaki Ulus İnşa Etme Amacı. *Akademik Bakış Dergisi*, 43, 1-14.
- Eryılmaz, Ç. (2005). *Kültürel Ekofeminizmin Eleştirisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gezgin, E. (2017). Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine bir Değerlendirme. *Border Crossing*, 7 (2), 395-412.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1983) *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, S. (2019). *Ekofeminist Aktivist Vandana Shiva Üzerine Siyasal Ekolojik Bir İnceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Moran, B. (2001). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özdemir H. & Aydemir D. (2019). Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2, 261-278.
- Palabıyık, B. (2019). *1980 Sonrası Kadın Yazarların Romanlarında Çevreci Feminizm*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Serdar, A. (2002). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Cinsellik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Solak, N. D. (2018). Yaşar Kemal'in Teneke Adlı Oyununa Ekoeleştirel Bir Yaklaşım. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62, 227-238.
- Suğür, B. (2020). *Ekofeminizm Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Psikolojisinin Görsel Sanatlardaki Yorumlamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Topgöl, S. (2012). Kadın ve Doğa İlişkisi: Ekofeminizm. *Sosyoloji Dergisi*, 27, 71-83.
- Üzel, E. (2006). *Feminizm ve Doğa Ekseninde Ekofeminizm*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Warren, K. J. (1990). The Power and Promise of Ecological Feminism. *Environmental Ethics*, 12, 125-146.
- Yalçın, O. (2010). *Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekolojik, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yüksek, Y.Y. (2020). Beden, Ses ve Koku: Gamze Arslan'ın Kanayak Kitabındaki Öykülerin Ekofeminist Okuması. *Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 13, 92-108.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 26 Şubat 2021

Gönderim Tarihi: 13 Ocak 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Olçun, M.M. (2021). “Cürcanlı Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 61-68.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.860250>

CÜRCANLI ÜÇ EDİBİN KLASİK ARAP EDEBİYATINA KATKILARI

Muhammed Mahmut OLÇUN*

Öz

Arap dili ve edebiyatının doğduğu bölge olan Arap yarımadası sınırları içerisinde olmasa da sonraki dönemlerde fetih yoluyla İslâm topraklarına katılan Cürcân kenti, İslâm tarihine bakıldığında önemli sayıda edip, şair, dilci, müfessir, fakîh, muhaddis, mütekellim, mantıkçı ve filozof yetiştirmiştir. Özelde klasik Arap edebiyatı ve Arap dili tarihine baktığımızda ise bu alanla ilgili olarak Cürcân şehrine mensup üç önemli edibin karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bunlar; Abdulkâhir el-Cürcânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'dir. Zikredilen bu üç edip arasından Abdulkâhir el-Cürcânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî son derece meşhur olmuşlar ve elde etmiş oldukları ünleri kendi bölgelerinin sınırlarını aşarak diğer İslâm bölgelerine kadar ulaşmıştır. Adı geçen iki edip, klasik Arap edebiyatı ve Arap dili ve belâğatı alanında pek çok telif eser ortaya koyarak bu alana katkı sağlamışlardır. İki edip sadece telif eser kaleme almakla yetinmemişler, kendi zamanlarından önceki dönemlerde telif edilen önemli eserler üzerine şerhler ve haşiyeler de kaleme almışlardır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî ise diğer iki edip kadar meşhur olmasa da özellikle klasik Arap şiirine dair yapmış olduğu çalışmalar ve ortaya koyduğu telif eserleri vasıtasıyla bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Arap dili ve edebiyatı alanında önemli çalışmalar ortaya koyan bu üç âlimin eserlerinin günümüzde hangi eserin hangi edibe ait olduğu yönünde bir kafa karışıklığına sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızda, üç edibin de hayatları hakkında kısa bilgiler sunduktan sonra klasik Arap edebiyatı ve Arap dili alanında ortaya koymuş oldukları eserlerini tespit ederek sıraladık ve bu eserlerin içerikleri hakkında kısaca bilgiler vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Edip, Dil, Edebiyat, Şiir.

Contributions of three men of letters from Jurjân to Arabic Literature

Abstract

Even though it is not within the Arabian peninsula where Arabic language and literature emerged, the city of Jurjân which is conquered later, raised a considerable number of poet, philologist, man of letters, glossator, al-faqîh, muhaddith, theologian, logician and philosophers when the history of Islam is considered. Especially when the history of classical Arabic language and literature is considered we come across with three important men of letters who are from the city of Jurjân in this field. These are; Abdulkâhir el-Cürcânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî and Ebû'l-Hasen el-Cürcânî. Two of the three mentioned men of letters, Abdulkâhir el-Cürcânî and Seyyid Şerîf el-Cürcânî became so famous that their fame exceeded their residence borders and spread to the whole Islamic regions. These two men of letters contributed to the classical Arabic literature and Arabic

* Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-Posta: muhammedmahmudolcun@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5218-9525>.

language and rhetoric fields by publishing a large number of copyrighted works. The two men of letters did not only write copyrighted works but also write commentaries and apostilles for the copyrighted works which were written before their era. On the other hand, even though he is not as famous as the other two men of letters, Ebû'l-Hasen el-Cürcânî also contributed to the classical Arabic poetry by his copyrighted works and works of art in the field. It is determined that there is a confusing issue of which works belong to which men of letters who published important works in Arabic language and literature. Therefore, in our research we put forward short information about the lives of three men of letters and determined and sorted their works in the classical Arabic literature and Arab language and tried to give short information about their content.

Keywords: Man of letters, Language, Literature, Poetry.

Giriş

Cürcân şehri, konum olarak Hazar Denizi'nin Güneydoğu'su ve İran'ın Mâzenderan eyaletinin Doğu kısmında, Taberistan ve Horosan arasında bulunan büyük ve meşhur bir şehirdir. Öyle ki Cürcân şehrinin civardaki kentlere göre en büyük şehir olduğu rivayet edilmektedir. Orta çağ İslam coğrafyacılarının bazıları Cürcân'ın Taberistan sınırları içerisinde, bazıları ise Horosan sınırları içerisinde kaldığını belirtmektedirler. Şehri ilk olarak kuran kişinin Yezîd b. El-Muhelleb b. Ebî Şufra (ö. 102/720) olduğu rivayet edilmektedir. Şehir on beşinci yüzyıldan sonra metruk bir hale dönüşmüştür. Daha sonra Şah Rıza Pehlevî (ö. 1980) tarafından o dönemin önemli bir başka şehri olan Esterâbâd'a Cürcân ismi verilmiştir. Hazar Denizi'nin ikinci adının Bahr-i Cürcân olmasının altında yatan sebebin de bu olduğu bilinmektedir (el-Ḥamevî, 1977: II/119; Kurtuluş, 1993: VIII/131-132).

Kentin doğal güzelliklerine bakacak olursak, şehrin ortasından üzerinde gemilerin yüzebildiği büyük bir nehir geçmektedir. Gemiler vasıtasıyla şehirden ipek ve ipekten üretilen tekstil malzemeleri başka ülkelere nakledilmektedir. Cürcân şehrinde tepeleri yüksek dağlar ve düz ovalar bulunmaktadır. Kentte zeytin, hurma, ceviz, nar, pancar, turunçgiller ve benzeri meyveler yetişmektedir (el-Ḥamevî, 1977: II/119-120).

Bu bilgiler ışığında şehirde ticaret faaliyetlerinin yoğun bir biçimde gerçekleştiğini ifade edebiliriz. Aynı zamanda topraklarında çeşitli meyve ve sebzelerin yetişmesine bakarak verimli topraklara sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Cürcân şehrine mensup çok sayıda edip, âlim, şair, dilci, fakîh, muhaddis, müfessir ve filozof yetişmiştir. Şehir halkının karakteristik olarak son derece ağırbaşlı, büyüklerine karşı saygılı, küçüklerine karşı sevgili, yardım sever, konuksever ve cömert oldukları rivayet edilmektedir (el-Ḥamevî, 1977: II/119-120).

Zikredilen bilgiler bizde, Cürcân şehrinde eğitim-öğretim faaliyetlerine, genel geçer görgü kurallarına önem verildiği ve şehir halkının ahlaki yönden belli bir gelişmişlik seviyesinde olduğu kanaatini oluşturmuştur.

Ele almış olduğumuz üç edibin hayatları ve Arap dili ve edebiyatına katkılarını sunmadan evvel nasıl bir bölgede yaşadıkları hakkında kısaca bilgi sahibi olmanın faydalı olacağı görüşünden hareketle Cürcân kentini özet bir biçimde tanıtmış olduk. Konumuzun çok fazla dağılmaması adına burada Cürcân şehri ile ilgili daha fazla ayrıntıya girmeyeceğiz. Tafsilatlı bilgi talep eden araştırmacılar Yâkût el-Ḥamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân* isimli eserinden, tarih ve coğrafya üzerine telif edilmiş eserlerden istifade edebilirler.

Şimdi, ilmî faaliyetler yönünden son derece gelişmiş bir şehir olarak karşımıza çıkan Cürcân kentinde yaşamış ve yetişmiş üç edibin hayatları hakkında kısaca bilgi sunduktan sonra bu âlimlerin Arap dili, edebiyatı ve belâğatı alanına katkı olarak telif ettikleri eserlerinden ve içeriklerinden kısaca bahsedeceğiz.

1. Abdulkâhir el-Cürcânî

1.1. Hayatı

Müellifin tam ismi bazı kaynaklarda Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî el-Eş‘arî eş-Şafi‘î Ebû Bekr şeklinde, bazı kaynaklarda ise Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân el-Cürcânî şeklinde geçmektedir. Abdulkâhir el-Cürcânî'nin doğum tarihi hakkında bir bilgi olmayıp ölüm tarihi hicrî 471, milâdî 1078 senesi olarak belirtilmektedir (Keĥhâle, 1993: II/201; ez-Ziriklî, 2002: IV/48-49; ez-Zehebî, 2004: II/2315).

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan müellif, Cürcân şehrinde doğmuş ve yine aynı şehirde vefat etmiştir. Abdulkâhir el-Cürcânî hayatı boyunca Cürcân kentinden çıkmamış ve bütün tahsil hayatını burada geçirmiştir. Nahiv ilmi hakkındaki derslerini Ebû Alî el-Fârisî'nin kız kardeşinin oğlu Ebû'l-Ĥuseyn Muhammed b. Hasen'den almıştır. Kadı Ebû'l-Hasen Ali b. Abdulaziz el-Cürcânî'den de ders aldığı rivayet edilse de Suyûtî *Buġyetu'l-Vu‘ât fi Tabakâti'l-Luġaviyyîn ve'n-Nuĥât* adlı eserinde Ebû'l-Ĥuseyn Muhammed b. Hasen'den başkasından ders almadığını söylemektedir (es-Suyûtî, 1964: II/106; ez-Zehebî, 2004: II/2315; Hacımüftüoĝlu, 1988: I/247-248).

Abdulkâhir el-Cürcânî kaynaklarda nahiv, beyân, kelâm, fıkıh ve tefsir âlimi olarak tanıtılırken onun özellikle nahiv ve beyân ilminin büyük hocalarından bir tanesi olduğu vurgulanmaktadır. Müellifin *Esrârü'l-Belâĝa fi ‘İlmi'l-Beyân* isimli eseriyle beyân ilmini sistematik olarak ortaya koyan ilk kişi olduğu belirtilmektedir (ez-Ziriklî, 2002: IV/48-49; Abdulkâhir el-Cürcânî, 1991: 11; Keĥhâle, 1993: II/201; es-Suyûtî, 1964: II/106).

Yetiştigi çevre ve hocaları hakkında çok fazla bilgi olmasa da müellifin beyân ilmini sistematik bir şekilde başlatan ilk kişi olarak anılmasından ve nahiv ilminin büyük hocalarından sayılmasından çok iyi eğitim aldığı ve kendisini ilme adadığı anlaşılmaktadır.

Pek çok talebe Abdulkâhir el-Cürcânî'den dersler almışlardır. Ahmed b. İbrahim b. Muhammed es-Secezi, Ahmed b. Abdillâh el-Mihâbâzi eĥ-Darîr, Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzi, Ali b. Muhammed b. Ali el-Faşıhî Ebû'l-Hasen bunlardan bazılarıdır (el-Ĥamevî, 1993: I/187 ve 357, III/1233, V/1964).

1.2. Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları

Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Arap dili, edebiyatı ve belâĝatı alanında kaleme almış olduğu birçok eseri bulunmaktadır. Müellifin bu alana dair kaleme almış olduğu eserleri ve içerikleri kısaca şu şekildedir;

1- *Esrârü'l-Belâĝa fi ‘İlmi'l-Beyân*: Müellifin kaleme almış olduğu bu eser, beyân ilminin esaslarını sistematik bir şekilde ortaya koyan ilk eser olarak kabul edilmektedir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1991).

2- *er-Risâletü's-Şâfiyye*: Yazarın Kuran-ı Kerîm'deki ayetler üzerinden belâĝat konularını işlediği bir eserdir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1998).

3- *Delâilü'l-‘Îcâz*: Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Kuran-ı Kerîm'in ayetlerindeki icazlığı ifade etmek için ayetlerde geçen belâĝat konularını izah ettiği eseridir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 2008; Ayyıldız, 2020: 120).

4- *el-‘Avâmilü'l-Mie*: Müellifin, bazen Kuran-ı Kerîm'den âyetlerle, bazen hadîs-i şerîflerle, bazen edebi bazen de günlük hayatta kullanılan ifadelerle her bir kuralın ardından anlaşılacak düzeyde örnekler sunarak nahiv kaidelerini anlattığı bir eserdir. Eserin isminin *el-‘Avâmilü'l-Mie* olmasının sebebi müellifin kitabın başında “*Her talebenin irab ile alakalı yüz şeyi bilmesi gerekir.*” sözünden kaynaklanmaktadır (Abdulkâhir el-Cürcânî, t.y.).

5- *el-Cümel fi'n-Nahv*: Eser kısaca nahiv konularını ele almaktadır. Müellif bu eserini daha sonra *et-Telĥîs* isimli eseri ile şerh ederek tafsilatlandırmıştır (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1972; Hacımüftüoĝlu, 1988: I/247-248).

6- *el-Muhtâr min Devâvîni'l-Mutenebbî ve'l-Buhturî ve Ebî Temmâm*: Müellifin bu eseri, eserin isminden de anlaşılacağı üzere el-Mutenebbî, el-Buhturî ve Ebû Temmâm'ın divanlarında geçen seçkin şiirlerini bir araya derlediği bir antoloji kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1937).

7- *el-Mukteşid fî Şerhi't-Tekmile*: Müellifin ayet, hadis ve şiirlerden şahitler sunarak sarf ve nahiv konularını anlattığı eseridir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 2007).

8- *Kitâbu'l-Mukteşid fî Şerhi'l-Îdâh*: Ebû Ali el-Fârisî'nin nahiv ilminin konularını içeren *el-Muğni* adlı eserinin şerhidir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1982).

9- *et-Tetimme fî'n-Nahv*: Müellifin *el-Cümel fî'n-Nahv* isimli eserinde eksik kalan nahiv konuları tamamladığı risale tarzında kaleme alınmış bir eserdir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 2005).

10- *el-'Umud Kitâbun fî't-Taşrif*: Abdulkâhir el-Cürcânî'nin sarf konularını ele aldığı bir eserdir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1995).

11- *Kitâbu'l-Miftâh fî's-Şarf*: Müellifinin örnekler sunarak sarf konularını anlattığı bir eseridir (Abdulkâhir el-Cürcânî, 1987).

2. Seyyid Şerîf el-Cürcânî

2.1. Hayatı

Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin tam ismi Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf ez-Zeyn Ebû'l-Hasen el-Huseynî el-Cürcânî el-Hanefî'dir. Hicrî 740 senesinde Şâban ayının 24'ünde (MS 24.02.1340) eski adı Esterebâd olup Şah Rıza Pehlevî tarafından sonradan Cürcân olarak değiştirilen şehirde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Muhammed b. Ali'dir. Cürcânî olması sebebiyle bu nisbeyle meşhur olmuştur. Hz. Peygamber (sav.)'in soyundan gelmesi sebebiyle kendisine Seyyid ve Şerîf denilmektedir. Kaynak kitaplara göre Seyyid Şerîf isimleri birlikte kullanıldığında akla ilk gelen isim Seyyid Şerîf el-Cürcânî'dir. Müellif bu özelliğiyle Cürcân'da yetişen diğer müelliflerden ayrılmaktadır (el-Leknevî, 1902: 125-135; Taşköprüzâde, 1985: 198; es-Sehâvî, t.y.: V/329; ez-Ziriklî, 2002: V/159; Keĥhâle, 1993: II/216; Gümüş, 1993: VIII/134-136).

Seyyid Şerîf el-Cürcânî küçük yaşlarda ilme ilgi duymuş, aklî ve naklî ilimlerin temeli olarak kabul edilen sarf ve nahiv ilimleri hakkında dersler alarak öğrenim hayatına memleketi Cürcân'da başlamıştır. Müellif kısa zamanda kendisini geliştirip gençlik yıllarında Muhammed el-Huseynî el-Esterebâdî'nin *el-Vâfiye fî Şerhi'l-Kâfiye* isimli eserine bir ta'lik yazmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, sarf, nahiv ve belâğat tahsilini Herat ve Mısır'a gitmeden evvel Cürcân'da tamamlamıştır (el-Leknevî, 1902: 125-127). Müellif Cürcân şehrinde Nur e-Ṭâvûsî ve Muĥlişu'd-Dîn Ebû'l-Hayr b. Ali gibi hocalardan dersler almıştır (es-Sehâvî, t.y.: V/328-329).

Müellif öğrenim hayatına Cürcân'dan sonra Herat'ta devam etmiştir. Burada Herat'ın ünlü âlimlerinden birisi olan Ebû Abdillâh Kutbu'd-Dîn Muhammed b. Muhammed er-Râzî et-Tahtânî'den mantık dersleri almıştır. Hocasının yanında *er-Risâletu's-Şemsiyye* ve *Şerhu'l-Metâli* ve benzeri mantık kitaplarını okumuştur (el-Leknevî, 1902: 125-135).

Seyyid Şerîf el-Cürcânî Herat'taki eğitimini kısa sürede tamamlamış ve hocasının tavsiyesi ile mantık ilmi ile alakalı daha derin eğitim almak için Mısır'da bulunan Mübârek Şah el-Mantîkî'nin yanına gitmiş ve burada kendisinden mantık ilmi ile ilgili daha tafsilatlı dersler almıştır (el-Leknevî, 1902: 125-135).

Seyyid Şerîf el-Cürcânî bulunduğu bütün medreselerde ve eğitim aldığı hocalarının ders halkalarında hep ön plana çıkmıştır. Diğer talebelerle kıyaslandığında daha keskin bir zekâyâ sahip olduğu, metin çözümlenme konularında daha üstün olduğu, her zaman tartışmaya hazır olduğu, nahiv kurallarını tatbik etmekte üstün bir yeteneğe sahip bir talebe olduğu şeklinde tanıtılmaktadır (el-Leknevî, 1902: 125-135).

Birden fazla bölgede pek çok hocadan dersler alan Seyyid Şerîf el-Cürcânî hocalık döneminde muallim olarak birçok ilim talebesinin ilgisini çekmiş ve farklı farklı bölgelere mensup talebeler

yetiştirmiştir. Nûruddîn Muhammed b. Ali el-Cürcânî, Fethullâh eş-Şîrvânî, es-Seyyid Ali el-Acemî, Hâce Seyyid Alâaddîn Ali b. Yahyâ es-Semerkindî yetiştirdiği talebelerinden bazılarıdır (Gümüş, 1984: 113-125).

Müellif 816/1413 tarihinde Şîraz'da vefat etmiş ve Şîraz surları içerisinde bulunan Sevâhân mahallesindeki eski cami civarında bulunan mezarlığa defnedilmiştir (es-Sehâvî, t.y.: V/328-330; el-Leknevî, 1902: 125-135; Gümüş, 1984: 134).

2.2. Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları

Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Arap dili, edebiyatı ve belâğatına dair pek çok eser telif etmiştir. Müellifin bu alana katkı sunmak üzere kaleme aldığı bazı eserleri günümüze kadar ulaşmamış olup bazıları ise günümüze ulaşsa da el yazması olarak kütüphanelerde kalmıştır. Aşağıda Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin bu saha üzerine yapmış olduğu çalışmaları tespit ederek içerikleri hakkında kısa bilgiler sunmaktayız.

1- *el-Mişbâh fi Şerhi'l-Miftâh*: Müellifin, Ebû Bekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî'nin (ö. MS 626/1229) sarf, nahiv, iştikâk, meânî, beyân, arûz ve kafiye konularını ele aldığı, Arap dili ve edebiyatı üzerine telif etmiş olduğu *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserine yazmış olduğu bir şerhtir. (es-Sekkâkî, 1987: 7-9; Kâtib Çelebi, t.y.: II/1763).

2- *Hâşiye 'ale'l-Misbâh*: Müellifin kendi şerhi olan *el-Mişbâh fi Şerhi'l-Miftâh* adlı eseri üzerine kaleme almış olduğu bir haşiyedir (Kâtib Çelebi, t.y.: II/1763). Bu eserin günümüze kadar ulaşmış olduğu rivayet edilmektedir (Çelik, 2009: 53).

3- *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kâfiye*: Muhammed b. el-Hasen er-Rağî el-Esterebâdî'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine yazmış olduğu şerh üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin yapmış olduğu bir haşiye kitabıdır (el-Esterebâdî, t.y.).

4- *Şerhu'l-Kâfiye*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiye* isimli meşhur eserine yazmış olduğu bir şerhtir (Abdullayev, 2005: 56).

5- *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*: Müellifin, Sa'deddîn Mesûd b. Fahreddîn et-Teftâzânî'nin belâğat ilmi ve bu ilmin konularını ele alan eseri *el-Muṭavvel* üzerine yazmış olduğu bir haşiyedir (eş-Şerîf el-Cürcânî, 2007).

6- *Risâle fi's-Şarf*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin sarf ilminin konularını ele alarak sunduğu bir telif eseridir (Abdullayev, 2005: 56).

7- *Şerhu't-Taşrîfi'l-'İzzî*: Müellifin, İzzeddîn ez-Zencânî'nin *el-'İzzi fi't-Taşrîf* isimli eseri üzerine kaleme almış olduğu bir şerhtir (eş-Şerîf el-Cürcânî, 2020).

8- *Dibâcetü Şerhi'l-Miftâh*: Eser, müellifin es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserine yazdığı bir ön sözdür (Çelik, 2009: 56-57).

9- *Şerhu'l-Emsile*: el-Cürcânî'nin sarf ilmine bir giriş niteliğinde olan *el-Emsile* adlı eser için yazdığı bir açıklama eseridir (Abdullayev, 2005: 56-57).

10- *Hâşiye 'ale'l-Muṭavaşşit*: er-Rağî el-Esterebâdî'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiye fi'n-Nahv* isimli eserine yazmış olduğu şerh için el-Cürcânî'nin yapmış olduğu bir haşiye kitabıdır (Kâtib Çelebi, t.y.: II/1370).

11- *Nahv-i Mîr*: Müellifin Arap nahvinin konularını Farsça olarak anlattığı bir eseridir (el-Leknevî, 1902: 130).

12- *Risâletü'l-Harfîyye*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin nahiv ve sarf ilminin temelini oluşturan harflerin işlevleri hakkında bilgi sunmak üzere kaleme almış olduğu risale türünden bir eseridir (Abdullayev, 2005: 56).

13- *T'alîka 'ale'-'Avâmîli'-l-Mie*: Müellifin, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *el-'Avâmîli'-l-Mie* isimli meşhur nahiv eseri üzerine kaleme almış olduğu bir ta'lîktir (Kâtib Çelebi, t.y.: II/1370; es-Sehâvî, t.y.: V/329).

14- *Hâşiye 'ale'-l-Muhtaşar*: el-Cürcânî'nin, Sadeddîn et-Teftâzânî'nin belağat ilminin konuları olan meânî, beyân ve bedî' i ele alan meşhur eseri *Muhtaşaru'l-Me'ânî* üzerine kaleme almış olduğu bir haşiyedir (es-Sehâvî, t.y.: V/329).

15- *Şerhu Telhîsi'l-Miftâh*: Müellifin belağat ilminin konularını ele alan *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eser üzerine yazmış olduğu bir şerhtir (Zeydân, 1957: III/253).

16- *Mu'cemu't-T'arîfât*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Arap dili ve edebiyatı ile ilgili olan nahiv, sarf, belağat, meânî, beyân, bedî' gibi konularla ilişkili terimlerin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, kelam, mantık gibi ilim dalları ile alakalı olan ıstılahları da izâh ettiği kapsamlı ve en meşhur olan telif eserlerinden bir tanesidir (eş-Şerîf el-Cürcânî, 2004).

17- *Şerhu Kaşideti Bânet Su'âd*: Müellifin, K'ab b. Zuheyr'in (رضي الله عنه) Hz. Peygamber (عليه الصلاة والسلام) için inşâd ettiği *kasîde-i burde* adıyla meşhur olan şiiri üzerine kaleme almış olduğu bir şerhtir (es-Sehâvî, t.y.: V/329).

18- *Şerhu Ebyâtî'l-İdâh*: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Abdurrahmân el-Kazvîni'nin *el-İdâh* isimli eseri üzerine yazmış olduğu bir şerhtir (Çelik, 2009: 61).

3. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî

3.1. Hayatı

Tam ismi bazı kaynaklarda Ali b. Abdilazîz el-Cürcânî, bazısında Ali b. Abdilazîz b. el-Hasen el-Cürcânî Ebû'l-Hasen, bazısında ise Ali b. Abdilazîz b. el-Hasen b. Ali b. İsmail el-Cürcânî Ebû'l-Hasen şeklinde geçmektedir. Kaynaklarda kesin bir bilgi olmamasına karşın 316/928 yılında İran'ın fethinden sonra Cürcân'a yerleşen Arap bir ailenin çocuğu olarak Cürcân şehrinde dünyaya geldiği düşünülmektedir (ez-Zehebî, 2004: II/2796; ez-Ziriklî, 2002: IV/300; Keşşâle, 1993: II/201; el-Hamevî, 1993: IV/1796; Günel, 1993: VIII/132-133). Müellifin ailesi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır.

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin ilim tahsiline Cürcân'da başlamış olduğu tahmin edilmektedir. Müellifin hayatı boyunca pek çok yerlere seyahatler yapmıştır. Kaynaklarda Nîsâbü'r'da hadis ilmi okuduğu, İran, Irak, Suriye gibi ülkelerdeki âlimlerden çeşitli alanlarda dersler aldığı aktarılmaktadır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî farklı farklı ülkelerde çeşitli ilim dalları ile ilgili dersler alsa da daha çok edebî alanlarda temayüz etmiş ve pek çok şiirler kaleme almıştır (ez-Ziriklî, 2002: IV/300; el-Hamevî, 1993: IV/1796-1805; Günel, 1993: VIII/132-133).

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, kaynaklarda Şâfi fakihî, şair, edib, âlimler içerisinde çıkan bir kadı, zamanının biricigi, üstün zekâlı bir edîb gibi sıfatlarla tanıtılmaktadır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, ilmî bir şahsiyet olmasının yanı sıra Cürcân kentinin kadılığı, er-Rey şehrinin kadılığı ve yine er-Rey şehrinde baş kadılık görevlerini başarıyla üstlenmiştir (ez-Zehebî, 2004: II/2796; ez-Ziriklî, 2002: IV/300; el-Hamevî, 1993: IV/1796-1805).

Zikredilen bilgilerden ve kendisine takılan sıfatlardan, Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin değişik yerlere seyahatler yaparken bunu bir fırsat bilip gittiği her yerde ilim tahsiline önem verdiği ve hayatını ilme adanmasının yanı sıra hukuki alanda kendisine tevdi edilen idarecilik görevlerini de başarıyla ifâ ettiği anlaşılmaktadır.

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin hocaları hakkında kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Talebeleri hakkında ise yazan tek bilgi Abdulkâhir el-Cürcânî'nin kendisinden ders aldığı yönündedir. Fakat bu eğitimin hangi alanda ve hangi kitaplar üzerinden yapıldığı hakkında bir bilgi yoktur (el-Hamevî, 1993: IV/1797).

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî hicrî 392 (MS 1002) senesinin zilhicce ayında vefat etmiştir. Müellifin vefat ettiği yer hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Yâkût el-Hamevî ve Osman b. Kaymâz ez-Zehebî er-Rey şehrinde vefat ettiğini ifade ederken Hayreddîn ez-Ziriklî ise Nîsâbü'r kentinde vefat ettiğini aktarmaktadır.

Her iki görüşün sahipleri de Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin naşının Cürcân'a götürülüp burada defnedildiği hususunda hemfikirlerdir (ez-Zehebî, 2004: II/2796; el-Hamevî, 1993: IV/1796; ez-Ziriklî, 2002: IV/300).

3.2. Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları

Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, kendisinden önce ele aldığımız iki müellif kadar Arap dili, edebiyatı ve belâğatı alanında eser kaleme almamıştır. Fakat kendisi nazmetmiş olduğu şiirlerini derlediği divânı ve klasik Arap şiirinin intikâli noktasında telif ettiği eserleri ile bu alana katkı sağlamıştır. Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin bu alana dair kaleme almış olduğu eserlerini tespit ederek içerikleri hakkında kısa bilgiler vermek suretiyle aşağıda sunmaktayız.

1- *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Huşûmihi*: Müellifin, klasik Arap şiirinin özelliklerinden bahsettiği bir çalışmasıdır. Bu eser; Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin, eserin isminden de anlaşılacağı üzere, çoğunlukla el-Mutenebbî'nin (ö. MS 354/965) ve klasik Arap edebiyatının kapsamına giren şairlerin şiirlerinin özelliklerini ele alıp şiirlerinin iyi olanlarından ve kötü olanlarından örnekler sunduğu bir telif eserdir (Ebû'l-Hasen el-Cürcânî, 1966).

2- *Dîvânu 'ş-Ş'ir*: Şair olduğu bilinen Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin kendi şiirlerini bir araya topladığı eseridir (ez-Ziriklî, 2002: IV/300).

3- *Tehzîbu't-Târîh*: Müellifin tarih alanında kaleme almış olduğu bir telif eserdir (ez-Zehebî, 1991: II/237).

4- *Resâil*: Ebû'l-Hasen el-Cürcânî'nin şiirlerinin bazılarını bir araya derlediği bir eserdir (ez-Ziriklî, 2002: IV/300).

Sonuç

Arap dili, edebiyatı ve belâğatı ve klasik Arap şiiri alanına dair yapılan çalışmalar yalnızca Arap yarımadasında sıkışıp kalmamış olup Cürcân kenti gibi gerçekleştirilen fetihler sonucunda İslâm toprakları arasına katılan beldelerde de sistemli bir biçimde devam etmiştir. Cürcân şehrinde yetişen Abdulkâhir el-Cürcânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Ebû'l-Hasen el-Cürcânî bu durumun güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zikredilen edipler klasik Arap edebiyatı, şiiri ve dili sahalarında önemli çalışmalar yaparak bu alanlara katkılar sunmuşlardır. Adı geçen âlimler yapmış oldukları çalışmalarla kendi beldelerindeki insanlara Arap dili ve belâğatı ile ilgili ilimlerin ulaşmasını sağlamışlardır. Bu âlimler yalnızca kendi bölgelerindeki insanlara Arap dili, edebiyatı ve klasik Arap şiiri ile alakalı ilimleri ulaştırmakla kalmayıp önceki dönemlerde yapılan önemli ve meşhur eserler üzerine kaleme almış oldukları şerhler, haşiyeler ve taliklerle bu ilimlerin diğer insanlar ve talebeler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmışlardır. Zikredilen ediplerin eserlerinin günümüzde dahi bu alan üzerine çalışmalar yapan araştırmacılara ışık tuttuğu görülmektedir. Bu çalışma mezkûr müelliflerin tanınan eserlerinin yanı sıra onlara ait el yazması olarak kalmış veya günümüze ulaşmamış olan teliflerini gün yüzüne çıkartarak tanınmasını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Abdullayev, Ö. (2005). *Seyyid Şerîf Cürcânî'de Tanrı-Âlem Tasavvuru*, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ayyıldız, E. (2020). *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. Ankara, Gece Kitaplığı.
- Çelik, Y. (2009). *es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin «el-Misbâh fî Şerh el-Miftâh» Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlili (Edisyon Kritik)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1937). *el-Muhtâr min Devâvîni'l-Mutenebbî ve'l-Buhturî ve Ebî Temmâm*. Kahire, Lecnetu't-Te'lif ve't-Terceme.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1972). *el-Cümel fî'n-Nahv*. Dimeşk, Mektebetu Mecme'î'l-Luğati'l-'Arabiyye.

- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1982). *Kitâbu'l-Mukteşid fi Şerhi'l-İqdâh*. Irak, Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1987). *Kitâbu'l-Miftâh fi's-Şarf*. Beyrut, Muessesetu'r-Risâle.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1991). *Esrâru'l-Belâğa fi 'ilmi'l-Beyân*, (thk. Mahmud Muhammed Şâkir). Kahire, Mektebetu'l-Hancî.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1995). *el-'Umud Kitâbun fi't-Taşrif*. Mısır, Dâru'l-Me'ârif.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (1998). *er-Risâletu's-Şâfiyye*. Dimeşk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (2005). *et-Tetimme fi'n-Nahv*. Yy., yy..
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (2007). *el-Mukteşid fi Şerhi't-Tekmile*. Suudi Arabistan, Câmi'atu'l-İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslamiyye.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (2008). *Delâilu'l-İcâz*. Kahire, Mektebetu'l-Hancî.
- Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ty.). *el-'Avâmilu'l-Mie'*. İstanbul, Sıraç Kitabevi.
- Ebû'l-Hasen el-Cürcânî (1966). Ali b. Abdilazîz, *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Huşûmihi*. Kahire, Maṭba'atu 'İsâ el-Bâbî.
- el-Esterebâdî, M. (1947). *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-Nahv*. yy., el-Mektebetu'l-Murteḍûbe li'İhyâi'l-Âsâri'l-Ca'feriyye.
- el-Ḥamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, Y. (1977). *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut, Dâru Şâdir.
- el-Ḥamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, Y. (1993). *Mu'cemu'l-'Udebâ İrşâdu'l-Erîb ilâ M'arifeti'l-Edîb*, (thk., Dr. İhsan Abbâs). Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî.
- el-Leknevî, M. (1902). *el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır, Maṭba'atu's-Sa'âde.
- es-Seḥâvî, Ş. (ty.). *ed-Ḍav'u'l-Lâm'i li Ehli'l-Ḳarni't-Tâsi'*. Beyrut, Dâru'l-Cîl.
- es-Sekkâkî, E. (1987). *Miftâhu'l-'Ulûm*. Beyrut, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- es-Suyûfî, C. (1964). *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*. Lübnan, el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- eş-Şerîf el-Cürcânî, E. (2004). *Mu'cemu't-T'arîfâ*, Kahire, Dâru'l-Faḍîle.
- eş-Şerîf el-Cürcânî, E. (2007). *el-Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*. Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- eş-Şerîf el-Cürcânî, E. (2020). *Şerhu't-Taşrifî'l-'İzzî*. Kuveyt, Dâru'z-Zâhiriyye li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- ez-Zehebî, E. (1991). *Tehzîbu Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. Beyrut, Muessesetu'r-Risâle.
- ez-Zehebî, E. (2004). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. Lübnan, Beytu'l-Efkârî'd-Deviyye.
- ez-Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmusu Terâcim li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Musteşrikin*. Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Gümüş, S. (1984). *Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Arap Dilindeki Yeri*. İstanbul, Fatih Yayınevi.
- Gümüş, S. (1993). "CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 134-136). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günel, F. (1993). "CÜRCÂNÎ, Ebû'l-Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 132-133). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hacımüftüoğlu, N. (1988). "ABDULKÂHİR el-CÜRCÂNÎ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 247-248). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâtib Çelebi, M. (ty.). *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kutubi ve'l-Funûn*. Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî.
- Kehhâle, Ö. (1993). *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Muşannifâti'l-Kutubi'l-'Arabiyye*. Beyrut, Muessesetu'r-Risâle.
- Kurtuluş, R. (1993). "CÜRCÂN", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 131-132). İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşköprüzâde, A. (1985). *Miftâhu's-Sa'âde ve Mişbâhu's-Siyâde fi Mevdûati'l-'Ulûm*. Beyrut, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Zeydân, C. (1957). *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Kahire, Dâru'l-Hilâl.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 05 Mart 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Demir, E. (2021). “Karaman’daki Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 69-84.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.891894>

KARAMAN’DAKİ GELENEKSEL MESLEKLERİN SÖZ VARLIĞINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ’NE KATKILAR*

Erdal DEMİR**

Öz

Ağız araştırmalarının temelini derleme çalışmaları oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda elde edilen malzemeler hem ağızların dil özelliklerini hem de söz varlığı unsurlarını ağız ve yazı dili sözlüklerine kazandırılmasını sağlamaktadır. Bu alanda yapılan en önemli çalışma Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış olan *Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*’dür. Bu sözlük araştırmacılara halk ağızlarından derlenen kelimelerin yanı sıra dil malzemesi de sunmaktadır. *Derleme Sözlüğü*, önemli bir çalışma olmakla beraber söz varlığı açısından birtakım eksikleri de mevcuttur. Alanda yapılacak çalışmalar *Derleme Sözlüğü*’ne ilave edildikçe sözlük zenginlik kazanacak ve bunun yanında ağız özelliklerini yansıtan söz varlığı unsurları da korunmuş olacaktır. Bu çalışmada Karaman il merkezinde faaliyetlerini sürdüren geleneksel mesleklerin söz varlığından derlenen sözcük ve deyimlerden *Derleme Sözlüğü*’ne katkı sağlayacak olanlar verilmiştir. Yapılan tarama sonunda derleme esnasında tespit edilen 29 sözcük (bekeli, höfsünmek, şefte, tüteklilik gibi.) ve 12 deyim (aklı fırtmak, aklına dammak, cumasına gitmek gibi.) *Derleme Sözlüğü*’ne alınabilecek durumda olduğu belirlenmiştir. Bazı sözcükler (bekeli ve tüteklilik, gibi.) sadece *Derleme Sözlüğü* için değil, diğer genel sözlükler ve alan sözlükleri için de sözlük maddesi olabilecek niteliktedir. Bu sözcüklere Karahanlı, Harezmi ve Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerde ve bu döneme ait sözlüklerde işlenmiş olduğu görülmektedir. Çalışmanın hem Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına hem de Karaman yöresi için yürütülecek olan ağız araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Geleneksel Meslek, Karaman, Derleme Sözlüğü.

Contributions to the Compilation Dictionary from the Vocabulary of Traditional Professions in Karaman

Abstract

Compilation studies constitute the basis of dialect research. The materials obtained in these studies provide both the language features of the dialects and vocabulary elements unique to the dialect and written language dictionaries. The most important study in this field in Turkey is the Compilation Dictionary, which was prepared by the Turkish Language Society. The Compilation Dictionary is an important work that is gathered from folk dialects and language material. In addition, the Compilation Dictionary protects the added richness that lexical elements reflecting dialect characteristics bring to the language.

* Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen “Karaman’da Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığı” başlıklı (14-YL-18) yüksek lisans projesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Bilim Uzmanı, Abdürrahim Karakoç İlkokulu, Karaman/Türkiye. E-posta: erdaldemir7258@gmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8815-0860>.

Although this study was one of the most significant in Turkey, it did have some deficiencies. This present study examined words and phrases compiled from vocabulary related to traditional professions still in existence in the centre of Karaman and their possible contributions to the Compilation Dictionary. At the end of the screening process used for this research, 29 words (bekeli, höfsünmek, şefte, tüteklik etc.) and 12 idioms ((aklı fırtmak, aklına dammak, cumasına gitmek etc.) that could be included in the Compilation Dictionary were detected. Some words and phrases belonging to works in Karahanlı, Harezmi and Old Anatolian Turkish, such as bekeli and tüteklik for example could be used in general or field dictionaries. The expectation is that this research will contribute to dialect research in the Karaman region as well as the whole of Turkey.

Keywords: Word Presence, Traditional Profession, Karaman, Compilation Dictionary.

Giriş

Türk dili araştırmalarında ilk örneği Maksimov (1867) tarafından verilen ağız çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Bu çalışmalar, hem dilin yerel kullanımının tespit edilebilmesi hem de art zamanlı dil incelemelerinin yapılabilmesi için gereklidir. Tarihî metinlerde görülen fakat bugün hiç kullanılmayan veya kullanımı belirli yerlere özgü olan dil yapıları, varlığını günümüzde ağızlar vasıtasıyla devam ettirmektedir. Ağız araştırmaları dilin tarihî gelişim evrelerinin ortaya konulması yönüyle bakıldığında oldukça önemlidir (Gürsoy, 2020: 288). Genellikle kaynak kişilerden derlenen metinler vasıtasıyla bir yöredeki yerel konuşma biçimlerini ya da yöreye ait söz varlığını belirleme amacı güden bu çalışmalar öncelikle dil bilimi ve dil bilgisi olmak üzere pek çok disipline zengin malzeme sunar. Genellikle ölçünlü dilden fazla etkilenmediği düşünülen, yöreyi iyi tanıyan, yaşlı ve okuryazarlık seviyesi düşük kişilerden kaydedilen metinler oldukça kıymetli bilgiler sunar. Bu metinlerin içerisinde yörenin sosyoekonomik, sosyokültürel durumu, tarihî süreçte geçirmiş olduğu değişimler ve yörenin etnik yapısı gibi birçok konu hakkında önemli bilgiler de yer alır (Akar, 2016: 179).

Derleme çalışmaları ağız araştırmalarının temelini oluşturur. Çeşitli yöntemler yoluyla alandan elde edilen malzemeler, ağızların dil özelliklerinin belirlenmesinin yanında ağızlarda mevcut bulunan söz varlığı unsurlarının tespit edilip ağız ve yazı dili sözlüklerine kazandırılmasında önemli rol oynar (Uysal, 2018: 140).

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte dil sahasında önemli gelişmelerden biri Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması olmuştur. Kurumun ilk faaliyetlerinden biri halk ağzındaki Türkçe sözcüklerin derlenip kayıt altına alınmasıdır. 1960 yılına kadar sürdürülen derleme çalışmaları bugün *Derleme Sözlüğü* adıyla bilinen kapsamlı eseri ortaya çıkarmıştır. 2008 yılı sonrasında ise bu çalışmalar *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)* adıyla kurumun ana ağ sayfasında elektronik ortamda hizmet vermeye başlamıştır.

Son zamanlarda bu alanda lisansüstü tezler, ağız çalışmalarını içeren pek çok makale, sempozyum ve kongre bildirimleri yoluyla bu alanda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Bütün bu çalışmalardan elde edilen söz dağarcığı *DS*'ye eklenmediği gibi bu alanda yapılan çalışmalarda sunulan teklifler de şahsi bir gayretten öteye geçememiştir. Sözlüğün bütün bu gelişmeleri dikkate alarak kendini sürekli geliştirmesi ve yenilemesi bir ihtiyaçtır.

Günümüzde ölçünlü dilin gelişen teknolojinin de etkisiyle yaygınlaşması yöresel ağız özellikleri içeren sözcüklerin kaybolmasına neden olmuştur. Bugün yazı dilinin söz varlığında görülmeyen deyim, sözcük, atasözü, kalıp söz mevcuttur. Bu dil zenginliğinin mümkün olan en kısa sürede kayıt altına alınması ağız bilimi ve dilcilik başta olmak üzere pek çok disipline önemli bir zenginlik ve güç katacaktır (Uysal, 2017: 80).

Türkiye Türkçesinde söz varlığı derleme konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Türk Dil Kurumunun 1932 yılında başlattığı *Derleme Sözlüğü* bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışmadır (Tokat, 2014: 154). Son yıllarda *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan ve ağız özelliklerini yansıtan kelimelerin ortaya çıkarılması adına önemli çalışmalar yapılmaktadır. Toker (2011), Tokatlı ve Erdem Nas (2012), Erdoğan (2013), Tokat (2014), Gülseren (2016), Uysal (2017, 2018), Gürsoy (2020), Kuşdemir (2020) ilk bakışta akla gelen örneklerdir. Bu çalışmada Karaman'daki geleneksel mesleklerin söz varlığından *Derleme Sözlüğü*'ne alınabilecek olan kelime ve deyimlerin verilmesi hedeflenmiştir.

Geleneksel meslek geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettiren, mevcut kuralları bulunan, usta-çırak bağlantısına dayanan, kişisel üreticiliği ön planda tutan meslekleri içerir (Duman, 2011: 15). Geleneksel mesleklerin tanımlanmasında bilinmesi gereken en önemli hususlardan biri, bahsi geçen işin el becerileriyle yapılmasıdır. Bir el işçiliğine dayanan üründe yapılan işin evveliyatı ve imalatı çerçevesinde ticari endişeler taşımaması, yapılan sanata geleneksel bir özellik kazandıracaktır (Yolcu, 2014: 1722).

Derleme Sahası

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya Bölümü'nde yer alan Karaman, ağız araştırmaları bakımından birtakım çalışmalara konu olmuştur. "Karaman" konulu ağız araştırmaları alanında ilk çalışmalar iki yüksek lisans tezinden ibarettir. 1992 yılında tamamlanan Karaman ve Yöresi Ağızları adlı yüksek lisans tezi Hikmet Koraş tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmada geleneksel mesleklere ait (baston, bıçak, çanta, havlu, haranı, kalay, kayış, kundura, yufka vb.) söz varlığına ait kelimelere yer verilmiştir. 2002 yılında tamamlanan Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Ağzı adlı yüksek lisans tezi Kerim Türedi'ye ait olup bu çalışmada geleneksel mesleklerin söz varlığına ait kelime ve deyimler bulunamamıştır. İlerleyen dönemlerde 2009 yılında tamamlanan bir doktora tezi, makaleler ve bildiriler eklenmiştir. Karaman ağız araştırmaları üzerine en kapsamlı çalışmalar İdris Nebi Uysal'a aittir. Araştırmacının 2009 yılında hazırladığı Karaman İli ağızları ve Anadolu ağızları arasındaki yeri adlı doktora tezi Karaman yöresi üzerinde yapılan ağız çalışmalarının en kapsamlısıdır. Bu çalışmada geleneksel mesleklerin söz varlığına ait (anahtar, arabaşı, bakır, bardak, çorba, demirci, duvar, hamam, kalaylama, kazak, süzek, şifa bul-, tamir et-, ateş çık- vb.) pek çok kelime ve deyim bulunmuştur.

DS'ye katkı sağlamak amacıyla kaleme alınan bu yazıdaki sözcük ve deyimler, Karaman merkezde geleneksel mesleklerin söz varlığından derlenmiştir. Kaynak kişilerin büyük kısmı Karaman doğumludur ve iki kişi hariç (Elmedin Kalaycı ve İbrahim Akın) tamamı ilkokul mezunudur. Derleme için; Ahmet Eski (Fırıncı,1965), Ali Duran (Manifaturacı ve Tuhafiyeci, 1939), lise mezunu Elmedin Kalaycı (Değirmenci, 1962), Hasan Hüseyin Aydal (Halıcı, 1942), Hüseyin Zengioğlu, (Berber, 1963), lise mezunu İbrahim Akın (Çorbacı, 1974), Kamil Asma (Ayakkabı Boyacısı, 1957), Numan Aksoy (Demirci, 1958), Safiye Doğru (Ev Hanımı, 1948), Şaban Demirel (Yorgancı, 1958), Ömer Çelik (Duvarcı ve Taş Ustası, 1962) kaynak kişiler olarak belirlenmiş ve bu kişilerle görüşülmüştür.

Konya Havzasının güneydoğusunda bulunan Karaman İli deniz seviyesinin 1038 m yüksekliğinde Toros Dağlarını Sertavul Geçidi'yle (1610), Akdeniz'e bağlanan tarihi ticaret yolunun (Silifke-Mut-Karaman-Konya yolu) üzerinde yer almaktadır (Tuncel, 2001: 444). Antalya, Mersin ve Konya gibi illerle komşudur. Merkez, Başyayla, Sarıveliler, Ermenek, Kâzımkarabekir ve Ayrancı olmak üzere 6 ilçesi vardır. Şehrin yüzölçümü 8924 km²'dir Şehrin nüfusu 253.279 kişidir. Çalışmamıza konu olan Merkez ilçesinin nüfusu ise 194.018'dir (Nüfus, 2021).

Karaman şehri yaklaşık 10.000 yıldan beri coğrafi ve stratejik konumunun önemi nedeniyle önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Eski devirlerde Lalanda, Lanta, Laranda ve Larende gibi adlarla bilinirdi (Cengiz, 2014: 25). Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaleti'nin Konya'dan sonra ikinci sancağı konumundayken 15 Haziran 1989'da Karaman, Türkiye'nin 70. ili olmuştur (Uca ve Ülker, 2016: 6).

Yöntem

Bu çalışmada kelime derlemesi yapılacağı için "görüşme" yöntemi kullanılmıştır. Derlemeler sonunda DS'ye alınabilecek 29 sözcük ve 12 deyim tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı meslek ustalarına sormaca yoluyla elde edilmiştir. Konuşmalar sırasında duyulanlar da listeye dâhil edilmiştir. Temel amaç söz varlığı tespiti olduğundan metin derlemesi yapılmamış ancak anlaşılabilirliği kolaylaştırabilmek ve kullanımı örneklendirebilmek için sözcüklerin tanık cümlesiyle beraber kaydedilmesine dikkat edilmiştir. Kaynak kişilerin büyük kısmı Karaman doğumludur ve iki kişi hariç (Elmedin Kalaycı ve İbrahim Akın) tamamı ilkokul mezunudur. Derleme için; Ahmet Eski (Fırıncı,1965), Ali Duran (Manifaturacı ve Tuhafiyeci, 1939), lise mezunu Elmedin Kalaycı (Değirmenci, 1962), Hasan Hüseyin Aydal (Halıcı, 1942),

Hüseyin Zengioğlu, (Berber, 1963), lise mezunu İbrahim Akın (Çorbacı, 1974), Kamil Asma (Ayakkabı Boyacısı, 1957), Numan Aksoy (Demirci, 1958), Safiye Doğru (Ev Hanımı, 1948), Şaban Demirel (Yorgancı, 1958), Ömer Çelik (Duvarcı ve Taş Ustası, 1962) kaynak kişiler olarak belirlenmiş ve bu kişilerle görüşülmüştür. Kaynak kişiler Karaman'da uzun yıllardır geleneksel meslekleri sürdüren ustalardır. “*Derleme Sözlüğü*”nde Bulunmayan Sözcükler ve Deyimler” başlığı altındaki her maddeye cümle örnekleri ile bir tanık gösterilmiştir. Bu tanıklar numaralandırılarak örnek cümlelerin yanında parantez içinde gösterilmiştir.

Derleme sonunda ortaya çıkan malzemelerden 30 tanesi *DS*'de hiç bulunmamaktadır. 11 tanesi ise *DS*'de geçen fakat değişik anlamları olan sözcüklerdir. Bu sözcükler (atgı, börtlemek, haraza, höflü, mangır, lokur, tuncukmak gibi.) Karaman yöresinin karakteristik ağız özelliklerini yansıtmaktadır. Bu şekillerin *DS*'ye Karaman kaydıyla eklenmesi, araştırmacılar için yararlı olacaktır. Sözcüklerle tanık cümlelerin yazıya geçirilmesinde standart alfabeyle dayalı transkripsiyon yöntemi (bk. Demir, 2013: 74) uygulanmıştır.

İnceleme

Çalışmadaki sözcük ve deyimler Karaman'da geleneksel meslekleri sürdüren Ahmet Eski (Fırıncı), Ali Duran (Manifaturacı ve Tuhafiyeci), Elmedin Kalaycı (Değirmenci), Hasan Hüseyin Aydal (Halıcı), Hüseyin Zengioğlu, (Berber), İbrahim Akın (Çorbacı), Kamil Asma (Ayakkabı Boyacısı), Numan Aksoy (Demirci), Safiye Doğru (Ev Hanımı), Şaban Demirel (Yorgancı), Ömer Çelik (Duvarcı ve Taş Ustası) farklı alanda mesleğini sürdüren ustalardan derlenmiştir. Karaman'da geleneksel mesleklerin söz varlığında farklı anlamlarda kullanılan kelimelerin ve deyimlerin anlamı verilmiş ve bu amaçla kaynak kişilerden ilgili sözcükler için örnek cümle kurması istenmiştir. İkincil kaynak olarak bu sahada çalışmış olan araştırmacılar; Bardakçı'nın (1976), *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Mısırlıoğlu'nun (2006). *Karaman Tarihi ve Kültürü: Bir Zamanlar Karaman*, Ülkümen'in (2012), *Karaman ve Çevresi Türkmenleri: Tarihi ve Kültürü*, Uca ve Ülker'in (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler ve Duru ve Ünsay*'ın (2016). *Karaman'ın Söz Varlıkları* adlı kitaplarından da faydalanılmıştır.

1. *Derleme Sözlüğü*'nde Bulunmayan Sözcükler ve Deyimler

1.1. İsimler

1.1.1. Ayakkabıcılık Alanında Kullanılanlar

1.1.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

cızlavit: İçi astarlı lastik ayakkabı. (K 3)

cızlaviti yeni aldım.

TTSKBS'de, “cızme, bk. çizme” Srp. “çizme, uzun konçlu bir ayakkabı” şeklinde benzer bir sözcük kullanılmıştır (Gülensoy, 2011: 205, 246). *DS*, *TS*, *ZTS*, *TaS*, *TBKKS*'de “cızlavit” sözcüğüne rastlanmamaktadır. Ayakkabıcı esnafı bu sözü işyerlerinde halka sattığı içi astarlı lastik ayakkabı için kullanmaktadır. Karaman'da bu anlamıyla kullanılan sözcüğün *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmelidir.

ermenek: Lastik ayakkabı (K 3)

Babam *ermeneklerimizi* yeni getirdi.

DS, *TS*, *ZTS*, *TaS*, *TBKKS*'de “ermenek” sözcüğüne rastlanmamaktadır. Köy insanının, günlük hayatta oldukça sık kullandığı bu ayakkabıya üretim yerini dikkate alarak ad verdiği anlaşılmaktadır (Uysal, 2018: 12). Karaman'da bu anlamıyla kullanılan sözcüğün *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.1.2. Değirmencilik Alanında Kullanılanlar

1.1.2.1. İsim Tamlaması Şeklinde Olanlar

değirmen hakkı: Değirmencinin emeğine karşılık müşteriden aldığı para veya buğday miktarı. (K 10)

değirmen hakkını ödedim.

DS, TS, ZTS, TaS ve *TBKKS*'de “değirmen hakkı” kalıp sözünün kullanımına rastlanmamıştır. Değirmenci esnafı emeğinin karşılığı olarak aldığı para veya buğday miktarı için bu sözü sıkça kullanmaktadır. Sözcüğün bu anlamıyla *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe yeni sözcükler eklenmesi açısından değerli bulunmaktadır.

1.1.3. Demircilik Alanında Kullanılanlar

1.1.3.1. Birleşik Yapılı Olanlar

Ötbeli (<OT): Ateş küreği. (K 2)

Babam kırılan *ötbelini* demircide tamir ettirdi.

TTSKBS'de, *öt*² (hlk.) “Ateş”, *Divanü lugât-it-Türk*'de <OT. *ot* “ateş, duman” olarak geçmektedir (Gülensoy, 2011: 674). Tietze “bel, bîl” sözcüğünü köken olarak Farsça kabul etmekte ve bel sözcüğünü “toprağı kazmaya yarayan alet şeklinde tanımlamaktadır (Tietze 2016: I/640). *DS, TS, ZTS, TaS* ve *TBKKS*'de “ötbeli” sözcüğüne rastlanmamıştır. Demirci ustalarının el emeği ve alın teri ile yaptıkları ve fırıncıların sıkça kullandıkları bir aletin adıdır. Karaman'da bu anlamıyla kullanılan sözcüğün *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.1.4. Dokumacılık Alanında Kullanılanlar

1.1.4.1. Yapım Eki Alanlar

İlgıdır (il-gı-dır): Yumak hâlindeki ipi çile hâline sokmak için kullanılan araç. (K 4)

Ana yadigârı *ilgıdırı* halen sandığımda saklarım.

TTSKBS'de, *il-* “bağlamak, birleştirmek, iliştiirmek” olarak verilmektedir (Gülensoy, 2011: 429). *DS, TS, ZTS* ve *TaS*'de “İlgıdır” sözcüğüne rastlanmamıştır. Karaman'da dokumacılık mesleğini sürdüren esnafın sıkça kullandığı bu alete verilen ad bu kullanımıyla *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

nalıs: Tezgâhlarda dokunan pamuklu bir kumaş cinsi. (K 4)

O zamanlar tezgâhlarda en fazla dokunan kumaşlar: Şalvarlık, *nalıs*, alaca ve gök bezdi (Bardakçı, 1976: 281).

DS, TS, ZTS ve *TaS*'de “nalıs” kelimesi görülmemiştir. Dokumacı esnafının tezgâhlarda kullandığı bir pamuklu kumaş çeşidi anlamıyla Karaman'da kullandığı şekliyle *DS*'ye eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.1.5. Duvarcılık Alanında Kullanılanlar

1.1.5.1. Yapım Eki Alanlar

tüteklik (< tüt-ek+lik): Soba dumanının çıktığı baca. (K 5)

Babam *tütekliği* onardı.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, tüt- “1. Duman veya buhar çıkarmak; 2. Dumanı geri vermek; 3. (hlk.) özlemek; 4. (hlk.) iyi veya kötü kokmak” şeklinde geçmektedir (Gülensoy, 2011: 949). Eski Türkçenin Grameri, Kutadgu Bilig, Divanü Lugāt-it-Türk, Mecmuatü'n-nezair, Kısasu'l Enbiya'da; tüt “tütme, yanmak”, tüte- “tütme” kökünden türediği görülmektedir (Paçacıoğlu, 2016: 677). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “tüteklilik” kelimesinin karşılığı görülmemiştir. Karaman'da duvarcı ustalarının evlerin damlarına ördükleri bacalar için sıkça kullandıkları bir kelimenin bu şekliyle *DS*'ye eklenmesi uygun olacaktır.

1.1.6. İş yeri faaliyetinin durumu için kullanılanlar

1.1.6.1. Yapım Eki Alanlar

bekeli (< beke-li): Kapalı. (K 7)

Cumartesi günü *bekeliyiz*.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, beket-, beget-, bekit-, berkit- ve beke- “kapatmak, tıkamak, örtmek” şeklinde kullanımlarının var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 126). Atabetü'l-Hakayık'ta ve Kutadgu Bilig'de, bek “muhafaza, kilit, emniyet” kökünden türediği görülmektedir¹(Paçacıoğlu, 2016: 115). *DS*, *TS* ve *ZTS* ve *TaS*'de “bekeli” sözcüğü bulunamamıştır. Esnafın düğün, cenaze, hastalık vb. nedenlerle işyerlerinin kapalı olduğunu ifade etmek için camlarına taktıkları uyarı levhaları üzerine yazdıkları söz Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'ye eklenmesi önemlidir.

1.1.6.2. Birleşik Yapılı Olanlar

yalabaş (<yala-): Çıkarıcı, menfaatçi.(K 9)

İşine gelince nasıl da *yalabaştır*.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, yala- “1. Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek; 2. Dilini gezdirerek bir şeyin üzerindeki almak; 3. Sıyrarak, dokunarak geçmek” kökünden türediği görülmektedir (Gülensoy, 2011: 1039). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “yalabaş” kelimesinin karşılığı görülmemiştir. Karaman'da esnafın çıkarıcı kimseler için sıkça kullandığı bir kelimedir. Bu sözün Karaman'daki manasıyla *DS*'ye eklenmesi önemlidir.

1.1.7. Saç Bakım ve Kesim Alanında Kullanılanlar

1.1.7.1. İsim Tamlaması Şeklinde Olanlar

baş hakkı: Berberlerce alınan tıraş parası. (K 11)

Bu *baş hakkı* senindir.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, baş¹ “Baş, kafa; başlangıç”, Divanü Lugāt-it-Türk'te “baş” olarak geçmektedir²(Gülensoy, 2011: 118). *DS*, *TS* ve *ZTS*'de baş hakkı” kalıp sözünün kullanımına rastlanmamıştır. Berberlerin dilinde “tıraş parası” şeklinde oldukça sık kullanılan bu sözün Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'ye eklenmesi önemlidir.

1.1.8. Ticaret ve Ekonomi Alanında Kullanılanlar

1.1.8.1. Kök Halinde Olanlar

şefte (< Ar. fetih): Alışverişte bir günde kazanılan ilk para, siftah. (K 6)

¹ VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı, Burhan Paçacıoğlu tarafından yazılan etimolojik bir sözlüktür.

² Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Tuncer Gülensoy tarafından yazılan etimolojik bir sözlüktür.

İlk *şefteyi* kazandık.

Sözcük fetih' kökünden gelmektedir.³ Ar istiftāḥ استفتاح [#fth X msd.] bir işe başlama, işe başlama duası <Ar fath فتح [msd.] açma → fetih kelimesinden evrilmiştir (etimolojiturkce.com 2021). *DS*, *TS* ve *ZTS*'de “şefte” sözünün kullanımına rastlanmamıştır. Karaman'da çarşı esnafının ilk satış sonrası müşterisinden aldığı ve uğurlu olduğuna inandığı para için kullanılan bu sözcük *DS*'ye bu manasıyla eklenmesi önemli bir zenginlik katacaktır.

1.1.9. Yiyecek Alanında Kullanılanlar

1.1.9.1. Kök Hâlinde Olanlar

meyene (<meý'): Çorba yapmada kullanılan salçalı, un kavurması. (K 1)

Bu çorbanın *meýenesi* cıvık olmuş.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta, “mey' (â.i.): eriyip, akma.” şeklinde benzer bir sözcükte var olduğu görülmektedir (Devellioğlu, 2013: 741). *DS*, *TS*, *ZTS*, *TaS* ve *TBKKKS*'de, “meyene” sözünün karşılığı bulunamamıştır. Bu kelimeye yakın anlamında *Türkçe Sözlük*'te “meyane” köken olarak Farsça, miyane “çorba vb. yiyeceklere lezzet kazandırmak için un ve yağla yapılan sos” şeklinde açıklanmaktadır (TDK 2011: 1671). Çorbacılık mesleğini sürdüren aşçılarca, çorbanın lezzetini arttırmak için çorbaya kattıkları un kavurmasına “meyene” şeklinde verilen ad Karaman'a özgü şekliyle *DS*'ye eklenmelidir.

1.2. Fiiller

1.2.1. Yapım Eki Alanlar

acıttırmak (<acı-t-tır-mak): Vermeye istek bırakmamak. (K 6)

Veresiye parası gönlümü *acıttırdı*.

TTSKBS'de, açığı tut- “kızmak” şeklinde kullanımına rastlanılmıştır (Gülensoy, 2011: 45). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'te “acıttırmak” sözüne rastlanmamıştır. Geleneksel meslekleri sürdüren esnafın dilinde “vermeye istek bırakmamak” anlamıyla kullanılan bu sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ne katılması sözlüğün kelime dağarcığına zenginlik katacaktır.

cızlamlamak (<cız+la-m+la-mak): Ortadan kaybolmak, sivişmek. (K 1)

Bizim çırak yine *cızlamladı*.

Tietze'de sözcük argo olarak, “cızdam/cızlam/cızlam” şekillerinde “kaçma, savuşma” anlamında var olduğu görülmektedir (Tietze, 2002: 444). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de ise “cızlamlamak” sözüne rastlanmamıştır. Günümüzde ustalar arasında “ortadan kaybolmak” manasıyla oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıyorsa *DS*'ye eklenmelidir.

höfsünmek (<höf+sü-n-mek): Korkudan ürpermek (Mısırlıoğlu, 2006: 53).

Ataşı görünce nasılda *höfsündü*.

DS, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “höfsünmek” sözüne rastlanmamıştır. Esnafın ani gelişen bir olay karşısında korkusunu ifade etmek amacıyla kullandıkları bu kelimenin Karaman'da kullanılan şekliyle *DS*'ye eklenmesi faydalı olacaktır.

şirnemek (<şir+ne-mek) Şımarmak (Mısırlıoğlu, 2006: 79).

Biraz yüz verdik diye hemen *şirneme*.

DS, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “şirnemek” sözüne rastlanmamıştır. Ustaların alışveriş esnasında kullandıkları bu kelime bu anlamıyla *DS*'ye eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

³ Sözcük Türkçe yapım eki almadığı için yapı bakımından kök hâlinindedir.

zınarmak (< zın+ar-mak): Direnmek, diklenmek. (K 4)

Külhanbeyi gibi ne *zınarın*.

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “zınarmak” sözüne rastlanmamıştır. Ustaların alışveriş esnasında kullandıkları bu kelimeyi bu manada *DS*'ye eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

zörlemek (< zör+le-mek) Gereksiz yere bağırarak. (K 3)

Yine *zörleyip* duruyon mu?

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “zörlemek” sözüne rastlanmamıştır. Esnafın alışveriş esnasında kullandıkları kelime *DS*'ye bu anlamıyla eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.3. Deyimler

1.3.1. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Olarak Kullanılanlar

aklı fırtmak: Korkudan şuurunu kaybetmek. (K 7)

Onu görünce *aklım fırttı*.

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “aklı fırtmak” deyiminin karşılığı bulunamamıştır. Esnafın alışveriş esnasında kullandıkları bu kelimeyi *DS*'ye Karaman'da kullanıldığı manasıyla eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

aklına dammak: Olacakları önceden hissetmek. (K 2)

Bu işin sonunun böyle olacağı *aklıma dammadı*.

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “aklı fırtmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Karaman'da geleneksel meslekleri sürdüren esnafın dilinde bu sözün “içine doğmak” anlamında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu deyimini Karaman'da kullanıldığı manasıyla *DS*'ye eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

cumasına gitmek: Gelin olacak kızın çeyizini görmeye gitmek. (K 7)

Yarın komşu gızının *cumasına gideceğiz*.

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “cumasına gitmek” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Bezzaz, manifaturacı ve tuhafiyeci esnafının sıkça kullandığı bu kelimenin Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

çulu düzmek: Giyimini düzeltmek. (K 4)

Bu aralar *çulu düzmüşsün*.

Esnafın “vaziyeti düzeltmek” şeklinde sıkça kullandığı bir deyimdir.

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “çulu düzmek” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Bezzaz, manifaturacı ve tuhafiyeci esnafının sıkça kullandığı bu kelimenin Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

dalı tuzlu (olmak): Üşengeç olmak. (K 8)

Bu çırak pek *dalı duzlu oldu*.

*DS, TS, ZTS ve TaS'*de “dalı duzlu olmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Karaman'da geleneksel mesleğini sürdüren esnafların üşengeç çırakları için sıkça kullandıkları bu deyim *DS*'ye ayrı bir madde başlığı olarak eklenmesi zenginlik olacaktır.

1.3.2. İsim ve Yardımcı Eylem Olarak Kullanılanlar

emeğini gorutmak: Emeğinin karşılığını almak. (K 2)

Yaptığım iş **emeğini gorutmadı**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “emeğini gorutmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Esnafların alışveriş esnasında “yaptığı işe verdiği emeğin karşılığını almak” şeklinde kullanımı oldukça yaygındır. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

gıfıltısı artmak: Huysuzlanmak. (K 3)

Adamın iyice **gıfıltısı arttı**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “gıfıltısı artmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Esnaflarca işi iyi gitmeyen kişiler için “iyice huysuzlandı” şeklinde kullanımı oldukça yaygındır. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

malağını sarkıtmak: Suratını asmak. (K 9)

Ne deyi **malağı sarkıttın**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “malağını sarkıtmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Esnaflarca “isteğin gerçekleşmemesi karşısında yine malağını sarkıttı” şeklinde kullandıkları bu deyim, Karaman’da kullanılan anlamıyla *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

odun eylemek: Odun kesmek. (K 7)

Bahçede kışlık **odun eyledi**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “odun eylemek” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Yörede odunculuk ve fırıncılık mesleğini sürdüren esnafların “fırında yakacağı odunu temin etme” düşüncesini anlatan bu deyim sıkça kullanılmaktadır. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

pırtı çıkarılmak: Yeni evlenecek çiftlerin kullanacakları eşya ve diğer eksiklerinin giderilmesi için yapılan alışveriş. (K 8)

Yarın çarşıdan **pırtı çıkarılacak**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “pırtı çıkarılmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Yeni evlenecek olan çiftlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bezzaz ve manifaturacı esnaflarının kullandıkları bir sözdür. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

şırlak olmak: Parlak ve gösterişli olmak. (K 11)

Tıraştan sonra pekte **şırlak** oldun.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “şırlak olmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Berberlerin yeni evlenecek olan damat adaylarına tıraş sonrası “pek şırlak oldun” tabirini sıkça kullandıkları görülmektedir. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

1.3.3. İkileme Olarak Kullanılanlar

vıgıl vıgıl koymak: Bol bol koymak. (K 1)

Usta çorbayı **vıgıl vıgıl** goy.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “vıgıl vıgıl koymak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Çorbacı esnafının “kepçeye bolca koy, elini aza alıştıрма” şeklinde kullandıkları bir kalıp sözdür. Karaman’da kullanıldığı manasıyla *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan fakat Anlamı Farklı Olan Sözcükler

2.1. İsimler

2.1.1. Ayakkabıcılık Alanında Kullanılanlar

2.1.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

galloş (< Fr. **galoche**): Lüks kadın ayakkabısı. (K 7)

Zengin zadedân hanımlar **galloş** giyer (Bardakçı, 1976: 286).

TBKKS'de Fransızca bir kelime olarak belirtilmiştir (TDK 2020: 448). *TS*, *ZTS* ve *TaS'de* bu sözcüğe rastlanmamıştır. Fransızca *galoche* "takunya, tahta tabanlı ayakkabı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Geç Latince *gallicula solea* "Galyalılara özgü takunya, sabo" deyiminden evrilmiştir (etimolojiturkce.com 2021). *DS'de* (TDK 2009: 1903) "ahlaksız" tanımıyla verilmiştir. Karaman'da özellikle Ermenek yöresinde "galloş" kelimesinin, ayakkabıcılık mesleğini yürüten esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'daki tanım katkı olarak *DS'ye* "galloş (II)" maddesi olarak alınmalıdır.

zenne (<Far. **Zan**): Yörüklerce giyilen dikişli, çivili kadın çizmesi. (K 3)

Kadınlar ayaklarına giydikleri **zenneleriyle** düğüne gittiler.

Farsça *zan* زن "kadın" sözcüğünden türetilmiştir. Farsça sözcük Orta Farsça (Pehlevice veya Partça) aynı anlama gelen *zan* sözcüğünden evrilmiştir (etimolojiturkce.com 2021). Sözcük *TS'de* (TDK 2011: 2651) "kadın" şeklinde tanımlanmaktadır. *DS'de* (TDK 2009: 4362) "Kadın: Zenne çorabı" tanımıyla verilmiştir. Kelimenin, ayakkabıcılık mesleğini yürüten esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. *DS'ye* "zenne (II)" maddesi olarak eklenmelidir.

2.1.2. Demircilik Alanında Kullanılanlar

2.1.2.1. Yapım Eki Alanlar

haraza (<Far. **hârâ**): Üstünde delme işlemi yapılan yuvarlak ve delikli alet. (K 2)

Ustam **harazayı** kullanıyor.

ZTS'de bu sözcüğe rastlanmamıştır. Bu söz *TS'de* (2011) var olduğu fakat iki değişik anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar şöyledir: 1. İsim. Kavga, gürültü, karışıklık. 2. İsim. Öfke, sinir (TDK 2011: 1046). *TS'de* *haraza* kelimesi "Kesim hayvanlarını ödünde ve şirdeninde hasıl olan taş." anlamında kullanılmaktadır (TDK 1983: 105). ⁴Burhân-ı Katı'da *hârâ* sözcüğü Farsça kökenli olup, "Katı ve pek taştır ki demirin tesiri ona az ola." şeklinde açıklanır (Örs, 2009: 319). Bu sözcük *DS'de* altı farklı madde başlığında kullanılmıştır (TDK 2009: 2285). Bu kullanımlar şu şekildedir: 1. Kurşunlu-Çankırı, Çorum ve Merzifon-Amasya yörelerinde "Ciğer hastalığı, öksürük." 2. Turgutlu-Manisa'da "Biçilirken tarlaya dökülen tohumlardan ertesi yıl kendiliğinden yetişen filiz." 3. Bolu, Sinop ve çevresi, Trabzon'da "Büyük baş hayvanların iç organlarından çıkarılan ve sarılık hastalığına iyi gelen bir madde." 4. Niğde civarında "Çok semirmiş hayvanlarda kalbin çevresinde oluşan yağ." 5. Safranbolu-Zonguldak, Fethiye-Muğla'da "Kavga, gürültü, karışıklık." 6. Malatya'da "Kuyuların ağzına geçirilen oymalı taştan yapılmış çember, kuyu bileziği." Karaman'da özellikle marangozluk mesleğini yürüten esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Kelimenin Malatya'da "Kuyuların ağzına geçirilen oymalı taştan yapılmış çember, kuyu bileziği." şeklinde kullanımıyla Karaman'daki kullanım şekline yakın olduğu görülmektedir. *DS'ye* katkı olması amacıyla bu kullanımıyla "haraza (VII)" maddesi olarak alınması sözlüğe önemli bir zenginlik katacaktır.

⁴ Burhan-ı Katı, Mütercim Asım Efendi tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiş bir sözlüktür.

2.1.3. Dokumacılık Alanında Kullanılanlar

2.1.3.1. Yapım eki alanlar

atgı (< **at-**): tahtadan yapılmış, saman atmada kullanılan büyük ve kalın dişli dirgen (Ülkümen, 2012: 318).

atgının dişi kırıldı.

TTSKBS'de *at-* "atmak", *Divanü Lugât-it-Türk*'te <at- şeklinde sözcüğün var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 86). *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de "atgı" sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. "Atgı" sözcüğü *DS*'de (TDK 2009: 368) dört maddede tanımlanmıştır. Bu kullanımlar şu şekildedir: 1. İncesu, Dinar, Atlıhisar, Bedeş-Şuhut -Afyon Karahisar, Yassıviran-Senirkent, Nudra-Şarki Karaağaç -Isparta, Celikanyurt -Gürün -Sivas, Pınarbaşı -Kayseri'de "Büyük yaba." 2. Elmalı -Antalya'da "Uçlan iki duvar üzerine gelen kiriş." 3. Aydoğmuş-Keçiborlu-Isparta, Iğdır, Çivril -Denizli, Kayseri'de "Nişan törenlerinde kıza getirilen hediye." 4. Dereçine-Sultandağı Afyon'da "Büyük ve uzun saplı yaba." Bor -Niğde, Afyon, Isparta, Sivas, Kayseri ve Niğde'de "büyük yaba" tanımıyla kullanılan "atgı" kelimesi Karaman'da tarım işleriyle uğraşan halkın kullandıkları alete verdikleri adla en yakın anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle atgı sözünün "Tahtadan yapılmış, saman atmada kullanılan büyük ve kalın dişli dirgen." farklı anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'da kullanılan bu tanım *DS*'ye "atgı (V)" maddesi olarak alınmalıdır.

2.1.4. Giyecek Alanında Kullanılanlar

2.1.4.1. Yapım eki alanlar

pırtı (< **pırt** "yansıma"+ı): Gereksizce biriktirilmiş ve çok fazla yer kaplayan her türlü eşya. (K 8)

Bu *pırtıyı* elden çıkartalım.

TTSKBS'de pırtı, "Değersiz şey, eşya" şeklinde sözcüğün var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 695). *TS*'de sözcüğün bulunduğu fakat değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar şöyledir: 1. isim. Değersiz şey, eşya. 2. isim. Eskimiş giysi. 3. isim. Ufak tefek ev eşyası. 4. isim. Basma ve ketenden yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş (TDK 2011: 1922). *ZTS*'de pırtı sözcüğünün var olduğu fakat değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamları şöyledir: 1. Yalvaç- Isparta'da "giysi", 2. Sarapana-Bilecik'te "ev eşyası" şeklinde kullanıldığı görülmektedir (TDK 1976: 158). Sözcük *DS*'de (TDK 2009: 3447) üç madde şeklinde verilmiştir. Afyon, Artvin, Ağrı, Amasya ve Konya yöresinde "basma, keten yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş" tanımıyla yukarıdaki tanıma yakın şekilde *DS*'de verilmiştir. Yukarıda kullanımıyla eskici esnafının dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Sözün bu kullanımıyla *DS*'ye "pırtı (IV)" maddesi olarak eklenmelidir.

2.1.5. İş yeri faaliyetinin durumu için kullanılanlar

2.1.5.1. Kök Hâlinde Olanlar

höflü: Belalı kimse. (K 5)

Bu *höflüye* bulaşmamak lazım.

TS, *ZTS* ve *TaS*'de "höflü" sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. Sözcük *DS*'de (TDK 2009: 2428) bir madde şeklinde verilmiştir. Niğde yöresinde "korkunç" tanımıyla verilmiştir. Karaman'da özellikle "höflü" kelimesinin, esnafın arasında yaygın bir şekilde kullanıldığı, bu yönüyle de ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'daki manasında kullanılan tanım *DS*'ye katkı olarak "höflü (II)" maddesi olarak alınmalıdır.

2.1.6. Mutfak Eşyaları Alanında Kullanılanlar

2.1.6.1. Kök Hâlinde Olanlar

Ağda (<Ar. **ağīde**): Pekmez ve bulgur kaynatma işlerinde kullanılan yarım küre görünümünde büyük kap. (K 7)

Kazandaki bulguru **ağdayla** alıp serdik.

TS'de (2011) de sözcüğün var olduğu ancak farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar şöyledir: 1. isim Kaynatılarak çok koyu ve yapışkan bir macun durumuna getirilen pekmez veya limonlu şeker eriyiği. 2. isim Şekerle yapılan ürünlerin hazırlanması veya beklemesi sırasında şekerin ulaştığı koyuluk (TDK 2011: 39).

Köken olarak *Arapça* ağīde sözcüğünden gelmektedir (TDK 2011: 39). *Sözcük DS*'de (TDK 2009: 61) “[-> âda]” tanımıyla verilmiştir. Ağda kelimesinin, Karaman'da değirmencilik mesleğini yürüten esnafın bulgur kaynatırken karıştırma işlerinde kullandıkları alete verdikleri ada karşılık gelmesi onların dünyasında ayrı bir anlam kazandığını göstermektedir. Karaman'da kullanılan bu tanım *DS*'ye “ağda (II)” maddesi olarak eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

2.1.7. Ticaret ve Ekonomi Alanında Kullanılanlar

2.1.7.1. Kök Hâlinde Olanlar

mangır (<Ar. **manḡūr**): Müşterinin aldığı mal veya ürün karşısında verdiği para. (K 3)

Bakıyorum da **mangırları** doldurmuşsun.

Arapça bir kelime olup *manḡūr* منقور “sivri uçla oyulmuş, hakkedilmiş, gravürlü” sözcüğünden alıntıdır (etimolojiturkce.com 2021). *Sözcük TS*'de (TDK 2011: 1620) “Bakırdan yapılmış, iki buçuk para değerinde sikke” şeklinde tanımlanmaktadır. *DS*'de (TDK 2009: 3122) “Maden tabaklarında oksitlenmekten oluşan pas” tanımıyla verilmiştir. Şehir esnafının dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. *DS*'ye “mangır (V)” maddesi olarak eklenmelidir.

2.1.8. Yiyecek Alanında Kullanılanlar

2.1.8.1. Kök Hâlinde Olanlar

lokur: Tereyağı ile yoğrulan hamurun küçük parçalara ayrılarak belli sıcaklıkta pişirilmesi ile yapılan gevrek, peksimet. (K 9)

Ziyarete hacı **lokuru** ve zezem içtik.

TS'de ve *ZTS*'de sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. *DS*'de (TDK 2009: 3085) bir maddede geçmektedir. Maraş, Antalya yöresinde “lokma tatlısı ve lokum” anlamıyla verilmiştir. Karaman'da fırıncı esnafının yapmış olduğu hamur gevreğinin ustaların dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'daki tanım *DS*'ye katkı olarak “lokur (II)” maddesi olarak eklenmelidir.

2.2. Fiiller

2.2.1. Yapım eki alanlar

börtlemek (<bö:r- “yansıma”+t-): Sebzeleri ateşte pişirmek. (K 9)

Annem patlıcan **börtlüyor**.

TTSKBS'de, Türkçe kökenli bir kelime olup; “bört- “Az pişirmek, haşlamak”, börtle- (hık.) “Az haşlamak” şeklinde var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 174). *TS*'de (TDK 2011: 399) “Kabarmak, şişmek” olarak tanımlanmıştır. *Sözcük DS*'de [-> bodlamak] (TDK 2009: 771) beş maddede tanımlanmıştır. Bunlar şu şekilde ifade edilmiştir: 1. Afyon-Üçkuyu, Çal -Denizli, Eskişehir, Çorum,

Amasya, Tokat, Aşudu, Darende -Malatya, Göksun, Afşin, Elbistan -Maraş, Kangal köyleri, Gürün -Sivas, Yozgat, Solakuşağı, Şereflikoçhisar -Ankara, Afşar köyleri, Pınarbaşı-Kayseri, Kırşehir, Niğde, Güvenk, Ermenek, Ereğli -Konya, Tarsus, Çavuşlar-Mersin, Anamur-İçel'de "Az haşlamak." 2. Burdur, Üçkuyu-Çal-Denizli'de "Doğurmak (manda, deve)." 3. Devri, Bucak-Burdur'da "Su birden fişkırmak." 4. Üçkuyu, Çal -Denizli'de "Terlemek, bunalmak." 5. Ortaköy, Çal -Denizli'de "Yumuşamak, kabarmak." Göle, Posof, Ardahan-Kars ve Konya'da "güneşte, ateşte yanmak" tanımıyla Karaman'da kullanılan şekline yakındır. Bugün Karaman'da bu sözcük "Sebzeleri ateşte pişirmek." manasında kullanımı oldukça yaygındır. Bu sözcük *DS*'ye "börtlemek (VI)" maddesi şeklinde eklenmesi uygun olacaktır.

tuncukmak (< **tuncuk-mak**): Garip davranmak, bunalmak, tuhaflık. (K 7)

Bu akşam çırak işten dolayı epey *tuncuktu*.

TTSKBS'de, Türkçe kökenli bir kelime olup; tuncuk-² "5. Bunalmak; 6. Üzülme, tasalanmak." Şeklinde var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 932). Sözcük *DS*'de üç madde şeklinde verilmiştir (TDK 2009: 4776). Bu maddeler şunlardır: 1. Eğridir ve köyleri, Gelendost -Isparta, Çamköy, Gölhisar -Burdur, Kızılcaölük -Denizli, Hacıilyas, Koyulhisar -Sivas, Güvenç, Araplar -Konya, Güzelsu, Akseki -Antalya yörelerinde "Çok dinlenmiş hayvan tepinmek, koşmak, aşırı davranışlarda bulunmak." 2. Yukarı Seyit, Çal -Denizli, Araplar -Konya'da "Dişi hayvan erkek istemek." ; Eğridir ve köyleri -Isparta'da "Aşırı cinsel istek duymak (kadın için)."; Elbistanlı, Kadırlı -Adana'da "şaşmak" ; Denizli'de "ürkmek"; Bağlılı, Eğridir -Isparta, Unulla, Akseki -Antalya'da "bunalmak" ; Peşman, Daday -Kastamonu'da "Üzülme, tasalanmak" 3. Konya'da "Tütün, saman, buğday yığınları kızışıp bozulmak."; Yalvaç-Isparta'da "Dişi hayvan, çiftleşmek istemek."; Çorum'da "Körelmek, sönmek, donuklaşmak." Karaman'da kullanımına en yakın kullanım şekli; Geriçam, Eskere, Köyceğiz -Muğla Isparta, Burdur, Sivas, Muğla ve Konya yöresinde "Koşmak, aşırı davranışlarda bulunmak" bu kullanıma yakın şekilde *DS*'de verilmiştir. Geleneksel meslekleri sürdüren esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı bilinen bu kelimenin *DS*'ye "tuncukmak (IV)" maddesi olarak eklenmesi yerinde olacaktır.

Sonuç

Son yıllarda ağız araştırmaları alanında lisansüstü tezler, makaleler, bildiriler, ağız monografileri gibi çalışmalar Türkiye Türkçesi ağızlarının belgelenmesinde ciddi çalışmalar yapıldığını göstermektedir. *DS*'nin de bu gelişmeler ışığında tekrar güncellenmesi gerekmektedir. Karaman'da faaliyet gösteren geleneksel meslek ustalarından yapılan bu çalışmada *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan 21 isim, 8 fiil ve 12 deyim derlenmiştir. Sözcüklerin anlamları incelenirken alanla ilgili TDK'nın (*Türkçe Sözlük, Derleme Sözlük, Tarama Sözlük ve Zanaat Terimleri Sözlüğü*) sözlüklerinden de yararlanılmıştır. Verilen sözün "Derleme Sözlüğü'nde kullanımları ve yöre ağızlarında kullanım durumları detaylı bir şekilde çalışmada verilmiştir. Sözcüklerin etimolojik açıdan incelenirken önemli etimolojik sözlükler (*Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*) ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Türk dilinin tarihi devirlerinden günümüze ışık tutan (*Kutadgu Bilig, Divanü lugât-it-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Kısasu'l Enbiya, Mecmuatü'n-nezair, Burhân-ı Katı*) önemli sözlükler ve diğer eserlerden de yararlanılmıştır.

Sözcükler tematik ve yapı açısından alfabetik sıraya göre gruplandırılmıştır. Bu 21 isimden; 4'ü ayakkabıcılık, 1'i değirmencilik, 2'si demircilik, 3'ü dokumacılık, 1'i duvarcılık, 1'i giyecek, 3'ü iş yeri faaliyeti durumu, 1'i mutfak eşyaları, 1'i saç bakım ve kesim, 2'si ticaret ve ekonomi, 2'si yiyecek alanına ait olduğu görülmüştür. Bu çalışmada isimler yapıları bakımından kök halinde olanlar (14 adet), isim tamlaması şeklinde olanlar (2 adet), birleşik yapıları olanlar (2 adet), yapım eki alanlar (3 adet) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Derlemede tespit edilen fiillerin tamamı (8 adet) yapım eki olarak oluşmuştur. Bu çalışmada ayrıca 12 tane deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler kullanımına göre; anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş olanlar (5 tane), isim ve yardımcı eylem olarak kullanılanlar (6 adet) ve ikileme olarak kullanılanlar (1 adet) şeklinde sınıflandırılmıştır. Her sınıflandırma içerisinde yer alan deyimler alfabetik sırayla düzenlenmiştir.

Derlenen sözcük ve deyimlerin “Karaman” kaydıyla DS’ye alınması sözcüklerin kaybolmasının önüne geçilmesinin yanı sıra *Derleme Sözlüğü*’nün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Ancak bu çalışmaların belirli konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Ağız araştırmalarında eksikliği hissedilen konulardan biri de kalıp sözler, argo ve jargondur. “Baş hakkı”, mangır, yalabaş”, “şefteh, pırtı” gibi kalıp ve argo sözler ile jargon ifadelerin ağızlarda yaşaması Türkçenin söz varlığı zenginliğini ortaya koyan önemli ve değerli örneklerdir. Bunların tespit edilip kayıt altına alınması, yazı dili için büyük bir kazanç olacaktır. Bu çalışmalar, halk bilimi gibi diğer alanlarda çalışan araştırmacılar açısından da faydalı olacaktır. Yörede kullanılan “odun eylemek (odun kesmek), malağını sarkıtmak (suratını ekşitmek)” gibi deyimler bu kullanımlarıyla *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*’ne eklenebilecek türden örnekler olarak gösterilebilir.

Karaman yöresine ait ağız çalışmaları Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına ve ağız sözlükçülüğü çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Günden güne yok olan geleneksel mesleklerde kullanılan söz varlığı unsurları yapılacak yeni çalışmalarla kaybolmayarak, gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

Kısaltmalar

DS	: <i>Derleme Sözlüğü</i>
hlk.	: Halk ağzı
TaS	: <i>Tarama Sözlüğü</i>
TBKKS	: <i>Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü</i>
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: <i>Türkçe Sözlük</i>
TTSKBS	: <i>Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü</i>
ZTS	: <i>Zanaat Terimleri Sözlüğü</i>

Kaynakça

- Akar, A. (2016). Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağızlar. *Akademik Bakış*, (19), 169-182.
- Arat, R. R. (1992). *Atabetü'l- Hakayık*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Arat, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig* (İndeks). İstanbul, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasu'l Enbiya*. Ankara, Türk Dil Kurumu
- Atalay, B. (1972). *Divanü lugât-it-Türk (Dizin)*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Bardakçı, H. (1976). *Bütün Yönleriyle Ermenek*. İstanbul, Çaba Matbaası.
- Cengiz, A. (2014). *Karaman Tarihi (XVIII. Yüzyıl)*. Konya, Çizgi Kitabevi.
- Demir, E. (2019). *Karaman'da Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duman, T. (2002). Mesleki ve teknik eğitimin gelişimi. *Türkler Dergisi*, (6), 61-71.
- Duru, A. T., Ünsay, K. & Uzel, T. (2016). *Karaman'ın Söz Varlıkları*. Karaman, Karaman'ın Sesi Gazete ve Matbaacılık.
- Etimoloji Türkçe (2021). *Sözcüklerin Kökenleri*. 09.03.2021 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/> adresinden erişildi.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (2.bs.). Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Koraş, H. (1992). *Karaman ve Yöresi Ağızları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Kuşdemir, A. (2020). Tokat ve Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 5(1), 39-55.
- Mısırlıoğlu, A. (2006). *Karaman Tarihi ve Kültürü: Bir Zamanlar Karaman*. Karaman, Bifa Bisküvi Gıda Sanayi A.Ş.

- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (Hazırlayan: Derya Örs-Katkıda Bulunan: Mürsel Öztürk). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nüfus (2021). Karaman Nüfusu. 24. Ocak 2021 tarihinde <https://www.nufusu.com/il/karaman-nufusu> adresinden erişildi.
- Ömer bin Mezit (1982). *Mecmuatü'n-nezair*. (M. Canpolat, Haz.). Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul, Kesit Yayınları.
- TDK (1976). *Zanaat Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- TDK (1983). *Tarama Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- TDK (2009). *Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI*. (3. bs.). Ankara, Türk Dil Kurumu.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. (11. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TDK (2020). *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi lügati* (1. bs.). İstanbul, Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi lügati* (14. bs.). Ankara, TÜBA Yayınları.
- Tokat, F. (2014). Çavdır Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (1), 153-166.
- Tokatlı, S. S. & Erdem Nas, G. (2012). Anamur Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog-Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 33-45.
- Tuncel, M. (2001). "Karaman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 24, ss. 444-447). İstanbul, TDV.
- Türedi, K. (2002). *Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Ağzı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Uca, A. & Ülker, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman 'da Meslekler*. Konya, Palet Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2011). *Karaman İli Ağzıları ve Anadolu Ağzıları Arasındaki Yeri*. Karaman, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2017). Kuzören (Konya-Bozkır) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 79-85.
- Uysal, İ. N. (2018). Himmetli (Niğde-Merkez) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Erdem*, (74), 139-156.
- Ülkümen, O. (2012). *Karaman ve Çevresi Türkmenleri: Tarihi ve Kültürü*. Karaman, Türkmenler Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Yolcu, M. A. (2014). *Nevşehir Yöresinde Yaşayan Geleneksel Meslekler*. Ankara, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.

Kaynak Kişiler

- Akın, İbrahim. Yeşildere Köyü, Çorbacı ustası, Lise mezunu, 47 yaş. (Derleme Tarihi, 23.06.2018) (K1)
- Aksoy, Numan. Karaman İli, Demirci ustası, İlkokul mezunu, 63 yaş. (Derleme Tarihi, 04.02.2017) (K2)
- Asma, Kamil. Karaman Merkez, Ayakkabıcı, İlkokul mezunu, 64 yaş. (Derleme Tarihi, 02.01.2017) (K3)
- Aydal, Hasan Hüseyin. Taşkale Köyü, Halıcı, İlkokul mezunu, 79 yaş. (Derleme Tarihi, 23.01.2017) (K4)
- Çelik, Ömer. Karaman Merkez, Duvarcı, İlkokul mezunu, 59 yaş. (Derleme Tarihi, 19.12.2017) (K5)
- Demirel, Şaban. Karaman Merkez, Yorgancı, İlkokul mezunu, 63 yaş. (Derleme Tarihi, 27.12.2017) (K6)
- Doğru, Safiye. Yeşildere Köyü, Ev hanımı, Okuryazar, 73 yaş. (Derleme Tarihi, 15.04.2017) (K7)
- Duran, Ali. Karaman Merkez, Manifaturacı, İlkokul mezunu, 80 yaş. (Derleme Tarihi, 12.01.2018). (K8)
- Eski, Ahmet. Karaman Merkez, Fırıncı, İlkokul mezunu, 56 yaş. (Derleme Tarihi, 17.04.2018) (K9)
- Kalaycı, Elmedin. Zengen Köyü, Değirmenci, Lise mezunu, 59 yaş. (Derleme Tarihi, 23.06.2018) (K10)
- Zengioğlu, Hüseyin. Karaman Merkez, Berber, İlkokul mezunu, 58 yaş. (Derleme Tarihi, 18.04.2017) (K11)

Figürler

Figür 1: Karaman'da söz varlığında geçen ermenek ayakkabı örneği (Karaman, 2021).

Figür 2: Karaman'da söz varlığında geçen cızlavit ayakkabı örneği (Karaman, 2021).

Figür 3: Karaman'da söz varlığında geçen bekeli örneği (Karaman, 2021).

Figür 4: Karaman'da söz varlığında geçen ötblü örneği (Karaman, 2021).

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 05 Şubat 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Öksüzömer Barlak, E.H. (2021). “Çernobil Doğal Açık Hava Müzesi: Sanatın Etik Duruşu”.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4 (1), 85-91.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.874900>

ÇERNOBİL DOĞAL AÇIK HAVA MÜZESİ: SANATIN ETİK DURUŞU

Ecem Hazal ÖKSÜZÖMER BARLAK*

Öz

Sanat ve Etik birbirleri ile iç içe geçmiş kavramlardır ve her ikisi de öznedir. Sanat, özgünlüğün dışı vurumu, etik ise ahlaki bir davranış biçimidir. Sanatın etik ile yorumlanması ise onu oluşturan öğenin etik ahlak açısından anlamlandırılmasıdır. Bazı durumlarda ahlak açısından değerlendirilme yapıldığında özellikle sanatsal bir yapıt söz konusu olduğunda etik kavramı otomatik bir şekilde devreye girmektedir çünkü etik özünde ahlaki duruş taşımaktadır. İhmalin göz yumduğu şekli ile 1986 yılında gerçekleşen bir patlama Ukrayna’da Pripyat şehrinin tarihe damga vurarak yok olmasına sebep olmuştur. Kaza sonrasında 500.000’den fazla kişi olaya müdahil olmuş ve bu kişilerin neredeyse birçoğu radyasyona maruz kalmış, 31 kişi ise hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu felaketin ardından bölge Çernobil bölgesi olarak anılmış ve 20. Yüzyılın ortalarında ise birçok turistin ilgisini çekmiştir. Doğal açık hava müzesi niteliğinde olan bu alan yaşanmışlıkların sergisi niteliğindedir. Yaşanan felaket tüm gerçekliği ile bir şehrin hayalet hale gelmesini ve o şehrin yaşanmışlıklarının açık hava müzesi niteliğinde insana dair tüm oluşumlarını duysal olarak sergilemesidir. Karanlık Turizm olarak literatürde yerini bulan bu ziyaretler yaşanmışlıkların, gezen kişilerin duygu ve düşünceleri ile yoğrulmasıdır. Etik ve sanatın ilişkisi bu noktada tekrar tekrar gözler önüne serilmektedir. Etik açıdan başka yaklaşımlar da vardır fakat tanıklık etmek olarak incelediğimizde, etiğin ahlakın mevcudiyetinden sıyrılmadığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Etik, Ahlak, Çernobil, Karanlık Turizm.

The Chernobyl Natural Open Air Museum: An Ethical Stance of Art

Abstract

Art and Ethics are concepts intertwined with each other and both are subjective. Art is an expression of originality and ethics is a moral behavior. The interpretation of art from an ethics point of view is the meaning of the element that constitutes it in terms of ethical morality. In some cases, when an evaluation is made in terms of morality, especially when an artistic work is in question, the concept of ethics comes into play automatically because ethics has a moral stance in essence. An incident of negligence in 1986 in the city of Pripyat, Ukraine led to an explosion that destroyed the city. Due to this accident, 31 people were killed and more than 500, 000 were exposed to radiation. This region is known today as the Chernobyl Zone and has attracted the attention of tourists since the middle of the 20th century. This area, which is a natural open air museum, is an exhibition of experiences. Visitors can have a full sensory experience of the disaster by walking through the ghost of the city that remains. These visits, which find their place in the literature as Dark Tourism, are the blending of these experiences with

* Doktora Öğrencisi, FVM Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.
E-Posta: ecemhazaloksuzomer@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5615-2279>.

the feelings and thoughts of the people traveling. The relationship between ethics and art is revealed at this point. There are other approaches in terms of ethics but when we examine it as testimony, we see that ethics does not escape the existence of morality.

Keywords: Art, Ethics, Morals, Chernobyl, Thanaturism.

Giriş

Tolstoy, “İnsanın bir zamanlar yaşamış olduğu duyguyu, kendinde canlandırdıktan sonra aynı duyguyu başkalarının da hissedebilmesi için hareket, ses, çizgi, renk veya kelimelerle belirlenen biçimlerde ifade etme ihtiyacından sanat ortaya çıkmıştır” der (Sigura, 2014). Bu açıklama ışığında özgün bir yapıya sahip ve yaratıcısının düşüncesi ile harmanlanmış eser sanat eseri niteliğini taşımaktaydı fakat bu nitelikte zamanla kabuk değiştirdi.

20. Yüzyıl ile birlikte sanat eseri de alışagelmış çizgilerin dışarısına çıktı. Özellikle Dadaistler estetik olmayan mantıkdışı olan her şeyi sanat eseri olarak tanımladılar (Farthing, 2012: 410). Buna en önemli örnek Marcel Duchamp ve ünlü eseri Pisuvardır. Hazır bir nesne olan Pisuvur bir sanat eseri olarak sergilenmiş farklı kesimlerden olumlu ve olumsuz yorumları çekmiştir. Değişim henüz devamını sürdürmektedir. Günümüzde tarihe damgasını vurmuş olan geçmişimizi gözler önüne sererek insan yaşamının dönüm noktası niteliğinde olan toplumsal içerikli olaylar ve o olayların yaşandığı mekanlar birer açık hava müzesi niteliğindedir peki son derece duygusal anlamlara sahip, belirli bir dönemi açıp kapayan ve insan kitlelerini etkileyen bu olayların yaşandığı yerlerin sanat eseri sergilenen açık hava müzesine dönüştürülmesi etik midir? Çernobil felaketinin ardından olduğu gibi!

1. Etik mi? Sanat mı? Her İkisi Mümkün Mü?

Sanat varlığını çevremizde sıklıkla hissettiğimiz bir kavramdır. Genel olarak herhangi bir etkinliğin ya da bir işin yapılmasıyla ilgili yöntemlerin, bilgilerin ve kuralların tümüne birden sanat denir. Sanatsal etkinliği bazı düşüncelerin, amaçların, duyguların, durumların ya da olayların, deneyimlerden yararlanarak, beceri ve düş gücü kullanılarak ifade edilmesine ya da başkalarına iletilmesine yönelik yaratıcı bir insan etkinliği diye de tanımlanabilir (Bozkurt, 1995: 15).

Ethos¹, etik kelimesinin menşei durumundadır (Akarsu, 1988: 74). Varoluş zemini ve dünyaya karşı temel duruşu ifade eder. Tüm bu anlamları ile bir bütünlük oluşturan ethos kavramı günümüzde etik kelimesi ile kullanılmaktadır. Etik; iyi, kötü, yararlı gibi sorunları inceleyen, ahlaki bir davranış kuralı ortaya koyan, neyin yapılması gerektiğini, hangi davranışın iyi olduğunu, neyin yaşama anlam kazandırdığını gösteren ahlak bilimidir (Rosenthal ve Yudin, 1972: 132). Etik, her bir kavramın içerisinde yer almakta ve toplumun özü içerisinde altı çizilmese dahi varlığını sürdürmektedir.

Sanatın etik ile ilişkisi ise tamamen etiğin sanatın üzerinde olumlu ya da olumsuz yargısı ile ilgilidir. Burada bahsi geçen yargı; anlamı içerisinde olumsuz öğeleri değil olumlu öğeleri de taşımaktadır. Sanat özeldir; bireyin duygu, düşünce ve sezgileriyle birebir ilintilidir öyle ki farklı insanlar tarafından çeşitli şekillerde anlamlandırılacak ve yorumlanacaktır. Bu öznel varlığı sebebi ile de etik yargılamaya son derece açık olmak ile beraber toplumun sanat anlayışı bu yargılamayı mümkün kılmaktadır. Sanat; gerçeği, bütünlüğü ve güzelliği pratiğe döktüğümüz önemli bir süreçtir. Yeni farkındalığın aşkın anlarında, sanat bizi gerçekte ne olup bittiğini ve gerçekten orada olup bitenleri görebileceğimiz bir yere götürür, gerçekliğin incelenmemiş bir görüşünün üzerindeki at gözlüğünü kaldırmamıza yardımcı olur (Kapitan, 2011: 150).

Sanatın olduğu yerde etiğin olması, etiğin olduğu yerde sanatın olması mümkün olmak ile beraber aslında bu kavramların ayrı ya da her iki taraflı olacak şekilde sorgulanması ilgili kavramların altını hem teorik hem uygulamada doldurmaktadır. Sanat gözle görülebilir somut bir kavram etik ise manevi soyut bir

¹ Yunanca “barınak, konut; (...) karakter, yaratılış, mizaç, huy, tabiat; alışkanlıklar, davranışlar; gelenekler, anane” (Çelgin, 2010: 304) anlamlarına gelmektedir.

kavramdır. Görüldüğü üzere soyut bir kavramı somut bir kavram içerisinde arayabilmekte ve somutluğun içerisinde şekillenmesini görebilmekteyiz. Etiğin varlığının sanatın varlığının içerisinde olması sebebi ile her iki kavramı birlikte değerlendirilebileceğini görmüş bulunmaktayız.

2. Postmodern Müzeciliğe Kısa bir Bakış, Doğal Açık Hava Müzesi: Felaketin Ardından Çernobil

Günümüzde dünya genellikle “postmodern” olarak tanımlanıyor ve kendimizi sıklıkla bu postmodern kavram içerisinde buluyoruz. Postmodernizm kavramı ile beraber 21. yüzyılda birçok yapının yeni kimlik ve rol araması büyük zorluklara neden olur. Bu postmodern perspektiflerin, kurumlar olarak müzelerin inşa edildiği en derin temellerden bazılarını, bazı önemli köşe taşlarını sorguladığı oldukça açıktır (Keene, 2006: 186). Kalıplaşmış bazı idealar çağdaş sanat ya da postmodernizm kavramı ile beraber sivri köşelerini törpülemeye başlamış ve bu yeni kavramın getirileri müzecilik anlayışında radikal değişimlere sebep olmuştur. Hayatın getirdikleri ile yaşanmışlıkların gerçek nesnelere mekân içerisinde sergileyerek en çokta postmodern müzecilikte gözler önüne serilmiştir.

Bugünün müzeciliği geçmişin izleri ile yeniden şekillendirilmiş tarihe iz bırakmış zaman, mekan ve eşya ile sergilenmekte ve bu kavram Foucault’un terimi olan “Heterotopya (Heterotopia)” ile açıklanabilmektedir. “Heterotopya”-Fransızca da “hétérotopie”- kavramı farklılığın mekanını tarifler ve erkin düzen koyucu, sterilize eden ve türdeşleştiren yaklaşımlarına karşı duran mekanlar olarak belirirler (Çavdar, 2018: 943). Foucault’a göre Heterotopya bir tek gerçek mekanın içinde birçok zaman ve mekanın birden barınması anlamı taşımaktadır. Özellikle müzecilikte bu kavramın yerleştiği yeri net bir şekilde görebilmekteyiz çünkü müze yaşayan ve yaşatan bir yapı görevi görmektedir.

Bu noktada konumuz ile ilişkili olarak açık hava müzesi kavramından bahsedebiliriz. Açık hava müzesi, bina ve eser koleksiyonlarını açık havada sergileyen bir müzedir. Aynı zamanda bir bina müzesi veya bir halk müzesi olarak da bilinir. Halkın, geçmişin sunumuyla temasa geçtiği birkaç yerden birisidir. Genellikle serginin olduğu bölgede doğal bir oluşum vardır ve o doğal oluşum insanların ilgisine sunulur. Sergilenen şeyler çoğunlukla o bölgede yaşamış olan insanlara ilişkin eşyalar, bölgenin tarihine uygun olarak anlamının fark edilmesini sağlayan ve bütünlüğü destekleyen yapıtlar olmaktadır.

Açık hava müzeleri, hafızanın tetikleyicisi olarak binaları sunar. Sunulan bu binalar bazen bir replika bazen ise bir rekonstrüksiyondur aslında önemli olan bu binaların bizlerde uyandırdığı duygu ve düşüncelerdir ve bu kavramları da şekillendiren okuduklarımız, deneyimlediklerimiz ve izlediklerimizdir. Açık hava müzeleri türünün kendisi, sunulan deneyimlerin karmaşıklığı ve belirsizliklerinden bağımsız olarak güvenli bir anlatı sunar. Yeniden yaratılmış herhangi bir açık hava müzesi manzarasından çok tarihsel olarak olası deneyimlerdeki peyzajın değişen rolü hakkında daha fazla şey söyleyebilir (Mills, 2013: 95).

"Çernobil" adı, tüm zamanların en kötü nükleer kazaları ve teknolojik felaketlerinden biri ile eşanlamlı hale geldi. Çernobil santralindeki nükleer kaza, deneyimsiz personel ve zayıf bir güvenlik yedekleme sistemi nedeniyle 26 Nisan 1986'da bir deney sırasında kaza olarak meydana geldi (Perez, 2009: 47). Nükleer kaza neticesinde, reaktörün çatısı bir patlama nedeniyle düştü ve kısa süre sonra Ukrayna, Rusya, Beyaz Rusya ve Avrupa'nın çoğuna yayılan radyoaktif bir buluta dönüştü. Hemen ortaya çıkan sonuç, radyoaktif iyonların çevredeki yayılmasına bağlı olarak, Hiroşima ve Nagazaki nükleer bombalarından 400 kat daha fazla, önemli ekolojik zarardı. Birkaç gün içinde yüz binlerce insan Çernobil çevresindeki en kirli bölgelerden tahliye edildi (UNDP, 2002). Tahliye edilenlerin çoğu, daha sonra 'hayalet kasaba' olarak bilinen Çernobil Pripyat'a en yakın kasabadan olan sakinlerdi. Pripyat kasabası inşa edildiğinde hedef çoğunluklu olarak Nükleer Santral'de çalışan kişilerin ve ailelerinin konaklayabileceği bir bölge olmasıydı. Pripyat Sovyet yapısı ile oluşmuş oldukça modern ve gelişmiş tesislerle donatılmış bir şehirdi. Hatta günümüzde Çernobil açık hava müzesinin en önemli temsili olan ögesi “eğlence parkı”nın kazadan çok kısa bir süre önce inşası tamamlanmıştır.

Figür 1: Çernobil Haritalar Görşeli, 51°22'52.2"N, 30°7'2.4"E, 2016
(<https://www.jstor.org/stable/26323702>)

Figür 2: 26 Nisan 1986'daki kazadan sadece dört gün sonra açılması için Pripyat'taki eğlence parkından görşel, 2010 (<https://doi.org/10.1080/13604813.2010.496190>)

Çernobil bölgesi zamanla ayrı bir anlamda temsil edilen coğrafi bir bölge ve felaketin ardından oluşan sembolik boşluğun temsili halini almıştır. Çernobil'deki ilk turistler, radyasyon seviyesinin önemli ölçüde düşmesinden sonra 1990'ların ortalarında ortaya çıktı. Ukrayna devleti bünyesinde yer alan bölge özel şirketleri çatısı altında turizme açık bir şekilde gezilebilmektedir. Günümüzde tek bir resmi şirketin çatısı altında gezilebilen bölge hala (özellikle bazı kesimler) yüksek radyasyon oranına sahip olması sebebi ile yüksek güvenlik tedbirleri altında ziyaretçilerini kabul etmektedir. “Chernobyl Exclusive Tours” LLC

sertifikalı bir şekilde resmi makamlar tarafından tanınan bölgeyi turistlere gezdirmektedir. Bu bölgenin bu şekilde turistik olarak gezilmesi başta sorduğumuz sorunun haricinde aslında bizlerin aklına “karanlık turizm”² kavramını da getirmektedir. Yirminci yüzyılın ortalarından beri turizm endüstrisi ölümün ve karanlık deneyimlerin büyümesinde hızlı bir büyüme yaşadı. Temelinde insanların felaketlerin yaşandığı bölgeyi ziyaret etme isteği olarak görülmektedir. Turistleri bu ölüm duygusuna olan ilgisi sadece anatomik olarak açıklanabilecek bir kavram da değildir. İnsanlar yaşanmışlığın peşinde koşmakta ve çoğu zaman geçmişlerini aydınlatmaya çalışmaktadırlar. Pompei, Gelibolu, Auschwitz ve birçok benzerleri gibi Çernobil bölgesi de karanlık turizmin bir parçasıdır.

Figür 3: Pripyat'taki eski bir okul görseli, 2010 (<https://doi.org/10.1080/13604813.2010.496190>)

Figür 4: Pripyat'taki eski bir süpermarket görseli, 2010 (<https://doi.org/10.1080/13604813.2010.496190>)

² Karanlık Turizm (Thanturizm): turizmi öncelikle dea ile ilişkilendirilen yerlere tanımlamak için Yunanca olan thanatos'tan (ölü veya ölüm anlamına gelir) kökünü almaktadır (Johnston, 2015: 27).

Pripyat, gerçek fotoğraflardan yapılmış olmasına rağmen, ürkütücü bir gizem ve sürekli bir tehlike atmosferine boyun eğdirilmiş bir tür sahne seti işlevi görmektedir. Gerçekleşen gezi esnasında tanık olunan şeyler sadece imgelerden ibaret değil, tam anlamıyla yaşamın kendisidir. Resmi olarak bir müze olarak tanımlanmasa da açık hava müzesi işlevi gören Çernobil bölgesi ve yaşanmışlıkların bıraktıkları kalıntılar doğal oluşumlu bir sanat yığıdır. Giriş kısmında bahsettiğimiz sanat kavramının aksine burada sanatı belirleyen onu gezen turistlerdir, karanlık turizmin bir parçası olan turistler çünkü o bölgeyi bu amaç ile inşa etmek veya restore etmek gibi bir amaç olmamıştır. Bölgeyi bu hale getiren bir felaket ve o felaketin ardından insanda uyandırdığı merak ve üzüntüdür. Etik bunun içinde midir? Etik her yerdedir, oluşumunun başlangıç aşamasından tamamlanış aşamasına kadar varlığını göstermektedir ama vicdanen sorduğumuzda cevabı teorikten son derece farklılaşmaktadır. Birçoğumuz farklı şehirleri turist olarak gezmiş ve bu gezilerimizde o şehirlerin felaketlerine tanıklık etmişizdir. Bu tanıklık bilinçsiz olarak değil bilinçli olarak gerçekleşmekte içinde bulunduğu tüm duygusal yükü omuzlarına alarak etiğin perdesinin uçlarından tutarak adım adım ilerlemektedir.

Marcel Duchamp ve ünlü eseri Pisuar hazır bir nesne olarak sergilenmiş ve bulunduğu dönemde birçok hayret ve takdir toplamıştır tıpkı felaketin yarattığı bir müzeyi o felaketi yaşayanların bıraktığı hazır nesnelerin bizlere sunulması gibi. Etik olma ve etik olmama durumu Çernobil'i ya da Pisuarı izleyen seyircinin de kendisi ile son derece ilişkilidir, yani alt metinde yatan şeyin ne olduğu ile de ilgilidir. Kimine göre etik olan kimine göre etik olmayabilir ama bu onun anlamlar ile yorumlanan tekrar sunumu ile dile getirilen bir sanat eseri olmadığı anlamına asla gelmemektedir.

Sonuç

Etik ve sanatın birbiri ile yorumlanabildiği durumlarda sorgulanan sanat mıdır? Etik midir?. Sanat olanın etik olduğu gibi etik olanında sanat olması mümkündür. Burada yorumladığım sadece etik olma durumu değil ahlakı da olma durumudur çünkü etik, ahlakın çatısı altındadır. İnsan olmanın getirdiği temel özelliklerin bir sanat yapıtı ile değerlendirilmesi de tabii ki olağandır sanatı oluşturan da insan ya da bir nesneyi tekrar yeni baştan yorumlayarak sanat haline getiren de insandır.

Bizleri bu noktada etik, ahlak ve sanat ekseninde gezdiren ve sorgulamamızın önünü açan yaşanmış bir felaketin ardından oluşan doğal açık hava müzesidir. 1986 yılında Ukrayna Pripyat kentinde yaşanan nükleer felaket sonucunda kayıplar ve güvenlik tedbirleri ile bölgenin boşaltılması onu bir hayalet kasabaya dönüştürmüştür; Çernobil Açık Hava Müzesi işte böyle hayat bulmuştur. Yaşanmışlıkların olduğu bölge ve insanların bıraktığı eşyalar zamanla bu müzenin birer parçası haline almıştır. Felaketin bıraktıklarına tanık olmak isteyen kişiler, araştırmacılar, gazeteciler ve bilim adamları bölgeyi sanat eseri izleyen seyirciler gibi ziyaret etmektedirler. Karanlık turizm olarak da bahsedilen bu ziyaretler ile bölge yaşanmışlıkların bıraktığı izlerin ziyaret edilebilecek bir anlam taşıması ile bütünlük kazanmaktadır. Sorgulama etik ve ahlaki açılardan irdelenmiş yaşanmışlıkların, kişilerin duygu ve düşünceleri ile yoğrularak tanık olmak ve o dönemin birer parçası olmak düşünceleri ile harmanlanmıştır. Sanat öznel etik ise sanatın insan faktörü ve bu insan faktörünün yine o insanın mevcut duruşu ile irdelenmesidir. Sorgulanan insani vicdan, sorgulanan insandır.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve Estetik Kurumları*. İstanbul, Sarma Yayınevi.
- Çavdar, R. Ç. (2018). *Farklılığın Mekanı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopia ve Heterotopy Ayrım*. Ankara, Çankaya Üniversitesi
- Çelgin, G. (2010). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Farthing, S. (2012). *Sanatın Tüm Öyküsü*. Çin, Hayalperest Yayınevi.
- Johnston, T. (2015). *The Geographies of Thanatourism*. *Geographical Association*. Ireland, Athlone Institute of Technology.

- Kapitan, L. (2011). *But Is It Ethical?. Articulating an Art Therapy Ethos, Art Therapy*. America, Journal of the American Art Therapy Association
- Keene, S. (2006). *All that is solid?-Museums and the postmodern*. Public Archaeology
- Mills, S. F. (2013). *Landscape Simulation and the Open-Air Museum*. UK, Landscapes.
- Perez, J. R. (2009). *Uncomfortable heritage & dark tourism at Chernobyl*. Germany, Brandenburg University of Technology Brandenburg
- Rosenthal, D. M & Yudin, P. *Metaryalist Felsefe Sözlüğü. Felsefe Sözlüğü* (4. Baskı). İstanbul, 1972
- Sigura, N. (2017, 7 Temmuz). *Sanat ve İnsan*. 27 Ocak 2021 tarihinde <http://www.felsefetası.org/sanat-ve-insan> esinden erişildi.
- The human consequences of the Chernobyl nuclear accident: A strategy for recovery' Chernobyl report-final. Commissioned by UNDP and UNICEF*. 27 Ocak 2021 tarihinde <http://www.unicef.org/newsline/chernobylreport.Pdf> adresinden erişildi.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 05 Nisan 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Tekin, A. (2021). “Bozkır’da Günümüze Ulaşamayan İki Kamu Yapısı: Hükümet Konağı ve Redif Deposu”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 92-105.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.909952>

BOZKIR’DA GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN İKİ KAMU YAPISI: HÜKÜMET KONAĞI VE REDİF DEPOSU

Ali TEKİN*

Öz

Konya'nın otuz bir ilçesinden biri olan Bozkır, merkeze 116 km uzaklıkta yer almaktadır. Selçuklular ve Karamanoğulları dönemlerinde Türk yerleşimine sahne olan Bozkır, Osmanlılar döneminde de bölgede çıkarılan madenden dolayı önemini korumuştur. XIX. yüzyılda değişen ve yeniden biçimlenen merkezi yönetim, özellikle Tanzimat reformlarıyla birlikte kent organizasyonuna birçok yeni mimari öğeler kazandırmıştır. Bu yapılardan en önemlileri hükümet konakları ve askerî yapılarıdır. Bu çalışmada, XIX. yüzyılda Bozkır kazasında inşa edilmiş ancak günümüze ulaşamamış hükümet konağı ve redif deposu binaları ele alınmıştır. Bozkır'ın eski fotoğraflarından ve arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanmış bu çalışmada, Anadolu örnekleriyle de karşılaştırma yapılarak dönem içerisindeki yerleri vurgulanmıştır. Bozkır Hükümet Konağı zemin + bir katlı, ön cephesi öne çekilerek vurgulanmış ve ana girişin yerleştirildiği cephe meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir. Plan olarak ise haçvari planın (dört yöne çıkma yapan) uygulandığı nadir bir örnektir. XIX. yüzyılın başlarında gelişen Neo-klasik üslupta inşa edilen askerî yapıların en tipik özelliği, Antik döneme atıfta bulunan sütun başlıklarına dayanan üçgen alınlıklar, kat arası silmeler ve yuvarlak kemerlere sahip olmasıdır. Bozkır Redif Deposu da II. Abdülhamid döneminde yaptırılmış, muhtemelen dikdörtgen planlı, bodrum + iki katlı ve kesme taştan kâğır olarak inşa edilmiş, iki sütun tarafından taşınan üstü balkonlu arkat şeklinde taşıntı yapan giriş bölümüne ve yarım daire alınlığa sahip oluşuyla, dönemin diğer askerî yapılarıyla benzer özelliklere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Bozkır, Hükümet Konağı, Redif Deposu

Two Defunct Public Buildings in Bozkır: Government Mansion and Redif Depot

Abstract

Bozkır, one of the thirty-one districts of Konya, is located within a 116 km distance from the center. Witnessing the Turkish settlement during the Seljuk and Karamanogulları periods, Bozkır maintained its importance through the mine extracted in the region during the Ottoman period. The central administration, which changed and reformed in the 19th century, brought many new architectural elements to the city organization, particularly through the Tanzimat (Reorganization) reforms. The most important of these structures are government mansions and military buildings. In this study, the government mansion and redif (reserve soldier) depot buildings that were built in the Bozkır district in the 19th century, but have not survived, were discussed. The buildings were compared with examples from Anatolia and their roles in the period were emphasized in this study prepared

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye.
E-Posta: ali_tekin_2006@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9190-347X>.

by using the old photographs and archive documents belong to Bozkır. Bozkır Government Office was arranged as being ground + one floor, with façade thereof outlined by way of being drawn forth, and with its front where the main entrance located facing towards the square. It is a unique work to which cross-like plan (cantilevering to four dimensions) was applied. The most typical feature of the military structures that were built in the Neo-Classical style that was developed in the early XIX. century was that they had triangular pediments that were leant to column headings that were referring to the Ancient era, moldings between floors, and round arches. Bozkır Redif Depot, too, reveals features similar to those of the other military structures built in the same period of Abdülhamid II era by having been built from cut stone as a masonry structure with rectangular plan, basement + two floors, and for possessing an entrance section protruding in the shape of arcade with balcony atop being conveyed by two columns, and a semicircular pediment as well.

Keywords: Bozkır, Government Mansion, Redif Depot

Giriş

Konya'nın 116 km güneyinde, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin kesişim noktalarında yer alan Bozkır, doğuda Karaman ili, Güneysınır, güneyde Hadım, güneybatıda Gündoğmuş, kuzeyde Akören, Çumra, kuzeybatıda ise Ahırlı ve Yalılıyük ilçeleriyle çevrilidir (Bahar, 2011: 170).

Bozkır ve çevresi Antik kaynaklarda İsaura olarak bilinen ve Lykaonia bölgesine dâhil olan bir yerdir (Strabon, 2000: 65). Bölgede Helenistik ve Roma dönemlerinde yoğun bir madencilik faaliyeti gerçekleşmiştir (Bahar, 2007: 5). Bozkır ilçesi, sırasıyla İsaura Vetus, Leontopolis ve Sırıstad isimleriyle anılmıştır (Şafakçı, 2013: 341).

Bozkır ismi, Selçuklular ve Karamanoğulları dönemlerinde Silifke kazasında bulunan Bozkırlu Cemaati'nden gelmektedir (Tuş, 2000: 96). Bozkır kasabasının değil yörenin, yani Çarşamba Çayı ile Seydişehir arasındaki toprakların adıdır. Kasabasının adı Sırıstad'dı (Sümer, 1995: 9). Sırıstad isminin Bozkır'a dönmesi XVII. yüzyıldan sonra olmuştur (Tuş, 2000: 60). XVI. yüzyılda Sırıstad köyünde, Karamanoğulları döneminden yaptırılan iki zaviye ve bir mescit bulunmaktaydı (Şafakçı, 2016: 262). Bozkır, 1522 yılından itibaren Karaman Eyâleti'ne bağlı Beyşehir sancağı, Seydişehir kazasına bağlı nahiyedir (Erdoğan, 1998: 30-38). 1701 tarihli Seydişehir kazası Hurufat Defteri'nde ise Seydişehir'e bağlı bir nahiyeye olduğu görülmektedir (Erdoğan, 1998: 24). XIX. yüzyıl başlarında Beyşehir Sancağı kazalarından olan Bozkır kazasında, Maden-i Hümayün Emaneti'ne bağlı bulunan Bozkır Maden Emaneti bulunmakta ve bu madenin idaresi bir emin tarafından yürütülmekteydi (Muşmal, 2005: 37). Bozkır'da belediye teşkilatı 1865'li yıllarda kurulmuştur (Yılmaz, 2011: 174).

Hükümet Konağı

Bozkır Hükümet Konağı, Cumhuriyet Meydanı (Anıt Meydanı) olarak bilinen yerde, bugünkü Komek Kurs Binası'nın bulunduğu alanda yer almaktadır.

Konak, Konya Valisi'nin talimatıyla 1882 yılında müceddeden inşa edilmiştir. Mimarı bilinmeyen yapının, usta ihtiyacı civar yerlerden karşılanmıştır (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet, 1706-25).

Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmış yapı, zemin + bir katlı olup, kâgir olarak inşa edilmiş, kireç harcıyla badana edilmiştir. Binanın dört köşesi, cephelerin orta kısımlarında, iki pencere açıklığı genişliğinde dışa çıkarılarak haçvari plan şeması tatbik edilmiştir. Meydana bakan giriş cephesi, iki kat boyunca, birer pencere genişliğinde dışa çıkma yapan ve dört sütuna oturan revaklı bir düzendedir. Ortadaki geniş ve yüksek tutulduğu bu üçlü revak düzenlemesi, Dor-Toskan (Aydın, 2006) sütunlar üzerine, sivri kemerli bir kuruluş sergilemektedir. Çıkma, üstte üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Konağın üst örtüsü, kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür. Yapıda dikdörtgen formlu ve basık kemerli toplam elli dokuz pencere bulunmaktadır. Ön cephede, zemin katta dikdörtgen formlu ikişer, birinci katta ise basık kemerli ikişer pencere bulunmaktadır. Giriş cephesindeki çıkma üç adet basık kemerli pencere vardır. Alınlıkta ise yarım daire formlu bir pencere söz konusudur. Yan kanatlarda da aynı düzende altta dikdörtgen formlu, üstte basık kemerli birer pencere yer almaktadır. Ön cephedeki üst pencerelerin yarım daire alınlığı, duvar yüzeyinden bir miktar içeri alınarak kilit taşları

vurgulanmıştır. Yapının girişi doğu cephede yer almaktadır. Hazırlanan krokiye göre içeride tahsildar odası, arazi odası, mal ve sandık odası, meclis idare odası, emlak kalemi, aşar kalemi, icra mübaşir serodası, müstantık (sorgu) odası, mahkeme-i bidayet odası ve kahve ocağı gibi bölümlerin olması tasarlanmıştır (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet, 1706-25). Hapishanedeki doluluk nedeniyle konağın altındaki ambar, 1912 yılında tevkifhane yapılmıştır (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Hapishaneler Müdüriyeti 3-20; Başkanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti, 947-20). 15 Mayıs 1916 tarihli belgede ise konakta yer alan nizamiye ve şeriyye dairelerinin bir arada olması uygun olmadığından alt katındaki bir odanın Mahkeme-i Nizamiye dairesine verilmesi kararlaştırılmıştır (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti, 1193-16).

İlk olarak 1908 yılında tamir ettirilen (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti, 817-63) hükümet konağının ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

Redif Deposu

Redif Deposu binası, bugünkü hükümet konağının olduğu yerde bulunuyordu. 25 Şubat 1900 tarihli belgeden (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, 1374-102990) yapımına başlandığı anlaşılan depo binası, halkın yardımıyla yapılmıştır (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti, 1178-35).

Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla doğu-batı doğrultusunda, bodrum + iki katlı ve kesme taştan kâgir olarak inşa edilmiştir. Girişi güney cephede olup, cephesi, profilli bir silme kuşağıyla yatay doğrultuda ikiye bölünmüştür. Cephenin merkezinde, yüzeyden taşıntı yapan giriş, iki sütunla taşınan üstü balkonlu bir arkat şeklinde olup, yarım daire alınlıkla son bulmaktadır. Alınlığın ortasında tuğra yer almaktadır. Sütunlar birbirine taş kirişlerle bağlanmaktadır. Zemin kat döşemesi altında bodrum katı havalandıran dairesel söveli pencereler dikkati çekmektedir. Girişin sağında ve solunda ikişer adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Aynı düzen ikinci katta da tekrarlanmaktadır. Birinci ve ikinci kat pencereleri taşkın sövelidir. Giriş kısmı ve bina köşelerinde oluklu silmelerle hareketlendirilen taş pilastırlar cepheyi hareketlendirmektedir. Giriş kapısına tek yönlü merdivenle ulaşılmaktadır. İki kanatlı giriş kapısı pencereler gibi yuvarlak kemerli olarak tasarlanmıştır. Girişin yanlarında ise diğer pencerelerden daha küçük ve uzun birer pencere yer almaktadır.

Geçmişte askerlik şubesi olarak da kullanılan yapının ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

Değerlendirme

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı kentlerde idare merkez binası ve mahkeme binası gibi yapılar yoktur. Kadıların tayin oldukları kentlerde oturdukları konak, aynı zamanda kentin yönetim merkezi kabul edilmekteydi. Tanzimat dönemi, Osmanlı devletinin idari ve kurumsal yapısına önemli değişiklikler getirmiş, bu değişiklikler Osmanlı kentlerinin fiziki yapısına, kentlerin dokusuna ve kentlerdeki bina tiplerine de yansımıştır. Tanzimat reformlarıyla değişen taşra yönetimi, yeniden örgütlenen eğitim sistemi, iç güvenliğin yeniden organize edilmesi ve devletin pek çok kamusal hizmet alanını kendi bünyesine alması, Osmanlı kentlerinin mekânsal yapısına başta hükümet konağı olmak üzere, kışla, idadi, rüştiye, adliye binası, jandarma dairesi, belediye binası, istasyon, postane ve hapishane binaları gibi yeni mimari öğeler kazandırmıştır (Avcı, 2017: 17-18).

II. Mahmut döneminin merkezîyetçi örgütlenme girişimleriyle başlayan fakat asıl Tanzimat dönemiyle hızlı bir gelişim gösteren yönetim organlarının kuruluşu, başkent İstanbul'da ve diğer kent merkezlerinde devlet dairesi denen yapılara gereksinim doğurdu. Devlet dairesi, öncelikle hükümet konağıydı. Sonraki yıllarda adliye, telgrafhane ve benzeri yapılar eklenmiştir (Batur, 1985: 1056).

Sultan II. Abdülhamid'in¹ tahta çıkışının yirmi beşinci yıldönümü vesilesiyle hazırlanmış olan Tebrik-name-i Millî adlı eserde, 1876-1900 yılları arasında "vilâyât-ı şahanede yetmiş yedi hükümet konağı

¹ Bu konu için bkz. Duymaz, 2003.

inşa ve elli hükümet konağının tamiri” ettirildiği bilgisine yer verilmiştir (Tebrik-name-i Milli tarih yok, 107-108 (Aktaran Yazıcı Metin, 2019b). Hükümet konaklarının harap olması, yangın, yetersizlik ve mevcut binanın devleti temsil etmekten uzak olması gibi sebeplerle binaların birçoğu tekrar tekrar inşa edilmiştir (Yazıcı Metin, 2019a: 281-282). Bozkır Hükümet Konağı da harap olması neticesinde, II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilmiştir.

Osmanlı kentlerinde, kent merkezi kavramının oluşmasında hükümet konakları belirleyici olmuştur. Tanzimat dönemiyle başlayan değişimin Osmanlı taşrasındaki en önemli mimari göstergesi ve simgesi olan hükümet konaklarının inşa edildiği alanın düzenlenmesi şeklinde oluşturulan meydanlar kentlerin odak noktalarını, merkezlerini oluşturmaktadır (Yazıcı Metin, 2019b: 175). Bu özellik Bozkır ilçesi için de geçerlidir. Hükümet konağının bulunduğu alan Cumhuriyet Meydanı olarak bilinirken, bugün Atatürk Anıtı’ndan dolayı Anıt Meydanı olarak adlandırılmaktadır. Meydanda bulunan ve günümüze ulaşamayan bir de şehir içi hanı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Muamelet Genel Müdürlüğü 30-10-0-0. 120-855-19) bulunmaktaydı.

XIX. yüzyılda inşa edilmeye başlanan hükümet konakları kâgir, yatayda gelişen, dikdörtgen kurguda, genel itibarıyla orta koridor veya orta avlu etrafında şekillenen plan şemasındadır. Konaklar iki veya üç katlı olarak düzenlenmiş olup, büyük çoğunluğu bodrum katı üzerine iki katlı olarak inşa edilmişlerdir (Yazıcı Metin, 2019b: 101). Genellikle öne çekilerek vurgulanan ana girişin yerleştirildiği uzun cephe meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir (Yazıcı, 2010: 93). Bu anlamda Bozkır Hükümet Konağı zemin + bir katlı, ön cephesi öne çekilerek vurgulanmış ve ana girişin yerleştirildiği cephe meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir. Değişiklik göstermekle birlikte konakların içinde adliye, zaptiye, umur-u nafiya, ticaret ve ziraat, maarif, umur-u ecnebiye müdürlükleri ve defterdarlık gibi bölümler yer alıyordu (Ortaylı, 2000: 5). Hapishaneler ve banka şubeleri de hükümet konaklarıyla bağlantılı yapılardır (Yazıcı Metin, 2019a: 298). Bozkır Hükümet Konağı’nda da benzer bölümler yer almaktadır.

Nurcan Yazıcı Metin, hükümet konaklarının plan kurgulanışını koridor esasına göre belirlemiştir. Hükümet konaklarında, konut mimarlığındaki dış sofalı, orta sofalı ve iç sofalı plan şemasının farklı çeşitlemeleri görülmektedir. Burada sofa, yerini koridora bırakılmaktadır. Plan kurgusunda en yaygın uygulama uzun orta koridora açılan odaların olduğu (iç sofalı) düzenlemedir². Diğer bir plan şeması koridorun tek yönüne odaların sıralanması (dış sofalı) şeklinde karşılaşılan uygulamadır. Tek yönlü koridor düzeninde, koridorun iki ucuna eklenen mekânlarla “U” plan şeması³, bu planın farklı bir çeşitlemesidir. Orta koridor düzeninin yanında orta hole göre (orta sofalı) planlanmış örnekler de mevcuttur. Konaklarda uygulanan yaygın bir diğer kurgu ise iç avlu veya orta avlu etrafında gelişen plan şemasıdır (Yazıcı Metin, 2019b: 124-127). Bozkır Hükümet Konağı, haçvari planın (dört yöne çıkma yapan) uygulandığı nadir bir örnektir. Benzer planı Erdek Hükümet Konağı (1906) (Toptaş, 2016: 417) örneğinde de görmekteyiz. Amasya Eski Hükümet Konağı (1864-1865) (Yazıcı, 2010: 98), Bartın Hükümet Konağı (1898) (Yazıcı Metin, 2019b: 137) ve Taşköprü Hükümet Konağı (1903) (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet, 1657-10; Yazıcı Metin, 2019b: 117) örneklerinde ise cephe, giriş ve yan kanatlar dahil üç yönde çıkma yapılmaktadır.

Bozkır Hükümet Konağı’nın da dâhil olduğu II. Abdülhamid dönemi hükümet konaklarında, ana cephe ortasında dört sütun üzerinde ele alınan çıkma/cumba şeklinde düzenlenme görülmektedir. Silifke Hükümet Konağı (1883) (Umar ve Can, 2019: 536), Sivas Hükümet Konağı (1884) (Bulut, 2006: 21), Cide Hükümet Konağı (1889) (Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2010: 112), Safranbolu Hükümet Konağı (1890) (Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2010: 114), Konya Hükümet Konağı (1891) (Avcı, 2017: 159), Ergani Hükümet Konağı (1891-1895) (Yıldız, 2017: 658), Pamukova Hükümet Konağı (1895-1896) (Çetin, 2021: 147), Kastamonu Hükümet Konağı (1900-1901) (Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2010: 111), Hassa Hükümet Konağı (1902) (Umar ve Can, 2019: 537), Aydın Eski Hükümet Konağı (1903) (Yılmaz, 2015: 217), Mersin Hükümet Konağı (1905) (Umar ve Can, 2019: 534), Çankırı Hükümet Konağı (1905) (Topçubaşı ve

² Kastamonu, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Sinop, Bolu, Afyon, Çankırı, Manisa, Gümüşhane, Kütahya, Mardin, Ergani, Tekirdağ ve Pamukova (Akhisar-ı Geyve) Hükümet Konakları bu plan tipindedir. Pamukova (Akhisar-ı Geyve) Hükümet Konağı için bkz. Çetin, 2021: 140-160.

³ Canik/Samsun Hükümet Konağı bu plan tipindedir.

Eyüpgiller, 2010: 117), Niksar Hükümet Konağı (1905-1906) (Yılmaz, 2020: 38) ve Kuşadası Hükümet Konağı (1903-1909) (Yılmaz, 2015: 253) örneklerinde de benzer uygulamalar görülmektedir.

Hükümet konaklarında öne çekilerek dışa taşırılmış orta aksın üst duvar bitiminde üçgen alınlıkla sonlandırılması yaygın bir uygulamadır (Yazıcı Metin, 2019b: 135). Bozkır Hükümet konağının giriş çıkması da üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. İzmir Hükümet Konağı (1884) (Yazıcı Metin, 2019b: 260), Daday Hükümet Konağı (1889) (Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2010: 113), Dersim Hükümet Konağı (1890) (Yazıcı Metin, 2019b: 246), Çorum Hükümet Konağı (1892) (Yazıcı Metin, 2019b: 266), Hassa Hükümet Konağı (1902) (Umar ve Can, 2019: 537), Taşköprü Hükümet Konağı (1903) (Yazıcı Metin, 2019b: 263), Mersin Hükümet Konağı (1905) (Yazıcı Metin, 2019b: 256), Afyon Hükümet Konağı (1905) (Yazıcı Metin, 2019b: 253), Çankırı Hükümet Konağı (1905) (Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2010: 117), Niksar Hükümet Konağı (1905-06) (Yazıcı Metin, 2019b: 294) ve Tekirdağ Hükümet Konağı'nın (XX. yüzyıl başları) (Yazıcı Metin, 2019b: 262) giriş cepheleri üçgen alınlıkla bitmektedir⁴.

Hükümet konaklarında, yaygın olarak dönemin mimari üslubunun kullanıldığı görülmektedir. Neo-klasik üslup ve ampir üslup en yaygın olarak kullanılan üsluptur (Yazıcı Metin, 2019a: 298). Süsleme özellikleri açısından dönemin hükümet konaklarının çoğunun sade yapıda oldukları görülmektedir. Bozkır Hükümet Konağı, üçlü girişiyle Ampir üslubu yansıtmaktadır⁵.

Hükümet konaklarında, dönemin diğer kamu yapılarında da yaygın olarak görülen sık pencere düzenlerine yer verilmiştir. Pencereler dikdörtgen açıklıklı veya Neo-klasik ve Ampir üslup özelliği olarak yuvarlak ve yarım daire kemerli olup, söveler vurgulanmıştır. Bozkır Hükümet Konağı'nda dikdörtgen, basık kemerli ve alınlıkta ise yarım daire formlu bir pencere söz konusudur.

Osmanlı Devleti batılılaşma hareketleriyle birlikte yenilik hareketlerini, XVIII. yüzyıldan itibaren öncelikle askerî teşkilatına yansıtarak, ordusunu daha etkin kılmayı hedeflemiş ve modernleşme yolunda ilk adımları atmıştır (Çiftçi, 2004: 6). III. Selim'in hazırlattığı Nizam-ı Cedit programıyla askerlik alanında birtakım yenilikler düşünülmüştür (Karal, 1983: 64). Sultan, bu program kapsamında Humbaracı, Lağımıcı ve Topçu ocaklarının düzenlenmesi için 1792'de birer kanunname hazırlatmıştır (Özkaya, 2001: 1-4).

II. Mahmut döneminde yeniçeri ocağı kaldırılarak yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı yeni bir ordu kurulmuştur (Sezer, 2000: 67-68). Bu dönemde Osmanlı askerî kuvvetleri Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ve 1834 yılında kurulan Redif kuvvetlerinden oluşmaktaydı (Çiftçi, 2004: 14). 1836 yılındaki düzenlemeyle redif birliklerinin eğitimi hususunda çalışmalar yapılmış ve nöbet esnasında kalacakları kışlaların yapılması uygun bulunmuştur (Çadırcı, 1963: 69). İlk olarak Harput, Ankara, Aydın, Antalya, Selanik, Nusaybin ve Konya gibi şehirlerde kışla planlaması yapılmıştır (Özgen, 2016: 20). Özellikle II. Abdülhamid döneminde inşası tamamlanan 179 adet redif birliği yapısının 117 adedi depo, 31 adedi daire, 13 adedi cephanelik ve 18 adedi koğuş binasıdır (Özgen, 2016: 162).

Mithat Özgen, II. Abdülhamid döneminde yaptırılan redif birliklerini depo, daire, koğuş ve cephanelik olmak üzere 4 tip olarak belirlemiştir (Özgen, 2013: 223). Aynur Çiftçi kışla yapılarını "bir doğru çizgisi, dikdörtgen-orta avlulu ve U" tipte (Çiftçi, 2004: 75-76), Servet Ünkazan ise "dikdörtgen, U ve L" şeklinde değerlendirmiştir (Ünkazan, 2013: 97).

II. Abdülhamid döneminde, hemen her ordu bölgesinde, sancaklara bağlı kazaların büyük kısmında, tip proje mantığıyla bu tür yapılar inşa edildiği gözlemlenmiştir (Özgen, 2014: 96). XIX. yüzyılın başlarında gelişen Neo-klasik üslupta inşa edilen bu tür yapıların en tipik özelliği, Antik döneme atıfta bulunan sütun başlıklarına dayanan üçgen alınlıklar (Eyice, 1981: 173), kat arası silmeler ve yuvarlak kemerlere (Ödekan, 1994: 247-249) sahip olmasıdır. Bozkır Redif Deposu da II. Abdülhamid döneminde yaptırılmış, muhtemelen dikdörtgen planlı, iki sütun tarafından taşınan üstü balkonlu arkat şeklinde taşıntı yapan giriş bölümüne ve yarım daire alınlığa sahiptir. Alınlık uygulaması üçgen ve yarım daire olmak üzere benzer uygulamalar Kastamonu Askerlik Dairesi (1891) (Topçubaşı, 2009: 153), Taşköprü Redif Fırkası (1891) (Topçubaşı, 2009: 205), Ilgın Redif Kışlası (1892) (Aydın ve Özgen, 2009: 55), Sincanlı Redif Deposu (1892) (Türkmen, 2020: 455), Bolvadin Redif Kışlası (1892-1894) (Aydın ve Özgen, 2009: 59),

⁴ Tipoloji için bkz. Çetin, 2021: 140-160.

⁵ II. Abdülhamid dönemi hükümet konaklarında sembolik öğelerle ilgili bkz. Aydın, 2012: 74-78.

Kütahya Redif Deposu (1899) (Özgen, 2016: 102), Sındırgı Redif Deposu (1899) (Özgen, 2016: 104), Soma Redif Deposu (1899) (Özgen, 2016: 120), Ordu Redif Deposu (1899) (Özgen, 2016: 133), Koçhisar Redif Deposu (1899-1900) (Özgen, 2014: 100), Akdağmaden Redif Deposu (1900) (Topçu, 2014: 1029), Uzunköprü Redif Deposu (1901) (Özgen, 2016: 109), Ayancık Redif Deposu (1902) (Özgen, 2016: 81), Daday Redif Deposu (1904) (Özgen, 2016: 85), Kalecik Redif Deposu (1907) (Özgen, 2016: 86), Seyitgazi Askerlik Şubesi (1908) (Özgen, 2016: 100) ve Yenipazar Redif Dairesi (1909) (Yılmaz, 2015: 185) örneklerinde de görülmektedir. Develi Redif Deposu (1880-1890) (Özgen, 2016: 84), Malatya Askerlik Şubesi (1893-1899) (Yılmaz, 2018: 413), Tefenni Redif Deposu (1899) (Özgen, 2016: 103), Mecitözü Askerlik Şubesi (1901-1902) (Özgen, 2016: 135), Bandırma Redif Kışlası (1902) (Güzel ve Gülen, 2019: 712) ve Edirne Redif Dairesi (1905-1906) (Ünkazan, 2013: 89) örneklerinde ise giriş kısmı dört sütun tarafından taşınmaktadır.

Sonuç

Hükümet konakları, Osmanlı Devleti'nin son dönem mimarisinde kamu yapıları arasında özel bir yere sahiptir. Kent kimliğini belirleyen, kentin prestij yapısı olarak tanımlanan ve halkın devletle yüzleşmesinin simgesi olan bu yapıların birçoğu yerel imkânlarla, birtakım yerel gelirler ve halktan toplanan yardımlarla inşa edilmiştir (Yazıcı Metin, 2019b: 35). Kaza merkezlerindeki konakların sancak ve vilayet merkezlerine göre en önemli farkları küçük ölçekli olmalarıdır (Yazıcı Metin, 2019b: 75-76). Bozkır Hükümet Konağı'nın mevcut fotoğrafları, yapının cephe ve plan kuruluşu hakkında yorum yapabilme ve kent içi konumunu tespit etme açısından önemlidir. Konak, haçvari planıyla nadir örnekler arasındadır. II. Abdülhamid döneminde inşa edilen yapının, kâgir olması, giriş cephesindeki üçlü düzenleme, alınlık uygulaması ve alt katının tevkifhane olarak kullanılması, Anadolu'daki hükümet konaklarının mimari anlayışını yansıtmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde redif birliği yapılarının inşa faaliyeti, eyaletten nahiyeye kadar gerçekleştirilmiş en büyük askerî inşaat yatırımdır. Bu yatırımın en büyük destekçisi vermiş oldukları ianelerle halktır (Özgen, 2016: 151). II. Abdülhamid döneminde kâgir malzemeyle inşa edilen Bozkır Redif Deposu, cephe kuruluşuyla dönemin diğer askerî yapılarıyla benzer özelliklere sahiptir.

Sonuç olarak, II. Abdülhamid döneminde inşa edilen ancak günümüze ulaşamayan iki kamu yapısı eski fotoğraflardan cephe özellikleriyle tespit edilmiş, özellikle hükümet konağının plan tipi olarak nadir örnekler arasındaki haçvari şemaya sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO) 1374-102990.

Dahiliye Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB.. HPS.) 3-20.

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti, (ML. EEM.) 817-63; 947-20; 1178-35; 1193-16.

Muamelet Genel Müdürlüğü. 30-10-0-0. 120-855-19

Şura-yı Devlet (ŞD) 1657-10; 1706-25.

Kitap ve Makaleler

Avcı, Y. (2017). *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aydın, D. & Özgen, M. M. (2009). Osmanlı Devletinde Redif Kışlalarının Mimari Karakterleri: Ilgın ve Bolvadin Redif Kışlası. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7, 51-62.

Aydın, Ö. (2006). *Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Batılı Klasik Oranların Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Sultan II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Hükümet Konaklarında Sütun Düzeni Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Aydın, Ö. (2012). Sultan II. Abdülhamit Dönemi Yapılarında İmparatoru / İmparatorluğu Temsil Eden Semboller. *Mimarlık*, 364, 2012, 74-78.
- Bahar, H. (2007). Erken Dönemlerde Bozkır ve Çevresinin Tarihi. M. Yılmaz vd. (Ed.), *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu* içinde (ss. 2-18), 12 Kasım 2016, Konya.
- Bahar, H. (2011). Bozkır İlçe. *Konya Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 170-172). M. Birekul (Ed.), Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 1038-1067). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bulut, M. (2006). *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çadırcı, M. (1963). Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı'nın Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (14), 63-75.
- Çelik, Ş. (2000). XVI. Yüzyılda İçel Yörükleri Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 83-101), 14 Mayıs 2000 Tarsus, Ankara.
- Çetin, Y. (2021). II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İmar Faaliyetleri Işığında Kocaeli/Akhisar-ı Geyve (Pamukova) Hükümet Konağı Üzerine Bir Değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 140-160.
- Çiftçi, A. (2004). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Duymaz, A.Ş. (2003). *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Erdoğan, M. A. (1998). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*. İzmir, Anadolu Matbaacılık.
- Eyice, S. (1981). XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, 9-10, 163-189.
- Güzel, E. & Gülen, M. (2019). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Bandırma Redif Kışlası Karargâhı Örneği. M.E. Erçakar vd (Ed.), 3. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma ve Üniversitelerin Rolü Sempozyumu "Bandırma'nın Geleceği" Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 705-716) (21-22 Kasım 2019), Balıkesir.
- Karal, Z. E. (1983). *Osmanlı Tarihi, C. V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muşmal, H. (2005). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalle İdareleri (1840-1880)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ödekan, A. (1994). Ampir Üslubu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 247-249). İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Özgen, M. M. (2013). *Osmanlı Devleti Ordu Sisteminde Redif Teşkilatı ve II. Abdülhamid Dönemi Redif Binaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özgen, M. M. (2014). Koçhisar Redif Deposu. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 17, 91-107.
- Özgen, M. M. (2016). *Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Redif Binaları*. İstanbul, Hamidiye Kitaplığı.
- Özkaya, Y. (2001). III. Selim Döneminde Kara Ordusunda Yapılan Yenilikler. *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II* içinde (ss. 1-10), Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Sezer, H. (2000). Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Sonrasında Meydana Gelen Askeri-Sosyal Gelişmeler (1826-1827). *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I* içinde (ss. 67-68). Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Strabon, (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII)*. A. Pekman (Çev.). 4. bs. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sümer, F. (1995). Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler I. *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, 102, 9-10.

- Şafakçı, H. (2016). 16. Yüzyılda Siristad. H. Bahar vd. (Ed.), *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır* içinde (ss. 237-272) (06-08 Mayıs 2016), Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Şafakçı, H. (2013). Tarihi Süreçte Bir Yerleşim Yerinin İsimleri: Konya-Bozkır Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (28) 340-347.
- Tebrik-name-i Milli. (t.y). İstanbul, Tahir Bey Matbaası.
- Topçu, S. M. (2014). Yozgat-Akdağmaden Redif Teşkilatı Debboy Binası. *Turkish Studies-Sanat Tarihi Araştırmaları, Kültürel Kimlikte Gelenek, Çeşitlilik ve Değişim Prof. Dr. Hakkı Acun Armağanı*, 9 (10), 1023-1038.
- Topçubaşı, M. (2009). *19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Topçubaşı, M. & Eyüpgiller, K. K. (2010). 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Hükümet Daireleri. *İTÜ Dergisi/a*, 9 (2), 108-120.
- Toptaş, R. (2016). Bergama Hükümet Konağı Örneğinde II. Abdülhamit Dönemi Hükümet Konakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47), 411-428.
- Tuş, M. (2007). Bozkır: Osmanlılar Dönemi. M. Yılmaz vd. (Ed.), *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu* içinde (ss. 59-66), 12 Kasım 2016, Konya.
- Türkmen, K. (2020). *Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Umar, N. & Can, C. (2019). Adana Vilayeti Hükümet Konakları. *Megaron*, 14 (4), 530-543.
- Ünkazan, S. (2013). *Edirne ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Askerî Mimari*. İstanbul, Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- Yazıcı Metin, N. (2019a). Son Dönen Osmanlı Mimarlığının Başat Yapıları: Hükümet Konakları. A. Budak, M Yılmaz (Ed.), *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm* içinde (ss. 273-315). Konya, Literatürk Academia.
- Yazıcı Metin, N. (2019b). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı*. İstanbul, Kitapevi Yayınları.
- Yazıcı, N. (2010). Amasya'daki Hükümet Konağı Binaları. *Sanat Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 18, 91-106.
- Yıldız, İ. (2017). Diyarbakır'ın Ergani İlçesi'nde Tespit Edilen Kültür Varlıkları. H. S Ünalın Özdemir, M. Kürüm, N. Akbulut (Ed.), *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (22-25 Ekim 2014) Bildiriler* içinde (ss. 647-670). Aydın, Efeler Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yılmaz, G. (2020). *Tokat İlinde Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Yılmaz, M. (2011). Bozkır Selçuklu ve Osmanlı Dönemi. *Konya Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 172-178). Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Yılmaz, M. (2015). *Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, M. (2018).Malatya Askerlik Şubesi Binası. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 405-428.

Figürler

Figür 1: Bozkır genel görünüş (Ali Çelik Arşivi) a) Hükümet Konağı b) Han c) Büyük Cami

Figür 2: Hükümet Konağı'nın bulunduğu alanın güncel uydu görünümü (<https://yandex.com.tr/>)

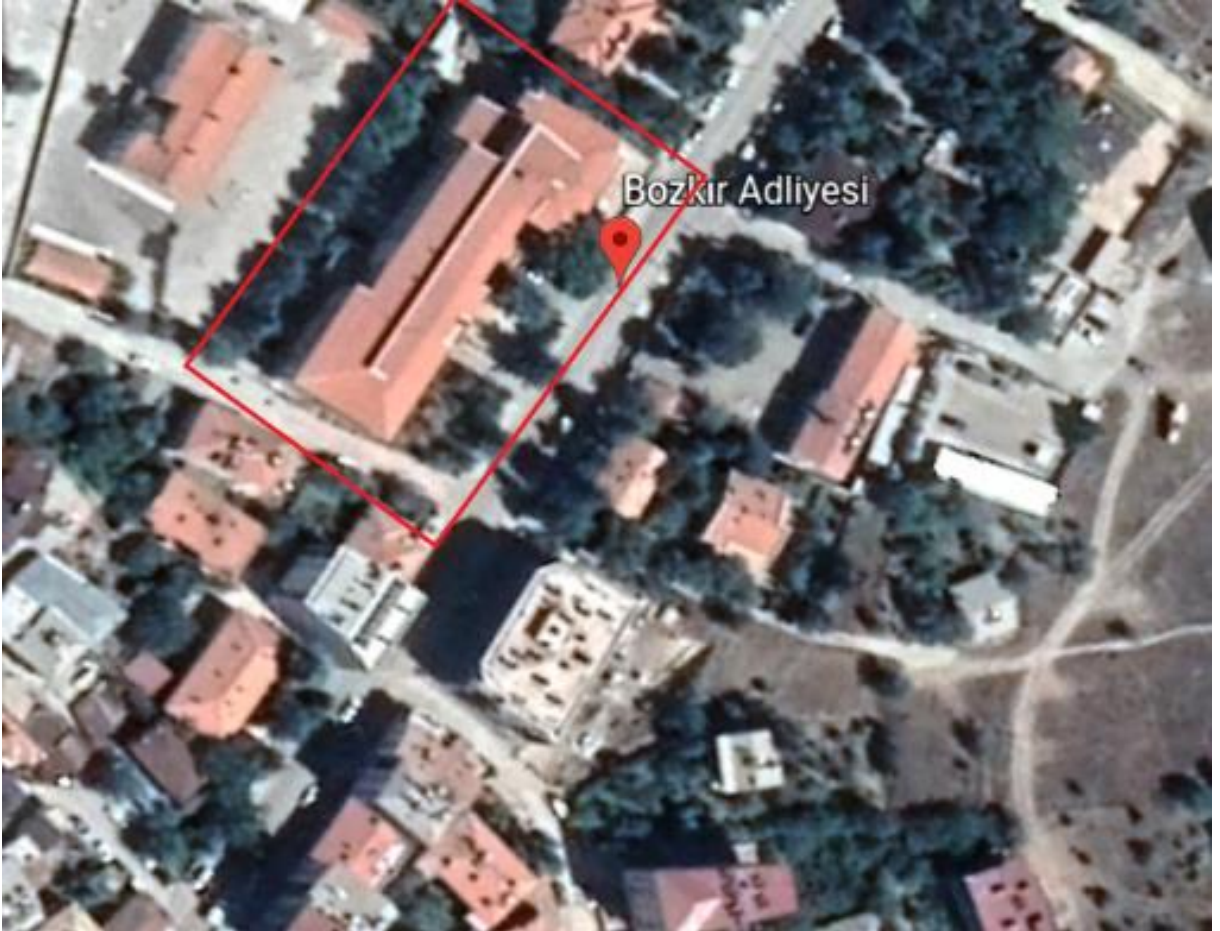
Figür 3: Bozkır Hükümet Konağı'nın ön cephesi (www.bozkir.net)

Figür 4: Bozkır Hükümet Konağı'nın krokisi (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet, 1706-25)

Figür 5: Bozkır Redif Deposu'nun ön cephesi (www.bozkir.net)

Figür 6: Redif Deposu'nun bulunduğu alanın güncel uydu görünümü
(<https://earth.google.com/>)

Figür 7: Amasya Hükümet Konağı
(Cavit Öztürk Arşivi)

Figür 8: Taşköprü Hükümet Konağı
(M. Topçubaşı, K. K. Eyüpgiller'den)

Figür 9: Erdek Hükümet Konağı
(Önder Aydın'dan)

Figür 10: Bartın Hükümet Konağı
(www.bartın.gov.tr)

Figür 11: Hassa Hükümet Konağı
(Nur Umar ve Cengiz Can'dan)

Figür 12: Daday Hükümet Konağı
(<https://www.bakab.gov.tr>)

Figür 13: İzmir Hükümet Konağı
(<https://izmir.ktb.gov.tr/>)

Figür 14: Konya Hükümet Konağı
(www.konya.gov.tr)

Figür 15: Daday Redif Deposu
(M. Mithat Özgen'den)

Figür 16: Taşköprü Redif Fırkası
(<https://www.kulturportali.gov.tr/>)

Figür 17: Kalecik Redif Dairesi
(M. Mithat Özgen'den)

Figür 18: Akdağmaden Redif Binası
(S. Murat Topçu'dan)

Figür 19: Bolvadin Askerlik Şubesi
(M. Mithat Özgen'den)

Figür 20: Seyitgazi Redif Deposu
(M. Mithat Özgen'den)

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 12 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 24 Şubat 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Genç, S. (2021). “Amasya Sancağında İki Konargöçer Topluluk: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Sosyo-Ekonomik Özellikleriyle Gökçeli ve Kavilli Yörükleri”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 106-127.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.886108>

AMASYA SANCAĞINDA İKİ KONARGÖÇER TOPLULUK: 19. YÜZYILIN İLK YARISINDA SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİYLE GÖKÇELİ VE KAVİLLİ YÖRÜKLERİ

Sabit GENÇ*

Öz

Anadolu'nun mevcut demografik yapısının şekillenmesinde 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya yönelik yoğunlaşan Türk göçlerinin etkisi büyüktür. Anadolu'ya gelen Türklerin bir kısmı şehir ve kasabalara yerleşirken geriye kalanlar Anadolu'nun farklı bölgelerinde uygun buldukları yaşam alanlarında geleneksel konargöçer hayata devam etmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde zorunlu iskâna tabi tutuldukları döneme kadar -yaylak-kışlak hayatın devamı gibi- konargöçerlerin temel özelliklerini muhafaza etmelerine rağmen aralarında sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bazı farklılıkların oluştuğu söylenebilir. Anadolu'da konargöçer yaşama devam eden Türk topluluklarının yerleşim alanları, idari, sosyal ve ekonomik durumları ve yerleşik topluluklarla ilişkileri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak konargöçerliğe devam eden topluluklar arasında zaman içinde meydana gelen farklılıklar üzerine yeterince çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyılın ilk yarısında Amasya sancağı sınırları içinde yer alan Karadağ Silsilesi'nin eteklerinde yaşadığını tespit ettiğimiz Gökçeli ve Kavilli Yörüklerini sosyo-ekonomik açıdan karşılaştırmak, bu örnekten hareketle de Anadolu'daki konargöçerler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar hakkında genel bir fikir vermektir. Bu çalışmada her iki toplulukla ilgili 19. yüzyıl Osmanlı arşiv kayıtlarındaki bilgilerden yararlanarak karşılaştırmalı analiz yöntemiyle sosyo-ekonomik açıdan aralarındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte konuya daha geniş bir açıdan bakabilmek adına ulaşılabilen özel çalışmalarındaki bilgiler ışığında her iki topluluğun çevredeki diğer konargöçer gruplar ve yerleşik ahali karşısındaki konumları da gösterilmeye gayret edilmiştir. Çalışmada her iki konargöçer grubun sosyo-ekonomik açıdan birbirleriyle benzer özellikleri görülmesine rağmen dikkat çeken farklılıklara da sahip oldukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gökçeli Yörükleri, Kavilli Yörükleri, Karadağ Silsilesi, Konargöçer

Two Nomadic Communities in the Sanjak Region of Amasya: Gökçeli and Kavilli Yörüks in the First Half of 19th Century with Their Socio-Economic Characteristics

Abstract

The effect of Turkish migration, which intensified towards Anatolia from the second half of the 11th century, has been of great importance in shaping the current demographic structure of Anatolia. While some Turks coming to Anatolia settled in cities and towns, many continued their traditional nomadic life in areas they found suitable in different regions of Anatolia. Although these nomadic societies preserved their basic characteristics such as the continuation of the plateau-winter life until such time as they were subjected to compulsory settlement in the historical process, there were some social, economic, and cultural differences between them. Many studies have been carried out on the settlement areas, administrative, social, and

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Amasya/Türkiye. E-Posta: sbtgnc@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3165-5897>.

economic conditions and relations with settled communities of the Turkish communities that continue to live nomadically in Anatolia. However, there have not been enough studies on the differences that occurred over time between communities that continue to migrate. The aim of this study is to compare, in socio-economic terms, the nomadic societies of Gökçeli and Kavilli living in the foothills of the Karadağ Range, located within the borders of Amasya Sanjak in the first half of the 19th century. Further extrapolation based on this example aims to provide, a general idea of the socio-economic differences among the nomads living in Anatolia. In this study, attempt was made to reveal the socio-economic differences between the two communities by utilizing available from 19th century Ottoman archive records and using the comparative analysis method. In this process, in order to a broader perspective and insight into these societies, An attempt was also made to show the positions of both communities compared with other nomadic groups and settled people in the environment. The results of this research demonstrate that although both nomadic groups had similar socio-economic characteristics, they also had striking differences.

Keywords: Gökçeli Yörük, Kavilli Yörük, Karadağ Range, Nomads

Giriş

Anadolu'nun günümüzdeki demografik yapısının oluşumunda 11. ve 13. yüzyıllarda gerçekleşen iki mühim gelişmenin önemi büyüktür. Bu gelişmelerden birincisi 1071 Malazgirt Muharebesi'ni takiben Anadolu'ya kalıcı olarak Türk topluluklarının girmeye başlamasıdır. Bu göç dalgası Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinin başlangıcı olarak kabul edilir. Anadolu'da mevcut demografik yapının oluşumunda etkili olan ikinci gelişme ise 13. yüzyıl başlarında Moğolların Türkistan'da egemenlik altına aldıkları alanları Batıya doğru genişletmeleri üzerine Moğolların baskısından kaçan Türk topluluklarının Anadolu'ya sığınmasıdır. Bu ikinci gelişme, Anadolu'da Türk nüfusu artırırken demografik yapının da Türkler lehine değişmesine neden olmuştur. Türk toplulukların Anadolu'ya yerleşmeleri bir yandan yaşam alanlarını değiştirirken diğer yandan -Anadolu'da karşılaştıkları yeni koşulların etkisiyle- geleneksel yaylak-kışlak/konargöçer yaşam tarzlarında da bazı değişiklikler meydana getirmiştir. Anadolu'ya gelen Türk topluluklarından bazıları konargöçer yaşam tarzını terk ederek köy ve kasabalara yerleşirken bir kısmı da geleneksel konargöçer yaşam tarzını devam ettirmişlerdir. Tarihi süreç içinde bu yaşam tarzındaki değişim aslında aynı kökene mensup olan Türk topluluklarının farklı isimlerle anılmalarına neden olmuştur. Anadolu'ya geldiğinde yerleşik yaşama geçenler Türk, konargöçer yaşama devam edenler Türkmen¹ diye adlandırılmıştır (Sümer, 1972: 174). Konargöçer yaşam tarzını devam ettirenlerden bir bölümü Orta ve Batı Anadolu'ya yerleşirken diğer bölümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu çevrelerine yerleşmiştir. Aynı yaşam tarzına sahip bu konargöçer gruplar, Osmanlı Devleti Dönemi'nde tanımlanırken her ikisi de köken olarak

¹ Türk adı Yörük ve Türkmen adının yanında yerleşik hayatın ve Osmanlı medeniyetinin temsilcisi durumundadır (Gündüz, 2015: 34). 10. yüzyıldan itibaren Müslüman olan Oğuzlara, Müslüman Türk manasında Türkmen denilmeye başlanmıştır. Bozulmuş Türkmenleri, Halep Türkmenleri, Yeni İl Türkmenleri gibi. Türkmen sözcüğü Türkiye Selçukluları devrinde ise konargöçerliğe devam edenleri ifade eden genel bir kavram olmuş, konargöçerliği bırakanlar Türk adıyla anılmışlardır (Koca, 1999: 88). Anadolu'daki Türkmenlere aşiret tabiri de sık sık kullanılmıştır (Sansar, 2002: 1634-1635).

Oğuzlara dayanan ve konargöçer yaşam tarzını devam ettiren toplulukları ifade eden (Şahbaz, 2018: 47, Ak 2015: 6) Türkmen ve Yörük² yanında aşiret³ kavramı da kullanılmıştır.

Anadolu'yu egemenlik altına alarak yerleşen Türkler, Türkistan'dan beri sahip oldukları oğuş, urug, boy, bodun ve il olarak hiyerarşik bir şekilde sıralanan sosyal düzenlerini (Kafesoğlu, 1999: 227) Anadolu'ya da taşımışlardır. Anadolu'da konar-göçerliğe devam edenler, kendi aralarında il ya da ulus adı altında gruplandırılmış ve yukarıdan aşağıya doğru boy, oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde⁴ bölümlere ayrılmış, yaylak-kışlak hareketine bağlı olarak yaşamaya devam etmişlerdir (Halaçoğlu 2010: 28-29). Osmanlı Devleti zamanında konargöçerlerin güzergâhları ve idari teşkilatlarının dışına çıkarak vergiden kaçınmalarını, dağılmalarını önlemek, büyük şehirlerin hayvan ve hayvani ürün tedarikinde süreklilik sağlamak için yaylak ve kışlaklarının sınırları tespit edilmiştir (Gündüz, 2015: 34-35). Yaylak ve kışlakları kesin sınırlarla belirlenen konargöçerler, sayıca çok fazla olmadıkları yerlerde idari ve hukuki bakımdan bir sancağa bağlanır ve o sancağın tebaası sayılırdı (Şahin, 2006: 186). Bunlar diğer yerleşik ahali gibi idari ve hukuki açıdan sınırları içinde yaşadıkları kazaya tabi olurlardı. Sayıca fazla olanlar⁵ ise İl veya Ulus adı altında teşkilatlandırılarak müstakil sancak ya da kaza statüsü verilir, buldukları bölgeye göre has, tımar veya zeamet olarak kaydedilirlerdi (Sümer, 1950: 511). İl'in başında hükümet tarafından atanmış, il'den toplanan vergilerin hazineye aktarılmasından sorumlu ağa ya da voyvoda bulunurdu. İl'i oluşturan boyların başına hükümet ile boyu oluşturan konargöçerler arasında irtibatı sağlayan, kethüdalar ve voyvodalarca seçilen, hükümetçe de onaylanan bir boy beyi getirilirdi. Boy beyinin yanında voyvoda ve boy beyi tarafından seçilen ve yine hükümetçe tasdik edilen, vergilerin toplanmasında beye yardımcı olarak bir kethüda olurdu. Oymakların başında ise oymak ileri gelenleri tarafından seçilen oymakbaşı bulunurdu (Gündüz, 2015: 46-54). Müstakil idaresi olan konargöçerlerin bağlı olduğu müstakil kazalarda diğer sıradan kazalarda olduğu gibi adli işlerden kadılar sorumlu idi. Bu kadıların, belli bir merkezi olmayıp, yazın müstakil kazaya bağlı konargöçerlerin yaylalarında, kışın da kışlaklarının en yakınındaki kaza merkezlerinde otururdu (Gündüz, 2015: 44). Bu çalışmada ele alınan Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinin de müstakil kaza idaresine tabi olduğu anlaşılmaktadır⁶. Yaylak-kışlak hareketleri nedeniyle konargöçerler

² UluYörükler gibi. Yörük kelimesi "yörü-mek" fiilinden türetilmiş olup "yürüyen" demektir; sözlükte "göçebe, göçerev, göçer" mânasına gelir (Sümer, 2013: 570). Yürüyen, sefere koşan ve çadır halkı anlamlarına gelen Yörük, sonraki devirlerde bir yerde durmayıp, yer değiştiren konargöçer halkın genel adı olmuştur (Şahbaz, 2018: 48). Bazı araştırmacılar bu kavramların farklı anlamlara geldiğini iddia eder. Mesela Faruk Sümer: "Yörük adıyla vasıflanan köyler, oralarda, XVII. yüzyıldan önce yaşayan ve son asırlarda yerleşen Yörükler'in kurdukları köylerdir. Türkmen köyleri ise XVII. yüzyıldan itibaren Orta ve sonra Battı-Anadolu ile Marmara bölgesine göç etmiş ve son asırlarda oralarda yerleşmiş Boz- Ulus, Haleb Türkmenleri ve Yeni-İl'e mensup oymaklar tarafından meydana getirmiş olanlardır" iddiasında bulunmaktadır (Sümer, 1972: 174). Aynı tasnif ve tarifi Tufan Gündüz'de kabul etmektedir (Gündüz, 2015: 32-35). Abdullah Saydam'da Osmanlı kaynaklarında konargöçerlerin aşiret ve yörük şeklinde ayrı yazılmasını siyasi ve mezhep farklılığına bağlamaktadır. Saydam'a göre 16. yüzyılda Safavilerin Anadolu'daki bazı konargöçerlerle temas kurarak isyana teşvik etmesi, bu konargöçerlerden bir kısmının Safavi tahriklerine kapılması ve isyan etmeleri üzerine Osmanlı yönetiminin konargöçerleri değerlendirirken inançlarına tepkiyi vurgulamalarına yol açmıştır. Türkmen sözcüğü sıradan konargöçerleri, İran Şahı'nın etkisi altındaki heretik gruplara katılanlardan ayırmak için devlet yönetimi tarafından Yörük olarak değiştirilmiş ve bu yüzden konargöçerlerden bahsedilirken Yörük, heretik, kızılbaş aristokratlarından bahsedilirken ise Türkmen sözcüğü kullanılmıştır (Saydam, 2009: 16). Üçler Bulduk: "...Yörük ve Türkmen aslında coğrafya-kültür ilişkisi çerçevesinde şekillenen ve bu manada da birbirinden farklılaşan sosyo-ekonomik tercihlerin adı veya tanımıdır. Kısacası Yörüklük dağ/dikey göçerliğini esas alırken Türkmenlik bozkır/yatay göçerliğini benimser. Yörük hayvancılığının ana unsuru keçi iken Türkmen hayvancılığı ise koyun ile özdeşleşir..." iddiasında bulunmaktadır (Bulduk, 2016: 365). Sadullah Gültekin ise Osmanlılarda Yörük kelimesinin konargöçerler yanında yerleşik yaşama geçmiş bazı konargöçerler için de kullanılmaya devam edildiğini iddia etmektedir. Gültekin'e göre Yörükler padişah ve hanedan mensupları ile ileri gelen devlet adamlarının önemli miktarda gelir grubunu oluşturmaktaydı. Yörüklerin konargöçerliği terk edip yerleşik yaşama geçmeleri bile şehirli veya köylü olarak kabul edilmesi bir kalemde toplanan büyük gelirlerden mahrum kalmak anlamına geldiği için Yörük ismiyle kaydedilmeye devam edilmiştir (Gültekin, 2009: 7).

³ Kavilli Aşireti, Milli Aşireti gibi. Aşiret, göçebe topluluklara verilen genel ad. Arapça bir kelime olup Türkçede yaygın olarak konargöçer unsurları ifade etmek için kullanılmıştır (Halaçoğlu, 1991: 9).

⁴ Bu sıralamayı Faruk Sümer: Boylar (kabile), obalar (cemâat) ve Aileler şeklinde yaparken (Sümer, 1973: 202), Latif Armağan, boy (aşiret), oymak (cemaat), oba (mahalle) şeklinde sıralamaktadır (Armağan, 1999: 145).

⁵ Ulu Yörükler, Yeni İl Türkmenleri, Dulkadirli Türkmenleri ve Bozulus Türkmenleri gibi.

⁶ Mecidözü ve Veray kazalarının sınırını oluşturan Karadağ Silsilesi'nin batı yamaçlarında yaşayan Kavilliler Kavilli Kazası (BOA.A.}MKT.UM.126/4, 128/85, BOA.A.}MKT.DV.133/13) ve doğu yamaçlarında yaşayan Gökçeli Yörükleri UluYörüklerin Orta-pare Kazasına bağlı (BOA.NFS.d.2283: 462-493, BOA.ML.VRD.TMT.d.14514: 26) olarak idare edilmiştir.

çiftçilik de yapmalarına rağmen asıl ekonomik faaliyetleri hayvancılık olup sahip oldukları sürüler büyük şehirlerin et ihtiyacının karşılanmasında büyük önem taşımaktaydı (Saydam, 1993: 231).

Anadolu'daki konargöçer Türkler, aynı kökene mensup olmalarına rağmen Anadolu'ya geldiklerinde hepsi aynı yere yerleşmemiş farklı bölgelere dağılmışlardır. Bir kısmı Doğu ve Güneydoğu Anadolu, bazıları Orta ve Batı Anadolu'ya yerleşmiş hatta bazıları Osmanlı Dönemi'nde Rumeli'ye geçmişlerdir. Bu süreçte İran, Kuzey Arabistan ve Balkanlarda farklı kültür çevreleriyle temas etmişlerdir. Zaman içerisinde gelişen siyasi, sosyal ve ekonomik şartlar bazı konargöçerlerin yerlerinin değişmesine neden olmuştur. Devletin sıkı takibine ve kontrol altında tutma çabalarına rağmen serbest hareket etmeye alışık olan bu konargöçerler, bazen kendi istekleriyle yer değiştirmişler bazen de devlet tarafından yerleri değiştirilmiştir⁷. Bazen de parçalanarak farklı yerlere dağılmışlar⁸, hatta tabi oldukları grupların dışındaki diğer konargöçer gruplara da karışmışlardır. Bu süreçte farklı coğrafi özelliklere sahip, farklı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel iklimlerin egemen olduğu yerlerde yaşamışlardır. Bu hareketliliğin aynı kökene mensup olmalarına rağmen zamanla aralarında sosyal, ekonomik ve hatta kültürel anlamda nispeten bazı farklılıkların oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Günümüze kadar bu konargöçerler⁹ ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları¹⁰ Osmanlı coğrafyasında yaşayan konargöçerler arasındaki farklılıkların ortaya konulması konusunda bazı tezler ileri sürmüşler ise de bu konuda sağlıklı değerlendirme yapabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu şüphesizdir. Bu çalışmanın amacı da öncelikle 19. yüzyılın ilk yarısında Amasya sancağının sınırları içinde yer alan Karadağ Silsilesi'ni yaşam alanı olarak paylaşan Kavilli¹¹ ve Gökçeli Yörüklerini¹² sosyal ve ekonomik özellikleriyle ele alarak

⁷ Mesela 16. yüzyılda Doğu Anadolu'da yaşanan Osmanlı Safavi mücadelesi bölgedeki konargöçerlerin yaşamını olumsuz etkilemiş, kendilerini güvende hissedecekleri Orta ve Batı Anadolu'ya geçme eğilimi göstermişlerdir (Gündüz, 2015: 84). 17. yüzyılda Anadolu'daki celali isyanları sonucunda Orta ve Batı Anadolu'da çok sayıda köyün sakinleri tarafından terk edilmesi (Özel, 2015: 562) ve yer yer boşluklar oluşması diğer bölgelerde otlak sıkıntısı çeken bazı konargöçerlerin ilgisini çekmiş olabilir. Gerek güvenlik sorunları gerekse yeni otlak bulma ihtiyacı nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan bazı konargöçerler Orta Anadolu'ya gelmişlerdir (Gündüz, 2015: 86). Bunların gelişyle ortaya çıkan asayiş sorunları, haklarındaki şikâyetler nedeniyle devlet bunları geri dönmeye zorlamış bu mümkün olmadığı durumlarda da onlara yer göstererek denetim altında tutmaya çalışmıştır (Gündüz, 2015: 86).

⁸ Çalışmanın konusu olan Kavilliler ve Gökçeli Yörükleri'nin tabi olduğu Uluyörükler, kalabalık konargöçer gruplar olmalarına rağmen Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağıldıkları görülmektedir. Kavilli'ler Diyarbakır, Rakka, Çemişkezek, Amasya, Sivas, Malatya, Adıyaman taraflarına dağılmış olarak yaşarken (Gürbüz, 2009: 119), Gökçeli Yörüklerinin mensup olduğu Uluyörükler'in, Ankara, Sivas, Amasya, Tokat, Niğde, Kırşehir, Bozok, Çorum, Aksaray, Ereğli ve Ürgüp taraflarına dağıldıkları görülmektedir (Şahbaz, 2018: 68-70).

⁹ Sümer, Faruk (2013). "Yörükler". İslam Ansiklopedisi (C. 33. s.570-573). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. / Şahbaz, Davut (2018). XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Afyoncu, Erhan (2000). "Ulu Yörük (1485-1574)". Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Tarsus. s.1-7. / Ak, Mehmet (2013). "19. Yüzyılın İlk Yarısında Gülnar Yörükleri". OTAM, S.34, s.1-18. / Halaçoğlu, Yusuf (2010). Osmanlı Kimliği ve Aşiretler, İstanbul: Babıali. Kültür Yayıncılığı / Gündüz, Tufan (2015). Anadolu'da Türk Aşiretleri. İstanbul: Yeditepe Yayınları. / Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Limited Şirketi. / Saydam, Abdullah. (1993). "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)". Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan. Samsun 227-256 / Genç, Sabit (2020). "19. Yüzyılda Aşiretlerin İskânı ve Ortaya Çıkan Sorunlar: Mecidözü Aşiretleri Örneği". 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 38-59. / Ekinci, Mehmet Rezan (2017). Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. / Türkay, Cevdet (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak ve Aşiretler. İstanbul, İşaret Yayınları. / Akın (Fatma (2020). Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar Göçer Aşiretler (1839-1876). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. / Gündüz, Tufan (2005). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danismendli Türkmenleri. İstanbul, Yeditepe Yayınları.

¹⁰ Mesela Abdullah Saydam(2009), Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20), 9-31. / Bulduk, Üçler (2016). Akkoyunlulardan Koyun Baba'ya: Sosyal Hayat ve Din İlişkisi İçinde Türklerde Koyun Kültürü. Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Çorum, s. 363, 372.

¹¹ Kavilliler, 19. yüzyılın ilk yarısında Ağcasofu, Akpınar, Bekaroğlu, Cırcır, Çık Hasan, Değirmenönü, Dereyazıcı, Durukelek, Fındıklı, Haydudoğlu, Kabir, Kadıderesi, Kanlıosman, Keşlik, Kılavuz, Kıranyaycı ve Murca, Koyunoğlu, Kozluca, Göpsan, Göçme, Kulaksız, Mollahasanoğlu, Mustafacelebi, Palabıyık, Soyca, Şafaklı, Şalıoğlu, Yeni isimleriyle 29 ayrı kışlakta yaşayan 796 erkek nüfustan ibaret olarak idi (BOA.NFS.d.2268: 335-367).

¹² Amasya, Kırşehir, Tokat ve Sivas çevrelerinde yaşayan Uluyörük yörük topluluğu Yüzdepâre, Ortapâre ve Şarkpâre olmak üzere üç kola ayrılırdı. Bu kümeleri teşkil eden oymaklar da bölük adını taşır (Sümer, 2013: 570-71). 1831 yılındaki nüfus sayımında Orta Pareye -kaza- tabi bölükler (kabileler) şunlardı: Akkuzulu, Emir Said, Çepni ve Gökçeli kabileleridir. Gökçeli

aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Ortaya çıkan verilerden hareketle de aynı dönemde Anadolu'nun farklı yerlerinde yaşayan konargöçerler arasında sosyo-ekonomik farklılıklar hakkında genel bir fikir vermektir. Çalışmada Gökçeli ve Kavilli Yörükleri'nin seçilmesinin nedeni, 19. yüzyılın ilk yarısında aynı yaşam alanını paylaşmış olmalarıdır. Ele alınan her iki konargöçer grubun da aynı yaşam alanını paylaşmaları önemlidir. Çünkü aynı yaşam alanını paylaşmaları bir arada yaşamaya başlamalarından sonra aynı sosyo-ekonomik koşullara maruz kalmaları anlamına gelmektedir. Aynı yaşam alanını paylaşan iki konargöçer grubun ele alınması -yaşadıkları coğrafyadan bağımsız- daha çok önceki yaşam alanlarından kaynaklanan farklılıkları ortaya koymayı kolaylaştıracaktır.

Osmanlı Devleti, Kuruluş Dönemi'nde konargöçerleri genellikle yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesinde bir iskân unsuru olarak kullanmıştır (Halaçoğlu, 2010: 28). 17. yüzyıl sonlarından itibaren ise atlı asker sayısını artırmak, düzenli vergi kaynakları oluşturmak (Armağan, 1999: 145), harap ve boş yerleri imar ederek ziraate açmak ve merkeziyetçi bir devlet anlayışı ile bağdaşmayan yaşam tarzları sebebiyle konargöçer gruplara karşı yerli ahaliyi korumak düşüncesiyle iskân etmeye çalışmıştır (Orhonlu, 1987: 39-47). Ancak bu iskân süreci yavaş ilerlemiş, hatta bu yöndeki çabalar Tanzimat Dönemi'nde hızlanmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar da devam ettiği söylenebilir. 19. yüzyılın başlarında yazları Karadağ Silsilesi'nin zirvelerinde yaylaya çıkan, kışları Karadağ Silsilesi'nin eteklerinde kışlayarak konargöçer yaşam tarzını devam ettiren Gökçeli ve Kavilli Yörükleri, Anadolu'da genel anlamda diğer konargöçerlere uygulanan iskân politikasına paralel olarak özellikle II. Mahmud (1808-1839) döneminde ivme kazanan iskân sürecine tabi tutulmuşlardır. Bu sürecin Tanzimat sonrası somut neticeler verdiği görülmektedir. Tanzimat ile birlikte konargöçerlerin müstakil idarelerinden kaynaklanan problemlere son vermek, birliktelik sağlamak amacıyla müstakil idarelerine son verilmesi ve kışlaklarının köylere dönüştürülerek en yakın kaza merkezlerine bağlanması kararı alınmıştır. Bu irade doğrultusunda 1853 yılında Gökçeli Yörüklerinin bağlı olduğu müstakil Ortapare kazası lağvedilmiş, köyleri de en yakın kazalara bağlanmıştır (BOA.A.}MKT.UM.132/87). Aynı girişimin Kavilli Yörükleri için de yapıldığı anlaşılmaktadır. 9 Ekim 1860 tarihinde hükûmet, Amasya mutasarrıfından Mecidözü¹³, Veray¹⁴ kazaları ve Geldiklan¹⁵ nahiyesinde yaşayan konargöçerlerin buldukları yerlerde kalmaları, başıboş dolaşmamaları için gereken tedbirlerin alınması talimatını vermiştir (BOA.A.}AMK.UM.431/16). Merkezi hükûmetin ısrarlı takibi ve çabası sonrası bu konargöçerlerin kışlaklarına yerleştiği ve kışlaklarının sıradan köyler haline geldiği anlaşılmaktadır. Ancak konargöçerlerin yerleşik yaşama zorlanması konargöçer yaşam tarzından kaynaklanan bazı problemleri çözmüş ise de bu defa arazi, mera anlaşmazlıkları¹⁶, asayiş

Kabilesini oluşturan kışlaklar ise Köseyüb, Yassıkışla, Gökçeli, Göynücek, Sığırcayı, Çoran, Karayakub ve İsmaili idi (BOA.NFS.d.2283: 462b- 509a). 1844/45 yılında yapılan temettuat sayımlarında Gökçeli Yörük cemaatinin Çoran, Gökçeli, Göynücek, Karayakub, Sığırcayı, Yassıkışla, Köseyüb köyleri ahalisinden oluştuğu kayıtlıdır (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514: 26-89). XVI. yüzyılda Gökçeli Yörüklerinin de içinde yer aldığı Uluyörük teşekküllerini oluşturan kazalar, kazalara bağlı cemaatler ve cemaatlere bağlı köyler, köylerin dağılımı vb. ayrıntılı bilgiler için bkz. Şahbaz, Davut (2018). XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹³ "Amasya'nın güneye doğru batı taraflarını muhit olub kuzeyi Amasya, batıdan Çorum, güneyden Zile ve kuzeyden Hâcıköyü kazâlarıyla çevrilidir. Merkezi Mecidözü kasabasıdır. ... Bu kasabanın yeri; Danişmendliler döneminde kâdı-i bilâd-ı Rûm olan Abdülmecid-i Hervî mâlikânesi olduğundan dolayı 530 târihinden beri "Mecid-özü" demekle meşhurdur (Yasar, 2013: 179-180)." Günümüzde aynı isimle Çorum iline bağlı ilçedir.

¹⁴Moğol beylerinden Olcaytu Sultan'ın burada ikamet etmesi, bir cami ile zaviye inşa etmesiyle ortaya çıktığı tahmin edilen yerleşim birimi ismini de Olcaytu Sultan'ın annesi Varay Hatun'dan almıştır (Yasar, 2013: 182, 372). Osmanlı döneminde Veray köyü merkez olarak kurulan kaza. 1831 yılındaki sayıma göre kazaya bağlı köyler; Veray, Karakaya, Elik Tekkesi Şerefder, Kozluca, Doğan, Kızıoğlu, Karaşar, Aştambul, Orta, Pamuklu, Kârbansaray, İncesu, Çay, Sofular, Kelek Kerbansaray, Terzi, Baş Ermeni, Tekke, Karacaviran, Şeyhler, Candar ve Deli Hasan köyleri idi. Bu köylerde 640 hane ve bu hanelerde 1.354 erkek nüfus yaşamaktaydı (BOA.NFS.d.2134: 131a-141a).

¹⁵Amasya'nın batı ve güney taraflarını kapsar. Merkezi günümüzde Amasya merkeze ilçeye bağlı olan Ortaköydür. Danişmendliler zamanında Afşar kabilesi beylerinden Baygeldi ve aşireti bu nahiyede yerleştiği için Baygeldi Çiftliği - Baygeldialan- denilmiştir. Zamanla da Geldialan ve Geldiklan olmuştur (Yasar, 2013: 163). İdari taksimata bazen kaza bazen de nahiyeye olarak Amasya sancağı içinde yer almıştır.

¹⁶Mesela 1913 yılında Amasya sancağına tabi Kavilli köylerinden Dereyazıcı köyü ile Çataklı ve Tutluca köyleri (BOA.DH.ID. 155/13: 06), 1954 yılında Mustafaçelebi ile Miyanesultan (BCA.30-11-1-0: 272-30-8-11), 1955 yılında Elvan Çelebi ile Palabıyık (BCA.30-11-1-0: 251-16-11-11). 1966 yılında Şanlıosman ile Düdüklük köyleri (BCA.30-11-1-0: 316-1-3-11), 1909 (BOA.DH. MKT.2829/35) ve 1958 (BCA.30-11-1-0: 272-30-8-11) yıllarında Mustafaçelebi ile Çıkhasan, 1958 yılında

problemlerinde artış¹⁷ gibi günümüze kadar devam edecek olan bazı yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1. Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinin Yaşam Alanı

Her iki konargöçer topluluğun 19. yüzyıl ortalarındaki yaşam alanları incelendiğinde Amasya sancağına bağlı Mecidözü ve Veray kazaları sınırları içinde kalan kuzey-güney istikametinde uzanan Karadağ Silsilesi'nin sağ ve sol taraflarında yoğunlaştığı görülmektedir. Karadağ Silsilesi, günümüzdeki Alaca¹⁸ ilçesi sınırlarından başlayarak güney-kuzey istikametinde Merzifon Ovası'na kadar uzanmaktadır. Karadağ Silsilesi, kuzeye doğru uzanırken önce Çorum merkez ve Ortaköy¹⁹ ilçelerinin, sonra da Göynücek²⁰ ve Amasya merkez ilçeleri ile Mecidözü²¹ ilçesinin sınırlarını da belirlemektedir. Kuzeye doğru sağ tarafında Yeşilirmak'ın bir kolu olan Çekerek ve sol tarafında da Çekerek Irmağı'nın kolu olan Çorum Suyu akmaktadır. Çorum Suyu ile Çekerek havzaları arasında bir yükselti görünümünde olup aynı zamanda iki havza arasındaki doğal sınırı da oluşturduğu söylenebilir. Gökçeli Yörüklerini oluşturan kışlaklardan -köylerden- sadece Köseyüb, Karadağ Silsilesi'nin batısında yer alırken diğerlerinin sağ tarafında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Damlaçimen, Karayakub, Gökçeli, Göynücek ve Yassıkışla güneyden kuzeye doğru sırasıyla Karadağ'ın doğu yamaçlarında yer alırken Sığırçayı, Çekerek Irmağı'nın doğu tarafında Buzluk Dağı eteklerinde konumlanmıştır. Günümüzde bu köylerden Köseyüb, Mecidözü ilçesine, diğerleri Göynücek ilçesine bağlıdır.

Kavilli Yörüklerine ait kışlakların -köylerin- konumuna bakıldığında; Soycak, Göbsan, Fındıklı ve Salbaş kışlakları Karadağ Silsilesi'in başlangıcında ve hemen sağ yamaçlarında yer alırken diğerlerinin Karadağ Silsilesi'nin Alaca ilçesi sınırları içinden başlayan ve kuzeye doğru Mecidözü ve Ortaköy ilçelerinin sınırlarını oluşturan zirvelerinde ya da bu zirvelerin batı yamaçlarına dağılmış olarak konumlandığı anlaşılmaktadır. Kavilli Yörüklerine ait kışlakların²² günümüzde Çorum merkez, Ortaköy, Alaca ve Mecidözü ilçelerinin sınırları içinde kaldığı görülmektedir.

Yerleşik yaşama geçmeden önce her iki konargöçer grubun Karadağ Silsilesi'nin zirvelerini yayla, eteklerindeki rakımı nispeten daha düşük yerleri de kışlak olarak kullandıkları, bu yaylak-kışlak hayatın sonucu olarak daha çok küçükbaş hayvancılıkla meşgul oldukları değerlendirilmektedir. Ancak Karadağ silsilesinin doğusundaki Çekerek Irmağı'nın, batısında Çorum Çayı'nın ve bu çayı besleyen derelerin suladığı havzalar her iki topluluğa ziraat ve büyükbaş hayvancılığa uygun mekânlar da sunmuştur. Bu

Kadideresi ile Mollahasan (BCA. 30-11-1: 273-35-5-2) ve 1972 yılında Mollahasan ile Büyükkeşlik köyleri arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı (BCA.30-11-1-0: 373-2-12-11) bu konuda en somut örnekler olarak gösterilebilir. Gökçeli Yörüklerinden olan 1980'li yıllarda Damlaçimen köylüleri ile Mecidözü'ne bağlı Hisarkavak köylüleri arasındaki, 1994 yılında yine Damlaçimen köylüleri ile Pembeli köylüleri arasında yaşanan ve ölümle sonuçlanan anlaşmazlıklar da bu konuda somut örnekler olarak gösterilebilir.

¹⁷ 1853 senesinde Ali ve Bektaş adındaki kişiler Göbsan köyünden İsmail bin Halil'i kama ile darb ederek öldürmeleri (BOA. MVL.211/50: 2). 1862'de Mazıbaşı köyünden Memişoğlu Hasan, Ahmed ve Zazaoğlu Mustafa'nın yardımıyla Kavillilerden Mehmed'in Yeter adındaki nişanlı kızına tecavüz etmişlerdir (BOA.MVL.622/19).

¹⁸ Çorum iline bağlı aynı isimli ilçe merkezi

¹⁹ Çorum iline bağlı aynı isimli ilçe merkezi

²⁰ Amasya iline bağlı aynı isimli ilçe merkezi

²¹ Çorum iline bağlı aynı isimli ilçe merkezi

²² Bölgede Kavilli Yörüklerine ait olduğunu bildiğimiz Durukelek, Haydudoğlu, Kabir, Kıranyaycı ve Murca, Göçme, Kulaksız, Pazarlı, Şafaklı ve Şalıoğlu kışlaklarının günümüzdeki konumları tespit edilememiştir. Yeri tespit edilenler şunlardır: Göbsan-Ortaköy ilçesinin Yaylacık köyü, Fındıklı -Ortaköy ilçesinin Fındıklı köyü, Salbaş- Ortaköy ilçesinin Salbaş köyü, Ağcasofu-Alaca ilçesinin Akçasofu köyü, Cırcır- Alaca ilçesinin Cırcır köyü, Çıkhasan- Alaca ilçesinin Çıkhasan köyü, Değirmenönü-Alaca ilçesinin Değirmenönü köyü, Dereyazıcı- Alaca ilçesinin Dereyazıcı köyü, Keşlik- Alaca ilçesinin Keşlik köyü, Kılavuz-Alaca ilçesinin Kılavuz köyü, Soycak- Günümüzde Alaca ilçesinin Soğucak köyü, Tutluca- Alaca ilçesinin Tutluca köyü, Yeni-Alaca ilçesi Yeniköy, Koyunoğlu- Alaca ilçesinin Koyunoğlu köyü, Kuşkışla- Alaca ilçesinin Kuzkışla köyü, Akpınar-Mecidözü ilçesinin Akpınar köyü, Bekaroğlu- Çorum merkez ilçesinin Düdüklü köyü, Kadideresi- Çorum merkez ilçesinin Kadideresi köyü, Kozluca- Çorum merkez ilçesinin Kozluca köyü, Kanlıosman- Çorum merkez ilçesinin Şanlıosman köyü, Molla Hasanoglu- Çorum merkez ilçesinin Mollahasan köyü, Mustafaçelebi- Çorum merkez ilçesinin Mustafaçelebi köyü ve Palabıyık- Çorum merkez ilçesinin Palabıyık köyü.

imkânın sonucu olarak 19. yüzyılda her iki topluğun aynı nitelikte yaşam alanlarını, aynı ekonomik imkânları paylaştıkları, dikkate alınarak bir arada yaşamaya başlamadan önceki döneme ait farklılıklarının yaşadıkları coğrafyadan bağımsız olarak ortaya konulmasının daha kolay olacağı tahmin edilmektedir.

2. 19. Yüzyıl Ortalarında Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinin Nüfus Durumu

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte yeni bir ordu kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ordunun kurulması için ihtiyaç duyulan vergi kaynaklarını ve askerlik yapabilecek kişi sayısını tespit etme ihtiyacı hissedilmiştir (Karal, 2010: 11). Bu ihtiyacın sonucu olarak yapılan hazırlıkları takiben 1830 yılında nüfus sayımı başlamıştır. Bu sayımda vergi toplama ve askere alma işlemlerini düzenlemek gibi özel bir amaçla yapıldığı için yalnızca erkekler sayılmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki ilk düzenli nüfus sayımı olarak kabul edilen bu sayım esnasında yerleşikler ahali yanında konargöçer unsurlar da sayılmıştır. İlerleyen yıllarda da nüfus sayımları düzensiz aralıklarla devam etmiştir. Bu bağlamda ülke geneline paralel olarak Karadağ Silsilesi'nin sağ ve sol kesimlerinde yaşayan Gökçeli ve Kavilli Yörükleri de sayılmıştır. Osmanlı Arşivi'nde mevcut nüfus defterlerinde her iki konargöçer topluluğunun 1831, 1838 ve 1844 yıllarına ait nüfus ve hane verilerini bulmak mümkündür.

Tablo 1: Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinde 19. Yüzyılın İlk Yarısında Hane Sayısı ve Nüfus²³.

Yıl	Gökçeli		Kavilli	
	Hane Sayısı	Toplam Nüfus	Hane Sayısı	Toplam Nüfus
1831	190	527	-	796
1838	144	524	292	901
1844	205	-	331	854

Tablo incelendiğinde: Gökçeli Yörüklerinin 1831 yılında 190 hane 527 erkek nüfus, 1838'de 144 hane 524 erkek nüfus, 1844'de ise 205 haneden ibaret olduğu, Kavilli Yörüklerinin ise 1831'de 796 erkek nüfus, 1838'de 292 hane 901 erkek nüfus, 1844'de 331 hane ve 854 erkek nüfustan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Gökçeli Yörüklerinde 1831'de 527 olan erkek nüfus 1838'de 524 ile önceki sayımın altında kalırken Kavilli'de de 1838'de 901 olan erkek nüfusun 1844'de 854'e gerilemesi bu konargöçer grupların yaşam tarzından dolayı düzenli sayılmadıkları ihtimalini akla getirmektedir²⁴. Hane başına düşen erkek nüfusa bakıldığında Gökçeli Yörüklerinde²⁵ 1831 yılı için ortalama 2,77, 1838'de ise 3,63, Kavilli'de²⁶ ise 1838 yılı için 3,08, 1844'de ise 2,58 olduğu görülmektedir. 1838 yılı için hane başına düşen erkek nüfus bakımından iki topluluk karşılaştırıldığında Gökçeli Yörüklerinde Kavillilerden -fark yüksek olmamasına rağmen- daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Gökçeli Yörüklerinde kişilerin yaşlarının

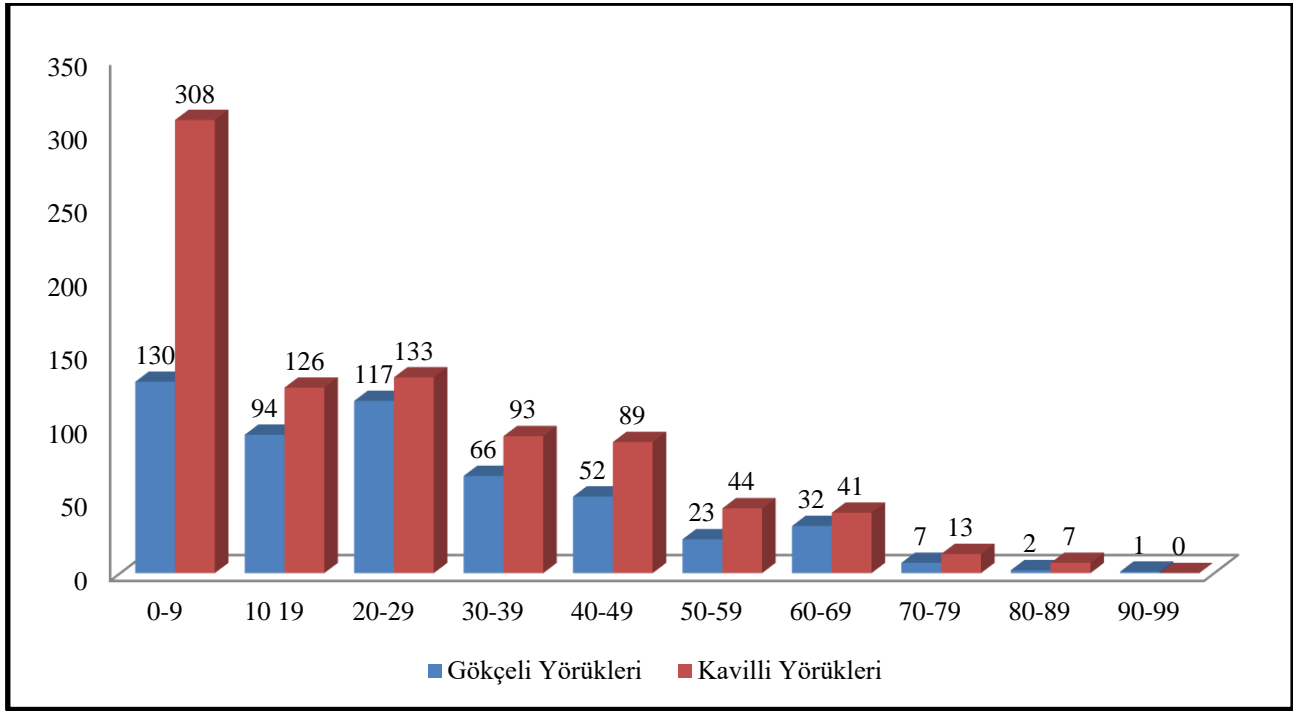
²³Tablo hazırlanırken Gökçeli Yörüklerinin nüfusu için (BOA.NFS.d.2283: 393-502), (BOA.NFS.d.2510: 1a-20a), (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514), Kavilli Yörükleri nüfusu için (BOA.NFS.d.2268: 1-45), (BOA.NFS.d.2383: 1-20), (BOA.NFS.d.2530: 2-45) defterlerden istifade edilmiştir. Tablodaki veriler sadece erkek nüfusu ait verilerdir.

²⁴ Konar-göçerlerin sayımında diğer bölgelerde de problemler yaşanmış, çoğu zaman düzenli sayım yapılamamıştır. Nüfus sayımlarının ahaliye vergi ve askeri alanda sorumluluklar yükleyeceğini tahmin eden konargöçerler sert yapıları nedeniyle tahrire muhalefet ederek sayıma katılmak istememekteydiler. Hatta bu nedenle sayım zamanları "öteye-beriyeye" dağılmaktaydılar (Akın, 2020: 102). Sadece konargöçerlerde değil yerleşik ahalinin de askerlikten ve vergi yükümlülüğünden kaçınmak gibi nedenlerle sayım harici kalmaya çalışmalarından dolayı sayımların sıhhatli olmadığı (Şen, 2015: 205) da hatırdan tutulmalıdır.

²⁵ Gökçeli Yörüklerindeki hane başı erkek nüfusu diğer bölgelerde yaşayan Yörüklerle karşılaştırıldığında: 1840 yılında Eskişehir ili Çifteler ilçesi çevrelerinde yaşayan Boynuyğunlu Yörüklerinde 2,36 (Özel, 2016: 60), 1838 yılında Yozgat-Zile çevrelerinde yaşayan Akkuzulu bölüğünde 3,23 (BOA.NFS.d.2510: 16b-41a), 1840 yılında günümüzdeki Mersin ili Gülnar ilçesi çevrelerinde yaşayan Gülnar Yörüklerinde 2,76 (Ak, 2013: 7) olduğu ve yöreye göre değişen ama birbirine yakın rakamlar olduğu görülmüştür.

²⁶ Kavilli Yörüklerindeki hane başı erkek nüfus diğer bölgelerde yaşayan konargöçerlerle karşılaştırıldığında: 1838/39'da Karadağ Silsilesi'nin doğu yamaçlarında yaşayan Milli Yörüklerinde 2,87 (BOA.NFS.d.2383: 42a), 1844 yılında Amasya sancağına bağlı Gelingiras kazasında yaşayan Bezenli (Bezikli) Yörüklerinde 2,71 (BOA.NFS.d.2175: 2-7) gibi birbirine yakın rakamlar olduğu görülmektedir.

genellikle 5, 10 15, 20 gibi 5'in katları olan rakamlarda yoğunlaştığı (BOA.NFS.d.2510: 1b-20a), sayım esnasında yaşı sorulanların yaşlarını tam olarak hatırlayamaması, daha önce düzenli bir kaydın tutulmamış olmasından dolayı daha çok tahmine dayalı olarak yazıldığı değerlendirilmektedir. Kavillilerde de benzer nedenlerle tahmini yaşların kaydedildiği değerlendirilse de Gökçeli Yörüklerinden farklı olarak 5 ve katlarının çok az kullanıldığı bunun yerine 4, 14, 24, 34, 44 gibi rakamların daha çok tercih edildiği dikkat çekmektedir (BOA.NFS.d.2530: 2-43). Bu rakamların sık sık kullanılmasının tesadüfi değil bilinçli olarak tercih edildiği tahmin edilmektedir. Çünkü Alevi-Bektaşî inancını ve kültürünü benimsemiş olan Kavilli'ler için bu rakamların onların kültüründe önemli sayıldığı değerlendirilen şahsiyetlerin sayılarını ifade ettiği anlaşılmaktadır²⁷. Her iki toplulukta sayımlar esnasında kayıt altına alınan erkek nüfusun yaşa göre dağılımına bakıldığında karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır.

Grafik 1: Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinde Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı²⁸

Tablo irdelendiğinde: Gökçeli ve Kavilliler'de 0-9 yaş aralığından sonra önemli oranda düşüş olduğu, bu düşüşün ilerleyen yaş aralıklarında da devam ettiği görülmektedir. 1-9 yaş aralığından hemen sonra nüfusun hızla azalması tıbbi tedavi yöntemlerinin yetersizliğinden dolayı bebek ölümlerinin çok olduğu şeklinde yorumlanabilir. 0-9 yaş aralığından sonraki düşüşün Kavilli'lerde daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. İlerleyen yaş aralıklarındaki düşüş her iki toplulukta da benzer bir seyir izlemektedir. Her iki toplulukta da nüfusun yaşa göre dağılımında dikkat çeken bir diğer paralellik de 60-69 yaş aralığından sonra tıpkı 0-9 aralığından sonra olduğu gibi hızlı bir düşüş gözlenmesidir. Bu düşüş her iki toplulukta da insanların genelde 60-69 yaş aralığında ihtiyarlık dönemini yaşadıkları, ondan sonraki yaş aralığına nadiren ulaştıklarını ortaya koymaktadır. Genel erkek nüfus içinde yaşlı olarak değerlendirilebilecek 60 ve üzeri

²⁷ Alevilerde 4 sayısı dört kapıyı yani Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat ifade eder (<https://www.pirha.net/sayilarin-ezoterik-anlamlari-alevilik-13205.html/20/12/2016/> 23/01/2020'de 14:16'da ulaşıldı). 14 sayısı da Aleviler için önemlidir. Henüz küçük yaşta şehit edilen Peygamber torunları İmam Ali'nin oğlu Muhsin, İmam Hasan'ın oğlu Abdullah, İmam Hüseyin'in oğlu Abdullah, İmam Hasan'ın oğlu Kasım, İmam Hüseyin'in oğlu Ali Asgar, İmam Zeynel Abidin'in oğlu Kasım ve İmam Muhammed Bakır'ın oğlu Ali Eftan'ı ifade eder (Şişman ve Şahin, 2019: 60). Alevilerde 24 sayısı da 24 süre, 24 nakip, 24 masum-u Pâk kavramlarında olduğu gibi kutsal sayılardan (Yörükân, 2002: 20).

²⁸ Gökçeli Yörükleri verileri için 1838 yılında Gökçeli Yörüklerinin sayımına ait (BOA.NFS.d.2510: 1b-20a), Kavilli'lere ait veriler için 1843/44 yılına ait (BOA.NFS.d.2530: 2-45) defterlerden istifade edilmiştir.

erkek nüfusun Gökçeli Yörüklerinde %8,07, Kavilli Yörüklerinde %7,14 olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da günümüze kıyasla 19. yüzyıl ortalarında her iki konargöçer topluluğunda yaşam standartlarının düşüklüğü, yaşam koşullarının zorluğu ve tıbbi imkânsızlıklardan kaynaklandığı söylenebilir.

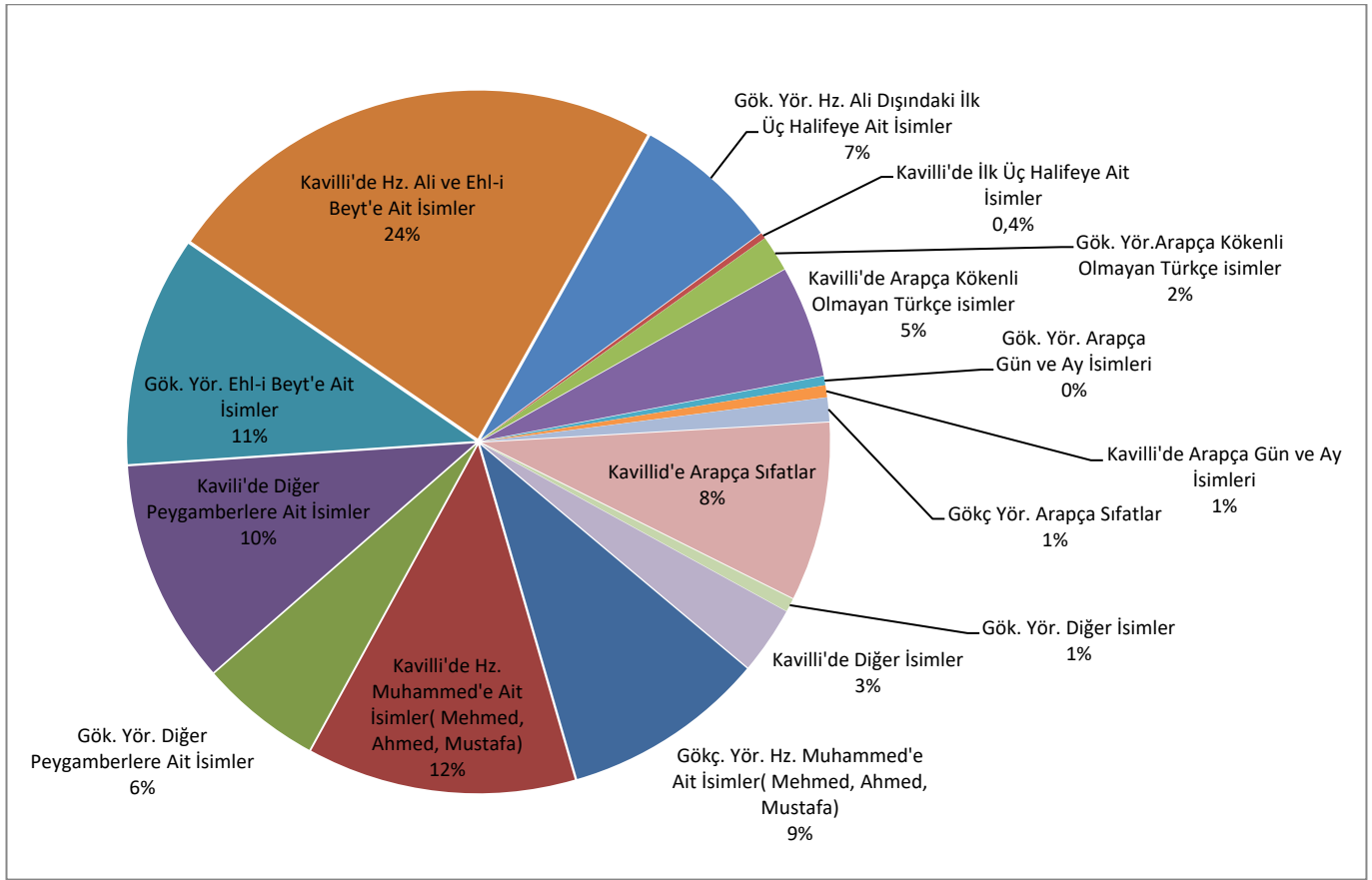
2.1. Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinin Kullandıkları İsimler

İki konargöçer topluluğun kullandıkları isimler irdelendiğinde hem dini ve kültürel değerleri hem de iki toplum arasındaki bazı farklar ile ilgili çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Önce 1838 yılında 524 erkek Gökçeli Yörüğü'nün kullandığı isimlerinin dağılımına²⁹ göz atalım. Ali isminin 76 ile en fazla kullanılan isim olduğu, bunu 52 ile Mustafa, 50 ile Muhammed, 41 ile Osman, 39 ile Ömer, 38 ile Hüseyin, 36 ile Hasan, 27 ile Ahmed ve 21 ile İbrahim isimlerinin takip ettiği anlaşılır. 1844 yılında 854 Kavilli Yörüklerinin kullandığı isimler³⁰ incelendiğinde; 103 isimle en fazla Ali isminin kullanıldığı, bu ismi 97 ile Mehmed, 96 ile Hasan, 84 ile Hüseyin, 69 ile Mustafa, 63 ile İsmail, 55 ile Halil, 46 ile İbrahim, 25 ile Ahmed ve 22 ile Süleyman'ın takip ettiği görülmektedir. Her iki topluluğun kullandıkları isimler karşılaştırıldığında: Her iki topluluğunda Hz. Muhammed'i işaret eden Mustafa, Mehmed, Ahmed, Mahmud gibi isimleri, ehl-i beyt'i ifade eden Ali, Hasan ve Hüseyin isimlerini ortak ve yaygın olarak kullandıkları görülmektedir. Fakat Gökçeli Yörükleri Hz. Ali ile birlikte ilk üç halifenin isimlerini yaygın şekilde kullanırken Kavilli Yörüklerinde Hz. Ali dışındaki ilk üç halifenin isimlerinin pek tercih edilmediği, Hz. Ali ve ehl-i beyt'e ait isimlerin Gökçeli Yörüklerinden daha yaygın kullanıldığı görülür. Yine Kavilli Yörüklerinde Gökçeli Yörüklerinde hiç kullanılmayan Kalender, Nesimi, Nizam, Seyyid, Selman, Himmet, Zeynelabidin gibi Alevi-Bektaşî tarih ve kültüründe önde gelen şahsiyetlere ait isimlerin kullanıldığı, Yörüklerde de kullanılmasına rağmen Murtaza, İsmail, Abbas, gibi isimlerin daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu fark iki topluluğun inanç ve kültürleri hakkında önemli bir ipucunu ortaya koymaktadır. Bu veri bize her iki topluluğun da Müslüman olmasına rağmen Gökçeli Yörüklerinde Sünni yorum kabul görürken Kavilli Yörükleri arasında Alevi-Bektaşî yorumunun kabul gördüğünü ortaya koymaktadır³¹. Her iki topluluğun kullandıkları isimleri belli başlıklar halinde gruplandırıldığında aşağıdaki grafik ortaya çıkmaktadır.

²⁹ Ali(76), Abbas(1), Ahmet(27), Abdullah(8), Bekdaş(1), Bekir(18), Caafer(3), Tursun(1), Feyzullah(1), Fazılı(1), Halil(21), Himmet(3), Hasan(36), Habip(3), Hüseyin(38), İsmail(7), İbiş(1), İbrahim(23), Kaasım(1), Mahmut(3), Memiş(12), Mehmet(4), Muhammed(50), Mıstık(2), Musa(7), Murtaza(1), Mustafa(52), Osman(4), Ömer(39), Recep(4), Salih(2), Saadık(1), Süleyman(12), Satılmış(7), Şaaban(2), Veliyyuddin(2), Veli(5), Yusuf(7), Yaakup(2) (BOA.NFS.d.2510: 1b-20a). Sayıma kadınlar dahil edilmediğinden dolayı kadınların isimleri hariçtir

³⁰ Abbas(15), Abdi(1), Abdullah(2), Ahmed(25), Ali(103), Asaf(4), Bayram(1), Bekir(12), Bektaş(19), Cafer(1), Cebrail(1), Cemal(2), Cuma(11), Derviş(2), Elvan(1), Eyüb(6), Genco(1), Hacı(2), Halid(1), Halil(55), Hasan(84), Hıdır(6), Himmet(4), Hüseyin(96), İbrahim(46), İslam(1), İsmail(63), Kalender(4), Kamber(4), Kemal(2), Mahmud(4), Mehmed(97), Memiş(16), Mikail(1), Miro(1), Mursi(1), Murtaza(4), Musa(13), Mustafa(69), Nesimi(9), Nizam(1), Osman(4), Sadık(1), Sadullah(1), Satılmış(13), Selman(1), Seyyid(1), Süleyman(22), Şaban(1), Şahin(2), Veli(5), Yakub(1), Yusuf(7), Zeynelabidin(3) (BOA.NFS.d.2530: 2-45).

³¹ Köylerde yapılan saha çalışmasında bu durum bizzat tetkik edilmiştir. Gökçeli Yörükleri Sünni mezhebine bağlı iken Kavilli köylerinin Alevi-Bektaşî kültürüne sahip oldukları görülmüştür. Kavillilerin Tunceli Mazgirt'te bulunan Şeyh Çoban Ocağı'na bağlı olduğu, bu ocaktan gelen Nesimi Dede'nin Keşlik köyüne yerleştiği ve onun soyundan gelen dedelerin hala günümüzde topluluğun dini ritüellerini idare ettiği tespit edilmiştir (Kaynak: Kavilli köylerinden Koyunoğlu nüfusuna kayıtlı Halk bilimci Aydan Koyunoğlu).

Grafik 2: 19. Yüzyıl Ortalarında Amasya Sancağında Bulunan Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinin Kullandıkları İsimlerin Dağılımı³²

Grafiğe göz atıldığında her iki topluluğun kullandıkları isimler arasındaki farklar daha belirgin olarak gözlemlenebilmektedir. Her iki topluluğun da Hz. Muhammed ve diğer peygamberlere ait isimler yaygın olarak kullanılmasına rağmen, Gökçeli Yörükleri, Hz. Ali dışındaki ilk üç halifenin isimlerini daha yaygın olarak kullanmışlardır. Kavilliler de ehl-i beyt'e ait isimleri ve Arapça kökenli olmayan Türkçe isimleri daha fazla kullanmışlardır.

2.3. Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinde Sülale İsimleri

1830 yılından başlayan düzenli nüfus sayımına ait defterler incelendiğinde sayım yapılırken genelde benzer bir şablonun kullanıldığı görülür. Her haneye bir numara verilir, o hanede önce hane reisi sonra da ailedeki diğer erkekler kaydedilirdi. Hane reisi kaydedilirken sırasıyla sülale ismi, kendi ismi ve babasının ismi, fiziki özellikleri en son da yaşı yazılırdı. Bu kayıtlarda kullanılan sülale isimlerinden kaydedilen nüfusun bazı özellikleri hakkında ipuçları elde etmek mümkün olabilir. 1831 yılında Gökçeli Yörüklerinin sayımı esnasında kaydedilen sülale isimlerine³³ bakıldığında: Bazı sülale isimlerinin Mürseloğlu,

³² Gökçeli Yörüklerinin isimleri ve dağılımı (BOA.NFS.d.2510: 1b-20a), Kavillilerin isimleri ve dağılımı (BOA.NFS.d.2530: 2-45)'den alınmıştır.

³³ **Çoran'da** Murseloğlu, Mullaalioğlu, Allahvirdioğlu, Abdırrahmanoğlu, Kanlıömeroğlu, Abdillahoğlu, Halilkahyaoğlu, Körömeroğlu, Cevdetoğlu, Sarıçobanoğlu, Yenioğlu, Uzunlioğlu, Abbasoğlu, Dahlanoğlu, İsmailoğlu, Coçikoğlu, Papazçoçikoğlu, Ögsüzoğlu, Körcumaoğlu, Nasuhoğlu, Kulaksızoğlu, Ecdadoğlu, İmamoğlu, Eceloğlu (BOA.NFS.d.2283: 502b-503a). **Gökçeli'de** Dumanioğlu, Kurtoğlu, Aşıkoğlu, Mahmutoğlu, Delihüseyinoğlu, Eskicihüseyinoğlu, Hamzaoğlu, Badılioğlu, Abdaloğlu (BOA.NFS.d.2283: 501a). **Göynücek'de** Sunduroğlu, Combaoğlu, Kazıkoğlu, Alioğlu, Dorumehmedoğlu, Karaömeroğlu, Karayaakuboğlu, Güloğlu, Hacioğlu, Karayusufioğlu, Agcaoğlu, Haşhaşoğlu, Uzunoğlu, Emirkaryelioğlu, Deliömeroğlu, Agcaosmanoğlu, Bardakçioğlu, Cidaoğlu, Mullaioğlu, Halilkahyaoğlu, Velioğlu, Çördekhaliloğlu, Deliçobanoğlu (BOA.NFS.d.2283: 497a-497b). **Karayakub'da** Hatıboğlu, Gençmehmetoğlu, Tandıroğlu,

İsmailoğlu, Şabanoglu, Yakuboğlu, Abbasoğlu örneklerinde olduğu gibi normal kişi ismiyle, bazılarının da Molla Alioğlu, İmamoğlu, Müezzinoğlu, Teciroğlu, Halil Kâhyaoğlu, Tanburacioğlu, Sarı Çobanoğlu örneklerindeki gibi sülaleye ismini veren kişinin unvanı ya da mesleği dikkate alınarak belirlenmiştir. Yine bazı sülale isimlerinin de Emirkaryelioğlu, Çaylıoğlu örneklerindeki gibi bazı yerleşim birimi isimleriyle - bu yerlerin ilgili ailenin bölgeye yerleşmeden önce yaşadıkları yer olması ihtimal dahilindedir - ilişkilendirilirken, diğer bir kısım sülale isimleri de Kör Ömeroğlu, Uzunoğlu, Çördük Haliloğlu, Kulaksızoğlu, Adabekiroğlu, Bıykoğlu, sülale isimlerinde olduğu gibi sülaleye ismini veren kişinin bedensel özürleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Bunların yanında nadir de olsa Allahverdioğlu, Eceloğlu, Eskioğlu, Üdmecioğlu, Sokanoğlu gibi ilginç denilebilecek sülale isimlerine de rastlanmaktadır.

Kavilli Yörüklerinin kullandığı sülale isimlerine³⁴ bakıldığında; sülale isimlerinin belirlenmesinde Gökçeli Yörüklerindeki benzer bir yaklaşım sergilendiği gözlenmektedir. Abbasoğlu, Mehmedoğlu, Süleymanoğlu, Davudoğlu özel isimlerin kullanıldığı sülalelere örnek iken, Molla Mehmedoğlu, Yusuf Kethüdaoğlu, Şerbetcioğlu, Odabaşoğlu, Zurnacioğlu, Emir İsmailoğlu unvan ya da mesleği esas alınarak belirlenenlere örnek olarak gösterilebilir. Yine Caniklioğlu, Küreciklioğlu, Tercanlıoğlu yerleşim birimleriyle ilişkilendirilirken, Kel Bektaşoğlu, Köseoğlu, Topaloğlu, Sağıroğlu sülaleye ismini veren kişinin bedensel özürleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Haydudoğlu, Köpürdüoğlu, Perişanlıoğlu, Kız Alioğlu, Çık Hasanoğlu, Yarımkâhyaoğlu, Ördekoğlu, Geygeloğlu ise yine garip karşılanabilecek sülale isimleridir. Bu örnekler bakılırsa soyadının kullanılmadığı 19. yüzyıl ortalarında her iki konargöçer topluluğun da benzer sülale isimlerini kullandıkları ve zorlu yaşam koşullarına rağmen esprili, nükteci bir

Muezzinoğlu, Velikahyaoğlu, Mırsakoğlu, Delihüseyinoğlu, Balioğlu, Adabekiroğlu, Fazlıoğlu, Köseoğlu, Şabanoglu, Karabekiroğlu, Körımamoğlu, Yetimoğlu (BOA.NFS.d.2283: 500a-501b). **Sığırçayı'nda** Deliahmedoğlu, Yakupoğlu, Kadioğlu, Yagcioğlu, Ömeroğlu, Karaismailoğlu, Karamahmutoğlu, Paturioğlu, Firuzoğlu, Çataloğlu, Avşaroğlu, Ökcüoğlu. (BOA.NFS.d.2283: 499a-499b). **Yassıkışla'da** Delimehmetoğlu, Körhüseyinoğlu, Öksüzözü, Çaylıoğlu, Malikoğlu, Totunoğlu, Karaömeroğlu, Koyunoğlu, Karaçırakoğlu, Sokanoğlu, Tüllüoğlu, Karacaoğlu, Karaosmanoğlu, Bayıkoğlu, Sarımustafaoğlu (BOA.NFS.d.2283: 496b-497a). **Köseyüb'de** Tamburacioğlu, Sarıçobanoğlu, Çotanoğlu, Pusluoğlu, Hacıahmetoğlu, Çakıroğlu, Karadelioğlu, Eskioğlu, Delihacioğlu, Abdullahoğlu, Koyuncuoğlu, Kürdhüseyinoğlu, Cobanoğlu, Hacıabdullahoğlu, Karamustafaoğlu, Kaballooğlu, Ahmetkethüdaoğlu, Ütmecioğlu, Kasteloğlu, Helvacioğlu, Kaballooğlu, Kılıcoğlu, Hızırkethüdaoğlu, İmamoğlu, Keklikoğlu, Bekdaşoğlu, Köseoğlu, Tatlıoğlu, Karavelioğlu, Merdaneoğlu, Cıbıloğlu, Tiryakioğlu, Gögceoğlu, Deliormanoglu, Berberoğlu, Teciroğlu, Abbasoğlu, Kudredoğlu (BOA.NFS.d.2283: 11a-13a).

³⁴ **Ağca Sofu:** Baluoğlu, Davudoğlu, Kırdı Hasanoğlu, **Akpınar:** Abbasoğlu, Abdülceliloğlu, Aşkoğlu, Pakoğlu, Topaloğlu, Kel Hasanoğlu, Kulaksızoğlu, **Bikârıoğlu:** Bikârıoğlu, Köseoğlu, **Cırcır:** Molla Mehmedoğlu, Öksüzözü, Bekiroğlu, Kaluçoğlu, Gömleksizözü, Ahmedoğlu, **Değirmenönü:** Bıyıkızözü, Kaluçoğlu, Doğanoglu, Kahvecioğlu, Arslanoğlu, Kısacıkoglu, Gençoglu, Hüseyinoğlu, **Dereyazıcı:** Kubatoğlu, Şerbetcioğlu, Abbasoğlu, Emir Velioğlu, Çellooğlu, Köseoğlu, Mir Hüseyinoğlu, Himmetoğlu, Topaloğlu, Pakoğlu, Ördekoğlu, Zoroğlu, **Düdüklük:** Deli İsmailoğlu, Güllüoğlu, Haliloğlu, Hasan Kocaoğlu, Hasankişioğlu, İbrahimoglu, Kalenderoğlu, Kıryenioğlu, Mehmedoğlu, Sık Alioğlu, **Fındıklı:** Balioğlu, Baz Ali, Caniklioğlu, Celeboğlu, Halburoğlu, Haydudoğlu, Kösdikoğlu, Köse Haliloğlu, Kuruoğlu, Melekoğlu, Nefesoğlu, Selmanoğlu, Süleymanoğlu, Çomezözü, Deli Bayramoğlu, Sakallıoğlu, **Göbsan:** Alioğlu, Arnabutoğlu, Cılbakoğlu, Doğanoglu, Hızıroğlu, Kadımoğlu, Kanberoglu, Kel Bektaşoğlu, Kemaloğlu, Küreciklioğlu, Mehmedoğlu, Mercanoğlu, Molla Haliloğlu, Nizaroğlu, Ormanlıoğlu, Sağıroğlu, Şahinoğlu, Şihoğlu, **Haydudoğlu:** Haydudoğlu, Tataroğlu, Topaloğlu, Kalenderoğlu, **Kabil:** Sipahioğlu, Nuruşoğlu, Kamışoğlu, **Kadı Deresi:** Abdaloğlu, Araboğlu, Ceriboğlu, Davudoğlu, Geygeloğlu, Halil Kethüdaoğlu, Kanlı Mehmedoğlu, Köseoğlu, Palabıyıkoglu, Topaloğlu, Uzunoğlu, **Kanlı Osman:** Abbasoğlu, Gencooğlu, Süleymanoğlu, Uzunoğlu, Köpürdüoğlu, Doğanoglu, **Keşlik:** Şahinoğlu, Balioğlu, Battaloğlu, Celebcioğlu, Emir İsmailoğlu, Halidoğlu, Mercanoğlu, Mikailoğlu, Mustafa Kethüdaoğlu, Perişanlıoğlu, Satılmışoğlu, Tircanlıoğlu, Yeteroğlu, **Kılağuz:** Yusuf Kethüdaoğlu, Alibazoğlu, Büyük Alioğlu, Doğanoglu, Emir Velioğlu, Gençoglu, Kalenderoğlu, Kara Osmanoglu, Rışvan Mollaoğlu, Temürcüoğlu, **Kıran Yazıcı ve Murca:** Topaloğlu, Hindioğlu, Şahinoğlu, **Koyunoğlu:** Abbasoğlu, Alibazoğlu, Badaloğlu, Bayramoğlu, Deli Haliloğlu, Göcek Alioğlu, Haydaroglu, Hüseyinoğlu, Kara Mahmudoğlu, Kel Mehmedoğlu, Koyunoğlu, Süleymanoğlu, Şehirlioğlu, **Kozluca:** Abbasoğlu, Bektaşoğlu, Cennetoğlu, Kör Mehmedoğlu, Kör Hasanoğlu, Köse Ahmedoğlu, Molla İbrahimoglu, Odabaşoğlu, Osmanoglu, Öksüzözü, Süleymanoğlu, **Kuşkışla:** Torunoğlu, **Molla Hasan:** Hasan Odabaşoğlu, Kocaoğlu, Molla Hasanoğlu, Bektaşoğlu, Velioğlu, Menziroğlu, Köleoğlu, **Mustafa Çelebi:** Ali Şiroğlu, Haliloğlu, İlyasoğlu, Köpürdüoğlu, Süleymanoğlu, Uzunoğlu, **Palabıyık:** Topaloğlu Abdaloğlu, Alikişioğlu, Berşioğlu, Kız Alioğlu, Nazlıoğlu, Palasoğlu, Zurnacioğlu, **Pazarlı:** Bektaşoğlu, Cumaoglu, Çık Hasanoğlu, Hirc Mehmedoğlu, Kasımoğlu, Kemaloğlu, Satılmışoğlu, Zülfüoğlu, **Salbaş:** Memişoğlu, Abdullahoğlu, Köseoğlu, **Soycak:** Kara Mehmedoğlu, Davudoğlu, Akdağlıoğlu, Bekiroğlu, Hamdioğlu, Hımıroğlu, **Şafaklı:** Püsküllüoğlu, Kasımoğlu, Sarı Alioğlu, Bekiroğlu, **Şalioğlu:** Hidroğlu, İstanbulluoğlu, Kaluçoğlu, İsmailoğlu, Haliloğlu, Şalioğlu, Tamaz Mehmedoğlu, Abdullahoğlu, **Tutluca:** Cellooğlu, Güheroğlu, Cennetoğlu, **Yeni:** Davudoğlu, Badıloğlu, Çetoğlu, Esiroğlu, Kezbanoglu, Mehmedoğlu, Tellioğlu, Türkmenoğlu, Yarımkahyaoğlu, Yusufoglu (BOA.NFS.d.2530: 2-43).

toplumsal yapıya sahip oldukları söylenebilir. Bu benzerlikler yanında Kavillilerde Kalenderoğlu, Nizaroğlu, Ali Şiroğlu, Türkmenoğlu gibi Yörükler arasında görülmeyen sülale isimlerinin kullanılması - yukarıda isimler bahsinden de anlaşıldığı gibi- Kavillilerin kültürel özellikleri bakımından ipucu verir niteliktedir.

Her iki topluluğun hanelerindeki nüfusa bakıldığında: Bazı ailelerde nüfus az iken bazılarında fazla olduğu görülmektedir. Gökçeli Yörüklerinden Yassıkışla köyünde altıncı hanede kayıtlı Civelekoğlu Hüseyin bin Hüseyin ve Göynücek köyünde son sırada kayıtlı Tosyalıoğlu Mehmed bin Mehmed'in hanelerinde bir erkek nüfus var idi (BOA.NFS.d.2510: 1,5). Buna karşılık Karayakub köyünde iki nolu hanede kayıtlı Hatipoğlu Süleyman bin Ömer'in hanesinde kendisi, iki oğlu, bir torunu, bir kardeşi, bir yeğeni, bir tane de kardeşinin torunu yedi erkek nüfus yaşamaktaydı (BOA.NFS.d.2510: 9-10). Yine aynı köyde dört nolu hanede kayıtlı Muhtar Veli Kişioğlu Abdullah bin Mustafa'nın hanesinde kendisi, üç kardeşi, dört oğlu, bir amcaoğlu ve amcaoğlunun iki oğlu olmak üzere toplam 15 erkek nüfus bulunmaktaydı (BOA.NFS.d.2510: 10). Kavillilerde de benzer aile yapıları görülmektedir. Mesela Kavillilere ait Göbsan kışlağında meskun Mehmed bin Sarı Mehmed'in üçüncü sırada kayıtlı hanesinde, Palabıyık kışlağında altı numaralı hanede kayıtlı Turnacıoğlu Mehmed bin Mustafa'nın hanelerinde (BOA.NFS.d.2530: 7,13) yalnızca bir erkek nüfus -sadece kendileri- varken, Göbsan kışlağının bir numaralı hanesinde kayıtlı Şahinoğlu Hüseyin bin Şahin'in hanesinde 11 ve Akpınar kışlağında üç nolu hanede sakin Emir Veli oğlu Ahmed Efendi'nin hanesinde 9 erkek nüfus yaşamaktaydı (BOA.NFS.d.2530: 7, 39).

3. Gökçeli ve Kavilli Yörüklerinde Ekonomik Durum

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası kurulacak yeni ordu için ülkenin asker potansiyelini tespit için 1830 yılından itibaren nüfus sayımları başlatılmıştı. Yeni bir ordu için asker yanında ordunun masrafları için gelir kaynaklarına da ihtiyaç vardır. Yeni ordunun masraflarının karşılanması, hak ve adalet esaslarına uygun bir vergi sisteminin kurulması (Karal, 1988: 198) niyetiyle kullanılabilmek için ülkedeki vergi alınabilecek kaynaklar, bu kaynaklardan elde edilecek vergi gelirlerinin ve vergi yükümlülerinin de tespit edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın sonucu olarak ülke çapında vatandaşların varlıkları, kazançlarının (temettuatlarının) tespiti için II. Mahmud Dönemi'nde hazırlıklar yapılmasına rağmen siyasi gelişmelerden dolayı sayımlar yapılamamış, Tanzimat Fermanı'nı takiben Abdülmecid (1839-1861) Dönemi'nde tamamlanabilmiştir. Ülke genelinde yapılan temettuat³⁵ sayımlarına paralel olarak Karadağ Silsilesi'nin eteklerinde yaşayan Gökçeli Yörükleri ve Kavillilerin de temettuatları sayılmış, sayımlara ait defterler tutulmuştur³⁶. Bu defterlerdeki veriler 19. yüzyıl ortalarında Gökçeli Yörükleri ve Kavillilerin ekonomik durumları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler sunmaktadır³⁷. Bu defterler incelendiğinde her iki toplulukta da haneler arasında ekonomik anlamda önemli farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir. Mesela Gökçeli Yörüklerinden olup Karayakub köyünde sakin Hatipoğlu Süleyman'ın 96 dönüm arazisi, 5 dönüm bağı, 156 keçi, 62 oğlak, 21 koyun, 14 kuzu, 8 karasığır, 4 manda, 3 merkep, bir

³⁵ Temettu gelir, fayda, kazanç (Fidan v.d., 1996: 2833). Temettuat kazançlar.

³⁶ Bu kayıtların tutulduğu defterlere temettuat defterleri denilmiştir. Bu defterler 1840-1845 yılları arasında ülke genelinde yapılan emlak, arazi ve temettuat sayım sonuçlarının kaydedilmesiyle ortaya çıkmış olup 17.745 adettir. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010: 248-249). Temettuat defterleri, 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu ortaya konulmasında başvurulabilecek temel kaynaklardır (Kütükoğlu, 1995: 395). Bu çalışmada adı geçen defterler içerisinde yer alan Gökçeli Yörükleri için 1844 yılına ait (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514), Kavilliler için Ağca Sofu-Kıran Yayıcı-Murca, Akpınar, Cırcır, Değirmenönü, Dereyazıcı, Dündüklük-Pınaroğlu, Fındıklı, Göbsan, Kabil-Kuşkışla, Tutluca, Kadıderesi, Kanlıosman, Keşlik, Koyunoğlu, Kılağuz, Kozluca, Mollahasan-Soycak, Mustafaçelebi-Pazarlı, Palabıyık-Haydudoğlu, Şalioğlu, Şafaklı köylerine ait 1844 yılında hazırlanmış (BOA.ML.VRD.TMT.d. 13789, 13741, 13784, 13788, 13733, 13790, 14520, 14020, 13783, 14148, 14479, 13720, 13779, 13722, 17519, 14149, 14512, 14145, 14146) numaralı defterler kullanılmıştır.

³⁷ Farklı topluluklarla ilgili temettuat sayımlarında hane reislerinin mesleklerine de yer verilmesine rağmen (bkz. Merzifon kazası Alala köyü'ne ait 14165, Alaca Minare Mahallesi'ndeki Müslümanlarla ilgili 14160, Bozahane Mahallesi'ndeki Ermenilerle ilgili 14185, Veray kazası Karaşar köyü ile ilgili 14890, Bolu merkezdeki Ermeniyan-ı Cedid Mahallesi ile ilgili 3094 numaralı defterler) çalışmada ele alınan her iki konar-göçer toplulukla ilgili temettuat defterlerinde hane reislerinin meslekleri yazılmadığı için bu çalışmada hane reislerinin mesleklerine ait bir tasnif yapılamamıştır.

çift koşu mandası, bir çift koşu öküzü ve 2 tane katır olmak üzere toplam 274 hayvanı varken, aynı köyden Karnıkaraoğlu Hüseyin ve Yassıkışla köyünden Kubadoğlu İsmail'in sadece 1 karasığır ineği vardı (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514: 39, 44, 66). Benzer farklılığın Kavillilere ait haneler arasında olduğu görülmektedir. Kılavuz köyünden Cennetoğlu Elvan'ın sadece 1 inek, 1 dana ve 1 merkebi varken (BOA.ML.VRD.TMT.d.13722: 4), Değirmenönü köyünden Kahvecioğlu Süleyman'ın 56 dönüm arazisi, 5 dönüm bağı, 5 sığır ineği, 2 tosun, 5 buzağı, 4 koşu öküzü, 1 kısrak, 2 merkep, 80 koyun, 80 kuzu, 25 keçi, 20 oğlak toplam 224 hayvanı vardı (BOA.ML.VRD.TMT.d.13788: 4).

Buna rağmen arazi ve hayvan miktarının hanelere göre dağılımları bakımından her iki topluluk kıyaslandığında Gökçeli Yörüklerinde bu fark daha belirgin iken Kavillilerde daha az olup özellikle de arazi dağılımı bakımından daha dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Kavillilere ait 288 haneden sadece bir kişinin -Kılavuz köyünden Cennetoğlu Elvan'ın (BOA.ML.VRD.TMT.d.13722: 4)- arazisi yok iken diğer hanelerin hepsinin 4 ile 28 dönüm arasında değişen miktarlarda arazilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Gökçeli Yörüklerinde 206 hane içinde hem çok sayıda arazisi olmayan hane vardı – Çoran köyünden Sapsuzoğlu Mehmed, Kör Ömeroğlu Abdullah, Abbasoğlu Abdullah, Karayakub köyünden Karnıkaraoğlu Hüseyin, Yassıkışla köyünden Karacaoğlu Mehmed gibi (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514: 33, 36, 44, 63)- hem de arazi sahibi haneler arasındaki arazi miktarındaki fark daha yüksek idi. Mesela Sığırçayı köyünden Kara Mahmudoğlu Osman, Kavaklı Osman ve Ömeroğlu Mehmed'in 16'şar dönüm, Köseyüb köyünden Gökçe Mehmedoğlu'nun ve Kabaloğlu Hüseyin'in sadece 8'er dönüm arazileri varken Kelekoğlu Baz Ali'nin 80 dönüm arazisi vardı (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514: 74, 76, 89). Her iki topluluğa ait temetuat defterlerindeki arazi kayıtlarında bir diğer dikkat çeken fark da arazi miktarları belirtilirken kullanılan rakamlardır. Gökçeli Yörüklerinde arazi sahibi hanelerin arazileri kaydedilirken çok farklı rakamlar kullanılırken Kavillilerde 7, 14, 17, 24 ve 28 rakamları tekrarlanarak kullanılırken bu rakamlar içinde de en fazla 14 rakamının kullanılması dikkat çekmektedir. Kavilliye bağlı köyler birbirinden ayrı noktalarda olmasına rağmen arazi kayıtları tutulurken çok defa aynı rakamların yazılması³⁸ yukarıda nüfus bölümünde de dikkat çekildiği gibi arazi sahiplerinin arazi miktarını ifade ederken gerçek miktar yerine bazı özel anlamı olan sembol rakamları³⁹ kullandıkları ihtimalini akla getirmektedir.

³⁸ Ekili arazi kayıtları olarak: Göbsan'da 29 hane sahibinden 3 hane 28, 4 hane 24, 21 hane 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14020), Keşlik'te 19 hane sahibinden 1 hane 28, 6 hane 17,5, 12 hane 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13720), Kılavuz'da 10 haneden 1 hane 7, 1 hane 28 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13722), Koyunoğlu'nda 17 haneden 1 hane 4, 1 hane 24, 7 hane 28 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13779), Dereyazıcı'da 15 haneden 1 hane 17,5, 1 hane 24 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13733), Palabıyık ve Haydaroğlu'nda 14 haneden 1 hane 7, 1 hane 24 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14145), Mustafa Çelebi'de 15 haneden 6 hane 28, diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14512), Molla Hasan ve Soyıcak'ta 15 haneden 1 hane 17,5, diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14149), Fındıklı'da 28 haneden 3 hane 24, 5 hane 28, 1 hane 20 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14520), Kozluca'da 14 haneden 1 hane 10,5, 1 hane 24, 1 hane 28, diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.17519), Kadı Deresi'nde 9 hanenin tamamı 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14148), Ağcasofu ve Kıranyaycı'da 8 haneden 2 hane 27,5, 1 hane 24 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13789), Akpınar'da 10 haneden 1 hane 7, 3 hane 17,5, 1 hane 28, 1 hane 35 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13741), Cırcır'da 6 haneden 1 hane 24 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13784), Değirmenönü'nde 9 haneden 2 hane 28 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13788), Kabil ve Kuşkişla'da 10 haneden 1 hane 28 diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13783), Şalioğlu ve Şakaklı'da 14 haneden 1 hane 7, 1 hane 5, 1 hane 28, diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14146), Dütüklük ve Pınaroğlu'nda 22 haneden 1 hane 24, diğerleri 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.13790), Kanlı Osman'da 21 haneden 3 hane 28 diğerlerinin 14 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14479), Dönüm araziye sahibi oldukları görülmektedir. Bu miktar birkaç istisna dışında nadas arazilerin de aynı kayıtlardan oluştuğu görülmektedir.

³⁹ 7 sayısı nefsin yedi mertebesini aşanları (Hz. Muhammed, Hatice Ana, Şahı Merdan Ali, Fatma Ana, İmam Hasan, İmam Hüseyin ve Hz. Muhammed'in ailesinden, Ehli Beyt'inden saydığı Salman-ı Pak) ifade eder. 14 sayısı da Aleviler için önemlidir. Henüz küçük yaşta şehit edilen Peygamber torunları İmam Ali'nin oğlu Muhsin, İmam Hasan'ın oğlu Abdullah, İmam Hüseyin'in oğlu Abdullah, İmam Hasan'ın oğlu Kasım, İmam Hüseyin'in oğlu Ali Asgar, İmam Zeynel Abidin'in oğlu Kasım, İmam Muhammed Bakır'ın oğlu Ali Eftan'ı ifade eder. 17 sayısı Hz. Ali'nin ikrar aldığı kişileri (Selman-ı Farisi, Ammar bin Yasir, Malik Eşter bin Haris, Muhammed bin Ebubekir, Veysel Karani, Ebuzer Giffari, Harrim bin Haris, Abdullah bin Yedi-Hazai, Abdullah bin Adiel, Ebu el Hişam, Haris Şeyhani, Haşim bin Utbe, Muhammed bin Ebu Hazika Kamber, Murtefi bin Vezza, Said bin Kays, Abdullah bin Abbas ifade eder (Şişman ve Şahin 2019: 60). Alevilerde 24 sayısı da 24 süre, 24 nakip, 24 masum-u Pâk kavramlarında olduğu gibi kutsal sayılardan (Yörükân, 2002: 20).

3.1 1844 Yılında Kavilli ve Gökçeli Yörüklerinde Tarım

Gökçeliler ile Kavillilerin ekonomik durumlarına dair verilerin yer aldığı tablo her iki topluluğun tasarruf ettikleri tarım arazileri ve tarımsal üretim miktarlarını daha anlamlı hale getirmektedir. Elde edilen veriler düzenlendiğinde her iki topluluğa ait tarım yapılan arazi ve tarımsal üretim miktarı ile ilgili olarak aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: 1844 Yılında Kavilli ve Gökçeli Yörükleri Tarım yapılan arazi ve Tarımsal Üretim Miktarı⁴⁰

Arazi ve Üretilen Tahıl Miktarı		Gökçeli (206 Hane)	Kavilli (288 Hane)	Hane Başına Düşen Miktar	
				Gökçeli	Kavilli
Arazi (Dönüm)	Ekili tarla	2.324	4.590	11,28	15,93
	Nadas tarla	2.096	4.606	10,17	15,99
	Üzüm Bağı	169,5	203	0,82	0,70
El. Ed.Ür. Mik.(Kile)	Buğday	959	2.033,5	4,65	7,60
	Arpa	667	1.303	3,23	4,52

Tabloya göre 206 hane olan Gökçeli Yörüklerinin ve 288 haneden ibaret olan Kavillilerin hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvancılık yanında tarımsal faaliyetlerde de buldukları dikkat çekmektedir. Her iki topluluğun 1844 yılında tarımsal faaliyetlerdeki durumu ve birbirine karşı konumları irdelendiğinde: Gökçeli Yörüklerinin 2.324 dönüm ekili, 2.096 dönüm nadas olmak üzere toplam 4.350 dönüm araziye sahip oldukları ve hane başı ortalama 21,11 dönüm⁴¹ arazi düştüğü görülmektedir. Kavillilerde ise 4.590'ı ekili, 4.606'sı nadas toplam 9.196 dönüm arazi olduğu, hane başına ortalama 31,93 dönüm⁴² arazi düştüğü görülmektedir. Bu rakamlara göre Kavillilerin hem toplam hem de hane başı arazi miktarında Gökçeli Yörüklerinden önde oldukları anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Çekerek Irmağı Havzası'nda yer alan Veray kazasının kadim yerleşik köylerinde hane başına ortalama 28,74 dönüm arazi –üzüm bağları hariç- düştüğü dikkate alınır (Genç, 2020: 94) Gökçeli Yörükleri ve Veray kazası köylülerinin sahip oldukları hane başı ortalama arazi bakımından Kavillilerin gerisinde kaldığı görülür.

Tarımsal arazi miktarına karşılık üzüm bağı miktarında farklı bir durum söz konusudur. Gökçeli Yörüklerinin toplam 169,5, hane başına ise ortalama 0,82 dönüm⁴³ ile toplamda 203 ve hane başı 0,74 dönüm⁴⁴ bağı olan Kavillilerden daha fazla bağa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde Veray kazası köylerinde hane başına düşen ortalama bağ miktarının 1 dönümün üzerinde olduğu (Genç, 2020: 94) dikkate alınır her iki topluluğun da hane başına sahip oldukları bağ bakımından yakın çevrelerinde yaşayan Veray köylülerinin gerisinde kaldığı anlaşılır.

Kayıtlarda Gökçeli Yörükleri ve Kavillilerin yetiştirdiği tahıl dışında başka bir ürün türü ya da miktarı hakkında bilgi yoktur. Bu veri de her iki konargöçer topluluğun daha çok tahıl yetiştirdiği izlenimi vermektedir. Her iki topluluğun da tahıl içinde buğdaydan daha fazla arpa ürettikleri görülmektedir. Bunun nedeninin her iki toplulukta hayvancılığın yaygın olması, arpanın da küçükbaş hayvanlar için yem bitkisi olarak buğdaya oranla daha çok tercih edilmesi olduğu söylenebilir. Tablodaki tahıl miktarlarına bakıldığında; Gökçeli Yörüklerinin 959 kilesi buğday, 667 kilesi arpa toplam 1.626 kile, hane başına

⁴⁰ Tablo hazırlanırken Gökçeli Yörükleri için (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514), Kavilliler için Ağcasofu-Kıran Yayıcı-Murca, Akpınar, Cırcır, Değirmenönü, Dereyazıcı, Düdüklük-Pınaroğlu, Fındıklı, Göbsan, Kabil-Kuşkişla, Tutluca, Kadideresi, Kanlıosman, Keşlik, Koyunoğlu, Kılağuz, Kozluca, Mollahasan-Soycak, Mustafaçelebi-Pazarlı, Palabıyık-Haydudoğlu, Şahoğlu, Şafaklı köylerine ait (BOA.ML.VRD.TMT.d.13789, 13741, 13784, 13788, 13733, 13790, 14520, 14020, 13783, 14148, 14479, 13720, 13779, 13722, 17519, 14149, 14512, 14145, 14146) numaralı defterlerden yararlanılmıştır.

⁴¹ Diğer Yörüklerle kıyaslama yapılmak istenirse Gökçeli Yörüklerinde hane başı ortalama 11,02 dönüm ekili arazi varken Gölner Yörüklerinde hane başı ekili alan 2,14 dönüm idi (Ak, 2013: 13).

⁴² Kavillilerde hane başı ortalama ekili alan 15,93 dönüm iken Ankara Eyaleti Bala kasabası Karakeçili köyünde yaşayan 57 haneden ibaret olan konargöçerlerde hane başı ortalama ekili alan 14,57 dönüm idi (BOA.ML.VRD.TMT.d.318: 2-20).

⁴³ Bu oran Gölner Yörüklerinde 0,17'dir (Ak, 2013: 13).

⁴⁴ Bun oran Karakeçili köyünde yaşayan konargöçerlerde 0,78 idi (BOA.ML.VRD.TMT.d.318: 2-20).

ortalama 7,89 kile tahıl yetiştirdiği görülür. Kavillilerin ise 2.033,5 kilesi buğday, 1.303 kilesi arpa toplam 3.336,5, hane başı 11,58 kile ile hem toplamda hem de hane başına daha fazla tahıl yetiştirdiği anlaşılmaktadır⁴⁵. Aynı dönemde Veray kazası genelinde 2.500 kile buğday, 1.933,5 kile arpa toplam 4.433,5 ve hane başına ortalama 12,55 kile tahıl üretildiği dikkate alınır (Genç, 2020: 95) Veray köylülerinin her iki topluluktan da hem toplam hem de hane başına daha fazla tahıl yetiştirdiği görülür.

3.2. 1844 Yılında Kavilli ve Gökçeli Yörüklerinde Hayvancılık

19. yüzyılın ilk yarısında Kavilli ve Gökçeli Yörüklerine ait köylerde yapılmış olan temetuat sayımlarının sonucunda hazırlanmış temettuat defterlerinde yer alan hayvanlarla ilgili kayıtlar tablo haline getirildiğinde her iki topluluğa ait hayvan tür ve miktarları ile ilgili olarak aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: 1844 Yılında Kavilli ve Gökçeli Yörüklerinde Yetiştirilen Hayvan Tür ve Miktarları⁴⁶

Hayvan Türü	Gökçeli (206 Hane)	Kavilli (288 Hane)	Hane Başına Düşen Sayı		
			Gökçeli	Kavilli	
Hayvan Cinsi ve Adedi	Karasığır öküzü	363	563	1,76	1,95
	Karasığır ineği	386	712	1,87	2,47
	Buzağı	174	579	0,84	2,01
	Tosun	73	153	0,35	0,53
	Camuz öküzü	138	58	0,66	0,20
	Camuz ineği	89	78	0,43	0,20
	Balak	41	39	0,19	0,13
	Koyun	516	1.160	2,50	4,02
	Kuzu	388	1.042	1,88	3,61
	Keçi	1.539	1.729	7,47	6,04
	Oğlak	997	1.549	4,83	5,37
	Merkep	154	277	0,74	0,96
	Kısrak	6	100	0,02	0,34
	Tay	1	7	0,004	0,024
Arı Kovanı	5	-	0,02	0	

Yetiştirdikleri hayvan sayısı ve türleri bakımından karşılaştırıldığında toplamda ve hane bazında rakamlar değişse de her iki konargöçer topluluğun aynı tür hayvanları besledikleri görülmektedir. Bu verinin her iki topluluğun da yaşam alanlarının benzer iklim şartları ve yer şekillerine sahip olmasıyla yakından ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Gökçeli Yörüklerinde 996 sığır, 268 manda cinsi olmak üzere toplam 1.264, hane başına 6,13⁴⁷ büyükbaş hayvan yetiştirildiği görülmektedir. Kavillilerde ise 2007 sığır cinsi, 175 manda cinsi olmak üzere toplam 2.182, hane başı ortalama 7,57⁴⁸ büyükbaş hayvan beslendiği anlaşılmaktadır. Rakamlar Kavillilerin Gökçeli Yörüklerine göre toplamda ve hane başına daha fazla büyükbaş hayvan sahibi olduklarını fakat rakamlar içinde Gökçeli Yörüklerinde mandaların oranı -%

⁴⁵ Aynı dönemde Veray kazasındaki köylülerin ürettiği hane başı ortalama tahıl miktarı 12,5 kile (Genç, 2020: 95) olup her iki konar-göçer gruptan da fazlaydı.

⁴⁶ Tablo hazırlanırken Gökçeli Yörükleri için (BOA.ML.VRD.TMT.d.14514), Kavilliler için Ağca Sofu-Kıran Yayı-Murca, Akpınar, Cırcır, Değirmenönü, Dereyazıcı, Düdüklük-Pınaroğlu, Fındıklı, Göbsan, Kabil-Kuşkişla, Tutluca, Kadı Deresi, Kanlı Osman, Keşlik, Koyunoğlu, Kılağuz, Kozluca, Molla Hasan-Soycak, Mustafa Çelebi-Pazarlı, Palabıyık-Haydudoğlu, Şalıoğlu, Şafaklı köylerine ait (BOA.ML.VRD.TMT.d.13789, 13741, 13784, 13788, 13733, 13790, 14520, 14020, 13783, 14148, 14479, 13720, 13779, 13722, 17519, 14149, 14512, 14145, 14146) numaralı defterlerden yararlanılmıştır.

⁴⁷ Bu oran Gülnar Yörüklerinde 2,29 (Ak, 2013: 13), yakın çevrelerinde yer alan Veray kazası köylerinde 5,7 (Genç, 2020: 97) idi.

⁴⁸ Bu oran Karakeçili köyündeki konargöçerlerde 1,92'dir (BOA.ML.VRD.TMT.d.318: 2-20).

21,20- daha yüksek iken Kavillilerde oldukça düşük -8,02- olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun nedeni olarak Gökçeli Yörüklerinin köylerinin akarsu yataklarına yakın yerlerde kurulmasına karşın, Kavilli köylerinin bir kısmının Çorum Suyu ve Çekerek Irmağı'ndan biraz uzak nispeten daha kıraç olan yerlerde kurulmuş olmaları etkili olmuş olabilir⁴⁹ çünkü mandalar sığırlara göre daha düz ve sulak alanlara uygun bir türdür.

Her iki topluluğun da beslediği büyükbaş hayvanlar içinde sığır öküzü ve manda öküzlerinin sayısının fazlalığı dikkat çekicidir. Gökçeli Yörüklerinde 363'ü sığır öküzü, 138'i camuz öküzü olmak üzere toplam 501, Kavillilerde de 563'ü sığır öküzü, 58'i camuz öküzü toplam 621 öküz beslendiği anlaşılmaktadır. Öküzlerin beslenen büyükbaş hayvan sayısı içindeki oranına bakıldığında Gökçeli Yörüklerinde %39,63'üne, Kavillilerde ise % 28,46'sını oluşturduğu görülür. Daha çok toprağı işlemekte, kağnılarla⁵⁰ yük taşımakta kullanılan öküzleri çıkarıldığında her iki toplulukta da -gıdası ve derisi- için beslenen büyükbaş hayvan sayısının hem toplamda hem de hane başına düşen ortalamalarında önemli oranda düşüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Öküzleri sayılmazsa Gökçeli Yörüklerindeki büyükbaş hayvan sayısı 763, hane başı ortalaması 3,70, Kavillilerde 1.561, hane başı ortalaması ise 5,42 olur. Öküzlerin de dahil edildiği hane başı ortalama büyükbaş sayısının Gökçeli Yörüklerinde 6,13 ve Kavilli'lerde 7,57 olduğu hatırlanırsa, öküzler ayrıldığında Kavillilerdeki hane başı büyükbaş hayvan sayısının Gökçeli Yörüklerine göre daha fazla arttığı, büyükbaş hayvancılığın ekonomik değerinin Gökçeli Yörüklerine göre daha belirgin hâle geldiği görülür.

Sahip oldukları küçükbaş hayvan miktarı bakımından iki toplum karşılaştırıldığında; Gökçeli Yörüklerinin 516 koyun, 388 kuzu, 1.539 keçi ve 997 oğlak toplam 3.440, hane başı ortalama 16,69⁵¹ küçükbaş hayvanı varken, Kavillilerin ise 1.160 koyun, 1.042 kuzu, 1.729 keçi, 1.549 oğlak toplam 5.480, hane başına ortalama 19,02⁵² küçükbaş hayvan olduğu anlaşılmaktadır. Kavillilerin sahip olduğu küçükbaş hayvan sayısının hem toplam hem de hane başına düşen miktar bakımından Gökçeli Yörüklerinden fazla olduğu görülmektedir. Ancak büyükbaş hayvanlarda olduğu gibi iki topluluğun sahip olduğu küçükbaş hayvanlarda da beslenen türlerin oranının değişiklik gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Mesela Gökçeli Yörüklerinin sahip olduğu küçükbaş hayvanlar içinde keçi cinsinin oranı %73,72, koyunlarınki %26,28 iken Kavillilerde keçilerinki %59,81, koyunlarınki %40,19 idi. Yani her iki toplulukta da keçilerin oranı koyunlardan yüksek olmasına rağmen aradaki oran farkının keçiler lehine Gökçeli Yörüklerinde daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki topluluğun yakın çevrelerinde yer alan Veray kazası köylerinde ortalama hane başı küçükbaş sayısının 14,5 (Genç, 2020: 97), Merzifon kazası köylerinde 10,65 olduğu (Genç, 2019: 218) dikkate alınır, bu iki topluluğun kadim yerleşik köylerin ahalilerinden daha fazla hane başı ortalama küçükbaş hayvan sahibi oldukları anlaşılır.

Tablodaki veriler her iki topluluğun eti, sütü, yünü, derisi gibi ürünlerinden faydalanmak yanında canlı olarak satarak diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere beslediği büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar dışında merkep, kısrak ve tay gibi yük ve binek hayvanlarını da beslediklerini göstermektedir. Gökçeli Yörüklerinde bu hayvanlardan 154'ü merkep, 6'sı kısrak ve 1'i tay toplam 161, Kavillilerde ise 277'si merkep, 100'ü kısrak, 7'si tay toplam 384 adet bulunduğu anlaşılmaktadır. Hane başına düşen ortalama yük ve binek hayvanı sayısı bakımından Kavillilerin 1,33⁵³ ile 0,78⁵⁴ ortalamaya sahip olan Gökçeli Yörüklerinden önde olduğu görülmektedir.

Arı kovanlarının sayısına bakıldığında Gökçeli Yörüklerinde -Köseeyüb köyünde- sadece 5 kovan varken Kavillilerde hiç arı kovanı kaydının olmadığı görülmektedir. Bu rakam arıcılığın her iki topluluk

⁴⁹ Her iki topluluğun yaşadığı köylerin bulunduğu yerler haritadan incelendiğinde: Gökçeli Yörüklerinden Çoran, Karayakub, Göynücek, Gökçeli, Sığırçayı Çekerek Irmağı'na, Yassıkışla köyü de Çorum Suyu'na yakın yerlerde kurulmuştur. Kavillilerin yaşadığı Dereyazıcı, Dütüklük, Kadı Deresi, Kanlıosman ve Kozluca gibi köyler Çorum Suyu'na yakın konumda olmalarına karşılık Keşlik, Salbaş, Fındıklı, Kılavuz, Yeni ve Soycak gibi köylerin hem Çorum Suyu hem de Çekerek Irmağı'na uzak yerlerde kurulmuş olduğu görülür.

⁵⁰ İki tekerlekli, tekerlekleri dingille beraber dönen basit öküz arabası (Fidan vd., 1995: 1489).

⁵¹ Bu rakam Gülnar Yörüklerinde 46,82 idi (Ak, 2013: 13).

⁵² Bu oran Karakeçili köyündeki konargöçerlerde 4,14 idi (BOA.ML.VRD.TMT.d.318: 2-20).

⁵³ Bu oran Karakeçili köyündeki konargöçerlerde 0,68 idi (BOA.ML.VRD.TMT.d.318: 2-20).

⁵⁴ Bu oran Gülnar Yörüklerinde 0,85'dir (Ak, 2013: 13).

arasında da pek rağbet görmediğini ortaya koymaktadır. Tek sanayi tesisi denilebilecek değirmenlerin sayısı da her iki topluluğunun ihtiyaçlarını karşılamak için değirmen inşa ettiklerini ve işlettiklerini göstermektedir.

4. Gökçeli ve Kavillilerde Yıllık Kazanç ve Ödenen Vergi

Halkın en önemli ekonomik göstergelerinden birisi de kazançları ve devlete ödedikleri vergilerin miktarıdır. Gökçelileri ve Kavillileri ekonomik anlamda kıyaslandığında elde ettikleri yıllık kazançları ve ödedikleri vergi miktarları önemli ipuçları sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarıyla Batılılaşma kararını yansıtan (Şener, 1999: 549) Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren vergi sisteminde önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Daha önce ahaliden alınan cizye vergisi dışında diğer vergiler iptal edilmek suretiyle, herkesin emlak, arazi ve kazancına göre vergü ismiyle bir vergi alınması kararlaştırılmıştır (Sudi, 1308: 78). Alınan kararın uygulanabilmesi için de ülke genelinde herkesin isim, emlak, hayvan ve kazançlarının tespit edilmesine ihtiyaç duyulmuştur (Demir, 1999: 317). 1840 yılında deneme niteliğinde başlayan çalışmalar 1844 yılında büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ülke geneline paralel olarak Amasya sancağında yaşayan konargöçerlerden Kavilliler ve Gökçeli Yörüklerinin de emlak, kazanç ve hayvanlarının sayımı yapılmıştır. Bu verilerin kaydedildiği temettuat defterlerinde sayım yapılan toplulukların yıllık kazançları ve ödemeleri gereken kazanç vergileri ile ilgili de ayrıntılı bilgiler vardır. Bu defterlerdeki kayıtlardan hareketle Gökçeli Yörüklerinin sakin olduğu köylerin kazanç ve vergileri tablo haline getirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 4: 1844 Yılında Gökçeli Yörüklerinin Köylerinin Yıllık Kazancı ve Ödedikleri Vergiler⁵⁵

Köy	Çoran	Gökçeli	Göynücek	Karayakub	Şığırcayı	Yassıkışla	Köseyüb	Hanesini Nakledenler	Toplam
Yıllık Kazan(Krş)	15.310	2.864	18.748	8.195	4.859	9.228	23.485	---	82.689
Yıllık Vergi(Krş)	1.926	530	2.153	1.080	854	955	2.820	432	10.750

Tablo incelendiğinde topluluğun yıllık toplam 82.689 kuruş kazançları ve 10.750 kuruş kazanç vergileri olduğu görülmektedir. 1844 yılında Gökçeli Yörüklerinin hane sayısının 205 olduğu dikkate alınırsa hane başı ortalama kazancın 401,40 kuruş, hane başı ortalama kazanç vergisinin de 52,18 kuruş olduğu ortaya çıkmaktadır⁵⁶. 1844 yılında Kavilli köylerinde yapılan sayımlara ait temettuat defterlerinde yer alan köylerin yıllık kazanç ve vergileri tablo haline getirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

⁵⁵ Tablo BOA.ML.VRD.TMT.d.14514 numaralı defterde yer alan Gökçeli Yörüklerinin köylerine ait veriler derlenerek hazırlanmıştır.

⁵⁶ Gülnar Yörüklerinde tüm hanelerin yıllık kazanç toplamı 803.235, tüm hanelerin ödediği vergi toplamı 111.397,5 kuruş, hane başı ortalama kazanç 579,953, vergi 80,431 kuruş iken (Ak, 2013: 7). Gülnar Yörüklerinin Gökçeli Yörüklerine kıyasla hem hane başı ortalama kazançlarının hem de hane başı ödedikleri ortalama vergilerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: 1844 Yılında Kavilli Köylerinin Yıllık Kazancı ve Ödedikleri Vergiler⁵⁷

Köy	Yıllık Kazan (Kırş)	Yıllık Vergi (Kırş)
<i>Ağcaşofu, Kıran Yayı ve Murca</i>	6.921	1.022
<i>Akpınar</i>	6.245	963
<i>Circir</i>	5.923	754
<i>Değirmenönü</i>	7.980	1.324
<i>Dereyazıcı</i>	8.349	1.056
<i>Düdüklük, Pınaröğlü</i>	11.117	1.310
<i>Fındıklı</i>	21.944	2.593
<i>Göbsan</i>	15.855	2.445
<i>Kabil, Kuşkaşla, Tutluca</i>	6.951	951
<i>Kadı Deresi</i>	5.400	1.144
<i>Kantosman</i>	12.827	1.587
<i>Keşlik</i>	11.204	1.430
<i>Kılağuz</i>	5.340	791
<i>Koyunoğlu</i>	10.002	1.250
<i>Kozluca</i>	9.503	1.170
<i>Molla Hasan, Soyca</i>	10.766	1.593
<i>Mustafaçelebi</i>	10.018	1.355
<i>Palabıyık, Haydudöğlü</i>	6.212	732
<i>Şalıoğlu, Şafaklı</i>	7.987	1.048
TOPLAM	180.544	24.498

Tablo incelendiğinde Kavillilerin toplam yıllık kazançlarının 180.544, toplam ortalama hane başı vergilerinin ise 24.498 kuruş olduğu görülmektedir. Bu rakamlara 1844 yılında Kavillilerin 331 hane olduğu hatırlanırsa hane başına düşen ortalama kazançlarının 626,88 kuruş, hane başına ödenen ortalama vergilerinin 85,06 kuruş olduğu ortaya çıkar.

Gökçeli Yörüklerinde hane başı ortalama kazancın 401,40 kuruş, hane başı ortalama kazanç vergisinin de 52,18 kuruş olduğu hatırlanırsa Kavillilerin hem hane başı ortalama kazançlarının hem de ödedikleri kazanç vergilerinin Gökçeli Yörüklerinden yüksek olduğu görülür. Yani Kavillilerin Gökçeli Yörüklerine göre ekonomik anlamda daha iyi durumda oldukları ileri sürülebilir. Aynı dönemde Veray kazasında yaşayan ahalinin hane başı ortalama kazancının 830,16, vergisinin de 226,63 olduğu⁵⁸ dikkate alınırsa her iki konargöçer topluluğun yakın çevrelerinde yaşayan Veray kazası ahalisinden ekonomik anlamda daha zayıf durumda oldukları iddia edilebilir.

Sonuç

Buraya kadar verilen bilgilerden hareket ederek Gökçeli Yörükleri ve Kavilliler ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında şunlar söylenebilir: 1838 yılı itibariyle Gökçeli Yörüklerinde hane başına düşen ortalama nüfus Kavilliye göre daha yüksektir. Hane başı nüfus bakımından her iki topluluk diğer bölgelerdeki konargöçerlerle kıyaslandığında onlardan daha çok ayrışırken birbirleriyle daha yakın oranlara sahip oldukları anlaşılmıştır. Nüfusun yaşa göre dağılımına bakıldığında; 0-9 yaş aralığından 10-19 yaş aralığına geçişte Gökçeli Yörüklerinde normal kabul edilebilecek bir düşüş varken, Kavillilerde bu yaş aralıklarındaki geçişte daha yüksek bir düşüş oranı gözlenmektedir. Bunun dışındaki yaş aralıklarında nüfusun dağılımı bakımından iki topluluk arasında genel olarak bir paralellik olduğu anlaşılmaktadır. Kullandıkları isimlere bakıldığında: Kavillilerde ehl-i beyt'e ait isimlerin daha yoğun kullanılması, Hz. Ali dışındaki ilk üç halifenin isimlerinin pek kullanılmaması, Gökçeli Yörüklerinin aksine Alevi-Bektaşî kültüründe önemli sayılan figürlerin isimlerinin kullanılması Müslüman olmalarına rağmen İslam'ın

⁵⁷ Tablo, Kavilli köylerine ait BOA.ML.VRD.TMT.d.13789, 13741, 13784, 13788, 13733, 13790, 14520, 14020, 13783, 14148, 14479, 1370, 13722, 13779, 17519, 14149, 14512, 14145, 14146 numaralı defterlerdeki veriler derlenerek hazırlanmıştır.

⁵⁸ Veray kazasındaki köylerin yıllık kazanç ve vergileri ile ilgili veriler BOA.ML.VRD.TMT.d.14884, 14886, 18879, 14891, 14888, 14880, 14874, 14882, 14890, 14885, 14889, 14881, 14883, 14878, 14876, 14887, 14877, 14875 numaralı defterlerden alınmıştır.

yorumlanmasında Alevi-Bektaşî çizgisinde oldukları izlenimi verir. Bu çizgi kullandıkları sülale isimlerinde de sezilmektedir.

Ekonomik anlamda her iki topluluğun aynı özelliklere sahip birbirine çok yakın yaşam alanlarını paylaşmalarının sonucu olarak benzer ekonomik etkinliklerde bulunmaktadırlar. Bir yandan geleneksel-konargöçerlerin temel ekonomik etkinliği olan küçükbaş hayvancılık yaparken yaşam alanlarının kendilerine sunduğu imkânları değerlendirerek tarım ve büyükbaş hayvancılık da yapmaya başlamışlardır. Toprakların ve hayvanların dağılımı Gökçeli Yörüklerine kıyasla Kavilli’de daha dengelidir. Her iki toplulukta da küçükbaş hayvancılığın ekonomileri içindeki payı yakın çevrelerindeki eskiden beri yerleşik yaşayan köylülerle kıyaslandığında daha yüksektir. Gökçeli Yörüklerinde keçi daha fazla tercih edilirken Kavillilerde koyun daha fazla rağbet görmektedir. Kavilliler, hane başına düşen büyükbaş hayvan sayısında -çok az farkla- Gökçeli Yörüklerinden önde olmasına rağmen küçükbaş hayvan sayısında bu fark daha yüksektir. Yani Gökçeli Yörüklerinde ekonomi içinde büyükbaş hayvancılığın ağırlığı daha fazla iken, Kavillilerde küçükbaş hayvancılığın ağırlığı daha fazladır. Kavillilerin hem hane başı ortalama kazancı, hem de ödediği vergiler Gökçeli Yörüklerinden fazladır. Her iki topluluk hane başına düşen arazi, büyük ve küçükbaş hayvan sayısı bakımından diğer bölgelerdeki konargöçerlerle kıyaslandığında onlardan daha çok ayrışırken hem birbirleriyle hem de yakın çevrelerindeki Veray kazası köylüleriyle daha yakın oranlara sahip oldukları görülmüştür. Bunun nedeni olarak Gökçeli Yörükleri, Kavilliler ve Veray köylülerinin üzerinde yaşadıkları ortak yaşam alanlarının sunduğu imkânlardan zaman içinde faydalanmaları ve bu şekilde ekonomik açıdan aralarındaki farkın azalmış olması ihtimali ileri sürülebilir.

Her iki toplulukta yaşam alanlarının yakın çevrelerinde eskiden beri yerleşik olarak yaşayan köylülere oranla konargöçer topluluklarda gözlenebilecek özelliklere daha fazla sahiptir. Ancak bu özelliklerin bölgeye sonradan gelen Kavillilerde Gökçeli Yörüklerine oranla daha belirgin olduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

ML.VRD.TMT.d. (Maliye Nezâreti Varidat Temettuat Defterleri): 318, 13720, 13722, 13733, 13741, 13779, 13783, 13784, 13788, 13789, 13790, 14020, 14145, 14146, 14148, 14149, 14520, 14479, 14512, 14514, 14874, 14875, 14876, 14877, 14878, 18879, 14880, 14881, 14882, 14883, 14884, 14885, 14886, 14887, 14888, 14889, 14890, 14891, 17519.

NFS.d. (Nüfus Defterleri): 2134, 2175, 2268, 2283, 2383, 2510, 2510, 2530

A.}MKT.UM. (Sadaret Mektubi Kalemî, Umûm Vilâyet): 126/04, 132/87, 428/73, 431/16

A.}MKT.DV. (Sadaret Mektubi Kalemî Deavi): 133/13

DH.ID. (Dahiliye İdare): 155/13

DH.MKT. (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemî): 2829/35

MVL. (Meclis-i Vâlâ): 64/49, 211/50, 596/70, 622/19, 653/23

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-11-1-0 (Başbakanlık, Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı): 251-16-11-11, 272-30-8-11, 273-35-5-2, 316-1-3-11, 373-2-12-11

Kitap ve Makaleler

Ak, M. (2013). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Gülnar Yörükleri. *OTAM*, (34), ss.1-18.

Ak, M. (2015). *Teke Yörükleri (1800-1900)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi

Akın F. (2020). *Tanzimat Döneminde Anadolu’da Konar Göçer Aşiretler (1839-1876)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Armağan, L. (1999). Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçerler, *Osmanlı Ansiklopedisi*, (C.4, ss.142-150). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (2010). İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Bulduk, Ü. (2016). Akkoyunlulardan Koyun Baba'ya: Sosyal Hayat ve Din İlişkisi İçinde Türklerde Koyun Kültürü. *Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 363-372). Çorum.
- Demir, G. (1999). Temettuat Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri. *Osmanlı Ansiklopedisi*, (C. 6, ss. 315-321). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Fidan, A., Kardeş, N., Önen, S., Gökdemir, S., Erkıran, H., Koç, H. & Başbuğ, N. (1996). *M.E.B. Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. C. II, IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Genç, S. (2019). *Merzifon Kazasının İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1839-1914)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Genç, S. (2020). XIX. Yüzyıl Ortalarında Veray Kazasının Nüfusu ve Ekonomik Durumu. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (1), 79-104.
- Gültekin, S. (2009). Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler. *Ekev Akademi Dergisi*, (39), ss.1-10.
- Gündüz, T. (2015). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*. İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Gürbüz, M. (2009). *Kürtleşen Türkler*. İstanbul, Yayın B.
- Halaçoğlu, Y. (1991) Aşiret. *Türkiye Divanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 4, ss. 9). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2010). *Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*. İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi*, C. VI. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Koca, S. (1999), Türk ve Türkmen Adının Menşei. *Osmanlı Ansiklopedisi*, (C. 7, ss. 85-91). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettuat Defterleri. *Belleten*, 59, (225), 395-412.
- Orhonlu, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Limited Şirketi.
- Özel, B. (2016). *Boynuyogunlular Yörük Türkmenleri*. Eskişehir, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınıdır.
- Özel, O. (2015). Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar), *Ötekilerin Peşinde -Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan içinde* (ss. 557-591). Ankara, Timaş Yayınları.
- Sansar, M. F. (2002). Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskânı. *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 12. ss. 1634-1667). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Saydam, A. (1993). Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853). *Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan içinde* (ss. 227-256), Samsun.
- Saydam, A. (2009), Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 9-31
- Sudi, S. (1308). *Defter-i Muktesid*, C.I, İstanbul, Artin Esadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Sümer, F. (1950), Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1,(1-4), 509-523.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi
- Sümer, F. (2013). Yörükler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 33. ss. 570-573). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahbaz, D. (2018). *XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*. İstanbul, Eren Yayınları.
- Şen, O. (2015). *Osmanlı Nüfus Defterlerinde Pötürge (Şiro)*. İstanbul, Türkmen Kitabevi.
- Şener, A. (1999). Tanzimat ve Meşrutiyet'te İktisadi ve Mali Politikalar. *Osmanlı Ansiklopedisi*, (C. 3, ss. 548-562). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

- Şişman, B. ve Şahin, M. (2019). Alevi- Bektaşî Kültürünün Türk Halk İnanışları ve Uygulamalarına Yansıması, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (92), 43-66.
- Yasar, H. & Abdizade H. (2013). *Amasya Tarihi*. (M. Aydın ve G. Aydın, Haz.), C. I-II. Amasya, Amasya Belediyesi Yayınları.
- Yörükkan, Y. Z. (2002). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

III. İnternet Kaynakları

<https://www.pirha.net/sayilarin-ezoterik-anlamlari-alevilik-13205.html/20/12/2016/> 1 Ocak 2020 tarihinde erişildi).

Ekler:

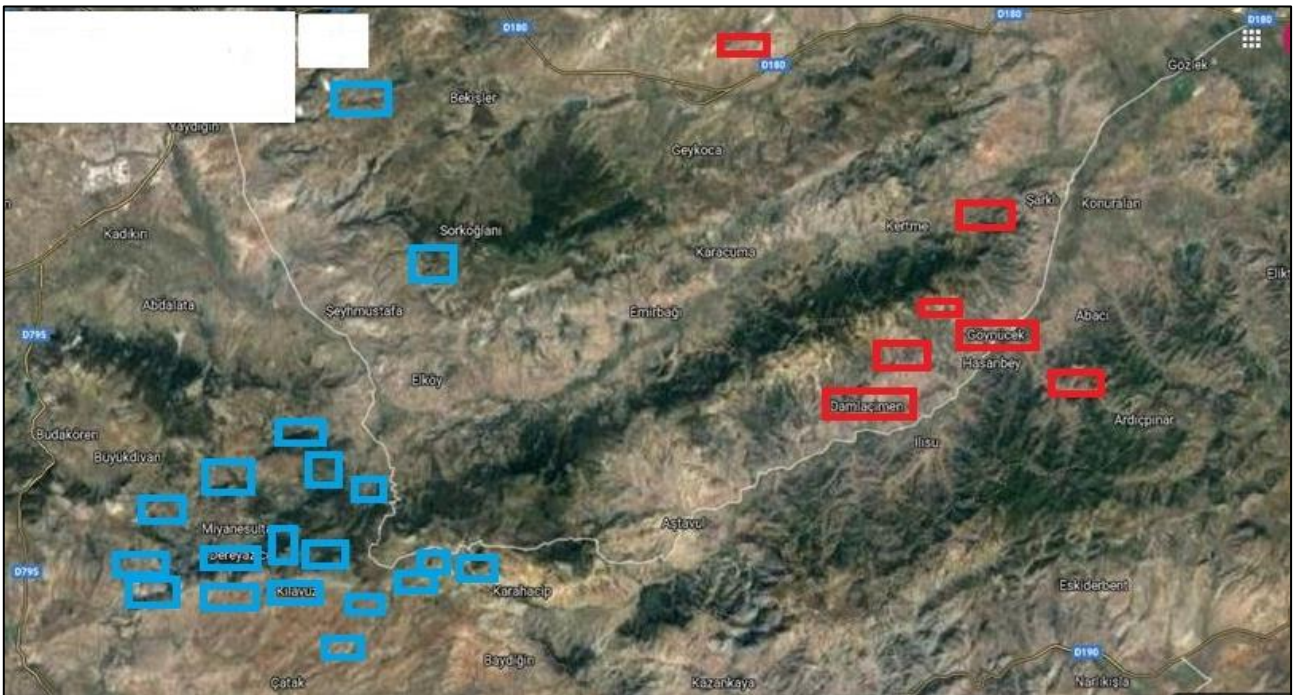
Ek-1: 1844-45 Yılında Yapılan Arazi, Hayvan ve Temettuat Sayımına Göre Mecidözü Kazasındaki Kavilli Yörüklerinin Arazisi ve Üretilen Ürün Miktarı, Hayvan Cinsi ve sayısını Gösteren Tablo⁵⁹

Kavililerin Sakin Olduğu Köy	Arazi (Dönüm)			Ürün (Kil.)		Hayvan Cinsi ve Adedi		
	Ekili tarla	Nadas tarla	Üzüm Bağı	Buğday	Arpa	Kar.sığır ök.	Kar.ğır in.	Buzağı
Ağcasofu, Kıran Yayı ve Murca	148	148	13	63	57	18	28	17
Akpınar	178	178	5	78	36	18	26	15
Cırcır	94	94	1	27	22,5	12	24	18
Değirmenönü	154	154	12	74	62	14	23	11
Dereyazıcı	227	227	18	123	79	26	41	32
Düdüklük, Pınaröğlü	322	308	25	140	88	36	55	44
Fındıklı	498	498	5	251	151	68	74	59
Göbsan	472	496	13	229	108	63	65	54
Kabil, Kuşkuşla, Tutluca	154	154	14	68	58	18	38	24
Kadı Deresi	140	140	14	85	58	14	23	20
Kanhosman	336	336	21	125	107	43	47	41
Keşlik	298	308	3	110	53	31	38	30
Kılağuz	133	133	2	37,5	43	16	24	17
Koyunoğlu	336	332	8	92	60	45	42	35
Kozluca	196	196	6	112	71	27	42	34
Molla Hasan, Soycağ	213	213	18	97	60	22	44	34
Mustafaçelebi	294	294	11	143	86	34	47	36
Palabıyık, Haydudoğlu	203	203	6	84	51	28	33	31
Şalıoğlu, Şafaklı	194	194	8	95	42,5	30	40	27
Toplam	4.590	4.606	203	2.033,5	1.303	563	712	579

⁵⁹ Tablo hazırlanırken Ağca Sofu-Kıran Yayı-Murca, Akpınar, Cırcır, Değirmenönü, Dereyazıcı, Düdüklük-Bekâröğlü, Fındıklı, Göbsan, Kabil-Kuşkuşla, Tutluca, Kadı Deresi, Kanlı Osman, Keşlik, Koyunoğlu, Kılağuz, Kozluca, Molla Hasan-Soycağ, Mustafa Çelebi- Pazarlı, Palabıyık-Haydudoğlu, Şalıoğlu, Şafaklı köylerine ait (BOA.ML.VRD.TMT.d.13789, 13741, 13784, 13788, 13733, 13790, 14520, 14020, 13783, 14148, 14479, 13720, 13779, 13722, 17519, 14149, 14512, 14145, 14146) numaralı defterlerden yararlanılmıştır.

	Tosun	Camuz ök.	Camuz İn.	Balak	Koyun	Kuzu	Keçi	Oğlak	Merkep	Kısrak	Tay	Değirmen
	7	-	-	-	116	65	87	38	11	4	1	1
	11	4	-	-	79	68	62	62	8	2	-	-
	2	-	4	-	53	53	68	68	8	4	-	-
	4	-	-	-	217	212	98	96	13	5	-	-
	8	6	3	1	23	23	55	58	16	14	-	-
	9	2	3	-	15	15	192	170	20	7	-	-
	19	6	12	10	94	94	158	158	28	3	1	-
	16	7	4	4	126	121	146	141	25	7	1	1
	11	-	-	-	27	27	102	102	16	3	-	-
	5	6	4	3	9	9	41	41	7	2	-	-
	6	4	10	7	41	-	111	87	19	8	3	1
	6	8	5	2	44	64	71	73	22	10	-	-
	9	4	1	-	15	15	28	24	9	2	-	-
	9	2	5	1	89	70	65	35	14	5	-	-
	6	1	2	2	50	50	146	113	12	4	-	-
	8	-	3	3	11	10	112	112	13	6	-	1
	4	6	7	4	62	57	80	67	14	7	-	-
	10	2	2	-	-	-	61	58	11	2	-	-
	2	-	3	2	89	89	46	46	11	5	1	1
	153	58	78	39	1.160	1.042	1.729	1.549	277	100	7	5

Ek-2: Karadağ Silsilesi (Ortada), Gökçeli (Kırmızı) ve Kavilli (Mavi) Köylerinin Bulunduğu Bölgenin Uydu Görüntüsü.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 12 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 06 Şubat 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Uyar, Ç. & Ertuğrul, E. (2021). “Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Vahdettin İlişkisinin Türk Siyasetine Yansımaları (1961-2005)”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 128-145.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.875442>

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA-VAHDETTİN İLİŞKİSİNİN TÜRK SİYASETİNE YANSIMALARI (1961-2005)

Çağhan UYAR*

Esen ERTUĞRUL**

Öz

Millî Mücadele döneminde, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ile Padişah Vahdettin (VI. Mehmed), arasında birtakım olaylar cereyan etmiştir. Söz konusu hadiseler ileriki dönemlerde Türk siyasetini ve ülke gündemini meşgul eden büyük bir mesele haline gelmiştir. Konu etrafında birbirine zıt görüş ortaya çıkmıştır: Bunlardan biri Vahdettin'in bir “hain” olduğu yönünde iken; diğeri tam tersini iddia etmektedir. Türk siyasetinin önemli isimlerinin görüşleri bu konuda belirleyici olmuştur. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel gibi belirgin siyasi figürlerin de bu polemige dâhil olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Millî Mücadele döneminin olağanüstü koşulları etrafında Mustafa Kemal Paşa ile Padişah Vahdettin arasında vuku bulan olayların siyasi ortama, topluma ve basına yansımaları ile bunların çevresinde ortaya çıkan akisler merkeze alınmıştır. Araştırma sonucunda, mevzu hakkında beyan edilen görüşlerin bir kısmının ideolojik temelli, tarihsel gerçeklikten hayli uzak ve anakronik olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Türk siyasetinin, Mustafa Kemal Paşa ile Padişah Vahdettin meselesine politik saiklerle yaklaşması, ötekileştirmeyi ve ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Münhasıran kamuoyunda politik kimliğiyle bilinen kimselerin siyasi tabanlarında kitle konsolidasyonu sağlamak amacıyla meseleye dâhil olması popülizme, siyasi kutuplaşmaya ve görüş çatışmalarına sebebiyet vermiştir. Çalışmanın temel sorunsalını da Millî Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Paşa ile Padişah Vahdettin arasındaki meselelerin ileriki dönemlerde doğurduğu görüş ayrılıkları ve bu konuda gereken ayrımın yapılabilmesi için ortaya atılan çıkarsamalar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Vahdettin, Millî Mücadele, Bülent Ecevit, Süleyman Demirel.

Reflections on the Relationship Between General Mustafa Kemal and Vahdettin During the National Struggle in Contemporary Turkish Politics (1961-2005)

Abstract

During the National Struggle certain events transpired between Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha and Sultan Vahdettin (Mehmed VI), the last sultan of the Ottoman Empire. These events have become a major issue occupying contemporary Turkish politics and the country's agenda for the future. Two main opposing views have emerged around the subject: one suggesting that

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-Posta: caghan_uyar07@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7548-0438>.

** Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye. E-Posta: eertugrut@anadolu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3470-7042>.

Vahdettin was a “traitor”, the other claiming the opposite. The perceptions of important names in Turkish politics such as Bülent Ecevit and Süleyman Demirel have been determinant in this polemic. This study centers around reflections of events that took place between Mustafa Kemal Pasha and Sultan Vahdettin during the extraordinary conditions of the National Struggle and their effect on the political environment, society, and the press, as well as the flows that emerged around them. The results of this study suggest that some of the views expressed on the subject are ideologically based, far from historical reality, and anachronistic. In addition, the approach of Turkish politics to the issue of Mustafa Kemal Pasha and Sultan Vahdettin with political motives have brought about marginalization and separation. The involvement of people publicly known as political entities in order to achieve mass consolidation within their political bases has resulted in populism, political polarization, and conflicts of opinion. The main problematic of the study is the difference of opinion on this relationship between Mustafa Kemal Pasha and Sultan Vahdettin during the National Struggle process, and the inferences put forward to make the necessary distinction on this issue.

Keywords: Mustafa Kemal, Vahdettin, National Struggle, Bülent Ecevit, Süleyman Demirel.

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’ndan 1918 yılında yenilgiyle çıkmıştır. O dönem idarî erki elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası, kamuoyuna mağlubiyetin baş müsebbibi olarak sunulmuştur. Bununla birlikte, yenilginin getirdiği olumsuz koşullar, halk tabanında İttihatçılara yönelik olumsuz bir algı yaratmıştır (Bardakçı, 2015a: 40-43). Aynı sıralarda V. Mehmet Reşat’ın ölümü sebebiyle Osmanlı tahtında bir değişiklik meydana gelmiş; VI. Mehmet Vahdettin padişah olmuştur. Vahdettin, Birinci Dünya Savaşı sonrası İttihatçılara karşı alınan genel tavırdan oldukça etkilenmiştir. Ağabeyi II. Abdülhamit’in İttihat ve Terakki mensuplarının gerçekleştirdiği icraatlar neticesinde tahttan indirilmesi ve diğer ağabeyi V. Mehmet Reşat’ın da fırka yönetimince devlet idaresinde geri planda tutulması, Vahdettin’in bakış açısını kuvvetlendiren faktörler arasındadır (Çetiner, 2017: 29-37).

Osmanlı Devleti’nin savaş sonrası mecbur kaldığı koşullar, Anadolu’da bir kurtuluş mücadelesinin başlatılmasına zemin hazırlamıştır. Anadolu’daki hareket ekseriyetle İttihatçı kökenli isimlerden oluşmaktadır (Akşin, 2017: 471). Vahdettin’in Millî Mücadele’ye bakış açısını da öncelikle bu perspektiften okumak gerekmektedir. Millî Mücadele döneminde, Anadolu’da Mustafa Kemal ve arkadaşlarının liderlik ettiği millici grup ile Vahdettin ve İstanbul Hükümetleri’nin halas yolları farklı yönlerde ilerlemiştir. Bu nedenle süreç içerisinde iki blok arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Vahdettin, Millî Mücadele’ye karşıymış gibi izlenim vermesinin getirdiği intiba ile “*hainliğe*” varan ithamlara maruz kalmıştır.

Türkiye’de, yakın dönem tarihine ilişkin bazı vakalar objektiviteden uzak, afaki bir şekilde öne sürülmektedir. Bunun altında muhtelif sebepler yatmaktadır. Bazı kesimlerce tarih, resmî tarih ve gayrı resmî tarih olarak ikiye ayrılmıştır. Gene aynı cenahlar, resmi tarihin devlet ideolojisi etkisinde olduğunu ve asıl gerçekliğin gayrı resmî tarihte yansıtıldığı iddialarını savunmuştur. Buradan hareketle, gayrı resmî tarih olarak benimsedikleri tarih anlayışını alternatif tarih isimlendirmesiyle nitelendirmişlerdir. Popüler tarih şeklinde de karşımıza çıkan durumla ilgili çok sayıda neşriyat yapılmıştır. Bu konuların sürekli gündemde olanlarından bir tanesi Vahdettin meselesidir. Resmi tarih taraftarlarına göre Vahdettin, Millî Mücadele’ye karşı tavır takınan, İngilizlere iltica eden, “*hain*” ve sabık bir padişahdır. Alternatif tarih adı altında piyasaya çıkan anlayışın lehtarları ise Vahdettin’in Anadolu’daki kurtuluş mücadelesini başlattığını ancak bu hareketi yürüten kadroca tahtından edildiğini paylaşmaktadır (Doğan, 2018: 7) Buradaki ihtilaf ve Türkiye’de tarihin bazı kesimlerce, “*hainlik ve kahramanlık*” üzerinden kurgulanmasının verdiği “*yanılgı*” ile Türk siyasetinde Vahdettin’in Millî Mücadele döneminde uyguladığı politikalar uzun süre dillendirilmiştir. Çalışmanın ana problemiği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Mehmet Ali Aybar, Deniz Baykal gibi siyasi parti liderinden; Hüseyin Çelik, Bülent Arınç, Mustafa Gazalcı, Kemal Satır, Erdal Kesebir gibi Türk politik camiasında ön planda olan bazı milletvekillerine kadar konu sıkça dillendirmiştir. Türk siyasetinde; sol, sosyalist ya da sosyal demokrat ve benzeri çizgideki politikacılar tarafından Vahdettin’in adının geçtiği söylemlerde pejoratif bir anlam olduğu dikkat çekmektedir. Bülent Ecevit, bir dönem yaptığı açıklamalarla bu durumun bir istisnası olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağ, milliyetçi-muhafazakâr cemahta ise sürekli bir “*Vahdettin’i aklama*” çabası

sergilenmiştir. Çalışmada, Türkiye’de politikacılar arasında uzun yıllar boyunca tartışma konusu olan durumun, bu çalışmayla retrospektif bir değerlendirmeye tabi tutularak aydınlatılması ve siyasetçiler açısından retorik haline gelen olguya bir tespit getirilmesi amacı güdülmüştür.

Bu araştırmada; Millî Mücadele döneminde, Vahdettin ve Mustafa Kemal Atatürk arasında geçen hadiselerin Türk siyasetine yansımalarının ele alınmıştır. Çalışmanın kapsamsal tarih aralığı 1961-2005 olarak belirlenmiştir. Bu tarihlerin saptanmasında, Türkiye’nin iç dinamiklerinde rol oynayan önemli devinim ve dönüşümler merkeze alınmıştır. Öncelikle, başlangıç tarihi 1961’in tercih edilmesinde, “cumhuriyet elitleri” olarak da bilinen Cumhuriyet’in kurucu kuşağının İsmet İnönü ve Celal Bayar gibi bazı isimler haricinde vefat etmiş olması ve dönem itibari ile yeni bir anayasal düzene geçilmesi temel etken olmuştur. Cumhuriyet’in kurucu kuşağının hem Millî Mücadele sürecinde yaşadıklarının etkisi, hem de yeni rejimin tarih anlayışında bahis olduğu üzere Osmanlı’nın yakın geçmişini radikal bir reddedişle ele almalarının verdiği telakkiyle mevzuya daha subjektif baktığı görülmüştür. Bu nedenle öznel yargılardan olabildiğince uzak durabilmek için bahsi geçen kesimin bakış açılarına yer verilmemesinin daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Bahsedilen cenah, 1961 yılına gelindiğinde ekseriyetle bu dünyadan ayrılmıştır. Ayrıca gene aynı yıl, Türkiye yeni bir anayasayla eskiye oranla daha özgürlükçü ve daha demokratik bir sistemin içerisine girmiştir. Bu dönemde siyaset arenasında yeni partiler ve politik aktörler baş göstermiştir. Türk siyasetinde ortaya çıkan yeni aktörlerin çizgileri bir önceki vetireye göre daha çeşitli bir hale gelmiştir. Bu durum da söylemlerinde oldukça göze çarpmaktadır. 2002 yılına gelindiğinde Türkiye’de uzun yıllar süren “koalisyon hükümetleri dönemi” sonlanmıştır. Bu vesileyle de Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Mesut Yılmaz, Tansu Çiller gibi önemli politikacılar siyaset sahnesinden çekilmiştir. Türk siyasetinin eski “renkli” ortamı yok olmuştur. Bu sebeple, ilkin araştırma sınırları olarak 1961-2002 dönemi düşünülmüş olsa da Ecevit’in 2005 yılındaki Vahdettin ile ilgili sansasyonel birtakım açıklamaları çalışmanın kapsama alanını değişikliğe uğratmıştır.

Millî Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Atatürk ile Vahdettin arasında cereyan eden bazı hadiselerin aradan uzun yıllar geçmesine rağmen nasıl popülist söylemlere dönüştüğünü göstermesi bakımından bu çalışma önem arz etmektedir. Tarih biliminin kendi iç bilimsel etik anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konunun, siyasiler arasında nasıl popülizme dönüştüğünün ve bu durumu doğuran dinamiklerle sonuçlarının aydınlatılmasının Türk demokrasi ve düşünce tarihine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Millî Mücadele Sürecinde Mustafa Kemal Paşa ve Vahdettin Arasında Cereyan Eden Olaylara Panoramik Kısa Bir Bakış

Birinci Dünya Savaşı döneminde, Alman Kayzeri II. Wilhelm, müttefiki Osmanlı İmparatoru V. Mehmet Reşat’ı ülkesine davet etmiştir. V. Mehmet Reşat’a savaş konusunda “güç gösterisi” yapma amacıyla düzenlenen programa, Sultan sağlık sebeplerinden ötürü katılamamıştır. Davete, imparatoru temsilen veliaht Vahdettin’in gitmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Seyahat için Vahdettin’in yanına yaver olarak Mustafa Kemal Paşa verilmiştir. İkilinin ilk teması 1917 yılının Aralık ayında gerçekleşen bu yolculuk olmuştur (Bardakçı, 2015b: 66-67; Çolak ve Yetim, 2017: 132-134). Mustafa Kemal Paşa, veliaht ile ilgili o günlerdeki izlenimlerini “*Bu zavallı yarın padişah olacaktır. Kendisinden ne beklenebilir?*” (Bardakçı, 2015b: 69) şeklinde ifade etmiştir. Vahdettin ise “*Mustafa Kemal Paşa’yı ilk defa o zaman tanımıştım. Çok parlak bir zekâyâ sahipti (...) Her fırsatta bana sadakatini ispat ediyor(du)*” (Bardakçı, 2015b: 71) cümlelerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile Vahdettin arasında Almanya seyahati vesilesiyle başlayan ilişkiler 1918 yılındaki taht değişikliğiyle devam etmiştir. Ağabeyi V. Mehmet Reşat’ın vefatı üzerine 3 Temmuz 1918 tarihinde VI. Mehmet Vahdettin sanı ile tahta geçmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, yeni padişahı yazılı olarak tebrik etmiştir (Turan, 2008: 162-163).

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, mütarekenin hemen ardından Vahdettin ve İstanbul Hükümeti’ne gönderdiği beş adet raporla durum hakkındaki tespitlerini açıklamış ve alınan kararlardan ivedilikle geri dönülmesi gerektiğini ifade etmiştir (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 27, Belge 714; S. 28, Belge 720; Belge 735; Belge 736; S. 29, Belge

743; *Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi*, No: 4/5280; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 1999: 250-280.). Mütareke hükümlerinin uygulamaya konulmaması konusunda ısrarcı tutumundan ötürü Mustafa Kemal Paşa görevden alınarak İstanbul'a çağırılmıştır. Karar bizzat padişah tarafından onaylanmıştır (Turan, 2008: 175).

İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa Vahdettin ile altı kez görüşmüştür (Coşkun, 2013: 132-137). Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa çeşitli kurtuluş çareleri düşünmüş, hayata geçirmeye çalışmış ancak padişah bu çabalara sıcak bakmamıştır (Başbuğ, 2012: 129-156). Bu nedenle, İstanbul'da elverişli bir ortamın bulunmadığı ve kurtuluşun Anadolu'dan sağlanabileceği öngörülerek harekete geçilmiştir (Coşkun, 2013: 445-451).

Millî Mücadele'nin başlangıç tarihi olarak 19 Mayıs 1919 tarihi üzerinde oydaşma vardır. Mustafa Kemal Paşa ile Vahdettin arasında cereyan eden hadiseler de bu döneme tekabül etmektedir. Anadolu'da millici hareket baş gösterdiği andan itibaren Vahdettin'in tutumu belirginleşmiştir.

Vahdettin, tahta geçtiği süreçten itibaren İngilizlere yakın bir siyaset gütmüştür (Jaeschke: t.y: 19). Padişahın İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile kurduğu yakın ilişkiler (Tevetoğlu, 1991: 57) ve İngilizlere gönderilen mektuplar (Akşin, 2010: 139-375) bu durumun en net göstergesidir. Vahdettin'in İngiliz yanlısı tutumunun temel sebebi, kurtuluş ümidini Anadolu'daki millicilerde değil, İngilizlerde görmesidir (Çekiç, 2014a: 249-250).

Mondros Ateşkes Antlaşması'na müteakip Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde işgaller başlamıştır (Güler ve Akgül, 2013: 162-163). İtilaf Devletleri'nin işgalleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri başat olmak üzere toplumun geniş kesimlerince protesto edilmiştir (Akşin, 2010: 245). Muhtelif çevrelerin işgallere tepki göstermesine karşın Vahdettin, sessiz kalmayı tercih etmiştir (Meydan, 2014: 186-187).

Mustafa Kemal Paşa ile Vahdettin arasında cereyan eden hadiselerin başlangıcı 21/22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi'ne denk gelmektedir (Çekiç, 2014b: 73-74). Amasya Tamimi'ni takiben toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Anadolu'da volontarist bir yapı baş göstermiştir (Şenol, 2011: 47-68). Dualitik bir yönetim modeli portresi çizen durum, İstanbul ve Anadolu (daha sonra Ankara) arasındaki siyasi kutuplaşma ve çatışma hâlini kaçınılmaz kılmıştır (Uyar ve Ertuğrul, 2020: 451-471).

Millî Mücadele döneminde, Vahdettin ülkenin yönetimini İngilizlere bırakmak, (Bayur, 1963: 204-206; Avcıoğlu, 1998: 205-207) Sevr'i imzalamak, (Akşin, 2015: 152-155; Baydur, 2011: 90-97) Anadolu'daki harekete karşı olduğunu ifade eden beyanname (Gökbilgin, 2011: 267-277; Tansel, 1991: 134-138) ve benzer doğrultuda fetva yayınlamak, (Kalelioğlu, 2017, 33) birtakım isyanları teşvik etmek (Turan, 2012: 163-170) gibi bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Bu hareketlerinden ötürü Ankara cenahında da hakarete varan ithamlara maruz kalmıştır (Çetiner, 2017: 246-248). Araştırmacılar, Vahdettin'in bu tutumuyla ilgili olumlu ve olumsuz çok çeşitli tezler ortaya atmıştır. Damat Ferit Paşa'nın etkisinde kalmasından büyük devletlerin aralarındaki çıkar çatışmalarından yararlanmaya kadar farklı yorum ve görüşler mevcuttur. Ancak kahir ekseriyetle üzerinde anlaşıldığı üzere Vahdettin'in süreç içerisinde uyguladığı siyasanın yanlışlığı tespit edilmiştir.

TBMM'nin Büyük Taarruz ve devam eden süreçteki başarılı politikaları ile Vahdettin'in buna mukabil takındığı tavır, saltanatın kaldırılmasına giden yolun kilometre taşlarını döşemiştir. Meclis'in 1 Kasım 1922 tarihindeki saltanatın kaldırılması görüşmelerinde Vahdettin'e yönelik hakaretvari söylemlere varan ithamlar yer almıştır. Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Efendi "*Vahdettin'in besmele ile taşlanması*" teklif etmiştir. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa "*düşmanların da sonuncusu (Vahdettin) bugün halledilmelidir.*" görüşünü paylaşmıştır. Muş Milletvekili Hacı İlyas Sami Efendi, Yahya Galip Bey, Hüseyin Avni Bey, Rasih (Kaplan) Hoca gibi bazı milletvekilleri de Vahdettin için "*hain*" nitelemesinde bulunmuştur. Aynı günkü birleşimde saltanat kaldırılmıştır (T.B.M.M.Z.C., 1922: 314-330).

Saltanatın Kaldırılması ile ilgili İstanbul basını "*Türkiye Büyük Millet Meclisi evvelki gün akd ettiği tarihi içtimada saltanatın kaldırılmasına ve hilafete hanedan-ı Ali Osman'ın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanının seçilmesine ittifak-ı ara ile karar vermiştir*" (Vakit, 01.11.1922: 1) manşetini paylaşmıştır. İlerleyen günlerdeki basın incelendiğinde saltanatın ilgası vesilesiyle kamuoyunda genel bir olumlu hava

olduğu ve gazete manşetlerinde Vahdettin için “*hain*” yakıştırmalarının yer aldığı dikkati çekmektedir (Sonyel, 2010: 202-205).

1 Kasım 1922’yi takip eden günlerde, İstanbul’da çok sayıda “*Vahdettin karşıtı*” gösteri ve yürüyüş gerçekleşmiştir. Millî Mücadele hareketine karşıtlığıyla tanınan Ali Kemal Bey gene aynı süreçte linç edilmiştir. İstanbul’un bazı yerlerine “*Kahrolsun Vahdettin*” kabilinden yazılar yazılmıştır. Halk arasında da Vahdettin’in idam edileceğine yönelik bir söylenti yayılmıştır. Kuşkucu yapısıyla bilinen Vahdettin de tüm bu olaylar neticesinde bir vehime kapılmıştır (Çetiner, 2017: 248-255). Hayatından endişe duyarak İngilizlere başvuran Vahdettin, 17 Kasım 1922 tarihinde Türkiye’den ayrılmıştır (Sonyel, 2010: 202-203).

2. Türk Siyasetindeki Vahdettin Polemiğinin Tarihsel Temelleri

Millî Mücadele ve erken cumhuriyet dönemlerindeki bazı çevrelerin “*olayların sıcaklığıyla*” kullandığı söylemler bir kenara bırakılırsa, “*Vahdettin tartışmalarının*” doğumunu tetikleyen ilk kişi Mevlânzade Rıfat’tır. *Türkiye İnkılâbı’nın İcyüzü* adlı bir kitap yazan Mevlânzade Rıfat, eseri ilkin 1929 yılında Halep’te sürgündeyken bastırmıştır. Daha sonra 1933 senesinde Türkiye’de de yayımlanmıştır. Mevlânzade Rıfat, tarih biliminin ortaya koyduğu bilgilere aykırı bir şekilde Kurtuluş Savaşı’nın Vahdettin tarafından başlatıldığını (Özakman, 2012: 232) ve Mustafa Kemal Paşa’nın da bu doğrultuda Anadolu’ya gönderildiğini iddia etmiştir (Rıfat, 2000: 215).

Mevlânzade Rıfat’ın böyle bir kitap kaleme almasındaki sebep Mustafa Kemal Atatürk’ün Nutuk adlı eserini yayınlamasıdır. Bilindiği gibi Mustafa Kemal Atatürk’ün Nutuk’u, bir hatırat niteliği taşımaktadır. Kitabın içerisinde Millî Mücadele dönemindeki tutum ve davranışlarından ötürü, çok sayıda kişiye eleştiriler yöneltilmiştir. İthamların odağındaki isimlerin önemli bir kısmı da Nutuk’tan sonra anılarını yayımlayarak kendilerini bir nevi müdafaa etmek istemişlerdir (Uzun, 2016: 42-54; Başkaya ve Kaynar, 2010: 70). Nutuk’ta olumsuz bağlamda ele alınıp eleştirilen isimlerden bir tanesi de Mevlânzade Rıfat’tır. Bağımsız bir Kürdistan kurulmasına yaptığı destekler ve İngilizlerle iş birliği, Atatürk’ün Nutuk’ta Mevlânzade Rıfat’tan olumsuz bir şekilde bahsetmesine sebebiyet vermiştir (Başkaya ve Kaynar, 2010: 437; Atatürk, 1969: 959). Mevlânzade Rıfat da Nutuk’ta menfi yönde mebhûs olunan diğer isimler gibi şahsını savunmak amacıyla *Türkiye İnkılâbı’nın İcyüzü* adlı kitabını yazmıştır.

1923-1960 yılları arasındaki siyasi koşullar nedeniyle Mevlânzade Rıfat gibi yayıncılar çıkarmak pek mümkün olamamıştır. 1961 Anayasası ile girilen dönem, eskiye oranla daha özgürlükçü bir platform sunmuştur. Türk siyasetinde görülen renklilik bu durumun en net göstergelerinden bir tanesidir. Anayasa’nın getirdiği hürriyet ortamı sadece politik camiada değil, aynı zamanda fikir adamları arasında da kendisini hissettirmiştir. Buradan hareketle erken cumhuriyet dönemini eleştirel bir şekilde ele alan neşriyatlar yapılmıştır. Necip Fazıl Kısakürek de *Ulu Hakan Abdülhamid Han*, (Kısakürek, 1967) *Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar* (2 cilt), (Kısakürek, 1966) *Vahidüddin* (Kısakürek, 1968) ve *Son Devrin Din Mazlumları* (Kısakürek, 1970) gibi kitaplarıyla sürece müdahil olmuştur. 1968 senesinde çıkardığı Vahidüddin adlı eserinde, Vahdettin’i “*Büyük vatan dostu*” olarak göstermiştir (Eserin 1976 yılı baskısının başlığı “*Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu Vahdettin*” şeklindedir. Kısakürek, 1976). Şair ve yazarlığının da vesilesiyle kamuoyunca iyi tanınan Kısakürek’in kitabı yazıldığı vetirede ve daha sonrasında çokça okunmuş, tartışılmıştır. 12 Eylül döneminde, Necip Fazıl Kısakürek, kitabında Atatürk’e hakaret içeren ifadelerin yer alması gerekçesiyle yargılanmış ve cezalandırılmıştır (*Milliyet*, 03.05.1982: 1).

Türkiye’nin 1970’li yıllarında muhtelif iç ve dış dinamiklerin etkisiyle Siyasal İslam’ın bir ideoloji olarak ortaya çıktığı görülmüştür (Arpacı, 2017: 38-39; Sarıbay, 1985: 89-129; Uyar, 2019: 79). Aynı yıllarda erken cumhuriyet dönemi ile ilgili tenkitsel yayınların arttığı dikkati çekmektedir. 1970’lerdeki eserlerde genellikle direkt olarak Atatürk’ün adı geçmemekle birlikte, Tek Parti idaresine ilişkin eleştiriler yer almıştır. Siyasal İslam’ın yükselişe geçtiği 1990’lı yıllara gelindiğinde ise bu tür neşriyatların arttığı ve artık Atatürk’ün de merkeze alınarak sistematize edildiği gözlemlenmiştir. Bahsi geçen kategorideki yayınların sayısı burada tek tek ele alınamayacak kadar çoktur. İçlerinde Vahdettin polemiğini ateşleyenler de bulunmaktadır. Medyatik tarihçilik olarak nitelendirilebilecek eserlerin (Özbaran, 2011: 11-100) iki temel ortak noktası göze çarpmaktadır. Birincisi; Vahdettin meselesiyle ilgili olanların tarih bilimine aykırı

iddialarını Mevlânzade Rıfat ile Necip Fazıl Kısakürek'in kitaplarına dayandırmalarıdır. İkincisi ise böyle yayınların tarihin bu alanda yetkin olmayan kesimlerce, kendi iç bilimsel etik anlayışına her yönden aykırı yöntemlerle yapılmasıdır. Temelsiz çıkarımlarla tarih biliminin metodolojisinden uzak bir şekilde öne sürülen iddialarla oluşturulan tarih kitapları, politikacılara ve dolayısıyla Türk siyasetine yansımaları oldukça hissedilmiştir.

3. Millî Mücadele Sürecinde Mustafa Kemal Paşa ve Vahdettin Arasında Cereyan Eden Olayların Türk Siyasetine Yansımaları

Türkiye’de cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte devrimlerin toplumsal tabana radikal bir şekilde yerleşmesini sağlamak amacıyla tarih, din ve dil gibi kültürel öğeler kullanılmıştır (Kili, 1983: 194-200; Arı, 2009: 273-275). Türkçe’nin yabancı asıllı kelimelerden arındırılması (Akarsu, 1997: 147-214) ve inkılabı uygun bir din oluşturulması (Atalay, 2018: 75-86) gayretleri bununla ilişkilidir. Atatürk’ün sentezleme yoluyla geliştirdiği milliyetçilik anlayışı çerçevesinde yeni bir ulus-devlet ve vatandaş yaratmak için ise tarihten faydalanılması gerekli görülmüştür (Kodaman, 1982: 6; Demircioğlu, 1971: 453-455). Buradan hareketle Türk milletinin büyük ve köklü bir evveliyata sahip olduğu, pek çok medeniyetin Anadolu ve Türk menşeliği gibi söylemler hem ders kitaplarında hem de dönemin düşünürlerinin eserlerinde yer almıştır. Tarihsel aidiyet savlarının yanı sıra yakın dönem Osmanlı siyasi geçmişinin toptan reddi ve ne kadar “*beceriksiz*” olduğu işlenmiştir. Bu ithamların odak noktalarından birisi de Vahdettin’dir. Örneğin 1931-1941 yılları arasında kullanılan tarih dersi kitaplarında Sevr Antlaşması’nın bahsedildiği başlık altında Vahdettin ile ilgili “*padişah ve padişah hükümeti, Türk milletine düşman ve hain olduklarını pek açık gösterdiler*” (Tarih, 2016: 65) ifadesi yer almaktadır. Bu ve buna benzer ibarelere sık rastlanmakla birlikte dört ciltlik eserin çoğu yerinde Vahdettin’in adının dahi zikredilmesinden kaçınılmıştır. Daha çok sultan ya da padişah şeklinde nitelendirilmiştir.

Erken cumhuriyet dönemindeki tarih kurgusu, içinde bulunulan tarihsel kesit baz alındığında olağan bir durumdur. 19. ve 20. yüzyılın belirli dilimleri küresel ölçekte imparatorlukların çöküşüne geçtiği ve yerlerine ulus-devlet modeline uygun rejimlere yönelme görülmektedir (Hobsbawm, 2018: 268-298). İmparatorluk bakıyesi devletlerin, yeni sisteme muvafık vatandaşlar yetiştirme amacı güderek tarihsel muakalelere gittiği görülmüştür (Ortaylı, 1982: 73-74). Dünya çapında gelişen olayların Türkiye’ye sirayeti kaçınılmaz olmuştur. Türkiye de çağa ayak uydurma gayretiyle, dönüşümlere kayıtsız kalmayarak toplumsal modernizasyon yapma ihtiyacı hissetmiştir (Yetim, 2017: 76). Dolayısıyla “*cumhuriyet elitleri*” olarak bilinen kesimin Vahdettin ile ilgili meselelere bakışını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Ancak dönemin ideolojisi ve yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen kesimin Vahdettin polemiginde objektiviteden uzaklaşmayan bir bakış açısı geliştirmesi beklenemez. Bu nedenle Tek Parti ve süreç içerisindeki ideolojik yaklaşımlardan uzaklaşarak daha ileri tarihlerden devam edilmiştir.

Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi, 1965-1971 döneminde tek başına iktidar olarak ülke yönetimini deruhte etmiştir. Sağ-liberal-muhafazakâr çizgisiyle bilinen Adalet Partisi, (Bulut, 2009: 79-81) döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile bazı yakınlaşmalar görülmüştür. Buna mukabil özellikle sol cemahta antiAmerikancılık ivme kazanmıştır. Türkiye İşçi Partisi’nden gerek basında gerekse parlamentoda, bu konuyla ilgili ciddi eleştiri almıştır (*Milliyet*, 27.05.1966: 1). Adalet Partisi’nin hükümette olduğu 1966 senesinin, 27 Mayıs Devrim kutlamaları sırasında Adana Valisi’nin yanında İncirlik Üssü’nde görevli albay rütbeli bir Amerikalı subay tebrik kabul etmiştir. Aynı dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’de propaganda amaçlı broşürler dağıttırılmıştır. Başbakan Demirel, tüm bu gelişmelere ilişkin “*Memleketimizde bulunan yabancıların ilmî etüt ve araştırma maksadı altında millî bünyemizin inceliklerini öğrenmek, din, dil ve ırk ayrımlarını dokümanter ve istatistik bir şekilde tesbit etmek yolundaki çalışmalarını artırdıkları, bunun için bazen bakanlıklardaki ikinci ve üçüncü derecede sorumlu olan kişilerle şahsi temaslar yapmak suretiyle bilgi derlemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır*” açıklamasında bulunmuştur. Ancak Demirel’in beyanları Türkiye İşçi Partisi tarafınca tatmin edici görülmemeyerek Çetin Altan’ın girişimleriyle Türk-Amerikan ilişkilerinin gözden geçirilmesini içeren bir önerge Meclis’e sunulmuştur. Görüşmeler sırasında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) de desteği alınmıştır. Milletvekilleri arasında uzunca bir tartışmaya sebebiyet veren önerge kabul edilmemiştir. Demirel,

iddialarla ilgili “*milletin kendi sinesinden çıkardığı iktidarı yıpratmak için ne kadar gayret sarf ettirilirse edilsin büyük Türk Milleti bu oyunlara gelmeyecektir*” demecini paylaşmıştır (T.B.M.M.T.D., 1966: 691-716; *Milliyet*, 14.07.1966: 1) (*Milliyet*, 18.07.1966: 1-7). Mehmet Ali Aybar tarafından da oldukça eleştirilen alan Hükümet’e bir yaklaşım da CHP’den gelmiştir. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, -AP ve antiAmerikancılık eleştirisi için- Vahdettin metaforunu çıkış noktası olarak belirleyerek “*Bizim genel başkanımızın adı Vahdettin’in idam fermanlarında vardı (...) Demirel’in bu lafına kargalar bile güler*” ifadelerini kullanmıştır (*Milliyet*, 18.07.1966: 1-7).

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Adalet Partisi iktidarını eleştirdiği bir açıklamasında “*DP’nin Amerikaya teslim olduğu karanlık günlerden sonra yabancıya bağlılık, içli dışlı sömürü, yalan, hakka hukuka saygısızlık, hiçbir dönemde bu gün olduğu kadar meydanı boş bulmamıştır. İki yüzlülük hiçbir vakit böylesine politikanın temel direği haline getirilmemiştir. Hiçbir iktidar, Vahdettin, Damat Ferit iktidarı bile, Türkiye’yi yabancı bir devletin nüfuz ve etkisine böylesine terk etmemiştir*” (*Milliyet*, 19.05.1968: 1-7) cümlelerine yer vermiştir. Adalet Partisi’ni “*Amerikancılık*” ile itham eden Aybar, Vahdettin ve Damat Ferit Paşa paradigmalarını iddialarını pekiştirme, kuvvetlendirme ve dayanak teşkili vasıtası olarak görmüştür.

Adalet Partisi iktidarı döneminde Millî Eğitim Bakanlığı’na yayımlanan Türk Ansiklopedisi’nde Vahdettin’in “*zeki ve namuslu*” olduğuna dair bir ibare yer almaktadır. CHP Milletvekili İsmail Arar, Vahdettin ile ilgili ifadelerin bakanlık bünyesinde neşredilen bir ansiklopedide kimin tarafından ve ne amaçla yazıldığına belirtilmesini istemiştir. İsmail Arar, Millî Eğitim Bakanlığı’na mevzuaya istinaden soru önergesi vermiştir (*Milliyet*, 08.06.1969: 1).

CHP, çeşitli dinamiklerin tesiriyle 1960’lı yılların ortalarından itibaren “*Ortanın Solu*” politikalarını benimsemiştir. Dünyada yükselen antikomünistlik etkisiyle CHP, bazı siyasi partilerce “*komünistlik*” suçlamalarına maruz kalmıştır. İsmet İnönü, “*Ortanın Solu*” fikriyatının mimarı (Tütüncü Esmer, 2006: 55-64; Uyar, 2019: 81) ve partisinin lideri olmasının verdiği doğal hak ile ithamlara yönelik “*CHP’ye bu iftirayı Vahdettin yaptı perişan oldu. İkinci Dünya Savaşında Türkiyeyi Almanlarla birlikte harbe sokmak isteyen ırkçılar yaptı, tutturamadılar (...) Memleketin iç idaresi olarak komünist rejimi daima reddettik (...) Hiç bir zaman memlekette komünistliği kabul etmeyeceğiz*” (*Milliyet*, 31.05.1966: 1) demecini vermiştir. CHP Genel Başkanı İnönü, aynı konuya yönelik gerçekleştirdiği bir diğer açıklamasında ise “*CHP, komünist rejimin Vahdettin zamanından beri en kuvvetli hasmı olan siyasi partidir (...) komünist ithamı Vahdettin tarafından bize yapıldı*” (*Milliyet*, 29.05.1966: 7) görüşünü paylaşmıştır. Millî Mücadele döneminde şartların gereği olarak gelişen birtakım olaylar İsmet İnönü aracılığıyla 1960’lar Türkiye’sine taşınmıştır. Vahdettin örneksemi merkeze alınarak, politik rakiplere “*ders verme*” maksadı güdülmüştür.

Bir dönem Bülent Ecevit’in yakın mesai ekibinde yer alan Orhan Koloğlu, *Milliyet* gazetesinde yurt dışında yaşayan Osmanlı Hanedanı ile ilgili yazı dizisi hazırlamıştır. CHP’de üst düzey yönetim kadrolarına da yükselen Orhan Koloğlu, Vahdettin’in sürgün hayatı sürerken Türkiye’nin iç politikasına bir müdahalede bulunmadığı tezini savunmuştur (*Milliyet*, 22.05.1972: 7).

TBMM 15. Dönem milletvekillerini belirlemek amacıyla 14 Ekim 1973 tarihinde genel seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçim neticesinde siyasi partilerin aldıkları oy oranlarına mukabil parlamentodaki temsiliyet oranlarına göre; hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir. (T.C. Resmi Gazete, 31.10.1973: 6-23; Uyar, 2019: s. 99-100) Seçimin birinci partisi konumundaki CHP, koalisyon hükümeti kurmak amacıyla meclis bünyesinde temsil edilme hakkı elde eden diğer siyasi partilerle müzakerelerde bulunmuştur. Seçim yarışını dördüncü sırada tamamlayan Milli Selamet Partisi ile de bu minvalde toplantılar düzenlenmiştir. Milli Selamet Partisi’nin millî görüş çizgisinden gelen muhafazakâr eğilimli bir siyasi parti olması (Arpacı, 2017: 226-235) hasebiyle CHP ile taban tabana zıt bir geleneğe sahiptir. Bu nedenle görüşmeler zaman zaman çıkmaza girmiştir. Gazeteci Hasan Pulur’un aktardığına göre; müzakereci heyette yer alan CHP’li Cahit Kayra, o dönem tuttuğu notlarda süreç içerisindeki partilerin anlaşamamasından bahsederken “*Konu anlaşıldı. Bin dört yüz yıl öncesinin ortamı ve koşulları için kurulmuş petROLSÜZ, ELEKTRONKSİZ (...) KADINSIZ, MÜZİKSİZ, RESİMSİZ, ŞİİRSİZ BİR DÜNYAYA DÖNECEĞİZ. EVLERİMİZDE HAREMLER OLACAK, BİZ DE ALTIMIZDA KÜHEYLANLAR, ELİMİZDE KILIÇLAR, AYRAN İÇİP*

lahmacun yiyerek, havalara ok atıp, süpersonik uçaklar düşürerek, davul çalıp, düşmanlarımızın ödünü patlatarak ülkeler alacağız” cümlelerini kullanmıştır. Koalisyon mülakatlarından söz ettiği yazılarının devamında “Bu arada (...) Vahdettin’leri, Sait Molla’ları, müneccimbaşlıları, muskacı ve üfürükçüleri, bütün karanlık tarikat şeyhlerini mezarlarından çıkarıp yeniden toplumun başına geçireceğiz (...) CHP bunu kendi eliyle, ne kadar süreceği belli olmayan bir koalisyonun anayasasında tescil edecek” ifadeleriyle (Pulur, 27.07.2005: 3) Vahdettin’i Türkiye’de ve Türk tarihinde gericiliğin simgesi gibi lanse etmeye çalışmıştır.

Hasan Pulur, Cahit Kayra’ya ait olduğunu öne sürdüğü notları nereden ve nasıl temin ettiği ile yazıların devamının olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Cahit Kayra, hatıratında günlük not defterleri kaleme aldığını belirtmektedir. İçeriği belirsizliğini muhafaza etmekle birlikte Cahit Kayra, anılarında bahsi geçen defterleri paylaşmayı uygun görmediğini beyan etmiştir (Kayra, 2012: 370).

TBMM İçişleri Komisyonu 31 Mayıs 1979 tarihinde, 1 Mayıs ve 27 Mayıs’ın tatil ve bayram özelliklerinin kaldırılmasını kabul etmiştir. Görüşmeler için Adalet Partisi Milletvekili İhsan Ataöv önyak olmuştur (Milliyet, 01.06.1979: 14). Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Sekreteri Ahmet Fehmi Işıklar, mevzuya istinaden yaptığı bir açıklamada “Bunlar aslında cumhuriyet ve onun bayramlarına da karşıdır. Fırsatını bulduklarında Vahdettin dönemini geri getirmenin özlemi içindedirler” (Milliyet, 03.06.1979: 14) değerlendirmesinde bulunmuştur. Işıklar’ın kullandığı ifadelerle bakıldığı zaman, Adalet Partisi mensuplarını Millî Mücadele dönemindeki Vahdettin siyaseti gütmekle benzeştirdiği ve üstü kapalı bir biçimde Atatürk karşıtı ilan ettiği dikkati çekmektedir.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Televizyonunda 1980’li yılların başlarında “Beni Hatırlayınız” adlı belgesel tarzı bir program gösterilmiştir. Atatürk’ün hayatını konu edinen programın yapımcılığını ve sunuculuğunu Kemal Zeki Gençosman üstlenmiştir. Gençosman’ın programı bir süre sonra gerekçe ileri sürülmeksizin yayından kaldırılmıştır. Programda Vahdettin’den “hain” diye bahsedilmesi Gençosman’a göre, bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Hazırladığı programın TRT tarafından verilmesinin önüne geçilmesini de bu sebebe bağlamıştır. Gençosman, programa karşı cephe alanları “Atatürk karşıtı bir zümre” olarak nitelendirmiştir (Milliyet, 25.08.1981: 3). TRT’nin “Beni Hatırlayınız” isimli programı vizyondan kaldırması üzerine Gençosman, belgeselini aynı adla kitaplaştırmıştır (Gençosman, 1982).

Mayıs 1983’e ait Milliyet gazetesi, “Politikada bahar” başlıklı bir haber yayımlamıştır. Haber metninin giriş cümlesi “Mayıs ayı, Türk siyasal yaşamındaki en önemli aylardan biridir” şeklinde başlamaktadır. Mayıs ayının son derece olumlu olarak girildiği pasajda; İstanbul’un fethedilmesi, Çanakkale Savaşı’nda Goliath’ın batırılması, Adnan Menderes’in başbakanlık makamına getirilmesi, Güven Partisi’nin kurulması gibi Türk tarihinin önemli olaylarına değinilmiştir. Ancak bu kadar müspet hadisenin yanında bir de Vahdettin’in ölüm tarihi verilmiştir (Milliyet Aktüalite, 15.05.1983: 3).

1983-1986 döneminde Kültür ve Turizm Bakanlığı görevini Mükerrerem Taşcıoğlu yürütmüştür. Taşcıoğlu, 1986 yılının Eylül ayında Padişah Fermanları Sergisi açılışına katılmıştır. Bu esnadaki konuşmasında, sergide Orhan Gazi’den Vahdettin’e kadar geniş bir yelpazedeki ferman ve tuğra zenginliğinden bahsetmiştir. Açıklamaları sırasında Vahdettin’in adına değinirken VI. Mehmet Vahdettin ifadesini kullanması gerekirken VI. Vahdettin demiştir. Bakanlık mevkiindeki birisi tarafından padişahın tam adının verilmemesi, dönemin basınınca gündeme taşınmıştır (Aşık, 1986: 9).

Türk devlet tradisyonunda Osmanlı klasik dönemlerinden itibaren devlet yöneticilerinin hac ibadetini yerine getirme gibi bir gelenek yoktur. Bu anlayışı bir dönem Vahdettin kırmıştır ama saltanatın ilgasıyla birlikte görev süresinin dolması neticesinde gitmiştir. Cumhuriyet döneminde de Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Cemal Gürsel, Fahri Korutürk, Adnan Menderes, Demirel, Ecevit gibi devlet liderleri hac ibadetini yerine getirmemişlerdir. 1970’li yıllara gelindiğinde hac konusundaki algı tersine dönmüştür. Hacca giden ilk başbakan Necmettin Erbakan; ilk cumhurbaşkanı ise Cevdet Sunay olmuştur. İlerleyen süreçte bir nevi politik moda haline gelen hac ibadeti 1980’lerden sonra daha da ivme kazanmıştır. Alparslan Türkeş, Bülend Ulusu, Turgut Özal, Kenan Evren, Cemil Çiçek, Bedrettin Dalan, Burhan Özfatura, Mustafa Kalemler, Kazım Oksay, Kaya Erdem gibi siyasiler hac ya da umre ibadeti yapmak amacıyla Arap Yarımadası’na gitmiştir. Yakın dönem siyasi geçmişimizdeki sağ-liberal-muhafazakâr

eğilimdeki politikacı ve devlet liderlerimiz arasında popülist bir geleneğe dönüşen durum zaman zaman Vahdettin'in Hicaz ziyaretiyle ilişkilendirilmiştir (Kahraman, 1988: 6).

Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı görevi son bulduktan bir müddet sonra gazetelerde anıları tefrika edilmeye başlamıştır. Basından toplanan yazı dizileri de daha sonra kitaplaştırılmıştır. Evren'in aydınlarla ilgili görüşlerini paylaştığı bir bölümde “bazı çevreler var ki, kendilerine aydın damgası vuran çevreler, yalnız onların dedikleri doğruymuş. Sizlerin düşüncesi onlar için mühim olmuyor. Her şeyi yalnız onlar bilir, başkası bilmez. Biz çok aydınlar görmüşüzdür. Vatan hainliği yapan bazı şairlerimiz var bizim. Yurtdışına kaçtılar ve başka bir memlekete sığındılar, orada öldüler. O aydın değil miydi? Ne yapayım ben öyle aydını. Aydın damgası kimsenin inhisarında değildir. Bu millete hükmetmek için aydınlık gerekmez. Bu millete hizmet gerekir. Son Padişah Vahdettin de aydıydı. O aydın değil miydi, cahil miydi? Ama memleketi düşmanlara teslim etti. Ben ne yapayım o aydını” (Milliyet, 08.07.1971: 7; Oran, 1989: 179) ifadelerini kullanmıştır. Kenan Evren'in hem aydınlara yönelik eleştirileri, hem de Vahdettin'i aydın sınıfının mensubu sayması kamuoyunda büyük bir tepki doğurmuştur. Tartışmalara Ecevit de müdahil olarak; bu durumun aydın tanımına göre değişmekle birlikte; Vahdettin'in aydın olarak kategorize edilme durumunun farklılaşabileceğine değinmiştir. Ecevit, “Eğer belli bir bilgi birikimi olan, okuyup düşünen, kafası işleyen, sorunları kendi kafasında tartışıp bazı sonuçlara varabilen bir kimse idi ise, o da belki aydın sayılabilir” değerlendirmesine bulunmuştur (Pulur, 1990: 3).

Kenan Evren'in başlattığı aydın ve Vahdettin tartışmaları, büyük yankı uyandırmıştır. Evren de konuyla ilgili tekrar bir açıklama yapma ihtiyacı hissederek “Neymiş efendim (...) Aydınım diye sokağa çıkmasınlar demişim. Neymiş, 28 Mayıs'ta Manisa'da Vahdettin de aydıydı, ama vatani sattı, demişim. Böyle yaparak soruşturmayı etkilemişim, yönlendirmişim. Peki, ben hiç konuşmayacak mıyım? Memleket satılsa sesimi çıkarmayacak mıyım?” (Oran, 1989: 185) düşüncesini paylaşmıştır. 28 Mayıs 1984 tarihli Evren'in sözleri için mahkeme, suç unsuru taşıdığı savıyla soruşturma başlatmıştır (Milliyet, 11.01.1986: 12).

TBMM'de, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine çıkan Körfez Krizi ile ilgili bir oturum gerçekleştirilmiştir. Konu hakkında görüş bildirmek amacıyla söz alan Sosyaldemokrat Halkçı Parti Manisa Milletvekili Hasan Zengin, mevcut hükümetin savaşı devletlere iki milyar dolar tutarında para yardımında bulunduğunu öne sürerek (T.B.M.M.T.D., 1991: 314) Turgut Özal'a yönelik “Cumhurbaşkanı'nı Kurtuluş Savaşımızda gemilere binip kaçan Vahdettin gibi vatan haini ilan ediyorum” (Milliyet, 20.01.1991: 16) ifadelerini kullanmıştır. Hasan Zengin, Özal ile Vahdettin'in icraatlarını birbirine eş tutmuştur.

Milliyet gazetesinin bir haberine göre 1991 yılında, Genelkurmay Başkanlığı bir kitap hazırlatmıştır. Kitabın içeriğinde “Birinci İnönü Zaferi Hikâyesi, Görmezden Geline Musul Oylaması, Masada Üretilen Uzun Mehmet” gibi başlıklar taşıyan pasajlar olduğu öne sürülmüştür. Bu örneklerin yanı sıra “Vahdettin'in Mustafa Kemal'e Emri” ibareli bir bölümün de sözü geçmektedir. Genelkurmay Başkanlığı, -iddia odur ki- kitabı toplattır. İlber Ortaylı, konuyla ilgili “Tarih tezleri ideolojik gereksinimden değil, tembellik ve laçkalıktan” yorumunu yapmıştır (Milliyet, 28.04.1994: 14).

1988'den beri Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nda şeflik görevi yürüten Prof. Dr. Gürer Aykal, Vahdettin'in tahta çıkışı dolayısıyla hazırlanan marşın İstiklal Marşı'nın bestecisi Osman Zeki Üngör tarafından bazı küçük değişikliklerle İstiklal Marşı'nın melodisi haline getirildiğini iddia etmiştir (Milliyet, 16.06.1992: 17).

1992 yılında Nazım Hikmet'in Rusya'da bulunan mezarının Türkiye'ye getirilip getirilmeyeceği mevzubahis olmuştur. Refah Partisi İstanbul Milletvekili Hasan Mezarıcı, konuyla ilgili bir açıklamada bulunarak Nazım Hikmet'in mezarının getirilmesi durumunda Vahdettin'in mezarının da getirilmesi gerektiği savunmuştur. Mezarıcı aynı konuşmasının devamında Vahdettin'in sanıldığı gibi “vatan haini” olmadığını ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Vahdettin tarafından Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Anadolu'ya gönderildiğini belirtmiştir (Milliyet, 21.01.1992: 15).

Tansu Çiller'in başbakanlık makamında oturduğu vetirede, eşi Özer Uçuran Çiller'in Amerika'da bazı yatırımlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin ilk “First Gentleman” unvanına sahip kişinin yurt dışındaki mal varlıkları oldukça gündem teşkil etmiştir. Tansu Çiller de rakip siyasi partilerden oldukça eleştiri almıştır. Örneğin CHP Genel Sekreteri Ertuğrul Günay, bu tür hadiselerin gelişmiş ülkelerde iktidarın el değiştirmesiyle sonuçlanacağını ancak Türkiye'de hiçbir hareket olmadığını ifade etmiştir.

Ertuğrul Günay, sözlerini tamamlarken –Vahdettin metaforunu da kullanarak- “*Hain olduğu söylenen son Padişah Vahdettin bile yurtdışına kaçarken ülkenin malvarlığını beraberinde götürmedi. Bir devr-i şeamet (umutsuzluk devri) yaşanıyor*” düşüncesini ileri sürmüştür (*Milliyet*, 20.06.1994: 15).

Refah Partisi Ankara Milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan üç ciltlik “*Cumhuriyet Dönemi Din Devlet İlişkileri*” diye bir kitap yazmıştır. Kitabın birinci cildinde “*O (Mustafa Kemal Atatürk) 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkıyor. Ve onu Padişah gönderiyor, para da veriyor, sırtını da sıvazlıyor, oğlum bizi siz kurtaracaksınız, burada artık iş yok diyor. O vaat ile Pâdişâhı kurtaracağım diye gidiyor*” (Ceylan: t.y: 423) cümleleri yer almaktadır. İlahiyatçı kimliğiyle de bilinen Hasan Hüseyin Ceylan, Millî Mücadele’yi başlatmak amacıyla Atatürk’ün Vahdettin’in bizzat emriyle görevlendirildiği tezini savunmuştur (*Milliyet*, 01.12.1994: 20).

Anavatan Partisi Grup Başkanvekili Eyüp Aşık, bir konuşmasında “*Bu millet Vahdettin’den özür dilemelidir. Son Padişah Vahdettin (...) bir daha Türkiye’ye dönmeyeceğini bile bile, elinin altında bulunan Osmanlı Hazinesinden hiçbir şey götürmemiştir*” (Şanlıtürk, 1995: 16) ifadelerine yer vermiştir. Gazeteci Oktay Akbal da Eyüp Aşık’ın sözlerine binaen köşesinde yayınladığı yazısında “*ANAP’lı Bay Aşık’ın vatan haini diye tanınmış bir padişahı sevip sevmediğini bilemeyiz*” değerlendirmesini yapmıştır. Akbal’a göre Eyüp Aşık’ın tezleri temelden tutarsız ve hatalı bilgiler bütününden oluşmaktadır (Akbal, 1995: 21).

Demokratik Sol Parti’de (DSP) parti içi muhalefet “*Çile Çiçekleri*” olarak nitelendirilmiştir. Muhaliflerin önde gelen isimlerinden Erdal Kesebir, (*Milliyet*, 19.09.1996: 19) partisel mevzulardan ötürü ihraç talebiyle iki kez Merkez Disiplin Kurulu’na sevk edilmiştir. Konuyla ilgili bir açıklamada bulunan Kesebir, DSP Merkez Disiplin Kurulu’nu Vahdettin’in 1918’deki saltanat şurasına benzediğini belirtmiştir (*Milliyet*, 14.02.1997: 16). Kesebir, iki durum arasında bağlantı kurarak –kendisine göre- partisinin antidemokratikliğine ve hukuksuzluğuna işaret etmek istemiştir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 1995 senesinin Eylül ayında Tacikistan seyahati gerçekleştirmiştir. Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman ile 11 Eylül 1995 tarihinde bir görüşme yapmıştır. Basına kapalı toplantıda, Enver Paşa’nın mezarının Türkiye’ye nakledilmesi meselesi ele alınmıştır. Türkiye ile Tacikistan arasındaki resmî prosedürler tamamlandıktan sonra 4 Ağustos 1996 tarihinde Enver Paşa’nın naaşı Türkiye’ye taşınmıştır (Bardakçı, 2015b: 399-401; *Milliyet*, 05.08.1996: 1; *Cumhuriyet*, 05.08.1996: 1). Enver Paşa’nın kabrinin getirilmesinin hemen ardından Vahdettin’in de aynı şekilde nakil edilmesi gerektiği yönünde tartışmalar kamuoyunda yer işgal etmiştir. Özellikle İslamcı kesim ve Refah Partisi cenahınca şiddetle savunulmuştur (*Milliyet*, 14.08. 1996: 24).

İran Cumhurbaşkanı Rafsancani’nin kızı Faize 1996 yılı Aralık ayında Türkiye ziyareti gerçekleştirmiştir. Seyahati sırasında Türkiye için “*Burası Şah’ın son dönemine benziyor*” yorumunu yapmıştır. Faize’nin sözleri ordu kanadında rahatsızlık yaratması üzerine reflektif bir tavır takınılarak “*Orası da Vahdettin’in son dönemini hatırlatıyor*” cevabı verilmiştir (*Milliyet*, 22.12. 1996: 27). Ordunun tepkisinin 28 Şubat hadisesinin hemen öncesine denk gelmesi dikkat çekicidir.

Bülent Osman, anne tarafından İkinci Abdülhamit’in baba tarafından da Plevne Muharebeleri’ndeki başarılarıyla tanınan Gazi Osman Paşa’nın torunudur. Mine Gökçe Kırıkkanat’ın aktardığına göre Bülent Osman, Vahdettin’in Millî Mücadele döneminde yabancılarla iş birliği içerisinde olduğunu açıklamıştır (Kırıkkanat, 1999: 4).

Türkiye’de 2001 yılında önemli bir ekonomik kriz patlak vermiştir (Çelik ve Başkonuş Direkçi, 2013: 113). İktidarda bulunan Ecevit Hükümeti de iktisadi problemlerle baş etme yöntemleriyle ilgili “*ekonomik kurtuluş savaşı veriyoruz*” savını ileri sürmüştür. Tansu Çiller de Ecevit’e binaen “*Siz kimsiniz (...) Mustafa Kemal misiniz, yoksa Vahdettin misiniz? Damat Ferit’lerin hazırladığı mütarekelere imza atıyorsunuz*” eleştirisini dile getirmiştir. Ecevit Hükümeti’nin ekonomik krizle mücadele etme amacıyla giriştiği birtakım ilişkiler, (*Milliyet*, 03.05.2001: 17) Tansu Çiller tarafından Mondros Mütarekesi şartlarını kabul etmeyle benzeştirilmiştir. Uygulanan siyasa bakımından da Vahdettin ve Damat Ferit Paşa’nın Millî Mücadele sürecindeki politikalarıyla paralellik kurmuştur.

TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın basın danışmanlığını yürüten Kemal Öztürk, “*İlk Meclis*” adlı bir belgesel hazırlamıştır. *Milliyet* gazetesinin haberine göre; Millî Mücadele döneminde Atatürk ile

Vahdettin'in koordineli bir şekilde çalıştığı içeriğini taşıyan belgeselin resmi tarih tezleriyle çeliştiği iddiasıyla Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yayınına engel olunmuştur. Kemal Öztürk de belgeselini aynı isimle kitaplaştırmıştır (*Milliyet*, 08.03.2004: 21).

Bülent Ecevit, aktif siyasetten çekilmesinin ardından Osmanlı tarihiyle ilgili bir kitap yazmaya karar vermiştir. Yayına hazırladığı kitaba ilişkin, *Zaman* gazetesine verdiği bir röportajda Vahdettin'in "hain" olmadığını söylemiştir. Ecevit, "O bir hain değildir. Bazı hoş olmayan şeyleri mecburen yapmıştır (...) ülke için çok iyi şeyler de yapmıştır. Ben Vahdettin için hiçbir zaman hain demedim. Çünkü ne kadar zor koşullar altında padişahlık yaptığını biliyorum. Ülke işgal altındaydı. Ordusu kalmamış. Bu koşullar altında bile bir çok önemli iş yaptı" ifadelerini kullandığı demecinde, bu bilgilere nereden ve nasıl ulaştığı hakkında "Benim şahsen çocukluğumdan beri dinlediğim şeyler var" savını öne sürmüştür (*hurriyet.com.tr*, 17.07.2005, Erişim Tarihi; 09.09.2019).

Vahdettin'in "hain" olmadığına yönelik açıklamalar gündemde önemli bir yer edinmiştir. Ecevit'in mevcut CHP geleneğine taban tabana zıt görüşlerini paylaşması; siyasetçilerden tarihçilere, edebiyatçılardan gazetecilere kadar çok geniş bir yelpazedeki tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Konuya ilk önemli yaklaşım İlber Ortaylı'dan gelmiştir. Öncelikle Vahdettin'in Millî Mücadele'den sonra ülkeden ayrılmasını değerlendiren Ortaylı, "Padişah artık mukadder yıkımı kabul etmiş ve bir iç savaştan kaçınmak için Türkiye'yi terk etmiştir. Zaferi kutlamadığı görülüyor. Aksine bir gözlem çıkmadıkça, bu da bir hatadır" tezini ortaya koymuştur. Ecevit'in sözleri hakkında da "Ecevit'in (...) Vahdeddin üzerindeki yaftaları yeniden yargılayıp kaldırması yerinde bir davranıştır" görüşünü paylaşmıştır (Ortaylı, 2005: 12).

Bülent Ecevit'in açıklamaları Türkiye'de politikacılar arasında sıkça tartışılan Vahdettin sorunsalını zirve yaptıran bir noktaya getirmiştir. Türk siyasetinin uzun soluklu "kronik problemine" Ecevit gibi CHP kökenli sosyal demokrat tradisyondan gelen birisinin bu şekilde yaklaşması, sansasyonel bir durum doğurmuştur. Bu nedenle Ecevit de kendisini ifade edebilmek amacıyla bir basın toplantısı düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. Vahdettin polemiklerinden kısa bir süre sonra olayların sıcaklığıyla tertip ettiği basın toplantısında "Yüksek Türk komutanı Mustafa Kemal, Çanakkale nedeniyle İngilizlerin tanıdığı ünlü bir komutan. İstanbul'da bu kadar tanınan bir komutanın sarayın karşısında gizlice hareket etmesi mümkün değil (...) Mustafa Kemal, İstiklal Hareketini başlatmak üzere İstanbul'dan hareket edecek, padişahın onayı ya da haberi olmadan yapılacak şeyler değil. Mantiğimi kullanıyorum" ifadelerini kullanmıştır. Atatürk'ün Nutuk'ta Vahdettin'e atfettiği nitelermeler için ise Atatürk'ün Vahdettin'e duyduğu kırgınlığı" şeklinde yorumlamıştır (*Milliyet*, 20.07.2005: 1-30).

Millî Mücadele döneminde Vahdettin ile Mustafa Kemal Paşa arasında vuku bulan hadiseler tarih ilminin kendi bilimsel etik anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konudur. Buradan hareketle Ecevit'in söylemlerini, dönemle ilgili bilimsel çalışma yapan araştırmacıların analiz etmesi daha uygundur. Bu isimlerden birisi olan Şerafettin Turan, "Vahdettin (...) İngilizlerin kucağına atlayarak memleketi kurtarmak istemiş. Anlaşılan yöntemi farklıydı. Şimdi Türkiye'de Osmanlı'yı göklere çıkarma modası var. Bence Osmanlı'nın hatası, sevabı tarihe göçmüştür. Geçmiş överek orada yaşamaya olanak yok. Bu tartışma Ecevit'e bir şey getirmese bile memlekete zarar getirir. Ecevit bunu yazdığı anda karşısında beni bulur" görüşünü paylaşmıştır. Türk Tarih Kurumu Başkanlarından Yusuf Halaçoğlu (aynı zamanda siyasi kimliği de maruftur) "Ecevit'in yazdıkları sansasyon yaratır. Bu gibi kitaplarda böyle şeyler çok yapılır. Bugüne kadar hain bilinen insan için hain değildi dersiniz kitabınız çok satar" yorumunda bulunmuştur. (Yılmaz, 2005: 15) Turgut Özakman, "Ecevit çocukluğunda dinlediği şeyleri tarih sanıyor ve tabii şiddetle yanılıyor. Sanırım hayli de yorgun, bir çok olayı birbirine karıştırıyor" (Aşık, 2005a: 13) şeklinde fikrini beyan etmiştir.

Taha Akyol, Vahdettin'in ağır eleştirileri hak edebilecek seviyede hatalarının olduğunu ancak cumhuriyet rejiminin meşruiyetini Vahdettin'in yanlışlarından almadığı düşüncesini öne sürmüştür (Akyol, 2005: 19). Yılmaz Çetiner, Vahdettin'in hain olmadığını fakat ülke idare edebilecek kadar yeteneklere haiz olmadığını savunmuştur (*Milliyet*, 21.07.2005: 1). Güngör Uras, kamuoyunu iştigal eden tartışmaların "Atatürk'ü küçümseme maksatlı" yapıldığı görüşündedir (Uras, 2005: 9). Güneri Cıvaoğlu, "Ecevit'in muhafazakar kesime mavi boncuk sunmak istemesi" (Cıvaoğlu, 2005: 19) olarak yorumlamıştır.

Ecevit'in açıklamalarına ilişkin Şair Sabri Çakır, “*Tarihin derinliklerinde kalmış, ülkeye hiç yararı olmayacak bir olguyu kalkıp gündeme getirmek, tarih yapmak değil ortalığı karıştırmak, Cumhuriyet ve Atatürk düşmanlarına kanıt üretmek ve şeriatçı akımları güçlendirmek; kısacası Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet Tarihinin temellerine dinamit koymaktır*” (Aşık, 2005b: 15) görüşünü ileri sürmüştür.

Süleyman Demirel, Vahdettin tartışmalarına katılan en önemli isimlerden bir tanesidir. Bir dönem Ecevit'le siyasi rakip de olan Demirel, konuya “*Mesele Vahdettin tartışması değil. Yani Atatürk, Vahdettin'e haksızlık mı yaptı? Ecevit, o şartları Atatürk'ten daha iyi mi bilecek? Cumhuriyetimizin temeli, referansı Atatürk'tür. Biz ona müracaat ederiz. O da hain diyor. Demek ki, bir şey biliyor. O dönemi, yaşananları Atatürk'ten daha iyi bilecek değiliz. Ecevit, Atatürk'ün yanlışını mı çıkarıyor? Bu Atatürk'ü itibarsız hale getirmenin başlangıcı gibi görülebilir. Bu doğru bir hareket midir? Denilebilir ki Atatürk'ün her söylediği doğru mudur? Hepsi doğru olmayabilir ama bu Vahdettin konusu onlardan değil (...) Atatürk, bu Cumhuriyet'in temelidir, esasıdır (...) Referansımız odur*” (Bila, 2005: 16) yaklaşımını getirmiştir.

Muhafazakâr liberal sağ gelenekten gelen Süleyman Demirel'in erken siyasi yaşamından itibaren Atatürk ve Cumhuriyet ile barışık olduğu bilinmektedir. Merkez sağ tradisyondan kısmen farklı gelişen bu durumun öncelikli sebebi, Demirel'in Türk devriminin toplumsal modernizasyon faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemde yetişmiş olmasıdır. Isparta İslamköy'den başlayan Demirel'in erken yaşamı, inkılabın kendisine çok yönlü sirayet edebileceği bir ortam sunmuştur. Her fırsatta İslamköy'den Cumhurbaşkanlığına uzanan yolculuğunu Atatürk ve Cumhuriyet'e borçlu olduğunu ifade etmiştir. Türk siyasetini elli senesine damga vuran Demirel, (Demirel, 2003: 121) Atatürk ve Cumhuriyet'e bağlılığını muhtelif zamanlarda defaatle belirtmiştir. Buradan hareketle, hem Türk modernleşmesinin, hem de cumhuriyet devriminin doğal bir tezahürü olarak ortaya çıkan Demirel projesinin (Komsuoğlu, 2008: 99-253) Ecevit'in Vahdettin söylemlerine ilişkin Atatürk refleksivitesiyle yaklaşması, tabii bir reaksiyondur.

Deniz Baykal, CHP içerisinde uzunca bir süre Ecevit ile birlikte çalışmıştır. İlerleyen dönemlerde ise farklı partilerde siyasi rakip olmuşlardır. Baykal, Ecevit'in Vahdettin ile ilgili yorumlarına “*Gereksiz, anlamsız, zamansız bir çıkış. Vahdettin tarihimizde mahkum olmuş bir insan*” değerlendirmesini yapmıştır. Ecevit'in Sevr Antlaşması'nda Vahdettin'in imzası bulunmadığı sözlerine ilişkinse Lozan Antlaşması'nda da Atatürk'ün imzasının yer almadığı örneğiyle cevap vermiştir (Milliyet, 21.07.2005: 16).

Lozan Antlaşması'nın yıl dönümü vesilesiyle CHP İstanbul İl Başkanlığı bir panel düzenlemiştir. Panele Genel Başkan Baykal da katılım göstermiştir. Baykal, paneldeki konuşmasında Ecevit'in söylemlerine değinerek “*Vahdettin'in hain olup olmadığını bilmiyorum. Ama biliyorum ki, Atatürkçü olduğunu söyleyip yola çıkan ve arkasına milyonlarca insanı takan kişiler, o insanlara da Atatürk'e de ihanet etmiştir (...) Toplumun, Türkiye'nin çok acı olaylarında sorumluluk taşımış yöneticilerine şefkatle yaklaşmasında sakınca yok. Ancak yaşanmış tarihi gerçekleri tahrip edecek çaba içine girmeyi kabul edemeyiz*” değerlendirmesini yapmıştır. Baykal, Ecevit'e ağır ifadelerle bağlı bulunduğu siyasi geleneğe “*ihamet*” ile itham etmiştir (Milliyet, 25.07.2005a: 19).

Ecevit'in Vahdettin hakkındaki söylemlerinin tezahürü neticesinde hasıl olan tartışmalar gittikçe artmıştır. Bu nedenle Ecevit, bir televizyon kanalında açıklama yapma ihtiyacında bulunmuştur. Ecevit, eşi Rahşan Ecevit ile birlikte CNN Türk televizyonundaki Ankara Kulisi adlı programa katılmıştır. Fikret Bila ile Nur Batur'un sorularını yanıtlayan Ecevit, sansasyon yaratan Vahdettin iddialarıyla ilgili biraz geri adım atarak, kimseye “*hain*” demediğini ve böyle tespitlerin ancak tarihçiler tarafından ortaya konulabileceğini vurgulamıştır (Milliyet, 25.07.2005b: 19). Taha Akyol, Ecevit'in son ifadelerine ilişkin “*Ecevit tarihe bugünün politik tartışmaları açısından değil, tarihi şartlar açısından bakmaya çalışıyor. Tartışmayı, araştırmayı teşvik ediyor. Tezleri yanlış veya doğru olabilir ama bu bir entelektüel tavırdır (...) Ecevit'in iç politika faktörüne dikkat çekmesi metodolojik olarak haklıdır*” (Akyol, 2005: 19) yorumunu paylaşmıştır.

CNN Türk ekranlarındaki açıklamalar suları durdurmaya yetmemiştir. Ecevit'in “*Vahdettin hain değildir*” söylemleri partisi DSP'de deprem etkisi yaratmıştır. Eski Devlet Bakanlarından DSP'li Melda Bayar, “*Ben, laik, Atatürk çizgisinden şaşmayan bir insanım. Partimin programının da (...) bu doğrultuda olduğunu biliyorum (...) Ecevit'in sözleri kendi yorumudur. Partiyle uzaktan yakından alakası yoktur*” ifadelerini kullanmıştır. DSP Samsun Milletvekili Yekta Açıkgöz “*Bizler Atatürk devrimlerini savunurken anlamlı olmayan bir şekilde ılımlı islamın gündeme getirildiği bir dönemde Fetullah Gülen'in değirmenine*

su taşımanın anlamı yok” değerlendirmesinde bulunmuştur. İstanbul Milletvekiliği de yapmış olan DSP’li Hüseyin Mert “Ecevit’in sözlerinin doğru olup olmadığını tarihçiler tartışır. Partiyle ilgisi yok. DSP’nin, Ecevit’in ve benim Atatürkçülüğümüzle ilgili şüphem yok. Hiçbirimiz Atatürk’ü (...) tartışmayız” düşüncesini öne sürmüştür. DSP’li Yücel Erdener, Ecevit’in iddialarının DSP’yi ve kendi şahsını bağlamadığını tamamen kendi kişisel görüşleri olduğunu savunmuştur (Milliyet, 31.07.2005: 18). Bu açıklamaların yanı sıra Zekeriya Temizel, Hikmet Uluğbay, Suat Çağlayan, Erdoğan Toprak ve Mehmet Kocabatmaz gibi DSP’nin önemli isimleri Ecevit’in savları nedeniyle partiden istifa etmiştir. Bazıları geçmişte bakanlık görevi de yürütmüş isimlerden CHP’ye kayanlar olmuştur. DSP’den ayrılanlar, Ecevit’in Vahdettin ile ilgili beyanatlarının “Cumhuriyet’i yaraladığını” belirtmişlerdir (Milliyet, 03.08.2005: 19).

Vahdettin’in kızı Fatma Ulviye Sultan (Fatma Ulviye Germiyanoglu), Osmanlı Devleti’nin son Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa’nın (Ahmet Tevfik Okday) oğlu İsmail Hakkı Tevfik Bey ile evlenmiştir. İsmail Hakkı Tevfik Bey ile Fatma Ulviye Sultan çiftinin Suade Hümeysra Özbaş adında bir çocuğu olmuştur. Sonradan Okday soyadını alan İsmail Hakkı Tevfik Bey, Vahdettin’in kızı Fatma Ulviye Sultan’dan boşanarak Bülent Ecevit’in annesi Nazlı Ecevit’in teyzesi Ferhunde Hanım ile izdivaç yapmıştır. Buradan hareketle Bülent Ecevit ile Vahdettin’in torunu Hümeysra Özbaş kuzendir (Bardakçı, 2015b: 677; Ortaylı, 2005: 12). Yani, Bülent Ecevit ile Vahdettin akrabadır (Çetin, 2006: 194-218). Ayrıca Bülent Ecevit’in aile köklerine bakıldığı zaman Mısır ve Libya bölgelerine kadar geri gidilebildiği ve Osmanlı Devleti’nde üst düzey vazifelerde yer almış kimselerden oluştuğu açıktır. Örneğin Ecevit’in annesinin dedesi Ali Kırathlı Paşa, İkinci Abdülhamit’in yaverliğini üstlenmiş bir generaldir. Dolayısıyla her ne kadar Ecevit’in annesi ve babası itibarıyla “Cumhuriyet elitleri” olarak nitelenen kesimin içinden geliyor olsa da; hem Osmanlı Hanedanı ile, hem de Osmanlı toplum ve kültür yapısıyla organik bağı olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Çolak, 2016: 27-30). Binaenaleyh Ecevit’in Vahdettin ile ilgili ortaya attığı tezleri bu perspektiften okumak daha doğru olacaktır. Kamuoyunu uzunca bir süre meşgul eden Ecevit’in “Vahdettin hain değildir” sözleri, kuşaklar öncesine dayanan akrabalık ilişkileri vesilesiyle ortaya atılmış subjektif yargılardan oluşmaktadır.

Türkiye’nin uzun soluklu bir serencamı olan “Vahdettin hain mi, değil mi?” sorunsalı, 2005 yılında Ecevit’in açıklamalarıyla tavan yapmıştır. Dönemin basını incelendiğinde, bu tespit aleni bir şekilde meydana gelmiştir. Ecevit gibi Türk siyasetinde yarım asra tekabül eden önemli bir zaman diliminde etkili olan bir kişinin, ortaya attığı görüşler güncel tartışmalardan ziyade başka meseleler doğurmuştur. Öncelikle Ecevit’in söylemleri, Avrupa’da ve özellikle İngiltere’de, günümüzdeki mevcut krallık ya da hanedanlık sistemine benzer nitelikte bir oluşumun Türkiye’de de uygulanması gerektiği yönünde kuvvetli görüş bildiren bir kesimin büyümesine imkân tanımıştır. Güçlü bir şekilde sesini duyurmaya başlayan gruplar, düşüncelerini toplumun diğer bazı kesimlerine de sirayet ettirmiştir. Böylece Ecevit sayesinde kolay yoldan taraftarlarını çoğaltma olanağı elde etmişlerdir. İkinci olarak da uzun yıllar sosyal demokrat hareketin liderliğini yapmış, büyük kitleleri etrafında toplamayı başarmış Ecevit gibi mühim bir ismin, Vahdettin polemikine yaklaşımları laik/seküler cenah üzerinde tam bir şok etkisi yaratmıştır (Dündar, 2006: 16).

Doğu Ergil, Türk toplumunda “şiddetle” Vahdettin’i aklama çabasında ya da benzeri tavırlar içerisine giren kesimlerin “yitiklik travması” ve “bilinç sapması” içerisinde olduğunu saptamıştır (Milliyet, 25.05.1995: 16). Hasan Bülent Kahraman ise aynı problematiğe retrospektif bir tespit geliştirerek, “Dünyanın hiçbir ülkesinde görülmedik ölçüde çok hainin bulunduğu inandığımız bir ülkede yaşıyoruz. Bu, yüzyıllar içinde oluşan bir devlet geleneğinin sonucu aslında. Belli bir dönemde devlete hakim olan grup ya da görüşe karşı çıkan herkesin hain olarak nitelenmesi ve böylece infazının meşrulaştırılması çabası bu” (Milliyet, 26.07.2005: 2) değerlendirmesini yapmıştır.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa ile Vahdettin arasında geçen olayların yaşandığı dönem, tabiri caizse Türkiye’nin ateş çemberinden geçtiği bir devre tekabül etmiştir. Süreç dâhilinde yaşananlar, içinde bulunulan dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gereken hassas bir konudur. Bu nedenle tarih ilminin kendi iç bilimsel etik anlayışı ve uygun yöntemler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Tarih dışı ihtisas sahipleri –Vahdettin sorunsalında olduğu gibi- popüler meselelere oldukça temayül göstermektedir.

Popülist eğilimlerle, tarih metodolojisinden uzak yaklaşımlarla tarih yazıcılığına soyunulması gizlenen tarih(!) veya fantastik tarih gibi sonuçlara ulaşılmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumu doğuran öncül; tarihle bilimsel anlamda ilgilenenlerin tarihsel analiz tarihsel düşünme, eleştirel düşünme, bağlama oturtma, kaynak tenkidi gibi becerilere sahipken tarih biliminden uzak kimselerin bu tür konularda zafiyet gösterebilmeleridir. Vahdettin tartışmalarının ortaya çıkması da bu tür bir sebepten ötürüdür.

Mevlânzade Rıfat ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimlerin elde ettikleri ufak bulguları tarihin metodolojik süzgecinden geçirmeden mutlak gerçeklikmiş gibi yansıtması resmi tarih/gayriresmî tarih sorunsalını doğurmuştur. Polemik yaratan konulardan bir tanesi de Mustafa Kemal Paşa ile Vahdettin arasında Millî Mücadele döneminde geçen hadiselerdir. Tarih bilimi ilgili mevzudaki verileri, çok yönlü bir analize tabi tutarak ortaya koymuşken birtakım çevrelerin iddialarından dolayı mevzu rayından çıkarılarak iki temel görüş peyda olmuştur. Bunlardan birisi, Vahdettin'in "*hain*" bir padişah olduğuyken diğeri; Vahdettin'in "*hain*" olmadığı yönündedir. Türkiye'de çokça münakaşalara sebebiyet veren konunun politik camiaya sirayeti uzun sürmemiştir. Cumhuriyet rejimine geçilmesi ve dolayısıyla hanedanlığın tarihe karışması yüzlerce yıllık modernleşme aşamalarının getirdiği noktadan vücut bulmuştur. Erken cumhuriyet dönemindeki yakın geçmişi toptan reddediş de aynı nedendendir. Bu sebeple Tek Parti idaresinin ideolojik tartışmalarını bir kenara bırakılırsa, "*Vahdettin hain mi, yoksa değil mi?*" tartışmaları popülizme dönüşecek ölçekte ilk defa 1960'lı yıllarda meydana çıkmıştır.

Türk siyasetinde genel olarak merkez sağ, liberal, muhafazakâr çizgideki politikacılar Vahdettin'in "*hain olmadığı*" savını benimseyerek, aşırı bir sahiplenme ve müdafaa etme yolunu tercih etmiştir. Sol, sosyalist, sosyal demokrat noktada konumlanan siyasilerde ise son derece şiddetli bir Vahdettin karşıtlığı görülmüştür. Her iki eğiliminde de istisnalar zaman zaman ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi Bülent Ecevit, diğeri ise Süleyman Demirel'dir. 2005 yılında Bülent Ecevit, "*Vahdettin hain değildir*" açıklamasıyla –bağlı bulunduğu geleneğe aykırı bir şekilde- hareket etmiştir. Ecevit'in söylemi, o dönem için oldukça sansasyon yaratmıştır. Kendi öznel yargılarıyla hareket eden Ecevit'e karşılık Süleyman Demirel sağ liberal muhafazakâr cemahtan gelmesine rağmen tam bir Atatürk ve Cumhuriyet sahiplenışı içerisine girerek "*Vahdettin'in hain olduğunu*" ve bu konuda Atatürk'ü kendisine rehber edindiğini ifade etmiştir.

Vahdettin meselesindeki temel görüş ayrılıkları ve siyasiler arasındaki tutucu durum zamanla popülizme dönüşmüştür. İstisnai durumlar görülmekle beraber Türk sağının Vahdettin'i aşırı sahiplenmesi ve müdafaa etmesi, karşıt görüşlülere ötekileştirmeye kadar varmıştır. Aynı durum Türk solu için de geçerlidir. Sol, sosyal demokrat ve sosyalist çizgideki siyasiler Vahdettin'i "*hain*" olarak görmelerinin yanı sıra politik rakiplerinin beğenmedikleri icraatlarını Vahdettin paradigması üzerinden eleştirmişlerdir. Son Osmanlı padişahının bazı siyasi grup veya zümreler tarafından bir yergi retoriği olarak kullanılması ve bu vasıta ile hedef alınan kimsenin gerici ya da olumsuz bir tipoloji yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Buradan hareketle sol, sosyalist, sosyal demokrat eğilimdeki politikacıların rakiplerine yönelik Vahdettin örneğini kullanmasının pejoratif bir anlam taşıdığı saptanmıştır.

Türk siyasetinde Vahdettin üzerinden sürdürülen tartışmaların temelinde, uzun bir periyoda yayılan Türk modernleşmesi yatmaktadır. Toplumsal tabanda, Türk modernleşmesinin tarihsel aşamalarında konumlanmış olduğu mevcut yapısını ısrarla korumak isteyen geleneklerinden ödün vermek istemeyen muhafazakâr olarak tabir edilebilecek kimseler, geçmişte kalmış hadiseleri sürekli gündeme taşımaktadır. Çağdaşlaşma ekseninde gelişen toplumsal modernizasyona ayak uyduramayan çevrelerin değişim ölçüsünde meydana gelen düzene uyamadığı oranda çevreye itilmesi bu durumu tetiklemiştir. Sürekli belli bir zaman dilimi öncesini muhafaza etme amacını güden gelenekçi yapı, çevreye çekildikçe alışlagelen yaşamlarındaki önemli değişikliklere tampon vazifesi görememiştir. Tarihsel süreç içerisinde merkez ile çevre arasındaki çizgi kalınlaştıkça geleneksel konularda refleksif tutum sergileyen topluluklara sürekli rastlanmıştır. Vahdettin üzerinden süre gelip popülizme dönüşen tartışma da bu minvaldedir. Vahdettin polemikleriyle ulaşılmak istenen hedef, geçmişte yaşananları gündemde tutarak tarihten güç almak ve tarihle hesaplaşmaktır. Ancak birbirine taban tabana zıt bu iki olgu, zamanla irtifa kazanarak sosyal bir travmaya dönüşmüştür.

Sonuç olarak, Mustafa Kemal Paşa ve Vahdettin arasında geçen hadiseler, siyasetçiler arasında tarihin bilimsel yöntemlerine aykırı bir şekilde ele alınarak ötekileştirme ve tabanlarında konsolidasyon sağlama argümanı halini almıştır. Bu noktada, siyasiler tarafından politik malzemeye dönüştürülen olgunun aslında popülizme tahavvülü görülmektedir. Gelineen noktada, basit bir tarihsel tartışma gibi algılanan konunun Türkiye'nin mühim bir "kronik problemine" dönüştüğü gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1997). *Atatürk Devrimi ve Temelleri*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, "Mutlakiyete Dönüş 1918-1919"*. C. I, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (2015). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara, İmge Kitabevi.
- Arı, K. (2009). *Atatürk ve Aydınlanma, "Düşünsel Temelleri ve Gelişimi"*. İzmir, Yakın Kitabevi Yayınları.
- Arpacı, I. (2017). *Türk Siyasetinde Erbakan*. İstanbul, Kopernik Kitap.
- Atalay, O. (2018). *Türk'e Tapmak, "Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm"*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk, Cilt: III, "Vesikalar"*. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (1999). C. III, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1998). *Milli Kurtuluş Tarihi, "1838'den 1995'e"*. C. I, Ankara, Tekin Yayınları.
- Bardakçı, . (2015b). *Şahbaba*. İstanbul, Everest Yayınları.
- Bardakçı, M. (2015a). *Enver*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Başbuğ, İ. (2012). *20. Yüzyılın En Büyük Lideri Mustafa Kemal, "1881'den 1923'e"*. C. 1, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Başkaya, F. & Kaynar, M. K. (Ed.). (2010). *Resmi Tarih Tartışmaları 5, "Nutuk"*, İstanbul, Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Baydur, R. (2011). *Küllerinden Doğan Ülke ve Mustafa Kemal*. İstanbul, Truva Yayınları.
- Bayur, H. (1963). *Atatürk Hayatı ve Eseri, "Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar"*. C. I, Ankara, Güven Basımevi.
- Bulut, S. (Mayıs 2009). 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 79-81.
- Ceylan, H. H. (t.y.). *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri*. C. I, Ankara, Rehber Yayınları.
- Coşkun, A. (2013). *Samsun'dan Önce Bilinmeyen Altı Ay, "İşgal, Hüzün, Hazırlık"*. İstanbul, Cumhuriyet Kitapları.
- Çekiç, O. (2014) *Mondros'tan İstanbul'a, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e"*. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Çekiç, O. (2014). *1938 Son Yıl*. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Çelik, S. & Başkonuş Direkçi, T. (Winter 2013). Türkiye'de 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemler İçin Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi (1991–2010). *Turkish Studies*, 8 (3), 113-114.
- Çetin, M. (2006) *Çinli Hoca'nın Torunu Ecevit*. İstanbul, Emre Yayınları.
- Çetiner, Y. (2017). *Son Padişah Vahideddin*. İstanbul, Kronik Kitap.
- Çolak, K. & Yetim, F. (Nisan 2017). Velihaht Vahdeddin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya Seyahatiyle İlgili Bazı Tespitler, *Tarihin Peşinde*, 17, 1-10.
- Çolak, M. (2016). *Bülent Ecevit, "Karaoğlan"*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Demircioğlu, H. (Temmuz 1971). Tarih, Biz ve Atatürk. *Bellekten*, XXXV (139), 453-455.
- Demirel, S. (2003). *21. Yüzyılın Yol Haritası: Demokrasi ve Kalkınma*. İstanbul, ABC Yayınları.
- Doğan, Ü. (2018). *Çarpıtılan Tarihle Hesaplaşma, "Vahdettin ve Mustafa Kemal"*. Ankara, Kripto Kitaplar.
- Gençosman, K. Z. (1982). *Beni Hatırlayınız*. İstanbul, Mas Matbaacılık.
- Gökbilgin, M. T. (2011). *Milli Mücadele Başlarken, "Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına"*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güler, A. & Akgül, S. (2013). *Kurtuluştan Kuruluşa Atatürk*. İstanbul, Truva Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2018). *Kısa 20. Yüzyıl, "1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul, Everest Yayınları.

- Jaeschke, G. (t.y.) *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, C. I.
- Kalelioğlu, O. (2017). Mondros Mütarekesinden TBMM'nin Açılışına Kadar Gelişen Olaylarda Mustafa Kemal Paşa'nın Liderliği, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 33-34.
- Kayra, C. (2012). '38 Kuşağı, "Cumhuriyet'le Yetişenler". İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1966). *Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar*. 2 Cilt, İstanbul, Sebil Yayınevi.
- Kısakürek, N. F. (1967). *Ulu Hakan Abdülhamid Han*. İstanbul, Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1967). *Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu Vahdettin*. İstanbul, Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1968). *Vahidüddin*. İstanbul, Toker Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1970). *Son Devrin Din Mazlumları*. İstanbul, Toker Yayınları.
- Kili, S. (1983). *Atatürk Devrimi, "Bir Çağdaşlaşma Modeli"*. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kodaman, B. (1982). "Atatürk ve Tarih", *Atatürk ve Kültür*. Özel Sayı, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Komsuoğlu, A. (2008). *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*. İstanbul, Bengi Yayınları, 2008.
- MacMillan, M. (2014). *Barışa Son Veren Savaş*. (B. Çorakçı Dişbudak, Çev.). İstanbul, Alfa Basım Yayın.
- Mevlânzade R. (2000). *Türkiye İnkılâbının İçyüzü*. İstanbul, Pınar Yayınları.
- Meydan, S. (2014). *Cumhuriyet Tarihi Yalanları*. C. 1, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Mütercimler, E. (2016). *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*. İstanbul, Alfa Basım Yayın.
- Oran, B. (1989). *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (1982). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul, Hil Yayınları.
- Özakman, T. (2012). *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele*. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Özbaran, S. (2011). *Geçmiş Güncelleştirmek, "Tarihçi İmgelerinden Medya Sözcülüğüne"*. İstanbul, Tarihçi Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (1985). *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası, "MSP Örnek Olayı"*. İstanbul, Alan Yayıncılık.
- Sonyel, S. R. (2010). *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şenol, C. (2011). *Gazi Paşam*. İstanbul, İstanbul Görsel Yapım Prodüksiyon.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Tarih, "Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941"*, C. IV, (2016). İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1991). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, Ş. (2008). *Mustafa Kemal Atatürk, "Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik"*. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2012). *Türk Devrim Tarihi, "Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne"*. C. II, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Tütüncü Esmer, G. (2006). *CHP: 1965-1980, "Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu"*. Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Uyar, Ç. & Ertuğrul, E. (2020). *Milli Mücadele Döneminde Toplanan Kongrelerin Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Dönemlerine Düşünsel Açidan Etkileri*, Milli Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri, Çankırı.
- Uyar, Ç. (2019). *Türk Siyasi Hayatında Mehmet Altan Öymen*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Uzun, H. (2006). *Atatürk ve Nutuk*. Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Yetim, F. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*. İstanbul, Tezkire Yayıncılık.

Resmi Yayınlar

- Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi*, No: 4/5280.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 27, Belge 714.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 28, Belge 720.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 28, Belge 735.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 28, Belge 736.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 29, Belge 743.

T.C. Resmi Gazete, S. 14698, 31 Ekim 1973, s. 6-23;
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, "66. Birleşim", C. 55, 17 Ocak 1991, s. 314.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, "130. Birleşim", 1 Kasım 1922, s. 314-330.

Sürekli Yayınlar

- "27 Mayıs ve 1 Mayıs Bayramları ile yılbaşı tatilinin kaldırılması komisyonunda kabul edildi", *Milliyet*, 01.06.1979, s. 14.
- Akbal, O. "Buyurunuz size durum!...", *Milliyet*, 03.10.1995.
- Akyol, T. "Cumhuriyet ve Tarih", *Milliyet*, 27.07.2005, s. 19.
- Akyol, T. "Ecevit, Demirel, Vahdettin", *Milliyet*, 25.07.2005.
- Aşık, M. "Atatürkçü Demirel", *Milliyet*, 20.07.2005b, s. 15.
- Aşık, M. "Altıncı Vahdettin", *Milliyet*, 22.09.1986, s. 9.
- Aşık, M. "Hain tartışma!", *Milliyet*, 19.07.2005a, s. 13.
- "Aybar: Sömürü, meydanı hiç böyle boş bulmadı", *Milliyet*, 19.05.1968, s. 1-7.
- "Baykal: Vahdettin tarihte mahkûm", *Milliyet*, 21.07.2005, s. 16.
- "Baykal: Ortada Atatürk'e ihanet var", *Milliyet*, 25.07.2005a, s. 19.
- Bila, F. "Vahdettin düellosu", *Milliyet*, 21.07.2005, s. 16.
- Cıvaoğlu, G. "Piranha dişleri", *Milliyet*, 20.07.2005, s. 19.
- Çakır, R. "İslamcılar ve Atatürk", *Milliyet*, 01.12.1994, s. 20.
- "Çiller tarihi çok sevdi!", *Milliyet*, 03.05.2001, s. 17.
- "Demirel: Hakem halktır dedi", *Milliyet*, 29.05.1966, s. 7.
- "DİSK, 1 Mayıs ve 27 Mayıs'la ilgili yasa önerisinin Komisyon'da benimsenmesini kınadı", *Milliyet*, 03.06.1979, s. 14.
- "DSP'den bir eski bakan daha gitti", *Milliyet*, 03.08.2005, s. 19.
- Dündar, C. "İyi ki doğdun Ecevit!", *Milliyet Pazar*, 28.05.2006, s. 16.
- "DYP Genel Başkan Yardımcısı Esat Kırathoğlu: Özer Çiller, Türkiye'de sattı, Amerika'da aldı", *Milliyet*, 20.06.1994, s. 15.
- "Ecevit: O, devleti soyup kaçmadı", *Milliyet*, 25.07.2005b, s. 19.
- "Ecevit'i savunan yok", *Milliyet*, 31.07.2005, s. 18.
- "Enver Paşa devlet töreniyle gömüldü", *Cumhuriyet*, 05.08.1996, s. 1.
- "Enver Paşa'nın hasreti bitti", *Milliyet*, 05.08.1996, s. 1.
- "Evren'in sözünde suç unsuru var", *Milliyet*, 11.01.1986, s. 12.
- "Gençosman: Programımın neden durdurulduğunu bilemiyorum", *Milliyet*, 25.08.1981, s. 3.
- "Günah keçisi, ulus devlet", *Milliyet*, 25.05.1995, s. 16.
- "İnönü: Bunlar laik Cumhuriyet düşmanlarıdır", *Milliyet*, 31.05.1966, s. 1.
- "İstiklal Marşı için ilginç iddia", *Milliyet*, 16.06.1992, s. 17.
- "Kafaoglu: Petrol ve madenler elden gidiyor", *Milliyet*, 27.05.1966, s. 1.
- Kahraman, A. "Politikada hac dönemi", *Milliyet*, 29.07.1988, s. 6.
- "Kenan Evren'in Anıları 4. Bölüm", *Milliyet*, 08.07.1971, s. 7.
- "Kesebir: Ecevit'çiyim", *Milliyet*, 19.09.1996, s. 19.
- "Kesebir: DSP Saltanat Şûrası", *Milliyet*, 14.02.1997, s. 16.
- Kırıkkanat, M. G. "Atatürkçü Osmanlı", *Milliyet*, 27.05.1999, s. 4.
- "Kısakürek'in 18 aylık mahkumiyet kararı hastalığı nedeniyle ertelendi", *Milliyet*, 03.05.1982, s. 1.
- Koloğlu, O. "Arap Dünyasında Osmanlıdan Kalanlar", *Milliyet*, 22.05.1972, s. 7.
- Milliet Meclisi Tutanak Dergisi*, "110. Birleşim", C. 7, 13.07.1966, s. 691-716.
- "Mustafa Kemal gemiye nasıl bindi?", *Milliyet*, 20.07.2005, s. 1-30.
- "Ordu'nun 4 rahatsızlığı", *Milliyet*, 22.12.1996, s. 27.
- Ortaylı, İ. "Vahdeddin ve Ata'nın dost oldukları zamanlar vardır", *Milliyet*, 19.07.2005, s. 12.
- Önay Y. "Tarihçiler Ecevit'in Vahdettin hain değildi sözlerini tartışıyor", *Milliyet*, 18.07.2005, s. 15.
- "Politikada bahar", *Milliyet Aktüalite*, 15.05.1983, s. 3.
- Pulur, H. "Ecevit'ler...", *Milliyet*, 23.06.1990, s. 3.
- Pulur, H. "Gemi azıya alan atın kuyruğundaki...", *Milliyet*, 27.07.2005, s. 3.
- "Resmi Tarih Masalları", *Milliyet*, 28.04.1994, s. 14.

- “Savaş bugün Meclis’te”, *Milliyet*, 20.01.1991, s. 16.
- Şanlıtürk, H. “Vahdettin’den özür dilenmeli”, *Milliyet*, 30.09.1995, s. 16.
- “Şimdi de Vahdettin tartışması”, *Milliyet*, 14.08.1996, s. 24.
- “TBMM Danışmanı’ndan tartışılacak kitap...”, *Milliyet*, 08.03.2004, s. 21.
- “Türk-Amerikan ilişkileri önergesini Meclis reddetti”, *Milliyet*, 14.07.1966, s. 1.
- “Türk Ansiklopedisinde Vahdettin için zeki ve namuslu deniyor”, *Milliyet*, 08.06.1969, s. 1.
- “Türkeş, Aybar ve Satır Konuştu”, *Milliyet*, 18.07.1966, s. 1-7.
- Uras, G. “Vahdettin bahane hedef Mustafa Kemal”, *Milliyet*, 26.07.2005, s. 9.
- “Vahdettin kitabının yazarı Yılmaz Çetiner”, *Milliyet*, 21.07.2005, s. 1.
- “Vahdettin’e hiç hain demedim”, *hurriyet.com.tr*, 17.07.2005, Erişim Tarihi; 09.09.2019.
- “Vahdettin’in de mezarı gelmeli”, *Milliyet*, 21.01.1992, s. 15.
- Vakit*, 01.11.1922, s. 1.
- Yılmaz, M. Y. “Hain çıkarmada dünya şampiyonuyuz”, *Milliyet*, 26.07.2005, s. 2.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 22 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 23 Şubat 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Yalçın, A. (2021). “Silifke’de Sosyo Ekonomik ve Kentsel Gelişme (16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla)”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 146-164.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.885407>

SİLİFKE’DE SOSYO EKONOMİK VE KENTSEL GELİŞME (16. YÜZYILDAN 19. YÜZYILA)

Ayhan YALÇIN*

Öz

Silifke, 12. ve 13. yüzyıllarda yaşanan siyasi kargaşalarla büyük ölçüde kale yerleşimi haline geldi. 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğinde İçel sancağı merkezi olmasıyla birlikte kale yanında aşağı ovada da antik şehir harabeleri üzerinde yeniden küçük bir köy boyutunda yerleşim canlandı. Kıbrıs’ın fethedilmesi sürecinde ve özellikle fetih sonrasında Silifke’ye çok miktarda insan gelip gitmeye başladı. Artan nüfus ve insan trafiği ve sancak merkezi haline gelmesi ile Silifke, kasabaya dönüşmeye başladı. 17. yüzyılda aşağı yerleşim büyük sayılabilecek bir Osmanlı kasabasına dönüştürken yaşanan Celâli isyanları ve 18. yüzyılda âyan isyanları sonrasında yeniden küçülüp köye dönüştü. 19. yüzyılın ilk yarısında nüfusu, ekonomik faaliyetlerinin karakteri bakımından köy niteliğini sürdürdü. Tanzimat reformları ve İmparatorluğun dış dünyayla artan ticari ilişkileri bağlamında sahil yerleşimi ve iç bölgelerle ikincil düzeyde de olsa ulaşım kavşağı olması sayesinde büyük ölçüde değişime uğradı. 1870 ve sonrasında İçel sancağı yeniden yönetim merkezi hâline geldi. 19. yüzyıl sonlarında, çevredeki diğer kasabalara göre kentleşme, kamu yatırımları, ticaret ve ticarileşen tarım gibi alanlarda farklılaştı. Bu bağlamda, Konya-Silifke ve Mersin-Silifke arasında şose yollar, köprüler inşa edildi. Yönetimdeki değişiklik, kentleşen Silifke’de yeni ve büyük kamu binaları, çeşmeler, ibadethaneler yapıldı. Konya’dan başlayarak Silifke’ye nakledilen tarım, hayvancılık ürünleri ağırlıklı ihracat ve yarı mamul, mamul nitelikli ithalat gelişti. Sonuçta, 19. yüzyılın son yıllarında kentli karakterli bir nüfus meydana gelmeye başladı. Kentli yaşamın bir sonucu olarak çok katlı, çok odalı ve kiremit çatılı konak tipi yapılar inşa edildi. Ancak, yine 19. yüzyıl sonlarında Adana-Mersin tren yolunun açılması Silifke’nin büyümesi ve gelişmesini durdurdu. Silifke 20. yüzyıla girerken gerilemeye bile başladı. Bu çalışma ile Osmanlı idaresine geçiş sürecinde Silifke’nin idari, iktisadi, kentsel manalarda hangi nedenlerle ne tür bir değişim süreci yaşadığı belgelenmeye çalışılmıştır. Silifke’nin söz konusu alanlarda yaşadığı değişim süreci, ağırlıklı olarak Osmanlı merkezi ile yerel resmî birimler arasındaki yazışmalardan oluşan belgelerle yerel resmî yayımlar (vilayet salnameleri) ve gezginlerin gözlemlerinden aktarımlarla ortaya konulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Silifke, Kentleşme, Kale Yerleşimi, Kasaba, Ticaret Merkezi.

Socio-Economic and Urban Development in Silifke (16th Century to 19th Century)

Abstract

Silifke was largely a castle settlement with the political turmoil in the 12th and 13th centuries. In the 16th century, when it became the centre of İçel under Ottoman rule, a small village-sized settlement was revived on the ancient city ruins on the lower plain next to the castle. Due to an increased population and volume of traffic that occurred during and after the conquest of Cyprus, Silifke became a more prominent town within the Sanjak of İçel. By the 17th century, Silifke had become a large Ottoman town. However, after the Celali and Ayan rebellions in the 18th century, Silifke once again resumed its status as a

* Emekli Okt., Mersin Üniversitesi, Silifke/Türkiye. E-Posta: ayyalcin33@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8818-0517>.

village. In the first half of the 19th century, Silifke's population and economic activities maintained the characteristics of village life. The Tanzimat reforms and increasing trade relations of the Ottoman Empire with the outside world, along with the fact Silifke was a coastal settlement and a secondary transportation crossroad with the inner regions, changed the village greatly. In 1870, İçel became the administrative centre of the sanjak. In the late 19th century, it was differentiated from other surrounding towns in areas such as urbanization, public investment, trade, and commercialized agriculture. In this context, highways, roads, and bridges were built between Konya and Silifke and Mersin and Silifke. Changes in administration, new and larger public buildings, fountains, and places of worship were built in the newly urbanized Silifke. Due to the development of trade between Konya and Silifke, mainly in agriculture and import/export goods, the population profile of Silifke also became more urbanized into the 19th century. This in turn led to the building of multi-storey, multi-roomed, tile-roofed, mansion style structures. However, the opening of the Adana-Mersin railway at the end of the 19th century halted Silifke's growth and development and even contributed to its decline into the 20th century. This study aims to better understand the type of change process Silifke went through in administrative, economic and urban terms during the transition to the Ottoman administration through the analysis of documents consisting mainly of correspondence between the Ottoman centre and local official units, local official publications (provincial yearbooks) and the observations of travellers.

Keywords: Silifke, Urbanization, Castle Settlement, Town, Trade Centre.

Giriş

Bir yerleşim merkezinin bilinen tarihi süreç içindeki oluşum, gelişim ve değişimine yön veren birçok etken söz konusudur. Ancak, bu etkenlerin katkısı ve etkisi, her yerleşim için aynı oranlarda ve ölçülerde değildir. Kimi yerleşimlerin “yerleşim yeri” karakteri kazanmasından ve yerleşimin köy, geçiş noktası, ticaret merkezi, askeri garnizon, kent vb. niteliklere bürünmesine kadar birtakım değişim süreci yaşadığı görülebilir. Bazen bir tarımsal çekim merkezi; bazen kutsal dinî bir merkez; bazen de ulaşım güzergâhında vazgeçilmez bir geçiş noktası olmak gibi yapısında barındırdığı özellik veya özellikler bu değişim süreçlerinin baskın nedenleri olabilir.

Bu bağlamda olmak üzere, incelediğimiz günümüzün Silifke yerleşimi, bilinen veya tahmin edilen ortaya çıkış tarihinden bugüne kadar diğer yerleşimlerle çok fazla benzerlikler yanında bir o kadar da farklılıklarla yüklü bir yerleşimsel geçmişe sahiptir. Bu durumu araştırmak için kendimize belirlediğimiz kronolojik başlangıç noktası, geç Orta Çağ ve Yeni Çağ'a geçiş dönemidir. İncelememizin bitiş zamanı ise, 20. yüzyılın başıdır.

Silifke'nin yerleşimsel geçmişine bakarken belirlediğimiz coğrafi sınır ise, Göksu Nehri'nin deniz seviyesine ulaştığı Göksu deltasıdır. Deltanın başlangıç noktası, ırmağın dağların arasındaki dar bir boğazdan düzlüğe ulaştığı günümüzün Bucaklı Mahallesi'nin Eyceli semtidir. Bu alan, daha aşağıda doğuda, günümüz Atayurt/Susanoğlu Mahallesi'nden batı-güneybatıda Taşucu Mahallesi'ne kadar uzanır. Bu oldukça geniş alan içinde asıl yoğunlaşacağımız nokta ise, Silifke kentsel yerleşim alanıdır. Göksu Deltası, Silifke'nin değişim sürecine nüfus aktarımı, limanlar aracılığıyla ticari faaliyetler; yerleşimi besleme alanları olmak gibi katkılara sahiptir. İşte bu nedenlerden dolayı, yerleşimsel geçmişte zaman zaman vurgulanmak dışında inceleme ve ilgi alanımız içinde doğrudan yer almazlar.

Çalışmada üzerine yoğunlaştığımız konu ve sorunlar ise sırayla: 1-Silifke'nin yerleşim kurguları, yani yerleşimin mekânsal merkezleri, merkezi merkez yapan yapı-mekânlar ve bu mekânlardan yararlanma, mekânlarda yaşama tercihleri. 2-Merkeze ulaşımında rol oynayan yol oluşturma noktaları ve merkezi meydana getiren diğer yapılaşma, iletim-ulaşım seçimleri. 3-Her bir farklı zamandaki yerleşim biçimi sırasında burada yaşayanların yaşam biçimleri, ekonomik faaliyet tercihleri. 4- 15. yüzyıldan 1900'lü yıllara kadar geçen yıllar içinde yöre sakinlerinin sürekliliğin ne ölçüde olduğu hususlarıdır.

Bu çalışmada Silifke'nin Osmanlı idaresinde yer aldığı yaklaşık 400 yıl içinde idari, iktisadi, kentsel manalarda yaşadığı değişim süreci belgelenmeye çalışılmıştır. Silifke'nin söz konusu alanlarda yaşadığı değişim süreci, Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri, vilayet salnameleri ve özellikle 19. yüzyıl gezginlerin gözlemlerinden aktarımlarla ortaya konulmak istenmiştir.

1. Orta Çağ’dan Osmanlı’ya Geçişte Silifke’nin Görünümü

Silifke denince, Orta Çağda bir kale yerleşimi akla gelir. 6. yüzyılda Bizans İmparatoru Justinianus (527-565) Dönemi’nde kale tahkim edilmiş, genişletilmiş ve yenilenmiştir. Kalede yer alan kilise, kuzeybatıdaki şapel ve bir askerî mekân Bizans Döneminde inşa edilmiştir. Surlar, burçlar, surlara bitişik depo, ambar, yemekhane, toplantı salonu, koğuş gibi yapılar ise bu dönemde onarılmıştır (Aykaç, 2018: 299). 7.yüzyıl başlarında Silifke civarında Arap-Bizans mücadeleleri olsa da Silifke, Bizans hâkimiyetinde kaldı. Artan Arap baskılarının Kilikya kıyılarına dayanmasıyla birlikte Silifke, Bizans’ın Araplara karşı oluşturduğu savunma zinciri üzerinde yer aldı (Seleucia kleisurası). İmparator Romanos I. Lakapenos Dönemi’nde (920-944) idari olarak thema haline getirildi. Arap saldırılarıyla tehdit edilse de Arapların eline geçmeyen Silifke (Kalesi), III. Rupen zamanında (1175-1187) Ermenilerin eline geçti. Bu dönemde de bir “kale şehir” kimliği içinde, askeri nitelikli bir yaşam alanı olan Silifke çevresine yoğun biçimde göçebe Türkmenler geldi. Selçuklulara direnemeyen Ermeni Kralı II. Leon, Silifke’yi Saint Jean şövalyelerine terk etti (Çelik, 2009: 200). 13. yüzyıldan itibaren Karamanoğulları Dönemi içinde defalarca saldırıya uğrayan Silifke, 1359’dan daha önce Karamanoğlu idaresine geçti (Tekindağ, 1993: 644). Fetihden sonra kalenin merkezinde yer alan kilisenin bulunduğu yerde bir cami inşa edilmiştir. Caminin etrafında ticari birimlerle cadde ve caddeye açılan sokaklarla konutlar, Türk dönemi kale içi şehir dokusuna dönüştürmüş olmalıdır (Aykaç, 2018: 301). Aşağıdaki yerleşimde, Taş Köprü’nün tam karşısındaki Alaeddin Camisinin 1356-90 tarihinden daha önce yapılmış olması gerektiği (Özbek, 1995: 200) ifade edildiğine göre, Osmanlı öncesinde de Silifke merkezinde bir yerleşimin olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu aşağı yerleşimin ne ölçüde şehir veya kırsal yerleşim olduğunu söylemek zordur.

Silifke, 15. yüzyıl sonlarında oluşturulan Karaman Eyaleti’ne bağlı İçel Sancağı’nın Mut kazasına bağlı bir nahiye merkezidir. Bizans Dönemi’nde 5. yüzyıl sonu ve 6. yüzyıl başlarından 1482’de kesin bir biçimde Osmanlı idaresine geçinceye, hatta 16. yüzyıl başına kadar aşağıda küçük bir kasaba ve yukarıda bir “kale-yerleşim” karakterinde yaşadığı denebilir. Nitekim 1500 yılından itibaren Osmanlı tahrir defterlerine göre Silifke’de hem kale yerleşimi içinde hem antik kent kalıntıları üzerindeki kasaba yerleşiminde insanların yaşadığı görülür. Kale içinde farklı dönemlerde diğer yapılar yanında, kalede yaşayan asker ve sivil halkın ihtiyaçları için ticari yapılar; hamam ve su yapıları (kuyu, sarnıç vb), konutlar ile yapılar arası cadde-sokaklar da oluşturulmuştu (Aykaç, 2018: 246-296).

“Kale içi yerleşim dokusu; mekânlarda kullanılan malzeme-teknik (mekânların çoğunda harç kullanılmadığından kolayca yıkılmış olması yakın dönemde yapıldığına işaret etmektedir), duvar örgüsü ve kazı buluntuları doğrultusunda XVIII. yüzyıl Osmanlı Dönemi’ne tarihlendirilmektedir... Karamanoğlu döneminden başlayarak Türk-İslam şehir dokusu Osmanlı döneminde zamanın şartlarına göre yenilenerek şekil almaya devam etmiş olmalıdır. Silifke kalesinde doğu-batı doğrultuda uzanan kuzey ve güneydeki ana yollar, ortada dinî ve ticari yapılarla bunların gerisindeki sivil yaşam mekânları bölgenin ve Anadolu’nun önemli kale içi yerleşim dokusunu oluşturmaktadır” (Aykaç, 2018: 301).

Çelik’in aktardığına göre 1500 yılında kaledekiler hariç, aşağıda, antik kent kalıntıları üzerinde oluşan kasaba içinde tahminen 86; 1518’de 155; 1555’de 226 ve 1584’te 322 kişi yaşamaktadır. Kalede ise 1500 yılında 64 muhafız ve bir kısım halk yaşamaktadır (Çelik, 1994: 92-94). Aynı yıl kasaba, Tevekkül adıyla tek bir mahalleden oluşur. Mahalle, Antik Roma Köprüsü’nden güneye geçilen noktada başlamaktadır ve Karamanoğlu yapısı olan Alaeddin Camisi (Özbek, 1995: 199) çevresinde toplanan han, zaviye ve çevresindeki dükkânlardan oluşur (Çelik, 1994: 92). Silifke kasabası, 1571 yılında Kıbrıs adasının fethi sonrası Akdeniz’le artan ticari-askerî hareketliliğe bağlı olarak canlanır. Bu bağlamda, 1555’te Silifke kasabasında pazarda sadece 30 dükkân varken 1584’te bu sayı, 50’ye çıkar. Bu yıllar arasında Silifke’de yaşayan reaya nüfusun yanında, yönetici sınıfta yer alan imam, müezzin, vaiz, dizdar (kale komutanı), muallim, muhassıl gibi görevliler vardır (Çelik, 1994: 94). Silifke 16. yüzyıl başında tek bir Cuma camisi

ile haftalık kurulan pazar çevresinde gelişmesini sürdüren bir yerleşim olacak, zamanla İçel sancakbeyinin ikamet ettiği merkez haline dönüşecekti (Yörük, 2015: 49).

16. yüzyılın Silifke’inde temel ekonomik faaliyetler tarım (tahıl, burçak, darı, mercimek, nohut, bağ, çeltik, bürülce, pamuk, susam, keten) ve hayvancılıktır (keçi-koyun yetiştiriciliği, arıcılık). Tarımsal ürünlerin yetiştirildiği noktalara yakın olarak yılda belirli sürede üretim yapan değirmen, yağ sıkma atölyeleri de bulunmaktadır. Ayrıca kasaba merkezinde yarı yerleşik kırsal bölge halkı ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir pazar kurulmakta olup buradaki faaliyetlerden mesela 1584 yılında pazar bacı ve ihtisap vergisi olarak toplam 3000 akçe alınmaktaydı (Çelik, 1994: 260). Silifke’nin kıyıya yakın yerleşme ve Göksu Vadisi aracılığıyla iç bölgelerle ulaşım ve iletişime uygun bir noktada bulunmasından dolayı, 16. yüzyılda çok büyük ölçekte olmasa da denizaşırı mal sevkiyatı yapılan ve Silifke ekonomisine doğrudan bağlı iki limanı vardır. 1: Göksu Nehri’nin denize döküldüğü nokta olan Suağzı Limanı ve Silifke’ye bir konak mesafedeki, Taşucu’ndan 5 km batıdaki Akliman (bugünkü Liman Kalesi)’dir. Mesela 1555 yılında 14000 akçe olan bu limanların gelirleri Silifke kalesi hisar erenlerine tumar olarak verilmiştir (Çelik, 1994: 339).

“16 ve 17. yüzyıllarda İçel Sancağı’na bağlı limanlardan birisi olan Ak Liman, Silifke (Suağzı) Limanı’na nispeten Kıbrıs’a ulaşımın daha rahat sağlandığı bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Kıbrıs’ın fethinden sonra limanın önemi artmış ve korunması amacıyla Akça Kale isimli bir kale ile ticaret gemilerinin getirdiği emtianın depolanacağı kervansaray, mahzen ve dükkân gibi çeşitli yapılar da inşa edilmişti. Bütün bu yatırımlar sayesinde Ak Liman kısa sürede gelişerek Silifke’yi geride bırakmış, 17. yüzyılda ise her türlü ticari ürünün muhafaza edildiği ve kırk elli kadar gemiyi aynı anda barındırabilen bir liman seviyesine ulaşmıştı” (Çelik, 1999: 116-117).

2. 17-18. Yüzyıllarda Silifke Kasabası

16. yüzyıl sonlarından, 17. yüzyıl başlarına, en azından 1615’lere kadar bir bütün olarak İçel sancağı, Celâli ve suhte isyanları ile tam bir karmaşa içindeydi. 1671 yılında Silifke’den geçen Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde de aynı duruma dikkat çekilerek Silifke kazasının “sancak paşasının tahtı” yani idari anlamda sancağın merkezi olduğu belirtilir (Evliya Çelebi, 2005: 161). Yine aynı kaynağa göre, Silifke Kalesi’nde, 60 toprak damlı evin olduğu yerleşim devam etmektedir¹.

Aşağısı, 16. yüzyılda yerleşilmiş olan antik şehir üzerindeki alanlar, 700 toprak örtülü evin bulunduğu (sayısı belirtilmeyen) mahallelere ve bu mahallelerde cami-mescitlere (Sultan Alaeddin Camisi, Ramazân Ağa Mescidi ve Urup Mahallesi Mescidi ve Bozkır Mescidi) sahiptir. Ayrıca mahkeme binası, Paşa Sarayı, bir hamam, iki han ve 50 dükkân barındıracak mahiyette kasaba hayatının sürdüğü bir yerdir. Köprü başında kubbeli bir ziyaret (türbe) yanında, şehrin viraneliklerinde daha nice ziyaretler ile Antik Çağ’ın izlerini gösteren tahrip olmuş nice bin kemer, han ve imaret eserleri bulunmaktadır (Evliya Çelebi, 2005: 162). 16. yüzyıldan 17. yüzyıl sonlarına kadar geçen sürede görülmektedir ki Silifke merkezinin önemi artmış, mahalleler ve 700 hane göz önüne alındığında nüfusu oldukça kalabalıklaşmıştır.

18. yüzyılın hemen başlarında, 1702’de yapılan tahrirden sonra hazırlanan Mufassal Hâne-i Avârız Defteri’nden hareketle 18. yüzyıl başlarında Ermenek ve Mut’un yanında, Silifke’nin de şehir merkezine sahip olduğu görülür (Köse, 2013: 58). Ensar Köse’nin tahminine göre (Köse, 2013: 63), bu kayıtlarda yer alan 3 mahalledeki 68 haneye dayanarak, Silifke şehir merkezinde 340 kişi yaşamaktadır. Bu durumda, 30 yıl kadar önceki, yani 1671’deki Evliya Çelebi’nin “700 hane” ifadesi ya çok abartılmıştır veya yaşanan Celâli ve eşkıyalık olayları, uzun süreli ve başarısız savaşlar nedeniyle göçler ve ölümleri arttırmıştır. Bu yüzyılda yaşanan asayişsizlik nedeniyle yapılan şikâyetler o denli artmıştır ki 1700-1720 arasında İçel’de şehir merkezleri ve kırsal dâhil toplam 353 şikâyetin 70 tanesi Silifke’den yapılmıştır. Bu şikâyetlerde en

¹ Aykaç’a göre 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde kaledeki yerleşim terk edilmiştir (Aykaç, 2019: 301). Gelişen askeri teknolojilerin kalelerde güvenli bir biçimde barınmaya imkan bırakmamasının da katkısıyla, artık kentsel ve idari faaliyetler, aşağıda, şehir içinde inşa edilmeye başlanan bina ve kurumlar üzerinden yürütüldüğünü söylemek mümkündür.

fazla şekavet (haydutluk, eşkıyalık, kötülük) ve tımar-zeamet haksızlıkları (353 şikâyetin 246'sı) yer alır. 18. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar İçel'de sözü geçenler artık devlet görevlileri değil, yerel âyanlardır. Bu durumda da sık sık idari görevliler değiştirilmektedir (Köse, 2013: 75-76). Silifke özelinde ise gerek şehir merkezinde ve gerekse kırsalında 1750'li yıllarda tek otorite ve korkulan güç, Silifke âyanı olan Gölgeli oğulları ailesidir (Köse, 2013: 321-373). Zaman zaman Silifke'nin doğu kırsal bölgeleri ve Karataş Kazası'nda söz sahibi olan Sarı Nebi oğulları da Gölgeli oğullarıyla egemenlik ve çıkar çatışmalarına girmiştir (Köse, 2013: 399-407).

3. 19. Yüzyıl: Bir Kent'in Doğuşu

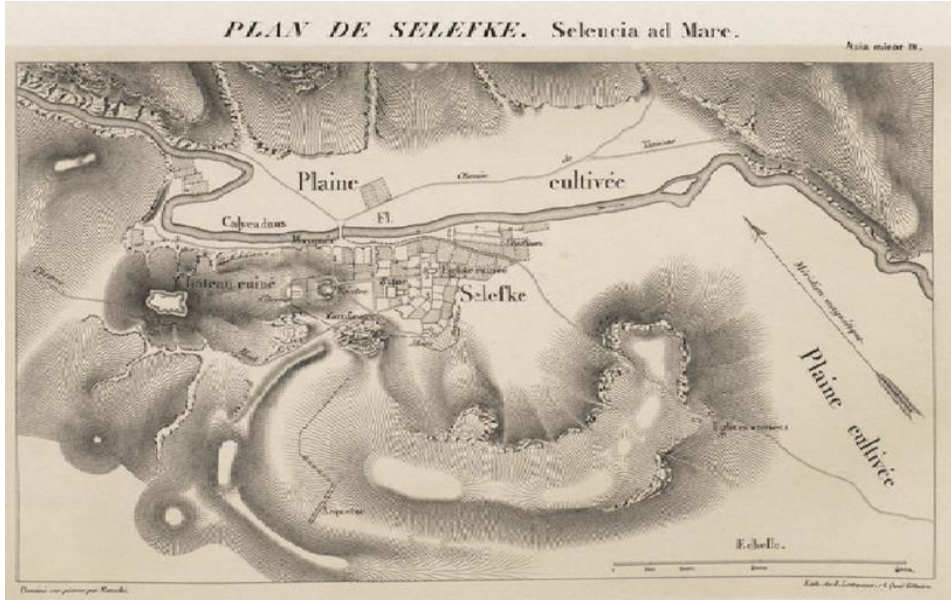
Silifke'nin ticari, askeri, ekonomik, demografik, kısmen ulaşım ve siyasal hatırlanma niteliklerinin son birkaç yüzyılda büyük ölçüde silindiği veya göze görünmez olduğu bir vakiydir. Özellikle Celali isyanları sürecinde, yani 17. yüzyıl başlarından itibaren yerleşim, adli vukuatlar dışında merkezin pek nazarı dikkatini çekmemektedir. 18. yüzyılda ise daha önce detaylı biçimde betimlendiği üzere, yerel âyan-derebeyi vukuatlarıyla salgın hastalıklarda adından çok söz ettirmiştir.

Bu süreçlerin sonucu olarak yerleşim daralarak küçük kasaba, hatta köy boyutuna kadar gerileyecektir. 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde, imparatorluğun uluslararası siyasal sisteme, bilimsel-arkeolojik coğrafya araştırmalarına, ticarete ve bunun gereği olarak denizcilik-ulaşım faaliyetlerine, nihai olarak yarı sömürge tarzında katılımı başlar. İlaveten imparatorluk, dünyadaki özellikle askeri-idari gelişmelere uyum sağlama gayretine girecektir. Bu bağlamda olmak üzere girilen askeri-idari reformlarla merkezin gücü ve etkisinin arttığı taşrada, yerel yönetimlerde yeni yapılanmalar oluşturulacaktır. Bu gelişmelerin yerele yansımaları, aynı zaman diliminde küçük boyutlarda da olsa Silifke ve çevresinde görülmeye başlanacaktır.

1800'lü yıllar başladığında, neredeyse 100 yıldır Silifke'de yerel idari kurumlar ve yetkililere büyük sıkıntılar yaşatmış olan Gölgeioğulları, Sarı Nebi oğulları gibi âyan-derebeyi yapılanmalarının siyasal, idari ve askeri gücü tamamen kırılmıştır. Ekonomik güçleri, feodal karakterli olarak kısmen devam etmektedir.

3.1. Yerleşimin Görüntüsü (19. Yüzyılın İlk Yarı)

Bölgeye Batılıların artan ilgisi doğrultusunda ilk olarak İngiliz Amiral Francis Beaufort deniz kıyısı merkezli bir keşif gezisi düzenlemiştir. Bu gezi kapsamında daha 1811-12'de Silifke kıyılarına gelen Beaufort'un adamları şehri ziyaret eder. Bu ziyaret raporunda "Modern şehir, çamur ve ahşap kulübelere oluşan bir topluluktur ve Ağa'nın evi diğerlerinden biraz daha üstündür" ifadeleri yer almaktadır (Beaufort, 1818: 226). Bu raporda yerleşimin ayrıntılı bir betimlemesi ve planı bulunmaz. Victor Langlois da 1852-1853 Silifke'sinden, Beaufort'un anlatımındaki benzer ifadelerle söz eder. Lanlois'e göre kasabada, modern mimari anlamında bir cami ile hükümet konağı, bir kapalı çarşı ve bir hamam vardır. Diğer yapılar ise çok basitçe yapılmış 30 kadar evden ibarettir (Langlois, 1861: 189). Bu durumda, Tanzimat Dönemi başlarına, hatta 19. yüzyıl ortalarına kadar büyük idari siyasal ticari ekonomik dönüşümlerin başlamadığı; başlasa da henüz taşraya yansımalarının pek fazla görülmediği yargısıyla bakabiliriz. Dolayısıyla da 1838 tarihli Leon de Laborde'un *Voyage dans l'Asie Mineure* adlı eserinde yer alan basit şehir krokisine bakarak 19. yüzyılın bu ilk yıllarının Silifke'sini gözümüzde canlandırabiliriz.

Şekil 1: Silifke Şehir Krokisi 1838 (Leon Laborde, 1838).

Krokiye göre yerleşimin düzenlenmesinde temel-başlangıç noktası, Roma döneminden beri ayakta olan Taşköprü (Yeşilbaş, 2016: 94) olarak alınabilir. Köprü, Silifke merkezini kuzeye (yani iç bölgelere) ve doğuya bağlamaktadır. Eskiçağdan bu yana zaman zaman onarımlar geçirerek de olsa ayakta kalabilmiş ve işlevini yitirmemiştir. Köprü'nün hemen karşısı, ana ibadet yeri olan Alaeddin Camisi merkezli olarak yerleşimin oturmuna yön verir: Köprü'nün sağ yanında 16. yüzyıldan beri Tevekkül Paşa biçiminde adı geçen etkin bir yerel pazar alanı varlığını sürdürür. Kroki dâhilinde adalar diyebileceğimiz alanların kenarlarını gösteren koyu çizgilerle belirtilen sınırlar, büyük ölçüde, günümüzün ara yollarıdır. Bu ara yollar, büyük bir olasılıkla antik kent molozlarının müsaade ettiği antik yolların devamıdır. Camiden sonra, doğuda geniş bir açıklıkla başlayan ve sonra iki ada arasında sınır çizgisi ile devam eden yol, bugünkü Taşhan Sokak olabilir. Günümüzün uydu görüntülerindeki yollarla karşılaştırıldığında, camiden sonra doğuya uzanan ana yol, ikinci adayı da geçtikten sonra kavşak noktası oluşturarak bir kolu bükülmeden direkt olarak doğuya devam ediyor (Bugünkü Çakmak Caddesi). Diğer kolu dik bir açıyla düz bir çizgide güneye dönerek (Bugünkü Menderes Caddesi), doğruca antik mezarlık alanı olan bugünkü Say Mahallesi'nin bulunduğu tepenin eteğine ulaşıp burada ikiye ayrılıyor. Birisi doğu-güneydoğudan Ayatekla ören yerine ulaşan, Orta Çağ'ın başlangıcındaki kutsal yoldur. Diğer ise bugünkü modern mezarlığın kenarından Gülnar tarafına yönelir. Plana göre 19. yüzyıl başlarında bu cadde, tıpkı günümüzdeki gibi, İnönü Caddesi başlangıcından batıya yönelerek antik su sarnıcı (Tekir Ambarı) civarına ulaşırken bir yandan da bu yamaçlardaki antik yapı kalıntılarının arasına ulaşıyor. İnönü Caddesi ile kesiştiği noktada, bir kolu doğuya dönen yol, günümüzdeki gibi bükülmeden Cumhuriyet İlkokulunun güneyinden geçerek antik tapınağın avlusuna ulaşıyor.

1838 yılındaki mahallelerin ve evlerin durumuna baktığımızda ise Langlois'in '30 kadar ev bulunduğu' ifadesini destekleyecek biçimde bize en net görüntüyü yine Leon Laborde'un eserindeki (Voyage dans l'Asie Mineure Paris: 1838) stadyumu gösteren çizimi verir. Çizime göre, kalenin doğu eteğinde, antik tiyatro civarında daha az miktarda ev ve Dikilitaş Tapınağı çevresinde de birkaç ev görülebilmektedir. Günümüzde Mukaddem adıyla anılan mahalleye konuşlandırabileceğimiz evler Laborde'un malum eserinde, "kalenin etekleri altında, sakinlerinin inşa ettikleri küçük bir alan, birkaç ev ve bir cami var. Köprü'nün hemen yanında hamamlar ve bazı Rumların Karaman'dan getirdikleri veya Kıbrıs adasından yaz aylarında aldıkları malları satmak için geldikleri küçük bir çarşı da var. Bu binaların çevresinde, kalenin tepesinden çıkan bir yolun sonunda bir araya toplanmış birkaç ev görüyoruz... Modern köyü, çitlerle ve bahçelerle ovaya dağılmış diğer izole evlere bağlanan birkaç grup ev oluşturur" (Laborde, 1838: 129) biçiminde tanımlanır.

3.2. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Silifke’de Sosyo Ekonomik Durum

19. yüzyıl Silifke’sinin bu sayılı hane miktarına paralel olarak, H. 1247-M.1831 yılı nüfus miktarına baktığımızda, nüfus defterinde, “nefs-i kasaba” yani kasaba merkezi içinde 204 erkek kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir (BOA. NFS.d. 3645). Yaklaşık bu sayı kadar da kadın olduğunu düşünürsek, 1831 yılında Silifke kasabası merkezinde 400 kişinin yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz.

1844-45 yıllarına geldiğimizde ise Silifke merkez nüfusunu temettuat defterinden çıkarabiliriz. Konya’ya bağlı İçel Sancağı’nın bir kazası olan Silifke merkezinde (15 hanelik Kıpti İslam ahalinin bulunduğu antik mezarlık alanında –bugünkü Say Mahallesi- yaşayanları da eklersek) 99 hane bulunmaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. no: 10569). Yani Silifke’de, yaklaşık 500 kişi yaşamaktadır. Bu durumda Silifke, her ne kadar "kaza merkezi" statüsünde görünse de yerleşim büyüklüğü ve tipi açısından tek mahalleli bir "köy"dür. Çünkü şehir içinin yönetiminde, tek bir muhtar yer alır (Yalçın, 2004a: 19). Ancak, kapitalizm öncesi ortaçağ tipi kentli faaliyetleri olan zanaatların mesleki, teknolojik ve idari örgütlenmelerinin olmadığı ve ticaretin gelişmediği için büyük bir “merkezi köy”dür (Yalçın, 2004b: 8) demek de yanlış olmaz. Merkezi olma karakteri, kış aylarında aşiretlerin ve çevre köylerin iâşe ve diğer bazı ihtiyaçlarını karşıladığı küçük bölgesel pazar olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm kazanın yönetiminden sorumlu bir kaza müdürü ve kaza meclisi bulunan kaza merkezi olsa da sadece tarımsal işlerle uğraşan sakinlerin yaşadığı bir yerdir.

10569 numaralı temettuat defterindeki vergi mükellefleri kaydına göre ahali, neredeyse tamamen çiftçidir ve genellikle buğday, arpa, susam, pamuk, pirinç, tütün ve zeytin üretimi ile bağcılık yapmaktadır. Hayvancılık kapsamında kaza içinde ve genelinde at, eşek, deve, koyun, keçi yetiştiriciliği görülürken kasabaya bitişik (o zamanlar köy olan) Bucaklı’da “amelelik”, Kıpti İslam ahalide ise “sailik/dilencilik” temel ekonomik uğraştır. Yerleşimin özellikle ekonomik ve idari hayatının kalbinin attığı yerin, Taşköprü ve karşısındaki cami civarı olduğu söylenebilir. Ayrıca adı geçen temettuat defterinde yeri tam belirtilmese de 44 odalı bir han, 19 dükkân ve ikisi âtıl durumda 3 değirmen kaydı yer almaktadır. Bugünkü Taşhan’ın doğusunda yer alan ve Karamanoğlu yapısı olduğunu iddia edenler varsa da aslında antik dönemden sağlam biçimde bugüne gelebilen diğer bir yapı vardır. Yakın geçmişe kadar kömür deposu-ambar olarak kullanılan yapıya da Taşhan diyenler vardır². Bu yapı da 19. yüzyıl başlarında buradaki han yapılanmalarının -belki depo belki ahır olan- bir parçasıydı.

Tanzimat rejiminin bir ürünü olarak 1845’te oluşturulan Konya İmar Meclisi’nin 21 Kasım 1845’te hazırladığı İçel Sancağı’nın kalkındırılmasına ilişkin önerilerde bulunduğu bir raporu vardır (BOA. A. MKT. 30 / 76). Tamamı tarafımızca da edinilip okunmuş olan bu rapor, Erdoğan Keleş tarafından bir araştırma konusu haline getirilmiştir. Keleş’in aktardığı bu raporda dile getirilen öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Tarımsal İmar ve Kalkınma Önerileri: Rapora göre Silifke, deniz kenarında ve sahip olduğu iskelesi vasıtasıyla dış dünyaya açık bir konuma sahipti ve tarımsal arazi miktarı en fazla olan kazaydı. Tarıma uygun sulanabilir arazinin miktarı ise yaklaşık 500-600 dönümdü. Göksu nehri sularının Silifke önlerinde birleşmesi nedeniyle yapılacak yeni bend ve harklarla sulanabilir arazi miktarının 1500 dönüme çıkarılması mümkündü (Keleş, 2018: 489). Silifke’de yerel kalkınma için gerekli imar faaliyeti olarak da dışarıdan usta ve amele getirilmeksizin 100 bin kuruş masrafla köprü’nün hemen aşağısında bulunan ve bazı kısımları henüz ayakta olan, tarım arazilerinin sulanmasında kullanılan, yıkılmış ve harap duruma gelen 8-10 kapılı bend ve harkların (ark) tamiri önerilmektedir. Böylece ahalinin kasabadan göç etmesi ve nüfusun azalması sorunu ortadan kalkacaktır. Büyük bir kısmı mülk arazi statüsünde olan ancak yarısı sulanabilen arazinin geriye kalan kısmı su ve nüfus yetersizliğinden dolayı boş durumdaydı. İmar Meclisi’ne göre bu bend ve arkaların tamir edilmesi ve dışarıdan kasabaya 600-700 hane getirilmesi ve iskân edilmesi halinde bölgenin tarımsal üretimi ve geliri had safhaya ulaşabilirdi. Gereken 100 bin kuruş için sulanabilir hale gelecek devlet arazisinin dönümü tapu karşılığında ve 15’er kuruşa kiraya verilebilir ve yapılacak masrafın bir kısmı bu yolla karşılanabilirdi. Ayrıca devlet ve özel mülk arazi sahipleriyle yapılacak anlaşma karşılığında sulama ücreti olarak dönüm başına 40 para ücret alınması halinde de sulanabilir 1500 dönüm araziden senelik 6.000 kuruş daha gelir elde edilebilecekti (Keleş, 2018: 503). Ertesi yıl, yani 1846’da

² Yapı, günümüzde restore edilerek bar-eğlence mekânına dönüştürülmüştür.

Konya Vilayet Meclisinin talebi üzerine hazırlanan diğer bir raporda da Göksu'dan Silifke içindeki arazilere su getirecek hark ve bendin tamiri için 150 bin kuruş harcanması gerektiği belirtilir. Böylece ziraatin gelişerek susam, çeltik, pamuk, kök boya, buğday, arpa, bahçe ürünleri üretiminin artacağı, bu sayede devlete daha fazla gelir sağlanacağı tekrar edilir (BOA. A. □ MKT. 57. 89).

Ticari İmar ve Kalkınma Önerileri: İçel Sancağı Silifke kazasının iskeleye sahip olması nedeniyle ticari faaliyetleri epeyce gelişmişti. Daha çok Karaman ve Kayseri'den gelen çerçilerle birlikte 30 civarında esnaf grubu oluşmuş ve 10-12 civarında mağaza inşa edilmişti. Silifke halkının ürettiği susam, pamuk ile dağlardan toplanan palamut, at, kısrak, deve gibi hayvanları iskele üzerinden satıyorlardı (Keleş, 2018: 497). İmar Meclisi'nin araştırmasına göre Konya-Karaman ticari ve tarımsal ürünlerinin iskeleye taşınabilmesi için döşeme taşları bozulan yolların onarımı gerekmektedir. Bunun için dışarıdan amele ve taş getirilmesine gerek yoktur. 400-500 kise (200 - 250 bin kuruş) paranın bulunması yeterlidir. Yolun tamir edilmesi halinde kıyı ile iç kesimler arasında ticaretin canlanacağı ve bölgenin yeniden mamur hale geleceği görüşü belirtilir (Keleş, 2018, 502). İmar Meclisi raporunda, İçil genelinde ve Silifke'de ekonomik hayatın canlanması için özellikle tarımsal ürünler ve kerestenin ihraç edileceği Gilindire veya Silifke iskelesine (sonradan Taşucu adını alacaktır) karantina hanesi kurularak bir memur tayini de önerilmektedir (Keleş, 2018: 504).

Raporda eğitim durumuna ilişkin Silifke kazasının (merkez ve kırsal ayrımı yapılmadan) tamamında 3 mektep olduğu, 1200 kuruş masrafla daha 8 mektep inşası gerektiği ve 6 aylığına 1650 kuruş maaş ödenerek eğitim verecek 11 hocaya daha ihtiyaç olduğu vurgulanır (Keleş, 2018: 500).

Bu raporda yapılan önerilerin ne kadarının kısa vadede gerçekleştirildiğini bilemiyoruz. Ancak 25 Aralık 1848 tarihli, Meclisi Vâlâ'dan İçel Muhassılıyla Maliye ve Ticaret Nezaretlerine yazılan bir şukkada Taş Köprü'nün harap olan orta gözünün, bu gözden akan suyun kesilerek tamir masrafi için gereken 90800 kuruşun, gerekli elemanların temini ve işin keşfi, haritası konularının maliye nezaretine ve İçel sancağı muhassılına aktarıldığı, işin hazinece gereğinin yapılması bildirilmektedir (BOA. A. □ MKT.MVL.17.98). Ayrıca 1907 yılında en azından sulama bendinin tamir ve inşası için kaynak ayrılması ve inşaya başlanması hususunda çalışmalar yapıldığını görmekteyiz (BOA. İ.TNF.16.28.1/ 2).

3.3. 19. Yüzyılın 2. Yarısında Silifke

19. yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle son çeyreği, Tanzimat reformlarının bir taşra olan İçel sancağı ve dolayısıyla Silifke'de de hayata geçmesinde dönüm noktası olmuştur. Gerek sancak genelinde ve gerekse Silifke özelinde başlıca idari, siyasi, ticari, tarımsal, endüstriyel, bayındırlık alanlarında hatırı sayılır seviyede değişim, dönüşüm ve yatırımlar görülmektedir. Bu bölümde, hem yaşanan değişim ve dönüşümler; hem de bunların Silifke kasabasında yarattığı yeni durum ve yansımaları ele alınacaktır.

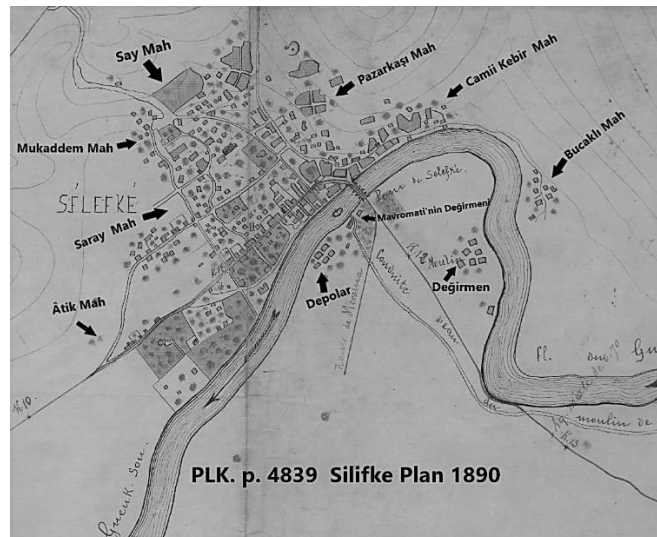
İdari Değişmeler: Tanzimat döneminden itibaren taşrada önemli idari değişimler olmuştur. Bu değişimlerin, Hem merkezin taşradaki güç ve nüfuzunu arttırmak ve hem de taşra yönetimlerini daha dinamik, kendi kendine katkısı olan Batı tarzında birimler hâline getirmek gibi amaçlar güttüğü söylenebilir. Bu bağlamda 1831 yılı kayıtlarına göre Adana'ya bağlı (Gazel, 2016: 1217) olan İçel Sancağı, 1836'da Müşirliklerin kurulmasıyla Konya müşirliğine bağlanmıştır. 1842'de eyalet sistemine dönülmesiyle tekrar Karaman eyaletine bağlanmıştır (Keleş, 2018: 487, dipnot: 471). H. 1268 – M.1851/1852 yılı Osmanlı Devlet salnamesine göre ise İçel, Adana'ya bağlıdır (Akandere, 1987: 18). 1853 yılında, sonradan Konya vilayetine dönüşecek olan Karaman'a bağlanan İçel, 1869'da Adana vilayetine bağlanmıştır. 1827'de İçel sancak merkezi Ermenek yapılmışken 1869'da sancağın Adana'ya bağlanması ile sancak merkezi de vilayet merkezine yakınlığı sebebiyle Silifke'ye alınmıştır (Gazel, 2016: 1217-1218). Bu karardan sonra, Ermeneklilerle Silifkeliler arasında, sancak merkezinin kendi kazalarına alınması konusunda, çeşitli gerekçeler ileri sürülerek, resmi yazışmalara yansıyan uzun bir bürokratik mücadele olduğu görülür³. 1872 yılından itibaren 1902 yılına kadar yayınlanan bütün Adana Vilayet Salnamelerinde sancak merkezi olarak Silifke kazası gösterilmiştir (Yalçın, 2004a: 10).

³ Bu mücadelelerin ayrıntılı dökümü için bakınız: Köse, Ensar-Atlay, Doğan, 2005: 243-245 ve Gazel, 2016: 1218-1251.

Sancak merkezi olan kazada, 1864 Vilayet Nizamnamesi sonrasında, merkezi devlet kurumlarının yerel birimleri de oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda sancak bütünüünün yönetiminden sorumlu olan mutasarrıfın yanında 1870'ten itibaren sancak (liva) idare meclisi Silifke'de yer almaya başlarken, 1872'de sancak idare meclisi, mutasarrıf başkanlığında naip, muhasebeci, tahrirat müdürü, evkaf muhasebecisi ile 5 Müslüman ve 1 gayrimüslim seçilmiş temsilcilerinden oluşmaktadır (Adana Vilayet Salnamesi-AVS, H 1289-M. 1872: 99). En geç 1872'de *Adliye Meclisi*, *Gümrük İdaresi*; sancak resmi yazışmalarını yapan *Tahrirat Kalemi*; sancak gelir-gider, bütçe-harcama işlerinden sorumlu *Muhasebe Kalemi*; kişisel mülk, dirlik, vakıf arazi kayıtlarından ve tapulama işlerinden sorumlu *Defteri Hakani Kalemi*; Müslümanların vakıflarının denetiminden sorumlu *Evkaf Kalemi*; adlarıyla devlet daireleri faaliyetlerine başlamıştır (AVS, H. 1289-M. 1872: 99-101). Yerel hizmet veren kuruluş anlamında Silifke'de ilk *belediye dairesi* ve belediye meclisi de 1871 Vilayet Nizamnamesi doğrultusunda 1872 tarihinde görülmektedir (AVS, H. 1289-M.1872: 101). 1890 yılından itibaren teşkilat yapısında değişiklikler olan Silifke Belediye idaresi, bugünkü anlamda belediye örgütüne dönüşmüştür. Diğer sancak idari birimlerinden, asayişten sorumlu olan *Zaptiye Teşkilatı* 1876'da (AVS, H 1293-M. 1876); müstakil bir birim olarak *Polis Dairesi* 1902'de (AVS, H 1320-1902: 208); *Telgrafhane* ve *Karantina İdareleri* 1870'te (AVS, H. 1287-M. 1870: 80-81); *Telgraf ve Posta İdaresi* adıyla 1894'te (AVS, H. 1312-M. 1894: 188); ve liman reisliğiyle karantina idaresi birleştirilmiş olarak 1890'da (AVS, 1308-M. 1890, 118) görülür. Muhasebe biriminden bağımsız olarak *Vergi Dairesi*, *Nüfus İdaresi* ve 1880 tarihli Adalet Teşkilatı Kanunu doğrultusunda düzenlenen *Adliye Kalemi* 1890'da (AVS, H. 1308-M.1890: 115-116), *Orman İdaresi* 1879'da (AVS, H. 1296-M.1879: 176) mevcuttur. Kentte ilk Ticaret Meclisi ise 1872'de *Mahkeme-i Ticaret* adıyla yer alırken (AVS, H. 1289-M.1872: 48) bu yapının *Ziraat ve Ticaret Odası*'na dönüşmüş hali 1898'de görülmektedir (AVS, H 1316-M.1898: 206). 1902'de Nafia (*Bayındırlık*) *Komisyonu* (AVS, 1320-M.1902, 205), 1872'de *Menafî Sandığı Komisyonu* (AVS, H. 1289-M.1872: 141) ve 1890'da bu sandığın dönüşmüş haliyle *Ziraat Bankası* (AVS, H. 1308-M.1890: 117), 1890'da görülen *Reji İdaresi* ve *Duyun u Umumiye* (AVS, H. 1308-1890: 118) idareleri oluşturulan diğer kurumlardır.

Mahalle ve Nüfusta Değişmeler: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehir merkezi alanı ve nüfusu büyüyen Silifke, 1876 kayıtlarında artık 2 mahalle olarak yer alır (Yalçın, 2004a: 12). 1879 yılına gelindiğinde ise mahalle sayısı 5'e çıkar (AVS, H 1296-M.1879: 182). Şehirdeki gelişme ve büyüme, 20. yüzyıl başına gelindiğinde devam etmiş ve şehir içi mahalle sayısı 8'e çıkmıştır (AVS, H 1320-M.1902: 201). Bunların 7 tanesinin bugün de aynı adla anılan *Saray*, *Mukaddem*, *Cami-i Kebir*, *Pazarkası*, *Atik*, *Bucaklı*, *Say* Mahalleleri olduğu söylenebilir. Çünkü eski yayın ve belgelerde bu yer adları münferiden geçmektedir (Yalçın, 2004a: 12-13).

Aşağıda yer alan ve 1890 yılında Taşucu-Silifke-Tarsus yolu planı çerçevesinde çizilen Silifke şehir krokisi ile 1838 yılında Leon Laborde'un çizdiği krokiyi karşılaştırdığımızda 50 yıl içinde şehirde yaşanan değişimi görebiliyoruz.

Şekil 2: 1890 Yılında Yapılmış Silifke Şehir Krokisi (BOA.PLK.p.. 4839).

Öncelikle belirtmek gerekir ki şehrin ana caddeleri, Antik Dönemden beri varlığını aynen sürdürmektedir. Ancak, 1838 planında sadece pafta-parsel sınırı olarak gösterilen çizgiler artık belirgin yollara dönüşmüştür. Bu yollar, ana caddelerle birleşerek hem kent içi yerleşim dokusunun birbiriyle bağlantısını güçlendirmiş, hem de kısmen caddelerin daha uzun bir hâl almasını sağlamıştır.

Diğer önemli bir değişim, yol kenarlarında oluşan bina-yapı türü yerleşim unsurlarının çoğalıp belirli alanlarda kümelenmesidir. Mesela, düz bir çizgi ile gösterilen Silifke-Taşucu yolunun şehir içinde kalan bölümünün iki yakası da bu yapılarla 1838 krokisine göre daha belirgin biçimde donanmıştır. Burası ve bu yola paralel daha üstteki, günümüzün dikilitaş, Reşadiye Camii hattını izleyen yol üzerindeki yapıların bulunduğu alan, günümüzde de gösterişli Osmanlı konaklarının kısmen ayakta durduğu Saray Mahallesi'dir.

Taş Köprü'nün sağına, yani doğuya baktığımızda da köprü ile günümüzde Asar Kaya olarak anılan kayalık çıkıntı arasındaki binalaşma-yapılaşma görülebilir. Burası da Cami-i Kebir ve Ermeni Mahallesi'nin temelini teşkil eder. Kroki üzerinde "Selefke" yazısının yer aldığı kısmın hemen sağında, ayrı ayrı serpiştirilmiş biçimde görülen yapılardan oluşan alan, Mukaddem Mahallesi'ni oluştururken, yine o bölümün daha sağındaki antik mezarlık alanında da serpiştirilmiş yapılar görülmektedir. Burası da günümüzün Say Mahallesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Yoğun yapılı bu yerlere göre daha seyrek ve az yapıya sahip alan, krokinin en üst orta kesiminde, kale tepesi eteğinde yer alır. Burada da günümüzün Pazarkaşı Mahallesi'nin ilk halini görebiliyoruz. Krokinin en sağ kısmında, ırmağın hemen üstünde kümelenmiş az miktardaki yapılar, Bucaklı mahallesinin o yıllardaki görünümünü ortaya koymaktadır.

Son olarak, 1838 krokisinde yer almayan bir husus da ırmağın karşı yakasında, yani bugünkü Atatürk Caddesi civarındaki seyrek yapılardır. Eski Silifke fotoğraflarına göre bu yapılar, meskenden ziyade dolap, değirmen, depo gibi işlevler gören yapılardır. Krokinin en sol alt kısmında daha da seyrek ve yeşillik araziye yerleştirilmiş ve şehirle doğrudan bitişik olmayan yapılar ise günümüzün diğer adı Eskiköy olan Atik Mahallesi'nin o zamanki durumunu yansıtmaktadır.

Şekil 3: 20. Yüzyıl Başında Silifke (Rifat Karaduman Arşivi)

Mahalle sayısındaki artışın dayanağı olan nüfus artışında ise, hem göçebe aşiretlerin yakın mahallere iskânı hem de kaybedilen topraklardan gelen muhacirlerin pay sahibi olduğu söylenebilir. Ayrıca, İngiltere ile imzalanan 1838 serbest ticaret anlaşması sonrasında Silifke gibi Osmanlı kıyı ve ticaret noktalarına Avrupa ülkelerinden ve Ege adalarından tüccar nüfus akışı başlamıştır (Yalçın, 2004a: 55).

Artan dış ticaret ilişkileri ve pazar amaçlı üretimi teşvik ettiği için tarımda kapitalistleşmenin başladığı Akdeniz kıyı ovalarına doğru bir tarımsal iş gücü göçü de başlamıştır ⁴.

Tüm bu gelişmeler ışığında, 30 yıl sonrasına yani 1876 yılına gelindiğinde Silifke kasaba merkezi nüfusu 99 haneden (yaklaşık 500 kişi) 200 hane (1000 kişi)’ye çıkmıştır (AVS, H 1293-M.1876: 120). 1879 yılında ise kasaba merkezinde 400 hanenin (2000 kişi) varlığından söz edilmektedir (AVS, H 1296-M. 1879: 182). 3 yıl içinde yaşanan bu %100’lük nüfus artışı oldukça kuşkuyla görünmektedir. 20. yüzyıl başına ait kaynaklar ve özellikle salnamelerde Silifke genel nüfusu yer alırken kasaba merkez nüfus miktarı ayrıca belirtilmemiştir. Ancak, gerek bu kaynaklardaki atıflardan ve gerekse yerel ahalinin yaşlılarından edinilen bilgiler, 19. yüzyılın ilk yarısında (1844-45) tamamen Müslüman-Türk ve Kıpti İslam ahalden oluşan merkez nüfusuna gayrimüslim nüfus katıldığını göstermektedir. Yukarıda değinildiği üzere, Ege adalarından ve ayrıca Kayseri-Karaman gibi merkezlerden gelen Rum-Ortodoks tüccar ve Ermeni zanaatkâr ağırlıklı nüfus söz konusudur. Bu nüfusun, Rum kesimi kentleşen Silifke’de daha ziyade Saray, Atik Mahallelerinde yoğunlaşırken Ermeni ahali daha çok Cami-i Kebir Mahallesi’nin batı uçları ile Bucaklı Mahallesi’nin doğu kesimi arasında yoğunlaşmıştır (Yalçın, 2004a: 58).

Kentsel Yapılaşma ve Bayındırlık Hizmetleri: 19. yüzyılın ikinci yarısında Silifke’de sebeplerini daha önce tartıştığımız değişimlerden biri de konutlar, askeri binalar, kamu binaları olmak üzere mimari alanda meydana gelmiştir. 1856 Islahat Fermanı sonrası, özellikle 1860’ların sonlarından itibaren bu alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm dikkat çekicidir.

Konut mimarisinde, 19. yüzyıl ortalarında hâlâ basık, yığma duvarlı, toprak damlı, küçük ve az pencereci geleneksel Osmanlı-Türk ev tipleri mevcuttur. Ama aynı yüzyılın sonlarında varlıklı kesimlerde, iki –hatta bodrumuyla birlikte- üç katlı, çok odalı, içi ve dışı da gösterişli, Marsilya tipi kiremit çatılı, daha çok pencereci evler yaygınlaşmıştır (Yalçın, 2004a: 61). Silifke kent merkezinde bugüne kadar ayakta kalabilen söz konusu evlerin bazılarının avlu kapılarında hicri takvimle yazılmış tarihler yer almaktadır. Bu tarihlerin neredeyse tamamı, miladi takvimde 19. yüzyılın son çeyreğine karşılık gelmektedir.

Şekil 4: Panayot Efendi’nin Evinin Avlu Kapısı.

⁴ Genel anlamda nüfus artışını hazırlayan faktörler için Güran, 1988 ve Pamuk, 1994’e bakılabilir.

19. yüzyılın ikinci yarısında Silifke'nin kalkınması ve bayındırlaşması çabalarında önemli kamu yatırımları ve yapılaşma faaliyetleri de söz konusudur. Bunları, şöyle sıralayabiliriz: Silifke'nin İç Anadolu - Doğu Akdeniz Bölgeleri arası ekonomik işlevini geliştirebilmek için Karaman-Silifke arasında yol yapılmasına karar verilir. Yapılacak yolun güzergâhını belirlemek amacıyla o sırada İçel sancağının bağlı olduğu Konya vilayetince 1868 yılında bölgeye gönderilen elemanlar bir rapor hazırlar. Bu rapora göre, Karaman-Mağara üzerinden Silifke'nin Ak Liman'ına (bugün Liman Kalesi olarak bilinir) şose yol yapılırsa, Karaman-Silifke limanı arası yol 30 km kadar kısalacaktır. Ayrıca kuzeye, Toroslara giden Keşli, Bolacalı gibi büyük yörük gruplarının gidiş-gelişi kolaylaşacak, hem de İç Anadolu'nun malını kıyıya nakledecek tüccarlar için büyük imkânlar sağlanacaktır. Ancak bu yolun yapılmasının yanında, yol üzerinde çeşitli han vb konaklama yerleri de inşa etmek gerektiği tavsiye edilmektedir (Balcı, 2004: 115). 1869'dan sonra Silifke'nin bağlı olduğu Adana vilayeti ve İçel sancak yönetimince, merkezi idarenin de desteğiyle şose yollar ve köprüler inşa edilmeye başlanmıştır. Daha 9 Nisan 1874 tarihli bir Şurayı Devlet yazısında, Silifke-Taşucu arası yolun Silifke'nin doğu tarafından çıkarak başladığı, 2000 metresinin tesviye olup 500 metresinin gelecek yıla bırakıldığı belirtilir. Mut üzerinden Karaman'a gidecek yolun mühendis Rober tarafından keşfinin yapıldığı, Adana Umumi Vilayet Meclisi'nin mazbatasında bu yolun Mağara (=Kırobası) üzerinden doğrudan Karaman'a yapılmasının daha menfaate uygun olduğuna işaret edildiği belirtilir. Ancak Konya vilayetinin, Mut güzergâhının Konya'ya ait kısmının rapor ve haritasının Şurayı Devlet'te tasdik edildiği ve bu nedenle Mut güzergâhında karar kılındığı belirtilmektedir (BOA.ŞD.2117.29.1.1). Konya Valisi Sait Paşa döneminde, yani 1880'li yılların başında ise Karaman-Mağara-Silifke yolu, "araba yolu" olarak yaptırılmıştır (Ramsay, 1890: 361). Bu bağlamda 1890 yılında Silifke kazasında 5700 kişi yol yapımında çalışmakla yükümlü tutulmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 3648).

Yol Yapımı Çalışmaları Sırasında Silifke'nin Genel Görünümü: Devlet Arşivlerinde Y.PRK. MYD.18.50.1 numarası ve H. 12.10.1314 – M. 16 Mart 1897 tarihiyle kayıtlı olan bir rapor vardır. H. 4 Mart 1312- M. 17 Mart 1896 tarihinde hazırlanan rapor, tarafımızdan, günümüz diliyle anlaşılacak biçimde düzenlenmiş ve sadeleştirilmiştir. 1891 yılında Silifke, Taşucu'nun ekonomik, sosyal, beşerî coğrafya açılarından durumu ile Silifke-Karaman yol güzergâhlarının mevcut durumuyla potansiyelini aktarmaktadır. Ayrıca, Adana vilayetine bağlı İçel sancağının merkezi olan Silifke kasabasıyla İçel mutasarrıflığa bağlı Mut ve Ermenek kazaları ve Konya vilayetine bağlı Karaman kazası ve merkezi ile adı geçen kasabalardaki yol ve geçitlere dair H. Şubat 1306/Eylül 1307 (M. Şubat 1891/Ekim 1891) tarihine kadarki gözlemlerde, Taşucu İskelesi ve Silifke hakkında kısaca şu bilgiler yer alır:

Silifke kasabasının iskelesi korunaklı ufak bir limanı içeren Taşucu köyüdür. Bu köyde bir telgrafhane ve bir gümrük dairesi ve bir mescit ile iki oteli, tüccarlara mahsus 3-4 zahire ambarı ve bir ufak çarşıya sahiptir. İçilecek iyi suyu az olduğundan bugün önem kazanamamıştır. İskeleye 2 saat uzaklıkta bir kaynak olmasına rağmen su getirilememiştir. Buradan Silifke'ye 2 saatte ulaşan gayet muntazam bir şose (yol) vardır. Silifke kasabası merkezinden akan Göksu Nehri Taşucu İskelesinin 2 saat batısından Akdeniz'e karışır. Eğer bu nehir Taşucu iskelesinden denize karışsaydı hem adı geçen iskele (köy) susuzluk illetinden kurtarılmış olup gelişir ve hem de bir taraftan muntazam şose ve bir taraftan kayıklar vasıtasıyla Silifke'den Taşucu'na kadar taşıma araçları pek güzel temin edilmiş olur. Böylece Silifke yüzden gelişmeye açık olur, sahile (iskeleye) kadar büyüyüp bir büyük şehir haline girerdi. İskeleden Silifke'ye kadar ufak kağnılar ve 2 adet taliga (ufak at arabası) gidiş gelişi yapar. Silifke Göksu Nehri'nin batı tarafında kurulmuş olup binaları ve mekânları tamamen taştan yapılmış ve ancak bini geçen hanelidir. Bir mescit ile nehrin kıyısına kurulmuş bir hükümet konağı dışında bir askeriye dairesi ile telgrafhane ve bir ufak çarşısı vardır. Eski kalenin inşa edildiği tepenin yamacı üzerinde bir askeriye deposuna sahiptir. Nehrin doğu sahilinde yalnız bir değirmen ile bir medrese ve mezarlık ve tarlalar bulunmakta olup kârgir ve gayet sağlam bir köprü ile batı sahiline bağlantı sağlanır. Göksu gayet leziz ancak pek bulanık akmakta olduğundan Kıbrıs adasından gelmekte olan kupa tarzındaki testilerle hanelere nakil olunmakta ve her bir hanede bu testilerden yeteri kadar bulunmakta olup bu testiler sıralanarak önce gelmiş olandan (durulmuşundan) itibaren binada yararlanılıp boşalan testiler dolup geldiği sıraların alt başına konular. Silifke'den Taşucu'na kadar arazi düz olup Göksu Nehri yatağının bu iskeleye yönlendirilmesinde bir engel ve zorluğa düşülmeyeceği ve vaktiyle

adı geçen yatağın akıtılması amacıyla hükümet dairesi önünde bir set başlamıştır. Ancak basitçe hazırlanıp tamamlanamayan set harap olmuştur. Köprü önünde kalıntıları biraz belli olmaktadır.

18 Şubat 1873 tarihinde Şurayı Devlet Reisliğine Dâhiliye dairesinden gönderilen yazı üzerine Şurayı Devlet tarafından Adana Valiliğine gönderilen emirnamede, Silifke Köprüsü’nün tamirati için ayrılan 100 bin kuruşun yeterli olmaması üzerine talep edilen 47 bin kuruşun da maliye nezaretince uygun bulunduğu belirtilmektedir (BOA. ŞD.2117.9.1-4). Bu yazışmalardan sonra, 1875 yılında, Silifke Mutasarrıfı Mehmet Ali Paşa’nın çabasıyla, Taş Köprü’nün kuzey taraftaki 3 gözü hariç, tamamı ayaklarına kadar yenilenmiştir (Tuğlacı, 1985: 268). Daha 1890’da planı hazırlanan Taşucu-Silifke-Mersin-Tarsus yolu ve Silifke-Ermenek yolu 1901-1902 yılları öncesinde ve daha kesin bir ifadeyle Bahri Paşa’nın Adana valisi olduğu dönemden (1897’den) önce yapılmaya başlanmış ve onun döneminde de yol inşaatları sürmüştür (AVS, H 1320- M. 1902: 275-278). Bu bağlamda olmak üzere Silifke içindeki Taş Köprü’nün de tamiratına karar verilmiştir. Şehir içinde önemli noktalara çeşmeler yapılması ve şehre bir debbağhane ile salhane inşasından oluşan yatırımların maliyetinin karşılanması için de şöyle çözüm bulunmuştur: Köprüden geçecek her yüklü deve ve beygir başına 20 para; yüklü her eşek için 10 para ve yüklü her araba için 40 para geçiş vergisi alınması. 10 kişiden fazla mührü bulunan yerel ahali ileri gelenlerinin 23 Aralık 1902 tarihli dilekçesi ile başlayan bu girişim, sancak ve vilayet onayları da eklenerek Dâhiliye Vekâleti aracılığıyla hiyerarşik yolla Şurayı Devlet’e ulaşmıştır (BOA. ŞD.2132-8.1-5). Nihayet 7 Nisan 1903 tarihli Dâhiliye Vekâletinden çıkan yazıyla padişah iradesi ile bu uygulamaya onay verildiği İçel mutasarrıflığına bildirilmiştir (DH. MKT.649.1-3). Yine aynı dönemde, Silifke-Taşucu arasındaki (bugünkü Bolacalıkoyuncu Mahallesinde) Araplı deresi üzerinde, hâlâ kullanılan, Kuruçay Köprüsü adlı, taş malzemeden bir köprü ve Taşucu kasabası içinde, bugüne ulaşamayan bir ahşap köprü inşa edilmiştir (AVS, H 1320 - M.1902: 276-278).

İnanç ve İbadet Kurumlarındaki Gelişmeler: Kamu binalarının inşa ve onarımı hususunda, daha 1861 yılındaki bir faaliyet dikkat çekicidir: Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye kaynaklı mazbatada, Silifke Alaeddin Camii’nin 80500 kuruş keşif bedelli masrafla yapılan tamiratında 5614 kuruş fazla para harcanmasına rağmen caminin kabasıyla bazı mahallerinin sakat ve çürük olduğu görülmüş çürüklerinin sağlamca tesviye olmadığı vurgulanmaktadır (BOA. İ.MVL.456.20430.1/2). Bu dönemde kasaba merkezinde yeni bir cami inşa edilmeye başlanır. Saray mahallesinde H 1316 – (M. 1898) yılı Adana Vilayet Salnamesi’ne göre (201) Hamidiye Camii inşa edilmiştir. Kitabesine göre H. 1312 (M.1894/1895) tarihinde inşa edilen cami, önceden Hamidiye adıyla anılıyor ise de H 1328- (M. 1911/1912)’de Reşadiye olarak adlandırılmıştır. Kasabada diğer bir cami de Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğünün 24-06-2008 tarihli raporuna göre H. 1305 – (M. 1887/1888) tarihinde inşa edilen Âtik Camii’dir (Gündoğdu, 2019: 73). Mahallenin yaşlılarından Durhasan Göküş’ün (d: 1928) ifadesine göre caminin orijinal adı Hüseyin Dede Mescidi’dir ve dönemin Silifke eşrafından (1894-95 yılı Silifke Belediye Başkanı) Hacı Hulusi tarafından yaptırılmıştır (Yalçın, 2004a: 94).

1856 Islahat Fermanının ilanı sonrasında padişahın tebaası gayrimüslimlerin de yeni ibadethane yapmasına izin verilmiştir. Bundan hareketle daha 1864 yılında Silifke merkezde ve Taşucu’nda oturan gayrimüslim Rum ahali ibadetlerini yapabilmek için kilise yaptırmak üzere Hariciye Nezaretine başvurmuşlardır⁵. Bu bağlamda 28-29 Kasım 1864 tarihinde Harice Nezaretince müracaat, padişah ve sadrazamın onayına sunulmuştur (BOA. İ.HR. 209-12072.4). Başvurular olumlu karşılanmış olmalı ki, Cumhuriyet Dönemi öncesinde Silifke ve Taşucu’nda Rum-Ortodoks kiliseleri kurulmuştur. Silifke Rum Kilisesi, 1925’de yapılan şehir planında, bugünkü Kız Meslek Lisesi ile Göksu Irmağı kıyısı arasında gösterilmiştir. Aynı dönemde Ermeni Kilisesi başvurusu da yapılmış olmalı ki bugünkü Camii Kebir Mahallesinin batı ucunda, Asar Kaya mevkiinin eteğinde o zamanki Ermeni mahallesinde Ermeni Kilisesi inşa edilmiştir. Burada, 50-60 yıl öncesine kadar Ermeni Kilisesinin kalıntılarının olduğu bilinmektedir. Hatta 7 Nisan 1915 tarihli Dâhiliye Nezaretince Adliye Nezaretine yazılan “Ermeni Cemaatine Mahsus” olduğu belirtilen bir yazıda, Silifke’deki Ermeni cemaatinin 30 yıldır ibadet ettikleri kiliseden söz edilmektedir (BOA. DH. İ.UM. 88.1.3.28.1).

⁵ Silifke’deki Rumların başvurusu: BOA.İ.HR.209-12072.3. Taşucu’ndaki Rumların başvurusu: BOA.İ.HR.209-12072.5.

Devlet Hizmetleri İçin Yapılaşmalar: Silifke'nin sancak (liva) merkezi olması sonrasında kentte bir hükümet konağı yapılması söz konusudur. Silifke halkının, sancak (liva) merkezinin Silifke'ye taşınmasına karşılık hükümet konağını devlete masraf ettirmeksizin tamamen kendilerinin yaptıracağı taahhüt edilmiştir. Buna rağmen, konak inşaatının tamamlanması için hazineye 100 bin kuruş talep edilmesi üzerine Şurayı Devlet'te konu görüşülür. 25 Nisan ve 7 Mayıs 1871 tarihli yazılarda bu talebin Adana vilayeti kaynaklı olmadığı, Eğer konak ahalice tamamlanmazsa bir kuruş nakliye masrafı edilmeden Ermenek'te zaten var olan mutasarrıflık konağına naklin yapılacağı uyarısı telgrafla Silifke ahalisine bildirilir (BOA. ŞD. 2115.28. 1/2). Bu süreçte inşa edilen bir bina da Askeriye Dairesi binasıdır. Tanzimat Fermanı sonrası sancaklarda iç güvenlik ve asayişini sağlamak üzere oluşturulan zaptiye taburunun barınması için, kalenin bulunduğu tepenin kuzeydoğusundaki bugünkü Çamlık Tepesi'nde, bir kışla binası inşa edilmiştir. Adana Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 18 Temmuz 1893 tarihli yazıya (BOA. DH. MKT.107.7.2) dayanarak 9 Ağustos 1893 tarihinde, Dâhiliye Vekâletinden Trabzon valiliğine gönderilen bir belgeye göre Silifke ahalisi tarafından inşasına başlanan "askeriye dairesi" binası tamamlanamamıştır. Bu nedenle inşaatın tamamlanması için Trabzon vilayetine havale edilen 17810 kuruşun Silifke'ye sevk edilmesi istenmektedir (BOA. DH. MKT.107.7.1). Binadan günümüze sadece silah deposu olan kısmı kalabilmiştir.

Özellikle 1872-73'teki resmi yazışmalarda, Konya-Karaman havalisi ile Silifke çevresinin üretimlerinin ihraç ve nakli ile ihtiyaçlarının dışarıdan tedariki için Taşucu'na bir iskele inşasının gerekli olduğu aktarılır (BOA. ŞD.2116.23.1-4; BOA. İ. ŞD.27.1251.1-2 ve BOA. A. MKT. MHM. 451.88). 1889 yılında masrafları Taşucu ahalisine ait olmak üzere Taşucu'na da bir telgrafhane ve telgraf hattı çekilmesi Şurayı Devlette kararlaştırılır (BOA. İ. ŞD. 95.5675.1) ve sadrazam tarafından da onaylanır (BOA. İ. ŞD. 95.5675.2) ve Telgraf ve Posta Nezareti ile Adana vilayetine emir yollanır (BOA. DH. MKT. 1618.5). Ayrıca, 1901 yılında Taşucu'na inşa edilen gazhane binasının açılışı yapılır (BOA. DH. MKT. 2562.99).

Silifke'de daha 1877 yılında, medreselerden farklı, modern eğitim veren ve ibtidai mektep (ilkokul) açıldığı bilinmektedir⁶. Aynı yıl içinde, bir de rüşdiye (ortaokul) açılmıştır (Maarif Salnamesi, H 1316-1898: 832). 1911'de gazeteci Ahmet Şerif'e göre, eski Adana Valisi Abidin Paşa'nın şahsi konağı olarak yapılan ve Çamlık Tepesi'nin doğu ucunda yer alan bina da daha sonra "ricalar" karşısında "çaresiz" maarife terk edilerek 1910'da rüşdiye olarak kullanılmaya başlanmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 200). Cumhuriyet Dönemi'nde ortaokul ve Kız Meslek Lisesi olarak kullanılan yapı, 1970'lerde tamamen yıkılmıştır.

Diğer Sivil Yapılaşmalar: Kamu binalarının inşa sürecinde, yerel toplum kesimleri ve bireyler tarafından da çeşitli inşa faaliyetleri söz konusudur. Bu bağlamda, 1879'da şehirdeki han sayısı iki olurken, kasaba merkezindeki dükkân sayısı 200'e çıkmıştır (AVS, H 1296-M.1879: 182). 1902'ye gelindiğinde kasaba içindeki sayısını bilemesek de kaza genelinde dükkân sayısı 398'e çıkmıştır ve bunların bir kısmının, Taşucu Lamos ve Mağara kasabalarında olması beklenir (Yalçın, 2004a: 65). 1903 yılında İçel mutasarrıflığına getirilen Mehmet Nüzhet Paşa'nın da Silifke'de 1903/1908 yılları arasında dükkân inşaatlarında rolü vardır. Bu dükkânlar, bugünkü Vergi Dairesinin yer aldığı adanın tam karşısındaydı. Günümüzde Taşucu (Çakmak) Caddesi'nin güney kenarındaki dükkânların birkaç tanesi ayakta kalmıştır. Yola bakan cepheleri geniş yarım daire kemerli bu dükkânlardan ortada yer alan dükkânın en tepesinde, çarşı olarak yaptırılan bu dükkânlarla ilgili açıklayıcı bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabenin kabartma harflerinin bir kısmı tahrip olmuş, tarih kısmı tam okunamamakta ve tamamının üzeri beyaza boyanmıştır. Tarih yer alan kısmı hariç 3 satırdan oluşan kitabeğe göre bu çarşı, İçel mutasarrıfı Mehmet Nüzhet Paşa tarafından, Hamidiye Camii şerifine gelir olmak üzere H. 1322 (M.1907/1908) yılında inşa ettirilmiştir⁷ (Gündoğdu, 2019: 164). Silifke'nin kentsel geçmişi içinde Mehmet Nüzhet Paşa döneminin diğer bir hizmeti şehrin muhtelif noktalarına yaptırılan ve bugüne ulaşamayan çeşmelerdir⁸.

⁶ Maarif Salnamesi, H 1321 -1903: 331'de, bu okulların 1877'de açıldığı kaydı düşülmüştür.

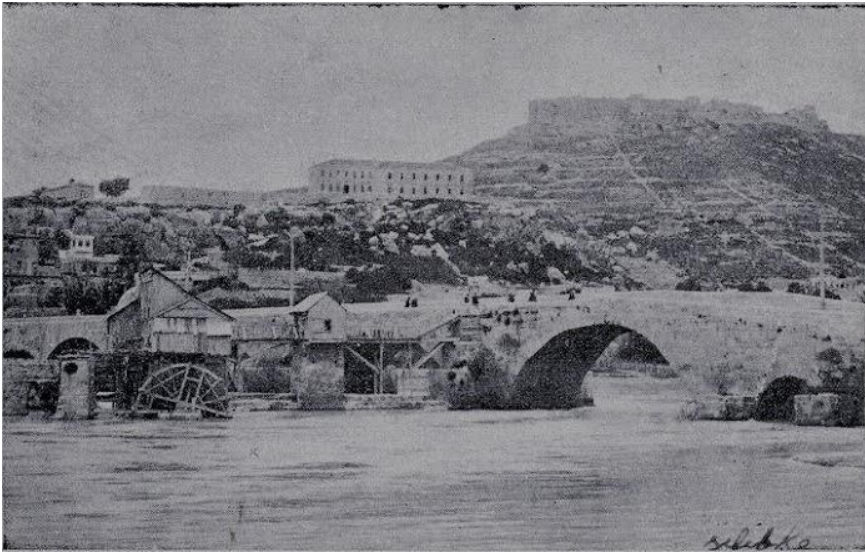
⁷ Gündoğdu, kitabedeki tarihi 1222 olarak okumuştur ki bu yanlıştır. 1322 olması gerekir. Mehmet Nüzhet Paşa, 1903-1908 yılları arasında Silifke mutasarrıflığı yapmıştır.

⁸ Mehmet Nüzhet Paşa'nın eşi Nuriye Hanım ölünce onun adına yaptırdığı H 1323- M. 1905 tarihli (büyük bir ihtimalle çeşme) hayratı da vardır. Hayrat kitabesi, bugün Silifke Müzesi bahçesinde (Yalçın, 2004a: 67).

Şekil 5: Ağılı Çeşme⁹ (Gündoğdu, 2019: 502)

Tarımsal Kalkınma Amaçlı Yatırımlar: 19. yüzyılın ilk yarısındaki Silifke'den söz ederken kısaca değindiğimiz üzere, kasabanın kalkınması için girişilen bir inşa faaliyeti de kasaba merkezinin ovalık (kuzey) kısmının sulanması amaçlı hark yapım ve tamiridir. Ticaret ve Nafia Nezaretinden Şurayı Devlete havale edilen 16 Muharrem 325 tarih ve 232 numaralı tezkiresi gereğince hazırlanan 23 Mart 1907 tarihli bir Şurayı Devlet kararı yer alan yazı ile Dahiliye Amedi Divanı Hümayun antetli, 13 Nisan 1907 tarihli ve sadrazam imzalı yazıya göre, 1869-1870 yıllarında bu arazinin sulanabilmesi için gereken yatırımlar olan su bendi tamiri ve hark yapımı için hazineden 100 bin kuruş ve ahalden alınan yardımlarla Silifke menafi sandığından da 46 bin kuruş ayrılmıştır. Ancak bu kaynak yetmemiş ve inşa işi tamamlanamamıştır. Yine bu belgelere göre köprü'nün ayakları üzerine fotoğrafçı Andon isimli bir kişinin değirmen inşasına izin verildiği görülmektedir (BOA. İ. TNF. 16.28.1-2). Bugün, eski Silifke fotoğraflarına baktığımızda köprü'nün hemen altında görülen değirmen işte bu değirmendir.

Şekil 5: Değirmen ve Tepede Askeriye Dairesi.

(<https://www.pinterest.com/pin/337277459574522426>). Erişim Tarihi: 01.02.2021.

⁹ Ağılı Çeşme, şehir içinde olmayıp Bükdeğirmeni köyü yolu üzerindedir. Ancak, 20. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir (Gündoğdu, 2019: 151).

Bu dönemde, inşa noktası olarak doğrudan Silifke şehir merkezi olmasa da getireceği ekonomik, mali ve sosyal sonuçlar açısından Silifke'ye katkısı olacak diğer yatırımlar da vardır:

1874 yılından itibaren Silifke ovasının bir parçası olan Tekfur (=Tekir) köyü ve civarındaki bataklık haline gelmiş gölün kurutulup tarım arazisi haline getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Şûrayı Devlet'te devletin, kurutma masrafı yapmadan, bölgede yaşayanların iş gücünden yararlanarak kurutma sonrası ortaya çıkacak arazinin yarısının çalışanlara çalışmaları karşılığı bırakılarak kalan yarısının da müzayede yoluyla ahaliye satışı yoluna gidilmesi kararlaştırılmış ve Nafia Nezareti'ne, Defterhane Nezareti'ne yazılar yazılarak kararlar sadrazama sunulmuştur. Hatta bu hususta teknik bilgi ve keşif işlemleri için ordudan bir su mühendisi talep edilmiştir (BOA. ŞD. 2117.39.1-5). Adana vilayetinden 12 Ağustos 1875 tarihinde Sadrazamlık makamına gönderilen telgrafta ise, bu yıl yoğun fırtınalar ve ahalinin Gökbelen'e (yaylaya) göçü nedeniyle gölün suyunun kurutulamadığı ve 15 bin dönüm arazinin su istilası altında kaldığı bildirilmektedir (BOA. ŞD. 2117.52.1-2). 1880 yılına gelindiğinde, İçel Mutasarrıfı Nasuhi Bey devrinde Tekir'deki bataklık, kanal açılarak kurutulur ve 20 bin dönüm araziye sel suyunun basması önlenir (AVS, H 1308- M. 1890: 108).

Tüm bu inşa ve yapılaşma sürecine paralel olarak Silifke içinde ekonomik faaliyet ve mesleki değişim - gelişmeler de söz konusudur. Sancak merkezi olmakla birlikte artan ve çeşitlenen memur kadro ve nüfusu dikkat çeker. Ayrıca, artan tarımsal sulama imkânları ve tarımsal işgücü sonucunda oldukça büyük tarımsal arazi ve çiftlikler kendini göstermeye başlar. Temel tarımsal ürünler olan buğday, arpa, darı, burçak gibi tahılların yanında tütün, pamuk, fasulye, mercimek, pamuk kozası, elma, armut, ceviz, kavun, karpuz, patates gibi ürünlerin üretimi artmıştır (Yalçın, 2004a: 76). 1890 yılında özellikle ihraç değeri olan ürünler, tahıl dışında, susam, meşe palamudu, kuru üzumdür (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 3648). H 1289 – M 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesine göre kent merkezinde tüfenkçilik, demircilik, saraçlık zanaatları da gelişmiştir. Bu iş kollarına 1873'te (AVS, H 1290- M. 1873: 98) kunduracılık, 1879'dan itibaren ise debbağlık, yemenicilik, çizmecilik eklenmiştir (AVS, H 1296- M. 1879: 182). Yine küçük imalat düzeyinde tuğla yapımı da dikkat çekmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 3644). Tüm bu kentsel sanayi faaliyetleri yanında salnamelerde, zeytin (dolayısıyla zeytinyağı) ve pekmez üretimi yapan iki tarımsal sanayi diyebileceğimiz iş kolunun varlığına da değinilmektedir (Yalçın, 2004a: 78). Son olarak, özellikle Göksu Nehri güzergâhı üzerindeki dağlık alanlardan kereste kesimi ve ticareti dikkat çeker. Göksu Nehri aracılığıyla taşınarak deldadaki Boğaz Ağzı ve Taşucu Limanlarından İskenderun ve Arap ülkelerine ihraç edilirler. Bu faaliyetlerle büyük bir tüccar ve sermayedar konumuna yükselen iki yerel Müslüman eşraf, bölgedeki sanayi, ticaret, eğitim, ulaşım vb faaliyetlerde adından sıkça söz ettirecek kadar güçlenmiştir¹⁰.

Sonuç

Tanzimat'ın idari reformları ve 1838 ticaret anlaşmasının getirdiği yeni ekonomik gelişmelerin Silifke'yi belirgin biçimde etkilemesi, özellikle 1860'lı yılların ortasında başlar. Nitekim bu yıllarda Silifke'de eskiye göre oldukça büyük ölçekli ekonomik canlanma, gelişme görülmeye başlanır. Ülke genelinde yaşanan toprak kaybı ile başlayan göçlerden kaynaklı nüfus artışı ve gelişen dış ticaret ilişkileri gibi nedenlerin de katkısıyla Silifke, "büyük merkezi köy" kimliğinden, pazar amaçlı tarımsal üretim yapan, merkezinde bir takım zanaatların geliştiği küçük bir kente dönüşmeye başlar. Buradaki ticari faaliyet, daha ziyade ham madde-yarı mamul madde ihracatı ile mamul tüketim maddeleri ithalatı olarak kendini gösterir. Kaza merkezi ve kırsalında büyük ölçekli nüfus artışı yaşanır. Kapalı cemaat tipi toplum yapısından değişen ve karmaşıklaşan bir topluma doğru dönüşüm başlar. Buna paralel olarak modern kamu hizmet binaları kurulup kökleşme yoluna gider. Kentte, bilhassa 19. yüzyılın sonlarından itibaren, geleneksel toprak damlı ve tek katlı evler yerine 2, hatta bodrumuyla birlikte 3 katlı, kiremitle örtülmüş çatılı büyük, konak tipi evlerin inşası başlamıştır.

Silifke'de başlayan bu dönüşüm içinde en dikkati çeken noktalardan biri de kentleşme ile birlikte oluşan kentli tüccar zümredir. Salnamelerde kent yönetim birimlerinden özellikle idare, yargı ve belediye meclislerinde görevli kişiler arasında yerel eşrafla birlikte, bir miktarı gayrimüslim olmak üzere tüccar

¹⁰ Bu kişiler, Taşucu eşrafından Hacı (Mehmet) Paşa ve Silifke içinden Hacı Hulusu Efendi'dir.

zümreden olanlar da yer alır. Bu zümre, ticari değer taşımaya başlayan hayvan ve hayvansal ürünler, Konya-Karaman’dan bu tarafa nakledilen tahıl ağırlıklı tarımsal ürünler ve daha ziyade yerel köyler ve yöruklerden alınan meşe palamudu gibi endüstriyel hammadde karakterli ürünlerin ticaret ve nakliyesini üstlenmiştir. Tüccar zümre, bu ürünlerin Taşucu iskelesi üzerinden ihracı ve aynı zamanda pamuklu bez, kahve, şeker, sabun, Rus petrolü, hırdavat, merserize, tuhafiyeye vb mamul veya yarı mamul ürünlerin ithalatını da üstlenmiştir. Mevcut faaliyetlerini bürokratik zorluklardan kurtarmak ve kolaylaştırmak için, gelişen zenaat türü üretimin yarattığı zanaatkâr zümre ve yerel toprak sahiplerinin oluşturduğu eşrafi da yanına alarak yerel idari yapıda değişimi de talep etmeye başlamıştır. Bu talebin ısrarlı takibi sonucunda İçel sancak merkezi Silifke’ye taşındığı gibi, Ermenek’e tekrar geri taşınma ihtimalini önlemiştir.

Bu durum, idari anlamda şehirde hatırı sayılır bir yerel bürokrasi erbabının da şehirde barınmasını sağlamıştır. Böylece, Silifke merkezinde ve Taşucu iskelesinde, eşrafiyla, tüccariyla, memurları ve zanaatkârlarıyla ve iş gücü sağlama anlamında amele kesimleriyle “kentli” niteliğe sahip bir nüfus oluşturmuştur.

Oluşan kentli nüfusun tüccar zümresi, özellikle ulema, eşraf ve zanaatkâr kesimlerinin desteğiyle sırayla yerel (sancak), bölgesel (Adana vilayeti) ve nihayet merkezi (hükümet) bürokrasi üzerinde etki yaratarak kentsel alt yapı tesisleri inşasında önemli yatırımların yapılmasını tetiklemiştir. Ancak bu yatırım faaliyetlerinin belirgin özelliği, büyük ölçüde devletten yatırım beklemek biçiminde olmamasıdır. Bu tüccarların ön planda olduğu yerel kentli ahali, devletten, yatırımlar için daha ziyade müsaade istemektedir. Yatırımların maliyetini üstlenmeyi yerel ileri gelenler topluca ya da şahsen taahhüt etmektedir. Bunun, Taşucu’na telgraf hattının maliyetini üstlenmek; sancak merkezinin Silifke’ye naklinin getireceği idari bina yapım maliyetlerini üstlenmek; Konya-Karaman-Mağara-Silifke yolu üzerinde han, konaklama tesisi yapımını üstlenmek gibi örnekleri vardır.

Bu konuda sundukları ve yerel, bölgesel bürokrasi aracılığıyla merkeze kabul ettirdikleri bir yatırım modeli de yatırım maliyetleri karşılanıncaya kadar yerel ticari ve ulaşım faaliyetlerine geçici vergiler getirilmesidir. Bunun örnekleri arasında, Taşucu iskelesinin inşasında her denk yükten ek vergi alınması; Silifke köprüsünün tamiri, kentin içine çeşmeler, debbağhane ve salhane inşası konusunda köprüden geçecek her yüklü hayvan veya arabadan ek geçiş vergisi alınması kararları vardır. Bu bağlamda, özellikle sancak belediye dairesi, onun yeterli olmadığı noktada Adana vilayet belediyesini de bu faaliyete ortak etmek şeklinde çözümler de üretmişlerdir.

Tüm bu veriler göstermektedir ki 20. yüzyıla geçilirken Silifke, “kentsel” bir kimlik kazanma yolundadır. Ancak 1884-1886 yılları arasında tamamlanan Adana-Mersin demiryolu ile Mersin Limanının önem kazanması, Silifke’nin yeniden kentsel kimlik kazanma sürecini yavaşlatmıştır.

Kaynakça

- Adana Vilayet Salnameleri* (1287, 1289, 1293, 1296, 1308, 1316, 1320 yılları).
 Ahmet Şerif (1999). *Anadolu’da Tanin*, C I. (Ç. Börekçi, Haz.), Ankara.
 Akandere, O. (1987). *Konya Vilayeti Salnamelerine Göre 1868-1904 Yılları Arasında Konya Sancağı'nın İdarî ve Mülkî Taksimatı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
 Aykaç, R. (2018). *Silifke Kalesinin Kazılar Sonucu Ortaya Çıkan Yerleşim Dokusu*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
 Balcı, E. (2004). 1868 Tarihli bir bayındırlık layihası: Konya-Silifke yolunun şoseye çevrilmesi ve bölgedeki zeytin ormanlarının ıslahı projesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 150, 107-144.
 Beaufort, F. (1818). *Karamania*, London.
 Çelik, Ş. (1994). *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
 Çelik, Ş. (1999). Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs seferi’ndeki asker ve zahire naklinde İçel sancağı’nın rolü”, *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi* içinde (ss. 107-130) (24-27 Kasım 1998), Kıbrıs.
 Çelik, Ş. (2009). Silifke. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 37,ss. 200-202). Ankara, TTK.

- Evliyâ Çelebi, (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 9. (S.A. Kahraman, Y. Dağlı & R. Dankoff, Haz.), İstanbul.
- Gazel, A. A. (2016). İçel sancağının yönetim merkezi olmak için kazalar arasında yaşanan mücadele. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2016, 1215-1253.
- Gündoğdu, N. (2019). *Silifke'deki Türk Dönemi Mimari Eserleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Keleş, E. (2018). İçel sancağı'nın sosyo-ekonomik ve coğrafi durumu (imar meclisi raporuna göre / 1845). *Türk Tarihine Dair Yazılar, III*, 485-508.
- Köse, E. (2013). *Âyanlar Çağında İçel'de Sosyal Hareketlilik*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Köse, E. (2018). İçel'de bir celali: Muslu Çavuş isyanı (1606-1610). *Tarih Dergisi*, 67 (1), 23-58.
- Laborde, L. (1838). *Voyage dans l'Asie Mineure*, Paris.
- Langlois, V. (1861). *Voyage Dans la Cilicie*, Paris.
- Maarif Salnameleri* (1316, 1318, 1321 yılları).
- Özbek, Y. (1995). Silifke Alaeddin Camii ve tarihlendirilmesi üzerine notlar. *Vakıflar Dergisi*, XXV, 197-210.
- Ramsay, W.M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*, London.
- Tekindağ, Ş. (1993). Silifke, *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul.
- Uğur, S. (1943). *İçel Tarihi*, c. I. Mersin.
- Yalçın, A. (2004a). *Geç Devir Osmanlı Silifkesi 1860-1904*. Silifke.
- Yalçın, A. (2004b). Temettuat defterlerine göre 19. yüzyıl ortalarında Silifke kazasının sosyal ve ekonomik yapısı. *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (15), 13-87.
- Yeşilbaş, E. (2016). Silifke taşköprünün rölöve tespitleri ve tarihi dönem analizi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 9 (19), 92-123.
- Yörük, D. (2015). Weber'in iktisadi şehri ile Osmanlı'nın pazar şehrini XVI. yüzyılın Karaman Eyaleti şehirlerinde aramak. *3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi 6-8 Mart 2015 Şanlıurfa* içinde (ss. 41-56), Ankara.
- Yurt Ansiklopedisi*. (1982) İçel maddesi, C. 5, İstanbul.

Arşivler

- BOA. A. MKT. 30 / 76
BOA. A. MKT. MHM. 451.88
BOA. A. MKT. MVL. 17. 98
BOA. DH. İ. UM. 88.1.3.28
BOA. DH. MKT. 107.7
BOA. DH. MKT. 1618.5
BOA. DH. MKT. 2562.99
BOA. DH. MKT.649.28
BOA. İ. HR. 209-12072
BOA. İ. MVL. 456. 20430
BOA. İ. ŞD. 27.1251
BOA. İ. ŞD. 95.5675
BOA. İ.TNF. 16.28
BOA. ML. VRD. TMT. no: 10569
BOA. NFS. d. 3645
BOA. PLK. p.. 4839
BOA. ŞD. 2115.28
BOA. ŞD. 2116.23
BOA. ŞD. 2117.29
BOA. ŞD. 2117.39

BOA. ŞD. 2117.52
BOA. ŞD. 2117.9
BOA. ŞD. 2132.8
BOA. Y. PRK. MYD. 18.50

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 18 Nisan 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Aktürk, E. & Özalp, A. (2021). “Osmanlı Modernleşmesine Yapısal-İşlevselci Bir Bakış”.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4 (1), 165-176.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.919946>

OSMANLI MODERNLEŞMESİNE YAPISAL-İŞLEVSELÇİ BİR BAKIŞ

Emre AKTÜRK*
Ahmet ÖZALP**

Öz

Bütün dünya tarihi göz önüne alındığında Osmanlılar, 600 yılı aşkın bir ömre sahip olabilmiş büyük imparatorluklardandır. Osmanlıları böylesine uzun ömürlü ve etkili kılan şeylerin başında, toplumun sosyo-ekonomik düzen ve zihniyeti gelmektedir. Ancak, klasik sosyo-ekonomik düzen ve zihniyet anlayışı zayıflamış devletin ilerlemesini durdurmuş ve Osmanlılar çağdaşları karşısında geri kalmaya başlamıştır. Daha açık bir deyişle gerilemede, teknik yoksunluk ve kaynak eksikliğinden evvel, toplumsal düzen ve zihniyet anlayışının yara alması etkili olmuştur. Osmanlılar üzerine yapılan çalışmaların ve araştırmaların çoğunluğu, devletin sosyo-ekonomik tarihini ikinci plana atarak, savaşlar, fetihler ve antlaşmalar tarihi yazma eğilimindedirler. Ancak bu milliyetçi tarih anlayışı son zamanlarda yerini daha objektif ve çok yönlü tarih anlayışlarına bırakmıştır. Bu çalışmanın konusu, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik zihniyetini, işlevselci teorinin yaklaşım ve kavramlarını kullanarak analiz etmek ve sanayileş(e)meme ve kapitalistleş(e)memenin cevaplarını bu zihniyet üzerinden anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Böylesi bir çalışmanın yapılmasındaki temel amaç, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik zihniyetinin belirginleştirilmesi yoluyla, aslında sanayileşememe ya da modernleşememe handikaplarına sosyolojik bazı cevaplar ve argümanlar bulmaktır. Osmanlı'nın neden sanayileşemediği ya da modernleşme yarışından nasıl geri kaldığı sorularına bugüne kadar verilen ve aranan cevaplar, çoğunlukla teknik altyapı eksikliği ve kaynak yokluğu gibi argümanları dikkate almışlardır. İşte bu çalışma da Osmanlı'nın bu geri geri kalmış ya da bırakılmış hâline, toplumsal zihniyeti açıklama çabası içinde cevaplar aramasından dolayı, diğer çalışmalardan ayrılmakta ve önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın bir diğer amacı da Osmanlıların denge ve düzen unsurlarını gözeterek inşa etmiş olduğu devlet ve toplum yapısını, işlevselci teorinin önermeleriyle analize tabi tutmaktır. Çalışmada, Osmanlı'nın klasik dönemindeki (15. ve 17. yy) sosyo-ekonomik zihniyetine odaklanılmaktadır. Osmanlı'nın 600 yılı aşkın ömrü düşünüldüğünde, tüm ömrüne tek bir zihniyetin kaskatı bir şekilde hâkim olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Bu yüzden, bu çalışmada, kendisini, Osmanlı'nın klasik dönemi olarak kabul edilen 15. ve 17. yy. ile sınırlandırmakta, ortaya koyulan bu sosyo-ekonomik düzen ve zihniyet ile devletin sanayileşememesi ve kapitalizme geçişinde sorunlar yaşaması tartışılmaktadır. Verilerini literatür taraması üzerinden elde edilen bu tartışmanın sonrasında ise, devletin sanayileşme ve kapitalistleşme gibi kapsamlı bir değişim hikâyesi yazamamasının sebebini, Weber'in rasyonalist değişim teorisinden faydalanılarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zihniyet, Değişim Teorisi, Osmanlı Tarihi, İşlevselcilik

* Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-Posta: emreakturk_70@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8216-1980>.

** Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-Posta: ozalpahmet@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3134-3084>.

Structural-Functionalist Assessment on the Ottoman Modernization

Abstract

Considering all of human history, the Ottomans had one of the greatest empires that lasted more than 600 years. The most important thing that made the Ottoman Empire so long-lasting and influential was its socio-economic order and societal mentality. However, its classical socio-economic order and mentality became weakened and as a result, progress was halted and the Ottomans began to lag behind their contemporary powers. To put it more clearly, before the empire began to fall behind in terms of technology and resources,, problems regarding understanding of social order and mentality were significantly led to the decline of the state. The majority of studies and research on the Ottomans tend to discuss the history of wars, conquests and treaties by putting the socio-economic history of the state to the forefront. However, this nationalist view is starting to be replaced by more objective and versatile conceptions of history. The subject of this study is to analyze the socio-economic mentality of the Ottoman Empire by using theories and concepts of the structural-functionalist approach and to try to understand and explain the reasons why the Ottomans could not industrialize and become capitalist through this mindset. The main purpose of conducting such a study is to look for some sociological explanations and arguments on why the Ottomans did not industrialize or modernize, by clarifying the socio-economic mentality of the Ottoman Empire. The main reasons given on why the Ottoman Empire did not industrialize or why they lagged behind in the modernization race have mostly taken into account arguments such as lack of technical infrastructure and resources. This study is different from others and its importance emerges from its search for answers in an effort to explain the social mentality to this backward or abandoned state that was the Ottoman Empire. Another aim of this study is to analyze the Ottoman Empire and its social structure which the Ottomans built by promoting law and order by using the assumptions of the functionalist theory. This study focuses on the socio-economic mentality of the classical period of the Ottoman Empire (15th and 17th centuries). Considering that the lifespan of the Ottoman Empire was more than 600 years, it is difficult to argue that a single mindset dominated its entire history. Therefore, this study is limited to the 15th and 17th centuries, which are accepted as the classical period of the Ottoman Empire. This study shows that the state cannot industrialize and as a result it experiences problems in its transition to capitalism with this outdated socio-economic order and mentality. After the discussion section, whose data was obtained through the literature review, attempts are made to explain the reason why the state could not write a comprehensive change story involving industrialization and capitalization by using Weber's rationalist theory of change.

Keywords: Mentality, Theory of Change, History of Ottoman, Functionalism

Giriş

Osmanlılar, Türk tarihinde büyük bir imparatorluk kurmuş devletlerden biridir. Osmanlıların büyük bir imparatorluk hâline gelmesi ve uzun süre bu imparatorluğu parçalanmaktan koruması, Osmanlıları birçok tarihçi ve sosyoloğun gözünde incelenmesi gereken önemli bir araştırma konusu hâline getirmiştir. Dünya tarihinde birçok imparatorluk kurulmuş ancak bunlar Roma ve Osmanlılar kadar uzun süre hayatta kalamamışlardır. Bu iki muazzam devlet, oluşturdukları hukuk ve toplumsal düzen sayesinde büyük coğrafyalarda kendilerine uzun zaman yer edinebilmişlerdir. Osmanlılar, tıpkı Roma gibi birçok topluma ev sahipliği yapmış, bu farklı toplumları da belirli bir düzen içinde bir arada tutmayı başarmıştır. Bu durum başlı başına Osmanlı yönetimi ve toplumsal yapısı hakkında sosyal bilimcileri araştırmaya iten unsurların başında gelir. Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın temel kaygısını da Osmanlı devlet yönetiminin ve toplumsal yapısının ahenk içinde nasıl uzun yıllar dengede kaldığı sorusu oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümlenmesinde sosyolojik bir yaklaşım olan yapısal işlevselcilik kullanılacaktır. Böyle bir çalışmaya girilmeden önce özellikle yapısal işlevselciliğin gelişim sürecini analiz etmek gerekir. İşlevselcilik, köklerinin Orta Çağın sonlarında aranması gereken sosyolojik bir yaklaşımdır. Bilimin rasyonel bir araç olarak güç hâline gelmesi çok eski dönemlere denk gelir. Başlarda, Aristoteles fiziğinde nesnelere hareketi kendi içsel dinamiklerine atıfla açıklanmaktaydı. Daha net bir şekilde ifade edilirse, bir nesnenin düşmesi ya da havalanması olayı yalnızca o nesnenin kendi karakterine bağlıydı. Örneğin, şayet bir nesne düşüyorsa, bu demektir ki, o nesnenin içinde düşme eğilimi vardır. Benzer şekilde bir nesne de uçuyorsa bu nesnenin içinde uçma eğilimi vardır. Böylesi bir fizik anlayışı nesnelere arasındaki ilişki ve etkileşimleri yok sayması ya da görmezden gelmesi bakımından, Copernicus ve Galileo gibi akli merkeze alan düşünürleri rahatsız etmiştir. Newton'la devam eden bilimsel devrimde ise mekanik ve organizmacı bir dünya görüşü, Aristo fiziğinin yerini almıştır. Böylelikle evren ve doğa ve hatta toplumlar/insanlar bile birer makine/sistem gibi düşünülmüştür. Bu yeni bilimsel yaklaşım biçimi işlevselci teorinin ilk kıvılcımlarını güçlü bir şekilde ortaya çıkarmıştır (Abrahamson, 1990: 6-7). Bu gelişim ile birlikte, işlevselciliğin ilk önermelerine Orta

Çağın sonlarında rastlanmaktadır. Ancak o dönemdeki İşlevselcilik ile 20. yüzyılda neredeyse sosyolojiye hâkim olan işlevselcilik temelde birbirine benzemekle birlikte aralarında çeşitli farklılıklar da bulunmaktadır. Açıkçası, fizik ve biyoloji gibi bilimler işlevselciliği şekillendirirken, sosyolojinin doğuşunda bu bilimlerin hâkim paradigmalardan uzak kalması mümkün değildir. 20. yüzyılda, Talcott Parsons, Kingsley Davis, Robert K. Merton ve Wilbert Moore gibi isimler, Comte, Spencer ve Durkheim gibi işlevselci sosyologların fikirlerini geliştirerek yapısal işlevselcilik teorisini bugünkü hâline ulaştırmışlardır. Bu sosyologlara göre işlevselcilik, “toplumu; ahenk, uyum, bütünlük, denge ve devamlılık gibi işlevleri olan, birbiriyle karşılıklı uyum ve bağımlılık ilişkisi içinde bulunan alt sistemlerden oluşmuş düzenli bir sistem olarak ele alan sosyolojik bir teoridir.” (Kızılcılık, 2007: 118).

Moore’ye göre (2002: 330) “Sosyologlar için ‘toplumları’ ve antropologlar için de ‘kültürleri’, olabilecek en kapsamlı toplumsal bütünlükler ya da toplumsal sistemler olarak görmek bir alışkanlık hâline gelmiştir.” Tıpkı Moore’un analizindeki gibi, bu çalışma da Osmanlı’nın sosyo-ekonomik yapısını kendine özgü bir “sistem” olarak kabul etmekte ve bu sistemin inşasında ve sürdürülmesinde “gerekli (işlevsel)” olan alt sistemleri de göz önünde bulundurmaktadır. Osmanlı sosyo-ekonomik yapısını, birden çok alt sistemden oluşan bir genel sistem olarak görmek mümkündür. Osmanlı sosyo-ekonomik yapısı, içinde esnaf gruplarını, dini grupları, üretim ve ticaret ilişkilerini de barındıran, toplumun kendi içindeki ilişki ve etkileşimlerden meydana gelen, kısacası parçaların toplamından daha kapsamlı bir yapıyı şekillendirmektedir. İşlevselci yaklaşımın en temel kurallarından birinde de “bütün, parçaların toplamından daha fazlasıdır” temel önermesi gelmektedir. İşlevselci yaklaşıma göre, toplumlar kendi içinde bir istikrar ve düzen kurma ve bu durumu sürdürme eğilimindedir. Aslına bakılırsa bu muhafazakâr ve statik toplum resmi, çoğu Doğu devletinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, klasik dönem Çin hanedanlığı bir dönem o denli tutucu ve durgun bir hâle gelmiş ki asırlarca kendini Batı’ya kapatmıştır. Bunun en önemli sebebi, toplumdaki istikrar ve dengeyi bozabilecek her türlü dış etkenin etkisiz hale getirilme uğraşdır. Klasik dönem (15-17. yy.) Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında da devlet yönetiminin en önemli amacı, toplum içinde tüm alt toplumsal birimleri de içine dâhil edecek şekilde bir düzen sağlamak ve bu düzeni sürdürmektir. Bu bağlamda bu çalışmada yapısal işlevselci teorisinin önermelerinden hareket edilerek Osmanlıların toplumsal yapısının analizi yapılacaktır. Bu sayede Osmanlı toplumunu uzun süre dengede tutan unsurlar sosyolojik bakış açısı ile incelenecektir.

Osmanlı Devlet Yapısı ve Toplumsal İşlevselcilik

Osmanlı Devleti, 1300’lü yılların hemen başında, Anadolu’nun kuzey batısında Osman Bey’in öncülüğünde bir beylik şeklinde kurulmuş, kendini gaza’ya, yani Kutsal Savaş’a adanmış ve görece kısa bir zaman içinde -150 yılda- üç kıtaya hükmedebilecek bir imparatorluk hâline gelmiştir (İnalçık ve Quataert, 2004: 47). Osmanlı tarihi ile ilgili akademik çalışmalar günümüzde çok fazladır. Buna mukabil toplumun Osmanlılara olan ilgisi de buna benzer şekilde ilgi odağı olmuştur. Ancak yapılan akademik çalışmaların ciddi bir çoğunluğu, Osmanlı tarihini bir savaşlar ve fetihler tarihine indirgeme hatasına düşmektedirler (Pamuk, 2007: 11-12). Osmanlı imparatorluğu tarihi, savaşlar, fetihler ve antlaşmalarla dolu olmasının yanında, her şeye rağmen 600 yıl hayatta kalmış bir devletin sosyal ve ekonomik alandaki yarattığı gelişmelerinin de bilinmesi ve araştırılması zaruridir. Ek olarak, Osmanlıları kapsamlı bir şekilde araştırabilmek için hem siyasi alandaki gelişimlere hem de sosyo-ekonomik yaşama önem göstermek gereklidir. Bu noktada özellikle, Ömer Lütfü Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil İnalçık (2009; 2004), Mehmet Genç (2014) ve Şevket Pamuk (2007) gibi isimlerin çalışmaları, Osmanlı’nın sosyal ve ekonomik tarihine kaynak oluşturmak açısından değerlidir. Osmanlılar, demografik yapısı itibarıyla oldukça heterojen bir yapıya sahipti. Bu çeşitlilik ve çok kültürlülük, Osmanlı’nın kimi zaman lehine/kazancına olurken, kimi zaman da bu durum büyük sorunlara yol açmıştır. Osmanlı’nın, 14. yüzyıl başında küçük bir beylikten, zaman içinde kozmopolit bir devlet/toplum hâline gelmesinde hiç kuşkusuz Batı’ya gerçekleştirilen seferler/fetihler etkilidir. Bu yeni fetihler sayesinde ki, Osmanlılar, kendi tebaası olan Müslümanlar haricinde Gayri-müslimler ile de etkileşimde bulunmuş ve onların koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Bu kozmopolit yapı, Osmanlı’da “millet sistemi” ile organize olmuş ve biçimsel bir yönetim tarzı hâline gelmiştir. Osmanlıların sınıfsal yapısını anlamak için onun kendi içinde nasıl kategorize olduğunu tartışmak

gereklidir. Osmanlı'da nüfus/toplumsal yapı (dinamik yoğunluk) temelde iki ana grupta toplanabilir: Yönetenler ve yönetilenler. İlk olarak, "Askeri" grup savaşlarda aktif görev almakta ve yönetici grubu meydana getirmekteydi (Pamuk, 2007: 33-34). Bu grup her türlü vergiden muaftı. İkinci toplumsal sınıf ise, "Reaya" denen, tüccar, zanaatkâr ve köylülerden oluşan bir üretici gruptu. Bu grup devletin temel vergi/gelir kaynağını oluşturmaktaydı (İnalçık ve Quataert, 2004: 52).

Osmanlılar, oldukça muhafazakâr/statik/kemikleşmiş bir toplum yapısından oluşmaktadır. Osmanlı yöneticileri, devletin ve toplumsal yapının belirli bir denge hâlinde ve düzen içinde olmasını oldukça önemsemişlerdir. "Haddini ve yerini bilmek" dönemin toplumsal yapısının katılığını ifade edebilen söylemlerdendir. Bu deyimde göre, topluma yeni katılan her bireyin aşmaması gereken birtakım soyut sınırlar/gelenekler/teamüller vardır. Buradan anlaşılması gereken başlıca unsur toplumsal hareketlilik kanallarının sınırlılığıdır. Buna göre, toplumdaki her bireyin sosyal statüsünün değişimlere tamamen kapalı olmasa dahi geçişkenliğin zor olduğu anlaşılabilir (İnalçık ve Quataert, 2004: 52). Osmanlılar, toplumsal yapının denge ve düzen içinde kalma arzusunu, patrimonial ve merkezîyetçi bir iktidar sayesinde gerçekleştirir (İnalçık, 2009: 218). Etyen Mahçupyan bu durumu, "ataerkil zihniyet" kavramı üzerinden analiz etmeye çalışır. Ona göre, "Ataerkilliği diğer zihniyetlerden ayıran en belirgin unsur, ezeli ve ebedi bir 'doğru' sistem tahayyülüne dayanması ve dolayısıyla değişimin ancak bu sisteme yönlendiği ölçüde meşru sayılmasıdır." (Mahçupyan, 1999: 55). Buradan yola çıkarak, toplumsal bilinç o dönemde var olan sistemin muhafaza edilmesini ve radikal-devrimsel değişikliklerin arzulanmamasına/kötü görülmesine yol açmıştır. Örneğin, Osmanlı Millet Sistemi de bu yolla uzun yıllar ayakta kalmıştır. Ayrıca, bu toplumsal bilinç vasıtası ile toplumsal yapı, düzen ve dengenin, (ilahi-dini bir meşrulaştırmayla) itaat kültürünü benimseyebilmiştir.

Süreç içerisinde Osmanlı toplumsal yapısı, denge ve ahenge rağmen çatışma ve radikal değişikliklerden her zaman uzak kalmayı başaramamıştır. Aslına bakılırsa, cemaat yönetimleri, loncalar ve medreseler gibi hiyerarşi ile oluşmuş kurumların hemen hepsinde, özellikle yönetim söz konusu olduğunda keskin fikir ayrılıkları ve şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Ancak böylesi çatışmalar da dahi Osmanlı'nın toplumsal sistemini kökten değiştirme arzusu ve hayali peşinde olmamışlardır (Mahçupyan, 1999: 59). Osmanlı idaresi, ünlü filozof Thomas Hobbes'tan iki asır ve ünlü yapısal işlevselci sosyolog Talcott Parsons'tan ise beş asır önce "bir toplum, nasıl düzen ve denge içinde olur" tarzında -işlevselci teoriyle özdeş bir şekilde- bir sorunun cevabını aramıştır. Çünkü Osmanlı'nın klasik dönem (15 ve 17. yy.) idaresinin temel amacı düzenli, muhafazakâr ve dengeli bir toplum yaratmaktır. İşte tam da bu noktada devlet, en yüksek yönetim organı olarak gerek gündelik hayat gerekse de ekonomik hayatla ilgili birçok konuda doğrudan söz sahibi ve karar verici pozisyonda olmuş ve toplumsal düzenin inşası ve sürdürülmesini şansa ya da tesadüfi faktörlere bırakmamıştır. Daha net bir şekilde ifade edilirse, Osmanlı Devleti gerek sosyal hayatta gerekse de ekonomik hayatta, diğer tüm alanlarda olduğu sıkı bir kontrole sahip olmak arzusunda olmuştur (Genç, 2014: 42; İnalçık, 2009: 218; Şener, 2007: 56). Bu toplumsal yapı ve bilinç sayesinde, Osmanlılar, 600 yıllık bir ömre sahip olmuştur. İşlevselci yaklaşımın özüne göre de toplumdaki esas unsur denge ve düzendir. Bu denge ve düzeni sağlayan ise, değerler ve normlardır. Osmanlı'nın toplumsal yapısının geleneksel değerler ve normlarla örülü olduğu yukarıdaki analizlerden de yola çıkarak net bir şekilde anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetim kadrosu, eski Türk devletleri ve Selçuklulardan itibaren gelmiş olan yazısız gelenekleri ve toplumsal değerleri, pragmatik bir şekilde kendi toplumsal düzeninin sürdürülmesine sağlayacağı katkı noktasında seçmiş ve geliştirmiştir.

Devletin, toplum üzerindeki bu müdahaleci ve kontrolcü duruşu, toplumsal bilincin de gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Öte yandan Osmanlılarda, İslam dini ve gelenekleri de toplumsal bilincin, daha uysal/kabullenen/isyandan uzak/ılımlı/uyumlu/itidalli bir kalıba dökülmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Buradan yola çıkılarak İslam dininin tek başına bireyleri baskıladığı fikri iddia edilmemektedir. Özünde, Osmanlılar, var olan toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak için, kimi zaman dini söylemleri de kullanmıştır. Örneğin, toplum içinde tüccarlık mesleği Müslümanlar arasında çoğu zaman pek hoş karşılanmamış hatta tüccar olup zengin olan kimselere olumsuz yaklaşılmıştır. Çünkü inanışa göre ticaret yapmak, riskli bir şekilde haksız kazanç elde etmekle eş tutulmuştur. Ancak İslam dininin tüccarlığa ve ticarete önem verdiği bugün herkesçe bilinmekte ve kabul edilmektedir. Buna rağmen, Osmanlı toplum yapısı içinde, tüccarlık kötü gözle bakılan meslek hâline ge(tiri)lmıştır. Bu noktada

Kınalızade gibi, dönemin önemli düşünürlerinin ticarete olumsuz bakışı, halkı da etkilemiştir (İnalçık ve Quataert, 2004: 81-82).

İnalçık'a göre, Osmanlı toplumsal yapısının ahenk içinde kalmasında etkili bir araç adalettir. Osmanlılar, diğer Avrupa toplumlarının çoğunun da takdir ettiği gibi hem kendi halkına hem de gayrimüslim azınlıklarına hoşgörülü davranmaya çalışmış ve onların dinlerini özgür bir şekilde yaşamalarına imkân vermiştir. Ancak bu gerçeklik, Osmanlı toplumsal yapılanmasında çeşitli gruplar arasında birtakım eşitsizliklerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin, Lewis'e göre (2020: 98), Osmanlı toplumsal yapısındaki erkek-kadın ve mümin-kâfir arasındaki yoğun ayrımdan bahsetmek gerekir. Osmanlılar, özellikle İslam dininin de sağladığı meşruiyet sayesinde, erkek ve kadınlar ile mümin olanlar ile olmayanlar arasında eşit olmayan bir sosyal etkileşim inşa etmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı toplumsal ve sınıfsal sorunlar devletin son dönemlerinde modernleşme ya da batılılaşma çabalarıyla çözülmeye çalışılmıştır. Her şeye rağmen bu toplumsal yapılanma Osmanlıların nihai amacı olan toplumsal düzen ve dengenin korunmasında uzun yıllar boyu işlevini korumuştur. Özetle, Osmanlı klasik toplumsal yapısının, dengeli ve düzenli bir şekilde varlığını sürdürmesi beklenen değişimin/çatışmanın ve hatta eleştirinin çok da hoş karşılanmadığı muhafazakâr ve statik bir yapıya sahip olduğu açıktır. Ancak, her şeye rağmen, toplum, arzulandığı şekilde uyumlu ve denge içinde hayatını sürdürememiş ve çeşitli ayaklanmalar ve isyanlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu isyanlar gerçekleşse dahi Osmanlıların, toplumsal yapı anlayışı yapısal işlevselci bir yaklaşımdır. Değerleri ve dini normları yönetiminin temelini koymasına Osmanlıların, değişme ve çatışmaya karşı toplumun denge ve uyumuna önem vermesinden kaynaklanmaktadır.

Osmanlıda Sosyo-Ekonomik Toplumsal Bilinç

Osmanlı Devleti'nin, 19. ve 20. yüzyıl dışarıda bırakılırsa, ekonomisi temelde tarıma dayanmaktaydı (İnalçık ve Quataert, 2004: 82; Pamuk, 2007: 32). Ancak tarımsal etkinlikler üretip satma ya da ihraç etmek yerine, geçimlik olarak yapılmaktaydı (Belge, 2008: 280; Pamuk, 2007: 38; Toprak, 1988: 194). Kısacası, tarımsal alan, ticarileşmeden uzak bir seyir izlemekteydi. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Osmanlı toplumsal yapılanmasının, bir tarafta askerler ve yöneticiler ile diğer tarafta köylü/reaya şeklinde katmanlaşması bu durumu doğrulamaktadır. Ancak elbette lonca teşkilatı adı altında esnaf ve zanaatkâr bir gruptan da söz edilebilse de bu durum, Osmanlı'yı bir ticaret ya da zanaat toplumu olarak adlandırmak için yeterli görünmemektedir. Hatta 16. yüzyılda Osmanlı nüfusunun %90'ının kırsal kesimde yaşadığı düşünüldüğünde yukarıdaki önermenin kısmen de olsa doğrulanmasını sağlamaktadır (Pamuk, 2007: 32).

Osmanlı'nın sahip olduğu ekonomik zihniyet, literatürde bu çalışmada vurgulananların dışında farklı şekilde çalışılmıştır. Bunlara örnek olarak, Şevket Pamuk'un Osmanlı Pragmatizmi, Mehmet Genç'in üç Temelli Yapısal Yaklaşımı, Halil İnalçık'ın Bolluk ve Adalet Ekonomisi Yaklaşımı, Sabri Ülgener'in Tasavvuf Üzerinden Yaklaşımı verilebilir. Bu dört isim üzerinden Osmanlı ekonomik anlayışını açıklamaya geçmeden önce belirtilmelidir ki, verilen bu dört isim haricinde de Osmanlı sosyo-ekonomik yapısını analiz eden isimlere ve çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak bunlar en temel yaklaşımlar olması hasebiyle, yalnızca bu dört yaklaşım/açıklama denemesi bu çalışmada incelenmiştir. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, Osmanlı Devleti'nin, söz konusu ekonomi olduğunda hemen yer yazarın kabul ettiği varsayım, tebaasının işe ve ihtiyaçlarının karşılanması devletin ilk önceliği olarak almasıdır. Daha açık bir deyişle, Osmanlı'nın, her türlü ekonomik girişiminin altyapısında, halkının ihtiyaçlarını karşılamak vardır. (Genç, 2014: 41-42; Belge, 2008: 295). Reinhard Bendix'e göre, "Patrimonyal bir hükümdar, bir ölçüde teb'asının olumlu iradesine bağımlıdır... Patrimonyalizm, imtiyazlı statü gruplarına karşı kitlelere hitap eder; savaşçı-kahraman değil, 'iyi kral', 'halkının babası' geçerli olan idealdir." (akt. Turner, 1997: 147). Alıntıda da anlaşılacağı üzere patrimonyal bir hükümdarın amacı, halkının gözünde iyi bir yönetici olmak ve saltanatının sürekliliğini koruyabilmektir. Aslına bakılırsa bu durum, günümüzde de oldukça popüler hâle gelmiş olan kazan-kazan (win-win) stratejisini akıllara getirmektedir. Osmanlıda ise, hem yönetim hem de halk bu işecilik politikasından kazançlı çıkmaktadır.

Şevket Pamuk, Osmanlı ekonomik yaklaşımını kısaca “Osmanlı Pragmatizmi” olarak isimlendirdiği kavram üzerinden ele almaktadır. Bu kavramın özüne göre, Osmanlı, ekonomik üretim ya da ilişki biçimlerinde çeşitli esneklikler gösterebilmiştir (Pamuk, 2007: 25; Bulut, 2012: 68). Örnek olarak, Osmanlı, ekonomik uygulamalarını devam ettirme uğruna kimi zaman dini ilkeleri bile (faiz ve müsadere gibi konular) esnetmiştir. Örneğin, Osmanlı, merkezîyetçi gücünün ulaşmakta zorlandığı bölgelerde (Doğu Anadolu ve Mısır gibi) özel mülkiyete karşı çıkmamıştır (Pamuk, 2007: 50). Yine benzer şekilde merkezden uzak böylesi bölgelerde Osmanlı’nın temel toprak sistemi olan Tımar uygulanmamıştır. Bu iki örnek de göstermektedir ki, Osmanlı, bulunduğu konuma ve zamana göre ekonomik ilişki ve uygulamalarında esneklikler gösterebilmiş ve bunu oldukça doğal karşılamıştır. Pamuk’un, Osmanlı’nın pragmatik ekonomi anlayışına son bir örnek, devletin tüccarlara tanıdığı ciddi ayrıcalıklardır. Devlet kendi esnaf ve zanaatkar grubunun üretim ve ekonomik etkinliklerini sıkı bir biçimde lonca teşkilatı aracılığıyla kontrol altında tutarken, ticaretle uğraşanlara çeşitli kolaylık ve ayrıcalıklar tanıması da bu pragmatik yaklaşım içindedir (Pamuk, 2007: 67). Çünkü tüccarlar, toplumun gereksinimlerinin karşılanmasında devletin önemli ölçüde bağımlı olduğu bir toplumsal grubu oluşturmaktaydı.

Osmanlı’nın ekonomik yaklaşımının değerlendirilmesinde ikinci isim Mehmet Genç ise, “1500 ile 1800 yılları arasında etkili olmuş görünen üç ana ilke tespit etmektedir”: İaşe (Provizyonizm), Gelenekçilik (Tradisyonalizm) ve Fiskalizm (Gelircilik) (Genç, 2014: 41). Başta da kısaca belirtildiği gibi, iaşe ilkesine göre, devletin ekonomik anlamda en temel görevi, tebaasının her türlü ihtiyacını karşılamaktır. Bu ilke, ekonomik etkinliğe üretici değil tüketici açısından bakmakta ve temel amaç üretilen ürünün bol, ucuz ve kaliteli olmasıdır. Görüldüğü üzere böylesi bir ekonomi yaklaşımı kesinlikle tüketici dostudur. Yani, Genç’in ulaştığı sonuç Pamuk’la da benzer şekilde, Osmanlı’nın da temel amacının ekonomik faaliyetlerden kâr etmek değil, halkının ihtiyaçlarını karşılamak olduğudur.

Gelenekçilik yaklaşımına göre ise, Osmanlı kurduğu toplumsal düzen ve dengenin sarsılmaması için geleneklere olan bağlılığını öne çıkarmaktadır. Yukarıda tartışıldığı gibi, kişinin yerini, haddi bilmesi, toplumsal hareketlilik yerine içine doğduğu konumda kalması ve eleştiri ya da ayaklanma yerine denge ve düzene itaat etmesi temeldir. Son olarak fiskalizm yaklaşımı devletin, gelirlerini maksimize etme yolunda izlediği bir ekonomik yaklaşımdır (Genç, 2014: 39-48). Hazine gelirini artırma stratejisi olarak da görülebilecek olan bu yaklaşıma ileride daha detaylı tartışılacaktır.

Üçüncü yaklaşım Halil İncalcık’ın araştırmalarına dayanmaktadır. İncalcık, Osmanlı ekonomik zihniyetini, adalet ve bolluk ekonomisi (plenty of economy) şeklinde kavramlaştırmaktadır. Aslında daha önce de vurgulandığı gibi bu dört farklı yaklaşım, birbirinden çok da farklı özellikler taşımamakta, mecburen benzerlikler göstermektedir. Çünkü her yaklaşım aynı olguyu ele almaktadır. İncalcık’ın bolluk ekonomisi yaklaşımının temelinde, devletin, halkının ihtiyaçlarının en iyi düzeyde karşılayabilme yeteneğinden bahsedilmektedir. Devletin ekonomik etkinlik ve uygulamaya bakışının temelinde, ihracat yerine iç pazarın doyurulması temel önemde kendini göstermektedir (İncalcık, 2009: 294; İncalcık ve Quataert, 2004: 86). İncalcık ayrıca şunları söylemektedir: “Bir yönetici askersiz hiçbir güce sahip olamaz; askerler de parasız, para da teb’anın refahı olmadan, teb’anın refahı da adalet olmadan var olamaz.” (Akt. Turner, 1997: 226-227). Görüldüğü üzere İncalcık, Osmanlı yönetim anlayışından adalet kavramının hem otorite hem de ekonomiyle ilişkisine bu şekilde vurgu yapmaktadır. “Adalet ile, Osmanlı hukukçuları, sultanın, her bir sınıfın kendi toplumsal görevlerini yerine getirmesini sağlayarak, toplumun farklı sınıfları arasındaki dengeyi sağlamasını kastediyorlardır.” (Turner, 1997: 227).

Son olarak Sabri Ülgener, Osmanlı iktisadi gerilemesine bir cevap arama peşine düşerek, Tasavvufi hareket ve yaklaşımların esnaf içinde yayılmasının, kapitalizm için gerekli görülen rekabet ve serbest piyasa gibi gerekliliklerin doğuşunu sınırlandırdığını iddia etmektedir (Ülgener, 1981). Ancak Ülgener’in burada tüm Osmanlı’yı aynı dine mensup sayıp, genelleme yapması iddiasının zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Şöyle ki, Osmanlı toplumu, yukarıda da bahsedildiği üzere, dini açıdan bir çeşitliliğe sahipti. Osmanlı Müslüman esnafı tasavvufi hareketlerden etkilenmişlerse de gayri-müslim grup böylesi bir etkilenmeden kaçınabilmiştir. Bu da tek başına Osmanlı ekonomisinin ilerleyememesinde bir sebep olarak görülemez (Bulut, 2012: 67). Bu başlık altında son olarak görece yeni bir fikirden bahsetmek gereklidir. Hacı Bayram Kaçmazoğlu, Osmanlı üretim sisteminin “sui generis” bir yapıya sahip olduğunu ve bu yüzden de ne kapitalist sistem ne de ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) gibi bir kavramsallaştırmayla analiz edilebileceğini

savunmaktadır. Ona göre, Osmanlı'nın kendine özgü üretim sistemini, "Osmanlı Tipi Üretim Tarzı" (OTÜT) olarak adlandırmak gerekir. Ancak Kaçmazoğlu, bu kavramlaştırmasını detaylandırmak yerine, şimdilik yalnızca ismini koymakla yetinmiştir (Kaçmazoğlu, 2020: 50). Kaçmazoğlu, Osmanlı üretim sisteminin "kendine özgülüğü" hakkında tamamen haklı olmakla birlikte, bu kendine özgülüğün, kısacası bu üretim sisteminin detaylı bir analizi de gerekmektedir.

Osmanlı'da Sosyo-Ekonomik Bilincin Dönüşümü

Osmanlı'da ekonomik durum ya da sanayileşme söz konusu olduğunda, popüler tartışma konularının başında, "Osmanlı'nın bir iğne bile üretip üretmediği" tartışması gelmektedir. Peki gerçekten de Osmanlı yalnızca bir savaş ve tarım ülkesi miydi? Osmanlı gerçekten de yalnızca bir hammadde ihracatçısı mıydı? Üretim alanında tamamen dışa bağımlı bir ekonomiye mi sahipti? Hiç kuşkusuz bu soruların tümünün cevabı hayırdır. Osmanlı, en güçsüz olduğu dönemlerde bile kendi geçimlik üretimlerini yapabileme yeteneğine sahip olmuştur. Ancak elbette Avrupa ile kıyas edildiğinde, Osmanlı ekonomik ve sanayi örgütlenmesinin kendine özgülüğü de söz konusudur. Peki bugün bile, söz konusu Osmanlı sanayisi olduğunda, Osmanlı'da sanayinin yokluğu iddiası, neden bu şekilde güçlü bir taraftar kitlesi bulmaktadır. Bu soruya cevap vermek apayrı bir makale konusu olmakla birlikte, bizce temel neden, doğrusuyla yanlışıyla-eksiğiyle fazlasıyla toplum olarak Osmanlı ile hesaplaşmamış olmamızdan kaynaklanmaktadır. Tanpınar'ın da dediği gibi: "Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz." (Tanpınar, 2018: 10). Buradan yola çıkarak, bu çalışmadaki amacımız, Osmanlı sanayi varlığını ya da yokluğunu kanıtlamak değil, Osmanlı'daki sanayi/ekonomi ile toplumsal zihniyet arasındaki ilişki üzerinden bir tasvir ortaya koymaktır.

Klasik dönem Osmanlı coğrafyası hem yeraltı hem yerüstü hem de önemli ticaret yollarının üzerinde olması sebebiyle ekonomik açıdan oldukça güçlü bir durumdaydı. Hem tarım hem maden hem de ticaret kazançlıydı. Fetihler de sürdüğü müddetçe Osmanlı bu zenginliğini korumaya devam edecek gibi duruyordu (Belge, 2008: 278). Ancak Osmanlı'nın ciddi bir hatası, inşa ettiği bu düzenin sonsuza kadar devam edeceği sanısına kapılmış olmasıydı. Bu yaklaşıma göre, Osmanlı oldukça hassas dengeler üzerine bir toplumsal-ekonomik-siyasi düzen kurmuştu. Şayet Avrupa, Coğrafi Keşifler ya da Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi gibi radikal değişim ve dönüşümler içine girmemiş olsaydı, muhtemelen Osmanlı'nın kurduğu bu müesses düzen, tabiri caizse saat gibi işlemeye devam edecekti. Ancak Doğu'da olduğunun aksine Batı'da zaman yavaş akmamış, sürekli bir değişim/gelişim, daha açık bir deyişle diyalektik bir süreç işlemişti. Bernard Lewis, Osmanlı'nın, Batı'daki değişim ve dönüşümlerden haberdar olmayışının, gerilemede ciddi bir sebep olduğunu ileri sürmektedir (Lewis, 2020: 47-76). Ona göre, Osmanlı yalnızca Batı'yı değil, aslında Doğu'yu da merak etmiyordu, çünkü her şeyin en iyisinin kendilerinde olduğunu düşünmekteydi. Bu yüzden ki, Batı'daki yenilik ve gelişmeler oldukça geç fark edilmiştir. Ancak elbette, 16. ve 17. yüzyıllar gibi oldukça erken zamanlarda, Batı'daki yenilik ve değişimlere kulak kabartılması gerektiği çeşitli elçiler ya da bürokratlar tarafından dile getirilmiş olsa da Osmanlılar kendi kurduğu müesses nizamın bozulacağı endişesiyle, farklı fikir ve yaklaşımları olabildiğince görmezden gelmeye ve bu değişim hareketlerini ötelemeye çabalamışlardır. Bu yaklaşımın tam tersine, Avrupa gerek en zayıf olduğu gerekse de en güçlü olduğu dönemlerde, bir yüzünü hep Doğu'ya dönmüş, her ne kadar sömürme emelleri uğruna olsa da Doğu'yu anlama gayretinde olmuştur. Doğu ise, Batı'yı fark etme ve anlama gayretlerinde oldukça geç kalmıştır (Lewis, 2020).

Osmanlı'nın, klasik dönemde (15-17. yy.) Batı'daki gelişmelere karşı ilgisiz olduğu tartışma götürmezdir. Ancak bu ilgisizlik, o dönemin şartları içinde oldukça doğal karşılanabilir. Çünkü mevcut dünya düzeninde Osmanlı'nın yeri ve konumu oldukça iyiydi. Hâl böyle olunca, kendisini en ileri konumda gören Osmanlı, diğer medeniyetler ve toplumlardan alabileceği bir yeniliğin olduğuna pek de inanmamıştır. Buna karşılık Batı'nın, Doğu'ya olan merakı neredeyse her daim canlı kalabilmiştir, her ne kadar sömürgecilik vs. sebebiyle olsa da. Ancak bu varsayımın tersini savunan bazı görüşler de vardır. Örnek olarak, 1580'li yıllarda Mehmed Suudi Efendi isimli bir kişinin "Tarih-i Hind-i Garb-i" isimli bir çalışması verilebilir. Hatta bu çalışma, üzerinden 150 yıl geçtikten sonra, İbrahim Müteferrika tarafından 1730 yılında basılabilmektedir. "Batı Hindistan Tarihi" olarak Türkçeleştirilen bu eserden anlaşılan, o dönemde bu yeni

toprak parçasının yeni bir kıta olduğunun bile tam olarak bilinmemesidir. Ancak her şeye rağmen böylesi erken bir dönemde Amerika gibi bir yeni kıta hakkında, bir Osmanlı'nın bir kitap kaleme alışı başta iddia edilen durumu çürütmeye yetecek midir? Böylesi bir örnek oldukça önemli olmasına rağmen ve hatta buna benzer başka örnekler de bulmak mümkün olmakla beraber, bu örnekler tüm toplumsal zihniyete yayılamamış ve tekil örnekler olmaktan öteye gidememişlerdir. Özetle bu orijinal ve zihin açıcı çalışma, Batı'ya olan merakın tekil bir yansımasıdır. Daha açık bir deyişle, Batı'ya olan bu merak devletin yönetim kadrosu tarafından pek paylaşılmamaktadır. Benzer şekilde, Piri Reis'in 16. yüzyılda yaptığı çok başarılı coğrafya çalışmaları yine sonuca ulaşmak için yeterli değildir. Piri Reis de çok başarılı işlere imza atmıştı, ancak bu çabalar ve atılımlar, yönetim kadrosu tarafından tam olarak benimsenememiş ve Batı'ya olan meraklı bakışlar tekil insanların çabaları ve merakları olarak kalmıştır (Gruzinski, 2019: 21-25). “Bugüne kadar istisnasız bütün insanları doğaları itibariyle karakterize eden şey, herhangi bir art niyet taşımamakla birlikte, kendi etnik topluluklarının dışında yaşayan insanların büyük çoğunluğunu görmezlikten gelme yönündeki evrensel eğilim ve kapasitedir.” (Sloterdijk, 2004: 851-852'den akt. Gruzinski, 2019: 40). Zaman içinde giderek yükselen bir güç haline gelen Osmanlı toplumu kendi etnik topluluklarının dışındaki insanlara, ülkelere ve medeniyetlere karşı bir merak geliştirememişler ve görmezden gelme yaklaşımına daha yakın durmuşlardır. Doğan Ergun “Türk Bireyi Kuramına Giriş” isimli eserinde, Batı toplumları ile Doğu toplumları arasındaki zihniyet farkına değinmektedir. Ona göre, Batı'da birey, “bireyci” bir eğilim içinde yetiştirilirken, Doğu'da tabiri caizse bireyin adı yoktur. Doğu'da “kamucu” bir zihniyet ağırlık kazanmaktadır. Hatta bu yüzdendir ki, Doğu'da ekonomik anlamda girişimcilik ve atılımlar çoğunlukla devletten beklenmekte ve burjuva birey tipi ortaya çıkmamaktadır. Ergun, Osmanlı'da sanayinin gelişmemesinin temel sebebi olarak, bireysel bilinçlenmenin yokluğunu göstermektedir (akt. Kaçmazoğlu, 2020: 81). Cemil Meriç de bu durumu benzer bir şekilde şöyle tanımlamaktadır: “Osmanlı tefekkürde monogamdı. Kuran yetiyordu ona. İmanın yalçın duvarları arkasında dünyadan habersiz yaşadı. Cenk meydanlarında gördü küffarı ve küçümsedi. Frenk akılsızdı, Yahudi inatçı, Mecusi uğursuz... Mecusi ve bütün kitapsız kavimler.” (Meriç, 1994: 86).

Bütün bu tartışmalara yeni bir soru eklenmesi, durumun değerlendirilmesinde oldukça yararlı olacaktır. Doğu ile Batı arasındaki bu düşünme ya da zihniyet farklılığının sebebi nedir? Neden Avrupa daha değişime açık ve meraklı bir toplum iken, Doğu müesses nizamını korumaya çalışan ve dışı kapalı bir zihniyete sahip olagelmıştır? Örneğin ünlü seyyah Chardin (akt. Ortaylı, 2009: 37) “Asya atalettir, Avrupa devamlı değişmedir” cümlesinde bu durumu kısa ve öz bir şekilde tasvir etmiştir. Bu durumun nedenine kısmi de olsa bir cevap sunması açısından Richard E. Nisbett'in “Düşüncenin Coğrafyası” adlı çalışması örnek gösterilebilir. Nisbett, Doğu ile Batı toplumlarının neden farklı bir düşünce ya da zihniyet tarzına sahip olduklarını sorgulamaktadır. Nisbett'in bu düşünme farklılığına yanıtı, ilk ekonomik uygulama ve örgütlenmelere kadar gitmektedir. Ona göre, Doğu'da, özellikle de Çin'de görece erken zamanlarda tarım yapılmaya başlanmıştı. Bu bölgelerde tarımın yapıyor oluşu, insanların ve grupların birbirlerine olan bağılıklarını artırmıştı. Ortak sulama kanallarının oluşturulması, aile içinde birlikte hareket edilmesinin zorunluluğu gibi “kolektif” olma gerekliliği kendini katı bir şekilde toplumun üstüne dayatmıştı. Hatta o kadardır ki, Çin'de ‘bireycilik’ terimini karşılayacak bir sözcük yoktur (Nisbett, 2015: 53). Hatta buna benzer bir fikri 19. yüzyılda Karl Marx, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) adı altında kavramsallaştırmıştı. Bu kavrama göre, Doğu toplumlarında sulama imkanlarının sınırlı oluşu beraberinde, devletin sulama ve üretim işini örgütlemesini ve yönetmesini ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, Doğu toplumlarında kolektif çalışma, dayanışma ve devlete itaat ve bağılılık gibi kavramların gelişimi daha kolay olmuştur.

Antik dönem Yunan'da temel ekonomik uygulamalar, avcılık, hayvancılık, balıkçılık ve korsanlığa dayanmaktaydı. Nisbett'e göre tüm bu uğraşlar, Yunan'da kolektif bir beraberliği zorunlu kılmamış, aksine bireyselleşmenin önünü açmıştır. Nisbett'e göre (2015: 40-42), “Esas olarak görece verimli ovalar; alçak dağlar ve ulaşımına açık ırmaklardan oluşan Çin ekolojisi tarımı elverişli hâle getirmiş ve toplumun merkezi denetimini görece kolaylaştırmıştır. Tarımla uğraşan insanların birbirleriyle iyi geçinmeleri gerekir - birbirlerinden hoşlanmaları şart değildir ama makul bir uyum içinde bir arada yaşamalıdır. Öte yandan, çoğunlukla denize uzanan dağlardan oluşan Yunanistan coğrafyası, avcılık, hayvancılık, balıkçılık ve ticarete (dürüst olmak gerekirse, korsanlığa) elverişlidir: Bunlar; başkalarıyla görece az işbirliği gerektiren uğraşlardır: Aslına bakılırsa, ticaret hariç bu ekonomik etkinlikler; öteki insanlarla birlikte aynı istikrarlı

topluluk içinde yaşamayı şart koşmaz. Yerleşik tarım Yunanistan'a, Çin'den neredeyse iki bin yıl sonra gelmiş ve birçok bölgedeki gibi sadece yaşamını sürdürme aracı olmak yerine, çarçabuk ticarileşmiştir. Yunanistan'ın toprağı ve iklimi, şarap ve zeytinyağı üretimine elverişliydi ve İÖ 6. yüzyıla gelindiğinde, çiftçilerin birçoğu köylüden ziyade iş adamı tanımına uyuyordu. Dolayısıyla Yunanlılar, Çinlilerden çok daha rahatça kendi başlarına hareket edebiliyorlardı. Yurttaşlarıyla her ne pahasına olursa olsun uyumu sürdürme gereğini hissetmeyen Yunanlılar; pazarda ve siyasal mecliste birbirleriyle tartışmayı alışkanlık edinmişlerdi.” (Nisbett, 2015: 40-42).

Nisbett'in bu iddiası her ne kadar materyalist ve aynı derecede determinist olsa da -bunu kendisi de kabul eder- yine de iki farklı medeniyet hakkında (Doğu ve Batı) birtakım çıkarımlarda bulunmamıza izin vermesi bakımından oldukça önemlidir. Nisbett'in bu iddiası üzerinden Osmanlı toplumu analiz edildiğinde, Nisbett'in Doğu'ya hasrettiği “uyumcu” “kolektivist” “anti-bireyci” kavramlarının, Osmanlı toplumsal yapısı için de geçerli olduğu görülmektedir. Başta da belirtildiği üzere, temelde Osmanlı ekonomisi tarımsal etkinlikler üzerine kurulmuştu (İnalçık ve Quataert, 2004: 82; Pamuk, 2007: 32). Yine bunun yanında hayvancılık da özellikle göçebe toplulukların en temel geçim kaynaklarını oluşturmaktaydı. Ek olarak, Lonca teşkilatı denen, bugünkü anlamıyla bir sanayi ve zanaat derneğinin çatısı altında, küçük çaplı sanayi ve zanaat işletmeleri de toplumun ekonomisinin temelini oluşturmaktaydı. Konumuz açısından asıl üzerinde durulması gereken mesele, Osmanlı'da, Avrupalı anlamda bir kapitalistleşme ve sanayileşmenin yokluğunun sebeplerine bakmak olduğundan, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik etkinliklerden ziyade, sanayi ve ticaret gibi ekonomi etkinliklere ağırlık verilmesi daha uygun görünmektedir.

Bugünkü anlamıyla kapitalizmin doğum yeri ve yılı konusunda, genellikle sosyal bilim dünyası hem fikirdir denebilir: 1760'lı yıllar Batı Avrupası, hatta doğrudan İngiltere'si. Hemen her araştırmacı, kapitalizmin doğduğu yer konusunda fikir birliği içindedir. Eric Hobsbawm, Max Weber, Werner Sombart bu isimlerden sadece birkaçıdır. Aslına bakılırsa bu verilen isimlerin, kapitalizmin doğuşu hakkındaki teorileri birbirinden oldukça farklıdır, hatta birbirlerinin teorilerine sıklıkla karşı da çıkmışlardır. Ancak kapitalizmin doğduğu yer ve zamanı konusunda bu düşünürler de aynı fikirdedirler. Bunun yanında Walt Whitman Rostow gibi “modernleşme teorisyenleri” de benzer bir yaklaşımla Batı'nın gelişme ve ilerlemedeki öncülüğünü savunmaktadırlar. Rostow'un tek farkı bu modernlik yaklaşımının Amerikan menşeli olduğunu iddia etmesidir (Slattery, 2018: 312-313). Özetlemek gerekirse ister Avrupa ister Amerika olsun, kapitalizm/sanayileşme ve modernliğin doğumu Batı'dan başlatılmaktadır. Ancak son zamanlarda hem Orta Doğu'nun hem de Uzak Doğu'nun, neredeyse Batı'dan 2000 yıl önce piyasa ekonomisi ve özgür mübadele gibi kavramları kullandığını iddia eden metinler de bulunmaktadır (Sanandaji, 2020). “Kapitalizmin Doğduğu Yer: Orta Doğu” isimli çalışmasında Nima Sanandaji, Adam Smith'in 1776'da “Ulusların Zenginliği”ni yayımlamadan 2000 yıl öncesinde Perslerin piyasa ekonomisi ve iş bölümü gibi kavramları kullandığını ve bugünün kapitalist paradigmasının kökeninin Orta Doğu olduğunu iddia etmektedir. Sanandaji, MÖ 2100-2050 döneminde Sümerce yazılmış ilk kanunlarda, çiftçinin özel mülkiyete sahip olabilmesinin güvence altına alındığını belirtmektedir. Yine aynı şekilde Hammurabi Kanunları'ndan (MÖ 1754) da anlaşıldığı üzere Babil Devleti ilkel de olsa ilk piyasa ekonomisini geliştirmişti (Sanandaji, 2020: 46-47). Kapitalizmin ya da serbest piyasa ekonomisinin kökenlerini ve doğum yerini belirlemek elbette bu metnin sınırlarını bir hayli aşmaktadır. Aslına bakılırsa bu iş yalnızca tek bir disiplin ile, örneğin yalnızca tarihçilerin ya da iktisatçıların çözebileceği kadar da basit değildir. Bizce, birden fazla sosyal bilim alanının (temelde tarih, ekonomi, sosyoloji, arkeoloji ve antropoloji gibi) ve sosyal bilimcinin bu iş üzerine yoğunlaşması gerekir. Burada çalışmanın asıl iddiası Kapitalizm ve Serbest Piyasa ekonomisi gibi kavram ve uygulamaların kökeninin doğrudan Batı'yla ilişkilendirilmesi yerine, daha detaylı ve analitik okumalarla bakış açısının değiştirilmesi gerektiğidir. Burada önemli olan konu, toplumsal zihniyet ve değerlerin, bir toplumu şekillendirmedeki önemi ve önceliğidir. Bu yüzdendir ki, Marx'ın maddeci değişim teorisinin aksine, Weberyen bir rasyonalistik değişim teorisine daha yakın durulması gerekir. Bu teoriden hareketle iddia edilebilir ki, Osmanlı'nın sanayileşememesi ya da kapitalizmin gelişmemesinin sebebini, sadece maddi imkân yoksunlukları ya da kısıtlılıklarında değil, öncelikle toplumsal zihniyette aramak gerekmektedir.

Yine daha öncesinde bahsedildiği üzere Osmanlı, yalnızca bir tarım ya da savaş/fetih ülkesi değildi. Kendi ihtiyacı için bile olsa birtakım zanaat işleri de yapmaktaydı, hatta bunun için lonca teşkilatı denen ve tüm zanaatkârları denetleme görevi gören bir kurum dahi bulunmaktaydı. Osmanlı toplumsal zihniyeti, ekonomik örgütlenmede de kendini doğrudan belli etmekteydi. Osmanlı devleti, özellikle klasik çağ olarak adlandırılan dönemde (15.-17. yy) üretim mallarının ihraç edilmesine taraftar değildi. İşte bu durum ithalatın artışına ve ihracatın önünün tıkanmasına sebebiyet vermiştir. Ancak benzer dönemde Avrupa, bu ekonomik yaklaşımın tam tersi bir ekonomi politikası olan “merkantilizmi” uygulamaktaydı. Bu yaklaşıma göre, amaç olabildiğince fazla ihracat yapmak ve tersi şekilde ithalatı da olabildiğince sifira indirmektir (İnalçık ve Quataert, 2004: 86). Öte yandan merkantilizmin ikinci özelliği ise, dolu bir hazineye sahip olma arzusudur (Pamuk, 2007: 73). Özetle, “klasik dönem Osmanlı pre-kapitalist özellikler gösteren bir toplumsal yapıdır. Geçimlidir; provizyonisttir; fiskalisttir” (Toprak, 1988: 194). İşlevselcilik perspektifinden bakıldığında anlaşılmaktadır ki, Osmanlı, “anti-merkantilist” bir ekonomik yaklaşım izleyerek, müesses nizama olan bağlılığını göstermektedir.

Diğer bir değerlendirme sorusuna gelirse, Avrupa’yı Osmanlı’dan farklı olarak, merkantilist bir ekonomik yaklaşıma götüren sebeplerin neler olduğunun cevaplanması gerekmektedir: “Avrupa’da görece küçük devlet yapıları arasındaki şiddetli rekabetin nüfus baskısı ile birleşmesi, Avrupalıların entansif tarıma, dış ticarete merkantilizme ve ülke içinde emeğin daha entansif kullanımına yöneltecekti” (İnalçık ve Quataert, 2004: 89). Kısacası Avrupa’nın feodal beylikler şeklinde, merkezi bir yönetim anlayışından uzakta oluşu, farklı bir ekonomik politika izlenmesinde önemli bir sebep olarak görülmektedir. Tam da bu noktada Osmanlı’nın “ekonomi” kurumuna olan bakışını biraz detaylandırmak gerekmektedir. Osmanlı, bir toplumsal kurum olan ekonomiyi, yalnızca devlet hazinesini ve dolayısıyla hükümdarın iktidarını artırmanın ve kalıcı hâle getirmenin bir aracı olarak görmekteydi (İnalçık ve Quataert, 2004: 87). “Klasik Osmanlı sisteminde, ... bir iktisat politikasından ... bahsetmek kolay değildir.” (Genç, 2014: 39). Batı ise, ekonomiyi kendine özgü işleyişi ve kuralları olan bir toplumsal kurum, hatta bir bilimsel disiplin olarak görmeye daha eğilimliydi. Ekonomiyi bir bütün olarak görme ve rakip uluslara karşı onu koruma fikri, 18. yüzyıldan önce Osmanlıların aklına hiç gelmemişti (İnalçık ve Quataert, 2004: 87). Daha net bir ifade ile, “arşivi tutan devlet, ekonomiyle ekonomi olarak değil, kendisinin bundan alacağı vergi açısından ilgileniyordu.” (Belge, 2008: 294). Kısacası, Osmanlılar, ekonomi kurumuna oldukça pragmatik yaklaşmış ve kendi ekonomisini sanayi ve ticaret gibi ekonomik etkinliklerle farklı ülkelere karşı koruma fikrini geç dönemlere kadar geliştirememiştir. Pamuk’a (2007: 72) göre “merkantilistler, bir ülkenin değerli maden miktarını artırabilmesi için ithal ettiği fazlasını ihraç etmesi gerektiğini, bir başka deyişle dış ticaret fazlası vermesi gerektiğini savunuyorlardı.”. Merkantilist politika, Osmanlı’nın benimsediği yaklaşımın tam karşısında yer alıyordu (Toprak, 1988: 194). Osmanlı’nın merkantilist politikaları benimsemesinin nedenleri, sarayın, ordunun, halkın ve loncaların iâşe ve ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik vermesidir. Öte yandan Osmanlı, merkantilizmin ikinci özelliği olan, dolu bir hazineye sahip olma amacıyla Avrupa ile hem fikirdi. Ancak fetihlerin ve vergi gelirlerinin zayıflamasıyla hazinenin durumu buna müsait değildi. Üstelik sanayinin ciddi biçimde sınırlandırılması ya da daha yumuşak bir söylemle bir sanayileşme zihniyetinin yokluğu, Osmanlıları yine bu politikadan uzak tutan etmenlerdendir.

Bir devlet için söz konusu hazinesini doldurmak olduğunda Osmanlı bu konuda, özellikle 16. yüzyıl sonuna kadar oldukça başarılı olmuştur. Hatta Yavuz Sultan Selim dönemi (1512-1520), hazinenin en zengin olduğu dönem olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde Kanuni dönemi de (1520-1596) devletin en güçlü ve zengin dönemi olarak tasvir edilmektedir. Ancak yeni fetihlerle beraber yeni toprak kazanamama, devletin önemli bir gelir kanalını kesmişti. Üstüne bir de yeni fetihler için girişilen ve kaybedilen savaşlar, giderleri de ciddi biçimde artırmıştır. Böylesi bir gerileme döneminde hazinesinin dolması imkânsız duruma gelmiştir. İşte tam da bu noktada klasik dönem Osmanlı ekonomisinin hazineyi doldurmak için, neredeyse tek bir kaynağa bel bağladığı ortaya çıkmaktadır: Fetihler ve vergi gelirleri. İşte sanayileşmenin önemi burada daha da çarpıcı şekilde ortaya çıkmaktadır.

Osmanlıların hem ekonomik hem de bilimsel gelişmelerde geri kalmalarının daha başka sebepleri de vardır. Örneğin, baştan beri tartışıldığı gibi, bu sebeplerden belki de en önemlisi Osmanlı’nın makro toplumsal ve siyasi zihniyetinden kaynaklanmaktadır. Açıkça, Osmanlı, merkeziyetçi bir yönetimin kendi sunduğu tüm imkânları kullanarak, ekonominin hemen her alanını katı bir biçimde kontrol altında

tutmuştur. İşte bu durum, yerli bir sanayii ve müteşebbis grubunun yetişememesinde ciddi bir etken oluşturdu. 18. yüzyıl başlarıyla birlikte orduların seferlerdeki başarısızlığı ekonomiyi bir hayli zayıflattı. Tam da bu dönemlerde Batı hem askeri hem de ekonomik olarak giderek güçlenmekte ve Osmanlı'ya karşı ciddi bir tehdit olarak büyümekteydi. Genel hatlarıyla, Reform ve Rönesans sonrası, modernliğin doğuşu olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlı da bir gerileme, en azından duraklama evresinde olduğunun farkındaydı. Hatta bu uğurda III. Selim ile bir askeri yenilik ve modernleşme çalışmaları da başlamıştı. Aslında, yenilik ve değişikliklerin yalnızca askeriye ve ordu ile sınırlı tutulması, Osmanlı'nın Batı'daki değişimi toptan bir şekilde anlayamadığının bir göstergesi olarak okunabilir. Çünkü Osmanlı'ya göre, bu büyük devletin yalnızca bir organı (ordu) hastaydı ve yalnızca onu tedavi edip ihya etmek, Batı'yla olan mücadelede liderliğin yeniden ele alınmasına imkân verecekti. Ancak 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında yalnızca askeriyedeki yeniliklerle devletin gerileyişini durdurmanın pek de mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Devam eden süreçte de anayasada, eğitimde ve ekonomide yapılan yeniliklerle devlet, toptan ve bütünsel bir modernleşmenin gerekliliğinin, kısmen de ve görece geç de olsa farkına varmıştır. Osmanlı'da sanayinin, ekonomik bir kurum olarak önem kazanmasının tam da bu duraklama dönemine rast gelmesi elbette tesadüfi değildir. Osmanlı'nın sanayiye geç girişmesinin sebepleri arasında, devletin, ithalatın önünü açması ve bu durumun yerli üreticinin isteğini kırması, devletin hazinesinin fetih ve vergiyle yeterince doldurulabilmesinin sanayiye görece ikinci plana atıp önemsizleştirilmesi, bu çalışmanın da bir iddiası olan ve tüm bu sebepleri çatı gibi örten ana etken ise, sanayileşmeden ve kapitalizmden uzak bir toplumsal zihniyet idi.

Sonuç

Söz konusu Osmanlı tarihi olduğunda, çoğu tarihçi sıklıkla, imparatorluğun tarihini bir savaşlar, fetihler ve antlaşmalar tarihine indirgeme eğilimindedir. Ancak son dönemde bu tarihçilik anlayışının yanında devletin sosyo-ekonomik varlığı ve geçmişi de tarihçilerin üzerine eğildikleri bir konu olmuştur. Aslına bakılırsa Osmanlı'nın sosyo-ekonomik tarihi üzerine incelemeleri, İbrahim Hakkı Uzunçarşılı ve Ömer Lütfü Barkan'a kadar geri götürmek de mümkündür, ancak nedense savaşların ve fetihlerin merkezde olduğu milliyetçi bir tarih yazım sevdası baskın çıkmıştır. Yine de Halil İncelik, Mehmet Genç ve Şevket Pamuk gibi hem tarihçi hem de iktisat tarihçileri, geçerli ve güvenilir bir tarih yazımında toplumun sosyo-ekonomik geçmişinin de önemini ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışmada ilk olarak, Osmanlı klasik dönemi (15. ve 17. yy.) sosyo-ekonomik yapısı ve zihniyetini, bir sosyolojik teori olan işlevselci teori çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu teorinin özüne göre, bir toplumsal yapı, kendi içinde sürekli denge ve düzene ulaşmaya çalışan çeşitli alt sistemlerden müteşekkil bir sistemdir. Çalışmada bu teori çerçevesinde, klasik dönem Osmanlı toplum yapısının da bir denge ve düzen arayışı içinde olduğu, hatta bu durumun doğal ve zorunlu olduğu iddia edilmiştir. Ancak buradan Osmanlı toplumunda hiçbir çıkar ilişkisinin ya da mücadelesinin olmadığı çıkarımında bulunulmamıştır. Elbette örneğin, Yeniçeri grupları ya da Lonca teşkilatı içinde ya da bu grupların farklı gruplara yönelik giriştikleri mücadeleler olmakla birlikte, bu çıkar çatışmaları ve mücadeleleri, var olan sistemi yıkıp yerine yeni bir sistem önerme iddiasında değillerdi. Aslına bakılırsa Osmanlı toplumu kendi içinde belli bir tabakalaşmaya da sahiptir. Devletin yönetim kadrosu ile yönetilen kısım olan reaya arasında açık bir tabaka farkı vardır. Ancak bu tabakalaşmayı, Marx'ın anladığı şekilde bir sınıf olarak görmek pek mümkün değildir, çünkü Marx'a göre, bir toplumsal grubun sınıf olarak tanımlanabilmesi için "sınıf bilinci"ne sahip olması gerekir. Buna göre, Osmanlı toplumunda sınıf bilincine sahip olup, karşıt sınıflarla çıkar çatışması olduğunun farkında olan yalnızca çok küçük bir azınlık olan yönetici kadro vardır. Hal böyle olunca, toplumsal yapıdaki çıkar çatışmaları ya da mücadeleleri, Marksist anlamda çatışmacı bir paradigmadan incelenmek için tam anlamıyla gereken özellikleri taşımaz.

Bu çalışmada ayrıca, Weberyen rasyonalist değişim teorisinin imkânlarından faydalanarak, Osmanlı'nın sanayileşememesinin ve kapitalizme geçişinde derin sıkıntılar yaşamasının sebepleri bulunmaya çalışılmıştır. Bu değişim teorisinde, toplumsal değişim olgusunun merkezinde fikirler, değerler ve toplumsal zihniyetin etkileyciliği ve hatta belirleyiciliği söz konusudur. Bu değişim teorisinin karşısında ise Marx'ın maddeci değişim teorisi bulunmaktadır. Bu teoriye göre de toplumsal değişimin kaynağında fikirler ve değerler değil, maddi üretim ilişkileri vardır. Bu çalışmada, Weber'in rasyonalist değişim

teorisinin daha geçerli bir açıklama kapasitesine sahip oluğuna inanılmaktadır. Kısacası, Osmanlı'nın sanayi ve kapitalizmi erken dönemde benimseyememesinin temel sebeplerini, devletin maddi imkân yoksunluklarında aramamak gerekmektedir. Çünkü bir toplumun sanayileşmesi ya da kapitalistleşmesi için gereken şartların başında, sanayileşmek isteyen bir toplumsal zihniyetin varlığı oldukça önemli ve gereklidir.

Kaynakça

- Abrahamson, M., (1990). *İşlevselcilik*. (N. Çelebi, Çev.) Konya, Sebat Ofset, (1978).
- Belge, M., (2008). *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür* (2. baskı). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, M., (2012). Osmanlı Ekonomi Politikası'na Yeniden Bir Bakış. *Bilig Dergisi*, 62, 63-96.
- Genç, M., (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* (11. baskı). İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Gruzinski, S., (2019). *Orada Saat Kaç? 16. Yüzyılda Dünyayı Bilme Arzusu* (2. baskı). (Ö. Doğan, Çev.) Ankara, Doğu Batı Yayınları, (2010).
- İnalcık, H., (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1* (27. baskı). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H., Quataert, D., (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1* (2. baskı), (H. Berktaş, Çev.) İstanbul, Eren Yayıncılık, (1994).
- Kaçmazoğlu, H. B., (2020), *Türk Sosyolojisinde Temalar: Doğu-Batı Çatışması* (2. baskı). İstanbul, Doğu Kitabevi.
- Kızılçelik, S., (2007), *Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek Cilt 2: Burjuva Sosyolojisi*. Ankara, Anı Yayıncılık.
- Lewis, B., (2020), *Hata Neredeydi? Doğu'nun 300 Yıldır Cevabını Aradığı Soru*. (M. M. Özeren, Çev.) İstanbul, Kronik Kitap, (2002).
- Mahçupyan, E., (1999), Osmanlı Dünyasının Zihni Temelleri Üzerine. *Doğu Batı Dergisi* 8, 49-68.
- Meriç, C., (1994), *Bir Dünyanın Eşiğinde*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Moore, W., (2002), İşlevselcilik. T. Bottomore, & R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (Ş. Tekeli, Çev.), (ss. 327-368). Ankara, Ayraç Yayınevi, (1978).
- Nisbett, R. E., (2015), *Düşüncenin Coğrafyası*. (G. Çağal Güven, Çev.) İstanbul, Varlık Yayınları, (2003).
- Ortaylı, İ., (2009), Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1* içinde (ss. 37-41), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş., (2007), *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914* (4. baskı). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sanandaji, N., (2020), *Kapitalizmin Doğduğu Yer: Orta Doğu*. (Çev. A. Uzun) Ankara, Liberte Yayınları, (2018).
- Shayegan, D., (1991), *Yaralı Bilinç Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*. (H. Bayrı, Çev.) İstanbul, Metis Yayınları, (1989).
- Slatery, M., (2018), *Sosyolojide Temel Fikirler* (10. baskı). (Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan, & Ü. Tatlıcan, Çev.) Bursa, Sentez Yayıncılık, (2003).
- Şener, S., (2007), Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3), 56-90.
- Tanpınar, H. A., (2018), *Beş Şehir* (42. baskı), İstanbul, Dergah Yayınları.
- Toprak, Z., (1988), İktisat Tarihi. S. Akşin (Ed.) *Türkiye Tarihi Cilt 3* içinde, (ss. 189-246), İstanbul, Cem Yayınevi.
- Turner, B., (1997), *Max Weber ve İslam*. (Y. Aktay, Çev.) Ankara, Vadi Yayınları, (1974).
- Ülgener, S., (1981), *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul, Der Yayınları.

KİTAP İNCELEMELERİ

BOOK REVIEWS

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 25 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 10 Mart 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Yıldız, Y. (2021). "Bitkilerin Adlandırılmasında Benzetmenin Rolü". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 177-187.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.894695>

BİTKİLERİN ADLANDIRILMASINDA BENZETMENİN ROLÜ

Yasemin YILDIZ*

Öz

İnsanoğlu, yaratıldığından beri bitkilerle etkileşim halinde olmuştur. Bitkileri, kimi zaman besin olarak kullanmış, kimi zaman da ilaç olarak kullanarak dertlerine deva aramışlardır. İki temel ihtiyaca da cevap veren bitkiler, zamanla cevap verdikleri ihtiyaç doğrultusunda ya da şekil açısından benzerlikler neticesinde çeşitli adlar almaya başlamıştır. Adlandırma kısmındaki niteliklerde zamanla bir artış olmuştur. Bu artışta, insanoğlunun gün geçtikçe zenginleşmeye başlayan söz varlığının etkisi oldukça fazladır. Bitkiler pek çok yönden incelenmiş ve bu incelemeler doğrultusunda çeşitli adlar verilmeye başlamıştır. Özellikle benzerlik sebebiyle ad verme eğilimi, ad verme konusunun temelini teşkil etmeye başlamıştır. Bu duruma bir kanıt olarak etkileşim içerisinde olmayan birbirinden uzak iki bölgede de aynı bitkiye aynı adın verilmiş olmasını gösterebiliriz. Görüldüğü üzere bitkilerin adlandırılması kısmı, dil açısından ele alınabileceği gibi sosyal ve kültürel açıdan da incelenmesi gereken geniş çaplı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzetme, hemen hemen her alanda yer alan, anlatımı zenginleştirmek ve güçlendirmek için kullanılan bir edebî sanat olarak karşımıza çıkar. Herhangi bir yönden birbirine benzeyen iki kavram arasında benzerlik ilgisi kurularak yapılan bu sanat, konuşma dilinde de kendisine oldukça geniş bir yer bulmuştur. Bu çalışmada bitkilerin adlandırılması konusunda benzetmenin önemine vurgu yapılmaktadır. Şekil, renk gibi benzerlikler neticesinde adlandırılan bitkilerin sayısı oldukça fazladır. Bir kısmını ortaya koyma amacıyla yapılan bu çalışmada yirmi üç eser taranmıştır. Ulaşılan bazı bitki adlarının yanında anlamlarına ve benzerlik yönlerine de yer verilmiştir. Bitki adları, anlamları ve benzerlik yönleri verildikten sonra, hangi çalışmalardan alındıkları ve buldukları sayfa sayısı da aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil bilimi, Anlam bilimi, Bitki adları, Benzetme, Adlandırma.

The Role of Similarity in Naming Plants

Abstract

Since the beginning of humanity, we have interacted with plants for the purposes of nutrition and medicine. Over time, plants that satisfy both of these basic needs have taken on a variety of names as a result of their similarities in use or form. As well, there has been an increase in the quality of name-giving over time due to the evolution of our vocabulary as well. Interestingly, the way plants have been investigated also play a role in how they are named. There is a tendency to names to plants based on similarities which is evidenced by the fact that the same plant often has the same name in two regions which are geographically distinct regions. Thus, naming of plants becomes a subject that should not only be studied linguistically, but also from social and cultural perspectives. A metaphor is a figurative use of language that creates similarity between two distinct

* Dr., Sakarya Üniversitesi, Sakarya/Türkiye. E-Posta: yasemin89yildiz@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3999-2142>.

concepts and if often used in a variety of fields as a way to strengthen and enrich linguistic expression. The focus of this particular study is to emphasize the importance similarity has on the naming of plants as the number of plants named as the result of similarities such as shape and colour is quite high. For this purpose, twenty-four literary works were investigated for their use of similar plant names. In this study, the importance of simulation is emphasized in plants naming. The number of plants named as a result of similarities such as shape and color is quite high. In this study, twenty-four works were researched and some of them are presented. In this research are also included meanings and similarities, besides some of the plant names. Plant names, meanings and similarities are shown and are given the studies from which they were taken and the number of pages.

Keywords: Linguistics, Semantics, Plant Names, Similarity, Naming.

Giriş

Ad, bir varlığı, bir nesneyi, bir düşünceyi açıklamaya yarayan kavram olarak tanımlanır. Özel ad ve tür adı olmak üzere iki çeşidi bulunan bu kavram, pek çok araştırmacının üzerinde çalıştığı bir çalışma alanı olmuştur. Genel itibariyle Türkçenin söz varlığının zenginliğini gösteren bu alan, aslında tür adları temelinde oluşmuştur. Buna sebep olarak da Aksan'ın (2009: 95) özel adların kaynağının aslında tür adlarına dayandığını ifade ettiği görüş gösterilmektedir. Tür adları alanı, ad konusunun temel taşıdır. Bu alan, kavram, anlam, gösterge gibi pek çok konuyu içerisinde barındıran bir alandır. Aksan, eserinde tür adlarıyla ilgili olarak şunlara değinmektedir:

“Geniş anlamda adbilim olarak nitelenebileceğini belirttiğimiz bu alan, dil bilgisinde tür adı sayılan ögelere dayanarak kavramların hangi yoldan, ne biçimde, dile getirildiğini, yeryüzündeki varlıkların, somut ve soyut nesnelere dilde nasıl anlatım bulduğunu araştırır. Bu niteliğiyle de anlambilimle yakın ilişkisi olan bu alan, anlambilimin tersine, sözcükten değil, kavramdan yola çıktığı için yöntem açısından ondan ayrılır; ona karşıttır. Ancak kimi dilbilimciler anlambilimle birlikte bunu kardeş iki alan olarak geniş çerçeveli bir sözcükbilim içinde düşünmektedirler. Geniş anlamdaki adbilim çalışmaları bir dilin kavramlar dünyasına ışık tutmakta, adlandırma yollarının belirlenmesini sağlamakta, birçok bilginlerce anlam değişmesi olarak nitelenen kimi olayların aslında bir ad değişmesi olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmalar insan zihninde kavram örgüsünün aydınlatılmasına yardımcı olduğu gibi çeşitli kavramların anlatımında, değişik dillerde beliren birbirine koşut tutumları, anlatım yolu açısından başka başka dillerde görülen eşlikleri göz önüne serme olanağını da yaratmaktadır.” (Aksan, 2009: 125). Aksan'ın yukarıdaki paragrafta bahsettikleri doğrultusunda eşliklerin sebebi olarak, adlandırılan nesnelere benzerlikleri, ortak özellikleri, vb. durumlar gösterilebilir. Böylece her ne kadar diller farklı olmuş olsa da ortada olan özellikler sebebiyle adlandırmalardaki yakınlıklar göze çarpmaktadır.

Adbiliminin farklı dalları mevcuttur. Bu dallar farklı ulusların dilleri içerisinde de varlığını gösterir. Burada en önemli nokta, adlandırmaların genel bir kabul görmesi noktasıdır. Adbilimi denildiğinde, kişi adları, yer adları gibi genel başlıklarla birlikte hayvan adları, bitki adları, organ adları gibi konular da farklı dillerin araştırma konuları arasında yerini almaktadır. Bitki için kullanılan her türlü ada **fitonim**, bu türden adları incelen bilim dalına da **fitonimi** denir. Bu konuda en detaylı çalışmayı İbrahim Şahin “Adbilim” adlı eseriyle yapmıştır. Fitonim ve fitonimi terimleriyle ilgili düşüncelerine eserinde şu şekilde yer vermiştir:

“Fitonim (bitki adı): Her türlü bitki için kullanılan özel ad anlamına gelir. (Podol'skaya, 1978, s. 158). Fitonimi (bitki adbilim): Her türlü bitkinin özel adı olan fitonimlerin ortaya çıkışlarını, kuruluş kanunları, dil özelliklerini araştıran adbilim alanıdır. Bir onomastik alanı olarak fitonimi, Türkiye Türkçesine bitki adbilim, fitonim ise bitki adı şeklinde aktarılabilir. Türkçede bitkilere özel ad verme kültürü çok yaygın değildir. Bununla birlikte hemen her köyde, meskûnları tarafından bilinen Gocaçınar, Çatalçam, Tekarmut, Çatalarmut, Bozaaç (< boz+ağaç) vb. özel adlar bulunmaktadır. Ev hanımları, saksılarda yetiştirdikleri çiçeklere; şairler, hayalî veya kendi hayatlarında var olan bazı ağaçlara isimler verebilmektedir. Fitonimi çerçevesinde bu özel adların yanı sıra, dilin söz varlığında yer alan tüm ağaç, çalı, ot, çiçek gibi apelyatif bitki adları da derlenebilir. Derlenen sözcükler üzerinde çeşitli sınıflandırmalar yapılarak sözcük ile anlam arasındaki ilişkiler araştırılabilir, adlandırmalardaki kültürel zenginlik tespit edilebilir. Yine bitki adının hangi dil esasında oluştuğu, ortaya çıktığı araştırılabilir. Bu çalışmaların neticesinde bitki adlarıyla ilgili birtakım sözlükler hazırlanarak araştırmacıların ve halkın hizmetine sunulabilir. Araştırmalar bir il, bir bölge üzerinde yapılabileceği gibi bir dilin konuşulduğu tüm lehçeler

esasında art zamanlı ve eş zamanlı olarak da yapılabilir. **Fitonimye:** Belirli bir dilde ya da belirli bir bölgeye ait fitonimlerin toplamını ifade eder.” (Şahin, 2018: 49-50).

Adlandırma konusu, ad konusu dahilinde ele alınması gereken bir konudur. Herhangi bir cismin, bir varlığın, bir duygu ya da düşüncenin, bir kavramın, bir ad almasında çok farklı faktörler etkili olmaktadır. Pei-Gaynor, Ahmanova, Podol'skaya, Vardar, Aksan gibi ünlü dilbilimciler adlandırmalarda evrensel özelliklerin görüldüğünü ifade etmektedirler. Hülya Arslan Erol da “Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri” adlı eserinde adlandırma konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almış ve altı başlık altında incelemiştir:

1. Mantıksal Adlandırma,
2. Anlatımsal Adlandırma,
3. Bilinçaltındaki Coşkusal Güç,
4. Tabu ve Örtmeceler,
5. En az çaba ilkesi gereği,
6. İletişimde Açık Seçiklik”

Erol, adlandırma ve benzetme arasındaki ilişkiyi, “**Mantıksal Adlandırma**” başlığı altında ele almıştır. Mantıksal adlandırmada çok çeşitli etkenler vardır. Genel açıdan benzetmeler, daha özel kapsamda da aktarmalar bu kategorideki adlandırmalarda en fazla etkili olan olaylardır. Erol, eserinde konuyla ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir:

“Bir şeye çağrışım yoluyla bağıntı kurulan bir başka şeyin adı verildiğinde gerçekleşir. Çağrışımsal bağıntı deyim aktarmalarında nesnelere benzerliğine, komşuluk/kapsamlayış ve ad aktarmalarında ise bunların bitişikliğine dayanır. Araştırmacının, halk adlandırması adını verdiği adlandırma biçimi, insanlar, bitkiler, hayvanlar ve araçlar arasındaki deyim aktarmalarından kaynaklanır.” (Bloomfield, 1933: 429; Erol, 2018: 87).

Aktarmaların ilk aşaması olan benzetme, hemen hemen her alanda yer alan, anlatımı zenginleştirmek ve güçlendirmek için kullanılan bir edebi sanat olarak karşımıza çıkar. Herhangi bir yönden birbirine benzeyen iki kavram arasında benzerlik ilgisi kurularak yapılan bu sanat, konuşma dilinde de kendisine oldukça geniş bir yer bulmuştur. Türkçenin her döneminde var olan benzetme sanatı, tıpkı Türkçenin diğer olayları gibi belli kurallar dâhilinde yapılmaktadır.

“Bir nesnenin, varlığın, niteliğini daha güçlü, daha etkili biçimde anlatmak üzere bir başka nesneden, daha belirgin niteliği olan bir varlıktan yararlanma eğilimi Türkçede de değişik yollardan, yaygın olarak gerçekleşmektedir. Türkçenin en eski evrelerinde de bugünkü gibi bir ilgeçle (teg) yapılan benzetmeler sıkça kullanılmıştır. Köktürkler zamanında **teg** ilgeciyle yapılan benzetmeler günümüzde **gibi** ilgeciyle yapılmaya devam etmektedir.” (Aksan, 2006: 111-112).

Benzetmeler, zamanla yaygınlaşır, yaygınlaştıkça kalıplaşır, kalıplaştıktan sonra da kişisel bir anlatım olmaktan çıkar ve dilin söz varlığına dahil olarak, o dili zenginleştirir. Bazı durumlarda ise yapılan bir benzetmenin başka dillerde de kalıplaşarak varlığını sürdürdüğü görülür. Bu duruma en iyi örnek olarak da Aksan’ın verdiği “**ayçiçeği**” örneği gösterilebilir. “Türkçede yazı dilince **ayçiçeği** olarak adlandırılan bitkinin (*heliantus annuus*) dilde, dilin değişik lehçe ve ağızlarında **günçiçeği**, **günebakan**, **günâşık**, **günâşığı**, **gündöndü**, **günedüz**, **güntabak** gibi çeşitli karşılıkları vardır ki, bu adlandırma bitkinin, doğuşundan batışına kadar güneşe yönelmesi özelliğine dayanır. Aynı tutum hemen hemen bütün dillerde görülür: Yunanca: *Helio tropion*: güneş ve döndürmek eyleminden, Fransızca: *Héliotrope*, İtalyanca: *Tornosole* **güneşe döner**, Almanca: *Sonnenblume* **güneş çiçeği**, Farsça: *A:fta:b perest* **güneş seven**, Arapça: *Abdu’ş-şems* **güneşin kulu...** gibi. (Aksan, 2009: 126-127).

Birtakım ufak tefek değişiklikler görülse de temeline bakıldığında benzer özellikler göz önüne alınarak adlandırma yapıldığı çok açık bir şekilde ortadadır. Şahsî benzetmelerin ortaklıkları, farklı toplumların dillerini de benzer şekilde etkilemiştir.

Bütün bu bilgilerle birlikte taranılan yirmi üç eserde göze çarpan ve benzetme ilişkisi sebebiyle ad almış olan bitkilerden bazıları şunlardır:

- Acem Arpası** (Ar.+T.): 1. Dağ çayı. 2. Çiçeği kuru arpanın çiçeğine benzetilen bir bitki (*Sideritis libanotica* subsp. *Linearis*). (Baytop, 2007:17; Paçacıoğlu, 2004: 4; Tuzlacı, 2011: 25; Uçar, 2013a: 120).
- Akçabardak:** Çiçeğinin şekli bardağa benzeyen bir bitki (*Leucojum aestivum*). (Tuzlacı, 2011: 46; Efe, 2012: 92; Alkayış, 2007: 52).
- Arapdudağı** (Öİ+T.): Kırmızı çiçekleri olan ve şekli dudağa benzeyen bir süs bitkisi (*Erythrina crista-galli*). (Tuzlacı, 2011: 61).
- Arapküpelisi** (Öİ+T.): Çiçekleri kırmızı renkte olup şekli de küpeye benzeyen bir süs bitkisi (*Fuchsia Thalia*). (Tuzlacı, 2011: 61)
- At Otu:** Atlara yedirilen ve şekli atkuyruğuna benzer ot (*Eriolobus trilobatus*). (Paçacıoğlu, 2004: 29).
- Atayağı:** Yaprakları ve grup halindeki meyveleri benzediği için bu adı almış bir bitki (*Caltha polypetala*). (Tuzlacı, 2016: 50; Tuzlacı, 2011: 71).
- Avize Çiçeği** (Far.+T.): Çiçekli dallarının görünüşü avizeye benzetilen süs bitkisi (*Yucca filamentosa*). (Tuzlacı, 2011: 74).
- Ayı Mısırı** (T.+Ar.):Çiçekleri mısıra benzeyen bir bitki (*Digitalis ferruginea*). (Tuzlacı, 2011: 76).
- Balıkağzı:** Çiçeğine iki yandan bastırılınca ağzın açılışına-kapanışına benzer bir görüntü oluşan bu sebeple bu adı alan bir bitki (*Delphinium peregrinum*). (Tuzlacı, 2011: 89).
- Beygirkuyruğu:** Bitkinin genel yapısı atkuyruğuna benzetilmiş, o sebeple bu isim verilmiştir (*Equisetum telmateia*). (Tuzlacı, 2011: 102; Uçar, 2013: 9).
- Borazan Çiçeği** (T.+Far.+T.): Çiçekleri borazana benzeyen bir süs bitkisi (*Datura innoxia*). (Paçacıoğlu, 2004: 57; Tuzlacı, 2016: 126; Tuzlacı, 2011: 111).
- Cennetkuşu** (Ar.+T.): Çiçekleri kuşa benzeyen bir süs bitkisi (*Strelitzia reginae*). (Tuzlacı, 2011: 131).
- Civcivayağı Mantarı** (T.+T.+Rum.): Şekli civciv ayağına benzetilen bir tür mantar, saçak mantarı (*Ramaria condensata*). (Baytop, 2007: 61; Tuzlacı, 2011: 136).
- Çanta Çiçeği:** 1. İki çeneklilerden, beyaz, erguvani veya sarı renkli, çiçekleri çantaya benzeyen bir süs bitkisi (*Calceolaria herbeohybrida*). 2. Marmuza, marmuzah. (Türk Dil Kurumu, 2005: 392; Ebcioğlu, 2009: 46; Tuzlacı, 2011: 147; Alkayış, 2007: 99; Bedevian, 1936: 131; Efe, 2012: 74).
- Çingirak Çiçeği:** Çiçekleri çingırağa benzeyen bir bitki (*Helichrysum plicatum*). (Tuzlacı, 2011: 158).
- Çobankirpiği** (Far.+T.): İnce parçalı yaprakları kirpiğe benzeyen bir bitki (*Achillea tenuifolia*). (Tuzlacı, 2011: 171).
- Çobantorbası** (Far.+T.): Meyveleri torbaya benzeyen bir bitki (*Capsella bursa-pastoris*). (Tuzlacı, 2011: 172).
- Çömlek Otu:** 1. Ban otu. 2. Meyveleri çömleğe benzeyen bir bitki (*Hyoscyamus niger*). (Baytop, 2007: 76; Paçacıoğlu, 2004: 85; Karol ve dig., 2010: 146; Tuzlacı, 2011: 174; Efe, 2012: 70; Alkayış, 2007: 99).
- Danadili:** 1. Geyikdili. 2. Yaprak şekli danadiline benzetilen bir bitki (*Anchusa undulata*). (Baytop, 2007: 84; Paçacıoğlu, 2004: 90; Tuzlacı, 2011: 190; Alkayış, 2007: 35; Efe, 2012: 65).
- Danakuyruğu:** Çiçekli kısmı dana kuyruğuna benzetilen bir bitki, sığırkuyruğu (*Verbascum*). (Baytop, 2007: 84; Paçacıoğlu, 2004: 90; Tuzlacı, 2011: 191; Alkayış, 2007: 35; Efe, 2012: 73).

- Davul Çiçeği** (Ar.+T.): Meyve şekli davula benzeyen bir bitki (*Tordylium apulum*). (Tuzlacı, 2011: 193).
- Doğandili**: Çiçek parçaları kuş diline benzetilen bir bitki, lâle türü (*Tulipa orphanidea*). (Baytop, 2007: 92; Tuzlacı, 2011: 221).
- Domuz Kenesi-Domuzkenesi**: Tohumlarının görünüşü keneye benzeyen bir bitki (*Ricinus communis*). (Tuzlacı, 2016: 213; Tuzlacı, 2011: 226).
- Duman Ağacı**: Çiçek topluluğu uzaktan dumana benzetildiği için bu adı alan bir bitki (*Cotinus coggyria*). (Ebcioğlu, 2009: 56; Tuzlacı, 2011: 228).
- Ebeğnesi**: Bitkinin meyveleri iğneye benzediği için bu adı almıştır (*Erodium cicutarium*). (Tuzlacı, 2011: 232).
- Eksikulak**: Yaprakları kulağa benzetilen bir bitki, kuzukulağı (*Oxalis pescaprae*). (Baytop, 2007: 98; Türk Dil Kurumu, 2005: 615; Paçacıoğlu, 2004: 110; Tuzlacı, 2011: 238; Alkayış, 2007: 54; Uçar, 2012: 294; Efe, 2012: 103).
- Eşekzıpkını**: Bitkinin gövdesi tepesindeki çiçek kümeleriyle birlikte zıpkına benzetilmiştir (*Asphodeline taurica*). (Tuzlacı, 2011: 253).
- Fener Çiçeği** (Rum.+T.): 1. Çiçek topluluğunun meyve zamanındaki şekli fenere benzetildiği için bu adı alan bir bitki, güveyfeneri (*Scorzonera elata*). 2. Gelin otu. (Paçacıoğlu, 2004: 125; Ebcioğlu, 2009: 62; Tuzlacı, 2011: 258; Bedevian, 1936: 344).
- Fırça Ağacı** (Rum.+T.): Çiçek topluluğu fırçaya benzeyen bir süs bitkisi (*Callistemon viminalis*). (Tuzlacı, 2011: 259).
- Flamingo Çiçeği-Filamingo Çiçeği** (İng.+T.): Çiçek topluluğu flamingo kuşuna benzetilen bir süs bitkisi, anturyum (*Anthurium andreanum*). (Tuzlacı, 2011: 261-263; Ebcioğlu, 2009: 64).
- Gargaburnu-Garğa Burnu**: Meyveleri karga gagasına benzeyen bir ot. (Alkayış, 2007: 38; Türk Dil Kurumu, 1993: 1925).
- Gelinalı**: Taç yaprağının rengi gelin duvağının kırmızısına benzetilmiştir (*Anemone coronaria*). (Tuzlacı, 2011: 274).
- Gelinküpesi**: 1. Tavşan kirazı, atdili. 2. Parlak, kırmızı, küre şeklindeki meyveleri küpeye benzetilen bir bitki (*Ruscus aculeatus*). (Baytop, 2007: 114; Paçacıoğlu, 2004: 135; Tuzlacı, 2011: 276).
- Gızbaldırı**: Bitkinin yenen kökü baldıra benzetildiği için bu adı almıştır, kızbaldırı (*Scorzonera tuberosa*). (Tuzlacı, 2011: 286).
- Gözlük Çiçeği**: Olgun meyvelerin sap üzerindeki kalıntısı gözlüğe benzetilen bir süs bitkisi (*Lunaria annua*). (Tuzlacı, 2016: 142; Ebcioğlu, 2009: 70; Tuzlacı, 2011: 295; Uçar, 2012: 295).
- Hanımçantası**: Çiçeği çantaya benzetilen bir süs bitkisi (*Calceolaria*). (Tuzlacı, 2011: 311).
- Hanımtuzluğu**: Meyvesi tuzluğa benzetilen bir bitki (*Berberis crataegina*). (Tuzlacı, 2011: 312).
- Hıdırellezkamçısı** (Öİ+Öİ+T.): Bitkinin görüntüsü kamçıya benzetildiği için bu adı almıştır (*Asphodeline taurica*). (Tuzlacı, 2016: 40; Tuzlacı, 2011: 323).
- Hindiibiği**: Çiçek Kurulu ibiğe benzeyen bir süs bitkisi (*Amaranthus caudatus*). (Tuzlacı, 2011: 326).
- Horozkuyruğu** (Far.+T.): Çiçekli kısmı benzediği için bu ad verilmiştir (*Consolida regalis*). (Tuzlacı, 2011: 329).
- Istakoz Çiçeği** (Rum.+T.): Çiçekleri istakoza benzetilen, kırmızı çiçekli bir süs bitkisi (*Erythrina crista-galli*). (Tuzlacı, 2011: 336).
- İğne-İğneli- İğnecik**: Meyveleri iğneye benzeyen bir bitki (*Erodium cicutarium*). (Tuzlacı, 2011: 339; Alkayış, 2007: 25; Efe, 2012: 93).
- İnci Çalısı**: Meyveleri inciye benzetilen bir süs bitkisi (*Symphoricarpos albus*). (Tuzlacı, 2011: 342).

- Kağıt Çiçeği** (Far.+T.): 1. Akimen. 2. Saman çiçeği. 3. Çiçek kurulundaki yaprakları kağıda benzetilen bir süs bitkisi (*Helichrysum bracteatum*). (Ebcioğlu, 2009: 90; Tuzlacı, 2011: 358).
- Kalp Çiçeği** (Ar.+T.): Yaprakları kalbe benzetilen bir süs bitkisi (*Ceropegia woodii*). (Tuzlacı, 2011: 362).
- Kandil Çiçeği-Kandilçiçeği** (Ar.+T.): 1. Civanperçemi. 2. Uzun bir sap üstünde sarkık olarak bulunan çiçeği kandile benzetilmiştir (*Cyclamen hederifolium*). (Sami, 2015: 587; Baytop, 2007: 151; Türk Dil Kurumu, 2005: 1060; Paçacıoğlu, 2004: 191; Ebcioğlu, 2009: 92; Tuzlacı, 2011: 364; Bedevian, 1936: 12; Alkayış, 2007: 40).
- Karagöz Lalesi** (T.+T.+Far.): Çiçekleri göze benzetilen bir bitki (*Fritillaria latakensis*). (Tuzlacı, 2011: 385).
- Kargabağırsağı**: Gövde yapısı bağırsağa benzetilen bir bitki (*Spergularia marina*). (Tuzlacı, 2011: 392).
- Katırboncuğu-Katır Boncuğu**: 1. Yılanboncuğu. 2. Çiçek kurulu boncuğa benzetilen bir bitki (*Centaurea depressa*). (Paçacıoğlu, 2004: 201; Doğan, 2011: 114; Tuzlacı, 2011: 396).
- Keçisakalı Mantarı** (T.+T.+Rum.): Yurdumuzda yetişen ve yenen bir mantardır. Şekli keçi sakalına benzer (*Ramaria botrytis*). (Tuzlacı, 2011: 409).
- Kedibiyığı**: İnce dalları benzetilmiştir (*Equisetum telmateia*). (Miandji, 2019: 98; Tuzlacı, 2011: 410).
- Kediboncuğu**: Çiçekleri boncuğa benzetilen bir bitki (*Muscari armeniacum*). (Tuzlacı, 2011: 410).
- Kedidili**: Yaprakları benzetilmiştir (*Alyssum sibiricum*). (Tuzlacı, 2016: 25; Tuzlacı, 2011: 411).
- Kedimerdiveni** (T.+Far.): Yaprak şekli merdivene benzeyen bir bitki (*Equisetum telmateia*). (Tuzlacı, 2011: 412).
- Kelebek Ağacı**: Bitkinin meyvesi kanatlıdır ve kelebeğe benzetilir (*Acer campestre*). (Tuzlacı, 2011: 420).
- Kılkuyruk**: Yaprakları ince, uzun; çiçek kurulu kuyruğa benzeyen bir bitki (*Asphodeline*). (Tuzlacı, 2011: 430; Efe, 2012: 68; Alkayış, 2007: 56).
- Kırboncuk**: Çiçekleri boncuğa benzetilen bir bitki (*Muscari armeniacum*). (Tuzlacı, 2011: 434).
- Kocakulak Ağusu**: Yapraklarının şekli kulağa benzeyen zehirli bir bitki (*Urginea maritima*). (Tuzlacı, 2011: 455).
- Köpekdili-Köpek Dili-Köpekdili Otu**: 1. Kırmızımsı veya morumsu çiçekli iki yıllık otsu bir bitki, kızılılık otu (*Cynoglossum officinale*). 2. Başlı diken. 3. Tavşankulağı. 4. Yapraklarının şekli benzetilmiştir (*Anchusa azurea*). (Sami, 2015: 258; Mete, 2009: 544; Paçacıoğlu, 2004: 226; Tuzlacı, 2016: 85; Bedevian, 1936: 221; Alkayış, 2007: 83; Efe, 2012: 65; Uçar, 2013: 13; Tuzlacı, 2011: 471).
- Köpekkulağı**: Yaprakları benzetilmiştir (*Verbascum*). (Tuzlacı, 2011: 472).
- Körük Otu**: Meyveleri körüğe benzetilen bir bitki, düğün çiçeği (*Ranunculus constantinopolitanus*). (Baytop, 2007: 186; Paçacıoğlu, 2004: 227; Tuzlacı, 2011: 475).
- Kulak Mantarı-Kulakmantarı** (T.+Rum.): Kulağa benzetilen bir mantar çeşidi, kayın mantarı (*Helvella lacunosa*). (Baytop, 2007: 187; Tuzlacı, 2011: 479; Alkayış, 2007: 43; Efe, 2012: 66; Uçar, 2012: 298).
- Kurtkuyruğu**: Yaprakları kurt kuyruğuna benzetilen bir bitki (*Echium italicum*). (Tuzlacı, 2011: 484).
- Kuşayağı Mancarı** (T.+T.+<?): Yaprakları kuş ayağına benzeyen bir bitki (*Capsella bursa-pastoris*) (Tuzlacı, 2011: 486).
- Kuşdili Dikeni**: Yaprakları kuş diline benzetilen dikenli bir bitki (*Jurinea consanguinea*). (Tuzlacı, 2011: 488).
- Küpe Otu**: Çiçekleri sarkık ve küpeye benzeyen bir bitki (*Briza maxima*). (Tuzlacı, 2016: 47; Tuzlacı, 2011: 496).

- Küpelî Meşe** (T.+Far.): Meyveleri benzetilmiştir. Daha çok gürgen adıyla tanınır (*Carpinus betulus*). (Tuzlacı, 2011: 496).
- Leylek Otu** (Far.+T.): 1. Meyvelerinin tepesindeki leylek gagasına benzer bir uzantı vardır (*Scandix macrorhyncha*). 2. Kişniş. (Baytop, 2007: 197; Paçacıoğlu, 2004: 242; Tuzlacı, 2011: 502).
- Makas Otu** (Ar.+T.): Yaprakları benzetilen bir süs bitkisi (*Carpobrotus edulis*). (Tuzlacı, 2011: 509).
- Melekkanadı** (Ar.+T.): Yaprakları ile ilgili benzetme yapılmıştır (*Syngonium podophyllum*). (Tuzlacı, 2011: 519).
- Memecik**: Çiçeklerinin şekli benzetilmiştir (*Campanula lyrata*). (Tuzlacı, 2011: 521).
- Memelik-Memek**: Çiçeklerinin şekli memeye benzetilmiştir (*Campanula lyrata*). (Tuzlacı, 2011: 521).
- Merkepkuşağı** (Ar.+T.): Yaprakları benzetilmiştir (*Aristolochia auricularia*). (Tuzlacı, 2011: 526).
- Mızraklırozet** (Ar.+Fr.): Yaprakları rozet şeklinde olan ve çiçek kurulu mızrağa benzeyen bir süs bitkisi (*Aechmea fasciata*). (Ebcioğlu, 2009: 123; Tuzlacı, 2011: 531).
- Minare Otu** (Ar.+T.): Bitkiler duruş ve şekil bakımından minareye benzetilmiştir (*Equisetum telmateia*). (Tuzlacı, 2011: 532).
- Nar Gülü** (Far.+Far.): Nar ağacına benzeyen bir ağacın gül gibi olan çiçeği. (Alkayış, 2007: 44).
- Oğlakkulağı**: Yaprakları benzetilmiştir, kuzukulağı (*Rumex scutatus*). (Baytop, 2007: 217; Paçacıoğlu, 2004: 278; Tuzlacı, 2011: 548; Alkayış, 2007: 98; Uçar, 2013: 14; Uçar, 2012: 300; Efe, 2012: 67).
- Orak Gülü** (T.+Far.): Çiçekleri güle benzetilen bir bitki (*Paeonia mascula*). (Tuzlacı, 2011: 549).
- Orman Çileği**: Meyveleri çileğe benzetilen bir bitki, dağ çileği (*Arbutus unedo*). (Ebcioğlu, 2009: 131; Tuzlacı, 2011: 550; Bedevian, 1936: 281).
- Orman Üzüümü**: Meyveleri üzüme benzeyen bir bitki (*Rubus sanctus*). (Tuzlacı, 2011: 550).
- Öküzkuşruğu-Öküzguyruğu**: Çiçek kurulu kuyruğa benzetilmiştir (*Leonurus glaucescens*). (Tuzlacı, 2016: 136; Tuzlacı, 2011: 556).
- Örgü Otu**: Çiçeklerinin bir sap üzerinde dizilişi örgüye benzetilmiştir (*Heliotropium hirsutissimum*). (Tuzlacı, 2011: 558).
- Papazsakalı** (Rum.+T.): Bitkinin toprak üstü kısmının görüntüsü sakala benzetilmiştir (*Asparagus aphyllus*). (Tuzlacı, 2011: 568).
- Para Otu** (Far.+T.): Meyveleri yassı, yuvarlak ve madeni paraya benzetilmiştir (*Medicago orbicularis*). (Tuzlacı, 2011: 568).
- Patates Çiçeği** (İt.+T.): Bitkinin toprak altından büyük, yassı patatese benzeyen bir yumrusu vardır (*Cyclamen hederifolium*). (Tuzlacı, 2011: 570).
- Pembe İnci Çalı** (Far.+T.+T.): Meyveleri inciye benzeyen bir bitki (*Symphoricarpos*). (Tuzlacı, 2011: 576).
- Peruka Çalı-Peruke Çalı** (İt.+T.): 1. Duman ağacı. 2. Çiçek kurulu peruğa benzetilmiştir (*Cotinus coggyria*). (Ebcioğlu, 2009: 137; Tuzlacı, 2011: 578).
- Petek Otu**: Çiçeklerinin şekli peteğe benzetilen bir bitki (*Lamium purpureum*). (Tuzlacı, 2011: 578).
- peygamberdügmesi** (Far.+T.): Çiçek kurulu düğmeye benzetilmiştir (*Centaurea cheiranthifolia*). (Tuzlacı, 2011: 579).
- Piç Üzüümü** (Far.+T.): Meyveleri üzüme benzeyen bir bitki (*Rubus hirtus*). (Tuzlacı, 2011: 584).
- Pipo Çiçeği** (İt.+T.): 1. Loğusa otu. 2. Çiçekleri pipoya benzeyen bir bitki (*Aristolochia*). (Baytop, 2007: 226; Paçacıoğlu, 2004: 286; Tuzlacı, 2011: 586; Alkayış, 2007: 99; Efe, 2012: 71).

- Pisiburnu:** Meyvesi kedi burnuna benzeyen bir bitki (*Rosa canina*). (Tuzlacı, 2011: 588).
- Pisikkulağı:** Yaprakları kedi kulağına benzetilen bir bitki (*Trifolium ambiguum*). (Tuzlacı, 2011: 588).
- Püskül Çalısı-Püsküllü Çalı:** Çiçekleri püsküle benzetilen bir bitki (*Deutzia scabra*). (Tuzlacı, 2011: 594-595).
- Rozet Çiçeği** (Fr.+T.): Çiçekleri rozete benzeyen bir süs bitkisi (*Catharanthus roseus*). (Tuzlacı, 2016: 277; Ebcioğlu, 2009: 142; Tuzlacı, 2011: 598).
- Saman Çiçeği:** Saman renginde olan ve samana benzeyen bir bitki, ölmez çiçek, altın otu (*Helychrysum orientale*). (Paçacıoğlu, 2004: 298; Ebcioğlu, 2009: 145; Tuzlacı, 2011: 609; Bedevian, 1936: 14).
- Sarı Kavun:** Meyveler sarı renkli olup kavuna benzetilmiştir (*Mandragora autumnalis*). (Tuzlacı, 2011: 616)
- Sarı Nergis-Sarı Nergiz** (T.+Far.): Çiçekleri sarı renkli olan ve nergise benzeyen bir bitki, azeryun (*Sternbergia lutea*). (Paçacıoğlu, 2004: 301; Doğan, 2011: 162; Tuzlacı, 2011: 616; Bedevian, 1936: 46).
- Sarmaşık Tilkisi:** Sarılıcı olan ve tilki bitkisine (*Asparagus*) benzeyen bir bitki (*Tamus communis*). (Tuzlacı, 2011: 622).
- Sat Otu** (Ar.+T.): Kökeni saat otu olup, meyveleri saatin akrep ve yelkovanına benzetilmiştir (*Erodium cicutarium*). (Tuzlacı, 2011: 623).
- Serçedili-Serçe Dili:** 1. Yapraklarının serçe diline benzetilmesi sebebiyle bu adı alan bir bitki, kuş otu (*Stellaria media*). 2. Cam otu. (Baytop, 2007: 240; Canpolat&Önler, 2016: 176; Paçacıoğlu, 2004: 308; Ebcioğlu, 2009: 149; Tuzlacı, 2011: 628; Alkayış, 2007: 46; Uçar, 2013: 14; Efe, 2012: 65; Uçar, 2012: 300; Bedevian, 1936: 568; Önler, 2004: 16; Önler, 1990: 41; Küçüker, 2010: 412).
- Sığırkulağı-Sığır Kulağı:** Yaprakları sığır kulağına benzetilen bir bitki (*Echium plantagineum*). (Paçacıoğlu, 2004: 311; Doğan, 2011: 167; Tuzlacı, 2016: 240; Tuzlacı, 2011: 631; Bedevian, 1936: 251; Uçar, 2013: 14).
- Sinekkanadı:** 1. Kekik. 2. Mercanköşk. 3. Elle ufalanmış irice tütün. 4. Yapraklarının yapı ve duruş bakımından sinek kanadına benzemesi sebebiyle bu adı alan bir bitki (*Origanum micranthum*). (Baytop, 2007: 244; Gülensoy, 2011: 783; Tuzlacı, 2011: 640).
- Su Biberi-Su Büberi** (T.+Rum.): 1. Sulak yerlerde yetişen bir bitkidir. Yaprakları biber yaprağına benzetilmiştir (*Polygonum persicaria*). 2. Madımak. 3. Yeşil biber. (Baytop, 2007: 248; Paçacıoğlu, 2004: 319; Tuzlacı, 2011: 653; Bedevian, 1936: 253; Küçüker, 2010: 412).
- Su Kestanesi** (T.+Rum.): Meyveleri kestaneye benzetilen bir su bitkisi, göl kestanesi (*Trapa natans*). (Baytop, 2007: 249; Paçacıoğlu, 2004: 320; Ebcioğlu, 2009: 155; Tuzlacı, 2011: 654; Alkayış, 2007: 46).
- Su Pazısı-Su Pazusu:** Yaprakları pazı yaprağına benzeyen, nemli topraklarda çok görülen bir bitki (*Plantago major*). (Tuzlacı, 2011: 655; Küçüker, 2010: 412).
- Su Sümbülü** (T.+Far.): Yurdumuzda süs olarak yetiştirilen, çiçekleri sümbüle benzetilen bir su bitkisi (*Eichornia crassipes*). (Ebcioğlu, 2009: 157; Tuzlacı, 2011: 656; Bedevian, 1936: 252).
- Surahi Kabak** (Ar.+T.): Şekli sürahiye benzeyen kabak türü. (Paçacıoğlu, 2004: 321).
- Süvari Yıldızı** (Far.+T.): Çiçekleri yıldıza benzeyen bir süs bitkisi (*Hippeastrum equestre*). (Tuzlacı, 2011: 669).
- Şemsiye Çiçeği** (Ar.+T.): Yaprakları büyük, sert yapılı olan ve duruşu bakımından şemsiyeye benzeyen bir bitki (*Helleborus orientalis*). (Tuzlacı, 2011: 677).

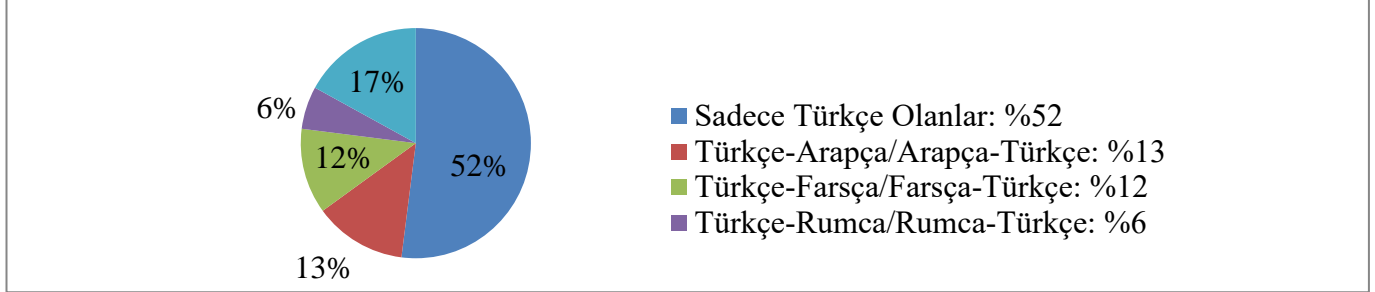
- Şeytanküpesi** (Ar.+T.): Çiçekleri küpeye benzetilen bir bitki (*Holosteum umbellatum*). (Tuzlacı, 2011: 679).
- Şimşek Otu:** Yapraklarındaki çok belirgin ve uzun damarlar şimşeğe benzetilmiştir (*Plantago major*). (Tuzlacı, 2016: 237; Tuzlacı, 2011: 680).
- Şövalye Yıldızı-Şövalyeyıldızı** (Fr.+T.): Çiçekleri yıldıza benzeyen bir süs bitkisi (*Hippeastrum equestre*). (Ebcioğlu, 2009: 162; Tuzlacı, 2011: 682).
- Taraklı Otu-Taraklı Ot:** 1. Fesçitarağı, çobantarağı. 2. Meyveleri fırça şeklinde taraklı olan bu sebeple tarağa benzetilen bir bitki (*Datura stramonium*). (Paçacıoğlu, 2004: 344; Tuzlacı, 2011: 685).
- Tavukayağı Mantarı** (T.+T.+Rum.): Şekli tavuk ayağına benzeyen, yurdumuzda yetişen ve yenebilen bir mantar türü (*Ramaria condensata*). (Tuzlacı, 2011: 695).
- Tavukkanadı:** Dalları yatay uzayan ve kanada benzetilen bir bitki (*Cotoneaster horizontalis*). (Tuzlacı, 2011: 695).
- Tavus Çiçeği-Tavuşçiçeği** (Ar.+T.): 1. Çiçekleri tavus kuşuna benzetilen bir süs bitkisi (*Caesalpinia gilliesii*). 2. Cennet ağacı. (Ebcioğlu, 2009: 165; Tuzlacı, 2011: 696; Bedevian, 1936: 231).
- Tayboncuğu:** Mavi renkli çiçekleri olan ve boncuğa benzeyen bir bitki (*Centaurea depressa*). (Tuzlacı, 2011: 696).
- Tespihcik** (Ar.+T.): Yuvarlak meyveleri tespih tanesine benzetilmiştir (*Asphodeline globifera*). (Tuzlacı, 2011: 702).
- Tırpan Ağacı** (Yun.+T.): Yaprakları tırpana benzeyen bir süs bitkisi (*Cunninghamia lanceolata*). (Tuzlacı, 2011: 704).
- Vapurdumanı** (Fr.+T.): Çiçekleri vapur dumanına benzetilen bir süs bitkisi (*Ageratum houstonianum*). (Ebcioğlu, 2009: 171; Tuzlacı, 2011: 728).
- Yayla Üzümü:** Meyveleri üzüme benzetilen bir bitki (*Chenopodium foliosum*). (Tuzlacı, 2011: 758).
- Yaylatapası** (T.+İt.): Meyvelerin şekli şişe tıpasına benzediği için bu adı alan bir bitki (*Asphodeline damascena*). (Tuzlacı, 2011: 759).
- Yer Muşmulası** (T.+Rum.): Şekil bakımından muşmulaya benzetilen bir bitki (*Mandragora autumnalis*). (Tuzlacı, 2016: 146; Tuzlacı, 2011: 766).
- Yersiki-Yer Siki:** 1. Acırğa. 2. Bitkinin duruşu ve şekli benzetilmiştir (*Orobanche alba*). (Paçacıoğlu, 2004: 378; Tuzlacı, 2011: 767; Küçüker, 2010: 414).
- Yılan Kabağı:** Görünüş olarak yılan benzeyen zehirli bir bitki (*Dracunculus vulgaris*). (Tuzlacı, 2011: 770; Bedevian, 1936: 591; Uçar, 2013: 15).
- Yılankamçısı:** Kamçıya benzetilen bir bitki (*Dracunculus vulgaris*). (Tuzlacı, 2011: 775).
- Yılıkulak:** Yaprakları at kulağına benzetilen bir bitki (*Rumex patientia*). (Tuzlacı, 2011: 777).
- Yüksük Çay** (T.+Çin.): Çiçekleri saran yaprakları yüksüğe benzetilen ve çay olarak kullanılan bir bitki (*Sideritis perfoliata*). (Tuzlacı, 2011: 783).
- Zeytinüzümü** (Ar.+T.): Tanesi zeytine benzer kara, tatlı bir çeşit üzüm. (Alkayış, 2007: 50).

Sonuç

Benzetme, dilimizde çok yaygın olarak görülen edebî bir sanattır. Bu sanat, hem edebiyatçıların hem de dil bilimcilerin araştırma alanı olmuştur. Farklı alanlara ait kavramlar benzetme ve aktarmalar sayesinde kimi zaman soyut kimi zaman da somut anlamlar kazanmıştır. Anlamlar adlandırmaları, adlandırmalar da anlamları etkilemiş ve bu kavramlar arasında sıkı bir bağ oluşmasını sağlamıştır. Bu duruma gösterilebilecek en güzel örneklerden biri, bitki adlarının oluşumunda etkili olan benzetme

unsurlarıdır. Bitkiler kimi zaman şekilleriyle, kimi zaman yetişme dönemleriyle ve yetişme şartlarıyla, kimi zaman renkleriyle adlandırılmışlardır. Benzetme konusunda en önemli etken de şekilsel özellikler olmuştur. Kimi zaman bir organa, kimi zaman bir hayvana, kimi zaman da herhangi bir nesneye benzetilmiş ve o doğrultuda adlar verilmiştir.

Bu çalışmada yirmi üç eser taranmış ve benzetme ilişkisi neticesinde adlandırılan 130 bitki adına ulaşılmıştır. Elde edilen bitki adlarının kökenleri itibariyle yüzdeler oranları yaklaşık olarak şu şekildedir: ^

Sadece Türkçe olan bitki adları: akçabardak, at otu, atayağı, balıkağzı, beygirkuyruğu, çanta çiçeği, çingirak çiçeği, çömlek otu, danadili, danakuyruğu, doğandili, domuz kenesi-domuzkenesi, duman ağacı, ebeiğnesi, ekşikulak, eşekzıpkanı, gargaburnu-garğa burnu, gelinalı, gelinküpesi, gızbaldırı, gözlük çiçeği, hanımçantası, hanımtuzluğu, hindiibiği, iğne-iğneli-iğnecik, inci çalısı, kargabağırsağı, katırboncuğu-katır boncuğu, kedibıyığı, kediboncuğu, kedidili, kelebek ağacı, kıkuyruk, kırboncuk, kocakulak ağusu, köpekdili-köpek dili-köpekdili otu, köpekkulağı, körük otu, kurtkuyruğu, kuşdili diken, küpe otu, memecik, memelik-memek, oğlakkulağı, orman çileği, orman üzümü, öküzkuyruğu-öküzguyruğu, örgü otu, petek otu, pisiburnu, pisikkulağı, püskül çalısı-püsküllü çalı, saman çiçeği, sarı kavun, sarmaşık tilkisi, serçedili-serçe dili, sığırkulağı-sığır kulağı, sinekkanadı, su pazısı-su pazusu, şimşek otu, taraklı otu-taraklı ot, tavukkanadı, tayboncuğu, yayla üzümü, yersiki-yer siki, yılan kabağı, yilankamçısı, yilkukulak.

Türkçe-Arapça/Arıpça-Türkçe olan bitki adları: ayı mısırı, Acem arpası, cennetkuşu, davul çiçeği, kalp çiçeği, kandil çiçeği-kandilçiçeği, makas otu, melekkanadı, merkepulağı, minare otu, sat otu, surahi kabak, şemsiye çiçeği, şeytanküpesi, tavus çiçeği-tavusçiçeği, tespihcik, zeytinüzümü.

Türkçe-Farsça/Farsça-Türkçe olan bitki adları: borazan çiçeği (T.+Far.+T.), kedimerdiveni, küpeli meşe, orak gülü, sarı nergis-sarı nergiz, su sümbülü, avize çiçeği, çobankirpiği, çobantorbası, horozkuyruğu, kağıt çiçeği, leylek otu, para otu, pembe inci çalısı (Far.+T.+T.), piç üzümü, süvariıldızı.

Türkçe-Rumca/Rumca-Türkçe olan bitki adları: kulak mantarı-kulakmantarı, su biberi-su büberi, su kestanesi, yer muşmulası, fener çiçeği, fırça ağacı, ıstakoz çiçeği, papazsakalı.

Bütün bu elde edilen bilgilerle birlikte benzetme sanatının bitki adlarının oluşumunda ne kadar önemli bir yere sahip olduğu gözler önüne serilmektedir. Benzetme ile ilgili aynı durum Türk dilinde olduğu gibi diğer dillerde de varlığını gösterip bitki adlarının oluşumunda oldukça etkili olmuş ve o dilin söz varlığına olumlu katkılar sağlamıştır. Sadece 24 eser taramasından elde edilen bunca veriden de anlaşılacağı üzere bitki adlarının ve bitki adlarının özelinde benzetmelerle kurulan bitki adlarının fazlalığı, taranması muhtemel olan diğer eserlerle birlikte daha da geniş çaplı bir alanın varlığını göstermektedir. Böylelikle bir edebi sanatın gerek anlatımı etkili hale getirmede gerekse dilin söz varlığını zenginleştirmedeki rolünün büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Kısaltmalar

- Ar.** : Arapça
Çin. : Çince
Eş anl.: Eş anlamlı
Far. : Farsça
Fr. : Fransızca

Gr.	: Grekçe
İng.	: İngilizce
Yun.	: Yunanca
İt.	: İtalyanca
Krş.	: Karşılaştırınız.
Öİ	: Özel isim
Rum.	: Rumca
T.	: Türkçe
<?	: Kökeni bilinmiyor.

Kaynakça

- Aksan, D. (2006/2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara, Engin Yayınevi.
- Aksan, D.(1990/2009). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alkayış, F. (2007). *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bedevian, K. A. (1936). *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language*. Kahire, Argus and Papazian Presses,.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. USA.
- Canpolat, M. & Önler, Z. (2016). *Edviye-i Müfredde*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları..
- Doğan, Ş. (2011). *Ebulfeyz Mustafa Efendi-Risâle-i Feyziyye fi Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye*. İstanbul, Değişim Yayınları.
- Duran, A. (1998). Türkçede Bazı Bitki Adlarının Veriliş Sebepleri. *Türk Dili Dergisi*, 1 (555), 223-229.
- Ebcioğlu, N. (2009). *Bitki Adları Sözlüğü*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Efe, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erol, H. A. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N)/ II (O-Z)*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karol, S., Suludere Z. & Ayvalı, C. (2010). *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçüker, P. (2010). Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3/11 Spring 2010*.
- Mete, O. (2009). *Kabalıcı Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Miandji, A. (2019). *Tıbbi Bitkiler Atlası*. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Önler, Z. (1990). XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri. *Journal of Turkish Studies*, 14, 357-392.
- Önler, Z. (2004). XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları. *Kebikeç*, 18, 273-301.
- Paçacıoğlu, B. (2014). *İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü*. Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Podol'skaya, N. V. (1978). *Slovar' Russkoy Onomasticheskoj Terminologii*. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türki*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, İ. (2016). Filoloji ve Botanik Alanlarının Kavşağında Yerel Fitonimler (Bitkiadları) Meselesi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, 775-791.
- Şahin, İ. (2018). *Adbilim*. Ankara, Pegem Akademi.
- Tuzlacı, E. (2011). *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Tuzlacı, E. (2016). *Türkiye'nin Geleneksel İlaç Bitkileri*. İstanbul, İstanbul Tıp Kitabevleri.
- Türk Dil Kurumu, (1993). *Derleme Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları. *TÜBAR*, 17, 285-306.
- Uçar, İ. (2013). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *Teke Dergisi*, 2 (1), 1-19

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021

Gönderim Tarihi: 23 Ocak 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Antakyalı, B. (2021). “Necati Cumalı'nın Zeliş (Tütün Zamanı) Romanında Yapı ve İzlek”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 188-211.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.866910>

NECATİ CUMALI'NIN ZELİŞ (TÜTÜN ZAMANI) ROMANINDA YAPI VE İZLEK

Banu ANTAKYALI*

Öz

Bu çalışma 20. yüzyıl Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Necati Cumalı'nın Zeliş (Tütün Zamanı) adlı romanını olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı, izlek gibi yapısal / teknik öğeler bağlamında odağa almaktadır. Şiir, roman, hikâye, tiyatro ve deneme gibi türlerde eserleri bulunan, sürekli okuyan, yazan, üretken bir yazar olan Necati Cumalı'nın ilk romanı Zeliş (Tütün Zamanı), iki gencin aşkları üzerinde yaratılan tüm baskı mekanizmalarına karşı bu uğurda verdikleri mücadeleyi ana eksene yerleştirerek Urla'nın sosyal, ekonomik, kültürel hayatı ve tütün ekicilerinin yaşamlarını konu edinir. Çevresinde olup biten her şeye karşı duyarlı olan yazar, keskin gözlem gücüyle bunları eserlerinde yazılacak birer malzemeye dönüştürür. Yazarın Anadolu'nun çeşitli yerlerinde avukatlık yaptığı yıllarda yaşadığı, tanıklık ettiği hikâyelerin duygu ve düşünce dünyasında yeni ufuklar açmasıyla birlikte o hikâyelerden esinlenerek kaleme aldığı anlatılarından biri olan Tütün Zamanı, başkişi Zeliş'in şahsında ve tek bir olay örgüsü etrafında bireysel bir temayı, aşkı ele alır. Eserlerinde bireysel temadan hareketle sosyal temalara da yer veren yazar, bu romanında da köy / kasaba insanının sıkıntılarını, yaşam mücadelesini içeriden, gözlem gücü yüksek bir bakış ve canlı ifadelerle anlatır. Özellikle çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği ve yazarın ifadesiyle “eserlerinin dekoru”nu oluşturan ve neredeyse tüm yapıtlarında ortaklaşan bir mekân olan Urla, bu romanda da işlevsel bir rol üstlenerek aşk ve diğer kişisel ilişkilerin yanı sıra tıpkı yaşayan bir karaktermişçesine canlı ve ayrıntılı tasvirlerle anlatılır. Kadın – erkek arasındaki ilişkide yeni bir kadın kimliğini temsil eden ve direnciyle kendisini var eden bir kadını ön plana çıkaran Zeliş (Tütün Zamanı) adlı roman, aşkın deneyimlenmesi konusunda kadın karakter ile erkek karakter arasındaki farklılara vurgu yapar. Bu çalışma, söz konusu vurgu ve yeni kadın kimliği üzerinden Zeliş (Tütün Zamanı) adlı romanı, bakış açısı ve anlatıcı düzeni, olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve izleksel kurgu açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zeliş (Tütün Zamanı), Aşk, Kadın, Yozlaşma, Çatışma, Başkaldırı.

The Structure and Theme In Necati Cumalı's Zeliş (Tütün Zamanı)

Abstract

This study focuses on Necati Cumalı's novel Zeliş (Tütün Zamanı), one of the important writers of 20th century Turkish literature, in the context of literary elements such as plot, characterization, time, space, perspective and theme. Necati Cumalı's first novel Zeliş (Tütün Zamanı), who is a prolific writer who reads, writes and writes works in genres such as poetry, novel, story, theater and essay, is the main axis of the struggle they give to this cause against all the oppression mechanisms created on the love of two young people. social, economic and cultural life of Urla and the lives of tobacco cultivators. The writer, who is sensitive to everything that happens around him, transforms them into materials to be written in his works with his sharp

* Dr., E-Posta: banuantakyali@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6375-2571>.

observation power. *Tütün Zamanı*, one of the narratives inspired by the stories that the author lived and witnessed during his years as a lawyer in various parts of Anatolia opened new horizons in the world of emotions and thoughts, addressed an individual theme and love in the person of Zeliş and around a single plot. The author, who also includes social themes based on the individual theme in his Works, also in this novel, tells the troubles of the village / town people, the struggle for life from within, with a high observation power and lively expressions. Especially, Urla, which is a place where childhood and youth passes and which forms the “decor of his works” as the author says, and which is common in almost all of his works, is also depicted in this novel with lively and detailed descriptions as if he was a living character, as well as love and other personal relationships by taking on a functional role. The novel *Zeliş (Tütün Zamanı)*, which highlights a woman who represents a new female identity in the relationship between men and women and creates her with her resistance, emphasizes the differences between male and female characters in terms of experiencing love. This study aims to examine the novel *Zeliş (Tütün Zamanı)*, from the point of view and narrator plane, plot, time, place, personal staff and thematic fiction, through this emphasis and new female identity.

Keywords: Zeliş (*Tütün zamanı*), Love, Woman, Degeneration, Conflict, Revolt.

Giriş

Necati Cumalı, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında roman, öykü, tiyatro ve şiir edebi türlerinde eser vermiş, insana dair gerçekleri toplumcu – gerçekçi çizgide, yalın, etkili bir anlatım ve keskin gözlem gücüyle dile getirmiştir. Yazarın yapıtlarına ve üzerine yazılanlara bakıldığında öncelikli olarak dikkati çeken, roman ve hikâye kurgusu içinde mekânın önemli bir işleve sahip olduğudur. Çocukluğunun geçtiği, yaşamı ve anılarında özel bir yer tutan Urla ilçesi, sosyal yaşamı, tütün yetiştiriciliği ve gelenek görenekleriyle onun roman ve hikâyelerini biçimlendiren bir işleve sahiptir. Diğer yandan avukatlık mesleğinden ötürü geniş yelpazede insan tanıma fırsatı elde etmiş olması ve Urla’da avukatlık yaparken tanık olduğu gerçek olaylar, onun pek çok eserinin konusunu oluşturmuş yahut biçimlendirmiştir. Yetiştigi coğrafya ve mesleğinden ötürü Anadolu insanını yakından gözleme fırsatı olan yazar, katı yaşam koşullarının belirlediği insanların yaşamlarını yazmaya *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanıyla başlamış, insanı ön plana alan tutumuyla yazdığı bu eser, onun edebi yaşamının dönüm noktasını oluşturmuştur.

1. Romanın Kimliği

Necati Cumalı’nın ilk romanı olan *Zeliş*, ismini eserin başkişisinden alarak içeriğine dair de ipuçları barındırır. Roman, 3 Eylül 1957’de İzmir’de yazılmaya başlanmış, 13 Haziran 1959 yılında Paris’te tamamlanmıştır. Kitap olarak basılmadan önce Vatan gazetesinin 12 Nisan 1959 – 1 Temmuz 1959 tarihli sayı aralığında “*Tütün Zamanı*” adıyla tefrika edilmiştir. Tamamlandıktan sonra yine aynı yıl ve adla Remzi Yayınları tarafından kitap olarak ilk baskısını yapmıştır. 1960 yılında sinemaya, 1973 yılında televizyona film olarak uyarlanan roman, Türkiye radyolarında arkası yarın programı olarak da yayımlanarak ününü daha da artırmıştır.

Necati Cumalı’nın Türk edebiyatında en çok tanınan ve okunan eseri *Zeliş (Tütün Zamanı)*, İzmir’in Urla ilçesinde tütün ekme ve toplama zamanına denk gelen bir aşk öyküsü çerçevesinde yöre halkının tarıma dayalı yaşamı ile gelenek ve göreneklerini; sosyokültürel, ekonomik, coğrafi göndergeleriyle de Urla ve çevresini anlatır.

2. İsimden İçeriğe

Zeliş romanının ilk adı, *Tütün Zamanı*’dır. Necati Cumalı’nın avukatlık yaptığı yıllarda kendisine başvuran bir genç kızın davasından esinlenerek yazdığı romanın merkezî unsurunu ana kahraman Zeliş’in aşkı uğruna mücadelesi oluşturur. Dönemin toplumsal yapısı göz önünde tutulduğunda Zeliş’in romanın hemen her anlatı kesitinde aile çevresine ve bütün kasaba halkına karşı aşkını cevval bir tutumla savunması, yayımlandığı yıldan itibaren büyük ilgi görmüş; okur ve izleyici roman ve filmi, *Tütün Zamanı* olarak değil, *Zeliş* olarak adlandırmıştır. Bu noktayı dikkate alan yazar, 1959 yılındaki ilk baskısından sonra 1971 yılındaki ikinci baskısıyla birlikte romanın adını “*Zeliş*” olarak değiştirir. Eserin olay örgüsünün Zeliş’in kişiliğine koşut olarak ilerlemesi, anlatıcının odağını düzenli ve tutarlı biçimde özne konumundaki genç

kızın ruhsal enerjisine ayarlaması gerçekçi ve işlevsel olarak romanın temel örüntüsünü bütünleyerek isim – içerik örtüşmesini sağlamıştır.

3. Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi

Zeliş (Tütün Zamanı) romanı, ilahi / hâkim bakış açısı ve anlatıcı ile kurgulanmıştır. Yazar, üçüncü tekil şahıs ağzından başkışı ve yardımcı kahramanların psikolojilerini, olayların geçmişini, mekânın tüm özelliklerini ve zamana dair ayrıntıları “Her şeyi bilen hikâyeci.” (Stevick, 2017: 87) dikkatiyle okuyucuya sunar. Bu bakış açısında anlatıcı; nesneye, varlığa, kişiye yönelik her şeyi görme ve bilme ayrıcalığına sahiptir. Hem içinde bulunulan öykü zamanı hem de yaşanılmış zaman, yukarıdan / hâkim bir konumla izlenerek aktarılır ve açıklanır. Bu, ilahi anlatıcının belirgin niteliklerindedir. “Her şeyi bilme esasına dayanan bu bakış açısı ve anlatıcı düzlemi, yazara geniş imkânlar sunmaktadır. Böyle zengin imkânlarla donatılmış (teçhiz edilmiş) anlatıcı figür, adeta “Tanrı gibi” her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten gelecekte haber verir.” (Tekin, 2002: 50).

Zeliş (Tütün Zamanı) romanında ilahi anlatıcı, romanın yedi bölümden oluşan ilk kısmında, dışarıdan bir bakışla Zeliş ile Cemal’in tanışma hikâyesi hakkında bilgi verir. Zelişlerin geçişinin ipini koparıp Cemallerin tarlasına girmesiyle başlayan tanışma, dakikalar içinde karşılıklı duygusal etkileşime dönüşür. Hâkim anlatıcı, bu etkileşimin boyutunu ayrıntılarıyla hem içeriden hem de dışarıdan görme olanağına sahip biri olarak okurun dikkatine sunar:

“(…)Cemal, aceleyle keçinin ipiyle birlikte Zeliş’in elini de avuçlamış bulundu. Sadece Zeliş’in elini avuçlamakla da kalmadı. Burnunun dibinde saçlarının bir tuhaf kokusunu, dirseklerinin gerisinde dik göğüslerinin kendisini şaşırtan sertliğini, diriliğini duydu. İki de bütün vücutlarını, sırtlarını, saçlarının dibini, baldırlarının gerisini yoklayıp yüreklerinin hızını arttıran, sonra gene başladığı yere, ellerine dönen bir ürpermeye sarsıldılar. Dengeleri bozuldukları zaman, karşılaşan bakışları, birbirlerine, mahcup, ne olup ne bittiğini sorar gibiydi.” (Cumalı, 1983: 18 – 19).

Zeliş’in öykü zamanındaki durumunu ilk bölümden itibaren anlatmaya başlayan ilahi anlatıcı, bakış açısının verdiği imkânlar dâhilinde onun Cemal’le karşılaşmasının iç dünyasında yarattığı etkiyi gözler önüne serer. Bu, anlatıda onun hem gören hem hisseden hem yaşayan konumunu yansıtmada önemli bir göstergedir:

“(…) Bakışları Cemal’in avuçladığı eli üstüne takılı kaldı. Orada, nasırlı, kaba bir erkek elinin değmesini duyuyordu hâlâ. Kendiliğinden öbür elinin parmaklarının ucuyla o garip ürpertiye yakalamaya, anlamaya çalıştı. Garip şey, önce elinin üstünde, başını kaldırınca, zeytin ağacının üstünde, babasının yanı başında, kısacası bakışlarını her çevirdiği yerde, küçük büyük, sayısız, Cemaller görüyordu...” (Cumalı, 1983: 22).

Yarattığı kişiler hakkında her şeyi bilen, onlarla ilgili gizli saklı taraf bırakmayan anlatıcı, yüreğinde aşk filizlenen Cemal’in endişelerini, çaresizliğini, iç çatışmalarını hem iç hem dış dünyasını aktararak yansıtıran yüklendiği görev, hikâye ve okuyucu arasındaki mesafeyi kısaltır:

“Kuşluğa doğru, Cemal, sıkıntısından kalktı, su tenekelerini kaptı, tenekeleri iki ucundan askıya aldığı dayağı omuzladı, kuyunun yolunu tuttu. (...) Zeliş’i görmesi gerekti. Neden görmesi gerekti? Dün gece geç saatlere kadar uyumamıştı. Onu düşünmüştü. Uyuduğu zaman da rüyalar görmüştü. Hep onu görmüştü bu rüyalarda. Uyandırdığı zaman Zeliş aklına gelmişti. O görsün diye ateş yakmıştı. O duysun diye şarkı söylemişti. Bunları söylemek istiyordu Zelişe... (...) Konuşmuyorlardı. Çok kısa bir sessizlik geçti aradan. Bu sessiz zaman yıl gibi geldi Cemale. Şimdi kaçır gider, bir şey söylesem, diye zorladı kendini. Aksilik işte! Tek lâf gelmiyordu aklına!...” (Cumalı, 1983: 40 – 42).

Yazar anlatıcı, vaka zamanından geriye dönerek dışarıdan bir bakışla ve kendini ortaya çıkarmadan başkışı, yardımcı karakterler ve olayların akışıyla ilgili film şeridi misali özet bilgiler verir. Zeliş’in anne ve babasının öykü zamanının öncesine dayanan evlilik hikâyesi, norm karakterlerden Bekir’in dokunaklı hayat hikâyesi, fon karakterlerden arzuhâlcî Sadık Efendi’nin geçmişten öykü zamanına taşınan hikâyesi

kahramanın dışında ancak hâkim anlatıcının bilebileceği ayrıntılarla entrik kurgunun içine yerleştirilerek okurun bilgisine sunulur:

“Yirmi beş yılı dolduruyordu evlilikleri. Recebin askere gideceği yıl anlaşmışlardı. Recep on dokuzundaydı o zaman, karısı on beş. İki yıl sözlü kaldılar. Recebin askerden geldiğinin ayı içinde, nişanı nikâhı tamamlayıp evlendiler. Sevdadan, hasretten ne çeyiz düşündüler doğru dürüst, ne de analarının babalarının bu işi düşünmesine zaman bıraktılar.” (Cumalı, 1983: 29).

“Öksüzdü. Babasını çok güç hatırlıyordu. Babasının ölümünden az bir zaman sonra, dayıları anasını başka bir kocaya verdiler. Bekir o zaman beş yaşını doldurmamıştı daha. Bir gün anasıyla iki tekerlekli bir yük arabasına binmişler, gitmişler, gitmişlerdi. Öğle sıcağında, başı anasının dizinde uyuyup uyandığını hatırlıyordu.” (Cumalı, 1983: 88).

“Sadık Efendi on beş yaşından askere gidinceye kadar tapu kaleminde odacılık, askerliğinde yazıcılık, askerlikten sonra da iki yıl adliyede mübaşirlik yapmış, sonra kendi deyimiyle, devlet kapısından ayrılarak serbest çalışmayı seçmişti. Civar köylülerin onun bu hükümet dairelerinde, adliyede geçen hizmetlerine, tecrübelerine güveni büyüktü.” (Cumalı, 1983: 161). Böylelikle ilahi anlatıcının zaman ve mekânla sınırlı olmadığı, kahramanların bütün geçmişini ince ayrıntısına kadar bildiği, onların ruhsal ve fiziksel yaşamlarına rahatlıkla girme şansı olduğu bir kez daha gözler önüne serilir.

“Tanrısal bakış açısının kullanıldığı metinlerde anlatıcının kendini saklama, tarafsızlık, ayrıntıları kullanma, rol benimsetme ve politize ya da angaje olmama ilkelerine bağlı kalması gereklidir.” (Eliuz, 2009: 1136). Bu tespitten hareketle roman dünyası ile okuyucu arasından çekilmesini beklediğimiz anlatıcı, romanda tarafsız konumunu terk ederek bahis konusu ettiği hikâyeyi okuyucuya dikkate değer ölçüde öznel düşünce ve eleştirisiyle aktarır:

“Sadık Efendi dilekçeyi yüksek sesle okudu. Dördü de cümlelerin kuruluşundan bir anlam çıkaramadılar, çoğu kelimeleri hayatlarında ilk defa duydukları hâlde, dilekçeyi pek beğendiler. Bizde beğenilecek her yazının anlaşılmasız olması öteden beri asıl olduğuna göre, onların bu davranışlarına hiç şaşmamak lazım! Toplumumuz Sadık Efendi'nin dilekçesine gelinceye kadar, anlaşılmasız sözleriyle bütün edebiyat jürilerini, bütün ünlü eleştirmecileri, hayran eden nice sayısız şairler, nice büyük yazarlar yetiştirmiştir!” (Cumalı, 1983: 164).

Her şeyi bilen ve hikâyeye karışan anlatıcının objektifliğini yitirmesi Philip Stevick'e göre ise, anlatı evreni içerisinde anlaşılabilir bir şeydir: “Eserinde her şeyi bilen bir hikâyecinin temsil ettiği yazarın, sadece karakterlerinin iç dünyalarını vermekle kalmayıp, onları eleştirmesi de yüklendiği görevin bir sonucudur.” (Stevick, 2017: 116).

Anlatıcı, Zeliş ile Cemal'in yüreklerinde filizlenen aşkı, Zeliş'in gözü kara, cesur tavır ve direnişini, babası Recep'in edilgen tutumunu, sevdiği delikanlı Cemal'in endişelerini, çaresizliğini, Bekir ve Kör Fehmi'nin ikiyüzlü tavırları ve kirli oyunlarını, tütün ekicilerin yaşamlarını gözlemleyen, bütün ayrıntıları bilen ve aktaran bir konumdadır. Romanda ilahi / hâkim bakış açısını kullanan anlatıcı, başkişi de dâhil olmak üzere kahramanların ruh hâllerini yansıtmada zayıf kalmıştır. Romanda kullanılan özetleme, sahneleme, anlatma, geriye dönüş, iç monolog ve diyalog teknikleri ise anlatıma dikkate değer derecede zenginlik kazandırmıştır.

4. Olay Örgüsü

Zeliş (Tütün Zamanı), tek bir vak'a halkasına sahip iki yüz otuz yedi sayfalık bir romandır. Giriş kısmı ve dört bölümden oluşur. “Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir” başlıklı giriş bölümü, romanda olayların geçtiği Urla'yı tarihî, sosyal ve kültürel özellikleri, insanların yaşamları ve geçim kaynakları bağlamında tanıtır. Birinci kısmın yedi bölümünde Zeliş, Cemal ve aileleri, iki gencin arasında doğan aşk, yürek sancuları ve ağyarın (Bekir, Yaşar) varlığı işlenir. İkinci bölüm, Zeliş ve Cemal'in yakınlaşmaları, mektuplaşmaları, Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir'in hayat öyküsü ve genç kıza kavuşmak uğruna Kör Fehmi'den yardım istemesi üzerine kurulur. Üçüncü bölümde, Zeliş'in anne ve babasının Zeliş'le Cemal'in mektuplaşmalarını öğrenmeleri, kızlarını Kadıovacılıkların oğlu Cemal'den soğutmanın yollarını

aramaları, Kör Fehmi ve Bekir'in Zeliş'in gönlünü güzellikle yapmak için çareler üretmeleri anlatılır. Dördüncü bölümde ise, Zeliş ile Cemal'in günler süren kaçışları, yakalanıp yargılanmaları, rakiplerinin adli süreçteki kirli oyunları ve Cemal'in tutukluluk hâlinin bitmesiyle birlikte iki gencin kavuşmaları konu edilir.

Birbirini seven iki gencin aşk ve çıkar ilişkileri karşılığında ele alınan aşkları, çatışmaların varlığıyla devingenlik kazanır. Kişiler arası, aile içi ve aileler arası çıkar beklentilerinden doğan çatışmalar, Zeliş ve Cemal'in aşkları çevresinde gelişir. "Eserin bütününe ele aldığımızda yaşanan ana çatışmayı; sevdiği insana her şeyi ile bağlanan, kararlı bir insanın hem karşı çıkan ailesiyle hem onu zorla elde etmek isteyen kişiyle çatışması olarak değerlendirebiliriz." (Kocabıyık, 2006: 39).

Bölüm başlıklarına bakıldığında, Zeliş'in hikâyesinin tütün zamanı üzerinden anlatıldığı dikkat çekmektedir.

4.1. Birinci Bölüm

"Dipler" başlıklı birinci kısım, yedi bölümden meydana gelir. Bu bölümler sırayla "Bir Çürük Urgan", "Zelişin Nesi Var?" "Babalık Hakkı", "Baykuşlarla Serçeler" "Gece Ateşler Yanarsa", "Recebin Uykuları" ve "Çokluk Unutulan" adlarını taşır.

- Zeliş'in keçilerinin ipini kopararak Cemallerin küçük sebze bahçesine girmesi.
- Cemal ve ailesinin keçinin etrafını sarması.
- Zeliş ve kız kardeşi Rebiş'in keçiyi yakalamak için soluk soluğa bahçeye varmaları.
- Zeliş'in Cemal ve ailesi ile tanışması.
- Zeliş ile Cemal'in birbirlerinden etkilenmeleri.
- Zeliş ve Rebiş'in keçiyi alarak vedalaşıp çardaklarına doğru yola çıkmaları.
- Zeliş'in Cemal'den ötürü içine dolan yaşam sevinci, yol boyunca mutluluktan sekerek yürümesi, koşmak, şarkı söylemek istemesi.
- Cemal'in annesi ve babasının Zeliş'i çok beğenmeleri ve onu elden kaçırmaması için Cemal'i uyardıkları.
- Aşka düşen Zeliş'in baktığı her yerde Cemal'in hayalini görmesi ve iştahından kesilmesi.
- Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir'in Zeliş'in babası Recep'in ziyaretine eli kolu hediyelerle dolu olarak gelmesi.
- Bekir'in Zeliş'in niçin kendisinden kaçtığını sorgulaması.
- Zeliş'in babası Recep'in tanıtılması.
- Baba Recep ile karısı Fatma'nın tanışma ve evlilik hikâyeleri.
- Yörenin tüm halkı gibi onların da süregelen hayatlarının tütünün hizmetiyle geçmesinin vurgulanması.
- Zeliş'in ablaları Sıdika ve Ayşe'nin kocaya kaçma hikâyeleri.
- Zeliş ve Rebiş'in yetiştikçe babalarının üzerinden tarlanın yükünü almaları.
- On yedi yaşında olan Zeliş'in iki yıldır tarlanın bütün işlerini üzerine alması.
- Zeliş ile Rebiş'in Bekir ve Cemal üzerine konuşmaları. Talipler içinde gönüllerinin Cemal'den yana olması.
- Akşam sofrasından kalkan Cemal'in iç sıkıntısıyla dolup taşması.
- Cemal'in yüreğini ezen sıkıntı üzerine çadırlarının önünde ateş yakarak oyalanması.

- Alevler alçaldıkça Cemal'in sevincinin geçmesi, yüreğine musallat olan sıkıntının tekrar yerini alması ve Cemal'in bağıra çağıra şarkı söyleyerek bu ruh hâlimden kurtulmaya çalışması.
- Recep ve Fatma'nın kızları Zeliş'i Bekir'le evlendirme planları üzerine konuşmaları.
- Zeliş ile Cemal'in kuyu başında karşılaşp heyecanla konuşmaları.
- Zeliş'in peşini bırakmayan Gözlemeci'nin Oğlu Yaşar'ın kuyu başına gelerek iğneleyici bir şekilde Cemal ve Zeliş'le konuşması.

4.2. İkinci Bölüm

İkinci bölüm "Analar" başlığını taşır. "At Sineği", "Artan Sıcaklar", "Ay Büyürken", "Günler Gebe", "Bir Aşk Anlayışı", "Bir Meslek", "Kurt Yeniği", "Zelişin Yaşı" ve "Cemalden Zelişe" alt başlıklarından oluşur.

- Kuyudan çardağa dönüş yolunda Cemal'in, apansız karşılmasına çıkan ve kendileriyle imalı konuşan Yaşar'a sinirlenerek üzerine yürüyormuşçasına attığı her adım ve iç konuşmalarıyla ona haddini bildirmesi.
- Gündüzleri Zeliş'i göremeyen Cemal'in akşamları yüreğine sıkıntının çöküp mahzunlaşması.
- Cemal'in kuyu başında Zeliş'le yaptıkları kısacık konuşmayı tekrar tekrar aklına getirerek bunlardan anlam çıkarmaya çalışması.
- Cemal'in sabaha kadar Zeliş ve Yaşar'la karışık ipe sapa gelmez rüyalar görmesi.
- Cemal'in günlerinin Zeliş'i görebileceği ümidiyle geçmesi, akşam olduğunda yüreğine sıkıntıların çöreklenmesi.
- Recep'in tarlasında işlerin yetişmemesi ve Cemal'in kız kardeşlerinin onlara yardıma gelmesi.
- Tarlada tütün işi bittiğinde Zeliş ile Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın kızlarının canciğer dost olması.
- Ali Onbaşı'nın çardaklarının önünde bir eğlence tertip edilmesi.
- Çevrede yaşayan kadın erkek, çoluk çocuk herkesin bu eğlenceye katılması.
- Önce Ali Onbaşı'nın büyük kızıyla Zeliş'in daha sonra sırayla diğer genç kızların ikişer ikişer oynamaya kalkması.
- Oyun sırasının erkeklere gelmesiyle Cemal'in terden sıırıslıklam olana kadar zeybek oynaması.
- Cemal'in bir an için Zeliş'in bir davranışından ötürü kendisiyle hiç ilgilenmediğini düşünüp ona karşı düşmanlık duygusuna kapılması.
- Zeliş ile Cemal'in kalabalığın eğlenceye daldığı bir sırada işaretleşerek tenha bir yere gidip birbirlerine sokulmaları.
- Kalabalığın Zeliş ile Cemal'in yokluğunu fark etmesi ve annesinin ortadan kaybolan Zeliş'e tepki göstermesi. Bu olay üzerine kocası Recep'e Zeliş'i bir an önce evlendirmeleri gerektiğini söylemesi. Tütünler kalkar kalkmaz Zeliş'le Bekir'i evlendirme planları yapan anne ve babasının sözlerini Zeliş'in duyması.
- Kuşluk vakti testi doldurmak üzere kuyuya giden Zeliş'in Yaşar'la karşılaşması ve oğlanın gösterdiği yılışık tavırlar üzerine öfkeyle onu aşağılaması. Bunun üzerine Yaşar'ın haset ve kinle dolarak kendisinde gönlü olmayan Zeliş'in istediği birisine varmasını engellemek için hakkında dedikodu çıkarması.
- Zeliş'in büyüğü Ayşe'nin çocuğuyla birlikte koca evini terk edip baba evine dönmesi. Kocasının gelerek karısı ve çocuğunu tekrar eve götürmesi.
- Zeliş'in çardağının civarında dolaşan Cemal'e mektuplaşma yoluyla haberleşmelerini söylemesi.

- Yaşar'ın Zeliş'ten öç almak amaçlı çıkardığı “Cemal, Zeliş'i kaçırarak” dedikodusuyla tüm kasabanın çalkalanması.
- Laf getirip götüren konukomşu yüzünden Zeliş ve Cemal'in ailelerinin arasının açılması.
- Yaşar'ın Bekir'e Zeliş'le Cemal'in yavuklu olduğunu, Zeliş'i boşuna beklememesi gerektiğini söyleyerek Bekir'in kafasını karıştırması. Bekir'in Recep Ağa'ya sitemde bulunması.
- Recep'in tütün işlerini kolayladıktan sonra bir yolunu bulup kızını kaçırabileceğini Bekir'e söylemesi.
- Zeliş'e mektup yazacak olan Cemal'in kitapçıdan “En Sevilen Maniler” kitabı, defter, kalem alması. Zeliş'le Cemal'in mektuplaşmaya başlamaları.
- Zeliş'in Cemal'e âşık olduktan sonra Bekir'i gördükçe terslenmesi, burun kıvrması, yüksek sesle söylenmesi ve Bekir'in bunu kabullenememesi.
- Bekir'in hayat hikâyesinin anlatılması.
- Bekir'in kız kaçıran kişilere yordakçılık eden Kör Fehmi'den yardım istemesi. Beraber Zeliş'i kaçırmak için plan yapmaları.
- Ali Onbaşı'nın oğlu Cemal'i Bekir'e karşı uyarması.
- Cemal'in Zeliş'le evlenmek için hiç parasının olmamasını dert etmesi.
- Bekir'in Recep'in çardağına gelip Zeliş'in yaşını öğrenmeye çalışması.
- Cemal ve Zeliş'in mektuplarında birbirlerine ayrılmama ve kavuşmaları yönünde her türlü engelle mücadele etmek için söz vermeleri.

4.3. Üçüncü Bölüm

“Uçlar, İğne Atımı” adını taşıyan üçüncü bölümün alt bölümleri yoktur.

- Zeliş'in annesi Fatma'nın Cemal'in kızına gönderdiği mektupları bulması, bunu kocasıyla paylaşması ve kızının üzerinde büyü olduğunu düşünerek büyüü bozdurmak üzere aynacı kadının yanına Urla'ya gitmesi.
- Kavalalı Recep ile Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın aileleri arasındaki münasebetin, komşuluk bağlarının kesilmesi.
- Zeliş ve Cemal'in iki ay boyunca birbirlerini yakından görecekleri umuduyla yaşayıp görememeleri.
- Kuyuya testi doldurmaya giden Rebiş ile Yaşar'ın karşılaşması ve kavgaya tutuşmaları.
- Bekir ve Kör Fehmi'nin Zeliş'in aklını çelmesi için Bohçacı Sümbül kadın ile anlaşması, Sümbül'ün Zeliş'i tuzağına düşürememesi.

4.4. Dördüncü Bölüm

“Nadas” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, on iki alt başlıktan oluşur:

“Güz Türküsü”, “Evdeki Hesaplar”, “Uzun Süren Bir Bekleyiş”, “Tanrı Misafirleri”, “Savcılık Yüksek Makamına”, “Hayatın En Kısa Günü”, “Herkesin Derdi”, “Küçük Damın Haftası”, “Değmeyin Yavruya... Niğde Beyleri, Beyleri...”, “Çarşamba Yollarında Kelepçe Kollarında”, “Açık Yargılama”, “Gelin”

- Kör Fehmi'nin Zeliş'i kaçırmak için Necmi ile anlaşması.
- Kuvvetli yağmur yağması sonucu çardağa hapsolan Zeliş ve ailesinin sıcak, samimi bir sohbeta girişmeleri.

- Külüstür Necmi, Kör Fehmi ve Bekir'in dört yol ağzında Zeliş'i kaçırmak için beklemeleri.
- Recep ve kızı Rabiye'nin Urla'daki evlerine gitmek üzere yola çıkmaları. Rabiye'nin Kör Fehmi'yi çizmelerinden tanınması ve ablasını kaçırmak üzere yolunu gözlediklerini anlaması.
- Babası gözden kaybolur kaybolmaz Rabia'nın bütün çabukluğuyla ablası Zeliş'i durumdan haberdar etmesi.
- Zeliş ile Cemal'in kaçması.
- Zeliş'in kaçması üzerine annesi Fatma'nın ortalığı ayağa kaldırması ve iki ailenin kavgaya tutuşması.
- Kör Fehmi ve Bekir'in Cemal ile Zeliş'in peşine düşmesi.
- Zeliş ile Cemal'in cinsel birliktelik yaşamaları.
- Kaçak iki gencin Cemal'in tanıştığı Laz Ziya'nın evine sığınmaları.
- Kör Fehmi ve yordakçılarının savcılık yüksek makamına Cemal'in Zeliş'i kaçırdığına dair dilekçe yazmaları. Kör Fehmi ve beraberindekilerin savcının yanına varıp Cemal ve babasından şikâyetçi olmaları. Yalancı şahitlik neticesinde Ali Onbaşı'nın oğlu Cemal'e yardımdan tutuklanması.
- Zeliş ile Cemal'in dağ, tepe, bayır aşarak kaçmaya devam etmeleri. Harap bir bağın ortasında basık bir dama yerleşmeleri.
- Topal Avni Bey'in üç gündür tütün deposundan dışarıya adım atmadığını bildiği yarıcısı Ali Onbaşı lehine tanıklık yapmak üzere savcının makamına gelmesi. Tutukluluk kararına itiraz dilekçesini inceleyen hâkimin Ali Onbaşı'nın tutukluluğunun kaldırılmasına karar vermesi. Kör Fehmi'nin buna tepki göstermesi.
- Zeliş ve Cemal'in jandarmalar tarafından her yerde aranmaya devam edilmesi.
- Zeliş ve Cemal'in çapkınlığıyla ün yapmış Nuri Bey'in zeytinliklerinde çalışmaya başlamaları. Nuri Bey'in Zeliş'e asılması. Zeliş ile Cemal'in bir daha işe gelmemeleri.
- Zeliş ile Cemal'in İzmirli başka bir tüccarın zeytinliğinde iş bulmaları. Çalışmalarının ikinci gününde zeytinliğin altından geçen yolda traktörüyle giden Nuri Bey'in Zeliş ile Cemal'i tanıyarak üstü kapalı bir şekilde iki jandarma ile kır bekçisi İsmail Onbaşı'yı onların bulunduğu tarlaya yönlendirmesi.
- Kır bekçisi İsmail Onbaşı'nın Cemal'i yakalayıp kelepçelemesi. Tarlada çalışanların aralarında para toplayıp Cemal'in cebine para koymaları.
- Bekçiler arasında kolları kelepçeli bir şekilde karakola doğru yürüyen Cemal ile yeldirmesinin eteklerini savurarak yürüyen Zeliş'in geçtikleri her yerde peşlerine meraklı bir grubun takılması.
- Savcının Cemal ile Zeliş'i sorguya çekmesi. Zeliş'in kendi rızasıyla kaçtığını söyleyerek canla başla Cemal'i savunması.
- Açık yargılamayla sulh ceza hâkiminin önüne çıkan Cemal ve Zeliş'in savunmalarını dinleyen kalabalık grubun tezahüratla onlara destek vermesi.
- Cemal'in tutuklanması. Zeliş'in hapisane kapısının parmaklıklarına sıkı sıkı sarılıp babasına teslim edilmeyi reddetmesi.
- Cemal'in dayısı Barbaroslu Mehmet ve babası Ali Onbaşı'nın Zeliş'in babası Recep'in Bekir'e olan borçlarını ödemeyi kabul etmesi.
- Recep'in şikâyetini geri alması.
- Yusuf Başçavuş, Zeliş, Recep ve Ali Onbaşı birlikte Avukat Nihat Bey'in yazıhanesine gidip Zeliş ile hapisanedeki Cemal'in ilansız evlenmeleri için gerekenin yapılmasını istemeleri.
- Aynı gün avukatın, koltuğunun altında küçücük bir bohça ve yanında Cemal'le birlikte Zeliş'in Urla – İzmir otobüsüne doğru koştuğunu görmesi.

- Zeliş'in avukatı görünce yanına gelip Cemal ile evlendiğini, nikâhtan geldiklerini ve İzmir'e tütün işlemeye gideceklerini söylemesi.

- Zeliş'in otobüsün arka camından kendilerini uğurlamaya gelen hısımlık akraba ve avukata el sallayarak veda etmesi. Geride kalan kalabalığın arka camda yazılı yazıyı okuyarak karşılık vermeleri: "Güle güle!"

5. Zaman

İlk baskısı 1959 yılında *Tütün Zamanı*, ikinci baskısı 1971'de *Zeliş* adıyla yayımlanan roman, Necati Cumalı tarafından kitabın son sayfasına düşülen nottan anlaşıldığı üzere 3 Eylül 1957 yılında İzmir'de yazılmaya başlanmış, 13 Haziran 1959 tarihinde Paris'te tamamlanmıştır. Romanın yazılma zamanı ile öyküleme zamanı birbirine yakındır. *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanının vaka zamanı, II. Dünya Savaşı sonrası 1950 yılıdır:

"— (...)Kaç senesindeyiz şimdi?

—Ne yapacan?

—Ona göre bir hesabım var elbet!

Bekir düşündü:

—Ben askere gittim kırk üçtü. Harp vardı. Daha evvel Burunsuz çiftliğinde dağlarda koyunların ardındaydım. Bilmem ki ne zaman başladı. Kimi otuz dokuz der, kimi kırk... Kırk bir, kırk iki hep harp vardı... Şimdi sene elli!" (Cumalı, 1983: 104).

Sıradizimsel bir kurgu içinde aktarılan olaylar, temmuz ayının ilk günleri, bir öğle vaktinden itibaren gerçekleşmeye başlar. Romanın ana ekseninde yer alan Zeliş ile Cemal'in tanışmaları üzerinden başlayan olay dizileri 1950 yılı, Temmuz – Ekim arası üç aylık bir zaman diliminde meydana gelir. Zeliş ile Cemal'in uzunluk – kısalık bakımından zaman kavramının göreceliği üzerine sohbetlerinin, olayların gerçekleştiği zaman diliminin belirlenmesinde dikkate değer derecede katkı sunduğu gözlemlenir:

"Zeliş az düşündükten sonra sordu:

—Kaç ay oldu biz seninle sevişiriz?"

—Yazdan beri...

—Öyle ya yazdan beri! Yaz başından beri, üç dört ay oldu!

—Bizim tütün çapası yeni bitmişti...

—Biz gene dipleri yeni kırdık...

—Temmuz başlarıydı olsa olsa...

—Üç ayı geçti demek ki..." (Cumalı, 1983: 181).

Zeliş ile Cemal'in birbirlerine âşık olmaları, kaçmaları ve evlenmelerini kapsayan dönem üç aylık bir süreçtir. Romanın genel vakası da bu üç aylık süreci kapsar. Zaman, başkişi Zeliş'in sabahleyin yeni biçilmiş buğday tarlasına bağladığı keçilerini öğleye doğru yerinde bulamaması ile başlar ve bu andan itibaren ileriye dönük biçimde akar. Hikâyenin aktarımında başlangıçtan itibaren günler, kronolojik akışa paralel bir zamansal eksenle art arda "şimdi"yi kapsayacak biçimde ilerlerken ara ara da sosyal zaman belirsiz bir akışla sıralanır:

"Öğleye geliyordu. İri zeytin ağacının altında, yabani erguvan dallarından örülmüş çardağın içi loştu iyice, serindi de. Dışarda ise bulutsuz bir Temmuz göğü, öğle güneşinin yakıcı aydınlığıyla dolup taşıyordu." (Cumalı, 1983: 13), "Recep güneşin batmasına yakın kasabadan döndü." (Cumalı, 1983: 27), "Ertesi gün, ikindiüstü Uurlaya inerken, Bekir Recebin tarlası önünde, incirin altında, eşiğini durdurdu." (Cumalı, 1983: 86), "Ertesi gün, daha ertesi gün Recebin tarlasının önünden geçtikçe, Zelişin kendisine bakıp gülmesini bekledi. (...) Aradan birkaç gün daha geçince, Bekirin hesaplı kitaplı hayatından, bu küçük

heyecan anı silinip gitti.” (Cumalı, 1983: 90), “Ağustos sonlarına doğru, bir akşamüstü, Zeliş’le kardeşi tarladaydılar.” (Cumalı, 1983: 109), “Kör Fehmi ağustos sonlarına doğru bir iki defa Recebin tarlası etrafında dolaşırken görüldü.” (Cumalı, 1983: 118), “Ekim ortalarına yaklaşıyordu.” (Cumalı, 1983: 127), “Cumartesi, pazar, pazartesi, salı geçti, bekçilerin, candarmaların Uurlanın dört bir yanını araştırmaları boş çıktı.” (Cumalı, 1983: 193), “Zelişle Cemal o haftayı, ilçede olup bitenlerden habersiz damlarında kapalı geçirdiler. (...) Gizlendiklerinin üçüncü günü, onları arayan iki kır bekçisi, harap bağın altından geçen yoldan ayrılp, dama kadar yaklaştılar. (...) Dördüncü günü yaşayışlarında bir değişiklik olmadı. (...) Beşinci gün, hava sertleşti.” (Cumalı, 1983: 197 – 198).

Romanın temel anlatısı içindeki rollerine göre sahneye çıkan insanların, Zeliş’in hikâyesindeki önem derecelerine göre andan geçmişe dönülerek yaşamsal süreçleri özetlenir. Anlatının aktüel gerçekliğinden geçmişe dönülmesi, kronik yapıyı bozarak akronik zamanlı bir anlatım oluşturur. Örneğin Zeliş’in babası Recep ile annesi Fatma’nın tanıtıldığı kısım, geriye dönüş tekniğiyle anlatılır:

“Yirmi beş yılı dolduruyordu evlilikleri. Recebin askere gideceği yıl anlaşmışlardı. Recep on dokuzundaydı o zaman, karısı on beş. İki yıl sözlü kaldılar. Recebin askerden geldiğinin ayı içinde, nişanı nikâhı tamamlayıp evlendiler. Sevdadan, hasretten ne çeyiz düşündüler doğru dürüst, ne de analarının, babalarının bu işi düşünmesine zaman bıraktılar. O gün bu gündür beraber çalışırlardı tütün tarlalarında.” (Cumalı, 1983: 29).

Romanda geçmişi hakkında bilgi verilen bir diğer kahraman Boşnak Bekir’dir. Vaka zincirinde geriye gidile anlatıya eklenen unsurların niteliği bakımından yazar, okuyucunun zihninde kahramanı kendi iç gerçekliği içinde değerlendirmeyi mümkün kılar:

“Askerde okuyup yazma öğrenmiş, çavuş olmuştu. Cebinde çavuş aylıklarından bile biriktirdiği üç beş kuruş vardı. Tezkere aldığından bu yana, aradan geçen beş yıl içinde, yirmi dönümlük bir tarlanın, bir çift öküzün, bir damın, bir inekle bir de eşeğin sahibi oldu. Şimdi akli fikri evlenmekteydi. Bir çiftçinin hanesi kalabalık olmadıkça işi ilerleyemeyeceği yerleşmişti aklına. Tarlada yanında çalışacak, üstelik de her yıl bir çocuk doğuracak bir kadınla evlenirse, anasonla, buğdayla kalmaz, tütün eker, çocuklar masraf kapısı açmıca kadar yirmi dönümlük bir tarla sahibi daha olurdu. Bu yaşına kadar kadın nedir bilmemişti. Dişi diye bütün tanıdığı, ahırında beslediği, sırasında yükünü sarıp, sırasında hırsını söndürdüğü boz bir eşekti bütün hayatında, genelevlere para kıyamamış, tarlalarda yalnız gördüğü kadınlara da ne laf edeceğini şaşırması.” (Cumalı, 1983: 89).

Yazar-anlatıcının yardımcı kahramanların hikâyesine dair geriye dönüşlerle verdiği kısa kısa özetler, şimdiki zamanda gerçekleşen olayların sağlam bir temele oturmasını sağlar. Zeliş’ten yana umduğunu bulamadığı için ona zarar vermek isteyen karşıt güç Nuri Bey’in hikâyesine yapılan vurgu, okurun metnin içine çekildiği bir zemin oluşturma işlevselliğinin yanında roman zamanının da genişletilmesini sağlar:

“(…) Babasının bir hafta ev geçindirdiği para, Nuri Bey’e akşamdan sabaha yetmiyordu! (...) Nuri Bey, daha on yedi yaşında bar patronlarının, gazino sahiplerinin kapıdan karşıladığı namli hovardalar arasına karıştı. Hiç insafı yoktu babasına! Varsın ödesindi, ertesi sabah mağazasına damlayacak garsona bir gece önceki hesap pusulasını.” (Cumalı, 1983: 203).

Yazarın romanda kullandığı sosyal zaman belirteçleri, romanın öykü zamanının tütün zamanı olduğuna gönderme yapar. Her yıl yaz başlangıcında tütün zamanı geldiği için bağlara taşınan, yan yana uzanan, küçük küçük tarlaları, bağları eken, tek gözlü damlara, iki katlı bağ evleri ve çardaklara yerleşen Uurlalı çalışkan insanların sosyal zamanına ait bu unsurlar Zeliş’in bireysel zamanı ile birleştirilir. Anlatı kişilerinin büyük çoğunluğu tütüncülükle uğraştığı için romanda zaman tütünlerin kırılıp dizilmeye başladığı yaz mevsiminde başlar, nadas zamanı olan güz mevsiminde sona erer. Yazar, olay zamanı ile tütün zamanını eşzamanlılaştırarak birbiriyle ilişkilendirir. Anlatıcının olayları aktardığı zaman ile olayların geçtiği zaman büyük oranda birbirine yakındır. *Zeliş (Tütün Zamanı)* olay ağırlıklı bir roman olduğu için takvimsel zaman akışı hızlıdır.

6. Mekân

Mekân, olay örgüsünün ve anlatı kişilerinin inandırıcı biçimde sunulması için roman türünün vazgeçilmez arka plan ögesidir.

6.1. Çevresel Mekânlar

Çevresel mekân, olayların geçtiği yeri ifade eden bir kavramdır. Romanda olaylar İzmir'in Urla ilçesi ve çevresindeki tütün tarlaları, ova, bağ ve bahçelerde geçer. *Zeliş (Tütün Zamanı)*, geniş bir fiziksel mekân kurgusu içinde gelişir ve romanın izleksel kurgusunu biçimlendirecek şekilde konumlandırılır. Yazar, Zeliş ve Cemal'in jandarmadan kaçarken geçtikleri yerleri isimleriyle belirtir ve betimleyerek okuyucunun zihninde o coğrafyaya dair bir algı oluşturur.

6.2. Kapalı - Dar Mekânlar

Bir romanda mekânın açık-geniş yahut kapalı-dar olarak ifade edilmesi, onun fiziki boyutundan ziyade kahramanın ruhsal dünyasının dinamiklerine dair bir anlam dizgesi üretir. Bu anlam ilintisi, kapalı-dar mekân söz konusu olduğunda onun ruhsal açmazlarına yönelik bir karakter sergiler. Kahramanın kendini gerçekleştirme sürecini sekteye uğratan ve onda sıkışmışlık, yalıtılmışlık hissi yaratan her mekân, kapalı-dar olarak tanımlanabilir çünkü kişinin duygu süreçleri, mekân algısını yönlendirir. Bulunduğu mekânda kendini oldurabilme veya tersi durum, kişinin mekânı duyumsama sürecine yansır. Bu durum ruhsal bağlamda saadet getirebileceği gibi bir tehdit aracına da dönüşebilir. O halde "anlatı türlerinde mekân olgusu, olayların geçtiği topoğrafik zemin olmanın yanı sıra kahramanların varoluş kaygılarını da içlerinde barındıran bir yapı özelliği gösterirler." (Kanter, 2008: 39).

Zeliş (Tütün Zamanı) romanında Cemal'in yaşadığı çardak ve çevresi, kapalı – dar mekân özelliğine uygunluk gösterir. Bu mekânın darlığı "fiziksel anlamda küçüklüğünden değil, karakterin imkânsızlığından ve kendini orada sıkıştırılmış duyumsamasından kaynaklanır." (Korkmaz, 2007: 403). Toplum kurallarının ve geleneklerinin kadın ile erkeğin bir araya gelmesini onaylamadığı bir çevrede, hem Zeliş hem de Cemal, duygularını kontrol etmek ve baskılamak zorundadır. Cemal'in sevdiği kızı görmesine, onunla buluşup görüşmesine engel teşkil eden sosyal çevrenin varlığı, yaşadığı mekânın hareket alanını kısıtlayan özelliği ile birleşince daha da daralan bir yapıya bürünmektedir. Aşağıdaki alıntıda, anlatıcının Cemal'in bilincine odaklanarak onun mekânla yaşadığı çatışmayı yansıttığı görülebilir:

"Akşam sofrasından kalktıktan sonra Cemal, belki de ömründe ilk defa duyduğu, bir iç sıkıntısına tutuldu. (...) Çardağın önünde bir iki adım dolaştı. İşte, bütün gidebileceği yer! Küçük sebze bahçesiyle tütün sergisi arasında, üç beş adımda tükenen, küçük düzlük! (...) Cemal'in duyduğu sıkıntıyı duyan Cemal'in akranları, akşam sofrasından, son lokma ağızlarında sokağa fırlar! Köyde, kasabada, büyük şehirlerde bu olur. Ama kır yerinde?! Tarladan öteye üç adım atsa komşu tarlaya geçmesi gerekirdi Cemal'in. Orası da ya bir tütün tarlası, ya da bir bağdır. Sahibi seslenir, sorar elbet: 'Hey, kim var orada?' Ne diyebilirdi böyle bir soruya?" (Cumalı, 1983: 35).

Yaşadığı mekânın üç beş adımla tükenen fiziksel sınırlayıcılığının yanı sıra, Cemal'in Zeliş'ine herhangi bir bahaneyle ulaşabileceği yaşam alanı ve durumlarının olmaması mekânın duygu dünyası üzerindeki kuşatıcı etkisini de gösterir:

"Aslında duyduğu sıkıntı kolaylıkla geçebilecek bir duygudur onun. Cemal de bu sıkıntıyı duyan şehirli akranları gibi, fırlasa evinden, bir sinemada, bir dondurmacının önünde, Zelişini arayıp görebilse, karşıdan karşıya küçük bir el sallama, bir 'Nasılsın' yeterdi bu sıkıntısının dağılmasına. Ondan sonra döner yatağına girerse uyku tutardı gözünü. Ama Cemal'in gerçekleştirmesine imkân olmayan bir durumdu bu. (...) İçindeki sıkıntı gittikçe yüreğini eziyordu." (Cumalı, 1983: 35 – 36).

Çaresizlik, uykusuzluk, huzursuzluk gibi ruhu çıkmaza sürükleyecek duygularla imlenen ve yaşadığı mekâna kısırılmışlık, hapsedilmişlik hissi yaşatan bu açmaz, Cemal için bir kurtuluş imkânı sunmaz. O, algı dünyasında giderek daralan mekânla birlikte iç dünyasının bunaltan, boğan ve yutan

karanlığına gömülür. “Mekânın darlaşması, psikolojik açıdan çıkmazda olan karakterin, üzerine dünyanın yürüdüğünü hissetmesidir. Anlatı kişinin kendini kuşatılmış, sıkıştırılmış bulunduğu her durumda, mekân darlaşır. Böylesi hallerde yer, adeta karakterin ayakları altından kaçıyor gibidir.” (Korkmaz, 2007: 406).

Romanda dar-kapalı mekân, Cemal’le Zeliş’in birbirlerini görmelerini engelleyen, bu nedenle hayatlarını olumsuz şekillendiren, kendilerini gerçekleştirmelerine mani olduğu için ikisine de havasız ve dar gelen çardaklarıdır. “Kahramanların kendilik süreçlerini kısıtlayan kapalı-dar mekânlar, birey ve insanlara kendini mutsuz, huzursuz, yalıtık hissettirir.” (Şahin, 2017: 280).

6.3. Açık – Geniş Mekânlar

Mekân, açık ve geniş olarak adlandırıldığında, dramatik kurguda olayların akışına yön veren kahramanın psikolojisiyle ilgili yapı kastedilmektedir. Açık ve geniş mekânlar, huzur, barış, dinginlik, uyum gibi güven verici duyguların tezahüründe ruhsal bütünlüğü yakalamış kahraman(lar)ın algı dünyasına bağlı anlam kazanan bir yapıda ifadesini bulur. “Anlatı kişisi açık ve geniş mekânlarda kendini güvende hisseder; kimliği, varlığı, değerleri koruma altındadır. Ontolojik anlamdaki bu huzur ve güven duygusu varlığın içten dışa doğru açılmasını, akmasını sağlar. Mekândaki genişlik algısı da fenomenolojik anlamdaki bu akıştan kaynaklanır.” (Korkmaz, 2007: 411).

Romanın ana vakası, birbirine âşık olan ve karşılaştıkları engellerden ötürü birlikte kaçmak zorunda kalan iki gencin çaresizliği üzerine kurulur. Bundan ötürü roman, çoklukla fiziksel olarak açık-geniş mekânlarda geçer. Zeliş ile Cemal’in kaçarken geçtikleri mekânlar, kendilerini gizlemeye hizmet eden doğa, fiziksel olduğu kadar algısal olarak da açık ve geniş mekân örnekleridir. Buralar Urla, ova, tütün tarlaları, bağlar, geniş sebze ve meyve bahçeleridir. Zeliş ile Cemal’in güzelliklerle kurgulanan ilişkisinin zeminini oluşturan bu mekânlar, Cemal’in odun toplamaya gittiği günlerden karış karış bildiği yerlerdir. Bu da onlara açık ve geniş mekânın eminlik ve güven duygusunu aşılamaştır: “Gece yaklaşıyordu. Hiçbir telaş yoktu hallerinde. Henüz daha nerede geçireceklerini konuşmadıkları geceyi, rahat, gamsız, tasasız karşılayan bir davranışları vardı” (Cumalı, 1983: 148).

Cemal çardak ve çevresinde sıkışmışlık ve güvensizlik duygusunu yoğun bir şekilde yaşarken ilerledikleri arazi, karış karış tanıdığı, bildiği yerler olduğundan kendini rahat, emin ve güvende hisseder, bu duyguyu Zeliş’e de geçirir. Arazinin durumu, peşlerine düşenlerin gözlerinden kolaylıkla kaybolmalarına yardım eden bir yapıdadır. “Bayırı uzunlamasına aşır da, öbür ucuna vardıkları zaman, Kör Fehmi ile aralarında aşılması güç bir çetirlik bırakmışlardı. Üstelik kendilerinin tepenin ne tarafına uzaklaştıklarını kestirmeleri kolay olmayacaktı.” (Cumalı, 1983: 146).

Zeliş ile Cemal’in geçtikleri bayırın yukarılarında harap bir bağın ortasında sığınabilecekleri terk edilmiş, yıkık dökük, bakımsız bir dam bulmaları, peşlerine düşenlerin verdiği umutsuzluğu bir anda umuda dönüştürerek mekânı bir kez daha genişletecektir: “Zelişin bakışları damın dört duvarını dolaştı. Bir sarayı geziyormuş gibi hayran, dam kendilerinin olmuş kadar sevinçliydi. Ellerini önce sevinçle kavuşturdu. Kibriti, tuz çanağını alıp yerine bıraktı.

—Ne talihliyiz! Diyordu. Kovamız var, su çekeriz! Kibritimiz var, ateş yakarız! Isınırız! Kuş vurursan pişiririz! Tuzumuz bile var! Ne talihliyiz! (...) Burada aylarca kalsak canım sıkılmaz!” (Cumalı, 1983: 188). Bu yıkık dökük damın toplum bağlarından uzaklaşmayı sağlayan izole bir mekân olması, onları baskılayan tüm hallerden sıyrılmalarına yardım etmesi kaçış psikolojisinin ruh dünyaları üzerindeki olumsuz tesirlerini hafifleterek mekânın kişi üzerindeki dönüştürücü etkisine dair bir ayrıntı sunar.

Mekânın her ne kadar rahatlatıcı etkisi olsa da Zeliş ile Cemal’in denetimleri altında olmaması zaman zaman açık-geniş mekânı kısa süreli de olsa darlaştırmaktadır: “Neler geçmiyordu akıllarından? Karanlıkta buldukları yeri keşfedecek bir köpek! Urladan, elinde cep feneri, bağına dönebilecek geç kalmış bir bağcı! Her çalının arkasında, pusuya yatmış, yollarını gözetleyen bir bekçi, bir candarma, bir Bekir, bir Kör Fehmi!” (Cumalı, 1983: 185).

Öte yandan mekân-insan ilişkisinin güçlü bir şekilde hissedildiği sahnelerden bir diğeri, Bekir ile Kör Fehmi’nin bulunduğu kahvehane ve meyhanelerdir. Zeliş’le evlenebilmek için elinden gelen her türlü

çabayı gösteren Bekir'in Kör Fehmi ile buluştuğu kahvehane ve meyhaneler, Zeliş'i kaçırmak yolunda edilen muhabbetlerden sebep yaşadığı içsel çatışmadan kendisini kurtarabilmek, dertlerine bir çözüm bulabilmek imkânı sağladığı için açık ve geniş mekân özelliği göstermektedir. Hem Zeliş'le ilgili engellerin varlığı hem de hesabı kendisinin ödeyeceği gerçeği mekânı Bekir için dar bir pozisyonda biçimlerken Kör Fehmi'nin Zeliş'i kaçırmak adına yaptığı planlar, mekânın fiziksel gerçekliğinin boyutlarını bir anda genişleterek Bekir'in içine su serpmekte, onu mutluluğa sürüklemekte, iç dünyasında oluşan huzur mekâna sinmektedir:

“-İki şahit bulurum sana! Onar on beşer sıkıştırdık mı ellerine, tamam! Biri, kız benimle Bekir'e haber gönderdi, kaçırsın beni dedi der. Öbürü de ben bunları kaçarken gördüm. Bekir önden yürüyordu, kız iki adım ardından. Zaten bunları hep kızın tarlası kenarında, incirin altında, fis fis konuşurlarken görürdüm, der, olur biter. Kız istediği kadar yalan diye bağırın! Hâkim şahide bakar. Şahitler sağlam oldu mu korkma!” Bekir az çok işi anlar gibi oldu. Hayranlığı bir daha arttı. (...) Kadehini tekrar doldurması için Fehmi'nin önüne doğru itti.” (Cumalı, 1983: 97 – 98).

Romanda anlatı kişilerinin içinde bulunduğu ruhsal duruma ve algı düzeylerine göre şekillenen mekân, çevresel özelliklerden ziyade algısal boyutuyla öne çıkar. Ruhsal bakımdan tatmin duygusunun yaşandığı anlarda kahramanların hissettiği huzur ve ruhsal ferahlama, mekânın fiziksel niteliklerini aşarak oraya genişlik ve açıklık kazandırır.

7. Şahıs Kadrosu

7.1. Başkişi

Zeliş (Tütün Zamanı), gerçek bir kişiden ilham alınarak yazılmıştır. Bu kişi, yazarın avukatlık yaptığı yıllarda davasına baktığı müvekkili genç bir kızdır:

“Bir sonbahar günü hüznü, dışarıda yağmur yağıyor. Kapı açıldı. 17 yaşlarında yüzü hafif çilli, başında beyaz yemenisi bir genç kız gülümseyerek içeri girdi. Benim bir derdim var dedi doğrudan. “Gel bakalım anlat” dedim. “Benim param yok ama” dedi. “Olsun, sen gel bakalım hele bir anlat” dedim. “Birini seviyorum, o da beni seviyor. Babam vermedi, kaçtık. Kaç gün dağda, bayırda, tarlalarda dolaştık, saklandık, jandarmalar yakaladı. Şimdi içerde benimki”. Yüzü kızarıyor konuşurken. Tabii basit bir olaydı bu, hallettik. Sonra bir gün yolda karşılaştık, yanında sevgilisi vardı. Beni görünce, “İşte benimki bu” dedi. Çocuk utangaç konuşmuyordu, kızın gözlerinden mutluluk akıyordu. Ellerinde küçücük bir bohça, tütüne gidiyorlardı. Hiçbir şeyleri yoktu, birbirlerinden hiçbir şey ummadan sadece sevdikleri için kaçmışlardı. Şimdi birlikte mutluydular. Aşk buydu. Çok etkilenmişim, oturdum yazmaya başladım. İşte Zeliş böyle ortaya çıktı.” (Cumalı, 1996, Akt: Akcaoğlu, 2003: 75).

Roman, yazıldığı dönem ve şartlar içinde Türk edebiyatında diğer kadınlara benzemeyen, hislerini savunurken geliştirdiği tepkilerle onlardan farklı ve başka olduğunu ortaya koyan Zeliş'in kararlı ve mücadeleci ruhuyla biçimlendirdiği hayatını temel alır ve bu minvalde olup biteni konu edinir. Dolayısıyla romanın başkişisi Zeliha Kayalı'dır. Fatma ile Recep'in üçüncü kızları olarak 21 Şubat 1933 yılında Urla'da dünyaya gelir. Öykü zamanı olan 1950 yılında 17 yaşındadır. Herkes tarafından Zeliş olarak çağrılan genç kız akıllı, becerikli, çalışkan, tuttuğunu koparan, cevval, eline çabuk bir kadın profilinin temsilidir. Aşk uğruna verdiği destansı mücadele, anlatının yönünü belirlemede işlevsel bir düzlemedir. Romanın başından itibaren onunla ilgili ağırlıklı olarak olaylar üzerinden okuyucuya iletilen biyografik öğeler, özellikle sadakat ve inatçılık gibi kişilik özelliklerinin vurgulanması, onunla ilgili varacağımız yargıya dayanak oluşturduğu gibi yaşananların anlamlandırılması bağlamında da oldukça zengin bir içerik sunar. Yazarın romanına verdiği başlık anlamlıdır. O, eş seçiminde bir kadının kişisel iradesini yapıtının ana kurgusuna yerleştirmekle özellikle kadın okurun dikkatini hedeflemiştir.

Necati Cumalı, “Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir” başlığıyla romanın giriş bölümünde Urla'yı, sosyal, ekonomik, kültürel öğeleri ve mekân özellikleriyle tanıtır. Bu sosyokültürel çerçeve, anlatı olası evreninde yer alan kahramanların karakteristiğinin belirlenmesi ve anlamlandırılmasına yönelik bir atıf barındırır. Romanın başkişisi Zeliş'in davranış kalıpları da bu atıfta sesini bulur:

“Urla gibi, dört yanı açık şehirlerin halkı, ta çocukluklarından başlayarak denizle göğün uzaklarda bir çizgi halinde görüldüğü yerden geçen gemilerin, baharda gelip güz başlarında dönen yaban ördeklerinin, turna sürülerinin, yükseklerde gide gide kaybolan bir bulutun çağırışını duya duya büyür, kuş gibi, bulut gibi hercai huylu, özgür olur, yüreklerinde en küçük bir baskıya yer vermezler.” (Cumalı, 1983: 7).

Mekânın otobiyografi ile kurduğu bu ilişki, odaktaki anlatı kişinin karakter yorumlamasında açıklayıcı bir zemin teşkil eder. Zeliş, Urla'nın gerçekliğiyle bağlantılı doğallığı, kararlı ve ne istediğini bilen karakteri, doğadan ödünçlediği özgür ruhuyla yazarın vurguladığı insan-mekân etkileşimini örneklemektedir. Genç kızın yaşama ve diğer anlatı kişileriyle olan ilişkisine dair gözlemler, onun erkek egemen toplumda pasif kadın profilini değil, yaşam karşısında sergilediği aktif tutumla hayatının idaresini eline alan ve bu bağlamda sevdiği gence de inanç, umut, enerji aşılayan bir mizacı imler:

“Ben kafama koydum mu yaparım! Bu işin kısmeti bu! Hiç de bu damda kapalı kalamam! Kimseden de korkum yok benim! Bak bugün mendilin boş geldin neredeyse! Ne domates kaldı o bahçede artık, ne biber! Keklikler de birkaç gün geçince ortadan kaybolurlar. Bu damda aklıktan ölürsek daha mı iyi? Etraftaki zeytinliklerde iş vardır şimdi. Çıkarız yarın sabah erkenden, kısmetse iş ararız! Hiç olmazsa karnımız doyar, yakalanırsak elimizde üç beş kuruş para olur! Gerisini hiç düşünmem!” (Cumalı, 1983: 200).

Zeliş'i çevresindeki pek çok kadından ayıran bu kararlı ve mücadeleci ruhu, anlatıma doğal bir biçimde eklenir ve anlatının sürekli olarak merkezinde yer alır. Onun mutluluğuna engel oluşturan her bir unsura karşı sergilediği meydan okur tavır, romandaki devingenliğin temelini oluşturan, izleksel kurguyu biçimlendiren işlevsel bir düzlemdir. Keçilerinin urganını koparıp Cemallerin bahçesine girdiği zamansal noktadan itibaren yaşamının akışında hareketlenme başlayan Zeliş, âşık olmasıyla birlikte hayatının inşasında etkin rol alır. Psikolojik derinliğiyle birlikte verilmese de kendini var eden davranışları ve kendisiyle ilgili bilgilerin ortaya konuş biçimi, mutluluğunu önceleyen bir yaşam felsefesine sahip olduğu düşüncesini okura telkin eder:

“Çok sevgili Cemalim (...) mektubunuzu şimdi okudum. Bastığım yeri bilmez oldum. Yürümüyor uçuyorum. Her sefer size yazıyorum sabrederek sevineceğiz diye. Ömrümüzün sonuna kadar aramıza kimse giremeyecek. (...) Çare kalmazsa kaçırız. Dünyanın bir ucuna da olsa gideriz. Bir şey olursa elbet seslenirim. Beni daha çok sevin. Ben sizi her gün daha çok seviyorum. Sevgiliniz Zeliha” (Cumalı, 1983: 107–108).

Yüz yüze görüşmenin mümkün olmadığı ortamda aşklarını yaşayabilmeleri için mektuplaşmaları gerektiğini düşünen, bunu nasıl gerçekleştirebileceklerine kafa yoran ve hayata geçiren Zeliş'tir. Mektuplaşma kararında, her türlü engele rağmen ilişkilerini devam ettirme konusunda, kaçma girişimlerinde ve uzun bir süre saklanmayı başarmalarında ilk adımı atan, refleksleri ve davranışları yönlendiren Zeliş olur. Savcının Cemal'e nasıl kaçtıklarını sorması üzerine verdiği yanıt da bu tespitin doğruluğunu vurgular niteliktedir:

“—Söyle oğlum seni dinliyorum.

Ne diyebilirdi Cemal? Zeliş istedi de kaçırırım demeye dili varmıyor, olayı başka türlü ne şekilde anlatacağını da kestiremiyordu.

Zeliş tekrar atıldı:

—Ben istedim savcı bey! Ben onu kolundan tuttum, kaçtık!” (Cumalı, 1983: 222- 223).

Anne ve babasının rahat yaşam sürme paydasında birleşerek onu Boşnak Bekir'le evlendirmek istemesi, bu uğurda üzerinde kurdukları baskı mekanizmasının onda karşılık bulmaması da mücadeleci ve ne istediğini bilen kimliğiyle ilişkilendirilmelidir: “Bekir ne zamandır beni babamdan ister. Adamdan saysaydım size söyledim. (...) Ben Bekir'den de, başkalarından da bir başıma kendimi korurum. Beni öldürmeden kimse benimle muradına eremez.” (Cumalı, 1983: 106).

Mutluluk gereksinimi ve arzusunu kimde / nerede gidereceğini bilen Zeliş, kendisine maddi olanakları yüksek, konforlu bir yaşam alanı vadeden Bekir'le evlenmek yerine, pek çok dışsal sorunla

mücadele etmesini gerektirecek Cemal'le hayatını birleştirmeyi tercih eder ve bunu kararlılıkla sürdürür. Hayatı tütün kırma, dizme, kurutma, işleme, bağ, bahçe ve tarla işleriyle geçen Zeliş, Boşnak Bekir'i tüm bu yorucu işlerden nispeten de olsa kurtulmak için bir fırsat olarak görmez, zira zekâ ve becerisi eline aldığı her işi çabucak kotarmasına yararken o buna ihtiyaç duymaz. Cemal'e duyduğu sevdâ gün günden hayatının odağını oluştururken gereksinimini duyduğu yegâne şey aşktır.

Kendi mutluluğunu öncelemeye yatkın yapısı, kardeşi Rabiye'nın Kör Fehmi ve Bekir tarafından kaçırılacağını haber vermesiyle birlikte sarf ettiği "Ben başımın çaresine bakarım." (Cumalı, 1983: 141) sözleriyle Cemal'e kaçmasından; Cemal'e "İki ay seni göremeden nasıl dayandım, şimdi ona şaşarım." (Cumalı, 1983: 182) diyerek aşkını dillendirmesinden; yakalandıklarında tarladaki çalışma arkadaşlarının "(...) Sakın kendi bildiğinden şaşma! Gönlünün dediğinden başka söze uyma." (Cumalı, 1983: 218) sözleri üzerine "-Duyarsınız arkamdan! Ben Cemale elletmem! Ölürüm de ayrılmam! Duyarsınız elbette!" (Cumalı, 1983: 218) sözlerinde ortaya çıkar. Hayatı hakkında aldığı kararı cesaret ve fedakârlıkla uygulayan, her zeminde erkeğiyle sadakat, dürüstlük ve aşkla omuz omuza mücadele sergileyen Zeliş'in bu mücadelecî ve kararlı tavrı / tutumu, hem okurun hem de yöre halkının Zeliş ile özdeşim kurmasını kolaylaştırır.

Cemal'le Zeliş yakalanıp ilçe meydanından karakola doğru yürürlerken geçtikleri yerin sakinlerinin peşlerine takılıp Zeliş'e sözsöz iletişimle destekte bulunmaları, onun gösterdiği cesaret örneği, doğayla koşutluk içinde sunulan özgür ruhunun hiçbir koşulda dize getirilememesi ile özdeşim kurduklarını ve yakınlaştıklarını gösterir.

Karakter bakımından kendisine yakın olan Cemal'e kaçarak mutlu sona erişen aşkları için önemli bir adım atmış olan Zeliş, güvensiz dış dünyada, yersiz – yurtsuzdur ancak sevdiğinin yanında saf bir romantizmle özgür ve mutludur. Zeliş'in genel karakteristiğinde bir canlılık ve yaşama dört elle sarılma söz konusuysen Cemal'le birlikte olduktan sonra bu daha da artar ve aşkını uğruna ölecek kadar savunan bir merkez figür olarak kendi küçük, bireysel tarihini yaratır.

7.2. Norm Karakterler

Cemal

Zeliş (Tütün zamanı) romanında en önemli norm karakter, başkişi Zeliş'in âşık olduğu Cemal'dir. Zeliş'in yaşam serüvenine doğrudan yön veren Cemal, 17 Haziran 1931 doğumlu, ilkokul mezunu, askerliğini yapmamış, ailesi ile birlikte yarıcılık yaparak geçimini sağlayan yoksul bir gençtir. Zeliş'le tutkulu bir aşk yaşamasında genç kızın mücadelecî ve kararlı tavrının etkisi büyük ve belirleyicidir. Cemal, görünüşte Zeliş'ten farklı kişilik özellikleri sergiler; onun dışa dönük, sakin ve cesur kişiliğine karşın, içe dönük, kaygılı ve çekingen bir karakter olarak çizilir. Mizaç özelliklerinin yanı sıra askerliğini yapmamış ve yoksul olması, ilişkilerinde kendine güvenli ve dengeli bir duruşa sahip Zeliş'e nazaran daha tutuk ve geri planda kalmasının nedenlerinden biridir.

Cemal'in yaşadığı aşka inancını, umudunu tazeleyen şey, Zeliş'in ona gönderdiği mektuplardır. İki gencin duygularıyla yüzleşmeleri ve birbirlerine bağlanmaları mektuplar üzerinden olur. Cemal, kavuşmaları yönünde karşılaştığı engellerden ötürü zaman zaman umutsuzluğa kapılsa da Zeliş'in tesellileriyle kuvvet bulur: "Benim dünya ahret iki cihanda sevdiğim sizsiniz. Boş yere nasıl olur da kendinizi üzersiniz. Benim canım gibi bildiğim üzülsün, benim yüzüm güler mi? Bana kimse el süremez. Buna inanın ki yüreğiniz rahat etsin. Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse gene el süremez." (Cumalı, 1984: 106).

Mekânın ve rakiplerin engelleyici varlığının yanı sıra sosyoekonomik koşullarının geleceğe dair plan yapmasına imkân vermemesinden ötürü memnuniyetsiz ve çaresiz olan Cemal'in sevdiği kızla yeni bir hayata yelken açamama ihtimali, psikolojisini daha karmaşık hale getirmekte, onu Zeliş'in yardımı olmadan içinden çıkamayacağı içsel çatışmalara sürüklemektedir:

"Fakirdi! Bir kuruşu yoktu! Askerliğini yapmamıştı! Nişan düzemez, düğün yapamazdı! Ama âşıktı işte!. Nerden düşmüştü bu derde?" (Cumalı, 1983: 101).

Cemal'in yaşadığı iç çatışma, endişe ve tereddütler başkışı Zeliş'in 'kendi olmak' mücadelesine katkı sağlayarak, onun karakter yapısının ortaya çıkmasında, hayatının yönünü tayin etmede ve romanın vermek istediği mesajın altını çizmede önemli bir unsur olarak yerini alır.

Rabiye

Romandaki bir diğer norm karakter olarak karşımıza Zeliş'in en küçük kız kardeşi Rabiye çıkmaktadır. On yaşındaki Rabiye, romanın başından sonuna kadar ablası Zeliş'e destek olur. Küçük kız, onun Kör Fehmi ve Bekir tarafından kaçırılacağını haber vererek romanın gidişatının Zeliş'in lehine değişmesinde pay sahibi olma niteliği ile ön plandadır.

7.3. Kart Karakterler

Romanda kart karakter işlevini yüklenen kişi yahut kişiler, anlatının başından sonuna kadar tek bir duyguyu yansıtarak bireysel derinlik kazanamayan ve belirli bir görevi olan karşıt güce ait değerlerin taşıyıcısıdır. Kart karakterler, belirli bir esnekliğe sahip olmalarına rağmen "roman dünyasında sabitliğin ve aynılığın simgesi konumundadırlar." (Kanter, 2008: 224). Genel anlamda bir değişim, dönüşüm yaşamayan yalınkat kimselerdir.

Zeliş (Tütün Zamanı) romanında tematik gücün karşısında yer alan ve ahlaki değerler bakımından olumsuz kişiliklere sahip olan kahramanlar şunlardır:

Boşnak Bekir

Olay örgüsünde üstlendiği işlevi sonuna kadar sürdürerek karşı gücü temsil eden kart karakterler içinde en canlısı, Zeliş'le evlenmek isteyen ve bu uğurda her türlü yoz, bencil, çıkarıcı davranışları sergileyen Bekir'dir. Çok küçük yaşta yetim ve sahipsiz kalan Bekir, on yaşına kadar çileli bir hayat yaşadıkdan sonra dayısı tarafından bir çiftliğe çalışmak üzere verilir. Askere alınincaya kadar burada çalışır. Döndüğünde yirmi dönüm tarla, bir çift öküz, bir ev, bir inek ve bir eşek sahibi zengin bir adamdır. Sıra evlenmeye gelmiştir çünkü "bir çiftçinin hanesi kalabalık olmadıkça işinin ilerleyemeyeceği yerleşmiştir aklına." (Cumalı, 1983: 89). Romanda Bekir'in Zeliş'e olan ilgisi çıkar ilişkisine dayalıdır. Tarlada yanında çalışacak, üstelik de her yıl bir çocuk doğuracak bir kadınla evlenirse yirmi dönümlük bir tarla daha edinecektir ve bunun için de en ideal aday Zeliş'tir. Genç kızın kendisiyle evlenmek istememesi için de hiçbir sebep yoktur çünkü Bekir çok zengindir. İnsanların yoklukla sınıandığı koşullarda onun için para, her kapının kilidini açabilecek kuvvette sihirli bir anahtardır. Bekir, onun varlığından da yokluğundan da habersiz görünen Zeliş'i elde edebilmek için para tutmadığı ve darda olduğunu gözlemlediği babası Recep'e sık sık para ve yiyecek yardımında bulunur ve kendisine borçlu kılarak kızını ister.

Bekir'in Zeliş'le evlenmek istemesinin en başat sebebi, Zeliş'in çalışkanlığı, becerikliliği ve el çabukluğudur. Tamamen maddeye, menfaate dayalı, kurnazca ve hesap kitap işleriyle gerçekleştirilmek istenen bu evlilik, Bekir'in yaşamının en büyük amacı, uğruna her türlü dalavereyi çevirebileceği yegâne gaye hâline gelir: "Zeliş'in, on dönümlük bir tarlanın tütününü kendi başına hak edecek kadar usta olduğunu görünce evlenebileceği kızı bulduğunu anladı. Ondan sonra hep Zelişle evlenmeyi, birlikte yirmi dönüm tütün yetiştirmeyi düşünmeye başladı. (...) İnandığı, inanmak istediği tek gerçek, Zelişle evlenirse yirmi dönüm tütün yetiştirebileceğiydi." (Cumalı, 1983: 90 – 91).

Zeliş, Boşnak Bekir'in çardağı ziyaretlerine hiç orali olmazken gönlü Cemal'e düştükten sonra, Bekir'i gördükçe sinirlendiğini belli eder haller takınır: "Eline ayağına ne geçer, ne takılırsa çarpıp çırpıyor, yüz buruşturuyor, burun kıvırıyor, kendisine bir şey söylenecek olursa ters ters cevaplar veriyor, bazen daha da ileri giderek yüksek sesle söyleniyordu." (Cumalı, 1983: 86). İçinde yetiştiği koşullar nedeniyle o yaşına kadar bütün hayatında kadın nedir bilmeyen, dişi diye bütün tanıdığı, ahırında beslediği, sırasında yükünü sarıp, sırasında hırsını söndürdüğü boz bir eşek olan (Cumalı, 1983: 89) Bekir, Zeliş'in bu hareketlerini anlamlandıramaz. Genç kızın bambaşka, kendisiyle ilgisiz bir dünyada yaşadığını fark edemez. O dünyayla

en küçük bir bağlantı kurabilecek duygusal kapasiteye zaten sahip değildir. Aşkla değil de aklıyla hareket ettiği için Zeliş'in bu mal mülkle kendisine değil de askerliğini yapmamış, beş parasız, çıplak Cemal'le evlenebileceği ihtimalini akla ve mantığa aykırı bulur.

Burada anlatıcı, okur ile arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak Bekir ile Zeliş arasında niçin bir ilişki olamayacağı açıklamasını yapar ve okurun dikkatini bu noktaya yönlendirir: “O dünyada etin, şekerin, kahvenin önemi yoktu! Önemli olan, yüreğin her zamankinden biraz daha hızlı çarpmasına yol açacak bir bakış, bir el kavraması, bir erkeğin saçlarından tutup sürükleyecek kadar arzulu görünen davranıştıydı sadece! Ama nereden bilsin bunları Bekir?” (Cumalı, 1983: 87).

Kör Fehmi ve Boşnak Bekir'in Zeliş'in gönlünü çelmesi için ayarladığı bohçacı Sümbül, ipeklilerini, yünlülerini, renk renk basmalarını genç kızın önüne serip bin dereden su getirse de işin aslını anlayan Zeliş'in verdiği tepki, okuyucuyu kendi hikâyesiyle buluşturan çarpıcı bir örnektir:

“O boşnaksavucunu yalasin! Parası pulu kendinin olsun. Kırk kere falımda çıksa gene varmam ben o suratsızav... (...) Yeter yorulduğün Sümbül kadın! Misafir gibi oturacaksın otur! Oturmazsın hadi geldiğün yere! Üç arşın basmaya satılacak gönül yok bende. Boş yere zahmet etme!” (Cumalı, 1983: 124 – 125).

Zeliş'le evlenmeyi işlerinin yürümesi için bir fırsat olarak gören ve evlenebilmek için de her yolu deneyen Bekir, son çare olarak, olumsuz tavır ve sözleriyle bir diğer kart karakter örneği Kör Fehmi'den yardım talep eder. Zeliş'i kaçırmak için anlaşılan ikili, bu eylemi gerçekleştirmek üzereyken Zeliş'in kız kardeşi Rabiye'nin durumun farkına varması ile bütün planları suya düşer.

Kör Fehmi

İşi gücü kız kaçıranav, efelik taslayana yordakçılık etmek, toprak anlaşmazlığı yahut parti rekabetleri yüzünden birbirlerine hasım olan paralı kimselerin yanında muhafız olarak görev yapmak olan Kör Fehmi, yozlaşmış bir bilincin uygulayıcı temsilcisi konumundadır. Yaşadığı toplumu, geleneklerini, koşullarını, zaafalarını kötücül amaçlara hizmet için iyi bilir ve kullanır. Cebinden harçlığı, önünden rakısı eksik olmasını diye giriştiği kanunsuz işler, çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğunu göstermektedir. Kör Fehmi, sekiz defa hapse girip çıksa da ceza kanununun kız kaçırmav ile ilgili kısımlarını işine yarayacak şekilde öğrendiği için tutuklu kaldığı günler bir haftadan uzun sürmez. Onun birisiyle kafa kafaya vermiş konuşurken görülmesi bile kötülüğe dair akıllara şüphe düşürür.

Zeliş'i kaçırmak için Bekir'le birlikte çevirdiği oyunlar, yaptıkları küçük hesaplar, karakol ve mahkemede verdikleri yalan beyanlar Zeliş ile Cemal'in hayatını doğrudan etkilese de birleşmelerine engel olamaz.

Kavalalı Baskıcı Recep

Zeliş'in babası olan Recep, iki kızının kendisinin izni olmadan kaçarak evlenmesi üzerine onlardan yana göremediği hayrı Zeliş'te görebilmek için onu uzak olmayan bir yere gelin vermeyi, ihtiyarlıklarını yanında geçirebileceği birisiyle evlendirmeyi hayal eder. Kızının talibi Bekir'in tarlası, çifti, çubuğuyla yanı başında yerleşik oluşu onda güven duygusu uyandırır. Bekir'in ekonomik durumunun iyi olması, sigarasından kahvesine, etinden sütüne kadar her geldiğince elin kolunun dolu olması da onu damat olarak seçmesinde etkili unsurlardan biridir. Kızını Bekir'le evlendirmek isteyen Recep, Zeliş'in isteksizliği hatta Bekir'in adını andırmaması üzerine ne yapması gerektiği konusunda kararsız kalır. Bu iş, onun gözünde sözle, kötekle olacak bir iş değildir. Bu kadar ileri gitmesi halinde ölümünden sonra kızının kendisini lanetle anması ihtimali onu korkutur; ancak Bekir'e de yol göstermekten geri durmaz: “Ne istersin?” dedi. ‘Alayım da koynuna mı iteyim? Erkek gibi kaçırırsan kaçır! Ben babasıyım, çeribaşısı değil. Kaçırabilirsen şikâyet etmem. Kıyarsın nikâhı.’” (Cumalı, 1983: 118).

Çalışkanlığı ve el çabukluğuyla tütünleri kırmakta da dizmekte de usta olan Zeliş, iki yıldır tarlanın bütün işini babasının üzerinden alarak onun birilerinden yardım istemesine fırsat bırakmadan her işin

üstesinden geldiği için Recep'in gözünde adeta erkek evlat yeri kazanır, değer bulur. Recep de Bekir gibi çıkarımı düşünerek kızını hemen evlendirmek istemez: “-Tütünler kolaylandı mı bir yolunu bul, kaçır.” (Cumalı, 1983: 82). Bu söz, kızını amele gibi kullandığını gösteren önemli bir kanıt niteliğindedir.

Fatma

Zeliş'in annesidir. O da çıkar ilişkilerinin belirlediği kuralların kuklası olarak kızının Cemal'le evlenmesine karşıdır. İki aşığın mektuplaştıklarını fark ettiğinde tez elden onu Bekir'le evlendirmenin telaşına düşer çünkü Bekir varlıklı, Cemal yoksuldur. Kızının Cemal'e tutulmasının nedenini büyüde arayarak bozdurmak üzere çareler arasa, onu sürekli baskı altında, göz hapsinde tutsa da bir sonuç elde edemez. Anlayışlı ve merhametli anne profilinden uzak, olumsuz tavır ve sözleriyle dikkat çeker.

Yaşar

Zeliş'te gözü olan erkeklerden bir diğeri. Kötüçül bir karakterdir. Zeliş'le Cemal'e gördüğü yerde kabadayılık taslayan delikanlı, göz koyduğu Zeliş'in kendisine değil de yaş ve konum bakımından kendisinden bir farkı olmayan Cemal'e gönlünü kaptırmasını kabullenemez. Sürekli rahatsız etmesi üzerine genç kızın kendisine sarf ettiği “(...) A kıpışık gözlü, a şapşal suratlı! (...) Bu dünyada erkek kalmadı da, kala kala ben sana mı kaldım?” (Cumalı, 1983: 70), sözlerinden ötürü içi ona ve Cemal'e karşı haset ve kinle dolar. Zeliş'in kendisine yüz vermeyeceğini, gönlünün Cemal'de olduğunu kesinkes anladığında Bekir'e yanaşır, ona akıl hocalığı eder. Zaman kaybetmeden Zeliş'ten nasıl öç alacağını tasarlamaya başlar. Genç kız onun için artık bir mücadele alanıdır. “Madem Zeliş'ten kendisine hayır yoktu, Zeliş'in de gönlünün istediğine varmamasını istiyordu.” (Cumalı, 1983: 70). Yaşar, Kör Fehmi ve Bekir'in kirli oyunlarına, yozlaşmış ilişkiler ağına ortak, roman boyunca olumsuzlanan değerlerin temsilcisi dejenere tiplerden biridir.

7.4. Fon Karakterler

Romanın akışına doğrudan etki etmeyen, olay örgüsünü şekillendirecek kadar entrik kurguda etkili olmayan karakterler fon / figüratif karakter olarak adlandırılır. Bir derinlik taşımazlar. Metne gerçeklik kazandırmak, hikâyenin atmosferini okuyucunun gözünde canlandırmak için metinde varlık alanı bulurlar. *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanında kalabalık bir figüratif kadrodan yararlanılmıştır.

Cemal'in babası Kadıovacıklı Ali Onbaşı, Cemal'in annesi ve kardeşleri, Cemal'in kardeşi Kemal, Zeliş'in kızkardeşi Ayşe, kocası ve oğlu, Yaşar'ın anası ve kardeşleri, Topal Avni Bey, Avni Bey'in yarıcısı, yarıcının karısı ve çocukları, Fettah, karısı, çocukları, Mestan Ağa'nın oğlu ve gelini, Tenekeci Halil ve karısı, Tarla sakinleri, çalışan köylüler, kitapçı, avukat, arzuhalci Sadık Efendi, hâkim, savcı, başçavuş, ceza yazıcısı, yazıcı, mübaşir, ceza mahkemesinin tutanak yazıcısı, hukuk mahkemesinin tutanak yazıcısı, Avukat Nihat Bey, büyü bozan aynacı kadın. Kör Fehmi ve Bekir'e Zeliş'i kaçırmak için yardım eden Külüstür Necmi, Laz Ziya, karısı ve gelini. Şoför Patlak Akif. Cemal'in dayısı Barbaroslu Mehmet ve oğlu İbrahim, Baskıcı Vehbi Usta ve yardımcısı Hüseyin, Rençber, Kahveci Çırağı Mümin, kahvenin garsonu, kahvenin ocakçısı, kahvede oturanlar, tarlada çalışan ameleler, gündelikçiler, baskıcılar, jandarmalar, Cemal ile Zeliş'in yoluna çıkan atlı, Demokrat Parti İlçe Başkanı, köylü, Süleyman Çavuş, Yusuf Çavuş Nuri Bey, Nuri Bey'in babası Giritli Selim Bey, manifaturacı bir arkadaşı, Yusuf Ağa, oğulları, karısı, gelini, Bekçi Arif fon karakterler olarak romana girmişlerdir.

8. İzleksel Kurgu

8.1. Aşk

Zeliş (Tütün Zamanı) romanının temel izleklerinden biri aşktır. Romanın başkişisi Zeliş'in tarla komşuları Kadıovacıklıların oğlu Cemal'e olan aşkı ve bu uğurda karşılaştıkları engeller romanın entrik

kurgusunu şekillendirir. Bir tesadüf sonucu birbirlerini gören Zeliş ile Cemal arasında ilk andan itibaren gizli bir yakınlaşma hâlinde başlayan aşk, 'öteki'nin engelleyici varlığından ötürü sert bir mücadele ekseninde ilerler. Ailelerin anlaşmazlığı, Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir ile Yaşar'ın varlığının yarattığı gerilim, romanın en güçlü çatışma alanıdır. Bu gerilim, dış gerçekliğin yarattığı acımasız koşullar ile romantizm arasındaki ayrıma denk düşmektedir. Bir yanda aşkın getireceği duygu yoğunluğunu tüm coşkuluğuyla yaşamak isteyen iki genç, diğer yanda çevirdikleri türlü entrikalarla bu aşkı engellemek isteyen kişiler bir karşıtlık ilişkisi ortaya çıkararak aşk izleğinin çatısını oluşturur.

Eğitimli ve kültürlü bir genç kız profili çizmese de geleneksel kadın modelinin aksine toplum hayatının kabul gören normlarını aşarak açıktan bir mücadeleyle aşkına sahip çıkan Zeliş'in, mutluluğunu önceleyen yüksek bilinç düzeyi, güçlükler karşısında yılmayan, boyun eğmeyen tavrı, aşkı bir başkaldırı ögesi olarak biçimler. Onun Cemal'e yazdığı mektup, bu bağlamda hayatının içinde oynadığı etkin rolü vurgulaması bakımından dikkat çekicidir:

“Bana kimse el süremez. Buna inanın ki yüreğiniz rahat etsin. Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse gene el süremez. Bekir ne zamandır beni babamdan ister. Adamdan saysaydım size söyledim. Ben Bekir'den de başkalarından da bir başıma kendimi korurum. Beni öldürmeden kimse benimle muradına eremez. Sabrın sonu selamettir. Günü gelsin, ne yapacağımızı düşünürüz.” (Cumalı, 1983: 106).

Zeliş'in vazgeçmeyen ve sevdiğine kavuşmak için tüm imkânları zorlayan tavrında somutlanan aşk teması, başkişinin kişilik yapısını da ortaya çıkaran bir değer olarak sunulur. Zeliş'in aşkına sahip çıkan kararlı ve cesur davranışları, aşk olgusunun temel belirleyicisidir. Zeliş ile Cemal'in saf aşkları rakiplerin öfke, öç alma ve iftiralarıyla paralel olarak ilerler. İki gencin romantik aşk düzleminden gerçek dünyaya geçişleri de rakiplerin bu tavırlarıyla birlikte gerçekleşir. Zeliş'ten yana yüz bulamayan, onun kendisine yüz vermeyeceğini anladığı ölçüde kinlenen Yaşar'ın “-Karşında Kadıovacıklının oğlu olsa kaçmazdın ama? (...) –Ne kaçıyorsun yalan mı? (...) –Bilirim ben sana yapacağımı! Bunu yanına komam!” (Cumalı, 1983: 70) sözleri ve Bekir'i harekete geçiren iftiralarıyla başlayan süreç, Zeliş ile Cemal'in aşklarının gerçeklikle kurduğu ilişkiyi belirler. İki gencin aşkı, artık uzaktan bakışmak, kuyu başında birbirine denk gelerek hasret gidermek yahut mektuplaşmak gibi romantik duyuştan öteye geçerek toplumsal çerçeveye yerleşen olay dizileri üzerinden aktarılan tematik bir atmosfere dönüşür. Zeliş ile Cemal'in aşkı, tüm kasabaya mal olan dış dünyanın bir parçası haline gelir:

“(…) gelenleri penceresinden gören bir kadın, kapıya fırlayan komşusuna seslendi:

—Recebin kızı gelir, tanıdın mı komşu?

Komşusu karşılık verdi:

—Tanıdım ya! Tanımaz olur muyum? Belki bir ay olduydu kaçtı diye duyduk...

Söz oradan bitişikteki pencereye geçti:

—Ayşenin küçüğü değil mi bu?

Ordan da bitişik kapıya:

—Oğlanı görmemiştim hiç de, kimdir çıkaramazdım! Nesi var be komşum? Erkek gibi erkek baksana! Ben gene babası istemez diye duyunca pısrığın biri sanırdım... Yazık gençliğine...

Bu konuşmalar böyle uzadı.” (Cumalı, 1983: 220).

Necati Cumalı, avukatlığı döneminde kendisine başvuran bir genç kızın başkaldırı, sadakat ve fedakârlıkla kaim hikâyesinden etkilenerken kaleme aldığı *Tütün Zamani*'nda, romanın içeriğini tematik olarak belirleyen aşkı olumlayarak okuyucuya sunar. Anlatı boyunca bir kadın direnci geliştiren Zeliş'in, kendi yaşamına müdahil tavrı, bakış açısı, yaşam felsefesi, geleneksel normları dikkate almadan aşkını sahiplenen tutumu romanın pek çok yerinde vurgu ve tekrarlarla görünür kılinarak okurun zihnine nüfuz eder. Aşk, romanın sonunda yozlaşmış kişi ve düşüncelere karşı birleştirici bir güç olarak kasaba halkını fikir birliğinde buluşturur:

“Kalabalığı heyecan ürpertileri dolaşıyordu:

—Yaşa kız! Yaşa! Ayrılma!

—Aferin kız! Aferin! Dayat!

—Nerde bu Bekir be? Utanma yok mu bunda be?” (Cumalı, 1983: 233).

On yedi yaşında bir genç kızın başka çıkar yol kalmadığı için ailesini, örf ve adetleri çiğneyerek sevdiği gençle kaçma eylemi, gözü kara ve cesur bir şekilde aşkını sahiplenmesiyle kasaba halkının gözünde meşrulaşır. Genç kızın çevre baskısını umursamayarak ilişkisini yaşama ve sevdiği gence kavuşmada baskı unsuru ve tehdit aracı olan kişi ve aile bireylerinden kaçarak büyük ve geniş bir özgürlük alanında silik kadın kimliğini yenerek kendini gerçekleştirmesi yeni bir kadın imgesi olarak belirir ve kasaba halkı tarafından desteklenir.

Zeliş ile Cemal’in aile kökenleri ve çocukluklarından itibaren yetişme koşulları hakkında romanda bilgi verilirse de bireysel dönüşümlerinin iki aşamada gerçekleştiği, bunlardan ilkinin birbirlerine âşık olmaları ikincisinin ise kaçma eyleminden sonra yaşadıkları olduğu örtük ayrıntılarla okura verilir. Her iki aşama da, Zeliş ile Cemal’in yaşama tutunma ve yaşamda etkin rol alma bağlamında dönüm noktalarını oluşturur.

8.2. Kadın

Romanda kadın teması, odak figür olarak konumlanan Zeliş’in kişiliğinde ele alınır. Kendini gerçekleştirme bağlamında kasaba gibi dar yerleşim merkezinde yeni bir kadın imgesi yaratan Zeliş, hayatının idaresinde bilinçli bir rol alır ve kadınlığın kaderi ile ilgili alışılmış kalıplara uygun davranmaz, geleneksel anlamda bir kadın figürü olarak ortaya çıkmaz. Psikolojik yapılanmasında önemli bir yere sahip olan doğup büyüdüğü toprakların ruhuna kattığı özgürlük ve doğayla iç içe yaşamasının getirdiği cesur hâl, kendine çizilen sınırlar içinde yaşamaya başkaldırmasına neden olduğu gibi kendi istediği şekilde yaşamına yön vermesini de sağlar.

Çalışkan, becerikli, tütün kırma ve dizmede çevikliğiyle rakibi olmayan Zeliş’in “on dönümlük bir tarlanın tütününü kendi başına hakkecek kadar usta” (Cumalı, 1983: 90) oluşu babasının da taliplerinin de emeğini sömürmek istemesi sonucunu doğurur. Tek başına her işin üstesinden gelmesi ona babasının gözünde bir erkek evlat değeri kazandırırken talibi Bekir’in kendisiyle ilgili zenginlik temelli hayaller kurmasına neden olur: “Bekir’in inandığı, inanmak istediği tek gerçek, Zeliş’le evlenirse yirmi dönüm tütün yetiştirebileceğiydi.” (Cumalı, 1983: 90–91). Diğer kızlarının emeğinden faydalanamayan babasının tarlanın işlerini düşünerek Zeliş’ten yararlanabilmek için evliliğini geciktirmesi ve onu yakın yere gelin etmek istemesi ile Bekir’in ev ve tarla işlerini yapması, eşine hizmet edip çocuk doğurması kısacası kafasındaki ‘münasip eş’ tanımına uyduğu için Zeliş’le evlenmek istemesi aynı amaca hizmet eder: Zeliş’in emeğinden azami ölçüde faydalanmak.

Genç kızın doğup büyüdüğü topraklardaki hemcinslerinden farklı olarak erkek söylemin biçtiği formların dışında arzularını ve hislerini özgürce sergileyerek yaşamının kontrolünü tamamen eline alması, kendisine ilişkin hayalleri suya düşürür. Âşık olması ve bu duyguyu yaşama cesareti göstermesi güç dengelerinin lehine dönüşümünü gözler önüne serer. Bu bağlamda kız kardeşi Rabiye’nin onu kaçıracaklarına ilişkin verdiği bilgi üzerine sergilediği tavır, özgür ruhunu ve tutkularının yoğunluğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

“(…) Ablası yanına yaklaştığı zaman, rengi uçmuş, sesi, bütün vücudu hala titriyordu:

—Kız kaç; çabuk kaç...

—Ne var?

—Dört yol ağzında otomobil tutmuş yolunu beklerler!

—Kim?

—Kör Fehmi, Bekir... Kaç çabuk...

Zeliş daha uzun sormadı. Kararını vermişti:

—Haydi, öyleyse sen, dön! Koş! Kimseye bir şey söyleme! Ben başımın çaresine bakarım..” (Cumalı, 1983: 140 – 141).

Zeliş'in hem kadınlığını hem aşkını yaşamak üzere Cemal'e birlikte kaçmayı önermesi kasaba çevresinin baskıcı zihniyeti içinde geleneksel kadın kimliğiyle bağdaşmaz. Daha ziyade eğitilmiş ve varlıklı ailelerde yetişen kızların davranış ve yaşantısında belirginleşen bireysellik, her türlü imkânsızlık, yoksulluk, çaresizlik ortamında yetişen, ev, çardak ve tarladan mürekkep sınırlı bir dünyada yaşayan Zeliş'in davranış kalıplarında da karşılığını bulur. Rehber olarak kendi zekâsını kullanması, dışarıdan gelen her türlü etkiye kapalı olması, ailesi dâhil çevresindeki insanlara ve tehlikelere karşı uyanık davranması ve müdanasız duruşu, onun bireyselliğine işaret eden göstergeler olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda aslında tüm romanın anlatısının bir kadının yaşam felsefesi üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Roman boyunca Zeliş'in, hayatını kuşatan olumsuzluklara teslim olmayan azmi, iradesi ve kararlı mücadelesi sergilenir, davranışlarına yön veren nitelik ve erdemleri roman boyunca öne çıkarılır.

“Bana kimse el süremez. (...) Allah korusun size bir fenalık gelirse bana kimse gene el süremez. Bekir ne zamandır beni babamdan ister. Adamdan saysaydım size söylerdim. (...) Ben Bekir'den de, başkalarından da bir başıma kendimi korurum. Beni öldürmeden kimse benimle muradına eremez.” (Cumalı, 1983: 106).

Âşıkların birbirlerine açıldıkları ve yoğun duygularını karşılıklı olarak ortaya koydukları mektuplar aracılığıyla kişiliğinin temsillerine ilişkin fikir edinebildiğimiz Zeliş'in aşk için verdiği kişisel mücadele, örfelere karşı çıkışı, kadın direncini olumlayan bir yaklaşımla ele alınır. Birlikte kaçmalarının ardından yargı sistemi devreye girdiğinde hâkim karşısında duygularını dile getirirken sergilediği cesur tutum, onu diğer kadın ve erkeklerden farklı kılan temel ve ayırıştırıcı bir unsur olarak romanda yerini alır.

“(…) Yerinde gittikçe sabırsızlaşan Zeliş dayanamadı atıldı:

—Onun kabahati yok hâkim bey! Bütün kabahat benim.

“(…) Zeliş tekrar atıldı:

—Ben istedim savcı bey! Ben onu kolundan tuttum, kaçtık!

(…) Oturduğu yerde duramayan Zeliş daha fazla kendini tutamadı, fırladı:

—Hâkim Bey, müsaadeniz olursa önce ben anlatayım da sonra o anlatsın! (...)

—O bu işte bana uydu! Ben istedim, ben kaçtım ona! Önce ben anlatayım nasıl kaçtığımı da, sonunu o anlatsın.” (Cumalı, 1983: 222 -223, 227).

Arzu, ihtiyaç ve ihtiraslarıyla birlikte içten içe gücünün de farkında olan Zeliş, törelerin ve toplumsal baskının yarattığı açmazlar karşısında yenik düşmeyerek gerek anne ve babasının gerekse Boşnak Bekir'in sunduğu / sunacağı duygusal derinlikten yoksun ve ona kendini gerçekleştirme hakkı tanımayan hayatı reddeder. Böylece olayların akışı içinde bireysel mücadele ve azminin şekillendirdiği kadın kimliğiyle tek başına ayakta durabileceğini gösterir.

Necati Cumalı, aşkını yaşamak isterken karşılaştığı engellere, toplumun kendisine yüklediği cinsiyet rolüne ve dayattığı hayata yenik düşmeyen Zeliş'in özgür iradesini roman boyunca olumlayarak anlatır. Romanda Zeliş'in başına türlü zorluklar gelse de yılmamasına, hayatının dümenini kendi eline almak için gösterdiği gayrete dikkat çekilir. Genç kızın telkin edilen erkek egemenliğini içselleştirmemesi, kadın olarak kendisine biçilen rolü yaşamayı reddederek ne istediğini tam olarak saptaması, verdiği kararlar ve sergilediği davranışlarla kendini ortaya koymasını sınırlandıran ataerkil düzene başkaldırması yazar tarafından eserinde yüceltilerek verilmiştir.

8.3. Kaçış

Kaçış izleği romanda başkişi Zeliş'in yaşama karşı duruşunu belirleyen fiziksel anlamda bir hareketi imler. Başkaldırı ve kendini gerçekleştirme bağlamında ele alınan izlek, sevdiği erkeğe kavuşma yolunda

engellerle karşılaşan ve istemediği erkekle evlenmeye zorlanan Zeliş'in alışlagelen düzene ayak direyerek mücadele etmesiyle biçimlenir. Rızasının olmadığı bir evliliği yapmak zorunda kalmamak için üzerinde yaratılan baskı mekanizmasına doğal bir tepki olarak kasaba ortamındaki eril bakışı kıran bir ton ve var olan düzeni alaşağı eden bir tavırla sevdiği gence kaçan Zeliş, toplumsal baskıya, gelenek ve göreneklere meydan okur.

“Zeliş'in lastik pabuçları ayağında, yeldirmesi sırtındaydı. (...) O, hızlı adımlarla Kadıovacıklıkların tarlasına doğru ilerledi. İlk defa kaçan keçisini almak için geldiği zaman nefes nefese durduğu setin üstünde, gene öyle nefes nefese durdu. Cemal az ötesinde, baltayla kocaman bir badem kütüğünü yarıyordu. (...)

—Geldim! dedi sadece...” (Cumalı, 1983: 141).

Zeliş'in Boşnak Bekir'in yandaşlarıyla birlikte kurduğu tuzakla kaçırılacağını öğrenince sevdiği erkeğin yanına giderek ailede ve toplumda karşılaşacağı tüm sorunları göze almak pahasına ona birlikte kaçmayı teklif etmesi, kadın direncinin göstergesidir. Genç kadın, bunu bilinçli olarak gerçekleştirmese de gelenek ve göreneklere meydan okuyuşu, kendi geleceği için kararlar alması, kaçma sırasında yaşadığı tüm güçlüklerle göğüs germesi diğer kadınlardan farklı olduğunu gösterir ve sevdasına cesurca, gözü kara bir tarzda sahip çıkması onlar için alttan alta bir örnek teşkil eder.

Romanın sonunda iki sevgili birbirine kavuşsa da yapıt, hayatını arzu ve isteklerine göre düzenleyerek kendisine yeni bir yaşam alanı açan, temel olarak birey olmuş bir kadının kendine, sevdiği adama ve aşka inanması ve tercihlerinin arkasında durması sonucu mutluluğu yakalamasının hikâyesini anlatır.

8.4. Zengin – Yoksul Çatışması

Necati Cumalı, *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanında aşk temasını, zengin – yoksul çatışması çerçevesinde işlemiş böylelikle bireysel aşk hikâyesi toplumsal bir boyut kazanmıştır. Bu izleksel ikili karşıtlık, romanın öznesi kadın kahraman Zeliş'in olumlu ve karakteristik yönlerini vurgulaması bakımından da anlamlıdır. Sadece mal mülk, para – pul açısından değil, yaşanabilir hayat imkânları açısından da yoksul ailelerin çocukları olan Zeliş ve Cemal'in birbirine sevdalanması, yazar tarafından okurun duygularına seslenilerek eleştirel bir noktaya işaret etmek amacıyla da kurgulanmış gibi görünmektedir. Topraksız, herhangi bir mesleğe yönelik becerisi olmayan, mevsimlik ve geçici işlerle geçimini sağlamaya çalışan Cemal ile varlıklı bir adam olan Boşnak Bekir'in Zeliş üzerinden yürüyen rekabet ve çatışmaları, romandaki devingenliğin temelini oluşturur. Cemal'in saf duygularla Bekir'inse çıkarları doğrultusunda Zeliş'le evlenmeye talip olması, hem okurun hem kasaba halkının Cemal'in yanında saf tutmasını ve onunla özdeşim kurmasını kolaylaştırır.

Cemal'in yoksullukla karakterize gerçekliği ve bundan ötürü yaşadığı içsel çatışma, korku ve tedirginlik hisleri eylemlerinin neden-sonuç ilişkisini oluşturur. “Fakirdi! Bir kuruşu yoktu! (...) Nişan düzemez, düğün yapamazdı! Ama âşıkta işte!” (Cumalı, 1983: 101). Masum bir aşk hikâyesine gölgesini düşüren yoksulluk, Cemal'in Zeliş'le ilgili ileriye dönük plan yapmasına engel olur. Hareket alanı daraldıkça edilgenliği artan Cemal, bütün benliğini kuşatan çaresizlik hissiyle annesinden yardım ister:

“—Ana, Zeliş'i iste bana!.

Ana oğul bir zaman sessiz kaldılar..

—Bilmem ki oğlum bize kızlarını verirler mi?

—Olsun, sen iste!..

—Biz fakir insanlarız.

—Onlar fakir değil mi?

—Düğün yapamayız!.

(...)

—Allahın emriyle evlenmek kolay mı? Nişan ister, üst baş ister..

Kadın göğüs geçirdi.

—Ah fakirlik! Çekmiyen bilmez.. Dile kolay!.” (Cumalı, 1983: 102).

Zorlu maddi koşullar içinde yaşamlarını sürdürmeye ve birbirlerine kavuşmaya çalışan iki gencin başa çıkması gereken tehditlerden bir diğeri Zeliş'in talibi Boşnak Bekir'dir. Ekonomik gücünün yardımıyla sık sık Zelişlerin çardağına uğrayarak kahve ve et bırakan, genç kızın babasına sigara ve borç para vererek onunla maddi çıkarlarda buluşan Bekir'in bu yolla baskı mekanizması kurarak Zeliş'le evlenmeye çalışması genç kız ve Cemal için kaçınılmaz şekilde bir mücadele alanı oluşturur.

“Zeliş onun varlığından yokluğundan habersiz görünüyordu ama babasının para tutmadığı, darda olduğu gözünden kaçmadı. Recepte bu yoldan yakınlığını artırdı. Borç verdi. Bakkal gösterdi. Kızını istedi. (...) Yirmi dönüm tarlası, çifti vardı. Zeliş kendisiyle niye evlenmek istemesin? (...) Askerliğini yapmamış, beş parasız, çıplak bir Cemalin nesi vardı evlenilecek?” (Cumalı, 1983: 90).

Zeliş'le evlenmek arzu ve ihtirası Boşnak Bekir için zaman geçtikçe bir iktidar mücadelesine, gücü elinde tutma isteğine dönüşür. Zeliş'in, rızasıyla kendisine varmayacağına emin olduğunda paranın sağladığı güçle her adımda gittikçe çirkinleşerek ona sahip olmaya, ailesi üzerinde tahakküm kurmaya çalışır. Bir yanda genç kızın aklını çelmesi için parayla tuttuğu Bohçacı Sümbül'ü evine gönderir, diğer yanda Kör Fehmi'ye para yedirerek Zeliş'i kaçırma planları yapar. Boşnak Bekir'in çevirdiği tüm oyunlara rağmen “Çıplak Cemal”den vazgeçmeyen Zeliş, yoksulluğun yarattığı tüm olumsuz koşulları hiç şikâyet etmeden göğüslenir. Taliplerinin zenginlik – yoksulluk ayırımında kilitlenen mücadeleleriyle, gelir eşitsizlikleriyle ilgilenmez. Onun itaat eden kadın rolüne uymaması, tehditler karşısında dirençlerinin kırılmamasına yarar. Bencil ve salt kendi çıkarlarını düşünen Bekir ile Urla'da zeytinlikleri olan ve ekonomik gücüne dayanarak “gördüğü kadına kıza sataşan” (Cumalı, 1983: 204) Nuri Bey'in eril zihniyet ve paranın verdiği güçle kurmaya çalıştıkları iktidar, Zeliş'in varsılığa sırtını dönerek mutluluğunu öncelmesiyle sonuçlanır.

Ekonomik yapılanması toprağa bağlı, geçimini tarımdan karşılayan yoksul kasaba halkının Zeliş ve Cemal'in davalarını takip ederek onları desteklemesi, zenginin gücüne karşı yoksulun dayanışmasını simgeler:

“(…) Kalabalığı heyecan ürpertileri dolaşıyordu:

—Yaşa kız! Yaşa! Ayrılma!

—Aferin kız! Aferin! Dayat!

—Nerde bu Bekir be?

—Utanma yok mu bunda be?

(…)

Kalabalık arka sıralardan Bekir'i itiş kakış yakalayıp sürükledi. Ön tarafa ortaya aldı. Kimi yakasından, kimi kolundan, omzundan sarsıp tartaklamaya başladı.

—Git hadi, vazgeçtim de!

—Babasına vazgeçtim de!

—Helâl olsun de!

—Utan be!

—Sıkıl be! Hiç erkeklik yok mu sende?

—Allahından kork!

—Vicdansız kerata!” (Cumalı: 1983: 233).

Davranış biçiminden ötürü Boşnak Bekir'in kasaba halkı tarafından dışlanıp yalnızlaştırılması, Zeliş'in birey olarak tanındığının da göstergesidir ve ana temayı kuvvetlendirmek için kurguda yer almıştır.

Yaşama dört elle sarılan, yaşamayı ve aşkını her şeyin önüne koyan Zeliş'in bakış açısı ve ne istediğini bilen tavrı, yoksulluk olgusunu bir problem olmaktan çıkarır. Cemal'i tüm yoksulluğu ve çaresizliği ile kabul ederek onunla belirsiz bir geleceğe doğru adım atması, sevdiği gencin ekonomik durumunun aşkları üzerinde belirleyici olmasına izin vermediğini gösterir. Böylelikle Zeliş'in duygu ve düşüncelerinin samimiyeti okura kabul ettirilir.

Sonuç

Necati Cumalı kadın karakteriyle öne çıkan *Zeliş (Tütün Zamanı)* romanında, bir tütün zamanı yeşerip gelişen saf bir aşkın öyküsünü sosyal meseleler çerçevesinde ele alır. Olay örgüsü, zaman ve mekân unsurlarının sosyal hayatla birebir ilişkili olduğu romanda, sevdalarını mücadele ekseninde yaşayan iki gencin aşklarının izi, Zeliş'in yaşama bakışı ile dış gerçeklik arasındaki karşıtlık üzerinden sürülür. Anne ve babası ile birlikte taliplerinin gözünde fikrine değer verilmeyen ve varlığı sadece çalışkanlığından ve becerikli olmasından ötürü değerli olan Zeliş'in katı, kaba, hoyrat realitenin varlığına karşı ruhunun derinliklerine kadar tutku ve coşkuyla hissettiği aşka sahip çıkması, romanın temel sorunsalını oluşturur. Yazar, aşk izleğini Zeliş'in kararlı ve cesur davranışları üzerinden sorunsallaştırarak irdeler. Anlatısını olaylar silsilesi üzerinden zengin – yoksul, iyi – kötü, doğru – yalan tezatları dolayımında gerçekleştirir.

Cumalı, anlatı dünyasının içine yerleştirdiği kahramanlarını gözlem gücünün yardımıyla toplumun içinden çıkarıp ait oldukları sosyal tabakanın şartları içinde gerçeğe birebir uygun biçimde kurgulamış; Zeliş'in yaşadığı sosyal çevreye göre aşkını sahiplenişinde idealizme kayan kararlı ve cesur davranışlarını realist olduğu kadar romantik öğelerle ve yanlı bir tutumla şekillendirmiştir.

Zeliş ve Cemal'in gücünü engellerin varlığından alan aşkları uğruna gözü kara verdikleri mücadele kadar canlı ve dinamik mekân betimlemeleri de anlatının sürekli olarak merkezinde yer almış, roman kurgusunu daha inandırıcı ve gerçekçi yapmıştır.

Kaynakça

- Akcaoğlu, S. (2003). *Necati Cumalı'nın Hikâye ve Romancılığı*. Yayımlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cumalı, N. (1983). *Zeliş (Tütün Zamanı)*. 9. bs. İstanbul, Tekin Yayınevi.
- Eliuz, Ü. (2009). Orhan Kemal'in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı. *Turkish Studies*, 4 (8), 1134–1165.
- Kanter, M. F. (2008). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*. Yayımlanmış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kocabıyık, D. (2006). *Necati Cumalı'nın Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı ve Tema*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Korkmaz, R. (2007). *Romanda Mekânın Poetiği, Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*. (A. Külhanlıoğlu & S. Eker, Haz.). Ankara, Grafiker Yayınları.
- Stevick, P. (2017). *Roman Teorisi*. (S. Kantarcıoğlu, Çev.). 4. bs. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Şahin, V. (2017). Refik Halit Karay'ın 'İstanbul'un Bir Yüzü Romanında Yapı. *Researcher: Social Science Studies*, 5 (8) 266 – 292.
- Tekin, M. (2002). *Roman Sanatı*. İstanbul, Ötüken Yayınları.

KİTAP İNCELEMELERİ

BOOK REVIEWS

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 03 Mart 2021

Gönderim Tarihi: 11 Şubat 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atıf Künyesi: Vardar, Ö. (2021). “İdris Nebi Uysal, (2018) Yunus Emre Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler (Karaman Nüshası)”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 212-214.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.878648>

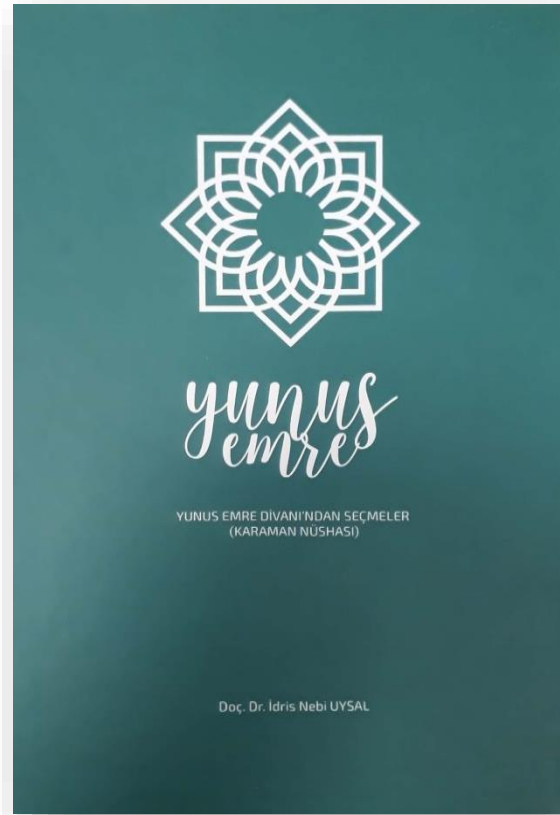
İDRİS NEBİ UYSAL, (2018) YUNUS EMRE YUNUS EMRE DİVANİ'NDAN SEÇMELER (KARAMAN NÜSHASI)

(Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları. 158 s. ISBN: 978-605-245-200-4)

Özge VARDAR*

Hayatı hakkındaki bilgilere daha çok menkıbeler üzerinden ulaşılan Yunus Emre, siyasi ve toplumsal çatışmaların yoğun olduğu bir dönemde yaşamıştır. Moğol saldırılarının arttığı, kardeş ve taht kavgalarının yaşandığı, halkın ağır vergiler altında ezildiği, sosyoekonomik yapının bozulmaya başladığı bu devirde Yunus Emre sözleriyle halka umut olmuştur. Maddi ve manevi zarar gören, buhrana sürüklenen halkın ruhunu beslemek isteyen Yunus Emre, Türkçe konuşan halka, çağdaşlarının aksine onların diliyle seslenmiş, Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe ruh ve kimlik vererek, coşkulu bir dille halkın duygularına hitap eden şiirler kaleme almıştır.

Yunus Emre; edebiyatımızda ve akademik dünyada hayatı, eserleri hakkında en çok çalışma yapılan isimlerden biridir. Fuat Köprülü'den bugüne birçok yerli ve yabancı isim, onu ilmî ve edebî çalışmalarının konusu olarak ele almıştır. Öyle ki Yunus merkezli araştırma ve incelemelerin künyesi birkaç kitap teşkil edecek hacme ulaşmıştır. Yunus Emre ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de İdris Nebi Uysal'ın hazırladığı *Yunus Emre Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler (Karaman Nüshası)* adlı seçki

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-Posta: ozgeipekdal@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2305-2893>.

nitelikli eserdir. 2018 yılında Karaman Belediyesi Kültür Yayınları arasından çıkan bu eser, 158 sayfadan oluşmaktadır.

Eserin “Giriş” (s. 13) bölümünde, Yunus Emre’nin hayatta olduğu XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde neler meydana geldiğine dair bilgiler verilmiştir. Burada ozanın yaşadığı çağın umumi manzarasını çizen Uysal, Yunus’un hangi şartlar altında eser verdiğini zihinlere işleme düşüncesindedir. Araştırmacıya göre Yunus’u anlamanın yolu, onun yetiştiği çevreyi bilmek ve eserlerini okumaktan geçmektedir.

“Birinci Bölüm”de (s. 16-27); Yunus Emre’nin hayatı hakkındaki bilgilerin iki kaynağa dayandığından; bunların menkıbeler ve Osmanlı Devleti’nden kalan arşivlerdeki vesikalar ve şair hakkındaki telif eserlerin bulunduğu tarihî belgeler olduğundan söz edilmiştir. Değinen menkıbelerle göre Yunus’un hayatı hakkında anlatılanlar birbirinden farklıdır. Kimine göre varlıklı bir Yunus, kimine göre yoksul, kimine göre sahra sahra dolaşan derviş Yunus ile karşılaşmaktadır. Bu menkıbelerin ortak noktası ise Yunus Emre’nin Tapduk Emre ile yolunun kesişmesi ve ona hizmet etmesidir. Uysal’ın verdiği bilgilere göre; araştırmacıların tarihi belgeler olarak başvurdukları ilk kaynak *Risâletü’n-Nushiyye*’dir. Hayatı ve yaşadığı dönem hakkında görüş ayrılıkları olan ozana ait bilgilere tarihî belgeler açıklık getirmiştir. Erzi’nin, Beyazıt Devlet Kütüphanesinde rastladığı 7912 numaralı kayıtlı yazmadaki derkenarla birlikte Yunus Emre’nin ölüm tarihi ve ne kadar yaşadığı sorunu çözülmüştür. Buna göre şairin 1240-1/1320-1 yılları arasında yaşamış olduğu söylenmektedir. Hikmet İlaydın menkıbelerdeki bilgilerin çelişkili olduğu savunup eserlerini incelemeye yönelmiş, Âşıkpaşazâde’nin verdiği tarihlerin doğru olduğunu savunmuştur. Resmî belgeler incelendiği zaman Yunus’un varlıklı bir insan olduğu görülmekte, İslam tarihine ve mitolojiye vakıf olduğu bilinmektedir.

Yunus Emre’nin yaşadığı yer ve mezarı tartışma konusu olmuştur. Menkıbelerle göre Yunus Emre’nin Orta Anadolu’da yaşadığı rivayet edilir. Menkıbelerin değil de tarihî vesikalara dikkate alınması gerektiğini savunan araştırmacı, bu vesikalara dayanarak ozanın Karaman ve çevresinde yaşadığına işaret etmektedir. Bilim dünyasında Yunus Emre mezarının birçok şehirde bulunabileceğine dair görüşler olmasına rağmen Osmanlı arşivlerine müracaat edildiğinde mezarın Karaman’da olduğu düşünülmektedir.

“İkinci Bölüm” (s. 30-32); Yunus Emre’nin eserlerine ayrılmıştır. İlk eseri *Risâletü’n-Nushiyye* olup bu eserin türü, ölçüsü, teması hakkında bilgiler verilmiş, risale üzerine çalışan kişilerden söz edilmiştir. Yunus Emre’nin hayatını, görüşlerini bütünüyle yansıtan eseri *Divan*’dır. Şair, sanat yapma gayesi gütmeyi için divan tertip etmemiştir. Bu yüzden oluşturulan *Divan* adlı eserde karışıklıklar olmuş, bu karışıklıklar eserde sebebiyle birlikte açıklanmıştır. Eserin öne çıkan nüshalarının bahsedildiği bu bölümde, Yunus mahlaslı şiirlere bazı mecmua ve cönklerde de rastlandığına değinilmiştir. *Divan*’da kullanılan nazım biçimlerine, ölçüye, dil özelliklerine, içeriğe de yer verilmiştir.

“Üçüncü Bölüm”de (s. 34-39); *Divan*’ın nüshaları ve Karaman nüshasının özellikleri incelenmiştir. Karaman nüshasının istinsah tarihi ile ilgili görüş ayrılıkları vardır. Nüshayı dil yönüyle inceleyen ilk araştırmacı olan Uysal, bu nüshanın XIV. yüzyılın sonlarında ve XV. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olabileceği kanaatine varır. Nüshanın fiziki özellikleriyle beraber bölümler hakkında bilgiler verilmiştir. Yunus’un şiirleriyle vermek istediği mesajlar ve onun yararlandığı kaynaklardan da söz eden araştırmacı Karaman nüshasının şekil, dil ve üslup özelliklerini incelemeye geçmiştir. Bu nüshada şairin kullandığı mahlaslar sayı ve yüzdelerle gösterilmiş ve şairin asıl mahlasının Yunus olduğu sonucuna varılmıştır. Karaman nüshasında söz varlığı bakımından Türkçenin baskın olduğu örneklerle gösterilmiştir. Yunus’un üslubuna da değinen Uysal, şairin ses, hece ve sözcük tekrarlarını sıkça kullandığını, zamirlere sık müracaat ettiğini ve bu yüzden üslubunun canlı ve hareketli olduğunu ifade eder.

“Dördüncü Bölüm”de (s. 42-44); Yunus Emre üzerine yapılan başlıca çalışmalar üzerinde durmuştur. Araştırmacının verdiği bilgilere göre Yunus Emre araştırmalarını başlatan ilk isim Fuad Köprülü’dür. Burhan Ü. Toprak, Yunus Emre şiirlerinin bugünkü Türk alfabesiyle ilk neşrini yapmıştır. Abdülbâki Gölpınarlı, Yunus Emre hayatı ve eserleriyle ilgili çok sayıda araştırma yapan isimlerden biridir. *Divan*’ı yayıma hazırlayan ilk dilci olan Faruk Kadri Timurtaş, *Divan* tertip etmiş ve EAT dil özelliklerini dikkate alarak şiirleri yazmıştır. Turan Karataş, Yunus Emre’ye ait olmadığı düşünülen şiirleri çıkararak *Divan*’ı tekrar yayımlamıştır. *Divan*’ın tenkitli metnini oluşturarak kapsamlı çalışmalar yapan araştırmacı

Mustafa Tatçı, nüshalar arasında karşılaştırmalar yapmış ve metinleri edebî yönden incelemiştir. Yunus Emre'nin hayatı, sanatı, dünya görüşü, edebî kişiliği ile ilgili yapılan çalışmalar yalnız bunlarla sınırlı olmayıp yukarıda önemli görülen araştırmalar okuyucuya sunulmuştur.

“Beşinci Bölüm”de (s. 46-47); çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. Çalışmadaki amaç, *Yunus Emre Divanı*'nın Karaman nüshasından seçilen şiirlerin okuyucuya ulaştırılmasıdır. Seçkiyi hazırlarken şiirleri neden seçme gereksinimi duyulduğu ve nelere dikkat edildiği açıklanmıştır. Eseri nasıl tertip ettiğini maddeler hâlinde okuyucuya aktaran Uysal, şiirlerin dil bilgisel yapısını nasıl ele aldığını açıklamış, imla ve noktalama işareti hususuna da değinmiştir.

“Altıncı Bölüm”de (s. 55-155) ise *Yunus Emre Divanı*'nın Karaman nüshasında kayıtlı 218 şiirden seçilen 99 şiire yer verilmiştir. Başlıklar araştırmacı tarafından eklenmiş olup şiirde sık tekrar eden, şiirin ana temasını yansıtan, etkileyici olan sözlerden seçilmiştir. Şiir numaralarının yanında varak numarası ayraç içinde gösterilmiş ve şiirler beyit düzeninde yazılmıştır. Bu şiirlerde geçen okuyucunun anlamakta zorlanacağı kelimeler için de sayfa altı sözlük yöntemi kullanılmış olup kelimelerin anlamı dipnotta verilmiştir.

Eserin son bölümü; abece sırasına göre eklenen dizine ayrılmış olup dizin bölümünün şiirlerin ilk mısrası alınarak düzenlendiği, ayraç içindeki rakamların da şiirlerin sırasını gösterdiği açıklanmıştır.

Yukarıda ana hatlarıyla tanıtılan eserin önemli özelliklerinden birincisi Türkiye Türkçesinin kuruluşunda büyük önem taşıyan ve hayatı hakkındaki bilgiler hâlen tartışma konusu olan Yunus Emre'nin hayatı ve sanatının kabul görmüş hâliyle okuyucuya sunulmuş olmasıdır. İkincisi Uysal'ın Karaman nüshasından özenle seçtiği 99 şiirin her birine başlık koyması ve sayfa altı sözlük uygulaması olmuştur. 99 şiirle Yunus Emre'nin şairliği ve şahsiyeti tekrar gözler önüne serilmiştir.

Yine aynı araştırmacı önceden *Yunus Emre Divanı*'nın (Kesit Yayınları, 2014) Karaman nüshasını ele alarak eserini dil incelemesi, metin ve sözlük bölümlerinden oluşturmuş olup ardından böyle bir seçki hazırlamasıyla Yunus Emre'yi tam anlamıyla idrak etmeye vesile olmuştur. Bu önemli çalışmalarıyla katkılarından dolayı İdris Nebi Uysal'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 27 Nisan 2021

Gönderim Tarihi: 21 Mart 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Eraslan, M. (2021). “Ahmet Murat Kadioğlu (2020), Meiji Dönemi Japon ve Osmanlı Askeri Modernleşmesi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 215-217.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.900648>

Ahmet Murat KADIOĞLU (2020), MEJİ DÖNEMİ JAPON VE OSMANLI ASKERİ MODERNLEŞMESİ

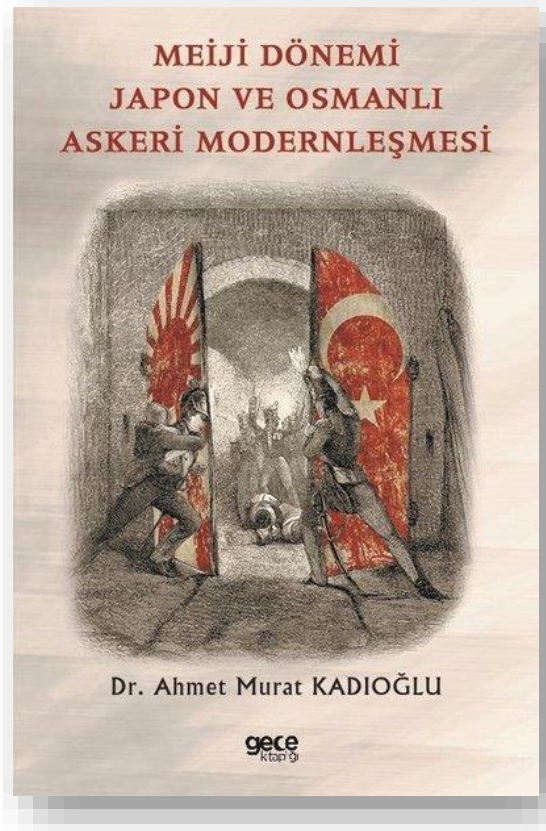
(Ankara: Gece Kitaplığı, 125 s., ISBN:9978-625-7716-03-1)

Metehan ERASLAN*

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında 2018 yılında doktorasını tamamlayan Dr. Ahmet Murat Kadioğlu, 2020 yılında yazmış olduğu tezi kitap haline getirerek “Meiji Dönemi Japon ve Osmanlı Askeri Modernleşmesi” adıyla okurlara sunmuştur.

Çalışmasında, Osmanlı Devleti ve Japonya’da aynı dönemde yaşanan askeri gelişmeleri karşılaştıran Ahmet Murat Kadioğlu’nun eseri, özet, önsöz, teşekkür ve giriş bölümlerini takip eden toplam 3 ana bölümden oluşmaktadır. Söz konusu bölümlerin başlıkları; “Osmanlı Devleti’nin Askeri Modernleşme Süreci”, “Japonya Askeri Modernleşmesi”, “Osmanlı Devleti ve Japonya’nın 19. Yüzyıl Askeri Modernleşme Süreçlerinin Karşılaştırması” şeklinde sıralanmaktadır. Her başlık kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak ele alınan konular daha ayrıntılı ve kronolojik olarak incelenmiştir. Yazarımız son olarak, okuyuculara geniş bir kaynakça ve metin içinde yer alan konularla ilgili resim, fotoğraf ve haritalar sunmaktadır.

Kitabın özetinde (s.VII) çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran noktalar ve konunun sınırları verilmektedir. Önsöz kısmında (s.IX) ise, çalışmanın amacı detaylı bir şekilde anlatılmakta ve aynı zamanda bölümlerle ilgili kısa bilgiler verilerek iki ülke arasında yapılacak askeri

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Konya/Türkiye. E-posta: eraslanmetehan@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8233-1086>.

modernleşme karşılaştırması sırasında hangi konulara dikkat edildiği açıklanmaktadır. Ardından giriş bölümünde (s.1-6), iki ülkedeki modernleşme hareketlerinin temelleri ve söz konusu ülkelerin orduları arasındaki farklılıkların en belirgin sebebi olarak görülen coğrafi konumları anlatılmaktadır.

I. Bölüm (s.7-50) 3 alt başlık altında incelenmektedir. Bu alt başlıklardan ilki “Osmanlı Devleti’ni Askeri Reformlara Yönelten Siyasi Olaylar” adını taşımaktadır. Bu bölümde Osmanlı Devleti’nin de örnek aldığı Prusya ordusunun gelişim süreci ve iç dinamikleri ile beraber, Osmanlı’nın aynı dönemde ülke içinde ve dışında yaşadığı siyasi gelişmeler anlatılmaktadır. İkinci alt başlık olarak “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde 19. Yüzyıla Kadar Yaptığı Askeri Reformlar” karşımıza çıkmaktadır. İlk alt başlıkta Osmanlı’nın neden bir askeri reforma ihtiyaç duyduğu konusu anlatıldıktan sonra, ikinci alt başlıkta bu yönde yapılan reformlardan bahsedilmektedir. Öncelikle Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen birçok isyanda rol alan ve oldukça sancılı bir lağvedilme süreci yaşayan Yeniçeri Ocağı hakkında bilgiler verilmekte, daha sonra sırasıyla Osmanlı padişahlarının 19. Yüzyıla kadar gerçekleştirmeye çalıştıkları askeri reform çalışmaları aktarılmaktadır.

Giderek disiplinden uzaklaşan ve saray içindeki siyasi mücadelelere alet olmaya başlayan Yeniçeri Ocağı, Osmanlı’da kurulacak modern ordunun önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. İlk olarak, II. Osman’ın dile getirdiği Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması fikri amacına ulaşamamış ve II. Osman’ın katli ile sonuçlanmıştır. Yeniçeri Ocağı’na verilen tavizlerin doğurduğu bu acı sonuç, 1826’da Vaka-i Hayriye olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağı’nın kapanmasına giden sürece öncülük etmiştir. Bu süre zarfında Osmanlı sultanlarının Batı tarzı bir ordu sistemi kurabilme adına Avrupa’dan uzmanlar getirtilerek öğrencilere eğitimlerin verildiği bu bölümde anlatılmaktadır. Bu dönemde, en önemli yeniliklerin III. Selim zamanında yapıldığını belirten Kadioğlu, gerçekleşen Nizam-ı Cedit reformu ile ilgili değerlendirmelerini yine bu kısımda sunmaktadır.

I. Bölümde yer alan son alt başlık ise, “Osmanlı Ordusunda 19. Yüzyıl Askeri Reformları”dır. Bu bölümde de önceki bölümün devamı niteliğinde gerçekleşen askeri reform hareketleri kronolojik bir şekilde anlatılmaktadır. Konu sınırlarını dikkate aldığımızda, Japonya ile esas karşılaştırmanın yapılacağı tarih aralığını içeren son bölümde Osmanlı Devleti’nin son dönemlerini şekillendirecek ve hatta cumhuriyete miras kalacak birçok reform hareketinin gerçekleştiği okuyuculara aktarılmaktadır.

II. Bölüm (s.51-81) Japon Askeri Modernleşmesi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde de Kadioğlu 3 alt başlık altında konuyu incelemektedir. Bunlar sırasıyla, “Askeri Reformlar Bağlamında Japonya Tarihi”, “Japonya Askeri Modernleşme Sürecinin Başlaması ve Gelişimi”, “Modern Japonya Ordusunun Kurulması” şeklinde yer almaktadır. Japonya’nın tarihteki yerini tespitle başlayan bölümde, Japon Ordusu’nun oluşum sürecine değinilmekte ve Japon tarihi hakkında bilgiler verilmektedir. Birinci bölümde olduğu gibi çalışmanın asıl konusu için bir hazırlık niteliği taşıyan bölüm, Japonya’nın içinden geçtiği iç ve dış siyasi olaylarla birlikte bunun askeri reformlara yansımalarını tartışmaktadır. Japonya tarihinin kırılma noktalarından biri olan Meiji restorasyonu ile başlayan Batılılaşma ve aynı dönemde Osmanlıda gerçekleşen reformlarla olan karşılaştırmalar bu bölümde dikkat çekmektedir. Farklı coğrafyalarda gerçekleşen eş zamanlı bu askeri reform hareketleri, zaman zaman kıyasa tabi tutularak iki ülke arasındaki toplumsal farklılıklar da ortaya konmaktadır.

Önceki bölümlerde iki ülkede gerçekleşen askeri reformlarla birlikte, yaşanan siyasi ve sosyal olaylar temellendirilmişti. III. Bölümde (s.82-91) ise “Osmanlı Devleti ve Japonya’nın 19. Yüzyıl Askeri Modernleşmesi Süreçlerinin Karşılaştırılması” başlığı altında bu iki devletin yaşamış olduğu askeri reformlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınmaktadır. Bu bölümde sırasıyla “Tarihsel süreçteki benzerliklerin karşılaştırılması” ve “Tarihsel süreçteki farklılıkların karşılaştırılması” adında iki alt başlık altında incelenmiştir.

İki ülkede gerçekleşen askeri reformlarla ulaşılan sonucun toplumsal farklılıklardan veya benzerliklerden kaynaklandığını savunan Kadioğlu, aynı zamanda orduya mensup kişilerin de yapılan reformlar konusunda oldukça etkili olduğunu aktarmıştır. Yeniçeriler Osmanlı’nın son döneminde daha önce aktarıldığı gibi, reformların önünde bir engel teşkil ederken Japonya’daki Samuraylar tam aksine reform yanlısı bir tavır takınmaktadırlar. Bu duruma gerekçe olarak da Osmanlı Devleti’nin daha merkezi bir yapıya sahip olması ve Japonya’nın daha dağınık bir durumda olan derebeylikler tarafından idare

ediliyor olması gösterilmektedir. Bunların yanı sıra, iki ordu arasındaki en büyük benzerlik ise küçük yaşlardaki çocukların orduya alınıp asker olarak yetiştirilmesi ve ömürlerinin sonlarına kadar askerlik dışında bir meslek yapamamalarıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin çok uluslu ve çok dinli bir yapıya sahip olması yapılacak reformlarda birçok itirazın gelmesine neden olurken, Japonya'da daha homojen yapının olması toplumsal mutabakatın sağlanmasını daha kolay bir hale getirmektedir.

Sonuç bölümünde (s.112-121) yazarımız, Osmanlı Devleti ve Japonya'nın ortak düşmanları olarak nitelendirdiği Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük Avrupa ülkelerinin güçlü askeri niteliklerle kurdukları geniş egemenlik alanları sayesinde, Japonya ve Osmanlı gibi ülkeleri çeşitli kapitülasyonlara zorladıklarını aktarmaktadır. Bu kapitülasyonlardan sıyrılmanın tek yolu onlarla denk bir ordu kurabilmekten geçmektedir. Kadioğlu, bunu başarabilmek için gereken reform hareketlerinin ise iki ülkenin uluslararası ilişkilerdeki tutumlarından kaynaklı olarak farklılık göstermekte olduğu tespitinde bulunmaktadır. Osmanlı açısından bakıldığında 19. Yüzyılda Osmanlı'yı Avrupalı devletlerden ayıran noktanın sanayileşme olduğunu söyleyen yazarımız aynı zamanda Batı'dan gelen yeniliklerin Osmanlı'da daha uzun bir sürece yayılarak gerçekleştiğini veya Osmanlı modeliyle devreye sokulduğunu dile getirirken, Japonya'da daha kısa bir sürede sorgulanmadan benimsendiği bilgisini vermektedir.

Sonuç bölümünün ardından kaynakça (s.100-115) bölümü yer almaktadır. Çalışmada Japon Arşivleri ve Türk Arşivleri ile beraber oldukça geniş bir kaynak kullanımı göze çarpmaktadır. Kaynakçadan hemen sonra Ekler (s.116-125) bölümünde konuyla ilgili resimler, fotoğraflar ve haritalar okurlara sunulmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak iki ülkede gerçekleşen askeri modernleşme süreçleri farklı açılardan incelenerek ortaya konmuştur. Birbirinden coğrafi olarak çok farklı yerlerde konumlanan Osmanlı ve Japonya arasındaki toplumsal değerlendirmeler ve temellendirmeler askeri modernleşme sürecine giren bu iki ülke arasında ne gibi farklılıkların ve benzerliklerin ortaya çıktığını daha anlaşılır kılmıştır. Oldukça fazla kaynaktan yararlanarak ve aynı zamanda iki ülke arşivlerinin taranarak çalışmada bunlara yer verilmesi alanda çalışacak veya okuma yapmak isteyenlere katkı sağlayacaktır.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD) YAYIN VE YAZIM KURALLARI

1. EFAD YAYIN KURALLARI

- KMÜ EFAD Dergisi'ne gönderilmesi planlanan yazı ve çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisinde (EFAD), sosyal ve beşeri bilimler alanında öncelikli olarak orijinal araştırmalar, özgün derlemeler, genişletilmiş bildiri, orijinal çeviri, kitap kritiği ve editöre mektup türünde Türkçe yazılar yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen çalışmalar, ilk aşamada editör grubu tarafından dikkatli bir şekilde ve nesnel bir bakış ile incelenmektedir. EFAD'a gönderilen makalelerin yazım kurallarına uygun olmaması halinde editör grubu, gönderilen makaleleri doğrudan reddedebilmektedir. Makaleler, eğer EFAD'ın yayın ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanmış ise "çift körleme" tekniği ile üç hakeme gönderilmektedir. Üç hakemden en az iki hakemin olumlu rapor vermesi üzerine de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çalışmalar ilgili sayılarda yayınlanmaktadır.
- "Çift körleme" tekniği uyarınca yazarların isim ve kurum bilgileri orijinal metinden çıkartılarak alanında uzman hakemlere gönderilir. Hakem bilgileri yazarlarla, yazar bilgileri hakemler ile hiçbir koşulda paylaşılmaz.
- Hakem değerlendirme süreci maksimum 30 gün olarak belirlenmiştir. Değerlendirilmek üzere hakeme gönderilen; ancak herhangi bir geri dönüş sağlanmayan makaleler için yeniden bir hakem belirlenir ve çalışma için hakem süreci tekrar başlatılmış olur. Verilen süre içerisinde kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirmeyen hakemin "Hakem Kurulu" üyeliği, dergi yönetimince değerlendirmeye alınır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmiş ya da Yüksek Lisans veya Doktora tezlerinden hazırlanmış çalışmaların ilk sayfasının altında dipnot olarak mevcut durum belirtilmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gelen makaleler hakem süreci sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması gayesiyle yazarlara gönderildiğinde yazar, hakem önerileri dışında kalacak ve orijinal metni değiştirecek boyutta ekleme veya çıkartma yapamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen ve hakem önerileri doğrultusunda yayınlanması uygun görülen makalelerin son hali gözden geçirilmek üzere yazara tekrar gönderilir. Yazarın kontrolü sonrası, hakem süreci tamamlanan eserler geliş tarihi esas alınarak yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen makalelerin her türlü hakkı yazar tarafından dergiye devredilmiş sayılır. Bu işlem için yazardan bir imza ve onay belgesi istenmez. Sisteme yüklenen çalışmalar her hakkı ile EFAD'a devredilmiş olur.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen makalelerin sorumluluğu (bilimsel etik kuralları, intihal vb.) tek taraflı olarak yazar ya da yazarlara aittir. EFAD bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen makaleler "iThenticate" ya da "Turnitin" isimli intihal tespit programları ile taranmaktadır. İntihal oranının aşıldığı durumlar için Editör grubu gerekli yaptırımlarda bulunma yetkisini elinde bulundurur. Bu gerekçe ile çalışmalar reddedilebilir.
- Yukarıda zikredilen kurallara uymayan eserlerin, hiçbir koşulda değerlendirmeye alınmayacağını unutmayınız.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (EFAD) yayınlamak istediğiniz makalelerinizi efad@kmu.edu.tr adresine de gönderebilirsiniz.

2. EFAD YAZIM VE KAYNAKÇA KURALLARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (EFAD) kullanılan, kullanılacak olan kaynakça, künye, metin içi gönderme ve alıntı ile ilgili uyulması gereken kurallar APA American Psychological Association – Amerikan Psikoloji Derneği (APA) sistemi temel alınarak hazırlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi ve yazım kuralları için APA'nın web sitesi (<http://www.apastyle.org>) ziyaret edilebilir.

- Dergiye gönderilecek makaleler Word dosyası içerisinde A4 boyutunda; üstten 2 cm. ve alttan 1.5 cm. soldan ve sağdan 1.5 cm. şekilde hazırlanmalıdır.
- Makaleler Times New Roman yazı tipinde ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Makale başlığı (Türkçe ve İngilizce) 15 kelimeyi geçmeyecek düzeyde kısa ve konuyu kapsayacak şekilde olmalı, kelimeler büyük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır.

- Makalenin “özet” bölümü araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en az 200 ve en fazla 350 kelime olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “Öz” yabancı dilde ise “Abstract” başa gelmelidir. Anahtar kelimeler ise en az 3 en çok 5 kelimedenden ibaret olmalıdır.
- Yazar adları makale başlığından sonra bir satır boş bırakılarak 12 punto ve bold olarak ismin/isimlerin baş harfi büyük; soy işimin ise tamamı büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Yazar adları sayfanın sağ tarafına hizalanmış bir şekilde yerleştirilmelidir. Akademik unvanlar ve diğer hususlar dipnotta 8 punto büyüklüğünde belirtilmelidir (Örn: Unvan, Üniversite adı, fakülte adı, bölüm adı, e-posta veya (Kurum Adı, Bölüm Adı, e-posta).
- Birinci düzey ana başlıklar 12 punto, kalın ve düz olmalı, her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir. Metin içindeki diğer bütün bölümler de 12 punto ve tek satır aralıklı olarak, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.
- İkinci düzey alt başlıklar 12 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, kalın ve italik olarak yazılmalıdır.
- Üçüncü düzey alt başlıklar sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, italik ve 12 punto olarak yazılmalıdır. Dördüncü düzey alt başlıklar ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, italik ve 12 punto olarak yazılmalı ve bir “tab” içeriden başlamalıdır.
- Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulmalı, tablo başlığı numaralandırılmış, tablonun üstünde ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- Sonuç kısmında alt başlık kullanılmamalı; dilendiği takdirde maddeler halinde sıralama yapılabilir.

2.1. Dergiye Yazı Gönderecek Yazarların Özet Olarak Kaynakça Bölümünde Dikkat Etmesi Gereken Genel Kurallar

- Yazar sayısı eğer beşten fazlaysa, ilk beş yazarın adları künyede verilmeli, beşinci yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
- Metin içinde ve başlıklarda, “Milattan Önce” kısaltması MÖ, “Milattan Sonra” kısaltması MS şeklinde verilmelidir.
- Bir çalışmanın yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı verildiği tarihi verilmeli; tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde dergi ve kitap adları tam ismi ile kısaltılmadan *eğik (italik)* olarak yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde bildiri kitapları aynen “kitap” gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de “kitap bölümü” gibi belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi v.b gibi kaynakların belli bir bölümden yararlanılan bilgi için “kitap içinde bir bölüm” gibi yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. kaynaklarda maddelerin yazarı belli değilse, madde adı kullanılarak giriş yapılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde kullanılacak tezlerde, tezin adından sonra “yüksek lisans tezi”, “doktora tezi” ya da “sanatta yeterlik tezi” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır. Alınan derecenin alındığı üniversite ya da kurumun adı mutlaka belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adı ile yapılmalıdır. Yasanın adından sonra araç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilmeli; e-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak belirlenmelidir.
- Kaynakça bölümünde mektup, e-posta, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılmalıdır.

2.2. Örnekler

Tek Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı, cilt (sayı), sayfa numaraları.*

İrzık, G. (1990). Karl Popper'ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesnelliği. *Felsefe Tartışmaları*, 7, 45-57.

Metin içi: (İrzık, 1990: 55)

Dipnot: Irzık, 1990: 55

İki Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı, cilt (sayı), sayfa numaraları.*

Wegener, D.T. & Petty, R.E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality & Social Psychology*, 66, 1034–1048.

Metin içi: (Wegener ve Petty, 1994: 1042) **Dipnot:** Wegener ve Petty, 1994: 1042

Üç ve üzeri Yazarlı Dergi Makaleleri

Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı, cilt (sayı), sayfa numaraları.*

Kandır, Y.S., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, B.Ö. (2008). Türk turizm sektöründe büyüme göstergelerinin turizm işletmelerinin finansal performansına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (10), 211-237.

Metin içi: (Kandır ve diğ., 2008: 220)

Dipnot: Kandır ve diğ., 2008: 220

Basımda Olan Dergi Makaleleri

Soyadı, A. & Soyadı, A. (yayın aşamasında). Makale adı. *Dergi Adı.*

Zuckermctn, M. & Kieffer, S.C. (yayın aşamasında). Yüz ifadesinde ırk farklılıkları: Yüzdeki belirginlik üstünlüğe mi işaret eder? *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi.*

Metin içi: (Zuckermctn ve Kieffer, y.a.)

Dipnot: Zuckermctn ve Kieffer, y.a.

Tek Yazarlı Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı.* Yayın yeri, Yayınevi.

Muşmal, H. (2009). *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*. Konya, Kömen Yayınları.

Metin içi: (Muşmal, 2009: 45)

Dipnot: Muşmal, 2009: 45

Üç ve üzeri Yazarlı Kitaplar

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E. & Yazar, E. (Yayın Yılı). *Kitap adı.* Yayın yeri, Yayınevi.

Çevik, O., Doğanay, T. & Karaçayır, E. (2017). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profili*. Ankara, Murat Kitabevi.

Metin içi: (Çevik ve diğ., 2017: 45)

Dipnot: Çevik ve diğ., 2017: 45

Editörlü Kitaplar

Yazar, A. & Yazar, B. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap adı.* Yayın yeri, Yayınevi.

Gibbs, I.T. & Huang, L.N. (Ed.). (1991). *Children of color: Psychological interventions with minority youth*. San Francisco, Jossey-Bass.

Metin içi: (Gibbs & Huang, 1991)

Dipnot: Gibbs & Huang, 1991

Tüzelkişi (Kurum) Yazarlığı olan Kitaplar

Tüzelkişi, (Yayın Yılı). *Kitap adı.* Yayın yeri, Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, (2017). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu.

Metin içi: (Tük Dil Kurumu, 2017: 15-18)

Dipnot: Tük Dil Kurumu, 2017: 15-18

Yazarı Olmayan Kitaplar

Kitap adı (Baskı sayısı) (Yayın Yılı). Yayın yeri, Yayınevi.

Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlüğü (1. Bs.) (1985), İstanbul, Cambridge.

Metin içi: (Cambridge, 2000: 45) **Dipnot:** Cambridge, 2000: 45

Çeviri Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*, (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri, Yayınevi, (Kaynak yapının yayın yılı).

Danermark, B., Karlosson, J.C., Jakobsen, L. & Ekstrom, M. (2018). *Toplum Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm*, (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul, Phoenix, (2001).

Metin içi: (Danermark ve diğ., 2018: 65) **Dipnot:** Danermark ve diğ., 2018: 65

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* İçinde (ss. Yayının sayfa numaraları), Yayın yeri, Yayınevi.

Çakır, M. (2016). Seçim Beyannamelerinde Genç Bireylere Yönelik Politika Vaatlerinin Analizi. A.G. Baran & M. Çakır (Ed.), *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri* İçinde (ss. 107-125), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Metin içi: (Çakır, 2016: 108-109) **Dipnot:** Çakır, 2016: 108-109

Sözlük veya Ansiklopedi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Sözlük veya Ansiklopedi Adı (Baskı sayısı, Cilt sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.

Sadie, S. (Ed.). (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6. Bs., C. 1-20). London, Macmillan.

Gürün, O.A. (2001). *Psikoloji sözlüğü* (2. bs., C. 1-3). İstanbul, İnkılâp.

Ansiklopedide Madde

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı, Sayfa sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.

Bergmann, P.G. (1993). Relativity. In *The new encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, Encyclopaedia Britannica.

Öncül, R. (2000). Psikoloji. *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü* (C. 1, ss. 501-503). İstanbul, Milli Eğitim.

Not: Eğer yazar yoksa maddeyi başa getiriniz

Yayımlanmış - Bildiri

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları), Yayın Yeri, Yayınevi.

Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi ve Kullanımı. O. Horata (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* içinde (ss. 92-103), Ankara, Yeni Avrasya.

Metin içi: (Uçak, 2005: 96) **Dipnot:** Uçak, 2005: 96

Yayımlanmamış - Bildiri

Konuşmacı, A. (Ay Yılı). *Bildiri adı*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.

Çepni, S. & Bacanak A. (Haziran 2001). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu'da sunulan bildiri.

Metin içi: (Çepni ve Bacanak, 2005) **Dipnot:** Çepni ve Bacanak, 2005

Yayımlanmamış Doktora/ Yüksek Lisans/ Sanatta Yeterlilik Tezleri

Soyadı, A. (Yılı). *Tez Adı*. Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi/sanatta yeterlilik, Üniversite Adı, Şehir.

Akkaş, İ. (2020). *2008-2019 yılları arası amphora buluntuları ışığında Parion Antik Kenti Roma ve Erken Bizans/Geç Roma Dönemi ticari ilişkileri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Özkaya Karaismailoğlu, A. (2006). *Sosyal teoride iktidar tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Metin içi: (Akkaş, 2020: 150-151) **Dipnot:** Akkaş, 2020: 150-151

Anonim

Anonim, 1993. Tarım İstatistikleri Özeti. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, Ankara.

Sadece İnternette Yayımlanan Makale

Yazar, A. (Ay Yıl). Makale adı. *Dergi/Site Adı, Sayı*. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.

Fredrickson, B.L. (Mart 2000). Sağlık ve refahın üst düzeye çıkarılması için pozitif duyguların geliştirilmesi. *Prevention&Treatment*, 3, 20 Kasım 2000 tarihinde <http://journals.apa.org/volume3/pre301a> adresinden erişildi.

Bir İnternet Dokümanında Bölüm veya Kısım

Doküman Adı. (Ay Yıl). *Bölüm/Kısım adı*. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.

Benton Foundation. (7 Temmuz 1998). Barriers to closing the gap. *Losing ground bit by bit: Low-income communities in the information age*. 18 Ağustos 2001 tarihinde <http://www.benton.org/Library/Low-Income/two.html> adresinden erişildi.

Yazarsız, Tarihsiz İnternet Sitesi

Kaynağın adı. (t.y.). Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.

TMMOB Makine Mühendisleri Odası Kütüphane Katalog Tarama (t.y.). 8 Ağustos 2000 tarihinde <http://kutuphane.mmo.org.tr/tarama.php?hit=1> adresinden erişildi.

NOT 1: Dergimize gönderilen makaleler İntihal Engelleme Programından geçirilmektedir.

NOT 2: Kaynakça ve Yazım kuralları, Türkiye’de yayımlanan dergilerin yazım kurallarından da faydalanılarak derlenmiştir.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (EFAD) ETİK KURALLAR VE YAYINLAMA İLKELERİ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMU EFAD), bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimini ve dağıtımını benimsemiştir. Yayın sürecinde, yazarlar, okuyucular, araştırmacılar, yayıncılar, hakemler ve editörlerin etik kurallarla ilgili esaslara uymasını bekler. Söz konusu paydaşların [Yükseköğretim Kurumları \(YÖK\)](#) ve [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) tarafından yayınlanan açık erişim rehberlerine göre aşağıda paylaşılan standart genel ve özel etik kurallara ve sorumluluklara dikkat etmesi gerekmektedir.

1. BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI GENEL EYLEMLER

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan, kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

d) Mükerrer Yayım: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

f) Haksız Yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

g) Diğer Etik İhlali Türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak ([YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8](#)).

2. PAYDAŞLARIN SORUMLULUKLARI

a) Editörlerin Sorumlulukları

KMU EFAD editörü ve editör yardımcıları, Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları ([COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors](#)) ve [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) 'nin yayınladığı Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları ([COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors](#)) ilkelerine dayanarak aşağıdaki etik görev ve sorumlulukları sağlayacaktır. :

- KMU EFAD'ta yayınlanan her yayından editörler sorumludur.
- Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.
- Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Editörler, özgün ve alanına katkı sağlayacak makaleleri kabul etmelidir.
- Editörler, dergi politikası, yayım kuralları ve seviyesine uymayan eksik ve hatalı araştırmaları hiçbir etki altında kalmadan reddetmelidir.

- Editörler, yanlış, eksik ve problemlı makalelerin hakem raporu öncesi veya sonrasında geri çekilmesine ya da düzeltildikten sonra yayımlanmasına imkân vermemelidir.
- Editörler, en az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlar ve hakemleri gizli tutar.
- Editörler, fikri mülkiyet haklarından ve etik standartlardan ödün vermeden iş süreçlerine devam eder.
- Editörler, "Turnitin ve/veya İthenticate" intihal programı aracılığıyla makalelerin intihal durumu ve yayımlanmamış özgün araştırmalar olup olmadıklarından sorumluluk alır.
- Editörler, tüm okuyucular, araştırmacılar ve uygulayıcıların ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve deneyimleri dikkate alır.
- Editörler, yayımlanan sayıların okuyucuya, araştırmacıya, uygulayıcıya ve bilimsel alana katkıda bulunmasına ve özgün nitelikte olmasına özen gösterir.
- Editörler, danışma komitesi üyelerinin tümünün yayın politikalarına ve yönergelerine uygun olarak süreçleri ilerletmesini sağlar.
- Editörler, danışma kurulu üyelerine yayın politikaları hakkında bilgi verir.
- Editörler, danışma kurulu üyelerinin çalışmalarını bağımsız olarak değerlendirmesini sağlar.
- Editörler, yeni danışma kurulu üyelerine katkıda bulunabilir ve uygun şekilde karar verir.
- Editörler, değerlendirme için danışma kurulu üyelerinin uzmanlığına uygun çalışmaları göndermelidir.
- Editörler, danışma kurulu ile düzenli olarak etkileşime geçer.
- Editörler, yayın politikaları ve dergi gelişimi için yayın kurulu ile düzenli toplantılar düzenler.
- Editörler, (Editör ve Yardımcı Editörler) ile yayıncı arasındaki ilişki editör bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Editörler ve yayıncı arasındaki yazılı anlaşmaya göre, editörlerin tüm kararları yayıncıdan ve dergi sahibinden bağımsızdır.

b) Yazarların Sorumlulukları

- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyan edilmelidir.
- Ön değerlendirme veya hakem değerlendirme sonucunda gösterilen intihal durumunu, hataları, şüpheli durumları ve önerilen düzeltmelerin yapılması zorunludur. Yapılmayacak ise, tutarlı bir şekilde gerekçesi bildirilmelidir.
- Makale veya araştırmanın "Kaynakça"sı eksiksiz ve dergimizin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
- İntihal ve sahte verilerden uzak durulmalıdır.
- Araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına imkân verilmemelidir.

c) Hakemlerin Sorumlulukları

Dergimiz yönetimi, hakemlik sürecinin etik yayıncılık kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde yürütülmesini ve iyileştirilmesini taahhüt eder. Araştırmaların paydaşları ve okuyucularının, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan incelemelerde gördükleri intihal, mükerrer yayın, yanlışlık, şüpheli içerik veya durumları efad@kmu.edu.tr email adresine bildirmelerini memnuniyetle karşılar. Konu hakkında elde edilen veri ve sonuçları ilgili taraflara bildirir ve takibini yapar. Hakemlerin aşağıdaki esaslara uymasını temel alır.

- Değerlendirmeler tarafsızca yapılmalıdır.
- Hakemler ile değerlendirme konusu makalenin paydaşları arasında çıkar çatışması olmamalıdır.
- Makale ile ilgili diğer makale, eser, kaynak, atıf, kural ve benzeri eksiklerin tamamlanmasını işaret edilmelidir.
- Çift taraflı kör hakemlik sistemine binaen değerlendirmesi yapılmış makaleler veya hakemleri açıklanmaz.

3. İNTİHAL POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) Aralık 2018 tarihi itibarıyla yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaları intihal programları aracılığıyla (**Turnitin** veya **iThenticate**) kontrol etmeye başlamıştır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15'in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir. Dergide yayımlanmış bir çalışmanın intihal olduğu tespit edilirse Editör Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili kurumlara bildirmek dahil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

4. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Editörler, değerlendirilen çalışmaya dâhil edilen konular veya resimlerle ilgili kişisel verilerin korunmasını sağlar. Dergiye katkı sağlayan kişilere (editörler; yazarlar ve hakemler) talepleri halinde katkılarını gösteren belgeler verilir.

5. ETİK KURUL, İNSAN VE HAYVAN HAKLARI

Editörler, değerlendirilen çalışmalarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlar. Editörler, çalışmada kullanılan konularda etik kurulun onayı, deneysel araştırmalarla ilgili hiçbir izin olmadığında çalışmayı reddetme sorumluluğuna sahiptir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

6. MUHTEMEL SUİİSTİMAL VE SUİİSTİMAL TEDBİRLERİ

Editörler, olası suiistimal ve suiistimal davranışlarına karşı önlem alır. Bu duruma ilişkin şikâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunda titiz ve nesnel bir soruşturma yürütmenin yanı sıra, editörün sorumlulukları konu ile ilgili bulguları yetkili merciler ile paylaşır.

7. AKADEMİK YAYIN BÜTÜNLÜĞÜ SAĞLAMAK

Editörler, eserlerde ortaya çıkan hataları, tutarsızlıkları veya yanılmayı içeren kararların süratle düzeltilmesini sağlar.

8. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Editörler, yayınlanan tüm makalelerin fikri mülkiyet haklarını korumak ve olası ihlallerde dergi ve yazar haklarını savunmak, yayınlanan tüm makalelerin içeriğinin diğer yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğinden emin olmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

9. YAPILANDIRMACILIK VE TARTIŞMAYA AÇIKLIK

Editörler, dergide yayınlanan eserlere karşı yapılacak eleştirileri dikkate alır ve bu eleştirilere karşı derginin amaç ve kapsamı doğrultusunda yapıcı bir tutum sergiler. Eleştirilen eser yazarlarının cevap verme hakkı bulunmaktadır. Olumsuz sonuçları içeren çalışmalar reddedilir.

10. ŞİKÂYETLER

Editörler, şikâyetleri dikkatlice gözden geçirerek yazarlara, hakemlere veya okuyuculara aydınlatıcı ve açıklayıcı bir şekilde cevap vermekle yükümlüdür.

11. POLİTİK VE TİCARİ ENDİŞELER

Derginin sahibi, yayıncısı ve başka hiçbir siyasi veya ticari unsur editörlerin bağımsız kararlarını etkileyemez.

12. ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Editörler, yazarlara ve hakemlere derginin yayın sürecinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde sürdürüleceğini garanti eder ve sağlar.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (EFAD) YAYIN POLİTİKASI ve YAYIN SÜRECİ

1- Dergi Bölüm Politikaları:

Araştırma Makalesi

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

İnceleme Makalesi

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Derleme

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Çeviri

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Konferans Bildirisi

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Kitap İncelemesi

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Değerlendirme Yazısı

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Bilimsel Haber

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Söyleşi

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Görüş

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Editörden

Açık Başvurular Dizinlenmiş Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

2- Açık Erişim Politikası:

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayınlanan tüm yazılar <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad/archive> adreslerinden erişime açıktır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) açık erişim politikası benimsemiştir. 12 Eylül 2012 tarihli "[Budapeşte Açık Erişim Girişimi](#)" kabul edilmekte ve desteklenmektedir. KMÜ EFAD tarafından desteklenen açık erişim politikaları hakkında detaylı bilgi edinmek için <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation> adresini ziyaret etmeniz önerilmektedir. Ayrıca KMÜ EFAD'da basılan her makale [Creative Commons'ın Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası](#) lisansı ile lisanslanmıştır.

Ayrıca dergide yer alan tüm özgün çalışmalar [Creative Commons'ın Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası](#) lisansı ile lisanslanmıştır. Dolayısıyla, bu eseri her boyut ve formatta **paylaşabilir** — kopyalayabilir ve çoğaltabilirsiniz. Materyali **adapte edebilir** — karıştırıp, aktarabilir ve eserin üzerine inşa edebilirsiniz. Lisansör lisans şartlarını takip ettiğiniz sürece özgürlükleri iptal edemez. Bu şartların geçerli olması için atıf yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. Atıf — uygun bilgiyi, lisansa linki, and ve değişiklik yapıldıysa değişiklik bilgisini vermelisiniz. **Atıf yaparak** — uygun bilgiyi, lisansa linki, and ve değişiklik yapıldıysa değişiklik bilgisini vermelisiniz. Sizi veya kullanımınızı lisansörün onayladığı bilgisini içermemek kaydıyla, size uygun şekilde bu işlemleri gerçekleştirebilirsiniz. Bu materyal **Gayri Ticaridir** ve ticari amaçlarla kullanamazsınız. Eğer materyali karıştırdınızsa, aktardınızsa ya da materyalin üzerine çalıştırdınızsa, ancak aynı lisans ile dağıtabilirsiniz (**Aynı Lisansla Paylaş**). Lisansın izin verdiği hakları başkaları üzerinde kanunlarla ya da teknolojiyi kullanarak sınırlandıramazsınız. Detaylı bilgiyi [Creative Commons'ın Atıf-Gayri Ticari-Aynı Lisansla Paylaş 4.0 Uluslararası](#) linkine tıklayarak alabilirsiniz. Ayrıca ilgili kanunnameyi [buraya](#) tıklayarak okuyabilirsiniz.

3- Ücretlendirme Politikası

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) makalelerin gönderim, değerlendirme ve yayınlanma olmak üzere hiç bir aşamasında ücret talep etmez. Yazarlar dergiye gönderdikleri çalışmalar için makale işlem ücreti ödemezler.

4- Makale Değerlendirme Süreci:

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) e- dergi olarak, **Haziran** ve **Aralık** aylarında olmak üzere yılda 2 kez yayınlanmaktadır. Makalelerin tümü, kendi içindekiler tablosu olan bir sayıda toplu şekilde yayınlanmaktadır.

- [1]. Makaleler, KMÜ EFAD yazım kurallarına uygun olarak yazılır ve sorumlu yazar tarafından dergi sistemine yüklenir.
- [2]. Alınan makale KMÜ EFAD, editör yardımcıları tarafından şekil incelemesi sonrasında editöre ulaştırılır (2-5 gün).
- [3]. Editör tarafından incelenen ve uygun görülen makale konusuna göre ilgili hakemlere iletilir (5-10 gün).
- [4]. Çalışmalar en az 2 hakeme gönderilir. Hakemlerden biri olumsuz raporu verdiği takdirde çalışma, 3. hakeme önerilir.
- [5]. Hakem raporlarına göre yazarlara bilgi verilir (en geç 1 ay içinde).
- [6]. Düzeltme istenilen makalelerin en geç 1 ay içinde raporlara uygun olarak düzeltilip geri gönderilmesi gereklidir.
- [7]. İki hakemden kabul alınması durumunda makale takip eden sayıda yayınlanır.
- [8]. Bir makalenin KMÜ EFAD'a gönderilmesinden itibaren 1 ay- 2 ay arasında yayınlama karar süreci sonuçlanır.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY